

DOI: 10.15773/EKE.2022.001

Doktori (PhD) értekezés

Antal Róbert-István

Jordáky Lajos (1913–1974)

Témavezető: Prof. Dr. Romsics Ignác egyetemi tanár, az MTA rendes tagja

ESZTERHÁZY KÁROLY EGYETEM

Történelemtudományi Doktori Iskola

Eger, 2021

Nyilatkozat a munka önállóságáról, a szakirodalmi források megfelelő idézéséről

Alulírott Antal Róbert-István ezennel kijelentem, hogy a *Jordáky Lajos (1913–1974)* című doktori értekezést magam készítettem, és abban csak a szakirodalmi hivatkozások listáján megadott forrásokat használtam fel. Minden olyan részt, amelyet szó szerint, vagy azonos tartalomban, de átfogalmazva más forrásból átvettem, a forrás egyértelmű megadásával megjelöltem.

Budapest, 2021. augusztus 31.

.....

Antal Róbert-István

s. k.

Tartalom

Bevezető	5
1. Szociokulturális környezet és család	25
1.1. Kolozsvári környezet.....	25
1.2. A Jordáky-család	33
2. Gyermekkor és iskolái.....	37
3. Politikai tevékenység a két világháború között.....	43
3.1. Útkeresése	43
3.2. „Balra át”	53
3.3. Politikai tevékenysége az 1930-as évek második felében.....	58
3.4. A királyi diktatúra alatt	64
4. A „kis magyar világban”	71
4.1. Pártszervezés	71
4.2. Kulturális integráció	86
4.3. Nemzeti, nemzetiségi kérdés és szocializmus Jordáky Lajos gondolkodásában a „kis magyar világ” alatt	102
4.4. „Egyetemi polgár”	110
4.5. Jordáky és a magyar rendőrség/biztonsági szervek viszonya	116
5. Jordáky karrierjének csúcspontja (1944–1945/46).....	125
5.1. 1944 őszi események, tárgyalások az Erdélyi Párt és a baloldal között.....	125
5.2. Kolozsvár a szovjet hadsereg bevonulása és a román csapatok kiutasítása között.....	131
5.3. Az „észak-erdélyi köztársaság” öt hónapja	139
5.4. Jordáky politikai tevékenysége a pártból való kizárásáig (1945. március – 1946. március)	150
5.5. Kulturális tevékenysége az átmenet éveiben.....	163
6. Jordáky, pártönkívüli (1946–1952)	176
7. Letartóztatás és a börtönévek (1952–1955).....	191
7.1. A sztálinista perek Romániában.....	191
7.2. Jordáky letartóztatása és vizsgálati fogsága	194
7.3. A „Jordáky-csoport” bírósági tárgyalásai.....	208
7.4. Kiszabadulás (1955. május)	223
8. Szabadságban (1955–1957).....	228
8.1. Egyetemi és kulturális tevékenysége 1955–1956-ban	228
8.2. Az 1954-es per újratárgyalása	233
8.3. Jordáky kiábrándulása a sztálinizmusból	236
8.4. Az SZKP XX. Kongresszus utáni desztalinizációs időszak Romániában	238
8.5. Az 1956-os forradalom napjai Kolozsváron	246

8.6. Jordáky 1957-ös második letartóztatása előtti marginalizálása	251
8.7. Az 1957-ös második letartóztatás és a vizsgálati fogság	253
9. A marginalizált Jordáky (1957–1964).....	263
9.1. Kulturális, és a Történeti Intézetben végzett tudományos tevékenység.....	263
9.2. Jordáky és az RMP nemzetiségpolitikája.....	270
9.3. Magán- és társadalmi élete	272
9.4. Jordáky és a „Bruder–Pásztai-ügy”	275
10. Jordáky utolsó évei (1965–1974)	284
10.1. A „szocialista nemzet” fogalma és az RKP magyarságpolitikája	286
10.2. Az erdélyi hagyományok átértelmezése.....	294
10.3. Tudományos és kulturális tevékenysége	298
10.4. Jordáky és a Securitate viszonya a hatvanas évek végén – a hetvenes évek elején	307
10.5. Magán- és társadalmi élete	311
10.6. Jordáky alkalmazkodása a hatalomhoz a hetvenes évek elején	314
11. Jordáky, „a tudós”	323
Összegzés	330
A felhasznált források és irodalom jegyzéke	335

Bevezető

A kolozsvári munkáscsaládban született Jordáky Lajos (1913–1974) az erdélyi magyar baloldal egyik jelentős személyisége volt. Apja, id. Jordáky Lajos ismert kolozsvári szociáldemokrata, szakszervezeti vezető, nyomdász, majd nyomdatulajdonos. A fiatal Lajos (becenevén Bubi) szocializációját a családi hagyomány befolyásolta. Iskolái elvégzése után, 1933-ban belépett a Romániai Szociáldemokrata Pártba (RSZDP), ahol fiatalon szakszervezeti vezetőként tevékenykedett.

Jordáky életútja során több eszmei és azzal összefüggő politikai fordulatot tett. A két világháború között az RSZDP kolozsvári szervezetének baloldalán helyezkedett el. Fiatal, radikalizálódó ifjúként elégedetlen volt a „centrista” és „reformer” szociáldemokráciával. Úgy gondolta, hogy a parlamentáris demokrácia keretein belül a szocializmust megvalósítani esélytelen, ezért inkább az azonnali és biztos győzelmet ígérő proletárdiktatúrát, mint eszközt támogatta. A harmincas évek végén figyelme a népfontra irányult, számos erdélyi magyar kommunista értelmiséggel ekkor ismerkedett meg, kötött barátságot. Első írásai is ekkor jelentek meg az RSZDP lapjában, az *Előrében*. A harmincas évek végén pedig több tanulmánnyal jelentkezett az erdélyi baloldaliakat összefogó folyóiratban, a *Korunkban* is.

1940–44 között Magyarországon a Szociáldemokrata Párt (SZDP) baloldalához kapcsolódott, megtartva, sőt bővítve kommunista kapcsolatait. 1940-ben beiratkozott a Kolozsvárra visszatért Ferenc József Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Karára, ahol 1944 őszén szerzett doktori diplomát. A Magyarországhoz visszatért Észak-Erdélyben Jordáky a fennálló rezsimmel nem ápolt jó viszonyt, ám kulturális szempontból nagy hatással volt rá ez a négy év. Kapcsolatai/barátai a budapesti „antifasiszták” köréből kerültek ki.

A háború végével élete újabb fordulóponthoz érkezett, ugyanis az erdélyi baloldaliak – és köztük Jordáky – esélyt kaptak arra, hogy egy rövid időre, saját víziójuk szerint formálhassák az észak-erdélyi eseményeket. Ekkor jutott arra a következtetésre, hogy a szociáldemokrata pártban már nem tevékenykedhet, inkább a Román Kommunista Párt soraiban kíván dolgozni. Ebből a szempontból életpályájának ez számított a csúcspontjának, ugyanis nem sokkal ezután, már az államszocialista diktatúra kiépítése elején félreállították. 1946. február 22-én megfosztották kommunista párttagságától és politikai funkcióitól. 1946-tól 1952-es letartóztatásáig különböző kolozsvári intézményekben (mindenekelőtt az Állami Magyar Színházban) végzett politikai munkát. Szemléletét ekkor még az igen erős sztálinizmus jellemezte, amely a színház „bolsevizálásában”, a vulgármarxista és a szocialista realizmus szempontjai szerinti átalakításában öltött testet.

Életében a legmarkánsabb törésvonalat az 1952-es letartóztatása jelentette. Ekkor több erdélyi magyar vezető kommunistával együtt fogták le, majd egy év kihallgatás, vallatás után 1954-ben koncepciós perben tizenkét év börtönbüntetésre ítélték. A vád szerint „hazaárulást” követtek el, ugyanis 1944 és 1946 között a bukaresti ún. Magyar Misszió embereivel (1947-ig nincs hivatalos diplomáciai kapcsolat a két ország között) tartották a kapcsolatot és Észak-Erdélynek a Magyarországhoz csatolása céljából különböző anyagokkal segítették a budapesti Magyar Békeelőkészítő Osztály munkáját. 1955-ben elnöki rendelettel szabadultak. Jordáky ekkor visszatért a Bolyai Egyetemre oktatni, ahonnan 1947-ben távolították el.

Életének újabb fordulópontja az 1956-os őszi, budapesti forradalom volt. Lelkes antisztálinistaként felemelte a hangját a pesti események mellett és a romániai desztalinizáció lehetőségében bízott. 1957 elején az egyetlen erdélyi magyar baloldali értelmiségi volt, aki nem írta alá az RMP vezetősége által kikényszerített állásfoglalást, amelyben erdélyi magyar értelmiségiek ellenforradalomnak bélyegezték meg az őszi budapesti eseményeket. Mint népszerű egyetemi tanár, hatása a diákságra igen nagy volt, ezért a rendszer szempontjából ismét kényelmetlenné vált. 1957 áprilisában újból letartóztatták és októberig vizsgálati fogságban tartották. Ebből a helyzetből egy megalázó önkritika lehetőségével szabadulhatott ki, amit Jordáky meg is tett. Egy kolozsvári gyűlésen önmagát nacionalistának titulálta és számos vidéki városban is személyes részvételével „fel kellett dolgozzák” az ügyét.

1957 és 1964 közötti évei a csendes alkotással teltek el, életpályája azonban ekkor újabb fordulóponthoz ért. 1964 nyarán belekeveredett a korábbi szociáldemokraták által szerkesztett, „Memorandum-ügybe”. Ismét a román titkosszolgálat, a Securitate elé citálták és kihallgatásoknak vetették alá. Jordáky ezt az ügyet megúszta, mivel nem volt tudomása a Memorandumról, a politikai rendőrség csupán figyelmeztetésben részesítette. Ekkor kezdték el az állandó megfigyelését a „magyar nacionalisták” célcsoportban. Életének következő fordulópontja 1972 elején volt, amikor a korábbi évek marginalizációjába belefáradva úgy döntött, hogy visszatér a Román Kommunista Párt (RKP) soraiba. Döntése praktikus szempontok mellett ideológiai is volt, mivel elkötelezett baloldaliként az új főtitkárban, Nicolae Ceaușescuban egy reformert látott, és úgy gondolta, hogy az erdélyi magyar kulturális szférában tapasztalható jelenségekkel („eszmetörténeti kontinuitás megteremtése volt a két világháború közti romániai magyar intézményességgel”¹) csakis hivatalos, kommunista pozícióból lehet felvenni a versenyt. Másrészt nem elhanyagolható az RKP pártvezetésének azon lépése sem,

¹ Bárdi Nándor: A népszolgálat genezise és tartalomváltozása. In: Bárdi Nándor – Filep Tamás Gusztáv – Lőrincz D. József (szerk.): *Népszolgálat. A közösségi elkötelezettség alakváltozatai a magyar kisebbségek történetében*. Pozsony: Kalligram Kiadó, 39.

amelynek során a régi szociáldemokratákat igyekeztek rehabilitálni azért, hogy a nyugati szocdem pártokkal való kapcsolatot javítsák. Jordáky párttagságát is utólagosan, 1933-i kezdőponttal ismerték el. 1974-ben hirtelen, betegség következtében halt meg.

Ahhoz az erdélyi magyar értelmiségi csoporthoz tartozott, akik az államszocialista totalitárius diktatúra időszakában hithű baloldaliakként felvállalták az erdélyi magyar kisebbség képviselőit. Ezt a szerepet az ambivalens diskurzus használata jellemezte.² Vagyis az, hogy egyszerre voltak rajongói és működtetői az államszocialista rendszernek, ugyanakkor, mivel kisebbségi származásúak voltak, sohasem lehettek szerves részei a bukaresti hatalomnak és a román állam/nemzetépítésnek. Például Jordáky a hatvanas évek végén, hetvenes évek elején öntudatosan ötvözte akkori, friss rehabilitációját az óvatos hatalomkritikával.

Jordáky Lajos politikai tevékenysége miatt sokáig nem publikálhatott, ezért értelemszerűen róla sem írhattak, és a személyét övező hallgatás is csak halála előtt pár évvel oldódott fel. Éppen ezért a róla szóló írások ezt követően jelentek meg, ám mindössze csak néhány, konkrétan Jordákyval foglalkozó munka született. Mivel Jordáky a különböző tudományok határmezsgyéjén mozgott (doktori oklevelét közgazdaság- és társadalomtudományból szerezte) valójában egyik tudományágat sem művelte kimagaslóan, egyik tudományterület igazán meghatározó szakemberének sem számított. Az erdélyi történelemtudósok kánonjába nem került be, kultúr- és művelődéstörténeti munkáit pedig csak az igen elkötelezett szakkutatók ismerik (pl. az erdélyi némafilm történetéről írt munkáját). Történettudományi, különböző társadalomtudományos (szociológiai, színház- és irodalomkritikai) munkái ennek ellenére vaskos publikációs listát tesznek ki.

Jordáky még élt, amikor megjelent az első kisebb írás róla, amely felvázolta az életpályáját. Halála évében, 1974-ben jelent meg a *Szocializmus és történettudomány* című, válogatott írásait tartalmazó kötet, amelyhez Demény Lajos³ történész írt egy húsz oldalas előszót. Ez az előszó szervesen illeszkedett az immár rehabilitált Jordáky kanonizálásához, ugyanis Demény már első mondatai egyikében kijelentette, hogy Jordáky tevékenységének értékelésében igen eltérő vélemények alakultak ki az évek során, ő pedig Jordáky valódi érdemeinek a bemutatásához szeretne hozzájárulni.

Demény szerint Jordáky eszmei és politikai fejlődése determinált volt. Életpályája ívét az „ausztro-marxizmusától a marxizmus-leninizmus felé való fejlődés, a szociáldemokrata

² D. Lőrincz József: *Az átmenet közéleti értékei a mindennapi életben*. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 2004.

³ Demény Lajos (1926–2010), romániai magyar történész. Demény a bukaresti magyar történész-társadalom egyik fontos szereplője volt. Kutatási területe a kora újkori művelődéstörténet és ennek a korszaknak a parasztmegmozdulásai.

tevékenységtől a kommunista harchoz való közeledés” határozta meg.⁴ A kötet Jordáky rehabilitálásának megalapozója, ezért természetes, hogy Jordáky kommunista kapcsolatait előbbre datálta: a 15 éves ifjú Jordákyt már-már kommunista harcosává avanszálta. Méltatta Jordáky szerepét a szociáldemokraták baloldalán és kihangsúlyozta az egységfrontért való tevékenységét. Demény szerint a harmincas évek közepén Jordákynek a két munkáspárt egységéért folytatott „becsületes és nyílt állásfoglalása egyben politikai pályafutásának egyik legpozitívabb jellemvonása” volt.⁵ A bevezetőben Demény még azt is hangsúlyozta, hogy Jordáky a „munkásművelődés és szocialista nevelés” jeles képviselője.⁶ Ezt a kijelentést is a harmincas évek végi-negyvenes évek eleji tényállás mellett (Jordáky tényleg a munkásművelődés egyik szorgalmazója) a bevezető írásának időpontja is kontextualizálja. Ugyanis Jordáky a hatvanas évek végén szembeszállt a *Korunk* folyóirat aktuális irányvonalával, amely a két világháború közötti kulturális örökség nagy részének az átmentését propagálta. Jordáky viszont csak az egyértelműen szocialista (még csak nem is a „haladó” – vagyis a szocialisták által a polgári irodalomból az ő értelmezésük szerint haladó, abból az értelmezési keretből kiemelt) örökség felvállalását támogatta és keserűen tapasztalta, hogy a kulturális életből egyre inkább eltűnőben volt a „munkásirodalom”.

A kommunista diktatúra éveiben Demény nyilván nem elemezte behatóan Jordáky közéleti tevékenységét, így az 1940–44 közötti időszakból a szokásos, visszatérő sallangok „a horthysta rendőrség letartóztatta”, a következő évek tevékenységére viszont már egy mondatban sem tért ki. Például nem említette, hogy Jordákyt 1946-ban megfosztották kommunista párttagságától, csupán annyit írt, hogy „feléle ívelő közéleti pályája [...] megtörik.”⁷ 1952-es letartóztatásáról, majd peréről, 1957-es második letartóztatásáról pedig egyáltalán nem szólt. Sőt, a Jordáky életében egyik legmegalázóbb eseményt, az 1957-es októberi, nyilvános önkritikáját Demény a „tárgyilagosabb felmérés” idejének titulálta.⁸

Az immár rehabilitált – és újra párttag – Jordákyt 1973 szeptemberében régi eszmetársa Salamon László köszöntötte hatvanéves születésnapja alkalmából egy újságcikkkel. Salamon szerint Jordáky hatvanévesen is arra a fiatal szakszervezeti vezetőre emlékeztette, aki „csillapíthatatlan tudásszomjjal vetette magát a marxi elmélet tanulmányozásába, hogy a munkásosztály felszabadításához vezető osztályharc útját meglelje”.⁹ Salamon Jordáky

⁴ Demény Lajos: Bevezetés. In: Jordáky Lajos: *Szocializmus és történettudomány*. Bukarest, Politikai Könyvkiadó, 1974, 7.

⁵ Uo. 13.

⁶ Uo. 23.

⁷ Uo. 28.

⁸ Uo.

⁹ Salamon László: Jordáky Lajos hatvanéves. In: *A Hét*. 1973. 09. 28, 17.

publicisztikai és tudományos tevékenységét övező laudációja mellett Jordáky személyiségjegyeit is felvázolta. „Alapjában véve derűs és optimista beállítottságú, aki mindig finom iróniával, de kemény határozottsággal foglalt állást politikai és szakmai ellenfeleivel szemben”.¹⁰

1974-es halálakor számos belföldi és külföldi (magyarországi) lap rövid nekrológgal emlékezett meg róla. A már idézett Demény Lajos a *Művelődés* folyóiratban búcsúzott Jordákytól. Nekrolókjában Jordáky következetes baloldaliságát, a „magyar–román barátság és testvériség mindenkori ápolóját”, a „marxizmus-leninizmus győzelméért következetesen küzdő kommunista ideológust” búcsúztatta. Demény itt is elismételte korábbi tételeit, vagyis azt, hogy a családi hagyomány determinálta Jordákyt arra, hogy baloldali legyen. Ismertette röviden a pályafutását is. Ebben a nekrológban szerepelt először, hogy Jordáky „életútja tele volt nehéz küzdelmekkel, bátor kiállással, tudatosan vállalt nélkülözéssel, de politikai derűlátása és rendíthetetlen hite a szocializmus győzelmében, abba, hogy az emberiség előrehaladásának egyetlen útja a szocialista társadalmi rend megteremtése, megóvta Jordáky Lajost a kétkedéstől, és felvértezte arra, hogy utolsó leheletéig hű maradjon a munkásosztály ügyéhez, a marxizmushoz”.¹¹

Jordáky eszmetársa, az ugyancsak baloldali szociáldemokrata költő, Salamon László a *Korunkba* írt nekrológot Jordákyról. Azt hangsúlyozta, hogy Jordáky halálával nemcsak a marxizmus, a baloldal veszített, hanem „nemzetiségi kultúránk” is. Salamon Jordáky kvalitásait is felsorolta, szerinte „lenyűgöző egyéniségének, műveltségének, mély szocialista humanizmusának, előadói elokvenciájának¹² hatása alól bárki nehezen vonhatta ki magát.”¹³ Salamonnak ezekben a mondataiban Jordáky egyéniségének „valós” elemei szerepelnek. Ugyanis a kolozsvári értelmiségi (és nemcsak) társadalomban Jordáky informális közvetítőnek, a különböző csoportok centrumának számított. Nemcsak a megrögzött „reakciósok” kávé- meg vitapartnere volt, hanem a nyugdíjas szociáldemokraták klubhelyiségében kártya- meg dominópartik szereplője, amellet, hogy a hivatalos, apparátusbeli baloldali értelmiséggel is napi szinten kapcsolatban állt. Jordáky személyiségének másik eleme pedig az alábbi Salamon-mondatból tükröződik vissza: „Bármilyen szelíd lelkű volt is alapjában véve a fiatal Jordáky Lajos, a marxista gondolkodásával ellentétes véleményeket még szűkebb baráti köre előtt is erélyesen, hathatós érvekkel bírálta meg.”¹⁴ Fontos ugyanakkor azt is megjegyezni, hogy

¹⁰ Uo.

¹¹ Demény Lajos: Jordáky Lajos. *Művelődés*. 1974, 12. szám, 16.

¹² Ékesszólás, bőbeszédűség.

¹³ Salamon László: Jordáky Lajos halálára. *Korunk*. 1974/december, 1250–1251.

¹⁴ Uo.

Jordákyt nem az „elvtársai”, hatalmi pozícióban levő értelmiségiek, vagy kulturális intézmények meghatározó arcai (Balogh Edgár, Gáll Ernő) búcsúztatták, hanem másod-harmadvonalbeli értelmiségiek, párttagok.

A magyarországi sajtóban Jordáky halálhírét követően jelent meg egy-egy nekrológ róla. A *Magyar Nemzet* szerint „szerencsés ember volt Jordáky Lajos, olyan, akinek egész életét egyetlen hatalmas szenvedély töltötte be, a szocializmusért, egy emberséges világért vívott harc”.¹⁵ Az MSZMP napilapja Jordáky magyarországi elismertségét, nemzetközi jelentőségét méltatta. Elsősorban Jordáky irodalomkritikusi tevékenységét emelte ki, azt állítva, hogy Jordáky művészeti szemléletét sosem a dogmatizmus, hanem a „mindig osztályharcos alapokon állva, egyszerre érvényesítve a történetiség és az esztétikum követelményeit”.¹⁶ Megemlítette ugyanakkor következetes baloldaliságát is, „ezért is szerették és tisztelték őt a romániai és magyarországi elvtársai, barátai egyaránt”.¹⁷ A *Népszava* – talán nem függetlenül korábbi szociáldemokrata múltjától – a családi hagyományt ismertette, „a Jordáky-nyomda mindig a kolozsvári progresszió tűzhelye volt, s így Jordáky Lajos is apai örökség gyanánt vállalta a haladás szolgálatát”.¹⁸ Ugyanakkor megemlékezett Jordáky 1940–44 közötti „bátor, antifasiszta publicisztikájáról”, amely ebben a lapban jelent meg. A nekrológ már-már az egekbe emelte Jordákyt, amikor a munkásságát jellemezte. „S mert annyit látott, annyit tapasztalt, kivételes ismeretanyaggal rendelkezett: valóságos élő lexikonként ismerte a romániai magyar művelődés eseményeit és adatait.”¹⁹

A rendszerváltás előtti utolsó munka Jordákyról Molnár Gusztávtól származott: a *Medvetánc* 1988/2–3-as számában megjelentette Jordáky 1955 és 1957 közötti naplóbejegyzéseinek válogatását és ehhez fűzött két oldalas bevezetőt, ahol elhelyezte Jordákyt az eszmetörténeti palettán.²⁰ Molnár szerint Jordáky ezekkel a naplójegyzetekkel visszatalált ifjúkori önmagához, a radikális baloldalihoz. Molnár Jordáky kommunistává válását sem egy időponthoz – 1944. október 11, a szovjetek bevonulása Kolozsvárra – kötötte, hanem egy folyamat eredményeként értelmezte. Molnár szerint Jordáky akkor lett kommunista, „amikor a demokrácia jogrendszerén belül elképzelt szocializmust esélytelennek ítélte az azonnali és biztos győzelmet ígérő diktatúrával szemben”.²¹ Molnár szerint Jordáky 1956-os szereplése

¹⁵ Elhunyt Jordáky Lajos. *Magyar Nemzet*. 1974. december 3, 5.

¹⁶ E. Fehér Pál: Meghalt Jordáky Lajos. *Népszabadság*. 1974. december 3, 7.

¹⁷ Uo.

¹⁸ Elhunyt Jordáky Lajos. *Népszava*. 1974. december 3, 5.

¹⁹ Uo.

²⁰ Molnár válogatása csak a köztörténetileg fontosnak gondolt részüket közölte. Viszont a történetírás narratív fordulata után a naplók nemcsak mint feltevéseket igazoló források, hanem *önmagukért* váltak jelentőssé.

²¹ Molnár Gusztáv: Jordáky Lajos naplója elé. In: *Medvetánc*. 1988/2-3 szám, 279.

leginkább a szocialista „pozitív eszményről le nem mondó, de a politikai pluralizmust, a sajtó- és gyülekezési szabadságot természetes közegének tekintő szociáldemokráciához” való visszatérés egyik lehetősége lehetett volna. Ugyanakkor méltányolta Jordákynek az állampárttal és annak egyre inkább nemzeti gyakorlatával szembeni kritikáját. Molnár szerint a nemzetiségi kérdés egyik lehetséges megoldása lehetett volna a szociáldemokrácia. „... ez a hagyomány is alkalmas lehet arra – írta Molnár – hogy a hatalmi kizárólagosságon alapuló, és éppen ezért a nemzeti kizárólagosságot is természetes mágnesként vonzó és továbbgerjesztő, torzító rendszereket az általános társadalmi-politikai vonatkozásokon túl nemzetileg is demokratizáljuk.”²²

A Romániai Magyar Irodalmi Lexikon már a rendszerváltás után, 1991-ben megjelent második, *G-Ke* betűket tartalmazó kötetének Jordákyról szóló szócikke Jordáky iskoláit, főbb életrajzi adatait ismertette. Először került emgemplítésre Jordáky politikai meghurcolása, így az 1952-es letartóztatása, 1954-es koncepció pere, majd 1957-es újabb vizsgálati fogsága is. A szócikket készítő Tóth Sándor szerint Jordáky baloldali elkötelezettségét a családból hozta, a „nemzeti-nemzetiségi kérdés iránt tanúsított érdeklődése a kisebbségi helyzetből következett”.²³ Ebből következően pedig arra mutatott rá, hogy Jordáky életpályáját a fent említett kettősség (baloldali elkötelezettség és erdélyi magyar kisebbségi lét) határozta meg. A szócikk bőven ismertette Jordáky két világháború közötti szociáldemokrata párt- és szakszervezeti tevékenységét, pár szóban szólt az 1940–44 közötti kulturális tevékenységéről is. Leginkább azonban a Jordáky által írt kötetek, tanulmányok felsorolása teszi ki a szócikk nagy részét. „Írásainak értékét, sajátosságát probléma- és témaérzékenysége, sokoldalú érdeklődése, biztosítja; tollának ereje kora mozgalomtörténetének, eszmeharcainak, a bonyolult csoportosulásoknak és szétválásoknak, ill. e mozgásokat előidéző mozgatóknak dokumentumértékű megjelenítésekor érvényesül igazán.”²⁴ Ugyanakkor arra is rámutatott, hogy Jordáky élete során nem tudott megírni mindent, ezért a hagyatéka értékes gyűjteményét jelenti az erdélyi múltnak.

A Politikatörténeti Intézet kiadásában Varga Lajos főszerkesztésével megjelent, a magyarországi szociáldemokrácia különböző aspektusait, immár ideológiai kötöttségek nélkül feldolgozó, kanonizáló munka egy szócikket szentelt Jordáky Lajos személyének. Az életrajzi elemek ismertetése után (Jordáky születése, család, iskolái) leginkább Jordáky politikai

²² Uo. 280.

²³ Jordáky Lajos. In: *Romániai Magyar Irodalmi Lexikon*. 333
https://mek.oszk.hu/03600/03628/pdf/03628_2.pdf (letöltve: 2020. 06. 15).

²⁴ Uo. 334.

aktivitását követték nyomon. Itt is rámutattak a Jordáky életpályáját meghatározó kettősségre, vagyis arra, hogy eszméit „az erdélyi magyarság és a munkásmozgalom iránti elkötelezettség” határozta meg.²⁵ A szócikk ismertette Jordáky két világháború közti kongresszusi felszólalásait, az egységfrontért folytatott harcát. Az 1940–44 közötti kulturális integrációját a Népszavában és más lapokban való publikálással példázták. Kitértek Jordáky többszöri bebörtönzésére – úgy az 1943-as szamosfalvi, mind az 1952-es romániai letartóztatásra és koncepciós perére is. Ismertették Jordáky habitusát is. „Bámulatos volt a munkabírása és kimeríthetetlen az érdeklődési köre. Kedvenc témája mindvégig 1848/49 volt.”²⁶ Ez a szócikk ismertette Jordáky későbbi pályafutását is. Így szólt arról, hogy 1957-es ügyét követően a Román Akadémia kolozsvári Történeti Intézetéhez került kutatónak, ám „nem taníthatott” [az egyetemen – A.R.]. Továbbá azt is említették, hogy a Securitate ezt követően sem „hanyagolta el”.

Dávid Gyula, korábbi ötvenhatos elítélt egyik konferencia előadását bővítette egy egész tanulmánnyá és így született meg a Jordáky Lajos és Szabédi László 1956-os szereplését összehasonlító írás.²⁷ Ebben részletesen végig követte Jordáky és Szabédi előéletét, valamint az októberi napok alatti aktivitásukat is. Dávid Gyula is hangoztatta Jordáky elkötelezett baloldaliságát, szerinte „szocialista meggyőződése mellett 1974-ben bekövetkezett haláláig kitart, ez a meggyőződés azonban a sztálinizmussal való szembenállást, egy »igazi szocializmus« lehetőségének reménységét is jelenti, amelyet minden tapasztalata ellenére nem ad fel”.²⁸ Dávid Gyula tanulmányában leginkább ezt, Jordáky szocialista, ám a desztalinizáció lehetőségében végig bizakodó erdélyi magyar értelmiségi képét rajzolta meg. Dávid helyesen mutatott rá arra, hogy a sztálinizmus minden remény ellenére képtelennek bizonyult az önrevízióra és „az összes ezt bizonyító tényekkel szemben, s nemsokára újabb börtöntapasztalataival, nyilvános megalázásával szemben Jordáky újra a »hitbe« kapaszkodik.”²⁹ Vagyis itt pontosítani kell azt a fontos különbséget, hogy a sztálinizmus megreformálhatatlansága Jordáky szerint sem egyenlő a szocializmuséval.

A konkrétan Jordákyval foglalkozó, vagy szerepére bővebben kitérő munkák sora ezzel véget is ér. A továbbiakban olyan, a korszakot feldolgozó, illetve akkor született munkákra fogok kitérni, amelyek csak érintették, megemlítették Jordákyt. A sort az „erdélyi

²⁵ Jordáky Lajos. In: Varga Lajos (főszerk.): *A magyar szociáldemokrácia kézikönyve*. Budapest, Napvilág Kiadó, 1999, 398.

²⁶ Uo. 399.

²⁷ Dávid Gyula: A hittől az eszméletig és onnan – hova tovább? Jordáky Lajos és Szabédi László 1956-ban. In: *Uő: 1956 Erdélyben és ami utána következett*. H.n., Nap Kiadó, 2016, 172–187.

²⁸ Uo. 173.

²⁹ Uo. 177.

emlékiratírókkal” kezdem. Balogh Edgárnál³⁰, Demeter Jánosnál³¹, Lakatos Istvánnál³², Katona Szabó Istvánnál³³, Veress Pálnál³⁴ többször felbukkant Jordáky, mint az események aktív szereplője. A fent említett kötetek leginkább Jordáky baloldali elkötelezettségét és személyiségének néhány vonását (munkabírási, joviális viszony szinte mindenkivel, jókedv) ismertették. Például Balogh Edgár találkozásait, majd barátkozását Jordákyval a „népfrontpolitikához” kötötte, úgy jellemezte Jordákyt, mint aki „a két és feles internacionalistáknak a szociáldemokrácia és a kommunizmus között hidat kereső fiatal ideológusa” volt.³⁵ Méltatta Jordáky és társai szerepét az 1940-et követő években, hogy megerősítették a szociáldemokrácia baloldalát „a Magyarországról érkező hivatásrendi meg munkaközponti álmunkás szervezetekkel szemben”.³⁶ A legkritikusabb pillanatokról azonban egyik memoár sem szólt. Lakatos Istvánt az ötvenes évek elején nem ugyanabban a csoportban hallgatták ki és ítélték el, valamint a börtönben is csak egyszer találkoztak, ezért ő sem írhatott Jordákyról. Balogh Edgár ellenben Jordákyval együtt ült a vádlottak padján és a börtönben, memoárjában mégsem ismertette bővebben ezeket az eseményeket. Ezért Jordáky börtönbeli élményei, a szobataársak, a körülmények nagyrészt ismeretlenek számomra. Jordáky szerepét az 1944 nyári-őszi eseményekben legátfogóbban Demeter ismertette. „Számos akció szála futott össze Jordáky Lajosnál”, írta. Majd személyi és habitusbeli jellemzését is adta, ugyanis Jordáky „mint a Szociáldemokrata Párt legaktívabb és legnépszerűbb vezetőjénél, aki széles körű munkás- és értelmiségi kapcsolatai révén, de talán személyi közvetlenségével is gyűjtőpontja lett az új mozgólódásnak”.³⁷

Gáll Ernő, a romániai magyar baloldali filozófia Gaál Gábor után legjelentősebb művelője, a rendszerváltás után 1997-ben tett kísérletet az erdélyi magyar baloldali hagyomány összegzésére. Írásának kiindulópontja a „felelősség” kérdése volt, vagyis arra kereste a választ, hogy a hatalmi pozícióba került erdélyi magyar baloldali értelmiség milyen mértékben felelős a magyar kisebbséget ért sérelmekért. „Az erdélyi magyar baloldaliság, s ennek eszmei kifejezése szervesen beilleszkedett az összmagyar, illetve a romániai progresszió történetébe, s éppen ezért örökségének ápolása – a mai mostoha körülmények között is – tudományos,

³⁰ Balogh Edgár: *Szolgalatban*. Bukarest, Kriterion, 1978.; Balogh Edgár: *Férfimunka*. Budapest, Magvető, 1986.

³¹ Demeter János: *Századunk sodrában*. Bukarest, Kriterion, 1975.

³² Lakatos István: *Emlékeim*. I–II. Marosvásárhely, 2005/2007.

³³ Katona Szabó István: *A nagy remények kora. Észak-erdélyi demokrácia 1944–1948*. I–II. Budapest, Magvető, 1990

³⁴ Veress Pál: *Vajúdo évek, sorsdöntő napok. Egy ifjúmunkás élete*. Bukarest, Kriterion, 1981.

³⁵ Balogh Edgár: *Szolgalatban*. I.m. 34.

³⁶ Uo. 225–226.

³⁷ Demeter János: *Századunk...* I.m. 310.

társadalompolitikai és erkölcsi szempontból egyaránt megkerülhetetlen feladat marad.” – fogalmazta meg Gáll *ars poetica*-ját.³⁸ A történeti fejtegetésbe és az erdélyi magyar baloldal elemzésébe mélyebben belemenne, Gáll legelőször is pontosította, hogy szerinte nem lehet egységes „értelmiségről” beszélni. A baloldali filozófiai hagyományból merítve Erdélyre is vonatkoztatta az Antonio Gramsci nevéhez fűződő elméletet, amely különbséget tett a hagyományos és a szerves értelmiség között. A hagyományos értelmiséget Gáll az 1945 előtti polgári értelmiségben, míg a szerves értelmiséget pedig azon csoportra vonatkoztatta, amelynek feladata azt volt, hogy „társadalmi, politikai szerepének tudatára ébressze azt a társadalmi kategóriát, amelyhez tartozik”. Gáll szerint a román nemzetállammal szemben az erdélyi magyar kisebbségnek mindkét kategóriára szüksége volt, a „baloldali értelmiség” pedig mindkét csoportból rekrutálódott. Kimutatta, hogy a baloldali értelmiség akkor került közelebb a hagyományos értelmiségi szerephez, amikor nagyobb mértékben azonosult a kisebbségi érdekvédelemmel, illetve az anyanyelvi művelődés ügyével. A másik csoport pedig – Gáll szerint – hosszú utat tett meg a nemzeti közömbösségtől, amíg azonosulni tudott a kisebbségi jogvédelemmel. Gáll írásának számvetés jellege is volt, ugyanis erkölcsi bírálat elé állította az erdélyi baloldalt. Legelőször leszögezte, hogy kollektív felelősség nem alkalmazható erre az értelmiségi csoportra, ám egyéni, „a személyiségpusztító vakfegyelemből, fanatizmusból származó alkalmazkodást, együttselekvést erkölcsileg” szankcionálni kell.³⁹ Gáll visszatekintve megállapította, hogy a harmincas években – habár társadalmilag, politikailag marginális egyének csoportja – a baloldal eszmei szempontból igen befolyásos volt. A „kettős elnyomásban” élő nemzetiségi értelmiség pedig mintegy determinisztikusan találta meg a helyét ezekben a körökben. Írásában Gáll nem tett különbséget a kommunisták – és különböző társadalmi szervezeteik – illetve „a rendszer” részét képező, de annak lebontását távlati cél előtt tartó, „a szocializmust” megvalósítani kívánó szociáldemokrácia között. Sőt utóbbi csoportot inkább – habár tételesen nem jelentette ki – a „dogmatikusok” közé sorolta, mivel „nemzetileg semlegesnek” tartotta őket (lásd nem vesznek részt a népfrontban, a Vásárhelyi Találkozón stb.). Jordáky ebben az értelmezési mezőben inkább a népfrontos, radikális erdélyi magyar baloldali értelmiségekkel mutat rokonságot, semmint az „ortodox marxistákkal”, a szociáldemokratákkal. Gáll további történeti elemzése során azt mutatta ki, hogy az ideiglenesen működő baloldali önszerveződés időszakában (1944–45) „optimizmusra jogosító állapotokat teremtettek. Tényleg úgy látszott, hogy nincs alternatíva, s ezt támasztotta alá a

³⁸ Gáll Ernő: Az erdélyi magyar baloldal a mérlegen. In: *Eszmélet*. 1997/tél. http://www.eszmelet.hu/gall_erno_az-erdelyi-magyar-baloldal-a-merlegen/ (letöltve: 2020. 06. 16.).

³⁹ Uo.

Groza-kormány kezdeti nemzetiségi politikája”.⁴⁰ Gáll ugyanakkor rámutatott arra a nagyon hamar felbukkanó dilemmára is, amely a pártfegyelmet szegezte szembe az erdélyi magyar kisebbség érdekeivel. „A vakhit buzgalmában, az önámítás készítéseire sokmindent elfogadtunk és támogattunk, aminek rejtett célzatosságát nem láttuk át (nem akartuk átlátni) és káros, nem egyszer fatális következményei előtt behúnytuk a szemünket”⁴¹ – írta. Ezek a sorok a negyvenes évek végi, ötvenes évek eleji Jordáky szemléletét is teljes mértékben leképezték.

Mivel Jordáky nemcsak erdélyi magyar baloldali értelmiségi volt, hanem a romániai munkásmozgalom (kezdetben szociáldemokrata majd kommunista) „galaxisában” is mozgott, szükséges a román és a magyar munkásmozgalmi irodalom rövid ismertetése is. A magyar szociáldemokrácia történetét számos munka tárgyalta.⁴² Ezekből a Jordáky szempontjából a legfontosabbat, a kis magyar világ alatt megjelentetett „Az erdélyi munkásság küzdelme a román uralom alatt” címűt tartom fontosnak.⁴³ Önigazoló, kurzusműhöz méltón a kötet azt próbálta meg bebizonyítani, hogy a 22 éves romániai kisebbségi lét alatt az erdélyi magyar munkásság nemhogy megtagadta – és nemzetileg semleges, internacionalista szerepre helyezkedett – magyar nemzetiségét, hanem a nemzeti elnyomást leginkább ők szenvedték meg. Ugyanakkor azt is leszögezték, hogy „Erdély munkássága, mégpedig nyelvre való tekintet nélkül, *egységesen harcolt a kisebbségek jogaiért* [kiemelve az eredetiben – A.R.]”⁴⁴ Mindezzel arra utaltak, hogy a két világháború közötti korszakban differenciálás nélkül idegen ügynököt, „nemzetárulót” láttak a szocialistákban. Jordáky nemzeti elköteleződése pedig pont ezekben az években szilárdult meg, valószínűleg a „kis magyar világ” tapasztalatának a hatására.

A román történeti munkák ennek viszont a homlokegyenest ellentétes értelmezését nyújtották. A Ion Flueraşról írt biográfia Flueraş szociáldemokrata és szakszervezeti tevékenysége mellett a román szociáldemokratáknak a román nemzeti mozgalomban és annak kiteljesedésében, a gyulafehérvári Nagy Nemzetgyűlésben való részvételét emelte ki.⁴⁵ Mindezzel pedig a kommunizmus idegen eredetét, valamint az autentikus, a nemzeti kánonban vállalható szocializmus/szociáldemokraták szerepét próbálta meg lefektetni.

⁴⁰ Uo.

⁴¹ Uo.

⁴² Csak néhányat sorolok fel: Erényi Tibor: *Szocializmus a századelőn*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1979. Erényi Tibor – Kende János – Varga Lajos (szerk.): *Fél évszázad. A szociáldemokrácia története Magyarországon 1968–1919*. Budapest, Politikátörténeti Intézet, 1990.

⁴³ [Bruder Ferenc – Salamon László]: *Az erdélyi magyar munkásság küzdelme a román uralom alatt*. Budapest, A Szociáldemokrata Párt kiadása, 1942.

⁴⁴ Uo. 4.

⁴⁵ Sorin Radu: *Ion Flueraş (1882–1953) Social-democrație și sindicalism*. Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun, 2012.

Eddig a legalapvetőbb és legnagyobb igényességgel megírt romániai kommunista mozgalom „politikátörténete”⁴⁶ Vladimir Tismăneanu tollából származik.⁴⁷ Már a címe (Stalinism pentru eternitate – Örök életű/örökké tartó sztálinizmus) megragadja a román kommunista mozgalom esszenciáját. Vagyis azt, hogy ellentétben más szovjet szatelitállamokkal Romániában a kommunista reformnak vajmi kevés lehetősége volt. 1945-ös hatalomra jutása és 1989-es bukása között (kisebb hangsúlyeltolódásokkal) a rendszer jellege voltaképpen nem változott, végig a totális uralmon alapuló sztálini hatalomgyakorlat érvényesült. Tismăneanu ugyanakkor nemcsak a hatalomgyakorlás sztálini jellegére, hanem a mozgalom két világháború közötti perifériakusságára, a „messianizmusra, a szektás szellemre” mutatott rá, hanem a romániai kulturális kódokat, személyes viszonyokat jellemző „bizantinizmus” fogalmát is beemelte a román kommunista mozgalom alkotóelemei közé. „A szektáság, a dogmatizmus és a bizantinizmus uralták az RKP egész történetét” – ezzel a mondattal indította a könyvét.⁴⁸ Persze Tismăneanu vizsgálódását a kremlinológia/szovjetológia egyik nagy irányzata, a totalitárius szemlélet járja át a leginkább. Ugyanakkor ez semmit sem von le munkája erényéből, sőt azzal, hogy családja az RKP második vonalából származott, számos személyes vonatkozással, plusz információval támogatta meg a mondanivalóját. Munkája ezért is érdemeli meg a „galaxis” jelző használatát, mivel Tismăneanu jegyzetei is – akárcsak Kalmár Melindáé⁴⁹ – önmaguk is kis történetek, galaxisok.

A román államszocializmus politikátörténetének feldolgozásához visz közelebb a csíkszeredai Pro Pro Print Kiadó gondozásában megjelent két könyvsorozat, a *Források a romániai magyarság történetéhez*, valamint a *Múltunk könyvek* is. Itt elsősorban Stefano Bottoni két munkájára, a Magyar Autonóm Tartomány (MAT) történetét feldolgozó monográfiára⁵⁰, valamint az 1956-os forradalom romániai eseményeiről összeállított forráskiadványára kell gondolni.⁵¹ Bottoni mindkét munkájában szakszerűen elemezte a román államszocializmus első évtizedének tömegterroron alapuló eseményeit. Sikeresen bizonyította, hogy román pártközpont nemzeti váltása nem Nicolae Ceaușescuhoz, hanem annak elődjéhez, Gheorghe Gheorghiu Dejhez köthető. Ezen az úton haladt tovább Novák

⁴⁶ Címében ez szerepel, azonban több ez annál. Eszme- és társadalomtörténeti részek is jelentősen szerepelnek a munkában.

⁴⁷ Tismăneanu, Vladimir: *Stalinism pentru eternitate. O istorie politică a comunismului românesc*. București, Humanitas, 2014.

⁴⁸ Uo. 15.

⁴⁹ Kalmár Melinda: *Történelmi galaxisok vonzásában. Magyarország és a szovjetrendszer 1945–1990*. Budapest, Osiris, 2014.

⁵⁰ Bottoni, Stefano: *Sztálin a székelyeknél*. Csíkszereda, Pro-Print Könyvkiadó, 2008.

⁵¹ Bottoni, Stefano: *Az 1956-os forradalom és a romániai magyarság (1956–1959)*. Csíkszereda, Pro-Print Könyvkiadó, 2006.

Csaba Zoltán is, aki két terjedelmes kötetben dolgozta fel a Ceaușescu-korszak magyarságpolitikáját.⁵² De ugyancsak hasznosak a román államszocializmus központi szereplőinek biográfiai is, amelyek, habár kevés magyar vonatkozással – Jordákyra nézve pedig konkrétan semmivel – bírtak, mégis egy-egy fontosabb megállapításukkal rávilágítottak az 1945–89 közötti korszak jellegzetességeire.⁵³

Összefüggésben a romániai kommunista mozgalom történetével, annak 1945 utáni egyik „tömegszervezetéről” a Magyar Nép Szövetségről (MNSZ) is szót kell ejteni. Habár Jordáky nem volt tagja a szervezetnek, mégis abban a környezetben mozgott, napi szinten kapcsolatban állt az MNSZ meghatározó politikusaival. Annak ellenére, hogy Jordáky szemléletét ekkor leginkább a sztálinizmus fogalmával lehet leírni, bizonyos nemzetiségi kérdésekben az MNSZ „reakciós” szárnyával került egy platformra. Az MNSZ-munkák közül kizárólag az utóbbi évek termését fogom ismertetni, mivel a szervezet története annyira szorosan nem kapcsolódik témámhoz, Jordáky Lajoshoz. Az erdélyi történészek körében az évezred elején merült fel a szervezet történetének a megírása. Többen is foglalkoztak az MNSZ-szel (Lönhárt Tamás, Nagy Mihály Zoltán). Ez utóbbi szerző munkája a szervezet történetét nem mint, egy „csak társutas” vagy „csak érdekképviseleti”, hanem a két funkció közt lavírozó, hol az előbbi, hol a későbbi szerepet hangsúlyosabban betöltő intézményként mutatta be.⁵⁴ A tömegszervezeti funkció legfontosabb jellemzőjeként azt határozta meg, hogy az MNSZ az erdélyi magyar társadalom szempontjából korábban marginalizált értékválasztásokat és eszméket akart közvetíteni. Ezért is kapott hangsúlyos szerepet az MNSZ propagandában az átnevelés. A szervezet ezen céljában a belső törésvonalak mentén mindenki, a „népfrontos” Kurkó Gyárfás vagy Balogh Edgár és a „dogmatikus” Bányai László vagy Czikó Nándor is egyetértettek. Az MNSZ ideológiai tagoltsága mellett érdemes szólni a szervezet földrajzi tagoltaságról is. Vincze Gábor tett először különbséget az észak-erdélyi és a dél-erdélyi MNSZ-vezetők között.⁵⁵ Vincze az észak-és dél-erdélyi párttagok közti különbséget lényegében az 1940–1944 közötti időszakban lezajlott eltérő szocializációra vezette vissza. Míg a dél-erdélyi

⁵² Novák Csaba Zoltán (szerk.): *Aranykorszak? A Ceaușescu-rendszer magyarságpolitikája (1965–1974)*. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 2011 és Novák Csaba Zoltán (szerk.): *Holtvágányon. A Ceaușescu-rendszer magyarságpolitikája II. (1974–1989)*, Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 2017.

⁵³ Onișoru, Gheorghe: *Pecetea lui Stalin. Cazul Vasile Luca*. [Sztálin pecsétje. A Luka László-ügy]. Târgoviște, Cetatea de scaun, 2014; Betea, Lavinia: *Lucrețiu Pătrășcanu. Moartea unui lider comunist*. [Lucrețiu Pătrășcanu. Egy kommunista vezér halála] București, Curtea Veche, 2011; Bosomitu, Ștefan: *Miron Constantinescu. O biografie*. București, Humanitas, 2015; Pleșa, Elis: *Gheorghiu Dej. Cultul personalității*. Târgoviște, Editura Cetatea de scaun, 2015.

⁵⁴ Nagy Mihály Zoltán–Olti Ágoston (szerk.): *Érdekképviselet vagy pártpolitika? Iratok a Magyar Népi Szövetség történetéhez (1944–1953)*. Csíkszereda, Pro-Print, 2009.

⁵⁵ Vincze Gábor: A Magyar Népi Szövetség válsága. In: Vincze Gábor: *Illúziók és csalódások. Fejezetek a romániai magyarság második világháború utáni történetéből*. Státus Könyvkiadó, Csíkszereda, 1999.

magyarság az Antonescu-rezsim négy éve alatt a teljes jogfosztás állapotát tapasztalhatta meg, és ezért is kevesebb elvárást fogalmazott meg az új, 1945-től életbe lépő román adminisztráció irányában. Az észak-erdélyi magyarság, és ezen belül a baloldaliak is ezzel szemben a kisebbségi létből négy évre ismét a többségi társadalom részévé váltak. Ezért a nemzetiségi jogok terén a Groza-kormányval szembeni elvárásaik is lényegesen nagyobbak voltak, mint a dél-erdélyieknek.⁵⁶ Ebben a koordináta-rendszerben Jordáky Lajost az utóbbi, a „kis magyar világ” megtapasztalt, „nemzeti érzéssel feltöltődött” észak-erdélyi baloldaliak csoportjába, és onnan is inkább az „autonomisták” táborába lehet sorolni.

Szólni kell Jordáky Lajos generációs besorolásáról is. Bárdi Nándor, a romániai magyar eliteket vizsgáló elemzésében a „kisebbségi ember”, a „kisebbségi etika” és „kisebbségi társadalom” konstrukcióját tulajdonítja annak a második romániai magyar generációnak, amely már 1918 után, román többségi környezetben szocializálódott. Szemléletüket a nemzetnevelés, gazdasági szervezkedésben pedig a szövetkezeti mozgalom fontosságának a felismerése jellemezte. Bárdi ugyanakkor azt is megállapította, hogy ennek a generációnak a szocializációjában lett hangsúlyos az ideológia szerepe, és annak mentén a politikai tagoltság is. A csoport jobboldalára a polgáriakat (Demeter Béla⁵⁷, Jancsó Béla, Mikó Imre⁵⁸, Márton Áron, Venczel József⁵⁹, Vita Sándor stb.) sorolta. Szerinte „ez a korporatív-keresztényszociális elemek meghatározta ideológia egyszerre hasonlított a magyarországi reformkonzervatív ifjúsági-értelmiségi csoportok ideológiájához és a népi mozgalom elképzeléseéhez. Ennek a generációnak volt a fóruma az *Erdélyi Fiatalok*, az *Erdélyi Iskola* és a *Hitel* folyóiratok.”⁶⁰

Ennek a generációnak a baloldalán is két csoport körvonalazódott. Egyrészt a Korunk folyóirattal szorosabb-lazább kapcsolatban állók, akik szellemi vezérüknek Gaál Gábort (Románia egyik legképzettebb marxista filozófusa) tekintették. Bárdi ide Balogh Edgárt⁶¹,

⁵⁶ Vincze Gábor: *Illúziók és csalódások*. I. m. 273

⁵⁷ Demeter Béla (1910–1952), lapszerkesztő, a budapesti külügyminisztérium Békeelőkészítő Osztályának szakértője. Demeter János testvére. 1944 végén Pestre került, majd több alkalommal járt Erdélyben. 1951-ben a magyar kommunista hatóságok kiadták Romániának, 1952 végén a vácărești-I (más adatok szerint a jilava-i) börtönben halt meg.

⁵⁸ Mikó Imre (1911–1977), erdélyi magyar politikus, jogász. A két világháború közötti korszakban az OMP bukaresti irodájának vezetője. 1940–44 között az Erdélyi Párt országgyűlési képviselője és vezetőségi tagja.

⁵⁹ Venczel József (1913–1972), társadalomkutató, egyetemi tanár. A két világháború között a *Hitel* folyóirat egyik fontos szerkesztője. 1940–46 között az Erdélyi Tudományos Intézet vezetője. 1947 és 1948 között internálták. 1950 februárjában tartóztatták le több társával együtt, a Márton Áron és társai perben 1951-ben 12 év kényszermunkára ítélték, 1961-ben szabadult a börtönből. Részt vett a Romániai Magyar Irodalmi Lexikon szerkesztésében. Venczel munkássága leginkább a Dimitrie Gusti-fél monografikus szociológia művelésében állt.

⁶⁰ Bárdi Nándor: *Töréspontok és generációs csoportok a romániai magyar kisebbség történetében (1918–1989)*. In: *Uő: Otthon és haza. Tanulmányok a romániai magyar kisebbség történetéről*. Csíkszereda, Pro-Print Könyvkiadó, 2013.

⁶¹ Balogh Edgár (1906–1996), romániai magyar politikus, publicista. Csehszlovákiából kitoloncolva került Kolozsvárra, a Korunk munkatársa lett. 1944–48 között az MNSZ egyik alelnöke, 1948-tól Bolyai Egyetem

Bányai Lászlót, és az MNSZ-ben főbb pozíciókhoz jutó személyeket (Kurkó Gyárfás, Méliusz József) sorolta. A másik baloldali csoportot pedig a szociáldemokraták alkották, akik közül Lakatos István, Bruder Ferenc, Pásztai Géza és Jordáky Lajos említhető meg.⁶² „Mindkét kör társadalomképét a magyar »dolgozó rétegek« emancipálása határozta meg” – írta Bárdi.⁶³ Vagyis a szociális ügyek mellett ezek a baloldali gondolkodók az erdélyi magyarság nemzetiségi problémáit is – saját ideológiájuk függvényében – megpróbálták megoldani, annak érdekeit érvényesíteni. Bárdi arra is rámutatott, hogy az 1945-tel kezdődő új történeti korszakban az MNSZ-ben levő kommunisták meggyőződéssel vallották, hogy a politikai hatalom megszerzése után a nemzetiségi kérdés automatikusan meg fog oldódni. Ezzel szemben a magyar szociáldemokraták ragaszkodtak az önálló, nemzetiségi intézményhálózathoz. Jordáky Lajost ebben a koordináta rendszerben vizsgálva kezdetben (1944 őszén) inkább a szélsőbaloldaliak, a kommunisták táborában találjuk. Sokáig ő is úgy gondolta, hogy a lenini automatizmussal együtt az erdélyi magyarság problémái, marginalizáltsága is meg fog oldódni. Azonban nagyon hamar (1945 nyarán) a másik baloldali táborban találta magát, ugyanis amikor látta, hogy a Groza-kormány a centralizmusban gondolkodik és a nemzetiségi jogok nem érvényesülnek, fellépett az önálló, nemzetiségi intézményhálózatok fenntartása érdekében.

A következőkben a dolgozat forrásairól szólok. Elsősorban a publikálatlan források, mindenekelőtt az Erdélyi Múzeum Egyesület Kézirattárában őrzött Jordáky-hagyaték jelentette a kiindulópontot. A hagyatékot Bárdi Nándor rendezte a kétezres évek elején, publikációt felkutatva pedig összeállította Jordáky Lajos életmű-bibliográfiáját.⁶⁴ Itt nemcsak Jordáky Lajos naplójának egy része (pár darab kézzel írt füzet, az 1933–44, 1947–1957, 1971–74 közötti évekből), hanem más, közéleti tematikájú iratok is jelentősek voltak. A naplók kéziratát magam ülettem át digitális formátumba, a kutatás következő lépése pedig a naplók jegyzetelt kiadása lenne.

Jordáky Lajos ego-dokumentumai között többféle fordult elő. Egyrészt a naplói – amelyek ugyanakkor nem tekinthetők teljesen autentikus naplónak, mivel az egyik füzetben szerepelt, hogy Jordáky a papírlapokról átírta és több mindet kihagyott⁶⁵ –, másrészt pedig a

rektora. 1949-ben először, majd 1952-ben másodszor letartóztatták. 1957-től a Korunk főszerkesztő-helyettese, a Romániai Magyar Irodalmi Lexikon főszerkesztője.

⁶² Bárdi Nándor: *Otthon és haza* I.m. 492.

⁶³ Uo.

⁶⁴ <https://jordakylajos.adatbank.transindex.ro/> (letöltve: 2020. 10. 20).

⁶⁵ „Ezen jegyzeteket csak saját magamnak készítem saját magamról; a velem történekről, körülöttem lefolyó eseményekről, egyéni meglátásaimról stb.” Erdélyi Múzeum Egyesület (továbbiakban EME) Kézirattára, Jordáky-hagyaték, I/2, 1933. január 10-i naplóbejegyzés.

párt vagy valamilyen nyilvánosságához köthető önéletírásai, megkonstruált ételbeszélései.⁶⁶ Philippe Lejeunehöz köthető az „önéletírói paktum” fogalma, amely alatt olyan szövegek érthetők, amelyekben „a szerző önmagáról szóló beszédet kínál az olvasónak, másrészt pedig e beszéd egy sajátos megvalósulására, mely a »ki vagyok?« kérdésre a »hogyan váltam azzá« *elbeszélésével* [kiemelés az eredetiben – A.R.] válaszol.”⁶⁷

„A naplóíró [...] nem a hagyományos értelemben vett *történelmet* [kiemelés az eredetiben – A.R.] foglalja elbeszélésbe, [...] hanem privát életét – annak akár legszemélyesebb, legintimebb részleteivel – gyakran érzelmi alapon, historizálja.”⁶⁸ Jordáky naplói ennek, a K. Horváth Zsolt által leírt szemléletnek mintapéldányai. Mert egyrészt a naplókban szerepel a konkrét történeti (tény?): vagyis, hogy éppen mikor, kivel, hol találkozott. Másrészt szerepel benne Jordáky narratív azonossága is: a körülötte zajló események szemlélője volt és azokról ideológiai meghatározottságával azonos – szocialista – értelmezését nyújtotta. A napló, mint műfaj éppen ezért „elsősorban szerzőjének *mentális világáról* [kiemelés az eredetiben – A.R.] s nem az őt körülvevő eseményekről tanúskodik.”⁶⁹ Dolgozatomban a naplót, mint faktológiai forrást (találkozók ezzel és ezzel a személlyel), valamint, mint narratívát is hasznosítottam.

Lejeune műfaji besorlása szerint Jordáky naplói megfelelnek a műfaj támasztotta követelményeknek, amelyet Lejeune négy funkcióval azonosított: kifejezés, elmélkedés, emlékezet és az írás öröme. Ugyanis az írás, mint cselekmény során Jordáky kifejezett (megkönnyebbül és kommunikál): „megkönnyebbülni annyi, mint levetni magunkról az érzelmek és gondolatok terhét azáltal, hogy papírra vetjük őket”, valamint „kommunikálni annyi, mint kiönteni a szívünket a papírra, mert egyedül vagyunk, híján egy ránk figyelő barátnak.”⁷⁰ Ugyanakkor a napló további funkciói is felbukkannak: Jordáky végig önelemző és töprengő pozícióból tekintett magára, a szocializmusra, az erdélyi magyarság helyzetére. A harmadik és negyedik követelmény, vagyis az emlékezet – füzeteket hagyni az utókorra –, valamint az írás öröme is megtalálható a Jordáky-naplókban.

⁶⁶ Az önéletírás nem egy egyszerű papírra vetett szöveg, hanem az írás kontextusával együtt egy társadalmi viselkedést jelent, egy stratégiát, amellyel az önéletíró egyén a társadalomhoz kötődik és megfogalmazza identitását. Éppen ezért a szöveget megfogalmazó egyén diskurzusában a személyes – leegyszerűsített – múlt jelenik meg, méghozzá a jelen – a papírra vetés pillanatából – feltárló múlt. Lásd: Lejeune, Philippe: *Önéletírás, élettörténet, napló*. L'Harmattan, Budapest, 2003.

⁶⁷ Uő: Még egyszer az önéletírói paktumról. In: Lejeune, Philippe: *Önéletírás, élettörténet, napló*. I.m. 230.

⁶⁸ K. Horváth Zsolt: Önaarcképcsarnok. A személyes emlékezés mint történelmi probléma. In: Szekeres András (szerk.): *A történelem szerzősámládája. A jelenkori történelmi gondolkodás néhány aspektusa*. L'Harmattan – Atelier, Budapest, 2002, 84.

⁶⁹ Uo. 85.

⁷⁰ Lejeune, Philippe: Hogyan végződnek a naplók? In: Uő: *Önéletírás, élettörténet, napló*. I.m. 216.

Jordáky „szerencsémre” minden kis papírdarabot megőrzött, így az 1944-es rendőrségi ügyétől kezdve, Nicolae Ceășescunak 1971-ben írt levelén keresztül, a több mint 115 oldalas 1952-es önéletírása, más levelei, szakszervezeti beszédei stb. hasznomra váltak. A kommunista önéletírások irodalmából itt csak a már említett K. Horváth tanulmányra utalok: a szerző meggyőzően bizonyítja, hogy mivel a regnáló kommunista ideológia ki akarta sajátítani a múltat, ezért a rendszerrel konform viselkedést egy önéletírással kellett bizonyítani. Itt a „jelentkezőnek ki kellett »számítani« a múlt jó, tehát kiemelendő, rossz, tehát elhallgatnádó darabkái.”⁷¹ Továbbá mivel az önéletírások állításaink igazságértéket a legtöbb esetben nem tudjuk megítélni, ezért „ezen állítások mögött a politikai nyelv »metaigazságai« rejtőznek: semmi mást nem vetettek papírra ezek az emberek, csak azt, amit a hatalmi oldalon ülő káderek hallani szerettek volna”.⁷² Jordáky esetében ezért az önéletírásában túlhangsúlyozza kommunista kapcsolatait, kommunista fordulatát évekkal korábbra datálja.⁷³ „... mint minden önéletírás, voltaképpen ez is arról szól, »ki vagyok én«, ami természetesen foglalja magában a kérdést: hogyan lettem önmagammá?”⁷⁴

Ugyanakkor minden megjelent tanulmányának, kisebb írásának a kézirata (az első kézzel írt változat, majd a felesége, Nagy Mária által legépelte változatok) is megtalálhatók, azonban az már túl nagy filológiai elkötelezettséget és szörszálhasogatást jelentett volna, ha elkezdtem volna követni a „valós Jordáky szövegek”, illetve a már megjelent, a cenzúrán átjutott írások közötti különbségeket.

A Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár (PIL) őrzi a Jordáky hagyaték másik részét. Innen ugyancsak az 1961–71 közötti mintegy négy-öt füzetnyi kéziratos naplója jelentette a fő forráscsoportot. Ugyanakkor ebben a hagyaték részben is több közéleti szempontból jelentős anyag található, szakszervezeti jegyzőkönyvek, broszúrák, stb. Ebből az anyagból (847. fond) Jordáky egyetemi tanári tevékenységét (egyetemi jegyzetek, óravázlatok, diákok szemináriumi dolgozatai, közvéleménykutatás) sikerült rekonstruálni. Ugyancsak a PIL-levéltárból fontos volt az 1940–44 közötti budapesti SZDP központ és a vidéki, kolozsvári fiók közötti levelezés is, amelyet Mónus Illés levelezése között találtam meg.

⁷¹ Uo. 92.

⁷² Uo.

⁷³ Jordáky utólagosan, kézzel az alábbi mondatot írta az 1952-es önéletírása fejlécére: „Ezt az önéletrajzot a Párt Ellenőrző Bizottsága és a Securitate kívánságára tettem. Ezért maximálisan önbíráló jellegű a hangja. Túl sok koncessziót tettem, de akkor az életemet igyekeztem megmenteni. A letartóztatást és a 12 évre ítélest még sem sikerült elkerülnöm. Megőrzöm, mint kordokumentumot, de az élet sok mindenben másképp fogalmazott, mint a papír. 1969 dec. 28”. Lásd: EME Kézirattára, Jordáky Lajos hagyatéka, I/1 (Önéletírások), 1952-es önéletírás, 1.

⁷⁴ Kövér György: Énazonosság az ego-dokumentumokban. In: Uő: *Biográfia és társadalomtörténet*. Budapest, Osiris Kiadó, 2014, 103–104.

A román állami levéltár Kolozs megyei fiókjából (Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Cluj – SJANC) is leginkább a politikai eseményekkel kapcsolatos anyagokat tudtam hasznosítani. Jordáky iskoláinak (a Felsőkereskedelmi Iskola) anyaga a kolozsvári levéltárban csak 1936-tól elérhető, amikor Jordáky már rég leérettségizett fiatal szakszervezeti vezető volt. Ugyanakkor a Román Kommunista Párt Kolozs megyei szervezetének 1945 és 1946 évi anyagai hasznosak voltak. Ugyanitt a Bolyai Egyetem 1944 és 1946 közötti iratanyagát tudtam átnézni.

A bukaresti központi történelmi levéltárból (Arhivele Naționale Istorice Centrale – ANIC) pedig az RMP/RKP KB, PB jegyzőkönyvek, konkrétan pedig az 1955 május 25-i PB-ülés jegyzőkönyve jelentett óriási segítséget. Ebben a zseniális szövegben a párttitkár, Gheorghiu Dej megelevenedett lelki szemeim előtt, ahogy cinikus, álszent módon felvetette, hogy Jordákyékát 1952-ben törvénytelenül tartóztatták le, majd ítélték börtönbüntetésre. Ugyanitt javasolta, hogy szabadon kellene engedni őket, mert „nem voltak hazaárulók, hanem magyar patriótaként viselkedtek 1944 nyarán-őszén”.⁷⁵

A leginkább jelentős forráscsoport a Securitate Levéltárát Vizsgáló Országos Tanács (Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității – ACNSAS) levéltárából előkerült több mint egy tucat dosszié jelentette. Itt nemcsak a 12 kötetnyi Fond Penal 000217 jelzet alatt megtalálható 1952-es kihallgatási jegyzőkönyvek, periratok voltak fontosak, hanem a Fond Informativ 210536 jelzet alatt megtalálható megfigyelései anyag is, amely ugyancsak 12 vaskos kötetet tett ki. Utóbbiban egyenesen nyomasztó volt, ahogy párhuzamos lapokon, leírva, majd fotókkal dokumentálva végig lehetett követni Jordáky egy-egy napját otthonától, munkahelyére, utcai találkozóik ismerősökkel, kávézók terasza, ebéd a Jókai utcai vendéglőben, a városi tömegközlekedésen stb.

A titkosszolgálati dokumentumok felhasználása⁷⁶ során ugyanakkor nem azok tényállításait vettem figyelembe, hanem arra törekedtem, hogy a román politikai rendőrség, a Securitate által az erdélyi magyarokról, az erdélyi magyar kommunisták állítólagos összeesküvéséről rakjam össze.

Másik forráscsoportot a korszak sajtója jelentette. Itt a két világháború közötti *Munkás Újság* majd ugyanez az újság, immár *Előre* címmel, valamint más „polgári” napilapok cikkei segítettek az események rekonstruálásában. Az 1940–44 közötti időszakból leginkább az SZDP napilapját, a *Népszavát* használtam. Az 1945-ös rendszerváltástól kezdve pedig a *Világosság*

⁷⁵ ANIC, fond. CC al PCR, Cancelarie, dosar 40/1955.

⁷⁶ Gyarmati György: Múltfeltárás titkosszolgálati anyagokból. A magyar jellemzők általánosítható vázlata. In: *Korunk*. 2014/január. szám, 9–16.

(az „erdélyi dolgozók lapja”), az *Igazság* (az RMP Kolozs megyei napilapja), az *Utunk* cikkeit néztem át. Az 1944–45-ös átmeneti periódusban Jordáky szinte naponta szerepelt a *Világosság* címlapjain. Leginkább a különböző eseményeken, tömeggyűléseken elmondott beszédeinek kivonatait közölték, a politikai események mögöttes történeteit más források segítségével tártam fel. Jordáky természetesen a folyóiratok, az 1957-től újraindult *Korunk*, valamint a marosvásárhelyi *Igaz Szó* lapjain is igen gyakran megszólalt, ezért az ott megjelent írásokat is feldolgoztam.

A dolgozat a jelenkorkutatás egyik fontos forrását, az oral history módszerével készített interjúkat használta a legkevésbé. Ennek több oka is volt. Egyrészt kevés olyan még élő kortársat azonosítottam, aki személyesen ismerte Jordákyt és emlékezett rá. Másrészt Jordáky családja szétszóródott (gyerekei nem voltak, öccse gyerekei pedig különböző államokban élnek) és úgy véltem, hogy csak személyes történeteket osztottak volna meg az esetleges beszélgetések során. Azonban a dolgozat Jordáky politikai pályáját kívánja rekonstruálni, és Jordáky „személyisége” a naplókából ideálisan átköszönt. Mégis használtam interjúkat, a már említett Molnár Gusztáv által hangszalagra vett életútbeszélgetéseket – leginkább az 1944–45-ös események súlyponttal – régi illegalistákkal, kultúremberekkel. Itt a legtanulságosabb számomra az erdélyi magyar baloldaliak észak-erdélyi „autonomista”, illetve a dél-erdélyi, „bukaresti” vonal képviselői közötti szemléleti különbségek voltak. Mindez azonban csak a háttér megértéséhez járul hozzá, a munkámba ebből igen kevés került be.

Jelen doktori dolgozat az elérhető források feldolgozásával Jordáky Lajos életpályájának az első összefoglalása. Tudatában vagyok annak, hogy az életpálya ívét kronológikusan rendszerezve olyan összefüggő narratívát alkottam, amely saját értelmezésem szerint összefüggő és elbeszélhető, és mely szemléletet Pierre Bourdieu „életrajzi illúzióknak” nevezett.⁷⁷

Az említett szakirodalmi előzmények és az elsődleges források feltárása és feldolgozása révén kibontakozott Jordáky Lajos emelkedőkkel és buktatókkal tarkított életpályája. Mindez bővítheti az 1945 utáni romániai államszocialista múlt ismeretét, ugyanis a korszak meghatározta volt Jordáky életét, de Jordáky is hatást gyakorolt az erdélyi politikai és kulturális történésekre. Doktori disszertációm Jordáky Lajosnak elsősorban politikai biográfiáját adja, annak számtalan redukcionizmusával együtt. A dolgozat elmozdulása a „totális biográfia” műfaja felé a munkafázis egy következő lépése lehetne. Itt elsősorban Jordáky és az őt körülvevő „kolozsvári milliő” társadalomtörténeti elemzését lehetne elvégezni. Például

⁷⁷ Bourdieu, Pierre: Az életrajzi illúzió. In: Uő: *A gyakorlati észjárás. A társadalmi cselekvés elméletéről*. Budapest, Napvilág, 2002, 68–77.

rendkívül izgalmasnak ígérkezik az a folyamat, amiután Jordákyt a hivatalos elitek marginalizálják, ő a külvárosok felé fordul, munkásművelődési szervező lesz. Itt például rekonstruálni lehetne egy kolozsvári külváros – egy negyed – társadalmát. A társadalomtörténeti mélyfúráshoz hasonlóan Jordákynak összes megjelent és publikálatlan írásait is filológiai szakértelemmel végig lehetne kísérni és az eszmetörténeti tanulságokat összegezni. De ez már egy másik dolgozat tárgya lehetne.

1. Szociokulturális környezet és család

1.1. Kolozsvári környezet

A 19. század végi ipari fejlődéssel Erdély „fővárosában”, Kolozsváron is megjelentek az első gyárak, ipartelepek, és velük a modern szociális réteg, az ún. „munkásosztály” is. Kolozsvár a történelmi Magyarország nagyvárosai között a középmezőnyben helyezkedett el, míg Erdélyben a régió közigazgatási, oktatási, kulturális és pénzügyi központja volt. A város társadalmi szerkezetét tekintve atipikus fejlődést mutatott, hiszen nem az iparosítás, hanem sokkal inkább a bankszektor és a kereskedelem, valamint az oktatás járult hozzá a város demográfiai növekedéséhez. Az 1910-ben mintegy 61.000 főt számláló városban majdnem 5000-en az őstermelésben, majdnem 22.000-en a bányászati és ipari szektorban, mintegy 6000-en kereskedelemben, 4000-en a közlekedésben dolgoztak és több mint 7000-en szabadfoglalkozású értelmiségiek és köztisztviselők voltak, valamint további 1-3000-es csoportokat alkottak a napszámosok, cselédek és más ismeretlen foglalkozásúak.⁷⁸ Habár a statisztikák nagyszámú ipari alkalmazottat mutatnak ki⁷⁹, valójában ez a réteg döntően kisiparos és kézműves volt. Konkrét, modern nagyipari üzemben az iparban foglalkoztatott statisztikai csoport kevesebb mint fele, 1900-ban 40%, 1910-ben pedig 45% dolgozott.⁸⁰ Megemlíthető, hogy valódi nagyüzem – 100-nál több alkalmazottat foglalkoztató – három volt a városban. A legtöbb munkást a századforduló környékén az Állami Dohánygyár foglalkoztatta, majd pedig a Magyar Államvasutak Javítóműhelye és a Josef Ritter-féle gyufagyár következtek.⁸¹ 1910-ben pár kolozsvári tőkés család⁸² bőripari üzemeit tömörítve létrehozták Renner Testvérek & Co. Bőripari Vállalatot, hogy a korábbi kisüzemű bőr- és cipőgyártást nagyüzemi keretekkel váltsák fel. Később a vállalat a Dermata Művek, majd pedig az államszocializmus alatt a Herbák

⁷⁸ *A Magyar Szent Korona Országainak 1910. évi népszámlálása. Második kötet. A népesség foglalkozása és a nagyipari vállalatok községenként.* Budapest, 1913, 24–25.

⁷⁹ Az összlakosságon belül 1900-ban 30%, míg 1910-ben 35% az iparban foglalkoztatottak aránya.

⁸⁰ *1910. évi népszámlálás.* I.m. 1070.

⁸¹ Nagy Róbert: Iparosodás és migráció. a kolozsvári és Zsil-völgyi munkásság etnikai és felekezeti összetétele, valamint a születési hely szerinti származása (1896–1939). In: Nagy Róbert – Rüszt Fogarasi-Enikő (szerk.): *Ablakok a múltba.* Egyetemi Műhely Kiadó, Bolyai Társaság – Kolozsvár, 2012, 206.

⁸² A Farkas, Hecht és Renner családokról van szó.

János Művek, végül pedig Clujana néven lett ismert⁸³, és a munkáshagyomány és mitológia egyik fontos helyszíne lett.⁸⁴

Az 1918–20-as impériumváltás nem törte meg a város gazdasági fejlődését és iparosítását, így az 1920-as években a Dermata mellett olyan vállalatokat alapítottak, mint az IRIS porcelángyár, a RAVAG Fémipari Rt., majd az 1930-as években ehhez csatlakozott az Ady Harisnyagyár Rt., a Schul Selyemgyár és végül a Victoria Kötöttárúgyár.⁸⁵

A gyártelepek megjelenését követte a munkásnegyedek kialakulása is. Ezek elsősorban a vasútvonal mellett, a főbb ipari létesítmények környékén alakultak ki. Így az IRIS porcelángyár körül az Iris-telep, és szomszédai a Bulgaria-telep és a Kerekdomb.⁸⁶ A 20. század harmincas éveiben például a Kerekdomb alsó részén nagyrészt vasúti munkások éltek. Többnyire kertes, szoba-konyhás kis lakások voltak, saját, vezetékes ivóvízzel. A Kerekdomb utolsó házai már a Téglagyár közvetlen közelébe épültek, a negyed lakossága inkább román többségű volt. „Minden telek beépült már – írja Nagy István munkásíró – s a lakók közül nem egy uraktól levetett öltönyében jár, akárcsak a szomszédos utca, aminek puha talaja az uraktól lejárt belvárosi kövezetből kap új burkolatot.”⁸⁷

Az Iris-telepről elég lehangoló képet közvetített szociográfiájában a már idézett Nagy István. Szerinte össze sem lehet hasonlítani a dél-erdélyi bányavidék munkástelepeivel, „legfeljebb itt is sok a korcsma, ellenben a szakszervezetek szinte elérhetetlen messzeségben⁸⁸, üresen árváskodnak a belváros szívében.”⁸⁹ Az Iris-telep egyik meghatározó létesítménye volt a „börtön-külsejű Dermata” gyár is.

A kolozsvári munkásság etnikai összetétele is változásokon ment keresztül. A századforduló előtti évtizedben Kolozsvár adminisztratív területéhez csatolták a túlnyomóan román többségű Kolozsmonostort. A századfordulóra 60.000-es város 83 százaléka magyar nemzetiségű, 12 százaléka román, és 4 százalék más nemzetiségű volt. Az iparban foglalkoztatott lakosság 85 százalékát a magyarok tették ki és a románok 12 százalékot

⁸³ Veress Emőd: *Megjegyzések dr. Farkas Mózesről és a Dermata Művekről, jogtörténeti kontextusban*. In: A „Fejezetek a kolozsvári zsidóság történetéből” című konferencián, 2017. május 30-án elhangzott előadás szerkesztett változata.

https://www.researchgate.net/publication/333759481_MEGJEGYZESEK_DR_FARKAS_MOZESROL_ES_A_DERMATATA_MUVEKROL (letöltés: 2021. 06. 22.)

⁸⁴ Például 1944 végén a magyar csapatok Kolozsvári kivonulása és a szovjet csapatok bevonulása között a „Dermata Gárda” tartotta fenn a közrendet.

⁸⁵ Nagy Róbert I.m. 207.

⁸⁶ Uo.

⁸⁷ Nagy István: *Külváros*. Budapest, Magyar Élet Kiadása, 1942, 20.

⁸⁸ A szociáldemokrata párt helyisége és több szakszervezeti iroda működött az Unió (ma str. Memorandului) utcai Redut épületben.

⁸⁹ Uo. 27.

képviseltek. Ezzel megfeleltek az össznépességen belüli arányuknak. Az első világháború végével és az impériumváltással Kolozsvár etnikai képe megváltozott.⁹⁰ Jelentősen megnőtt a román nemzetiségű lakosok száma, míg a magyarság aránya csökkent. Abszolút számokban, viszont így is nőtt. Az iparban foglalkoztatott lakosság aránya pedig az alábbiak szerint alakult: 21 százalék román és 60 százalék magyar nemzetiségű volt. Amint látszik a magyarok felülreprezentáltak voltak a munkásságon belül, egyébként pedig üzemek szerint váltakozott a domináns nemzetiség. Volt, ahol a magyar nemzetiségű dolgozók alkottak többséget, de volt olyan üzem is, ahol a munkások 56 százaléka román nemzetiségűnek vallotta magát.⁹¹ Román dominanciájú volt például a vasúti javítóműhely, míg magyarok domináltak a már említett Dermatában. A második bécsi döntés előtt, 1940-ben a 13 995 kolozsvári gyári munkás 50 százaléka magyar, 40 százaléka pedig román nemzetiségű volt. Általában közös üzemekben, szakszervezetekben dolgoztak, egyes szakmákban a magyarok (vas-, fém-, bőr- és textilipari szakmákban), míg más szakmákban (vasúti műhelyek, közellátás, községi üzemek) a románok voltak felülreprezentálva.⁹²

A századforduló környékén a lassan formálódó szociális csoport, az ún. „munkásosztály” kialakította a maga érdekvédelmi és érdekvégyesítő szervét is. Az 1890. december 7–8. közötti budapesti kongresszuson – amely létrehozta a Magyarországi Szociáldemokrata Pártot (továbbiakban MSZDP) – a 121 megjelent közül 87 fővárosi és 34 vidéki küldött volt. Erdélyből olyan városokból, mint Arad, Brassó, Dés, Karánsebes, Resica, Temesvár és Kolozsvár voltak jelen.⁹³ Ezért feltételezem, hogy Kolozsváron léteznie kellett munkásérdekvégyesítő szervezet(ek)nek azelőtt is. A küldöttek személyét nem tudjuk beazonosítani, csupán egy későbbi, 1905-ös XII. MSZDP kongresszusról tudjuk, hogy a kolozsvári pártszervezetet Klein Jakab képviselte.⁹⁴ Megjelentek az első szocialista irányultságú lapok, így 1904-től a Schwarz Miksa szerkesztette *Kolozsvári Munkás* is, ám a budapesti pártközpont véleménye szerint ez igen silány minőségű volt. Mindez magyarázható azzal, hogy Kolozsvár a századforduló környékén inkább hivatalnok- és értelmiségi város képét mutatta, kevés nagyüzemmel és még kevesebb szervezett munkással. Ezzel szemben a sokkal

⁹⁰ Kolozsvár 60. 808 fős lakosságának nemzetiségi összetétele az 1910-es népszámlálás adatai szerint: 8886 (12,4%) román, 51192 (83,4%) magyar, 1678 (2,8%) német, 977 (1,4%) egyéb. Varga E. Árpád: *Erdély etnikai és felekezeti statisztikája. Népszámlálási adatok 1850–2002 között*. <http://www.kia.hu/konyvtar/erdely/erd2002.htm> [letöltve: 2018.12.12].

⁹¹ Nagy Róbert I.m. 210.

⁹² Csatári Dániel: *Forgószélben. Magyar–román viszony 1940–1945*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1968, 66.

⁹³ A Magyarországi Szociáldemokrata Párt alakuló kongresszusának tárgyalásai. In: Erényi Tibor–S Vincze Edit (szerk.): *A Magyar Munkásmozgalom történetének válogatott dokumentumai*. (továbbiakban MMTVD) II. kötet. Budapest, Szikra, 1954, 34.

⁹⁴ A Magyarországi Szociáldemokrata Párt XII. kongresszusának tanácskozásából. In: MMTVD. III. kötet. Budapest, Szikra, 1955, 293.

inkább iparosodott Temesvár vagy Nagyvárad igazi „modern” nagyvárosok voltak. Az MSZDP 1906. évi jelentése szerint Kolozsvár szervezett munkásainak száma körülbelül 1500 fő volt, ami a város összmunkásságának a 48%-át jelentette.⁹⁵

Az MSZDP nemcsak a magyar, hanem a nem magyar nemzetiségű, Erdélyben mindenekelőtt a német és a román munkásság körében is befolyásra törekedett. A párt Elvi Nyilatkozata tételesen hitet tett a proletár internacionalizmus eszméje mellett. Kimondta, hogy „Magyarország szociáldemokrata munkáspártja nemzetközi párt, amely nem ismeri el a nemzetek, a születés, birtok előjogát.” Ehhez még hozzátette, hogy „a kizsákmányolás elleni harcnak nemzetközinek kell lenni, mint amilyen maga a kizsákmányolás”.⁹⁶ Sőt mi több az MSZDP-n belül nemzetiségi szekciók alakultak azzal a céllal, hogy anyanyelven hirdessék a szocializmus tanait a különböző nemzetiségű munkásoknak. Így 1905. december 24–25-én létrejött az MSZDP Román szekciója is. Az alakuló kongresszuson az erdélyi iparvidékek (Lugos, Resica, Vajdahunyad), valamint a nagyobb román nemzetiségű lakossággal rendelkező városok (Szeben, Arad) képviseltették magukat. Jellemző, hogy a kongresszust a bánáti Lugos városában tartották. Továbbá felvetették, hogy amint a román szekció lapja, az *Adevărul*⁹⁷ eléri az 1500 előfizetőt, a lapot kétheti lapból hetilappá alakítják át.⁹⁸ A későbbi évek román szekciójának kongresszusain pedig lassan megjelentek a bukovinai és a regáti román

⁹⁵ MMTVD. III. kötet. 441.

⁹⁶ Uo.

⁹⁷ Egy román földmunkás levele az *Adevărul* terjesztéséről:

„Most aztán fel, ti, kik bocskort viseltek, mert elérkezett az ideje, hogy felébredjete halálos álmotokból, hogy lerázzátok azt az igát, amelyet vállatokra tetek az évszázadok, s azokat a terheket, amelyeket elődeitek és őseitek viseltek. Legyen egyszer már tanult az ember, mer tanulás nélkül koldusbotra juttatnak benneteket a ti nagy vezetőitek.

Te földműves, aki reggeltől estig dolgoztál és dolgozol a mezőn, szántottál, vetettél, arattál, de mindig a más számára, neked sohasem jutott elegendő. Vajon ki lenne boldogabb a földművelőnél, ha nem élne annyi élősd a nyakán, ha lenne, aki becsülje és tanítsa a bocskorost.

De nincs senki, mert a népnek nincs barátja, csak ellensége, s aki csak teheti – megrabolja, ahelyett, hogy tanítaná, hogy jobb legyen az élete. Ezért, amikor mi, szociáldemokraták, a nép élére állunk, nagyon jól tudjuk, hogy mi tanítjuk és felvilágosítjuk a népet, úgy hogy ezentúl a kapitalisták már nem tehetik, hogy igát rakjanak egy művelt és felvilágosult nép nyakára, mert már nem tűri azt. Hogy minél jobban felemelkedjete, kell, hogy lapunkat, az *Adevărul* olvassátok és vigyéte faluról falura, hogy terjedjen, mert ha erősek akarunk lenni, erős fegyvert kell csinálnunk, a mi fegyverünk pedig az *Adevărul*, s azért van, hogy a mi javunkért és boldogságunkért harcoljon.

Előre hát, románok, vegyéte kezetekbe az *Adevărul*, azt a lapot, amelyik azokért harcol, akik a bocskort viselik, vagyis a munkásokért. Pokolba az urak újságaival, eleget hazudtak nekünk, eleget tartottak sötétségben.

Gyermekeink az útszélen pusztultak el, vagy ott haltak meg a katonaságnál, és senki sem emelkedett fel, hogy megkérdezze a minisztert, vajon meddig tart mindez; hallgattak, az pedig, amit írtak, nem ért semmit, hogy meg ne sértse az urakat. Azt tartja a román közmondás: »Holló a hollónak nem vájja ki a szemét.« Csak előre testvérek, terjesszete az *Adevărul* és szerezzete az előfizetőket lapunknak, csak így tudunk előrehaladni és dolgozni a nép érdekében. Előre, apostolaiként a szociáldemokrácia szent eszméinek!

Egy román munkás.” Lásd: MMVDT. III. kötet. 158–159.

⁹⁸ MMVDT. III. kötet. 390.–392.

szociáldemokraták képviselői.⁹⁹ Ilyen szempontból nem előzmények nélküli a történelmi magyarországi románok és a más román lakosságú területek szocialistái közötti együttműködés.

A magyar munkásmozgalmi történetkutatás egyik legtermékenyebb szerzője, Erényi Tibor szerint a századelőn az MSZDP-ben és az Alföldön jelentkező agrárszocialista mozgalmakban magyarok, németek, románok, szlovákok egymás mellett harcoltak a kizsákmányolás ellen. További fejlődést jelentett a párt 1902-es pártprogramja, valamint az 1904-es kongresszuson elfogadott határozat is. Eszerint „Magyarországon a német, szerb, román, tót, stb. nyelvet beszélő emberek nemcsak mint németek, szerbek, románok, tótok stb. szenvednek politikai elnyomatást, hanem főleg és elsősorban mint proletárok osztoznak a magyar proletárok politikai és gazdasági elnyomatásában.”¹⁰⁰ Erényi Tibor szerint a programokat azonban nem követte cselekvés, a századelőn a nemzetiségi kérdés a szociáldemokrata mozgalmon belül marginalizálódott. A hangsúly inkább Magyarország demokratizálódására helyeződött, amelyet a szociáldemokraták az általános választójog bevezetésével látták megvalósíthatónak. Ezzel párhuzamosan a párt a területi integritás elvét vallotta, minden elszakadási törekvést a munkásmozgalmra károsnak ítélt meg.¹⁰¹

Az 1910-es kongresszuson hasonlóan másodrangú kérdésként kezelték az MSZDP-n belüli nemzetiségi csoportok nemzeti jellegű panaszait. Az 1910-es évek közepére az MSZDP központi vezetősége és a nemzetiségi szekciók – így a román szekció is – közötti viszony megromlott.¹⁰² Éppen ezért a világháború utolsó éveire a nemzetiségi szekciók és a Monarchia nemzetiségeinek polgári pártjai között gyümölcsöző együttműködés alakult ki.

A szociáldemokrata párt végig marxista szempontból közelítette meg a földkérdést, véleménye szerint nincs szükség földosztásra, inkább a földek közösségi tulajdonba kerülését látta volna szívesen. Erényi szerint a szociáldemokrata vezetők az első világháború előtt ellentmondásos helyzetben találták magukat: habár bírálták az Osztrák–Magyar Monarchia imperializmusát, és hódításra törekvő politikáját, ezzel párhuzamosan a monarchia demokratizálásában látták minden probléma (a monarchia fennmaradása, a szomszéd népek rokonszenvének elnyerése stb.) megoldását. Szerintük a demokratizálási hullám egy nagy Duna menti népek közösségének a lehetőségét rejtette volna magában.¹⁰³ Ezen felfogás

⁹⁹ Például az 1908-as kongresszuson Bukovinából George Grigorovici, míg a Regátból Cristian Rakovski és Ion Costache Frimu újságíró vettek részt.

¹⁰⁰ Erényi Tibor: *Szocializmus a századelőn*. Budapest, Kossuth, 1979, 353.

¹⁰¹ Uo. 353

¹⁰² Kende János: *A Magyarországi Szociáldemokrata Párt nemzetiségi politikája 1903–1919*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1973, 72.

¹⁰³ Erényi Tibor: *Szocializmus a századelőn*. I.m. 357.

eredményeként nyilatkozhatta Kunfi Zsigmond az alábbiakat: „Nem igaz az, hogy az egyfajú népek ellenállhatatlan erővel vonzzák egymást s lerombolják a meglevő államkereteket.”¹⁰⁴

A világháború végével és az 1918-as őszi forradalommal az MSZDP egyike lett a hatalomra jutott pártoknak. Azonban a háborús vereséggel és a szomszédos államok hódító politikájával nem tudott megbirkózni¹⁰⁵, ezért az MSZDP centruma és balszárnya kiegészített Kun Bélával és a börtönben őrzött kommunistákkal. Az 1919. március 20-án megérkezett Vix-jegyzékre csak a kommunista hatalomátvétellel és a forradalmi Oroszországgal való szövetségkötéssel láttak kiutat.¹⁰⁶ A Tanácsköztársaság bukása után a Magyarországgal aláírt trianoni békeszerződés után a szociáldemokraták egy része az utódállamokban találta magát.

A szociáldemokraták internacionalista beállítottsága megfelelő alapnak bizonyult ahhoz, hogy Erdélyben különösen kiélezett és kaotikus helyzetben a szociáldemokrata vezetők az erdélyi és a bánági szociáldemokrata szervezeteket – tekintet nélkül a nemzeti hovatartozásra – egy egységes szociáldemokrata pártba tömörítsék.¹⁰⁷ Erre hivatalosan 1919. január 19–20-án Nagyszebenben került sor, ahol megalakult az Erdélyi és Bánági Szociáldemokrata Párt. Az alakuló kongresszuson, amelyen 120 küldött vett részt, elfogadták a párt programját. Ebben a 19. század végén és a 20. század elején már többször megfogalmazott, tipikusnak tekinthető szocialista követeléseket találhatunk. Ezek közé tartozott az államosítások megkezdése az iparban, az egészségügyi viszonyok javítása, valamint a progresszív adózás, az ingyenes oktatás, és a nyolc órás munkaidő bevezetése. A kongresszuson a román, magyar és német nemzetiségű résztvevők között éles viták zajlottak, amelyeken végül a román nemzetiségű és már a monarchia idején az MSZDP román szekcióját vezető, nagy tekintélynek örvendő Ion Flueraşnak sikerült úrrá lenni.¹⁰⁸ Nemzetiségi szempontból a kongresszus kimondta, hogy minden nemzetiség szabadon használhatja nyelvét, a törvény előtt mindenki egyenlőnek számít nyelvre, nemzetiségre és vallásra való tekintet nélkül. A pártvezetőséget az MSZDP régi gárdájának erdélyi és bánági román, magyar és német tagjai alkották, úgy mint: Ion Flueraş, Iosif Receanu, Iosif Ciser, Terhes Gyula, Bartalis Sándor, Tatay Gyula, Ungár Fülöp, Dr. Eugen Rozvan (Rozvány Jenő), Dr. Valer Roman, Iosif Maier, Kelemen Gyula. Az ellenőrző bizottság tagjai Tiron Albani, Zaharia Pop, id. Jordáky Lajos, Dr. Boronkai Béla és

¹⁰⁴ Uo.

¹⁰⁵ Varga Lajos: *Háború, forradalom, szociáldemokrácia Magyarországon. 1914. július—1919. március.* Budapest, Napvilág kiadó, 2010.

¹⁰⁶ Romsics Ignác: *Erdély elvesztése. 1918–1947.* Budapest, Helikon, 2018, 222–230.

¹⁰⁷ Viszont utalni kell arra, hogy az MSZDP román szekciója 1918. végén „nemzeti” alapra helyezkedett és hozzájárult a decemberi elsejei gyulafehérvári román Nagy Nemzetgyűlés összehívásához.

¹⁰⁸ Sorin Radu: *Ion Flueraş (1882–1953). Social-democraţie şi sindicalism.* [Ion Flueraş. Szociáldemokrácia és szindikalizmus] Târgovişte, Ed. Cetatea de scaun, 2012, 87.

Ion Avati lettek. A főtitkári teendőket Iosif Receanu látta el, az ugyancsak tekintélyes Iosif Jumancát a szakszervezetek újjászervezésével bízták meg.¹⁰⁹

A pártélethez hasonlóan a szakszervezeti mozgalmat is újjászervezték. Legelsőnek, 1919. június 8–9-én a nyomdász csoport hozta létre saját szervezetét Erdélyi és Bánsági Grafikai Munkások Szövetsége névvel. A szakszervezethez később a bukovinai és regáti nyomdászok is csatlakoztak, így létrehozva a Romániai Grafikai Munkások Szövetségét. A szakszervezeti határozat kimondta, hogy továbbra is érvényben marad a jól működő tagdíj és segélyezési rendszer, az összes város nyomdaipari munkására ki kell terjeszteni a kollektív szerződés elvét, a szövetség munkanélküliség vagy sztrájk esetére biztosítani fogja a fizetés hatvan százalékát. A nyomdászok szakszervezetének vezetőségébe alelnöknek id. Jordáky Lajos is bekerült. Ez követően sorra alakultak meg a szakmai szövetségek, míg végül 1920. június 30-án valamennyien a Szakszervezeti Tanácshoz csatlakoztak.¹¹⁰ Kijelenthető tehát, hogy a szociáldemokrata munkásszervezetek az impériumváltás zavaros időszakában is kitartottak régi platformjuk mellett, és viszonylag gyorsan létrehozták új érdekvédő és érvényesítő szervezeteiket.¹¹¹

Az erdélyi szakszervezetek közös fórumának létrejötte után szükségessé vált a szembenézés az új államhatalmi helyzettel. Ennek érdekében 1919. májusában az erdélyi és bánsági szervezetek felvették a kapcsolatot Bukaresttel és az ottani szocialistákkal. A tárgyalások eredménye az 1919. októberében összehívott rendkívüli kongresszus volt, amelyen az erdélyi, bánsági, bukovinai, besszarábiai és óromániai (regáti) szocialista csoportok egyaránt részt vettek. A találkozó célja egy közös tanács, az ún. Szocialista Pártok Nagytanácsának létrehozása volt. A tanács a munkásság képviselete mellett a II. és az újonnan létrejött III. Internacionálé közötti konfliktust elemezte, és a romániai szervezetek ehhez való viszonyát próbálta kialakítani. A vitában két platform körvonalazódott. Az erdélyi és a bukovinai csoportok a reformista szociáldemokráciát, vagyis a bernstein-i revizionizmust¹¹² tartották követendőnek, míg a regáti csoportok, akiket jobban befolyásolt az oroszországi bolsevik forradalom, hajlottak a radikális III. Internacionáléval (más néven: Komintern) való összefogásra. Végül elhatározták egy hattagú delegáció Moszkvába küldését, ahol a

¹⁰⁹ Lakatos István: *Emlékeim I. Szemben az árral*. Marosvásárhely, Appendix, 2005, 56.

¹¹⁰ Lakatos István. I. kötet I.m. 58.

¹¹¹ Uo. 56.–57.

¹¹² Eduard Bernstein (1850–1932) német szocialista teoretikus. Leginkább az erőszakos forradalomnak a fokozatos fejlődéssel való felváltását propagálta. A marxizmus gondolkodást nem tagadta meg, azonban megfosztotta alapjaitól: a történelmi materializmustól, elvetette az osztályharcot és az osztálypártot, mint szervezeti formát. Bernstein leginkább parlamentáris úton, az általános választójog bevezetésével képzelte el a szocialisták hatalomra jutását. Lásd: Konok Péter: *Az eszmék országútján. A nyugati szociáldemokrata kánon dilemmái 1945-től napjainkig*. Budapest, Napvilág kiadó, 2011, 41.

delegátusoknak fel kellett venni a kapcsolatot a szovjet vezetőkkel és az általuk irányított Komintern vezetőségével. Az 1920 őszén Moszkvába érkezett delegációban a regáti szocialistákat Gheorghe Cristescu és Alexandru Dobrogeranu-Gherea, az erdélyi és bánági szocialistákat Ion Flueraş és Eugen Rozvan (Rozvány Jenő), míg a szakszervezeteket és az ifjúságot Constantin Popovici és David Fabian képviselte. A küldöttség először Dr. Cristian Rakovskit kereste fel. Rakovski ukrán származása ellenére 1917-ig Romániában élt, és egyike volt a romániai szocialista mozgalom alapítóinak. A későbbiekben pedig Leninnel, Zinovjevvel és Buharinnal tárgyaltak. A küldöttség – habár erre nem volt felhatalmazva – úgy informálta a kommunista vezetőket, hogy a romániai szocialista párt csatlakozni kíván a III. Internacionáléhoz. Ez az önkényes bejelentés azzal magyarázható, hogy Ion Flueraş kivételével, aki reformista szociáldemokrata nézeteket vallott, a tagok vagy kommunisták voltak, vagy a kommunistákkal együttműködni hajlandó balszárnyhoz tartoztak. Ezért Ion Flueraş azonnal hazautazott, míg az ott maradt képviselők megszavazták a Komintern 21 pontos feltételeit a román szocialisták csatlakozásáról a nemzetközi kommunista szervezethez. A döntés következtében a romániai szocialista mozgalom kettészakadt szociáldemokrata és bolsevik (kommunista) csoportokra.¹¹³ A szocialista párt kettéválása mellett a szakszervezeteken belül is szakadások jelentkeztek. Romániában is feltűntek az ún. „vörös szakszervezetek”, amelyek inkább a kommunistákkal működtek együtt, miközben a szakszervezeti csoportok nagyobb hányada megmaradt a hagyományos szociáldemokrata (ún. amszterdami) vonalon. A romániai szociáldemokrata mozgalom további sajátossága, hogy 1927-ig a szocialista szervezetek föderatív alapon működtek, és a bukaresti országos központ csak a kormány felé képviselte egységesen a romániai munkásmozgalmat.¹¹⁴

A romániai delegáció moszkvai útjával párhuzamosan az egyre súlyosbodó gazdasági helyzet (ár-drágulások, fizetések csökkenése, a koronának a lejre való átváltása következtében nagyméretű infláció, ostromállapot, katonai őrsegek a gyárakban stb.)¹¹⁵, és az 1918. december 1-ei gyulafehérvári román nagygyűlésen kilátásába helyezett és a párizsi kisebbségvédelmi előírások (amelyeket már 1919-ben kidolgoztak, ám az utódállamok közvéleményét csak a későbbi években befolyásolták) között is szereplő nemzetiségi jogok hiánya miatt a Kolozsvárt találkozó regáti, bánati, bukovinai és erdélyi szakszervezeti csoportok elhatározták általános

¹¹³ Sorin Radu I.m. 104–107.

¹¹⁴ [Bruder Ferenc–Salamon László]: *Az erdélyi munkásság küzdelme a román uralom alatt*. Budapest, A Szociáldemokrata Párt kiadása, 1942, 24. Vö: Fócze János: Szocialisták Erdélyben impériumváltás alatt és után (1918–1920). In: *Múltunk*. 2020/2. szám, 38-66.

¹¹⁵ Jordáky Lajos: *Az 1920-as általános sztrájk Kolozsváron*. In: Uő: *Szocializmus és történettudomány*. Bukarest, Kriterion, 1974, 194–200.

sztrájk megindítását. Már ezt megelőzően, 1919-ben és 1920 első felében is voltak kisebb-nagyobb munkámegmozdulások, sztrájkok, amelyek a gazdasági kérdések mellett nemzetiségi töltettel is felruháztak voltak. Ezek közül kiemelendő az 1919. januári vasutassztrájk, amelynek egyik fő célja az Erdélyben előnyomuló román csapatok szállításának és utánpótlásának az akadályozása volt.¹¹⁶

Az 1920. október 20–27-i általános sztrájk az ostromállapot, cenzúra és az új sztrájk törvény eltörlését, valamint a gyülekezési szabadság helyreállítását akarta elérni – vagyis elsősorban gazdasági és politikai jogkiegészítést kértek.¹¹⁷ A sztrájk hat napja alatt az ország gazdasági élete lebénult. A vasúti forgalom nem működött, megálltak a gyárak, bezártak az üzletek és nem jelent meg egyetlen napilap vagy folyóirat sem az ország területén. A kormányfő¹¹⁸ által kinevezett katonai parancsnokok erőszakos módszerekkel próbáltak véget vetni a sztrájknak. Megszállták a szakszervezeti székházakat és házról-házra kutattak a megmozdulások vezetői után. 1920. október 26-án a kormányfő találkozott a szocialisták delegációjával. Miután elismerte, hogy a követeléseik jogosak, ígértet tett, hogy hajlandó tárgyalni a teljesítésükről, ám csak úgy, ha a munkások beszüntetik a sztrájkot. A szakszervezetek és a párt vezetősége végül úgy határozott, hogy október 28, reggel 5-től a munkásság beszünteti a sztrájkot és felveszi a munkát.

A megmozdulás értékelése megosztotta az akkori és a későbbi közvéleményt is. A szociáldemokrata értelmezés szerint, ha nem is sikerült fontos eredményeket elérni, a munkásság megmutatta erejét, és a sztrájkot követő megtorlás alatt a szakszervezetekbe vonult vissza, ezáltal pozícióját és addigi eredményeit megőrizte. Ezzel ellentétben a kommunisták a szociáldemokraták „árulásának” tulajdonították a sztrájk leállítását. Ezt mintegy elméleti szintre emelve az 1945-öt követő államszocialista időszak történetírása kötelező módon ismételte a kommunista kánont, vagyis azt, hogy a sztrájk azért nem járt sikerrel, mert nem létezett egy marxista-leninista párt, amely a tömegeket sikeresen vezethette volna.¹¹⁹

1.2. A Jordáky-család

¹¹⁶ *Az erdélyi munkásság küzdelme.* I.m. 18.

¹¹⁷ Bárdi Nándor: *A romániai magyarság kisebbségpolitikai stratégiái a két világháború között.* In: Uő: *Otthon és haza. Tanulmányok a romániai magyar kisebbség történetéről.* Pro-Print, Csíkszereda, 2013, 451.

¹¹⁸ Alexandru Averescu tábornok.

¹¹⁹ Erdélyi Múzeum Egyesület kéziratára (továbbiakban EME), Jordáky-hagyaték, I, 8/1. Vö: Lakatos István: *Emlékeim I. kötet.* I.m. 64.

Az erdélyi szociáldemokrata munkásmozgalom fentebb vázolt időszakának egyik ismert kolozsvári alakja volt id. Jordáky Lajos, aki 1886. február 12-én Kolozsváron született Jordáky Adolf és Baumann Róza fiaként. A Jordáky családról keveset tudunk. A legenda szerint a havasalföldi Tudor Vladimirescu vezette 1821-es anti-oszmán felkelés bukása után, Tudor egyik hadnagya – egy bizonyos Iordache – Székelyföldön keresett menedéket. Ez a Iordache kapitány a háromszéki Szentivánlaborfalván egy székely asszonyt vett el feleségül, akitől fia született, akit Lajosnak keresztelt.¹²⁰ Ezzel ellentétben az 1941-es magyar, keresztény felmenőket igazoló vizsgálat számára kiállított anyakönyvi másolatok azt mutatják, hogy a legelső írásosan említett Jordáky (egy bizonyos Antonius – ő lenne talán a Iordache kapitány?) a háromszéki Sepsiszentgyörgyről származik, ott pedig Rozalia Botoș görögkeleti vallású, ugyancsak sepsiszentgyörgyi nőt vett feleségül.¹²¹ A görögkeleti vallásból arra lehet következtetni, hogy Rozalia talán román nemzetiségű volt.

A legelső Jordáky, akiről több írásos említés szól egy Jordáky Lajos volt (ő volt Jordáky Antonius fia). Jordáky Lajos 1830-ben született, Sepsiszentgyörgyön. „Egyetemi pedellusként”¹²² dolgozott és 1848-as honvéd tüzemester volt.¹²³ Jordáky Lajos 1891. október 11-én halt meg¹²⁴, népes családot hagyva maga után. Gyerekei Jordáky József, Adolf, Anikó, Apolló, Rózsika és Antal¹²⁵ voltak.

Jordáky Adolf 1859. június 18-án látta meg a napvilágot a háromszéki Dálnokon. Valamikor a 19. század közepén a család Kolozsvárra költözött, ám ennek időpontja nem ismert. Ugyancsak ismeretlen a kezdetben római katolikus család reformátussá válásának időpontja és motivációja. A legelső Jordáky Lajost még római katolikusnak keresztelték, ám fia Adolf születésekor már reformátusként szerepelt. Lehetséges, hogy nejevel – Nagy Klárával – kötött házassága járult hozzá a vallásváltáshoz, mivel Nagy Klára református volt. A család ezt követően végig református vallású maradt. Jordáky Adolf a Monarchia hadseregében szolgált 12 évet¹²⁶, viszont egyetlen hadjáratban sem vett részt. 1891-ben, apja halálának évében 32 évesen szerelt le. Adolf, fiának id. Jordáky Lajosnak a születésekor (1886) a

¹²⁰ Politikátörténeti és Szakszervezeti Levéltár (továbbiakban PIL), 847-es fond, 10-es ő. e., Jordáky Lajos levele Petru Grozához 1957. október 7, 5–7.

¹²¹ EME, Jordáky-hagyaték, I/11, házassági anyakönyvi kivonat.

¹²² Az „egyetemi pedellus” a dékánnak vagy a rektornak alárendelt irodai mindenes szolgáló, aki a hallgatóság felé is közvetíti a rendeleteket, az egyetemi ceremóniákon is részt vesz, mint kiszolgáló személyzet. Köszönöm Bárdi Nándor segítségét a funkció beazonosításában.

¹²³ Uo. Jordáky Lajos gyászjelentője.

¹²⁴ Uo. Latin nyelvű halotti bizonyítvány.

¹²⁵ Jordáky Antal kőműves segéd volt, 1905. IV. 9-től a Magyarországi Építőmunkások Országos Szövetségének tagja. Lásd: PIL, 847-es fond, 1. ő.e., szakszervezeti tagkönyv.

¹²⁶ EME, Jordáky-hagyaték, I/11. Végelbocsájtó levél.

kolozsvári színház festőtermében dolgozott „mindenes” segéd munkásként.¹²⁷ Id. Jordáky Lajos korán – 13 évesen – árvaságra jutott, ezért több fiútestvérével együtt arra kényszerült, hogy a gimnáziumot otthagya szakmát tanuljon. A 16 éves fiatalembert két éves (1899–1902.) nyomdásztanoncság után kitűnő minősítéssel szabadították fel.¹²⁸ Már fiatalon kapcsolatba került a szociáldemokrata mozgalommal. 1901-től szakszervezeti tag lett, 1904-ben pedig csatlakozott a Magyarországi Szociáldemokrata Párt kolozsvári csoportjához. Nevét Lakatos István memoárjában az MSZDP kolozsvári szekciójának egyik vezetőjeként említi. Anekdotikusan elmeséli, hogy a húszas években kérdezte id. Jordáky Lajost és Terhes Gyulát – a Nyomdász szövetség vezetőit – Kun Béla sikkasztási ügyéről. Lakatos szerint a két fenti személy a kolozsvári szociáldemokrata szekció vezetőiként „nem jelentették fel Kun Bélát, de kikötötték, hogy azonnal tűnjön el Kolozsvárról”.¹²⁹ Id. Jordáky harcolt az első világháborúban, ahol azzal tűnt ki, hogy a frontra járatta a *Népszavát*.¹³⁰ A magyar államigazgatás nem pártolta a *Népszava* terjesztését, mivel úgy látta, hogy jelentős osztálypropagandát folytat, és a társadalmi osztályok közötti szakadék elmélyítését szolgálja. Mint írták hozzá kell járuljanak, hogy „a harctéren levő katonáink körében [...] tendenciózus támadásokat a lakosság más társadalmi rétegei ellen a szocialista lapokban még a háború folyamán is teljesen elszigeteljünk.”¹³¹ Egyik tábori levelezőlapján arról számolt be feleségének, hogy rettenetes ágyútűzben voltak, de „szerencsére túl vagyunk ezen is.”¹³²

1918. október végén, az Erdélyi Magyar Nemzeti Tanács megalakításakor a szociáldemokrata alelnök, Vincze Sándor mellett id. Jordáky Lajos a szervezet vezetőségében vett részt.¹³³ Id. Jordáky a népjóléti ügyosztályt vezette, amely jelentős politikai pozíciónak számított.¹³⁴ Fiának egy 1952-es írása szerint az apa öntudatos szociáldemokrata volt, aki 1923-tól fellépett az a szakszervezetek egysége mellett. Azt, hogy nem jött létre szakadás a kolozsvári nyomdászok szociáldemokrata és kommunista csoportja között, id. Jordáky Lajosnak köszönhető. 1931-ig a párt szűkebb helyi vezetésének a tagjai közé tartozott, utána csak

¹²⁷ Uo. Szerződés Jordáky Adolf és a kolozsvári színház között.

¹²⁸ „Különös embernek találtam a nyomdászokat. Szokatlan volt számomra, hogy elegánsan, a legtöbben fekete ruhában jöttek dolgozni, mint a református papok a templomba. A nyomdában magukra vettek egy fehér köpenyt és elkezdtek kézzel vagy a géppel írott szöveg után sorba rakni a betűket és könyv vagy újság oldalak jelentek meg mellettük ólombetűkből összerakva. Halkan beszéltek és meglepő műveltséggel beszéltek.” Lakatos István: I.m. I. kötet. 86.

¹²⁹ Uo. 40.

¹³⁰ *Népszavát a katonáknak!* *Népszava*. 1915. július 4, 12.

¹³¹ A magyar miniszterelnök a közös hadügyminiszterhez intézett jegyzékében a „*Népszava*” harctéri terjesztésének meggátolását javasolja. In: MMVDT. III. kötet. 109.–110.

¹³² EME, Jordáky-hagyaték, IV. fond (Levelezés), 185 (Jordáky Lajosné levelei), id. Jordáky tábori postakártyája feleségéhez, lapszám nélkül.

¹³³ EME, Jordáky-hagyaték, I. fond, 1 csoport (Önéletírások)/1, 1, Jordáky Lajos visszaemlékezés töredéke.

¹³⁴ Falusi Norbert: „Vince Sándor: Erdély forradalma – 1918”. In: *Magyar Kisebbség*. 2018/3-4. szám, 88–152.

egyszerű párttag volt. „Jordáky bácsi galambjai néha nálam kötöttek ki [...] reggel vittem vissza a galambokat a nagyhangú szocdem vezérnek” – jellemezte Kovács Ferenc korábbi szomszédait az ezredfordulón.¹³⁵

Az 1930-as években idős Jordáky megvásárolta a helyi Gutenberg-nyomdát, amelynek tulajdonosaként – a cenzúrárt kijátszva – neves kommunisták (Nagy István, Balogh Edgár, Szenkovics Sándor, Józsa Béla) különböző írásait, rölapokat és egyéb munkásmozgalmi kiadványokat jelentetett meg. A Gutenberg nyomda eredetileg úgy jött létre, hogy az 1919. május 10-i nagyszebeni szakszervezeti kongresszuson a Szaktanács elhatározta egy szakszervezeti nyomda létrehozását, amelynek feladata a szakszervezeti anyagok kiadása volt. Szövetkezeti alapon működött; alaptökéjét a szakmai szövetségek adták össze. A fő részvényes a Nyomdász Szövetség volt, és a nyomda igazgatói pozícióját kezdettől fogva id. Jordáky Lajos látta el. Később a Gutenberg-nyomdát a világgazdasági válság miatt 1933-ban elárverezték. Ekkor a Protestáns Teológia vette meg, de továbbra is id. Jordáky Lajos vezette, mint bérlő.

A nyomda rövidesen új helyre költözött, és az új tulajdonosáról Jordáky Nyomdaként lett ismert. Lakatos István későbbi kolozsvári szociáldemokrata elnök szerint az adásvétel során az egymillió lejt érő szövetkezet „eltűnt”, viszont „a Jordáky család milliomos lett, és nagyon szép házat vásároltak a Kőkert¹³⁶ utcában.”¹³⁷ A tranzakció lebonyolításának részletei még feltárássra várnak. Ekkortól a szakszervezeti anyagok mellett református teológusok (Tavaszy Sándor protestáns filozófus, teológiai tanár) műveit is kiadták.¹³⁸ Amellyel id. Jordáky kapcsolati hálójában az erdélyi értelmiség is megjelent: vagyis azzal, hogy református teológián a tanárok a Jordáky-nyomdában adták ki a műveiket, a Jordáky-családot beemelték saját (társadalmi) csoportjukba. Ez a későbbiekben lesz fontos, amikor Jordákyknak a kolozsvári társadalomban betöltött szerepét – azt, hogy ismert mindenkit, bejáratos volt a szocdemekhez, az egyházhoz, a polgári értelmiséghez – kell majd megérteni.

¹³⁵ Ifjúkori szomszédom, Jordáky Lajos. *Romániai Magyar Szó*. 1999. november 6-i szám, szombati melléklet.

¹³⁶ Ma a Haşdeu utca nevet viseli. A két világháború közötti korszakban a Klinikák és a Mikó-kert feletti egyetlen utca, és a hatvanas évek egyetemi kampuszépítéséig Jordákyék házuk fölött ligetes, fás terület volt.

¹³⁷ Lakatos István: I.m. I. kötet, 297.

¹³⁸ Például: Kádár Géza: *A kolozsvári református egyház átszervezése*. Kolozsvár, Jordáky Nyomda, 1942; László Dezső: *Ige – hit – egyház: könyv a református vallásról*. Kolozsvár, Jordáky Nyomda, 1943; Vásárhelyi János: *Egyházunk aktuális kérdései*. Kolozsvár, Jordáky Nyomda, 1943;

2. Gyermekkor és iskolái

Id. Jordáky Lajos református nyomdászmeister és a római katolikus Grauer Katalin 1912. szeptember 21-én megkötött házasságából¹³⁹ két fiúgyermek született: ifjabb Lajos, 1913. szeptember 6-án és Béla 1918-ban. Jordáky Béla később híres kolozsvári vízilabdajátékos lett; 1952-ben Románia válogatottjában játszott az olimpián. Ezt követően a kolozsvári Vízipóló Klub edzőjeként tevékenykedett hosszú évekig, majd a nyolcvanas években az NSZK-ba emigrált.

Az ifjú Jordáky Lajos gyerekkoráról nagyon keveset tudunk. Apja, id. Jordáky harcolt a fronton az első világháborúban, ezért a kis „Bubi” csak 1918-tól emlékszik rá. Mint írja: *„1918. nyarán aztán sikerült találkoznom az apámmal. Azelőtt is láttam néha napján. Még egy éves sem voltam, amikor bevonult és életem első hat évében alig láttam. Ekkor 1918-ban azonban láttam. Katonaruhában jött. Csak szabadságra ugyan, de szabadsága örökké tartó lett. [...] Nem ment vissza. Mert készítette annyi dolgozótársával együtt a forradalmat. Amikor keresték a katonák, hogy elfogják, mint katonaszökevényt, akkor már késő volt. Kitört a forradalom. A kolozsvári Magyar Színházban forrongó és szocialista meggyőződésű emberek ezrei választották meg éppen a forradalom győzelmének egyik végrehajtójává.”*¹⁴⁰ Apjával való szoros kapcsolata bizonyára gyerekkorából származott. Jordáky felidézte id. Jordáky 1918 őszi tevékenységét is, valamint az Unió utcai Redut épületében (ma a str. Memorandului-i Néprajzi Múzeum épülete) levő kis irodáját is: *„Ebbe a szobába mentünk az anyámmal este későn 11-12-kor majd mindennap utána. És milyen boldog voltam, amikor elindult velünk, felültetett a vállára és én »lovagolva« mehettem haza Holdvilág utcai szerény lakásunkba.”*¹⁴¹ Jordáky anyjáról még ennél is kevesebb információval rendelkezünk. Grauer Katalin vallásos nő volt, a fiatal Bubi – és az idős is – nagyon szerette.¹⁴² Anyja 1963-as halála után például Márton Áron püspök levelet küldött Jordákyknak, amelyben részvétet nyilvánított a „mélyen tisztelt professzornak”¹⁴³

Ifjabb Jordáky Lajos az elemi iskolába 1919. és 1924. között a kolozsvári Református Kollégiumba járt. Az elemi I. A. osztályt 1919 októberétől 1920 májusáig végezte, párhuzamos

¹³⁹ EME, Jordáky-hagyaték, I fond, 12-es csoport, házassági bizonyítvány.

¹⁴⁰ EME, Jordáky-hagyaték, I/1, Kézzel írt visszaemlékezés.

¹⁴¹ Uo.

¹⁴² Grauer Katalin 1963-ban halt meg, Jordákyt megrázta szeretett édesanyja elvesztése. *„Kimondhatatlanul szerettem s a fájdalmat alig bírom elviselni. Pedig erősnek kell lennem, mert mindenki zokog körülöttem. Anyu volt itt az egyetlen lény körülöttem, akit mindenki szeretett. Egy életen át ő volt a család mindenese, munkás szolgája, a feleség, az anya, s a kicsik nagymamája...”* EME, Jordáky-hagyaték, I/2, 1963. 04. 23-i naplóbejegyzés.

¹⁴³ Márton Áron levele Jordáky Lajoshoz. EME, Jordáky-hagyaték, I/11 (id. Jordáky iratai), lapszám nélkül.

osztályteremben (a III. osztállyal együtt), mivel a régi kollégiumi épületben csak három tantermet kapott az elemi iskola.¹⁴⁴

Mivel felekezeti iskoláról volt szó, oktatási nyelvét a fenntartó intézmény – jelen esetben a Református Egyház – határozta meg. Jordáky Lajos így anyanyelvén tanult, az elemi iskolában román nyelvből éppen csak sikerült átmenőt elérnie. A korszak tantervéhez híven írni, olvasni, számolni tanult meg. A gimnázium alsó osztályait ugyancsak a Református Kollégiumban végezte 1924. és 1928. között. Itt ismerkedett meg Gebefügi Ferencsel, akivel osztálytársak lettek, és akit később naplóiban legjobb barátjának nevezett¹⁴⁵, valamint később együtt tevékenykedtek a szakszervezetben. Megemlítendő, hogy amikor Jordáky a gimnázium alsó osztályait végezte, akkor pár évvel felette olyan diákok tanultak a kolozsvári Református Kollégiumban, mint Albrecht Dezső, báró Atzél Ede, Jékely Zoltán. Arról azonban nem tudunk, hogy valaha közelebb került-e ezekhez a személyekhez.

Eredményei a jó és az elégséges között váltakoztak, inkább az elégséges felé való billenéssel. Román nyelvet, franciát és magyart mind a négy évben, német nyelvet pedig az utolsó két évben tanult. Román nyelvből az összes évben éppen csak sikerült az átmenő, 5-öst megkapni.¹⁴⁶ Gimnáziumi utolsó évének átlaga az 1927/28-as tanévben az elégséges 6,5 volt.¹⁴⁷ Könyv- vagy pénzjutalomban nem részesült, iskolai dolgozatait a kollégiumi értesítő nem említi.

Gimnáziumi éve alatt a tanulás mellett más diákeseményeken is részt vett. Így például 1926 nyarán a közeli Szamosújvárra kirándultak, ahonnan szüleinek egy kis levélben számolt be a szamosújvári eseményekről. A szokásos formaságok után a fiatal Bubi ismertette a napi programját. „Ha szép az idő fürödni járunk, ha nem szép moziba. Egyébként minden este színházba vagyunk. Átlag minden harmad nap fagyaltozunk” – írta szüleinek. Levelét gyakorlati dolgokkal folytatta. „Még van 60 lejem” – írta, s azt is közölte, hogy valószínűleg jövő héten fog hazatérni.¹⁴⁸

A gimnázium IV. osztálya után szülei a gyakorlati pálya felé irányították. 1928-ban beiratkozott a kolozsvári Felsőkereskedelmi Iskola felső, magyar nyelvű négyéves líceumi

¹⁴⁴ *A kolozsvári Református Kollégium értesítője az 1919–1920. évi tanévről.* Kolozsvár, Minerva Irodalmi Nyomda és Műintézet, 1922, 29.

¹⁴⁵ „Egy igazi barátom van, aki tudom, hogy a barátom: s ez Fügi (Feri).” EME, Jordáky-hagyaték, I/2, Naplók, 1934. 02. 14-i naplóbejegyzés.

¹⁴⁶ Romániában a jegyadás a francia mintát követve 1-től (legrosszabb) 10-ig (legjobb) minősítések között mozgott.

¹⁴⁷ EME, Jordáky-hagyaték, II/16, Jordáky Lajos gimnáziumi bizonyítványa.

¹⁴⁸ EME, Jordáky-hagyaték, IV (Levelézés), 182 (Jordáky Lajos és Nagy Mária levelei), Jordáky Lajos levele szüleihez, 1926. augusztus 5.

képzésébe.¹⁴⁹ A négy év alatt eredményei ismét a jó és az elégséges minősítések között váltakoztak. A román, magyar, francia és német nyelv mellett könyvelést, fizikát, jogot, politikai közgazdaságtant, pénzügyet és matematikát tanult. Az államnyelv, vagyis a román nyelv és irodalom tantárgy minősítése legtöbb esetben 5 vagy 6 osztályzatú volt.¹⁵⁰

Tanulmányai mellett megszervezte az iskola olvasóköreit, amelynek 1931-ben vezetője lett. Ebben „haladó szellemű” magyar és román irodalmi alkotásokkal foglalkoztak. A magyar irodalomból „haladó szellemű” íróként Petőfit, Csokonait és Vörösmarty-t, a román írók közül pedig George Coșbucot és Mihai Eminescut említette. Naplójában leírja, hogy az önképzőkör utolsó ülésén az irodalomtanáruk is megjelent, és elismerését fejezte ki, mert szerinte az utóbbi évek gyakorlatával ellentétben az önképzőkör nivója jelentősen emelkedett.¹⁵¹ Ezek mellett Jordáky a tipikusnak mondható szocialista művelődési hagyományt is magával hozott. Otthonukban megfordultak a szocialista folyóiratok, így például József Attilát és Kassák Lajost is megismerte. Egy kései szövegében arról írt, hogy tizenhétévesen, 1930-ban ismerkedett meg József Attila mozgalmi verseivel. „... érdeklődésem már ekkor is megoszlott erősen a szociológia társadalomtörténeti és az irodalom esztétikai szemlélete között – reflektált ifjúkori önmagára. Ekkor került kezembe ifjúmunkás barátaimtól a *Nincsem apám, se anyám*-nak egy nagyon elnyűtt, rongyos és maszatos példánya.”¹⁵²

A hat hónapos kötelező kereskedelmi gyakorlatot a Kolozsvári Vízműveknél végezte. Iskoláit 1932-ben fejezte be. Érettségi bizonyítványán az elégséges minősítés szerepel.¹⁵³

Bizonyára nem függetlenül a szülői ház atmoszférájától a fiatal Jordáky rendszeresen olvasott különféle (polgári, szocialista, sőt szélsőségesen jobboldali) napilapokat, és persze szépirodalmat is. Eleinte kaland és indiánregényeket (ún. „sárga füzeteket”), majd pedig Jókai Mórt, később Kemény Zsigmondot és Herczeg Ferencet is. Végül horizontja a szocialista mozgalom teoretikus igényű műveivel tágult. Az első szocialista ideológus, akinek munkáiból több részletet már 14 évesen – 1952-es önéletírása szerint¹⁵⁴ – végigolvasott, Karl Kautsky volt. Középiskolás korában olvasta a Kommunista Kiáltványt is: „Akkoriban olvastam – tudatosan talán először – a Kommunista Kiáltványt, s mind gyakrabban mondtam apámmal az

¹⁴⁹ Sajnos a kolozsvári állami levéltárban a Felsőkereskedelmi Iskola anyagai csak 1936-tól (tehát amikor Jordáky már rég leérettségizett) érhetők el.

¹⁵⁰ EME, Jordáky-hagyaték, II/16. Jordáky Lajos érettségi bizonyítványa.

¹⁵¹ Uo. I/2, 1933. január 15-i naplóbejegyzés.

¹⁵² Jordáky Lajos: Ismerkedéseim József Attilával. In: Jordáky Lajos: *A szocialista irodalom útján*. I.m. 396.

¹⁵³ Uo. II. fond, 16-os csoport, Jordáky Lajos érettségi bizonyítványa.

¹⁵⁴ Az életrajzi gondolkodás a második világháborút követően „politikai tétellel bíró társadalmi gyakorlattá vált.” K. Horváth Zsolt: Az életrajzi térről. In: *Korall*. 2011/44, 154–176.

Internacionálé szövegét.”¹⁵⁵ A szocializmus felé való orientálódását is apjához és a házban található szocialista irodalomhoz kötötte.¹⁵⁶

Egyik későbbi visszaemlékezése szerint iskolatársai tudták róla, hogy szocialista családból származik, és ezért nem igen fogadták maguk közé.¹⁵⁷ E kijelentésének ellentmond viszont egy 1942-es naplóbejegyzése, amelyben éppen arról írt, hogy mennyire szerette az osztálytársait, és a közösségeket, ahol iskoláit végezte.¹⁵⁸ Valószínűsíthető, hogy a kamaszkorban szokásos csínytevések közepette kialakulhattak kisebb konfliktusok közte és osztálytársai között. Azonban a kolozsváriak emlékezete Jordákyt mint „fiatal, melegszívű bajtárs” őrzi, „aki végtelenül lágyszívű ember volt, talán ezért nem is voltak ellenségei”.¹⁵⁹

Bizonyos, hogy május 1-én sohasem ment iskolába, hanem a felvonuló munkássággal tartott. Nagy hatással volt rá a MSZDP elméleti igényű folyóirata, a *Szocializmus*, amelyről naplójában így írt: „*A Szocializmus 1906–1910-es évfolyamában nagyon érdekes és értékes tanulmányok vannak a magyar és idegen szocializmus legjobbjainak a tollából. Kunfi Zsigmond, Rónai, Garami, Weltner, Buchinger, Ágoston, Varga, Kautsky, Winter stb. cikkei magas nívón tartották már akkor is a magyarországi szociáldemokraták lapját.*”¹⁶⁰ 1930-tól nagy rendszerességgel olvasta a moszkvai magyar emigránsok *Sarló és Kalapács* című lapját is és hallgatta a moszkvai rádió magyar nyelvű adását.¹⁶¹ Mindezek ellenére iskolai éve alatt szervezetileg még a romániai munkásmozgalom egyik irányzatához vagy csoportjához sem tartozott. Szocialista elkötelezettségét családja és olvasmányai alakították ki, majd erősítették.

Ifjúságának egyik meghatározó pillanata 1931 telén következett be, amikor tanúja volt egy munkástüntetés erőszakos felszámolásának.¹⁶² Diáktársaival éppen a fentebb említett irodalmi kör megbeszélésén vettek részt, amikor hírt kaptak a tüntetés oszlatásáról. Rövid tanácskozás után elhatározták, hogy ők is utcára vonulnak kifejezni szolidaritásukat a munkásokkal.¹⁶³ A tüntetéshez nem csatlakoztak, ám ennek ellenére az iskola igazgatósága

¹⁵⁵ Jordáky Lajos: Ismerkedéseim József Attilával. In: *Uő: A szocialista irodalom útján*. I.m. 397.

¹⁵⁶ Jordáky Lajos: Kassák Lajos... az irodalmi eszmény. In: *Uő: A szocialista irodalom útján*. I.m. 412.

¹⁵⁷ Uo. I, 1/3, 1.

¹⁵⁸ Uo. I/2, 1942. június 28-i naplóbejegyzés.

¹⁵⁹ Lakatos István I. kötet I.m. 399–400.

¹⁶⁰ EME, Jordáky-hagyaték, I fond, 2 csoport (Naplók), 1933.február 10-i naplóbejegyzés.

¹⁶¹ Uo. I, 1/8, 4.

¹⁶² Valószínűleg az 1931. januárban kezdődött tüntetéssorozatra gondolt. Először a kolozsvári főtéren kisebb kommunista tüntetés alakult ki, amelybe véletlenül egy magyar egyetemi hallgató is belekeveredett. A sajtótudósítás szerint azért, mert amikor a rendőrök erőszakkal oszlatták a tömeget, a hallgató rájuk szólt, hogy ne verjék olyan erősen őket. Erre őt is előállították és elvezették. Lásd: „Ne üsse olyan keményen!” In: *Keleti Újság*. 1931. január 12-i szám, 8. A tüntetések később Bukarestben folytatódtak, ahol több halálos áldozata is volt a rendőrségi sortűznek.

¹⁶³ 1931 január-februárját ezzel összefüggésben több vasúti tüntetés rázta meg. Kolozsváron például 1931. február 23-án a karhatalom puskatussal és gumibottal oszlatta szét a Munkás Otthonban összegyűlt „ötezer főnyi

kicsapással fenyegette meg őket.¹⁶⁴ Ezt követően kezdett el közeledni a Szocialista Ifjak Szövetségéhez, amely a Romániai Szociáldemokrata Párt (továbbiakban RSZDP) ifjúmunkás csoportjának számított. Jordáky szerint, habár az ifjúság vezetői lelkes, szociáldemokrata munkások voltak, ideológiai szempontból – az erdélyi munkásmozgalom nagy „öregjeihez” (Ion Flueraş, Iosif Jumanca és Bartalis Sándor) hasonlóan – a német szociáldemokrácia reformista, bernsteini befolyása alatt álltak. Vagyis antikommunizmus és a reformok útján való érdekérvényesítés igyekezete jellemezte őket. Jordáky ezért a fiatalokkal és idősebb vezetőikkel is elégedetlen volt. Álláspontját nyilvánvalóan radikalizmusra való hajlamával magyarázhatjuk. Ezt igazolja önéletírása is, mely szerint már ekkor megkezdte a küzdelmet a „szociáldemokrata opportunizmus” ellen.¹⁶⁵ A Szocialista Ifjak Szövetsége mellett a fiatal Jordáky a kolozsvári Antal Márk-féle marxista műhelyben – Antal Márk (a Tanácsköztársaság alatt a közoktatási népbiztosság osztályvezetője) Kolozsváron szervezett a húszas évek második felében marxista szemináriumot – is megfordulhatott (nem tudjuk biztosan, mivel a körre visszaemlékezők őt név szerint nem említették). A matematikus magánlakásán az arra fogékony fiatalokkal különböző marxista teoretikus műveket olvastatott el, majd beszéltek meg azokat. Az erdélyi progresszió személyei, valamint az 1945 után kiteljesedett karrierű fiatalok legnagyobb része részt vettek ezeken a szemináriumokon. Változatos társaságot alkottak, ugyanis a polgári Mikó Imrétől a későbbi illegalista kommunista, miniszterig és budapesti román nagykövetségig, Vincze Jánosig (Ion Vințe) sokan megfordultak ott. Mikó Imre egy emlékező írásában például leírta, hogy Antal Márk minden szemináriuma elején szolt pár szót a Kommunista Kiáltványról. „»Minden szemináriumot ezzel kell kezdeni – mondotta –, benne van a marxizmus kvintesszenciája. Milyen kár, hogy nem szabad az egyetemen tanítani, amikor pedig uralomra jutunk, mindenkinek a kisujjában lesz, és közhelynek fog számítani.«”¹⁶⁶ Mivel pontosan nem tudjuk, hogy Jordáky részt vett-e az Antal Márk-féle szemináriumokon, ezért mint fontos szemléletformáló tényezőként csak feltételezésekbe bocsájtkozhatunk. A későbbi ismeretségi hálóját tekintve valószínűsíthető, hogy néha részt vett ezen, ám a teoretikus megalapozás mellett sokkal fontosabb a személyi töltete ennek: Jordáky (talán) itt ismerkedett meg számos későbbi pályatársával és ellenfelével (Mikó Imrétől, Demeter Jánoson keresztül Jancsó Elemérig).

munkást”. Lásd: Az ország több városában izgatott hangulatban munkástüntetések voltak vasárnap. In: *Keleti Újság*. 1931. február 24-i szám, 3.

¹⁶⁴ EME, Jordáky-hagyaték, I, 1/8, 5.

¹⁶⁵ Az ehhez hasonló kijelentései leginkább példázzák a Lejeune által önéletírói paktumnak nevezett gyakorlatot. Vagyis Jordáky tisztában volt az 1952-ben megfogalmazott önéletírása olvasóinak elváráshorizontjával, ezért is fogalmazott úgy, ahogy. Lásd: Lejeune, Philippe: Az önéletírói paktum. In: Uő: *Önéletírás, élettörténet, napló*. I.m. 17–47 és Uő: Az önéletírói paktum 25 év múltán. In: Uo. 245–261.

¹⁶⁶ Mikó Imre: Antal Márk és köre. In: *Korunk*. 1972/12. 1862-1866.

Jordáky a szociáldemokrata „Kautsky Kör” gyűlésein viszont biztosan részt vett. A kört 1931-ben alapították, elnöke Wagner István építőmunkás volt. A kör éveken keresztül heti rendszerességgel tartott délutáni kultúreseményeket – tudományos ismeretterjesztést, vagy éppen aktuális megjelent irodalmi munkák kritikáját végezték el. A Kautsky Körben a szociáldemokraták mellett (Halász Sándor, Kappner Ármin, Schneg Ferenc, Kohányi Ádám, nagyrészt zsidó származású kispolgárok) különböző szabadfoglalkozású értelmiségiek is tartottak előadásokat (például az író és publicista Salamon László). A hallgatóság soraiban a szociáldemokraták mellett a kommunisták is megjelentek, és az előadások sokszor botrányba, verekedésbe fulladtak.

Jordáky Lajos 1931 szeptemberében a Szocialista Ifjak Szövetségének kolozsvári gyűlésén (ekkor még nem tagja) szerepelt először nagyobb közönség előtt, ahol beszámolót tartott a II. Internacionálé 1931-es kongresszusáról. Hogy miért pont Jordákyt szemelték ki arra, hogy előadjon, jelenleg még nem tudjuk. Valószínű, hogy apja, id. Jordáky – aki ekkor még a kolozsvári csoport meghatározó figurája volt – protezsálhatta be az előadók közé. A fiatal Jordáky értelmezésében a II. Internacionálé berkeiben szakadás jött létre a francia és osztrák csoport baloldalra hajló radikálisai és a „jobboldali opportunisták” között.¹⁶⁷ Első szereplése olyan jól sikerült, hogy ezt követően egyes kommunista csoportok (a szakszervezetekből és az ifjúságtól¹⁶⁸) igyekeztek felvenni a kapcsolatot – Jordáky önéletírása szerint¹⁶⁹ – a szociáldemokraták baloldali ellenzékével.¹⁷⁰ „Középiskolásként részt veszek a szocialista ifjúság szervezetben. Egyetlen diák a csupa munkásfiatal között. Nagyrészt vasasok, egyikét építőmunkás, nyomdász és kereskedelmi alkalmazott első barátaim”, reflektált ifjúkori önmagára egy kései írásában.¹⁷¹ Az esemény ugyanakkor a megszokott RSZDP ifjúsági szekciójának üléséként a polgári sajtó ingerküszöbét nem érte el, de még az országos hetilap, a *Munkás Újság*¹⁷² sem számolt be róla.

¹⁶⁷ EME, Jordáky-hagyaték, I, 1/8, 7.

¹⁶⁸ 1952-es önéletírásában sajnos nem pontosította, hogy kik voltak ezen személyek. Valószínűsíthető, hogy az önéletírás írásának időpontja befolyásolta abban, hogy kommunista kapcsolatait előbbre datálja, mint ahogy azok valóban létrejöttek.

¹⁶⁹ „A »narratív azonosság« kifejezésen az azonosság azon formáját értem, amelyre az ember az elbeszélő funkció révén tehet szert.” Ricoeur, Paul: A narratív azonosság. In: László János – Thomka Beáta (szerk.): *Narratívák 5. Narratív pszichológia*. H.n. Kijarat kiadó, 2001, 15.

¹⁷⁰ Uo.

¹⁷¹ Jordáky Lajos: Kassák Lajos... az irodalmi eszmény. In: Uő: *A szocialista irodalom útján*. I.m. 413.

¹⁷² 1934-től *Előre* címmel, ugyancsak hetilap.

3. Politikai tevékenység a két világháború között¹⁷³

3.1. Útkeresése

A harmincas évek elején az erdélyi magyarság – és így informálisan Jordáky is – abban a környezetben találta magát, hogy míg az impériumváltással a román állam Erdélyben a politikai és közigazgatási hatalmat gyakorolta, addig a régió társadalmi, gazdasági és kulturális életében még mindig a magyar és a német nemzetiség dominált. Ebben a politikai kontextusban a román térfoglalással szemben az erdélyi magyar politika az erdélyi románság és Bukarest nemzetiesítése közé szorult. Állásfoglalását pedig védekező, pozícióőrző magatartás jellemezte.¹⁷⁴ A harmincas években az erdélyi magyar kisebbségi társadalmon belül is megjelentek az ideológia töréspontok, amelyek általában a nyilvánosságban elérhető sajtópolémiai közepette zajlottak: például a polgári *Erdélyi Helikon* és az elkötelezetten baloldali *Korunk* folyóiratok rivalizálása, valamint hangadó személyek vitája különböző nemzetközi kérdésekről.

A baloldali erdélyi értelmiség vizsgálatához először szükséges felvázolni az erdélyi magyarság érdekvédelmi szerveződését. Az impériumváltás után – mint láttuk – a szociáldemokraták az elsők között alkalmazkodtak a megváltozott helyzethez és integrálódtak a politikai keretek közé. Nem úgy a „polgárinak” vagy „arisztokratikusnak” tekintett politikai szereplők: ők saját, etnikai jellegű csoportokat hoztak létre. Közvetlenül az impériumváltás után két szemléleti csoport állt szemben egymással: az aktivisták, akik úgy vélték, hogy szükséges politikai tevékenységet kifejteni, míg a passzivisták a politikai élettől való visszavonulást hirdették. Az aktivizmus/passzivizmus kérdésével párhuzamosan társadalmi szerepfelfogását tekintve is két csoport körvonalazódott: egyrészt a Kós Károly-féle Magyar Néppárt, amely az erdélyi társadalom progresszívebb rétegeit fogta össze, míg annak ellensúlyozására létrejött a konzervatívabb Magyar Nemzeti Párt. 1922-ben a két csoport a Magyar Szövetség bukaresti ellehetetlenítése miatt az Országos Magyar Pártban (OMP) egyesült.

Ebben a politikai kontextusban az 1,6 millió főt számláló magyarság az erdélyi területeken az 5,2 milliós összlakossághoz képest a társadalom csupán 30 százalékát jelentette. Fogalmozásszerkezeti bontásban a magyarok 1930-ban az iparban 40 százalékos, a hitel- és

¹⁷³ A jelen fejezet megjelent rövidített változatban: Antal Róbert-István: Jordáky Lajos pályakezdése. In: Romsics Ignác (szerk.): *Közéletések. Tanulmányok Erdély 19-20. századi történetéhez*. Kolozsvár, Komp-Press, 2018, 149–190.

¹⁷⁴ Bárdi Nándor: Románia magyarságpolitikája 1918–1989. In: Bárdi Nándor – Éger György (szerk.): *Magyarok Romániában, 1990–2015. Tanulmányok az erdélyi magyarságról*. Károli Gáspár Református Egyetem – L'Harmattan, Budapest, 2017, 15–16.

kereskedelem területén majdnem ugyanilyen arányban képviseltették magukat. Ennek a társadalmi csoportnak nagy részét a fentebb említett OMP képviselte. Az 1927-ben létrejött RSZDP a városi lakosság – elősorban munkásság – kisebb részére, míg a szélsőbaloldal még ennél is kisebb befolyást gyakorolt.

Jordáky Lajos ennek a marginális csoportnak a képviselőjeként, tanulmányai elvégzése után, 1932-ben tagja lett a Szocialista Ifjak Szövetsége kolozsvári szervezetének, majd 1933. január 1-én belépett a Magánalkalmazottak Szakszervezetébe és a RSZDP-be is.¹⁷⁵ Naplójában a döntését lakonikusan ismertette: „Kikerülve az iskolából kezdtem érdeklődni a politika iránt. Egész sokat vitatkoztam...”¹⁷⁶ Ezt megelőzően a sikeres érettségét követően 1932. december 1-től 1941. március 31-ig a kolozsvári Városi Vízműveknél dolgozott, mint magántisztviselő.¹⁷⁷ Pályakezdése társadalmi mobilitás szempontjából sikeresnek tekinthető. A szocialista apához képest, aki egyszerű nyomdászból küzdötte fel magát nyomdavezetővé, majd nyomdatulajdonossá, fia már érettségét szerzett, és azonnal tisztos megélhetést biztosító „fehérgalléros” tisztviselőként kezdte pályáját. A kolozsvári Vízműveknél Jordákyt könyvelői állásban alkalmazták.¹⁷⁸

Munkahelyéről írva Jordáky megállapította, hogy a Vízművek fizikai dolgozói szervezett munkások voltak, a Vasas Szakszervezet tagjai és legtöbben a szociáldemokraták „centrista szárnyának” befolyása alatt álltak. Önéletírásában Hoffer Gézárt (a szociáldemokrata hetilap, a *Munkás Újság*, majd *Előre* főszerkesztője) és Bruder Ferencet (kolozsvári párttitkár) nevesítette a kolozsvári „centrista csoport” vezetőiként. A Vízművek tisztviselői viszont nem voltak tagjai egyik szakszervezetnek sem, és körükben „manista, legionárius és magyar sovinizta” szellem uralkodott. A „manista” jelző a Vízművek román nemzetiségű, a Nemzeti Parasztpárt (PNȚ) politikáját támogató tisztviselőire vonatkozott, a „legionárius” a román szélsőjobb egyik irányzatát jelentette, a „magyar sovinizta szellemmel” pedig a magyar nemzetiségű, az OMP-hez közel álló csoportot jellemezte. Jordáky ilyen minősítései problémásak, mivel egy magántisztviselői réteget azok polgári szelleme, szemlélete, életvitele és ideológiája miatt bírált. Azt várta el, hogy fehérgalléros munkatársai – ugyanúgy, mint ő és a fizikai munkások – lelkes szocialisták és aktív szakszervezeti tagok legyenek.

A Magánalkalmazottak Szakszervezete csak egyike volt a szakmák szerint tagozódó és virágzó kolozsvári szervezett munkások intézményeinek. A kolozsvári utca- és címtár a

¹⁷⁵ EME, Jordáky-hagyaték, I, 1/3, 1.

¹⁷⁶ EME, Jordáky-hagyaték, I/2, 1933. január 10-i naplóbejegyzés.

¹⁷⁷ Uo. I, 1/5, 1.

¹⁷⁸ Ehhez a társadalmi és foglalkozási kategóriához lásd: Bódy Zsombor: *Egy társadalmi osztály születése: a magántisztviselők társadalomtörténete, 1890–1938*. Budapest, L'Harmattan, 2004.

harmincas évek elejéről egy tucat szakszervezetet és annak helységét írta össze: így voltak vendéglátásban dolgozók, vasasok, sütőmunkások, városi köztisztasági munkások, bőr- és textilmunkások, dohánymunkások, famunkások, vasúti munkások, építőmunkások és természetesen a grafikai munkások (nyomdászok) szakszervezetei is.¹⁷⁹

A Magánalkalmazottak Szakszervezetében a fiatal Jordáky hamar tekintélyt szerzett – valószínűsíthető, hogy apja id. Jordáky befolyása miatt is, mivel ekkor ifjabb Lajos még csak 20 éves –, így az 1933. február 1-i tisztújító közgyűlésen már vezetőségi taggá jelölték. A magánalkalmazottak szakszervezetének vezetőségi választásán a Szociáldemokrata Párt által indított listán szerepelt, amely azonban elbukott. Helyette a kommunista kötődésű Illyés József¹⁸⁰ (gyógyszerész a Rózsa gyógyszertárból) vezetésével „baloldali” többségű vezetőség alakult. A szociáldemokrata párt vezetése ezt súlyos vereségként értékelte, ezért Kandel Ignác ügyvéd feljelentést tett az Országos Szaktanácsnál a kommunistákhoz kötődő vezető ellen. Az Országos Szaktanács erre felfüggesztette a Magánalkalmazottak Szakszervezetének vezetőségét és ideiglenes vezetőséget nevezett ki. A felfüggesztést azzal indokolták, hogy a helyi szakszervezeti csoport nem volt hajlandó kizárni Dr. Gruber Sándort és Berkovics Simont, akiket kommunistákként tartottak számon. A bukaresti szakszervezeti központból, az Országos Szaktanács által kinevezett ideiglenes vezetőség tagjai között Jordáky Lajos is szerepelt.¹⁸¹ Jordáky a konfliktusban Kandel és kommunisták között, középen helyezkedett el. A szakszervezeti egységért, munkásegységfront alapú vezetőségért és a fent említett tagok kommunista tagok érdekében emelt szót.¹⁸²

1933 áprilisában a magánalkalmazottak szakszervezete új vezetőséget választott, amely szinte teljes egészében a munkásegységet propagáló kommunistákból és szimpatizánsaiból tevődött össze.¹⁸³ Kandel Ignác mérsékelt „csoportja” (Bojár Antal, Hollitzer Károly, Jovănel Dumitru, Pásztai-Deutsek Géza, Lobstein Sándor) Jordákyt is kommunistának bélyegezte meg. Véleményüket azzal indokolták, hogy Jordáky az egységfront érdekében tevékenykedett. Ezzel párhuzamosan határozatot hoztak, melyben megtiltották a tagoknak a vezetőséggel szembeni kritikai vélemény hangoztatását. Habár Jordáky elvileg az ellenzéki csoport kizárása ellen volt, mégis megszavazta Kandel indítványát. Naplójában érzékletesen írta le, hogy sajnálta

¹⁷⁹ Orosz Ferenc (szerk.): *Cluj-Kolozsvári kalauz és címtár*. Az Erdélyi Kárpát Múzeum Egyesület kiadása, Kolozsvár, 1933.

¹⁸⁰ Illyés a későbbi években is problémát jelentett, mivel 1934-ben az általa vezetett kolozsvári „főtéri csoport” ismét ellenséges magatartást tanúsított, és ismét kizárták a helyi Magánalkalmazottak szakszervezetéből. Lásd: A Romániai Magánalkalmazottak és Tisztviselők Federációjának országos kongresszusa. In: *Előre*. 1934. október 28.

¹⁸¹ EME, Jordáky-hagyaték, I, 1/8, 9.

¹⁸² Uo. I/2, 1933. május 05-i naplóbejegyzés.

¹⁸³ Uo. I, 1/8, 9.

részvételét az „egységbontó” műveletben. A kizárás apropóját a közeledő május 1-i ünnep adta, amelynek szociáldemokrata előkészületei során a baloldali ellenzék kommunista röplapokat osztogatott. Jordáky szerint a „Világ proletárijai, egyesüljetek!” jelszó csak a jelenlegi vezetőség eltávolításával és az egységfront létrehozásával valósítható meg.¹⁸⁴ Sokatmondó Jordáky 1933. április 22-i naplóbejegyzése is, ahol így írt a konfliktusról: „*A reformista szociáldemokrata politika a teljes csődbe jutott és sokan még ma sem akarják ezt megérteni a német proletariátus bukása után sem.*¹⁸⁵ *A szociáldemokráciát vezetői talán örök időkre kompromittáltak. A forradalmi irányt követelőket kizárják, elnémítják. Oly diktatúrát honosítanak meg a pártban, mint a fasiszta diktatúra az országaikban. Szomorú május elseje közeledik. Harc nélküli május elseje.*”¹⁸⁶ Talán túlzónak bizonyult a szociáldemokrácia végét megjósoló hang, azonban azt ki lehet jelenteni, hogy Jordáky a szociáldemokrata politizálás több hibájára hívta fel a figyelmet. Például fellépett az ellenzéki vélemények párton belüli elnémítása ellen.

A korszak hivatalos szociáldemokrata sajtója a szakszervezeti konfliktus teljesen ellenkező értelmezését nyújtotta. A Szociáldemokrata Párt bukaresti lapja úgy tudósított az eseményekről, hogy a magánalkalmazotti szakszervezet kolozsvári csoportján belül káosz lett úrrá¹⁸⁷, ezért az országos szövetségnek fel kellett függesztenie a szervezet működését. A régi tagok közül 113-an átjelentkeztek az újonnan alakuló szociáldemokrata irányultságú szervezetbe, amely a régi vezetőséget választotta újra a kommunisták nélkül. A vezetőség összetétele az alábbiak szerint alakult: Suciú Iuliu (elnök), Sándor Ármin, Jovănel Dumitru (alelnökök), Ifj. Jordáky Lajos (jegyző), Neciu Vasile (titkár), Nacmanovits Náthán (pénztárnok) és Gábrriel Erna (könyvtáros). A sajtó kommentárja szerint az elkövetkezendő időszakban az új szakszervezetnek jobban kell vigyázniuk az „egységbontó demagógia” megjelenésére, és nem szabad szerephez engedni az ezt propagáló személyeket.¹⁸⁸ Itt arra a kommunista doktrínára gondolhattak, amely arról szólt, hogy a munkáspártok 1919-et követő szétszakadása után, a szakszervezetekben is létre kell hozni, a „forradalmi/vörös” szakszervezeteket a szociáldemokrata/amszterdami szakszervezetek ellensúlyozására.

Kijelenthető tehát, hogy annak ellenére, hogy Jordáky „ellenzéki” meggyőződésének adott hangot, a pártvezetőség és az országos szakszervezeti tanács határozata előtt meghajolt, és elfogadta döntését. Ami nem meglepő, ha figyelembe vesszük, hogy ekkor még csak egy fél éves párttagsággal rendelkező húsz éves ifjúról volt szó. Valószínűleg szerepet játszott családi

¹⁸⁴ EME, Jordáky-hagyaték, I/2, 1933. május 05-i naplóbejegyzés.

¹⁸⁵ Utalás Hitler hatalomátvételére és a kommunista, majd szociáldemokrata pártok betiltására.

¹⁸⁶ Uo. 1933. április. 25-i naplóbejegyzés.

¹⁸⁷ Ezt a kifejezést azonban a tudósító nem pontosította.

¹⁸⁸ *Munkás Újság*, 1933. június 4, 2.

háttere, apja régi keletű szociáldemokrata beágyazottsága is. Végül megemlíthető az is, hogy a szociáldemokrata „centrum” nem indokolatlanul fordult szembe az „egységfrontot” követelőkkel. A Komintern 1935-ös, VII. kongresszusáig ugyanis a kommunisták a legfőbb ellenségnek éppen a szociáldemokratákat tartották, akiket „szociálfasisztákként” bélyegeztek meg. A kommunisták és a Komintern szociáldemokrataellenességét jól példázza a szociáldemokrata sajtó, amikor arról írt, hogy: „[amikor] a kommunisták ismét elárasztják szervezetünket az *egységet hirdető* átiratokkal, amikor a munkástömegeket ismét megkörnyékezik egységet hirdető offenzívájukkal [akkor] ezzel szemben a moszkvai rádió csakúgy, mint azelőtt a legútszélibb hangnemben aposztrofálja a szociáldemokráciát.”¹⁸⁹

Jordáky tevékenysége a Romániai Szociáldemokrata Párt kolozsvári tagozatában a korábbi szakszervezeti konfliktus következtében megváltozott. Több fiatal párttársával együtt elhatározták, hogy létrehoznak a párton belül egy ellenzéki, „forradalmi baloldali” csoportot. Jordáky a (szélső)baloldalra ideológiailag és nem nemzetiségi menedékként közelített. Nehéz feladatnak számított a csoport megszervezése, mivel a tagság nagyobb része inkább az „öregék” álláspontját támogatta.¹⁹⁰ Naplójában is szólt a generációk közötti konfliktusról, amikor így írt: „...mindent megpróbáltam tenni, hogy a vezetőségbe fiatal, aktív erők is kerüljenek. Nem sikerült. [...] A vezetőséggel állandó harcban állok. Le bolsevistáztak ha az egységről¹⁹¹ mertem beszélni; követelték, hogy szavazzam meg indítványait; elrendelték, hogy mint vezetőségi tag nem szólhat fel senki a hivatalos javaslat ellen. [...] A pártban hasonló a helyzet. A helyi pártszervezetünk nem a demokrácián, hanem a diktatúrán, nem a nemzetköziségen, hanem a különböző national-sovinizmusokon, nem a forradalmi osztályharcos szociáldemokrácián, hanem reformista-opportunisták, mondhatni némelykor fasiszta elveken nyugszik. Évek óta csak kompromisszum, paktum van pártunk és persze csak kizárólag a polgári pártok között.”¹⁹²

Megállapítható, hogy Jordáky ahhoz a tenni akaró, tetterős fiatal csoporthoz tartozott, amelynek tagjai az idősebb generációk eredményeit elégtelennek tartották.¹⁹³ Gyorsabb, radikálisabb szemléletváltást követeltek a párt vezetésétől, a hivatalos irányvonalat pedig sorozatos bírálatban részesítették. A Szocialista Ifjak Szövetségének baloldali radikalizmusra való hajlamát a generációs különbségek és habitusuk mellett a pártvezetés

¹⁸⁹ *Munkás Újság*, 1933. augusztus 6. 1.

¹⁹⁰ EME, Jordáky-hagyaték, I, 1/8, 10.

¹⁹¹ Már mint a munkásegységről, a kommunista és szociáldemokrata „testvérpártok” közös fellépéséről beszélt.

¹⁹² Uo., I/2, 1933. június 21-i naplóbejegyzés.

¹⁹³ Szakszervezeti eredmények, bérharcok, munkásművelődés helyett a „tömegek” utcai, harcoss, „forradalmi” megmozdulását indítványozták.

„mozdulatlanságában” kell keresni. Lakatos István szerint a szociáldemokrata vezetőket a húszas években lefoglalta az 1920-as általános sztrájkot követő periódus, amikor is a szakszervezetek megerősítésén, a kollektív szerződések kidolgozásán és a különböző szocialista szervezetek egységesítésén dolgoztak. Ezért elhanyagolták az ifjúmunkás mozgalmat, amely már a húszas évek elejétől tömörítette a kommunistákat és a kommunistákkal szimpatizálókat.¹⁹⁴ Ez a tendencia állandósult a harmincas években és végig meghatározta az ifjú szocialisták és az „öreg” közötti kapcsolatot.

Jordáky 1933 szeptemberében Bukarestben kolozsvári küldötként részt vett a Szocialista Ifjak Szövetségének kongresszusán. Önéletírása szerint itt kiállt a proletariátus diktatúrája mellett, és leleplezte a „szociálfasiszta” és „szociálsoviniszta” szociáldemokrata törekvéseket.¹⁹⁵ Naplójában bukaresti élményeit így összegezte: *„Bukarestben voltam, mint a helyi munkásszervezet delegáltja az ifjúmunkás kongresszuson. Az utolsó nap hosszasan fejtegettem a demokrácia és a diktatúra álláspontját, állást foglalva a proletárdiktatúra mellett, mint az egyedüli célravezető út mellett. Moscovici szerint túlságosan befolyásolva vagyok a kommunista teoretikusoktól. Ezek az emberek nem értik meg azt, hogy mit jelent az a kifejezés: „proletárdiktatúra”. Szocialisták, de a szocialista fejlődést nem értik, vagy nem akarják érteni.”*¹⁹⁶ Állásfoglalásában végül is a teoretikus igényű viták hiányát róta fel, mivel az „öreg” szociáldemokraták nagy része a szakszervezeti mozgalomból, fizikai munkáslét után érkezett a párt élére. Ilie Moscovici-on (a párt egyik szellemi vezére, európai mértékű teoretikus) kívül Jordáky nem talált Romániában olyan teoretikust, akinek munkáit olvasásra méltónak tartotta volna. Az RSZDP magyar nyelvű sajtója kongresszusi tudósításában ugyancsak a bolsevizmus egységbontó tevékenységére, és pártszervezés megtorpanására hívta fel a figyelmet. Ezt egyebek mellett azzal indokolta, hogy habár az erdélyi és a bánáti szervezetek adták a pártbevételek 70%-át, ennek ellenére a központi vezetőség nem küldött ki senkit a területekre iránymutatás végett. Többek között ezért is jelenhettek meg az ifjúsági csoporton belül a kommunisták.¹⁹⁷

A kommunista gyakorlat melletti egyértelmű állásfoglalásnak ellentmond viszont egy másik naplóbejegyzése, amelyben leírta, hogy a moszkvai magyar rádió hallgatása után csalódott a kommunista irányvonalban, mert még mindig a szociáldemokráciát támadták. Véleménye szerint a kommunistáknak *„...nem volt elég a német példa, a német munkásság*

¹⁹⁴ Lakatos István I. kötet I.m. 101.

¹⁹⁵ EME, Jordáky-hagyaték. I, 1/8, 10.

¹⁹⁶ Uo., I, 2, 1933. szeptember 28-i naplóbejegyzés.

¹⁹⁷ *Munkás Újság*, 1933. október 8, 4.

tragédiája, amelyért épp annyira felelősek, sőt még jobban a sztalinisták, mint a szociáldemokraták”.¹⁹⁸

Jordáky ideológiai nézeteire ekkor tehát még az eszmei eklekticizmus volt a jellemző. Olyan proletárdiktatúrát és egységfrontot követelt, amely a szociáldemokrata baloldal és a kommunisták összefogásával lett volna megvalósítható. Véleménye szerint a szociáldemokrácia és a kommunista ideológia mérséklőleg hatott volna egymásra, a kommunisták radikalizmusa véget vetett volna a szociáldemokrácia reformizmusának, míg a szociáldemokrácia enyhítette volna a kommunista ideológia merevségét, dogmatizmusát. Pártügyekben és szervezeti kérdésekben a szociáldemokrata párt vezetését támadta a párton belüli antidemokratizmus és centralizáció meghonosításával.

1933 őszén (novemberében pontosabban) behívták katonai szolgálatra. Ekkor a kolozsvári laktanyában ismerkedett meg Korvin Sándor¹⁹⁹ szocialista költővel és alakult ki barátság kettejük között. Rövid ideig tartott a katonai kiképzése, mivel 1933 végén arra hivatkozva, hogy „zsidókat és magyarokat nem képeznek ki a fegyverforgatásra” hazaengedték őket.²⁰⁰

Az 1933. decemberi országos választásokon indult az RSZDP, Jordáky apja, id. Jordáky most már nem szerepelt hivatalos képviselőjelöltként. Legutóbb az 1926-os parlamenti választások alkalmával indult, Bihar megyében. Mandátumot azonban nem szerzett. Az 1933-as decemberi választáson a szociáldemokrata pártnak mindössze 37.672 szavazatot sikerült megszerezni, ami 1,24%-ot jelentett. Így az RSZDP nem juthatott be a parlamentbe. A parlamentbe való bejutás alsó határa ugyanis a megszerzett szavazatok 2%-a volt. A szociáldemokrata sajtó ezt a Nemzeti Liberális Párt választási terrorjának tudta be, ami letartóztatásokban, tömegverekedések kiprovokálásában, választási listák leadásának meggátolásában, munkahelyről való elbocsájtással való fenyegetésben stb. nyilvánult meg.²⁰¹

Jordáky Lajos ezzel ellentétben úgy gondolta, hogy a szociáldemokrata politika volt a hibás, mert nem sikerült a választások előtt létrehozni a munkáspártok egységfrontját. Naplójában a helyzetet elemezve az alábbiakat írta: „*Lezajlottak a képviselőházi választások. Pártunk csúfosan elbukott. A bukás okai: a pártvezérek szerint a kormányterror, a rágalom hadjárat vezetőink ellen, a kevés pénz, amely a propagandát nem tette eredményessé stb. A t.k.*

¹⁹⁸ EME, Jordáky-hagyaték, I/2, 1933. július 25-i naplóbejegyzés.

¹⁹⁹ Korvin Sándor (1912–1944), költő. Jómodú családba született, ám szembefordult örökségével és Kolozsváron nélkülözések közepette írói karriert kezdett. Költészete avantgard jegyeket visel magán, a harmincas évek végére levetkőzte proletkultus irányzatát. A második világháború során munkaszolgálatra hívták be, itt halt meg.

²⁰⁰ Jordáky Lajos: Korvin Sándor. In: Uő: *Irodalom és világnézet*. Kriterion, Bukarest, 1973, 117–119. A tanulmányt lásd még: Uő: *A szocialista irodalom útján*. Magvető, Budapest, 1973, 235–237.

²⁰¹ *Munkás Újság*, 1933. december 24, 10.

okok azonban a szociáldemokrata párt taktikájában és egész struktúrájában keresendő. A szociáldemokrácia bevégezte történelmi szerepét, épp úgy mint a kommunista párt. Itt az ideje, hogy eltűnjenek a történelem színpadjáról, hogy helyet adjanak a teljes egységesen felépülő IV. Internacionálénak, amely félretéve az opportunistá-reformista taktikát, másrészt leálcázva a forradalmi illúziókban saját magukat ringató kommunistákat vezesse a proletariátus a győzelemre forradalmi osztályharcos szellemben.”²⁰² Arról azonban nem tudunk, hogy a parlamenti választások előtt Jordáky a kampányban, vagy tömegrendezvényeken részt vett volna. Valószínű, hogy még nem, mivel igen fiatalnak számított a munkásmozgalmon belül és csak az év eleje óta volt RSZDP tag.

1934 januárjában Jordáky Lajost a Szociáldemokrata Párt kolozsvári bizottságát vezető testület póttagjává választották. Önéletírása szerint ekkor már konkrét kapcsolatokat tartott fenn egyes kommunista személyekkel. Így például Szilágyi Alíz – szakszervezeti tisztviselő, kommunista párttaggal, Vörös Segély helyi vezetőjével, nemzetközi békekongresszusi küldöttel²⁰³; Vasile Pogăceanu – Kommunista Ifjak Szövetségének tagja és az RSZDP-én belül a baloldali ellenzék hangadójával, 1936-tól Jordáky munkatársa volt a Vízműveknél, illetve egyik közeli barátja és osztálytársa a Felsőkereskedelmi Iskolában²⁰⁴. Az önéletírásában olvashatókkal ellentétben naplóiban a kommunistákkal való kapcsolat ekkor még nem jelenik meg.²⁰⁵ Ebből arra lehet következtetni, hogy annak ellenére, hogy kapcsolatban állt a fent nevezett személyekkel, valószínűsíthetően nem tudott arról, hogy Szilágyi és Pogăceanu kommunisták lettek volna. A kommunista kapcsolat korai hangsúlyozásának célját az önéletírás megírásának 1952-es dátuma és Jordáky letartóztatása magyarázhatja.²⁰⁶

Ugyancsak 1934-re datálta ausztromarxista nézeteinek megrendülését is. A Karl Renner és Otto Bauer neve által fémjelzett mozgalom a munkásság gazdasági és társadalmi kérdései mellett hangsúlyt helyezett a munkások nemzeti érzelmeire is. Teoretikusai a századelőn egy sajátos, több szintű, területtől független személyi elvű nemzetiségi autonómiát dolgoztak ki.²⁰⁷

²⁰² EME, Jordáky-hagyaték, I/2, 1933. december 27-i naplóbejegyzés.

²⁰³ Politikátörténeti és Szakszervezeti Levéltár (PIL), 876f1/k-428, Kohn Hillel visszaemlékezése, 48.

²⁰⁴ Vasile Pogăceanu (1905–1986) erdélyi kommunista politikus. Ifjúságától, valamint Felsőkereskedelmi Iskolai tanulmányai során kommunista szimpatizáns, az illegális KRP-be 1932-ben lépett be, megtarva ugyanakkor szociáldemokrata (fedő)tagságát is. 1945–46-ban Kolozs vármegye főispánja/prefektusa, majd 1951–53 között művelődésügyi miniszter, később több államban, köztük Magyarországon is (1959–1960) román nagykövet volt. <https://archivum.mtva.hu/photobank/item/MTI-FOTO-aUpOQk92SG56ODdVZWczS0VNNUdrM0theXFUMTZhZHBpQ0F1Rlo5MFRqbz0> (letöltve: 2021. 07. 22)

²⁰⁵ EME, Jordáky-hagyaték, I/2, 1934-es év a naplójában.

²⁰⁶ Önéletírásában naplóból is idézett, illetve emlékezetből is dolgozott. Éppen ezért ez az emlékezés gondolatilag irányított – vagyis Jordáky először ismerte a célt – normatív volt.

²⁰⁷ Úgy vélem, hogy Jordáky anélkül titulálta magát ausztromarxistának, hogy a foglom eredeti értelmét használta volna. Korai írásaiban, beszédeiben, állásfoglalásaiban szó sincs területen kívüli, személyi elvű

Jordáky nézeteinek változását az ausztriai eseményekkel magyarázta. Vagyis azzal, hogy nézete szerint az ausztriai bürokrácia gyáván viselkedett az „ausztriai polgárháborúban” (1934. február 12–16). Az ausztriai polgárháború az osztrák szocialisták (SPÖ) és az „ausztrofasiszták” négy napos utcai harcát jelentette az ország vezetésének a megszerzéséért.²⁰⁸ A harcok eredménye a többpártrendszer felszámolása és az autoriter jellegű rendszer bevezetése lett. Jordáky nézetei ekkor még ellentmondásosak voltak, érdekes módon mind a II. mind a III. Internacionálé felszámolását és egy új, egységfronton alapuló Új (IV.) Internacionálé összehívását tartotta megoldásnak. Szerinte azonban ebből ki kell majd zárni a Bernstein-féle „jobboldali opportunistákat és revizionistákat”.²⁰⁹

1934 szeptemberében kolozsvári küldöttként részt vett a Romániai Szociáldemokrata Párt erdélyi és bánági regionális kongresszusán. A kongresszuson felszólalt az „opportunizmus és a reformista szellem ellen”, és igyekezett azt is bebizonyítani, hogy az RSZDP már nem tekinthető marxista pártnak, sokkal inkább kispolgári szemlélet jellemzi. Önéletírása szerint Hoffer Géza, Lucian Alexandru, Kohányi Samu, Kandel Ignác és Kappner Ármin megakadályozták nézeteinek bővebb kifejtésében, és feljelentették a Siguranța, mint kommunista ügynököt. A nevezett személyek az RSZDP-n belül a centrum és a jobbszárny képviselői voltak. A vádnak komolyabb következményei nem lettek, mivel a Siguranța nem fogantatosított intézkedést Jordákyval szemben.²¹⁰ Jordáky Lajos román állambiztonsági anyagában (ACNSAS – P 000217, I 201536) elvétve található egy-két jelentés az 1944 előtti tevékenységéről, mindez viszont nem jelenti azt, hogy az akkori állambiztonság célkeresztjén kívül állt volna. Szociáldemokrata párttagságából következően a polgári, parlamentáris rendszer keretének perifériáján mozgott, ezért a román politikai rendőrség, ha meg is figyelte, nem úgy kezelte, mint az állambiztonságra veszélyes kommunistákat, vagy az ellenkező oldalt, a „revizionistának” tartott erdélyi magyar politikusokat. Szorosabb Siguranța kontollja feltehetően a harmincas évek közepétől lehetett, akkor ugyanis Jordáky egyre inkább az erdélyi

autonómiáról, amely az ausztromarxizmus fő tételei közé tartozott. Jordáky sokkal inkább ortodox marxista, osztályszempontú, a munkásosztály emancipálást követelő, radikális eszmékkal bírt.

²⁰⁸ „Ausztriában forradalom van. Mikor ezen sorokat írom, talán épp bombázzák és ágyúzzák a hősiessen küzdő szociáldemokrata védő szövetség (Schutzbund) állásait; a hatalmas épületkolosszusokat, amelyet az utóbbi 15 évben szocialisták emeltek a dolgozó osztály részére. Lövik, mivel fáj nekik és fáj a mi polgárságunknak is – amely lapjaiban ujjong a Dolfuss-Fey-Stahremberg akciónak – hogy ott a munkások is egészséges, modernül felszerelt lakásokban laktak, hogy a munkásgyermeknek is jutott a kultúrából – hála Bécs szociáldemokrata iskolapolitikájának.” EME, Jordáky-hagyaték, I/2, 1934. február 15-i naplóbejegyzés.

²⁰⁹ EME, Jordáky-hagyaték, I,1/8, 11.

²¹⁰ EME, Jordáky-hagyaték, I/8, 12.

magyar kommunisták körében kezdett el mozogni – akikről viszont ismert, hogy aktívan megfigyelték őket.²¹¹

Német nyelvtudását kamatoztatva a *Der Kampf*, a *Sozialistische Revolution*, a *Vorwärts* és a *Weltbühne* című baloldali szociáldemokrata és kommunista lapokat olvasva elhatározta, hogy 1934. decemberére konferenciát szervez „A II. Internacionálé és a munkásegység kérdése” témakörében. Az RSZDP baloldali csoportjának segítségével sikerült is megszervezni a konferenciát, ahol Jordáky Lajos az alábbiakat nyilatkozta: „*A munkásosztály egységének kérdését nem lehet csak a szociáldemokrata politika és taktika szempontjából kezelni. Az egység kérdése az egész munkásosztály problémája, amely sokkal fontosabb, mint mi gondoljuk.*”²¹² Jordáky a kongresszuson az egységfront létrehozásának a fontosságát hangsúlyozta, és felszólította a szociáldemokrata párt balszárnyát, hogy ennek érdekében mind a szakszervezetekben és a pártban, mind az ifjúság és a nők körében fejtsenek ki aktívabb tevékenységet.

Jordáky Lajos 1933-tól kezdve, friss szociáldemokrata párttagként és szakszervezeti tisztviselőként a magánalkalmazottak életét élte. 1933-as alkalmazásától kezdve a Városi Vízművek tisztviselői munkahelye tisztos megélhetést biztosított számára. Fialat munkatársként 4000 lej körüli fizetést kapott, amely az évtized végére tapasztalata és régisége, valamint a munkahelyi ranglétrán való emelkedés következtében elérte a 7-8000 lejt.²¹³ Az Erdélyi Magyar Évkönyv szerint a harmincas években egy szakmunkás havi bére 1000 és 1600 lej között mozgott, vagyis Jordáky keresete már munkába állása pillanatától kezdve messze meghaladta az általa képviselni hivatott osztály keresetét. Mindennapjait a hivatali teendők mellett a szociális tevékenységek tették ki. Kirándulni járt, strandra, majd pedig a szociáldemokrata párthelyiségbe, később pedig – ahogy egyre ismertebb lett – munkásünnepélyekre és munkásművelődési estekre. Munkahelyén elég szabad légkör uralkodhatott, mivel naplóbejegyzése is erről tanúskodik: „*A hivatalban egész jól telnek a délelőttök, flekken és bor mellett.*”²¹⁴

1933-ban (vagyis politikailag aktív legelső évében) ismerkedett leendő feleségével, Nagy Máriával is. Nagy Mária szilágysomlyói származású nő volt, aki ekkor gépírónői állásban a kolozsvári Munkakamara alkalmazottja volt. A Munkakamarát 1927-ben a munkaadók és a munkavállalók érdekei összhangba hozása céljából a kormány és a szakszervezetek közötti

²¹¹ Lásd: Főcze János: *A Magyar Dolgozók Országos Szövetsége (MADOSZ) története (1934–1944)*. Doktori disszertáció. <http://disszertacio.uni-eszterhazy.hu/72> (letöltve: 2021. 06. 21.).

²¹² Uo.13.

²¹³ EME, Jordáky-hagyaték, I/8, Jordáky Lajos munkakönyve.

²¹⁴ Uo. 1933. 08. 18-i naplóbejegyzés.

tárgyalások eredményeképpen hozták létre. Feladatai közé tartozott a munkaügyi minisztériummal való kapcsolattartás, a szociális intézkedések gyakorlatba ültetése, az osztályellentétek mérséklése, de „a munkások szakmai szervezkedésének előmozdítása” is. Továbbá közvetítőként is működött: a munkás és a munkapiac között, valamint a statisztikai felmérések is a munkakamara jogkörébe tartoztak. Végül a Munkakamarának joga volt szenátort delegálni a bukaresti parlamentbe: így fordulhatott elő, hogy habár az RSZDP legtöbbször nem érte el a parlamentbe jutáshoz szükséges két százalékot, egy szenátor mindig képviselte a pártot, mivel a Munkakamara által delegált tag általában párttag is volt.²¹⁵

Jordáky jövendőbelije, 1904. november 22-én született Szilágysomlyón Nagy István földművés és Szabó Róza háztartásbeli lányaként.²¹⁶ Jordáky, mint szakszervezeti tag rendszeresen bejárt a Munkakamarához, itt figyelt fel jövendőbelijére. Kapcsolatuk a következő év folyamán komolyra fordult, majd aztán 1936 márciusában házasság lett belőle. „*Mária a legrágább, legédesebb teremtménye a világnak. Mit nem adnék, ha az enyém lehetne örökre.*” – írta még kapcsolatuk elején a naplójába.²¹⁷ 1935-ben összeköltöztek, majd a következő évben együttélésüket törvényesítették, amikor 1936. március 26-án házasságot kötöttek. Házasságukat komoly próba elé állította Mária kora – kilenc évvel idősebb volt, mint Jordáky – valamint a szülők ellenkezése is. „*Bár házasságunkat épp ellenkezésük miatt titokban kötöttük meg.*” – jegyezte fel Jordáky naplójába, 1941-ben, öt éves házassági évfordulójuk alkamával.²¹⁸ Jordáky szülei idővel megengyhültek a szilágysomlyói katolikus hátterű Nagy Mária iránt, később pedig egy udvaron is éltek a Kőkert utca 39. alatti nagy családi ház külön-külön lakásában.

3.2. „Balra át”

1935 tavaszán Jordáky Lajos kezdeményezésére megalakult a baloldali szociáldemokraták (Neumann József, Boros Ferenc, Nagy Sándor vasas szakszervezeti tagok; Balogh Albert fás; és Munteanu Jacob és Földes István pincér) és a kommunisták (Szilágyi

²¹⁵ A Munkakamarákra vonatkozó törvény. A Magyar Párt szatmári nagygyűlésén elmondotta: Lakatos Sándor, a Munkaadók Szövetségének főtitkára. In: *Keleti Újság*. 1930. november 17, 19.

²¹⁶ EME, I/10 (Jordáky Lajosné iratai), születési anyakönyvi kivonat, lapszám nélkül.

²¹⁷ EME, Jordáky-hagyaték, I/2, 1933. 12. 16-i naplóbejegyzés.

²¹⁸ Uo. 1941. 03. 26-i naplóbejegyzés.

Alíz²¹⁹ és Vasile Pogăceanu) együttműködésén alapuló Szocialista Liga.²²⁰ A Liga az RSZDP balszárnyának frakcióját jelentette. Elvi és politikai álláspontját *A kolozsvári baloldali szociáldemokrata ellenzék programja*-ban fejtette ki.²²¹ A vitairat felsorolta a szociáldemokrácia erőnyeit, úgymint a demokrácia, ahová a belső, pártdemokráciát értette, valamint a küzdelmet az ország demokratizálásáért. Egy másik pozitívuma a szociáldemokráciának – az ellenzéki program szerint – a nemzetköziség volt. Vagyis a szociáldemokrata párt szorosán együttműködött a világ más osztályalapú pártjaival, valamint harcolt a nemzeti jogokért és a fasiszta veszély ellen is. A továbbiakban pedig a romániai szociáldemokrácia hiányait vázolták fel. Itt többek között a szervezeti és anyagi gyengeséget²²², de leginkább az elméleti gyengeséget²²³ tették meg a sikertelenség okának. Végül felsorolták az indítványaikat a jövőre vonatkozólag. Először is felszólították az RSZDP vezetőségét, hogy a korábbi „defenzív taktika” helyett a jövőben „offenzív taktikával” politizáljon. Aztán előirányozták, hogy a munkásságnak „intenzív, forradalmi szocialista nevelést” kell biztosítani. Harmadszor a politikai hatalom és a szocialista állam megvalósulása érdekében munkásegységfrontot követeltek, mégpedig úgy, hogy a „kommunisták szüntessék be a szociáldemokrácia gyalázását” és „mi – [mármint a szociáldemokraták - A. R.] – is beszüntetjük az egyetlen proletárállamnak, a Szovjetunióknak és annak vezetőinek a gyalázását”.²²⁴

A program szerint a politikai küzdelem gyakorlatában a baloldali szociáldemokraták elkülönülnek a II. Internacionálé „reformizmusától”.²²⁵ Tehát a baloldali szociáldemokraták külön szárnya, csoportja az RSZDP-nek. Meghatározásuk szerint ők „a marxizmus szellemében, annak félremagyarázása vagy meghamisítása nélkül” harcolnak „a proletariátus felszabadításáért”. Ezért elutasítják „a reformista szocializmust [...], amely egyes esetekben a

²¹⁹ Veress Pál szerint Szilágyi Alíz 1935-ben úgy jellemezte ifj. Jordákyt, mint rokonszenves, baloldali szociáldemokrata. Alíz több illegális anyagot is adott Jordákyknak, aki ezt követően kérte Alízt, hogy hozza össze egy gyakorlati és elméleti kérdésekben járta kommunistával. A találkozóra sor került, Veress Pál (illegális nevén Gyuri) és Jordáky között. In: Veress Pál: *Holnap indulok hozzád. Egy ifjúmunkás élete*. Bukarest, Kriterion, 1977, 199.

²²⁰ EME, Jordáky-hagyaték, I, 1/8, 14.

²²¹ A programot állítólag Veress Pálnak is megmutatta a fent idézett találkozón. In: Veress Pál: *Holnap indulok*. I.m. 200.

²²² „Gyengék vagyunk számbelileg, szervezeteink [...] jelentéktelenné zsugorodtak össze.” „A többi proletárpártban pedig a munkásságnak csak egy elenyésző kis része van benne”. Lásd: EME, Jordáky-hagyaték, III. (Kéziratok)/168, A Cluji Baloldali Szociáldemokrata Ellenzék Programja.

²²³ „De ami legszomorúbb, gyengék vagyunk elméletileg. Az elméletileg is képzett néhány tucat marxistát leszámítva, a munkásság nagy része még a szocializmus alapelveivel sincs tisztában. Lehet-e várni az áldozatkészséget attól a munkástól, amely még azt sem tudja, hogy miért is hívjuk a küzdelembe?” Lásd: Uo.

²²⁴ Uo.

²²⁵ Demény Lajos: Bevezetés. In: Jordáky Lajos: *Szocializmus és történettudomány*. i.m. 10.

nacionalista patriotizmus, máskor saját nemzetük elnyomó imperializmusának támogatására kelve, a munkásosztályt megtéveszti és annak soraiban zavart idéz elő.”²²⁶

A Komintern 1935-ös VII. kongresszusa után meghirdetett népfrontpolitika Jordáky Lajos gondolkodását és politikai megnyilvánulásait is befolyásolta. Önéletírása szerint ekkor olvasta először Lenin: *Baloldaliság – a kommunizmus gyermekbetegsége.* és Sztálin: *Az októberi forradalom és a középosztály* című műveket. Mindezek hatására a korábban is szükségesnek tartott munkásegységfront gondolatát a háborúellenes összefogással és az „antifasiszta népfront” létrehozásával toldotta meg. Jordáky szerint a baloldali szociáldemokráciát éppen az különbözteti meg a „reformszocializmustól”, hogy „harcol a háború és a fasizmus ellen és harcol az államhatalom egészében való meghódításáért, hogy annak a birtokában a proletárdiktatúra segítségével megkezdje az új, egyenlőségen és demokrácián alapuló szocialista társadalom felépítését.”²²⁷

Megfigyelhető, hogy fogalomhasználatában egyre inkább a bolsevik elemek kerültek túlsúlyba. Az általa elképzelt demokrácia és proletárdiktatúra pontos tartalmát azonban nem határozta meg, ugyanúgy ahogy azt sem tudjuk, hogy milyen típusú pártot és államigazgatási mechanizmust képzelt el. Jordáky Lajos eszmei fejlődését elemezve kijelenthető tehát, hogy a szovjet politikát követve elfogadta annak népfrontos jellegét, azonban ekkor (1935-ben) még kizárta a polgári pártokkal való összefogás lehetőségét. Következétesen csak a két munkáspárt egységével kívánt az antifasiszta „harcot” folytatni. Jordáky a hatalom erőszakos úton, forradalom által való megragadását elfogadva a baloldali ellenzéki programban kijelentette: *„Mi már benne élünk a társadalmi forradalom korszakában, amely azt az időt jelenti, amikor a hatalom az egyik osztály – a burzsoázia – kezéből átkerül egy másik osztálynak, a proletariátusnak a birtokába, ami a kapitalizmus megszűnését és a gazdasági egyenlőségen, tiszta demokrácián és nemzetköziségen alapuló kollektív szocialista társadalmat jelent.”*²²⁸ Eltávolodását a szociáldemokrácia fő, centrista irányától bizonyítja az a tény is, hogy az „antifasiszta” harcban és a szocialista állam megteremtéséért folytatott küzdelemben Jordáky a munkásegységfrontot propagálta, míg a szociáldemokraták régi vezetősége hallani sem akart a kommunistákkal való együttműködésről. Jordáky az „antifasiszta egységfront” közvetlen feladatait az ostromállapot és a cenzúra, a drágaság és az adóterhek, a háborús törekvések és a fasiszta pártok elleni harcban, valamint a még meglévő demokratikus jogok védelmében látta. Egységfront-propagandájában külön is kiemelte a fasiszta pártok „nem csak formai, hanem

²²⁶ A Cluji Baloldali Ellenzék Programja I.m.

²²⁷ Uo.

²²⁸ Uo.

tényleges feloszlatását”, valamint a „Szovjetuniót veszélyeztető külpolitikát képviselő romániai pártok elleni” határozott fellépést.²²⁹

Jordáky Lajos politikai nézetei a harmincas évek közepén az alábbiak szerint foglalhatók össze: „antifasiszta népfront” létrehozása két pillérre építve. Egyik: szövetség a Szovjetunióval, a másik: Duna-medence népeinek „baráti összefogása”. Naplójában a teendőket így konkretizálta: „*Ez a Duna-konföderáció azonban nem állhat egyetlen imperialista-kapitalista állam patrónusa alatt sem, hanem azoktól teljesen függetlenül a Duna-völgyi néptömegek szabad akarata alapján kell létrejöjjön*”. Útmutatásának záró mondata munkára hívott fel: „*Dolgozzunk a dunai államok szocialista alapon való összefogásáért és az itt élő összes népek független, szabad szocialista államaiért.*”²³⁰

Az 1936-os országos szociáldemokrata kongresszust megelőzően a kolozsvári szociáldemokrata pártszervezet március 22-i gyűlésén Jordáky „csoportja” ismét konfliktusba került a vezetőséggel. A vezetőség előterjesztett egy javaslatot, miszerint az elkövetkező időszakban együtt fognak működni a Nemzeti Parasztpárttal (PNȚ). A vezetőség még azt is kijelentette, hogy az RSZDP lemond a népfrontban való részvételről, amelyet a kommunisták kezdeményeztek. Az RSZDP baloldali ellenzékének tiltakozására végül is a javaslat megbukott. A bukaresti országos kongresszus delegáltjainak személyeiben is sikerült végül kiegyezni: egy vezetőségi tag és egy „baloldali ellenzéki”. A vezetőség részéről Suciú Iuliu tisztivel²³¹, az ellenzék részéről pedig Jordáky Lajost jelölték kongresszusi delegátnak. A kompromisszum alapját az képezte, hogy a vezetőségi tag mellett a baloldali ellenzék is részt vehet a kongresszuson, míg a vezetőségi delegátnak az ellenzék álláspontját kellett képviselnie a kongresszuson.²³²

A fenti döntés értelmében Jordáky 1936. április 5–7-én részt vett a Romániai Szociáldemokrata Párt bukaresti kongresszusán.²³³ Itt Vasile Pogăcenauval együtt terjesztette a kongresszus elé azt a határozati javaslatot, amit a baloldali szociáldemokraták nevében szerkesztettek. Ebben a – román és magyar nyelven külön kis füzetben kiadott – határozati javaslatban bírálatukat fogalmazták meg a „reformista” vezetőséggel szemben. Kijelentették, hogy „napjainkban a fasizmus elleni harc képezi mind országunk, mind a nemzetközi

²²⁹ Uo. 14.

²³⁰ EME, Jordáky-hagyaték, I, 1/8, 35.

²³¹ A kolozsvári Munka- és Iparkamara tisztviselője.

²³² EME, Jordáky-hagyaték, I, 1/8, 23.

²³³ „... a kongresszusnál, kérem szépen le lehetett szavazni. Ott nyugodtan beszéltek az emberek, ették meg egymást! Csodálatos volt végighallgatni egy ilyen szociáldemokrata kongresszust, amikor felvontak és leszavaztak. Ott lehetett, nem féltek az emberek.” Molnár Gusztáv interjúja Lakatos Istvánnal. harmas_piros_1b, 1:14:00-1:16:00, Jakabffy Elemér Alapítvány.

munkásmozgalom legégetőbb és legfontosabb feladatát.”²³⁴ Sőt mi több „rendszerváltozást” követeltek az RSZDP-n belül. Szerintük „ezen a kongresszuson olyan központi pártvezetőséget kell választanunk – írták –, amely a mai súlyos időkben is meri vállalni az aktív, egy mozgékony pártmozgalomnak a vezetését és az idők követelményeinek megfelelő irányítását.”²³⁵

Jordáky Lajos kongresszusi felszólalásában két témakört érintett: a munkásegységfront kérdését és a demokrácia és a proletárdiktatúra problematikáját. A kongresszuson azonban a régebbi vezetőség kerekedett felül és Jordáky határozati javaslatát leszavazták. Az új Központi Bizottság összetétele a korábbi centristákból és „jobboldaliakból” tevődött össze: Constantin Titel-Petrescu, Gheorghe Grigorovici, Ilie Moscovici, Lothar Rădăceanu, Ion Flueraș, Eftimie Gherman és Bartalis Sándor, míg Iosif Jumancat nem választották újra. Jordáky és a baloldali szociáldemokraták javaslatát (amely az egységfront létrehozását propagálta) pedig elvetették. Jordáky ezt több tényező hatásának tulajdonította. Először is szerinte az RSZDP-n belüli csoportok közül a középen álló „opportunisták” (Constantin Titel-Petrescu, Ilie Moscovici és Lothar Rădăceanu) a régi vezetőség álláspontját fogadták el, és bőszen támadták az ellenzék indítványát. A másik kolozsvári küldött – Suciul Iuliu – is azt nyilatkozta, hogy a kolozsváriak által benyújtott határozati javaslat nem képviseli a teljes kolozsvári tagság álláspontját. Másrészt Jordáky szerint a baloldali ellenzék kolozsvári csoportjának nem volt kapcsolata az RSZDP-n belüli más csoportokkal, és ezért a kongresszus delegáltjai közül csak kisszámú küldött képviselte a párton belüli ellenzékét.²³⁶

Ugyancsak 1936 áprilisában vett részt a Magán- és Kereskedelmi Alkalmazottak Szakszervezetének bánági és erdélyi regionális kongresszusán. A kongresszuson ismét konfliktus alakult ki a magánalkalmazottak reformista és baloldali csoportja között. Jordáky szerint a vitában Kandel Ignác álláspontja kerekedett felül, hiszen a vezetőséget Kandel és a pártvezetéshez hű személyek közül választották meg. Jordáky értelmezésével ellentétben²³⁷ csupán annyi történt, hogy a korábbi évek gyakorlatát követve a kongresszusi tagság nagy része még mindig a szociáldemokrácia centrista, illetve reformista szárnyát támogatta. Ám ekkorra Jordáky is megszervezett egy kis „baloldali” csoportot, melynek vezetői közé Szilágyi Alízt,

²³⁴ PIL, 847-es fond, 3-as őrzési egység. A bukaresti kongresszus anyagai.

²³⁵ Uo.

²³⁶ „Előzőleg a kolozsvári szekció-ülésem volt botrányos jelenetek a delegálással kapcsolatosan. Az ifjú ellenzék a kongresszusra engem jelölt s a párttaggyűlés 94 szavazattal 7 ellenében Oltean Péterrel szemben ki is küldött. Elvi programmal állottunk elő, ami annyira felbőszítette Kandel és Brudert, hogy elkezdtek ordítani és tiltakozni, s végül elkobozták az „elvi” nyilatkozatunkat és programunkat azzal, hogy az Madosz-bolsevik tartalmú. Végül fegyelmi bizottság elé állítással fenyegettek meg.” EME, Jordáky-hagyaték, I/2, 1936. 10. 10-i naplóbejegyzés.

²³⁷ Szerinte ismét az „opportunisták” kaparintották meg a vezetőséget, míg a baloldali ellenzékét leszavazták.

Messinger Arturt²³⁸ és saját magát sorolta. Az 1936-os május 1-i ünnepek magyar nyelvű beszédét Jordáky Lajos tartotta. Szónoklatában kihangsúlyozta az „fasizmus veszélyét”, állást foglalt a béke mellett, és az „antifaszizmus létrehozását a munkásság egységével” látta megoldhatónak.²³⁹

1936 májusában Kolozsvárt létrejött a szociáldemokrata és kommunista ifjúság szervezeti egysége, amelynek létrehozásában Jordáky Lajos tevékeny részt vállalt. Erre az időszakra Jordáky egyike lett a kolozsvári baloldali szociáldemokraták országosan is ismert vezetőinek. A gyűlés a Kolozsvár melletti monostori erdőben zajlott, mintegy 500 kommunista és szociáldemokrata fiatal részvételével. A gyűlést követően a csoport forradalmi dalokat énekelve bevonult a városba, és a prefektura épülete előtt összecsapott a rendőrséggel.²⁴⁰ Az esemény ugyanakkor valószínű, hogy Jordáky mentális konstrukciója – vagy legalábbis egy kisebb esemény túldimenzionálása –, mivel a kolozsvári napilapok nem számoltak be 1936-os májusi tüntetéséről.²⁴¹ A szociáldemokrata hetilap, az *Előre* nem tudósított, míg a kommunistáknak nem volt állandó sajtójuk.

Az 1936-os év ily módon az ifjúsági, sőt a nőszervezeteken belül is az egységfront létrehozásának törekvéseivel jellemezhető. Továbbá azzal, hogy a Szociáldemokrata Párton belüli ellenzéki csoportok befolyása növekedett. Immár nemcsak Kolozsvárt, hanem Nagyváradon, Marosvásárhelyen, Szatmárnémetin, Resicán is megjelentek azok a szervezetek, amelyek ellenzéki véleményt fogalmaztak meg a vezetőséggel szemben. A népfrontpolitika meghirdetését követő első évek után Jordáky végül nemcsak az „antifaszista” román értelmiségiekkel (Iuliu Deheleanu, Victor Chereșteșiu, Tudor Bugnariu) állt kapcsolatban, hanem – önéletrajza szerint – a kommunista egyetemi hallgatókkal (Vincze János, Ilea Măzgăreanu és Avram Bunaciu) és a kommunista elkötelezettségű írókkal (Balogh Edgár, Nagy István, Korvin Sándor) is.²⁴²

3.3. Politikai tevékenysége az 1930-as évek második felében

²³⁸ Jelenleg ismeretlen.

²³⁹ EME, Jordáky-hagyaték, I, 1/8, 32.

²⁴⁰ Uo., I, 1/8, 32.

²⁴¹ „[...] annak, aki a Nagy Társadalmi Játsszmban benne akart maradni, olyan múltat kellett létrehoznia, mely beépíthetőnek tűnt a társadalom kollektív történelmébe, következésképpen és a szó szoros értelmében ki kellett közönsítenie múltja inadekvát elemeit”. Lásd: K. Horváth: *Önarcképcsarnok*. I.m. 92

²⁴² Uo., I, 1/8, 20.

Az 1930-as évek közepére az erdélyi magyarság soraiban a román nemzetiesítéssel szemben felértékelődtek a társadalmi szervezetek, amelyek megfogalmazták különböző társadalompolitikai stratégiáikat. Az erdélyi magyar társadalmat vallási, valamint társadalmi tagozódása mentén katolikus, református és unitárius legényegyletek, nőszövetségek is tarkították. De hasonlóan sokszínűnek bizonyultak a kulturális intézmények is: például a huszas években létrehozott konzervatívabb *Pásztortűz* mellett megjelent a polgáribb *Erdélyi Helikon* is. A harmincas években már generációs csoportok is tagolták az erdélyi magyar értelmiséget: így például a korábbi évtized önszerveződésén alapulva létrejöhettek az *Erdélyi Fiatalok*, majd a *Hitel*-csoportja is. Az Erdélyi Fiatalok azon erdélyi csoport induló folyóirata volt, akik már kisebbségiként szocializálódtak és szociális érzékenység, valamint világnézeti semlegesség jellemezte működésüket. Ebből a csoportból kifejlődve a baloldali *Korunkra* adott válaszként a szakszerű tudományosság jegyében indult el a jobboldalibb *Hitel*, Venczel József és Makkai László szerkesztésével.²⁴³

Különböző párt- és szakszervezeti ügyekben való aktivitása közepette Jordáky a harmincas évek derekától folytatta küzdelmét a „fasizmus veszélyével szembeni ellenállás” érdekében „a lehető legszélesebb rétegek összefogásával”. Az RSZDP-n belüli baloldali frakció sikertelen 1936-os kongresszusi indítványa után a csoport arra törekedett, hogy „izolálja az opportunistá vezetőket és saját befolyását terjessze ki a széles tömegekre”.²⁴⁴ Érdekes módon a belső konfliktusok ellenére a kolozsvári csoport Jordákyt delegálta az 1936-os genfi nemzetközi ifjúsági békekonferenciára. Genfi tartózkodását megelőzően két hetet töltött el Budapesten²⁴⁵, ahol a *Népszava* szerkesztőségében megismerkedett a századelő magyar szociáldemokráciájának egyik „nagy öregével”, Buchinger Manóval.²⁴⁶ A vele folytatott beszélgetések nagy hatással voltak rá, mivel Jordáky szerint Buchinger „*annak ellenére, hogy centrista és a nyugati demokrácia képviselője volt, sikerrel mutatott rá Peyser Károly és Kéthly Anna opportunizmusára*”.²⁴⁷ Útban Genf felé ausztriai élményeit naplójában összegezte,

²⁴³ Bárdi Nándor: Románia magyarságpolitikája I.m. 41–42.

²⁴⁴ EME, Jordáky-hagyaték, I, 1/8, 29.

²⁴⁵ Apjának, id. Jordáky Lajosnak 1936. augusztus 25-én írt leveléből: „*Már majd minden nevezetességet megtekintettem, a fényes részeit Budapestnek csakúgy, mint a nyomortanyáit. Átvizsgáltam az egész párt és szakszervezeti mozgalmat. Mindenütt a legnagyobb szívéllyel fogadtak. A Népszava szerkesztőségében mindennapos vendég vagyok. Rengeteg szocialista anyagot kaptam mindenünnen.*” EME, Jordáky-hagyaték, I/11, Jordáky Lajos levele apjához.

²⁴⁶ Jordáky a későbbiekben recenziót írt Buchinger 1938-ban megjelent *Találkozásom Európa szocialista vezetőivel* című kötetéről. A könyvismertetést lásd: Buchinger elvtárs legújabb könyve (Kolozsvári Lajos). *Előre*. 1938. március 8.

²⁴⁷ EME, Jordáky-hagyaték, I/8, 34.

rendkívül érzékletes leírását adva az 1934-es polgárháború utáni ausztriai közállapotokról.²⁴⁸ „Az osztrák vonatokon, épp úgy mint a magyarokon – írta – az emberek még egymás között sem mernek beszélni. A mindenkivel szembeni bizalmatlanság és a nagy félelemérzés némákká tette az embereket. Rendi államban vagyunk, koncentrációs táborokkal, börtönökkel és akasztófával. Egy forradalmi mozgalom időleges bukásának terméke ez. Ez az ellenforradalom csak időleges lehet, mert a bécsi utcákon elesett munkások vére nem tűnt el nyomtalanul; felszívódott a többi vérébe, erősebbé és harciasabbá téve őket. És egyszer még újból megcsinálják a maguk vörös Bécsét. De akkor aztán végérvényesen.”²⁴⁹

1936. szeptember 1–7 között tartózkodott a svájci városban. Genfi élményei lenyűgözték²⁵⁰; összehasonlítva a svájci és a romániai „burzsoá demokráciákat” arra a következtetésre jutott, hogy a svájci modell ellenére, hogy „burzsoá-polgári demokrácia” működőképes, és jól szervezett. Csupán a svájci drágaság jelentett számára problémát.

A kongresszuson a többségében protestáns ifjúsági csoportok mellett részt vettek szociáldemokrata és kommunista ifjak is. Önéletírásában kifejtette, hogy a kongresszuson való részvétel azért bizonyult meghatározónak a számára, mert először hallott szovjet állampolgárt beszélni. Meglepődött a szovjet delegátusok harciasságán és őszinteségén, amit imponálónak tartott. Genfi tartózkodása után két hónappal is ezt jegyezte fel naplójába: „Még mindig a külföldi tapasztalatok alapján állok. Tenni kellene valamit. Pártot szervezni mint Genfben vagy Budapesten. A nevelés kérdését elővenni. Kezdeményezni valamit a spanyol szabadságharcosok érdekében.”²⁵¹ Ugyanekkor adódott alkalma a francia kommunisták *L'Humanité* című lapját először kézbe venni és olvasni. A kongresszuson a spanyol köztársasági ifjúság is képviseltette magát. Jordáky szerint a mellettük való állásfoglalás is meghatározónak bizonyult későbbi élete során. Valószínűleg ekkor fogalmazódhattak meg benne az első gondolatok a három évvel későbbi, *Spanyolország* című kötetével kapcsolatban is, amelyről naplójában ezt jegyezte fel: „A spanyol kérdés mind jobban érdekel. Rengeteget összeolvastam. Jegyzeteim már egész tömeget alkotnak. Nem hiszem, hogy össze tudnám sűríteni. Erre még gyengének érzem magam.

²⁴⁸ Az ausztriai polgárháború az osztrák szocialisták (SPÖ) és az „ausztrófasiszták” által négy napon keresztül folytatott utcai harca volt 1934. február 12-16 között. A harcok eredménye a többpártrendszer felszámolása és az autoriter jellegű rendszer bevezetése lett, immár Dolfuss kancellár meggyilkolását követően. Jordáky már Kurt Schuschnigg kancellársága alatt utazott keresztül Ausztrián.

²⁴⁹ Uo. 1936. augusztus 31-i naplóbejegyzés.

²⁵⁰ Például naplójában a svájci hétköznapokat, a szinte csak biciklivel közlekedő városiak látványát, az újságvásárlás módját, a munkásság rendes lakhatási körülményeit, a rendőr nélküli svájci utcákat érzékletesen írta le.

²⁵¹ EME, Jordáky-hagyaték, I/2, 1936. október 10-i naplóbejegyzés.

*Most már a spanyol történelemmel is kell foglalkozzak. Azt hiszem egy kis könyvet fogok írni Spanyolországról.*²⁵²

A spanyol kérdés eleve fontosnak számított a világnézetileg különböző erdélyi nyilvánosságban. 1936 őszén a progresszív *Brassói Lapok* és a nagyvárad, kezdetben konzervatív, majd egyre inkább szélsőjobboldalivá váló *Erdélyi Lapok* szerzői (Kacsó Sándor az előző, Paál Árpád az utóbbi) között.²⁵³ Az *Erdélyi Lapok* például „spanyol testvérharcról” beszélt, rámutatott a kommunisták kegyetlenkedéseire, moszkvai befolyásoltságukra. Ezzel ellentétben a *Brassói Lapok* a spanyol köztársasági kormány mellett állt ki. Jordáky ebben a vitában nem vett részt, ám későbbi állásfoglalása egyértelműen a spanyol köztársaságiak, anarchisták, kommunisták szimpatizánsai közé helyezi.

Jordáky kapcsolati hálójában genfi hazatérése után, 1937 elején bukkantak fel az 1945 utáni romániai magyar baloldal prominens alakjai. Ekkorra datálható a „forradalmi írók” társaságának a létrehozása, ahol Nagy István, Korvin Sándor, Salamon Ernő, Józsa Béla és Kovács Katona Jenő mellett időnként megjelent Balogh Edgár és Bányai László is, akik „bizonyos kérdésekben kollaboráltak velünk”. Érdekes viszont, hogy Jordáky szerint Gaál Gábor kategorikusan visszautasította az együttműködést ezzel a csoporttal.²⁵⁴ Ez Jordákyt rosszul érintette, és valószínűleg egyik oka volt a köztük kialakult, az 1950-es évek elejére igen élessé vált konfliktusnak.

1937 tavaszától Balogh Edgár és Nagy István mellett Jordáky is részt vett az őszi „magyar ifjúsági parlament” – ami később a Vásárhelyi Találkozó néven lett ismert – előkészítő munkálataiban.²⁵⁵ A Vásárhelyi Találkozóval az erdélyi magyar ifjúság arra törekedett, hogy az ideológiai különbségek mentén tagozódó ifjúsági csoportokat egy asztalhoz ültessék, és a jövőre vonatkozó elképzeléseiket összehangolják.²⁵⁶ Maga a találkozó az erdélyi baloldal – mindenekelőtt Balogh Edgár – népfrontos kezdeményezéseként indult, ám végül a résztvevők listáját tekintve inkább a keresztényszociális, a népszolgálat²⁵⁷ eszméjét vállaló jobboldali csoportok (Tamási Áron²⁵⁸, Venczel József és mások) kerültek többségbe. A Találkozó

²⁵² EME, Jordáky-hagyaték, I/2, 1936. december 20-i naplóbejegyzés.

²⁵³ Horváth Sz. Ferenc: *Elutasítás és alkalmazkodás között. A romániai kisebbségi elit politikai stratégiái (1931–1940)*. Csíkszereda, Pro-Print, 2007, 177.

²⁵⁴ Uo. I, 1/8, 41.

²⁵⁵ Csatári Dániel: *A Vásárhelyi Találkozó*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1967.

²⁵⁶ Horváth Sz. Ferenc: *Elutasítás és alkalmazkodás között*. I.m. 150–158.

²⁵⁷ Bárdi Nándor–Filep Tamás Gusztáv–D. Lőrincz József (szerk.): *Népszolgálat. A közösségi elkötelezettség alakváltozatai a magyar kisebbségek történetében*. Pozsony, Kalligram, 2014.

²⁵⁸ Tamási ekkor inkább „baloldalinak” számított, csak utólag került a jobbközép táborba.

szervezésének munkálatai Tamásinak a Cselekvő ifjúság című, a *Brassói Lapokban* megjelent cikksorozatával vették kezdetüket.²⁵⁹

A szervező csoportból Jordáky nem értett egyet azzal az állásponttal, hogy a magyar ifjúság minden csoportját be kell vonni a megbeszélésekbe. Szerinte a „fasiszta és a grófok és bankárok képviselőit” ki kellett volna hagyni a meghívottak közül. Egyik cikkében Jordáky arra helyezte a hangsúlyt – szemben a korábbi törekvésekkel, amikor csak a középosztály fiatalságát szólították meg – hogy jelen esetben be kell vonni a munkásifjúságot is, „mert a kisebbségi magyarság nemzetállományának legbiztosabb konzerválója a parasztság mellett éppen a munkásság”. Eszmefuttatását folytatva kijelentette: „A transzilvániai magyar ifjúsági parlamenttől azt várom, hogy a transzilvániai magyar munkásifjúságot is bekapcsolja a magyar kultúrközösségbe.”²⁶⁰ A Vásárhelyi Találkozót megelőző hónapokban Jordáky Venczel Józseffel és Kéki Bélával szemben azt az álláspontot támogatta, hogy „a fasiszták kizárásával együtt nyitni kell a MADOSZ és Bányai László részvétele felé”. Az előbbieket viszont határozottan visszautasították az együttműködést a kommunista Bányáival, viszont Balogh Edgár személyét elfogadhatónak tartották.²⁶¹ Az 1937. október 3-7. között megtartott találkozón végül az erdélyi magyar ifjúság majdnem mindegyik csoportja képviseltette magát: a nemzeti-konzervatívoktól kezdődően egészen a szélsőbaloldali kommunistáig. Ugyanakkor két csoport távol tartotta magát a találkozótól: a szociáldemokraták és az Erdélyi Fiatalok csoportjának egy része is. Hoffer Géza, a szociáldemokrata hetilap, az *Előre* szerkesztője például azzal kapcsolatban bírálta a találkozót, hogy azon mind a „rekációsók”, mind a „szélsőbaloldaliak” részt vettek.

A Találkozó egy Hitvallás elfogadásával ért véget, amely az erdélyi magyarság keresztény, demokratikus nemzeti egysége mellett foglalt állást.²⁶² A már említett Hoffer például a Hitvallás azon részét, amely arról szólt, hogy a találkozó résztvevői békejobbot nyújtanak a munkásságnak és az elfogadta volna azt, elfogadhatatlannak tartotta. Kijelentette, hogy a munkásság „mint egyetemes társadalmi réteg” nem volt jelen a találkozón. Hoffer

²⁵⁹ Tamási Áron: Cselekvő ifjúság. In: *Brassói Lapok*. 1936. április 5., 6., 10., 11., 12. számok. A cikket lásd még: Turzai Mária: *A Vásárhelyi Találkozó*. Politikai Könyvkiadó, Bukarest, 1977, 87-103.

²⁶⁰ Jordáky Lajos: Cím nélkül. In: *Független Újság*. 1937. április 10.

²⁶¹ EME, Jordáky-hagyaték, I/1/8, 45.

²⁶² „A Vásárhelyi Találkozón megjelent fiatal romániai magyar értelmiség a legteljesebb nemzeti, szociális és politikai egység vágyától áthatva kimondja, hogy az erdélyi magyarság minden egyes tagjára sorskérdéseink, küzdelmeink iránti érdeklődés s tevéleges szolgálat és munka hárul, a magyarság minden egyes tagjának teljesíteni kell mind anyagi, mind szellemi tehetségéhez mérten kötelességét magára hagyott nemzetünk iránt.” In: *Hitel*. 1937/3. 237.

egyenesen azt is hozzátette: a szociáldemokrata ifjúság „hitvallása az osztályharc”, és így „távol tartotta magát” az „osztályharc ellen irányuló” Találkozótól.²⁶³

Ezzel a szociáldemokrata állásponttal azonosulva végül maga Jordáky sem vett részt a találkozón. Viszont táviratot küldött Marosvásárhelyre, amit fel is olvastak, és abban kért elnézést azért, mert nem vehet részt, mert mint írta ugyanaznap az erdélyi és bánáti ifjómunkások kongresszusán vett részt.²⁶⁴ A távolmaradásához hozzá járulhatott egy másik esemény is: 1937 őszén – a pontos dátum nem ismert, mivel naplójában, illetve határidőnaplójában nem szereplte erről utalás – a francia fővárosba, Párizsba utazott. „Párizsba megyek ősszel s ott a kommunista irányú szakszervezeti mozgalom tanulságaival gazdagodva jövök haza” – írta lakonikusan egy 1948-ban „a kommunista kritika és önkritika” szempontjai szerint megírt önéletrajzában.²⁶⁵

Pár évtizeddel később Jordáky saját távolmaradását azzal magyarázta, hogy a szociáldemokrata pártvezetés „idegenkedéssel fogadta” bekapcsolódását a találkozó szervező munkálataiba. Viszont azt is pontosította, hogy „nem tiltották meg a tanácskozáson való részvételt, de a lelkesedés helyett inkább lebeszélni igyekeztek”.²⁶⁶ Jordáky név szerint is említette Hoffert, és úgy emlékezett, hogy Hoffer a szocializmus elárulásával „vádolta meg azokat, akik az általános demokratikus, népi jogokért való küzdelem érdekében késznek mutatkoztak együttműködni az akkori polgári magyar értelmiség haladó szemléletű csoportjaival.”²⁶⁷ Viszont legitimálta saját álláspontját is: egyrészt becsületes, dogmatikus álláspontot tulajdonított az „öreg” szocdemeknek, másrészt szerinte a „fiatal szocialisták” értették az idők szavát, tudatosították a népfront jelentőségét. Mint írta: „A veszély nagy volt. A fasizmussal szemben összefogásra volt szükség. Tömegebázist kellett teremteni. A mi feladatunk és célkitűzésünk az volt, hogy szövetségben a román néppel, a haladó mozgalmakkal és pártokkal hozzájáruljunk a demokrácia győzelméhez az egész országban, egységesen lépünk fel a fasizmus ellen, s kivívjuk a nemzeti egyenlőséget.”²⁶⁸

A Jordáky Lajos által saját magáról konstruált későbbi (szélső)baloldalra tolódó értelmiségi képének – amelyet az 1945 utáni, kommunista korszakban konstruált meg – viszont egy cikke, az RSZDP hetilapjában, az *Előrében* közölt vitairata jelentősen ellentmond.²⁶⁹

²⁶³ Hoffer Géza: Az ifjúság útja (Lapszéljegyzetek a Vásárhelyi Találkozóhoz). In: *Előre*. 1937. október 17.

²⁶⁴ „Őszintén sajnálom, hogy nem vehetek részt az erdélyi magyar demokratikus ifjúság konferenciájának első ülésein. Eredményes munkát kívánok a magyar nép és a demokrácia érdekében.” PIL, 847-es fond, 4-es őrzési egység (Jordáky Lajos és a Vásárhelyi Találkozó), 2.

²⁶⁵ EME, Jordáky-hagyaték, I/1, 1948-as önéletírás.

²⁶⁶ Jordáky Lajos: Munkásegység a Találkozón. In: *Korunk*. 1967. október, 1359-1361.

²⁶⁷ Uo.

²⁶⁸ Uo. 1360.

²⁶⁹ Reflexiók egy előadáshoz. *Előre*. 1937. július 27.

Jordáky szerint a legutóbbi – az RSZDP – égisze alatt megrendezett irodalmi rendezvényen „a tömegből hozzászóló, magukat szélsőbaloldali prófétáknak tartó egyének” zavarták meg az irodalmi estélyt. Továbbá úgy vélte, hogy „ugrifüles fickók és hisztérikus hölgyek fenntartják maguknak azt a jogot, hogy a szociáldemokrata otthonokban intézhessék el felszólalásaikban a munkásság hatalmas problémáit: az egységet és a Népfrontot. Szakszervezetekbe nem iratkoznak be, mert ott tagdíjat kell fizetni. Gyűléseken és előadásokon azonban díjnélkül végezhetik el demagóg munkájukat.”²⁷⁰ Végül felhívta arra a figyelmet – és itt nem tagadta meg saját egységpropagáló nézeteit – hogy a munkásegység érdekében el kell távolítani a szélsőbaloldali mozgalomból azokat az embereket, akik „provokáló magatartásukkal nem az egység, hanem az egységbontás útját követik”.²⁷¹ Sőt mi több kiállt a II. (amszterdami) Internacionálé mellett, amikor arról vallott, hogy a „szociáldemokrácia igazát bizonyították az elmúlt másfél évtized eredményei”.²⁷²

Mindebből azt láthatjuk, hogy Jordáky saját pártjához hű maradt, és a szélsőségekkel szemben felemelte hangját. Valószínű, hogy az általa elképzelt munkásegységfront is inkább szociáldemokrata többségű lett volna²⁷³, és csak a kommunisták mérsékeltebb szárnyával lett volna hajlandó kollaborálni.

3.4. A királyi diktatúra alatt

Romániában a harmincas évek gazdasági és társadalmi válsága egyre inkább egy korporatív megoldás felé tolta az ország uralkodója, II. Károly figyelmét. Az 1938-as februári politikai instabilitást²⁷⁴ követően az Octavian Goga politikus/költő által vezetett kormányt a király lemondatta. II. Károly erre Miron Cristea ortodox pátriárkát bízta meg egy „nemzeti egységkormány” létrehozásával.²⁷⁵ Az ügy pikantériáját leginkább az adja, hogy nemzeti

²⁷⁰ Uo.

²⁷¹ Uo.

²⁷² Uo.

²⁷³ Ami tegyük hozzá megfelel a politikai realitásoknak, ha figyelembe vesszük az RSZDP, illetve a Kommunisták Romániai Pártjának taglétszámát, a szocdem irányultságú, illetve a „vörös” szakszervezetekről nem is beszélve.

²⁷⁴ Az 1937-es választásokon a romániai faszizmus sajátos szereplője, a Partidul „Totul pentru Țară” [„Mindent a Hazáért” Párt], a későbbi Vasgárda 15%-ot ért el. A másik szélsőséges csoport, az Octavian Goga és A.C. Cuza professor vezette Nemzeti Keresztény Párt pedig 9%-ot. Együttesen meghaladták a Nemzeti Parasztpárt eredményeit, sőt mi több a korábban regnáló Nemzeti Liberális Párt sem szerzett többéget (40%-ot). A király végül Octavian Gogát kérte fel a kormányalakítására, aki viszont közeledett a Légióhoz, ezért Károly saját hatalmát féltve lemondatta. Lásd: Constantin Iordachi: *A Vasgárda. Karizma, politika és erőszak Romániában 1927–1941*. Budapest, L'Harmattan, 2017, 319–326.

²⁷⁵ Megalakul az új kormány. *Brassói Lapok*, 1938. február 13.

egység helyett Károlyhoz személyesen hű politikusok és katonák lettek a kormány tagjai, így tették meg az első lépést a királyi önkényuralom bevezetése felé.

1938. február végén a lakosság új alkotmányt szavazott meg, amely a király kezébe adta a törvényalkotás és kormányzás jogát is. Ezt kihasználva II. Károly 1938. március 31-én királyi rendelettel minden politikai pártot betiltott.²⁷⁶

A történeti munkák szerint a királyi diktatúrának kettős célja volt. Egyrészt megpróbált leszámolni az egyre erősödő szélsőjobboldali mozgalmakkal, másrészt pedig megpróbálta a szelet kifogni ezen mozgalmak vitorlájából, és társadalmi bázisukat a királyi korporatív rendszerbe igyekezett integrálni.²⁷⁷ Azonban, hogy ezt a célt elérje, a fasizmus néhány külső jegyét alkalmazta. Így II. Károly vezérkultuszát ápolták, indoktrinációt alkalmaztak az ifjúság esetében, a politikai pártok felszámolását és egy egységes szervezet létrehozását propagálták, egyenruha hordását írták elő és a propagandában a nemzet megmentését és megváltását hangsúlyozták.

A fentebb megnevezett tömegszervezet lett a II. Károly által irányított Frontul Renașterii Naționale [Nemzeti Újjászületés Frontja], amelyet 1938. december 16-án hoztak létre. A FRN állampártként és korporatív szervezetként nemcsak foglalkozásbeli, hanem nemzetiségi szekciókat is életre hívott. Így hosszas huzavona és tárgyalások eredményeként 1939. februárjában megalakult a Romániai Magyar Népközösség is, amely a FRN magyar szekcióját jelentette. Vezetője Bánffy Miklós gróf volt, a vezetőségben pedig inkább a harmincas években színre lépett fiatalok – *Erdélyi Fiatalok, Hitel-köre* – alkották. A korábbi, OMP-s pártvezetők jórészt hiányoztak a szervezetből.²⁷⁸

A Romániai Szociáldemokrata Párt egyik része is csatlakozott a királyi diktatúra állampártjához (Ion Flueraș és Iosif Jumanca képviselők és miniszterhelyettesek is lettek). Továbbá a szakszervezetek vezetősége is elhatározta, hogy felveszi a breaslă²⁷⁹ megfogalmazást. Ezzel ellentétben az RSZDP másik része – leginkább a centrum és a balszárny – egy gyűlést hívott össze, ahol sikerült elérni, hogy kizárják az RSZDP-ből azokat, akik beléptek a királyi szervezetbe. Jordáky és a szociáldemokraták baloldali csoportja viszont elutasította az együttműködést, és inkább létrehozták a Munkás Athéneum nevű szervezetüket.

A szervezet elsősorban kulturális események szervezésével, szocialista szellemű könyvek nyomtatásával foglalkozott. Többek között ennek kiadásában jelent meg korábbi

²⁷⁶ Horváth Sz. Ferenc: *Elutasítás és alkalmazkodás* I.m. 215.

²⁷⁷ Constantin Iordachi: *A Vasgárda*. I.m. 333.

²⁷⁸ Horváth Sz. Ferenc I.m. 229.

²⁷⁹ Szó szerint céhet jelent, ám a királyi egypártrendszerben a korporatív állam foglalkozás szerinti aleggysége.

olvasmányait összefoglaló, a spanyol polgárháborúról írt 230 oldalas ismeretterjesztő könyve *Spanyolország* címmel.²⁸⁰ 1938-ban tehát Jordáky és „csoportja” még nem csatlakozott a királyi diktatúra intézményrendszeréhez.²⁸¹

A külpolitikai események felgyorsulása közepette az erdélyi baloldalon is kialakult a „antifasiszta front” szélesítésének az igénye, amelyet végül Jordáky is elfogadott. Szerinte hosszú időbe telt, amíg megbarátkozott a polgári elemekkel való együttműködés szükségességének a gondolatával, ám végül is elfogadta azt. Azonban mindvégig hangsúlyozta a marxista csoportok elsődlegességét az együttműködés létrehozásában és irányításában. Mivel Nagy Istvánnal együtt felemelték a hangjukat a négy európai nagyhatalom müncheni konferenciája ellen, a „magyar ifjúsági parlament” Jordákyt és Nagy Istvánt utólag kizárta a határozatot aláírók névsorából.²⁸²

Habár politikai szempontból nem sikerült antifasiszta népfrontot létrehozni, végül 1939-ben szellemi téren mégis kialakult egyfajta kisebb egység. *Erdélyi Enciklopédia* címmel²⁸³ egy könyvsorozat kiadását indították el, amelyben a kommunisták mellett olyan centrista, vagy akár jobboldali szerzők könyvei is megjelentek, mint az 1929–41 között a csíkszeredai Római Katolikus Főgimnázium tanára, Vámszer Géza.

1939 végére a még megmaradt munkásszervezetek és csoportok is arra az elhatározásra jutottak, hogy csatlakozni kell a Nemzeti Újjászületés Frontjához. Az 1939 decemberében Bukarestben megtartott gyűlésen ezek is megszavazták a csatlakozásukat.²⁸⁴ Az aláírók között Jordáky Lajos neve is szerepelt.²⁸⁵ Jordáky döntését utólag így magyarázta: „*Természetesen elfogadtuk a Magyar Népközösséghez való csatlakozást, azonban nem vettük észre, hogy ez egy jól kigondolt manőver volt Flueraş és bandája, valamint Bánffy gróf részéről, pont azzal a céllal, hogy megakadályozzák a kommunista munkások csatlakozását és elszigeteljék őket.*”²⁸⁶ Decemberi naplóbejegyzéseiben a Magyar Népközösséghez való csatlakozás ügyéről így írt:

²⁸⁰ Jordáky Lajos: *Spanyolország*. Kolozsvár, Munkás Atheneum, 1939.

²⁸¹ Jordáky Lajos Magyar Népközösségi Tagkönyve/1940. Lásd: EME, Jordáky-hagyaték, I, 8 (Indexek, munkakönyvek, tagkönyvek). A bélyegek a heti 5 lejes tagdíj befizetését mutatják, azonban csak 1940 elejétől kezdve.

²⁸² EME, Jordáky-hagyaték, I, 1/8, 57.

²⁸³ Ennek előzményei 1937-re nyúlnak vissza, akkor ugyanis Böződi György szociográfiája, a *Székely bánja* nem talált kiadót és ezért az erdélyi írók összefogásával, magánkiadásban jelentették meg. A kötet sikere arra biztatta az erdélyi írók egy részét, hogy azok függetlenítsék magukat a polgári Erdélyi Szépművés Céhtől. Az 1939-ben létrejött kiadó „a falusi és városi szegénység életének tényszerű vagy regényesített feltárását és a nemzetiségi uszítással szemben román és magyar dolgozók sorsközösségének hirdetését” tekintette feladatának. Lásd: Kántor Lajos – Láng Gusztáv (szerk.): *Romániai magyar irodalom 1944–1970*. Második, javított kiadás. Bukarest, Kritérium Könyvkiadó, 1973, 20–21.

²⁸⁴ Csatlakozott a romániai magyar munkásság a Magyar Népközösséghez. *Ellenzék*. 1939. december 5.

²⁸⁵ EME, Jordáky-hagyaték, I/1/8, 59.

²⁸⁶ Uo.

„Konferencián vagyunk Bukarestben. Vagy 20-25 magyar szociáldemokrata munkásvezetőt hívtak egybe Bartalis és Barta, hogy tudomásul vegyék, illetve kimondják a magyar munkásság csatlakozását a Romániai Magyar Népközösséghez. Csak meghívottak vesznek részt, tehát szelektált társaság. Megbízható emberek Zsilvölgyéből, Resicáról, meg néhány erdélyi városból. Ez a megbízhatóság úgy értendő, hogy Bartalis és Barta szemében megbízhatók. Bologató Jánosok, akik mindent megtesznek, amit a „nagyvezérek” parancsolnak. A konferencia összehívása igen homályos és gyanús körülmények között történt. Bruder aki a Népközösségbe lépni akarók halálos ellenfele volt a legutóbbi napokig, egyszerre Népközösségi-agitátornak csapott fel. Bartalis, Barta, Bruder, Pálffy, kár hogy a kimaradt Deutshek ebből a díszes kispolgári társaságból.”²⁸⁷

Jordáky szakítása a szociáldemokráciával a harmincas évek végére teljesedett ki, mivel mérleget vonva a megtörtént eseményekkel arra a következtetésre jutott, hogy „a szociáldemokráciának nincs jövője, mert a párt egy polgári párt formáit vette fel. Azonban mivel rengeteg munkás tagja [maradt–A.R.] még mindig, a párton belül kell maradni, és ott megpróbálni javítani a helyzeten, vagy baloldali fordulatot végrehajtani.”²⁸⁸ Ezeket a sorokat Jordáky akkor írta le, amikor lényegében a Frontul Renașterii Naționale-n kívül az összes politikai párt működése be volt tiltva. Kommunistákhoz való közeledése az 1939. december 31-i MADOSZ-kongresszuson való részvételben konkretizálódott. Itt az egységfront mellett, és az egységbontók ellen szólalt fel.²⁸⁹ Naplójában az alábbiakat jegyezte fel ezzel kapcsolatban: „Részt vettem az Erdélyi Magyar Szó barátainak évvégi találkozásán. Barátaim közül itt voltak Edgár, Jenő, Méliusz, Nagy István, Józsa, Bányai, Vincze és rengetegen mások. A tárgykör túlságosan bő volt. Öt kongresszus anyagát tárgyalták itt meg, a legtöbbet igen felületesen. Mégis nagy jelentősége van ezen megbeszélésnek. Népi megbeszélés. Parasztok, munkások, fiatalok az ország minden részéből tárgyaltak s mondták el véleményüket az erdélyi magyarság minden sorskérdésében. Népi és nemzeti demokráciát a Népközösségbe! Román-magyar testvéri összefogás! Szabadság és egyenlőség! – ezekbe a jelszavakba sűrítethetők a tanácskozás eredményei. Felszólaltam a V.T.2 [második Vásárhelyi Találkozó – A. R.] és a Népközösség kérdésében. Azt hiszem beszédemben a helyes népi vonalat követtem, mert a megjelenteknek tetszett.”²⁹⁰

²⁸⁷ EME, Jordáky-hagyaték, I/2. 1939. december 03-i naplóbejegyzés.

²⁸⁸ Uo. I, 1/8, 61.

²⁸⁹ Uo. 62.

²⁹⁰ EME, Jordáky-hagyaték, I/2, 1939. december 31-i naplóbejegyzés.

1940-ben a Magyar Népközösségen belül a korábbi szociáldemokrata centrumot és jobboldaliakat tömörítő csoporttal szemben fogalmazott meg sorozatos kritikákat. Marxista szemináriumokat rendezett a szakszervezeti székházakban, és összetűzésbe keveredett a szociáldemokraták „opportunistá és jobboldali elemeivel”. A Romániának benyújtott 1940-es szovjet ultimátumot ujjongással fogadta. Naplójában ekkor jegyezte fel: „*A szociáldemokrácia azt hiszem döntő, és a II. Internacionáléra nézve végzetes válságát éli. Ha még el nem tűnt véglegesen. Az első világháború megrengette, de sikerült feltámasztani. A második teljesen elsöpri. A hivatalos szociáldemokrata pártok saját imperialista kormányzataik szolgálatába állottak, a forradalmi párttöredékek pedig önállóan vagy a kommunistákhoz csatlakozva dolgoznak a szociális forradalom érdekében. II. Internacionálé nincs. Tehetetlen. Meghalt. Történelmi szerepe jelentős volt, de véget ért. Azt hiszem még az angol és skandináv országok szociáldemokratáinak is jelentős része a III. Internacionáléhoz fog csatlakozni a háború után, s talán hozzájárulnak, hogy ez is engedjen bizonyos kérdésekben még merev álláspontjából. Ez a véleményem, habár szervezetileg még nem érett meg a döntés órája. Tudásom, megismeréseim, érzelmeim mind feléjük visznek. Lenin Marx tovább folytatója s legnemesebb örököse. A Szovjetunió politikáját elfogadom. Még azonban várnom kell. Amikor azonban véglegesen döntök, tudom, szívvel-lélekkel, életem minden tevékenységével harcolok majd velük együtt, az Internacionálé és a nemzetközi proletariátus győzelméért.*”²⁹¹

Az 1940-es második bécsi döntést megelőző bizonytalanság, tömeghisztéria közepette a nacionalizmussal szembeni megoldást egy független Erdély kikiáltásában látta.²⁹² Erőteljesen autonomista koncepciója ekkor kristályosodott ki, amit a későbbiek során is vállalt. Önéletírása szerint ez a „*népi demokratikus független erdélyi köztársaság, román és magyar hivatalos nyelvvel, decentralizált közigazgatással [működött volna], a későbbiekben pedig kérni kellett volna a tagfelvételt a Szovjetunióba, mint az egyik tagköztársaság*”.²⁹³ „Forradalmi szocialistaként”, ahogy magát nevezte, idillikusan tekintett a Szovjetunióra, szó szerint értelmezte a tagköztársaságok függetlenségét, amiről utólag kijelenthető, hogy a korabeli politikai realitásoktól elég távol állt. A második bécsi döntést megelőző napokban – augusztus 15-én – egy kisebb csoporttal létrehozta a „forradalmi szociáldemokraták” Központi Bizottságát. *Forradalom!* címmel egyetlen példányt megért lapot indítottak. A lapban felhívást

²⁹¹ Uo. 1940. június 08-i naplóbejegyzés.

²⁹² Jordáky akciója párhuzamosan zajlott az észak-erdélyi kommunisták hasonló tevékenységével. Lásd: Főcze János: Kikiáltani a független Erdélyt vagy elfogadni a második bécsi döntést? – A Kommunista Romániai Pártja Erdélyi és Bánsági Tartományi Bizottsága vargabetűi 1940 júliusa és szeptembere között. In: *Archívnet*. 2018/4. <https://archivnet.hu/kikialtani-a-fuggetlen-erdelyt-vagy-elfogadni-a-masodik-becsi-dontest-a-kommunistak-romaniai-partja> (letöltve: 2020. 10. 20).

²⁹³ EME, Jordáky-hagyaték, I, 1/8, 70.

intézték Erdély és Bánság dolgozóihoz. Szerintük „Történelmi sorsforduló elé érkezett az erdélyi munkásosztály is. Országok tűnnek el az imperialista nagyhatalmak rablőhadjáratai következtében. Népeket hajtanak szolgaságba és fosztanak ki mindenükből a finánctóke szolgálatában álló imperializmusok. [...] A mai idők bizonyítják, hogy az egész világon egyetlen állam van, amelyik a népek leigázása helyett a népek felszabadításáért küzd. Ez az állam a Szovjetunió. A munkások, parasztok és értelmiségiek szocialista köztársasága. A balti államok dolgozóinak a felszabadítása után a diadalmas Vörös Hadsereg a Balkánon folytatja felszabadító útját.”²⁹⁴ Az állásfoglalás egyértelmű a Szovjetunió mellett, sőt a kommunista terminológia használata sem kíván különösebb bizonyítást. A felhívás záró soraiban pedig figyelmeztették a munkásságot: „Legyetek készenlétben. Nagy harcok előtt állunk. A ti sorsotokról, minden elnyomott életéről van szó. Ne hagyjátok soraitokat megbontani. Románok és magyarok, harci egységben a kommunista munkásokkal előre az erdélyi munkások, parasztok és értelmiségiek szabad szocialista köztársaságáért. Világ proletárjai, egyesüljete!”²⁹⁵

Jordáky a harmincas évek végén jelentkezett az első szociografikus kísérletekkel is.²⁹⁶ A királyi diktatúra alatt még megjelenő *Korunk* folyóiratban 1938-ban és 1939-ben is megjelentetett egy-egy munkás-társadalomrajz tematikájú írást, amellyel megalapozta későbbi „szociológus”/tudós énjét is.²⁹⁷ A folyóiratban a harmincas évek közepétől népszerű falukutató mozgalom vidéki riportjaival ellentétben Jordáky arról a csoportról közölt írást, amelyet a legjobban ismert: a kolozsvári ipari munkásságról.

A kolozsvári ipari munkásság című tanulmányában összesen 309 kolozsvári munkással készített kérdőív adatait dolgozta fel. Jordáky szerint, habár csak ennyi munkást tudott elérni kutatása során, az eredmény mégis reprezentatív, mivel „hosszú éves megfigyeléseink, ezer és ezer munkással való érintkezésünk [...] azt bizonyítják, hogy ennek a közel három százaléknak a helyzete azonosítható a kolozsvári ipari munkásság általános helyzetével”.²⁹⁸ Jordáky ebben a tanulmányban a kolozsvári munkásság etnikai, nemi, foglalkozásbeli és életkori megoszlását adja. Rámutatott arra, hogy a kérdőívek eredménye megfelel a valóságnak, mivel ugyanaz látszik az általa elvégzett kérdőíves felmérés eredményben is: a kolozsvári munkások 50-60

²⁹⁴ Uo. III. fond (Kéziratok), 58

²⁹⁵ Uo.

²⁹⁶ Tóth Sándor: A szociográfia és a régi *Korunk*. In: Uő: *Rólunk van szó*. Bukarest, Kriterion, 1980, 248–261.

²⁹⁷ Azért használom idézőjelesen a kifejezést, mivel Jordáky nem végzett ilyen irányú tanulmányokat, hanem autodidakta módon sajátította el a szociológiai kutatás módszertanát. 1944 után, a totalitárius diktatúra 1948-as kiépüléséig önmagát az erdélyi szociológia vezetőjének képzelte el, ezért is keveredett konfliktusba az általa „burzoá” szociológiát művelőnek tekintett Venczel Józseffel.

²⁹⁸ Jordáky Lajos: A kolozsvári ipari munkásság. In: *Korunk*. 1938 / 2. szám, 97.

százaléka magyar nemzetiségű, míg 40 százalékuk román, 5 százalékuk zsidó volt. Továbbá elemezte a munkások jövedelmi viszonyait, valamint iskolázottságukat is. Legfontosabb megállapítása az volt, hogy a kolozsvári munkások nagy része óra- vagy hetibéres alkalmazásban volt.²⁹⁹ Havibéres kevesebb volt – ezt pedig a szakszervezetek által kiharcolt kollektív szerződések javára írta –, amely a stabil fizetést és munkahelyet jelentette volna. Felmérése szerint a munkások 22 százaléka 1500 lej alatt keresett, 37 százalékuk 1500-2000 lej között, 2500-4000 lej között a munkások 23 százaléka, végül 4000 lej felett csak a munkások 5 százaléka keresett.³⁰⁰ Egyik későbbi tanulmánya, amelyben már egyetlen üzem – a kolozsvári téglagyár – munkásait elemezte ennél kidolgozatlanabb volt. Megállapítása pedig úgy foglalható össze: a téglagyár munkásai a kolozsvári átlaghoz képest is rosszabb helyzetben voltak.³⁰¹

²⁹⁹ Uo. 101.

³⁰⁰ Az utolsó kategória munkásai jellemző foglalkozást űznek: vasas szakmunkás és nyomdász.

³⁰¹ Jordáky Lajos: Téglagyári munkások. In: *Korunk*. 1939 / 7-8 szám, 654-657.

4. A „kis magyar világban”³⁰²

4.1. Pártszervezés

A harmincas évek végének nemzetközi politikai változásai (beleértve a határváltoztatásokat is) az erdélyi régiót sem kerülték el. Az 1940. augusztus 30-án kihirdetett, magyar–román területi vitát ideiglenesen lezáró bécsi német–olasz döntőbíráskodás új helyzetet teremtett. Észak-Erdély Magyarországhoz került, míg Dél-Erdély Románia része maradt.³⁰³ Az átadandó területről 1940. szeptember 15-ig kellett kivonulni a román adminisztrációnak, míg a magyar csapatok ezzel párhuzamosan vonultak egyre keletebbre.

Jordáky Lajos a második bécsi döntéssel kapcsolatban jegyezte fel naplójába: „*A német–olasz döntőbíráskodás Erdély egy részét Magyarországnak ítélte. Kolozsvár határváros. A nemzetiségi elnyomás véget ért. De vajon nem egy újabb nemzetiségi elnyomás következik? A munkásság azonban tovább kell folytassa küzdelmét teljes felszabadulásáért.*”³⁰⁴ Lényegében ezzel a mondatával fogalmazta meg a későbbi évek során többször jelentkező dilemmáját. Itt magyar nemzetisége és munkás (kispolgár) származása, illetve szocialista elkötelezettsége közötti konfliktusra kell gondolni. Naplóbejegyzésének borúlátó hangja azzal magyarázható, hogy a két világháború közötti szociális és nemzetiségi diszkriminációt megtapasztalva „egy jobb világ” eljövételét várta. Ám azzal is tisztában volt, hogy Észak-Erdély Magyarországhoz csatolásával a problémák korántsem szűnnek meg.

A második bécsi döntést követően 100–110.000 fős város demográfiájában jelentős változások állottak be. A román nemzetiség aránya igen lecsökkent, míg a magyar nemzetiségé jelentősen megnőtt. Például az 1930-as román népszámlálás 34%-os román nemzetiségű kolozsvári lakoshoz képest, 1941-ben csak 9%-nyi román nemzetiségű kolozsvári lakost írtak össze. Ezzel szemben az addig 55%-nyi magyarság aránya 88%-ra emelkedett.³⁰⁵ Kolozsváron ekkor mintegy 6000 ipari munkás élt, legtöbbit, mintegy 2000 munkást a Dermata Bőrgyár foglalkoztatott. A többi munkás pedig a már említett Iris Porcelángyárban, a Fermata Fémipari üzemben, a RAVAG-ban, a Hirsch Vasöntödében dolgozott.³⁰⁶

³⁰² A jelen fejezet rövidített változata megjelent: Antal Róbert-István: Észak-Erdély reintegrációjának kérdései Jordáky Lajos nézőpontjából. In: Kis Csaba – Kovács-Veres Tamás Gergely – Rózsa Sándor (szerk.): „*Politika, életrajz, divat, oktatás...*”: *Tanulmányok Magyarország történetéből napjainkig*. Eger, Linceum kiadó, 2018, 169–184.

³⁰³ L. Balogh Béni: *A magyar–román kapcsolatok 1939–1940-ben és a második bécsi döntés*. Csíkszereda, Pro Print Kiadó, 2001, 310.

³⁰⁴ EME, Jordáky-hagyaték, I/2. 1940. 08. 30-i naplóbejegyzés.

³⁰⁵ Erdély etnikai és felekezeti statisztikája. Kolozs megye. <http://www.kia.hu/konyvtar/erdely/erd2002.htm> (letöltve: 2019. 09. 26.).

³⁰⁶ Segítséget vár Kolozsvár munkássága. *Új Magyar Munkás*. 1940. október 5, 5.

Az új államhatalmi helyzetben a munkásszervezeteknek több oldalról érkező nyomással kellett szembesülni. A Nemzeti Munkaközpont³⁰⁷, a hivatás szervezetek³⁰⁸, sőt az egyre növekvő nyilas mozgalom is befolyásra törekedtek a visszatért területeken.

A második bécsi döntést követő szűk egy hétben a román adminisztráció és katonaság távozását megelőzően Kolozsváron különböző atrocitásokra került sor. Például Jordáky leírt egy esetet, amit személyesen is látott. *„A robogó autókról állandóan lövöldöznek a katonák. Igaz csak a levegőbe. De holnap esetleg embereket fognak lepuffantani.”* – írta aggódva. *„Különösen ha a Régi Királyságból érkező hírekről továbbra sem lehet megállapítani, hogy mi bennük a fantasztikum és mi a valóság. Fáradt, de durva katonák állandó erőszakoskodásokat követnek el járműtulajdonosok ellen. Tanúja voltam ma délelőtt, amint Kolozsvár főterén egy katona egy öregebb munkáskülsejű ember biciklijét erőszakkal elvette. Az épp ott álló román rendőr becsületére legyen mondva azonnal közbelépett és visszaszerezte azt a katonától.”*³⁰⁹ Megállapítható tehát, hogy a területvesztés miatt érzett elkeseredés következtében a román hadsereg több tagja a civilekkel szembeni atrocitásokra ragadtatta magát. Egy másik esetben a Dermata cipőgyár magyar és román szervezett munkásai megakadályozták, hogy a román hadsereg elszállítsa a feldolgozandó nyersbőrök egy részét. A vasúti főműhely leszerelését viszont nem tudták meggátolni. A sajtó arról is tudósított, hogy a legtöbb gyárban – így a Vasöntödében, a Víz- és Villamosműveknél, a Fermata fémipari vállalatnál és az imént már említett Dermatában – 100–150 tagú munkásőrségek akadályozták meg a rablást, és várták a bevonuló magyar csapatokat.³¹⁰ Ugyanakkor arra is rá kell mutatni, hogy nem csak román, hanem magyar részről is elszabadultak az indulatok. Ismert több olyan eset, amelyeket románokkal szemben követtek el. Többnyire ablakbetörések, verések, egy halálos merénylet formájában mutatkozott meg, amit Jordáky a „székelylegények terrorjának” számlájára írt. Továbbá arra is felhívta a figyelmet, hogy az incidensek miatt *„nem azok a románok szenvednek, akik megérdemelnék – mert azok pénzüikkel elmenekültek – hanem a szerencsétlen ártatlanok és félrevezettek.”*³¹¹ Mint magántisztviselő, a Városi Vízművek alkalmazottja

³⁰⁷1932 nyarán Gömbös Gyula kezdeményezésére létrejött munkásszervezet, a kormánypárt, a Nemzeti Egység Pártja munkástagozatának támogatására. Kezdetben a MOVE alosztályaként, később önálló szervezetként működött. Lásd: Dósa Rudolfné: A Nemzeti Munkaközpont az ellenforradalmi rendszer munkáspolitikájában. In: *Párttörténeti Közlemények*. 1968. 3. szám, 135–167.

³⁰⁸XI. Piusz pápa Quadragesimo Anno című szociális enciklikájának kihirdetése után, az „ateista, szocialista” munkásszervezetekkel szemben kívánt keresztény szemléletű érdekvédelmi szervezetet létrehozni.

³⁰⁹EME, Jordáky-hagyaték, I/2, 1940. 09. 05-i naplóbejegyzés.

³¹⁰Kolozsvár dolgozó népe felvonulással üdvözölte a bevonuló magyar katonákat. *Népszava*. 1940. 09. 14. 4.

³¹¹EME, Jordáky-hagyaték, I/2. 1940. 09. 13.

(1932–1941), igyekezett pozícióját arra is felhasználni, hogy román munkatársai egy részének az állását megmentse.³¹²

Az 1940. szeptember 13. és november 11. közötti katonai közigazgatás időszakában számos esetben fordult a bevonult katonai közigazgatáshoz³¹³, amikor tömegével bocsájtották el a román nemzetiségű alkalmazottakat.³¹⁴ Jordáky elérte, hogy szerény anyagi lehetőségekkel rendelkező, nagy családos tisztviselőtársait ekkor még nem bocsájtották el. Barátja, Vasile Pogăceanu – akivel korábban is a szociáldemokraták balszárnyát alkották – is a Vízművek tisztviselője maradt.³¹⁵ Nézeteiben a szocialista „humanizmus”, illetve az erdélyi nemzetiségek egymás iránti toleranciája, empátiája nyilvánult meg. *„Egy nagy tragédia játszódik le a szemeink előtt.”* – írta az atrocitásokkal kapcsolatban. *„S ennek a tragédiának mindannyian szereplői vagyunk. Egyik ember örvend, a másik sír. Az egyik ma még csak suttog, de alig várja, hogy néhány nap múlva ujjongjon örömeiben, a másik meg menekül az új ismeretlen holnapba. Öröm és sírás, pedig a sorsa mindkettőnek ugyanaz. A veszély egyformán a fejük fölött van. A magát magasabbrendűnek nevező faj politikai vezetői egyforma sorsot szeretnének osztályrészül juttatni magyarnak és románnak egyaránt.”*³¹⁶

Jordáky pár nap múlva a magyar bevonulás hatására a korábbi „önálló Erdély” koncepciójához képest lényeges fordulatot hajtott végre. A magyar csapatok bevonulását megelőzően Jordáky a kommunista Józsa Bélával nézeteltérésbe keveredett. Míg Józsa egy magyar „reakció-ellenes kiáltvány” megfogalmazását kívánta és a szociáldemokrata pártba való belépésről hallani sem akart, addig Jordáky úgy vélte *„[Józsa] úgy látszik nem bírja felismerni a helyzetet. A magyar munkások a kommunistákat is beleértve örvendenek a változásnak. Az öröm mindent elnyom. Másrészt a magyar munkásság mindenestre képzetesebb és öntudatosabb is, mint a többiek. Mégis nemcsak az állam nyomta el, de szervezetében sem játszhatott egyenrangú szerepet. Mindenünnen kizárták. Most már egy sokkal fejlettebb mozgalomban dolgozhatunk. Okvetlen kiáltványt kell kiadnunk, amelyben józan szavakkal örömünket fejezzük ki nemzetiségi elnyomás alóli felszabadulásért, de le kell szögezzük nemzeti egyenlőséget biztosító álláspontunkat és további harci céljainkat.”*³¹⁷ Az ugyancsak kommunista Balogh Edgár és Kovács Katona Jenő viszont támogatták indítványát. Ugyanakkor korábbi nézeteit

³¹² Uo. 1940. 09. 25.

³¹³ Sárándi Tamás: *Levezényelt visszacsatolás. A magyar katonai közigazgatás Észak-Erdélyben, 1940.* Csíkszereda, Pro Print Kiadó, 2016, 19–182.

³¹⁴ Például a Dermatától 500 román munkást bocsájtottak el az üzem élére helyezett katonai parancsnokok. Lásd: Tilkovszky Loránt: *Revízió és nemzetiségpolitika Magyarországon (1938–1941).* Budapest, Akadémiai Kiadó, 1967, 292.

³¹⁵ EME, Jordáky-hagyaték, I/2. 1940. 09. 25.

³¹⁶ Uo. 1940. 09. 03-i naplóbejegyzés.

³¹⁷ EME, Jordáky-hagyaték, I/2. 1940. 09. 02-i naplóbejegyzés.

sem adta fel, mivel azt is szükségesnek tartotta, hogy a munkásmozgalomban a legtöbb helyet ők – baloldali szociáldemokraták és kommunisták – birtokolják, valamint „nem szabad engedni reakciós és áruló vezetőket” a szervezet élére.³¹⁸

1940. szeptember 7-én megfogalmazta a második bécsi döntést és a magyar csapatok bevonulását üdvözlő üzenetet, amihez Pálffy Tibor³¹⁹ (vasmunkás) a szakszervezetek nevében beleegyezését adta. Hozzá kell még tenni, hogy Jordáky kommunista kapcsolatai véleményét is kikérte a fogalmazvánnyal kapcsolatban. Naplója szerint „*Kovács Katona [Jenő] gyengének, Gaál Gábor jónak tartotta.*”³²⁰ A nyilatkozatban egyrészt üdvözölték a „magyar nép felszabadulását a nemzetiségi elnyomás alól”, továbbá arra is rámutattak, hogy „a magyar munkásság soha nem tagadta meg magyarságát [...] és a magyar nyelv és kultúra hordozója volt a legsúlyosabb időkben is.”³²¹ Ugyanakkor azt is hangsúlyozták, hogy a magyar munkásság az „öröm óráiban nem feledkezik meg más nemzetiségű testvéreiről” és igyekszik elkerülni azt, hogy a román munkásokkal megismétlődjön az, ami a magyar munkásságot a két világháború között jellemezte. Végül jövőbe néző optimizmussal szóltak az előttük álló feladatokról, amikor így írtak: „magunk részéről örömmel vállaljuk azt a munkát, amely mindannyiunkra vár, minden dolgozó ember és a megnagyobbodott, független és szabad Magyarország érdekében”.³²² Az 1952-ben az RKP Ellenőrző Bizottsága számára írt önéletrajzában – bizonyára összhangban akkori helyzetével, mivel vészesen közeledtek a letartóztatás sötét felhői – ehhez még csak annyit tett hozzá, hogy utólag úgy látta, hogy jobb lett volna passzív ellenállásba vonulni.³²³ Ám ekkor állapította meg azt is, hogy ha passzivitásba vonult(ak) volna, akkor a szakszervezetek nagy részét a „szociálszovinizták” szerezték volna meg. Ebben az esetben vagy a szociáldemokraták jobbszárnyára, vagy pedig a Nemzeti Munkaközpont, illetve a vallási alapon szerveződő hivatásszervezetek, tértérésére gondol(hatot)t.

Még a magyar csapatok kolozsvári bevonulása előtt Jordáky egy kisebb szociáldemokrata csoporttal megbeszélést tartott annak érdekében, hogy a Szociáldemokrata Pártot legálisan újjászervezzék.³²⁴ Mint naplójában írta „*A pártszervezés fontosabb, mint*

³¹⁸ Uo.

³¹⁹ Pálffy Tibor, a kolozsvári vasipari szakszervezet titkára. Jordáky definíciója szerint Pálffy jobboldali szociáldemokrata volt. Több konfliktus alakult ki közte, és a párt balra húzó szárnya között. Csatári Dániel a *Forgószelelben* című kötetben arról írt, hogy Szakasits Árpád több levelet váltott Pálffyval, aki azonban képviselőségre pályázott és „ekkor más dolga volt: a szakszervezetet a Nemzeti Munkaközpont, vagy a Hivatásszervezetek kezére akarta játszani.” Lásd: Csatári Dániel: *Forgószelelben*. I.m. 64.

³²⁰ Uo. 1940. 09. 07i- naplóbejegyzés.

³²¹ „Erdélyben a szervezett magyar munkásság nem tagadta meg magyarságát.” *Népszava*. 1940. 09. 13. 5.

³²² Uo.

³²³ EME, Jordáky-hagyaték, II/16. 65.

³²⁴ Mivel a román királyi diktatúra alatt betiltották a politikai pártokat, így a szociáldemokrata pártot is.

*bármikor, ha nem akarjuk, hogy a magyar munkásság – főleg az ifjak – az idetóduló nyilasok prédájává váljék. Azt hiszem a vasasok, építők és nyomdászok közt igen jól fog menni a munka. Nem tudni mit hoz a jövő. Új meglepetések következhetnek.”*³²⁵

A magyar honvédség bevonulását a visszaszerzett területeken – a többségében magyarok lakta településeken – üdvívalgás, leírhatatlan ünnepek sorozata fogadta.³²⁶ Az 1941. szeptember 11-i kolozsvári bevonulást Jordáky Lajos így látta: „[...] *A házak már fel vannak lobogózva, az utcák tele vannak boldog arcú emberekkel. Az Opera előtt vonulnak az utolsó román csapatok Felek irányába. Az emberek reggel 8 órakor már tüntetést rendeztek a magyar, olasz és német újságírók mellett. Délelőtt pedig, amikor az első honvédtisztek megérkeztek óriási ünneplésben részesítették őket. A tömeg sírt, énekelt, virágokat szórt rájuk, vállaikon vitte; valóban örült és ünnepelt. A munkások mindenütt az első sorokban. Még a szokott józanságukat is elveszítették. Mindez annak a rettenetes nemzeti elnyomásnak az eredménye amelyet a román bojárok kormánya fejtett ki a magyarok ellen. A délutáni bevonuláshoz hasonló ünneplést azt hiszem Kolozsvár még nem élt át. A zuhogó záporosóben az emberek tízezrei nem mozdultak el az utcákról. Csak nézték, nézték... és rekedtre kiabáltak magukat. Mindenki örvendett Kolozsváron s bizony mi magunk is örvendtünk, hogy a nemzeti elnyomás igája alól felszabadultunk.”*³²⁷ A kormányzó és a miniszterelnök érkezése miatt az ünnepséget szeptember 15-én meg kellett ismételni.³²⁸

Észak-Erdély visszacsatolása Magyarországhoz tehát örömhírként érte Jordákyt. Naplójában többször leírta az „örvendünk nemzeti felszabadulásunknak” mondatot. Azonban hangsúlyozni kell, hogy öröme nem volt felhőtlen. Bizonyos szkepticizmussal tekintett a jövőbe. Szocialista eszméből következően fontosnak tartotta a további harcot a cél, a szocializmus megvalósulásáért. Céljait – kivetítve a román és egyéb nem magyar nemzetiségű szocialistákra, sőt az alsóbb társadalmi rétegekre – egy újabb ponttal toldotta meg. Jordáky szerint „*nemzetiségi síkon pedig harcolunk a más nemzetiségekért, hogy azon jogokat amelyekért mi hiába küzdöttünk, ők megkaphassák.*”³²⁹

A magyar katonai közigazgatás időszakát követően a polgári adminisztráció berendezkedése után az erdélyi tisztviselő réteget egy újabb elbocsátás hulláma öntötte el.³³⁰

³²⁵ EME, Jordáky-hagyaték, I/2. 1940. 09. 05-i naplóbejegyzés.

³²⁶ Ehhez lásd a *Kelet felé* című propagandafilmet.

³²⁷ Uo. 1940. 09. 11-i naplóbejegyzés.

³²⁸ Ablonczy Balázs: *A visszatért Erdély 1940–1944*. Budapest, Jaffa, 2011. 56. Lásd még: <https://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=3934> (letöltve: 2021. 07. 12.).

³²⁹ EME, Jordáky-hagyaték, I/2. 1940. 09. 04-i naplóbejegyzés.

³³⁰ Habár Teleki bejelentette, hogy az erdélyi tisztviselőket nem fogják „nemzethűség” szempontjából megvizsgálni, a gyakorlat ezzel ellentétes képet mutatott. „A magyar hatóságok a román képviselőválasztási jelölőlisták és választási ívek, valamint a tisztviselőkkel az új királyra letett eskü okmányainak felkutatásával

Nemcsak a nemzetiségi szempontból nemkívánatosaktól (románok, németek) szabadultak meg, hanem azon magyarok ellen is retorziókat alkalmaztak, akik „nemzethűségi” kockázatot jelentettek. A korábbi román pártokban dolgozókat (vagy esteleg holdudvarukhoz tartozókat), továbbá a szociáldemokratákat és a kommunistákat érthetjük alattuk.³³¹ A retorziók általában munkahelyi lefokozással, legtöbb esetben elbocsájtással végződtek.³³²

Jordáky Lajosra is ez a sors várt, amikor 1941. március 14-én közölték vele, hogy korábbi munkahelyén, a Városi Vízműveknél megszűnt az alkalmazotti státusza.³³³ A munkahelyről való elbocsájtás ürügyét egy feljelentés adta, amelyben kommunistának bélyegezték.³³⁴ Bár ő nem volt kommunista párttag, és eszmeileg sem azonosult teljesen a kommunistákkal, addig a frissen, 1940. őszén odakerült munkatársa a Vízműveknél, Kovács Katona Jenő³³⁵ bizonyíthatóan kommunista volt.³³⁶ Többek között kommunista kapcsolatai miatt az új magyar hatóságok ferde szemekkel nézték Jordákyt, ugyanis a magyar politikai rendőrség a környezet megítéléséből indult ki, és aki baloldali rendezvényen vett részt, vagy velük tartotta a kapcsolatot, az önkéntelenül a kommunisták közé sodródott – az állami szervek megítélése szempontjából legalábbis.

Ekkorra Jordáky – habár még csak 27 éves volt – igen népszerű szónok/pártpolitikus/szakszervezeti vezető volt. Naplójában a munkások szolidaritási mozgalmáról tudósított, ám ezt más forrás nem erősíti meg. Az alábbiak szerint látta a munkások szolidaritását: „*Ami ebben az egész hajszában jól esik, az a mély ragaszkodás, amit egyes kollégák, de főleg a munkások tanúsítanak és juttatnak kifejezésre mellettem. Le akarták állítani*

már eleve igyekeztek kiszűrni a nem megbízhatóakat.” Tilkovszky Loránt: *Revízió és nemzetiségpolitika*. I.m. 297.

³³¹ Tilkovszky idézett egy székelyföldi jelentést is, amelyben arról írtak, hogy „A Maros mentén ismét felütötte fejét a szociáldemokrata mozgalom, helyesebben ennek álarca mögött a kommunizmus. Agitátorok jelennek meg a Maros menti fűrészfűrészüzemek munkásai között, s legtöbb helyen szóbeli propagandát fejtenek ki. Állandóan dicsőítik Szovjetország munkásjóléti intézményeit, s szidják a magyarországi helyzetet.” Lásd: Tilkovszky Loránt: *Revízió és nemzetiségpolitika*. I.m. 310–311.

³³² Ablonczy Balázs I.m. 85.

³³³ „*Életem első komoly fordulópontjához értem. A mai napon politikai okokra való hivatkozásra kidobtak 11 évi szolgálat után állásomból. Feleségem, Manyit és Jenőt és valamint még vagy 20 tisztviselőt hasonló módon tettek ki. Természetesen kettő kivételével mind magyarok. A kormány szociális politikája ragyogóan működik. A forradalmi erőket támogatja alantás hatóságainak minden ilyen intézkedése. Bizonyos fokig örvendek ennek a fordulatnak. Most már a mozgalomnak szentelhetem minden erőmet, tanulhatok a proletariátus érdekében, dolgozhatom a szocializmusért. Saját magamért nem, de az elbocsátott tisztviselők érdekében olyan eszközökkel indítok harcot, amelyet nem fognak megköszönni sem az üzem vezetői, de egyetlen közhatóság sem.*” EME, Jordáky-hagyaték, I/2, 1941. 03. 14-i naplóbejegyzés.

³³⁴ Uo. 1941. 03-i naplóbejegyzés. A kommunista vád azért is fordulhatott elő, mivel a második bécsi döntés után, az RKP észak-erdélyi szervei az a feladatot kapták, hogy addig amíg a budapesti KMP központtal nem építik ki a csatornákat, addig az szociáldemokraták és a szakszervezetek közé épüljenek be. Lásd: Csatári Dániel: *Forgószélben*. I.m. 60.

³³⁵ A munkásíró Nagy István sógora, RKP, majd KMP tag, aki ugyancsak az elbocsájtottak között volt.

³³⁶ Jordáky Lajos: *Kovács Katona Jenő*. I.m. 101.

a gépeket, sztrájkot kimondani s tartani mindaddig, amíg vissza nem vesznek. Erről az akcióról pillanatnyilag lebeszéltem őket. [...] – írta Jordáky.

Az üzemben, lakásomon, a Petőfi-márciusi ünnepség alatt, az utcákon ismeretlen munkástársak keresnek fel és állítanak meg, hogy hűségüket és ragaszkodásukat fejezzék ki. Ószinte bánatot, könnyeket, dacos sajnálatot olvasok le arcaikról, ezekről a becsületes munkásarcokról [...].”³³⁷

1941. március 18-án Jordáky válaszevéllel fordult Keledy Tibor polgármesterhez és felsorolta érveit a munkahelyén való megmaradása érdekében. Legelőször is a felmondása indoklásául szolgáló 900/1941 M.E. rendelet 19. §-ének rá vonatkoztatását kérdőjelezte meg.³³⁸ Válaszában jogosan mutatott rá arra, hogy a cikkelyben szereplő – „a visszacsatolt keleti és erdélyi országrészen közszolgálatban állott szerződéses alkalmazottak szolgálati jogviszonya az 1940. augusztus hó 30. napján megszűnt” – rendelet rá nem vonatkozatható, mivel nem köztisztviselő, hanem magántisztviselő volt. Levelében elsősorban politikai indokokat sejtetett az elbocsájtása mögött. Mint írta „bizonyos urak az üzemtől és a várostól azt a vádat hangoztatják, hogy kommunista vagyok, s mint ilyent nem tűrhetnek meg egyik jelentős közüzem vezető állásában.”³³⁹ Érvelésében szociáldemokrata párttagságát, az erdélyi magyar dolgozókért végzett kulturális munkáját hangoztatta és tagadta, hogy kommunista lett volna. „Kijelentem, hogy soha semmiféle kommunista mozgalomban részt nem vettem, már csak azért sem, mert tudomásom szerint gyerekkorom óta kommunista párt vagy szervezet nem is volt ezen a területen.”³⁴⁰

Írásában üzemi tevékenységét is ismertette. Szerinte a Vízművek zökkenőmentes működése az impériumváltást követően többek között az ő munkájának is köszönhető volt. Mint írta „egy-két régi tisztviselőtársammal egymagam fordítottam magyarra az üzem adminisztrációját”.³⁴¹ Sőt az üzem költségvetését, leltárját és mérlegét is elkészítette.

Végül a felmondást követően többféle illetményt kért, így egy évi fizetése mellett, három hónapi bért még, mérlegpénzt, a tiszta nyereségből járó százalékos részesedést, családjának víz- és villanydíjának az eltörlését.³⁴²

³³⁷ EME, Jordáky-hagyaték, I/2, 1941. 03. 16-i naplóbejegyzés.

³³⁸ A m. kir. minisztérium 1941. évi 900. M.E. számú rendelete, a Magyar Szent Koronához visszacsatolt keleti és erdélyi országrészek közszolgálati állások (alkalmazások) szervezéséről és betöltéséről. https://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK_RT_1941/?pg=337&layout=s (letöltve: 2019. 10. 2).

³³⁹ EME, Jordáky-hagyaték, II/16, levél Keledy Tibor polgármesternek.

³⁴⁰ Uo.

³⁴¹ Uo.

³⁴² Uo.

Azt nem tudjuk, hogy Jordáky részt vett-e – többi tisztviselőtársával együtt – a polgármesteri hivatal ellen benyújtott törvényszéki kereset ügyében. Egy 1941 júliusi sajtócikk szerint a Vízművek elbocsájtott tisztviselői megnyerték a város ellen benyújtott keresetüket. Indoklásukban az 1935-ben megkötött kollektív szerződésre hivatkoztak³⁴³, valamint arra, hogy a város nem vette figyelembe a felmondás visszavonására vonatkozó akciójukat, sőt felmondási illetményről és nyugdíjról sem gondoskodott. Pásztai Géza ügyvéd a tisztviselők védelmét eredményesen látta el, mivel a járásbíróság „kötelezte a városi vízműveket, hogy az elbocsájtott tisztviselőknek 10 hónapi felmondási időre járó illetményeit és a magyar törvények szerint járó 2–3 hónapos fizetésükkel egyenlő végkielégítést és a felmerült összes perköltséget [...] fizesse meg.”³⁴⁴

Észak-Erdély politikai reintegrálása a magyar állam keretei közé újabb problémákat vetett fel. Az 1941 tavaszáig regnáló miniszterelnök, Teleki Pál nézetei szerint „Erdély az erdélyieké”.³⁴⁵ Ez alatt Teleki azt értette, hogy a magyarországi pártok és társadalmi szervezetek lehetőleg ne árásszák el Észak-Erdélyt, hanem biztosítsanak lehetőséget az erdélyieknek önmaguk társadalmi- és politikai szervezeteinek a létrehozására. Például Teleki azt szerette volna, hogy a magyarországi Hangya szövetkezet például ne kebelezz be az erdélyit. Hasonlóan vélekedett a politikai pártokról és szervezetekről is. Azonban már a katonai közigazgatás alatt a különböző katolikus ifjúsági szervezetek (pl. a KALOT), vagy a cserkészek, a hivatásszervezetek tagjai már megjelentek. Teleki ilyen irányú tevékenységét tehát nem koronázta siker. A gyakorlat azonban ezzel ellentétes irányt vett, mivel sok esetben a felszabaduló állami pozíciókat úgynevezett „ejtőernyősökkel” töltötték fel.³⁴⁶ Az ejtőernyősök habitusából – arrogancia, címek birtoklási láza, méltóságos/tekintetes urazás, az erdélyi egyenlőbb szellemhez idegen ügyintézés – kiindulva az erdélyi közgondolkodásban elterjedt az a mítosz, miszerint 1940 után a legtöbb igazgatási pozíciót magyarországiakkal töltötték volna fel. Ez magyarázható egyrészt azzal, hogy a magyarországi tisztviselők nem csak egy igazgatási kategóriában jelentek meg, hanem a megyei tisztviselői hierarchia középső részét,³⁴⁷ a községek esetén pedig annak csúcsát foglalták el.³⁴⁸ Emiatt a korszakban arányukat jóval magasabbnak érezték, az erdélyiek úgy érezték az állások többségét „ejtőernyősök”

³⁴³ Az elbocsájtott tisztviselőknek joguk volt a román törvényben előírt felmondási időre, valamint a magyar törvények szerint végkielégítésre s a tíz évnél többet szolgált tisztviselőknek pedig nyugdíjra is.

³⁴⁴ Megnyerték a vízművek elbocsájtott tisztviselői a város ellen indított keresetüket. In: *Ellenzék*. 1941. július 7-
szám, 5.

³⁴⁵ Ablonczy Balázs I.m. 109.

³⁴⁶ Uo.

³⁴⁷ Megye esetén ilyen állásnak minősült az alispán, polgármester, főszolgabíró, szolgabíró, jegyző, aljegyző.

³⁴⁸ Község esetén legfontosabb tisztség a jegyző, illetve segédjegyzői állás volt, de emellett gyakran betöltötték a községi orvosi állást is.

töltik be. Ezzel ellentétben kijelenthető, hogy a legtöbb igazgatási ágazatban a helyi elem volt többségben, még az állami közigazgatásban is az ejtőernyősök aránya csupán 25 százalék volt.³⁴⁹

Az új államhatalmi helyzetben az erdélyi elitek is választás előtt álltak. A korábbi, a (romániai) Országos Magyar Pártban meghatározó szerepet játszó politikusok (Bethlen György, Pál Gábor) a régi pártjukat szerették volna újjászervezni. Ezzel ellentétben a királyi diktatúrában szerepet vállalt Bánffy Miklós és köre (Szász Pál EMGE elnök, valamint a fiatalabb generációból Mikó Imre és Vita Sándor) is az erdélyi magyarság korporatív alapokon való megszervezésére törekedtek. Budapest végül egy önálló, „regionális” párt, az Erdélyi Párt (EP) megalakítását engedélyezte, Teleki Béla vezetésével. Teleki Pál miniszterelnök habár komolyan gondolta, hogy a magyarországi politikai pártokat távol tartja a visszaszerzett területektől, csak kevés sikert ért el ezen a téren.

Az új párt irányvonalát a magyar Országgyűlésbe behívott képviselők határozták meg³⁵⁰, és legtöbb esetben a regionális érdekek képviselője mellett aktivitásuk kormánytámogató „társutas” pozícióban merült ki. A párt először még csak klasszikus, századfordulós klubpártként működött, majd 1941. elején elkezdte egy tömegpárt formáit is felölteni: 1942-ben például már majdnem 300 ezres párttagsága volt.³⁵¹

A demográfiaileg ismét többségbe került észak-erdélyi magyarság hivatalos képviselőinek stratégiáját – a magyarországi „korszellemmel” összhangban – a román királyi diktatúra korporatív szervezetén (Frontul Renașterii Naționale) belül szerepet játszó Magyar Népközösségi vezetők (Bánffy Miklós és köre, EMGE, Hitel-kör stb.) próbálták meg folytatni.

A szemlélet lényege a társadalom szociális tagoltságának és az osztályellentéteknek az egységes nemzeti társadalmon alapuló tagadása volt. Céljukat a nemzetileg szervezett társadalmon belül új, társadalmi szervezetek (szövetkezetek, Tízesek szervezet stb.) és a nemzetnevelés segítségével kívánták megvalósítani.³⁵² A csoportot korábbi OMP politikusok, illetve a harmincas években szocializálódott fiatalok (Mikó Imre, Vita Sándor, Venczel József stb.) alkották, akik már rendelkeztek kifinomult szociális érzékenységgel, és a népszolgálati eszme is hatással volt rájuk. Mindez keresztényszociális gyökerekből táplálkozott, amelyet

³⁴⁹ Sárándi Tamás bocsátotta rendelkezésemre készülő doktori dolgozatának kéziratát, az ejtőernyősökről szóló adatok onnan származnak, amit ezúton megköszönök.

³⁵⁰ A 385 fős budapesti képviselőházban 260 választott és 125 behívott képviselői helyet írtak elő. Ebből 63 képviselői hely (48 magyar, 3 német és 12 román) jutott az 1940. XXVI. tc. felhatalmazás alapján az Észak-Erdélyből behívottak számára.

³⁵¹ Ablonczy Balázs: I.m. 110.

³⁵² Bárdi Nándor: I.m. 170–171.

Erdélyben lehangsúlyosabban ez a nemzedék képviselt.³⁵³ Az EP és a magyarországi kormánypárt közötti együttműködés azon a kölcsönösségi elven nyugodott, hogy az erdélyiek elfogadják a miniszterelnököt és támogatják a kormánypolitikát, cserébe a MÉP Erdélyben nem szervezkedik. Teleki azért is döntött az EP megalakítása mellett, hogy Budapesten így biztosítsa a stabilitást a MÉP-ből 1939-ben kiszakadt Imrédy Bélával és híveivel szemben.³⁵⁴ A támogatásra az erősödő szélsőjobb miatt is szükség volt, mivel 1943-ra a kormánypárt az Erdélyi Párt nélkül elvesztette volna parlamenti többségét.³⁵⁵

Szinte mindenki arra számított, hogy ez az új csoportosulás valami sajátosságot, „erdélyi szint”, sőt regionalizmust fog jelenteni. Valójában a regionalizmus „veszélye” nem merült fel, sokkal inkább az „egységes magyarság” köntösén belül, az asszimiláció kérdését, a magyar szupremácia igényét, a „magyar út” megvalósítását tűzték zászlóra a behívott erdélyi képviselők.³⁵⁶

A területileg megnagyobbodott Magyarországon a munkásszervezeteknek több problémával kellett szembe nézniük. Először is a kormány gátolni igyekezett a visszaszerzett területeken a szervezkedést. A Felvidék esetében Jaross Andor befolyása, a Délvidéken a katonai hatóságok akadályozták a szervezkedést, míg Észak-Erdélyben az Erdélyi Párt próbálta ellehetetleníteni az SZDP terjeszkedését. Az egyetlen kivételt a kolozsvári szociáldemokrata csoportok megalakulása, majd SZDP-hez csatlakozása jelentette.³⁵⁷ Az 1939. szeptember 2-től életbe lépett rendkívüli intézkedések³⁵⁸ ugyancsak a politikai szervezkedést gátolták. Rendezvény, bármilyen jellegű politikai összejövetel, gyűlés rendőrhatalósági engedélyt igényelt.³⁵⁹

Az új államhatalmi helyzetben a kolozsvári szociáldemokratáknak saját pártjukat is létre kellett hozniuk, és a budapesti SZDP-hez csatlakozniuk. Ezért az SZDP vezetőségének egy része 1940. szeptember 15-én megérkezett Kolozsvárra.³⁶⁰ Az ismertebb vezetők közül Peyer Károly és Szakasits Árpád említhető meg (a Népszava tudósítója viszont nem említette a szocdem pártvezetők nevét). Délután, a Vasas Otthonban megbeszélést folytattak a helyi

³⁵³ Bárdi–Filep–D. Lőrincz: Népszolgálat I.m. 11–48.

³⁵⁴ Ablonczy Balázs: I.m. 111.

³⁵⁵ Uo. 112.

³⁵⁶ Juhász Gyula: *Uralkodó eszmék Magyarországon 1939–1944*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1983, 136.

³⁵⁷ Sipos Péter: *A Szociáldemokrata szakszervezetek története Magyarországon*. Budapest, MTA Történettudományi Intézet, 1997, 210.

³⁵⁸ 1939. évi II. törvénycikk a honvédelemről. In: *1000 év törvényei*.

<https://1000ev.hu/index.php?a=3¶m=8096> (letöltve: 2018. 01.12).

³⁵⁹ Sipos Péter: I.m. 213.

³⁶⁰ Egy másik jelentés szerint Esztergályos János a kormányzó kolozsvári ünnepélyes bevonulásának napján találkozott titkosan az erdélyi szociáldemokratákkal. Lásd: Tilkovszky Loránt: *Revízió és nemzetiségpolitika*. I.m. 308.

szociáldemokratákkal.³⁶¹ A gyűlést Bruder Ferenc és Pálffy Tibor vezették. Az egyeztetések eredményeként kialakult az az álláspont, hogy a katonai közigazgatás idején lehetőleg kerüljék a „komoly szocialista munkát”, „legyenek jóba a hatóságokkal” és nevezzenek ki egy megbízható személyt, aki a katonai hatóságok és a kolozsvári szocialisták között tartja a kapcsolatot. Végül Pálffy személyét találták megfelelőnek. Erről Jordáky igen lesújtó véleményt formált, mint naplójában írta: *„Pálfi csak ezt akarta, hisz napok óta szaladgál, mint a munkásság „reprezentánsa”, szerzi az összeköttetéseket Bánffy emberi között csakúgy, mint Bethlennél. Ezen az értekezleten is egészen hamisan úgy állította be a Magyar Pártot, de főleg a Népközösséget mint amelyekkel mindenképp együtt kell működnünk. A pestiekkal egyébként közöltem a mi alapelveinket és feltételeinket a pártvezetéssel, valamint a román kormányzat szolgálatában állott ügynevezett „elvtársakkal” kapcsolatosan. Vége a kompromisszumnak a gazemberekkel szemben. Bruder, Lucian, Stroia, Deutsek³⁶², a bukarestiekről nem beszélve el kell tűnjene a mozgalomból. Pálfit is meg kell fűrni, bár ez lényegesen nehezebb a jelen pillanatban.”*³⁶³

A pártpolitikát gátoló tényezők mellett a munkásmozgalomnak szembe kellett néznie a szakszervezetek működését ellehetetlenítő törekvésekkel is. Ez egyrészt az Erdélyi Párt és a köré csoportosuló hivatásszervezetek, másrészt pedig a kormánypárti Nemzeti Munkaközpont irányából érkezett. Nagyváradról például Feld István figyelmeztette Szakasits Árpádot a Nemzeti Munkaközpont terjeszkedő akciójáról. Levelében megemlítette, hogy a szociáldemokrata irányultságú szakszervezetek megszervezésére összehívott gyűlésről „azokat az elvtársakat, akik felszólaltak, és a mi szempontunkból beszéltek, egész egyszerűen kitessekelték”.³⁶⁴ Hasonlóan a nagyváradi esethez Kolozsváron is előfordult, hogy a rendőrség betiltotta a gyülekezést és ezt kihasználva a Munkaközponttal kacérkodó üzemvezetők egyenként behívták a munkásokat és a nemzeti érdekre hivatkozva ajánlgatták, hogy lépjenek be a Munkaközpontba.³⁶⁵

Ezzel ellentétben a legtöbb kolozsvári, szociáldemokrata befolyású szakszervezet a budapesti Országos Szaktanács alintézményeibe integrálódtak. A sort az építőiparban dolgozók kezdték, akik 1940. október 15-én csatlakoztak a Magyarországi Építőmunkások

³⁶¹ A szervezett munkásság ellenállásán hiúsult meg az elrománosító törekvés az erdélyi gyárakban. In: *Népszava*. 1940. szeptember 19, 5.

³⁶² Érdekes, hogy Deutsek-Pásztai Géza is szerepel az eltávolítandók között miközben ő, Pásztai Géza (változó, hogy hogyan használták a nevét volt, hogy kötőjelesen) aki mindig védte Jordákyt a párton belül. Például Pásztai Géza volt az 1941 tavaszán elbocsátott tisztviselők ügyvédje is.

³⁶³ EME, Jordáky-hagyaték, I/2. 1940. 09. 15-naplóbejegyzés.

³⁶⁴ A levelet idézi: Csatári Dániel. I.m. 63.

³⁶⁵ Nemzeti alapon szervezkedik Erdély egész munkássága. *Új Magyar Munkás*. 1940. október 10, 1.

Szövetségéhez, míg végül 1941. április 1-ig a legtöbb szakmai szervezet (a magánalkalmazottak és a vendéglátóipari munkások kivételével, akik inkább a Nemzeti Munkaközponthoz csatlakoztak) tagja lett a budapesti Szaktanácsnak és a megfelelő országos szakszervezeteknek.³⁶⁶ Az 1941. áprilisáig eltelt hónapokban a kolozsvári szociáldemokratáknak – és köztük Jordáky Lajosnak – többször szembe kellett nézniük a Nemzeti Munkaközponttól jövő nyomással. 1940. októberében a Magánalkalmazottak Szakszervezetének vezetője (Dunky Jenő) „komoly, magyar helyről való információra” hivatkozva ismét kommunistának bélyegezte Jordákyt. A vádakra reagálva Jordáky kijelentette, hogy „nem tagja a kommunista pártnak” és „az erdélyi probléma megoldását a szocializmustól várja.”³⁶⁷ Arról viszont nem szólt, hogy bizonyos kommunistákkal³⁶⁸ kapcsolatban állt. Kijelentését azzal lehet magyarázni, hogy igyekezett a nevezetteket megóvni az esetleges retorzióktól.

1940. november 5-én Pálffy Tibor (a vasmunkások titkára) közölte Jordáky Lajossal, hogy Budapestről felszólították a szakszervezeti csoportokat a Munkaközponthoz való csatlakozásra. Ennek elutasítása esetén még az erőszakos fellépés lehetőségét és a szakszervezetek feloszlását is kilátásba helyezték.³⁶⁹ Ezekben a sorsfordító novemberi napokban Jordáky a kommunisták véleményére is kíváncsi volt, így Józsa Bélát is megkereste ebben az ügyben. November 7-én este, titkos bizalmi gyűlést hívott össze a lakására. A gyűlésen a budapesti szociáldemokraták közül Szakasits Antal és Esztergályos János vettek részt, míg a kolozsvári csoportot Bruder Ferenc, Lenghel Samoilă, Gheorghe Chiciudean, Neumann Jenő képviselték. Érdekes, hogy az indítványt tevő Pálffy Tibor nem vett részt a találkozón. Elhatározták, hogy visszautasítják a Munkaközpont indítványát/parancsát és megmaradnak a szociáldemokrata vonal mellett. Másnap a Szaktanácsban szavazásra bocsájtott indítványt – mely szerint elutasítják a csatlakozást a Munkaközponthoz – egyhangúlag megszavazták.³⁷⁰

A bizonytalan helyzet 1940 decemberében is folytatódott. A belügyminisztérium egyik rendelete szerint a helyi munkásszervezeteknek jogában áll eldönteni, hogy melyik központhoz kívánnak csatlakozni. Ez a helyzet azt hozta magával, hogy a politikailag „öntudatosabb” szakszervezeti csoportok automatikusan a budapesti szociáldemokrata szakszervezetek mellett döntöttek. Kivételt képeztek a magántisztviselők – Jordáky ennek a szakszervezetnek volt a tagja – illetve a bőrösök, és a pincérek. A vasas szakszervezet esetében is a budapesti Vas- és

³⁶⁶ Csatári Dániel: I.m. 72.

³⁶⁷ EME, Jordáky-hagyaték, I/2. 1940. 10. 07-i naplóbejegyzés.

³⁶⁸ Balogh Edgár, Gaál Gábor, Józsa Béla, Kovács Katona Jenő, Nagy István stb.

³⁶⁹ EME, Jordáky-hagyaték, I/2. 1940. 11. 05-i naplóbejegyzés.

³⁷⁰ EME, Jordáky-hagyaték, I/2, 1940. 11. 7–8-i naplóbejegyzések.

Fém munkások Szakszervezete volt az elsődleges opció, annak ellenére, hogy a szakszervezet kolozsvári vezetője (Pálffy Tibor) a Nemzeti Munkaközponthoz való csatlakozás mellett agitált. A tagság viszont felmentette titkári pozíciójából, és így lehetségessé vált a csatlakozás a budapesti vasasokhoz.³⁷¹ A magántisztviselők esetében a problémát a Kandel–Jovănel csoport jelentette, amely meggátolta, hogy Jordáky és barátja, Vasile Pogăceanu jelentős pozíciót töltsön be a Magánalkalmazottak Szakszervezetében és ezzel szociáldemokrata (és annak balszárnya) befolyás érvényesüljön. Érdekes módon a Dunky Jenő vezette magánalkalmazottak egy független, „az erdélyi szellem” alapján önálló magánalkalmazotti szövetség létrehozását határozták el.³⁷²

A Munkaközpont első terjeszkedő akcióját maguk mögött tudva, 1940. december 6–10. között az erdélyi szociáldemokraták delegációja Budapesten tartózkodott, köztük Jordáky Lajos is. Vasile Pogăceanuval együtt a párt baloldali szárnyát, míg Bruder Ferenc a centrumot, Kandel Ignác pedig a jobbszárnyat képviselte. A budapesti pártvezetőséggel való megbeszélésen Jordáky azt az álláspontját fejtette ki, miszerint a romániai szociáldemokrata vezérkar nagy része a reformizmus képviselője (Kandelékkal együtt), míg a „szélesebb tömegek becsületesek, harcosak, szocialisták”. Ez saját nézeteit tükrözte, mivel politikai pályafutásának kezdetétől állandó konfliktusban állt az RSZDP „öregeivel”, a vezérkarral, akik inkább a szociáldemokrácia reformista, bernsteini revizionizmusát követték. Jordáky állásfoglalásával ellentétben megállapítható, hogy (szélső)baloldali befolyás alatt csupán az ifjúsági szervezetek álltak, az összes többi szakszervezet a bernsteini reformista irányt képviselte.

Budapesti tartózkodása alatt többször beszélt a századforduló óta elismerésnek és nagy tekintélynek örvendő „öreggel”, Buchinger Manóval. Már korábbi – harmincas évekbeli – budapesti tartózkodása alatt is elismerően szólt róla, most is csak pozitív jelzőkkel illette. Naplójában így írt: „*Buchinger figyelmeztetett a búcsúzásakor, hogy vigyázzak magamra. Nagyon aggódott miattam, azt mondta. Nagyon kedves volt. [...] Becsületes forradalmár. Talán legkülönbje a vezetőknél. Látszik, hogy a régi forradalmi gárda tagja.*”³⁷³

Mindebből arra lehet következtetni, hogy a szocialista apa mellett – akiről mindig szeretettel írt, beszélt – Buchinger volt az a személy, akire, mint szellemi mentorra (és esetleg második apafigurára) felnézett. Az erdélyi mozgalomból, illetve politikai életből egy „öregről” sem szólt ekkora elismeréssel. Sokkal inkább generációs és ideológiai konfliktus akadályozta

³⁷¹ Uo. 1941. 02. 19-e naplóbejegyzés.

³⁷² Uo. 1940. 12. 22–23-naplóbejegyzések.

³⁷³ EME, Jordáky-hagyaték, I/2. 1940. 12. 09-i naplóbejegyzés.

Jordáky és a romániai „öregek” kapcsolatát. Buchingerrel való jó viszonya azért is furcsa, mert Buchinger Manó az SZDP centrista, a II. Internacionáléhoz hű szárnyát képviselte.

A kolozsvári csoport, s különösen Jordáky kapcsolata nem volt felhőtlen a budapesti vezetéssel. Például a budapesti pártvezetőség Jordákyt szélsőbaloldalinak tartotta, és igyekezett pozícióját marginalizálni. Ezzel ellentétben a kolozsvári centristák (Bruder Ferenc) jó kapcsolatokat ápoltak a budapesti pártvezetéssel. Jordáky naplójában így kommentálta a viszonyt: *„Egy bizonyos, nem fogjuk megengedni, hogy a pesti szociáldemokraták a fejünkre üljenek. Csinálunk párt szervezet[et], végezzük majd a pártmunkát, de úgy ahogy mi látjuk helyesen, ahogy mi akarjuk s nem amint nekik tetszene. Az erdélyi mozgalmat mi kell és mi fogjuk irányítani. Még ha a fejük tetejére állnak is a pesti „elvtársak”[...].”*³⁷⁴ A kolozsvári csoport és a budapesti pártvezetőség közötti konfliktust valószínűleg az is okozhatta, hogy a pestiek a kolozsváriakra csak, mint egy megyei pártszervezetre – és nem, mint egész Erdélyt képviselő csoportra – tekintettek. Míg utóbbiak egész Erdélyt regionálisan összefogó szervezetként tekintettek magukra és közvetítőként az erdélyi csoportok és a budapesti pártvezetés között.

A kolozsvári csoport 1941. január elején határozta el az SZDP helyi szervezetének megalakítását. Úgy döntöttek, hogy a rendőrségen egy 4-5 tagú vezetőség – „becsületes, nem túl exponált elemekből” – létrehozását jelentik be. Míg a valódi irányítást Jordáky és a hozzá hasonló „forradalmi szociáldemokraták” a háttérből fogják gyakorolni. Véleményük szerint a jobboldali elemeknek – mint Pálffy Tibor³⁷⁵ – semmi keresnivalójuk nem volt a pártban.³⁷⁶ 1941. január 24-re végül megalakult az SZDP kolozsvári csoportja. A vezetőségében Schneg (Zoltán) Ferenc, Nagy Sándor, Lenghel Samoilă, Gheorghe Chiciudean és még néhány más személy szerepelt.

A párt kolozsvári újjászervezésével kapcsolatban a vezetők megegyeztek – Jordáky álláspontját áterőltette a vezetőségen – abban, hogy a korábbi évek „jobbszárnya” (Pálffy Tibor, Bartalis Sándor, Lucian Alexandru) az újjáalakulási ünnepélyen nem kívánatos személyeknek fognak számítani. Továbbá a Bukarestből visszatért Lakatos István sem tarthatott beszédet, valamint a kolozsvári csoport kidolgozott öndefiníciója szerint az „forradalmi szocialista” állásponton állt.³⁷⁷

³⁷⁴ Uo. 1940. 11. 22-i naplóbejegyzés.

³⁷⁵ Pálffy később a Munkaközpont kolozsvári vezető embere lett.

³⁷⁶ Uo. 1941. 01. 04-i naplóbejegyzés.

³⁷⁷ Uo. 1941. 02. 07-i naplóbejegyzés.

Az SZDP kolozsvári pártszervezetének ünnepélyes megalakulására 1941. február 9-én került sor. A budapesti pártvezetőség részéről Szakasits Árpád és Peyer Károly tartottak előadást. A délutáni gyűlésen a budapesti vezetőség elfogadta a már korábban megfogalmazott indítványt, így elhatározták, hogy „minden munkás, beleértve a szélsőbaloldaliakat tagja lehet, sőt kívánatos, hogy tagja legyen a pártnak. A pártban legteljesebb demokrácia és véleményszabadság kell uralkodjon.” Továbbá a fent megnevezett „jobbszárny” képviselőit megpróbálták megakadályozni abban, hogy belépjenek a pártba.³⁷⁸ Az új pártba belépve és visszatekintve a mögötte álló évtizedre Jordáky összehasonlította a román szociáldemokratákat a magyar párttagokkal és az alábbi megállapításra jutott: *„Gyuricában éppúgy, mint az eddigiekben van valami szocialista gerincesség, ami egészen új jelenség előttünk. A gazember és áruló romániai szociáldemokraták mellett toronymagasságban állnak a magyar szociáldemokráciának ezen reformista vezetői is. De miért hisznek annyira az angol demokrácia győzelmében? S miért ítélik el a szovjetrendszert s rettegenek annak győzelmétől? Hisz az a szocialista állam. Minden dolgozónak s főleg munkásvezetőnek vágya a Szovjet terjeszkedése kellene legyen. Az hiszem az idős korosztályok múlt évtizedbeli harcainak megmaradt csökevényei, bizonytalanságuk, személyi sértődöttségek, a múltért való lappangó félelem. Pedig meggyőződésem, hogy minden becsületes szocialistának még szerepe lesz a szocializmus alakításában.”*³⁷⁹ Jordáky véleménye – kisebb változásoktól eltekintve – még mindig a harmincas évekbeli ideológiáját tükrözte. Az új államhatalmi helyzetben is a szociáldemokrácia baloldalához tartozott és inkább a munkásegységfront létrehozásában és a Szovjetunióban bízott, a nyugati reformizmust nem tartotta sokra.

Egy 1943. februári jelentés szerint a kolozsvári SZDP szervezet 4300 tagot számlált, miután a párt „megtisztította sorait a nacionalista elemektől, akik a kizárás után természetesen a Nemzeti Munkaközpontba mentek át.”³⁸⁰

További előrelépést jelentett az SZDP már létrejött kolozsvári csoportján belül a román nemzetiségi szekció – a századforduló mintájára – való megalakítása. Ez 1941. április 6-án jött létre. Az alakuló ülésen vezetőséget választottak és kijelölték a követendő irányvonalat. Lényegében a magyar államnak hűséget tevő csoportról van szó, mivel azt hirdették, hogy román nemzetiségű munkásokként nem a passzivitásba kell menekülni, hanem a magyar munkásokkal közösen a „nagy cél” a szocializmus létrehozásáért kell dolgozzanak. A román munkások aktivizmus a hivatalos román intézményesség passzivizmusával állítható szembe.

³⁷⁸ Uo. 1941. 02. 09-i naplóbejegyzés.

³⁷⁹ EME, Jordáky-hagyaték, I/2. 1940. 11. 06-i naplóbejegyzés.

³⁸⁰ Lásd: Csátári Dániel: *Forgószélben*. I.m. 266.

Ugyanis a második bécsi döntés után az észak-erdélyi románság vezetői nem küldtek be képviselőket a budapesti parlamentbe, nem foglaltak el állásokat stb. A kolozsvári pártszervezet vezetőségét az ülésen Jordáky Lajos képviselte. Beszédében a magyar és román munkások közötti szolidaritásra buzdított. *„Mi is voltunk huszonkét évig kisebbségek – mondta – és a román munkatársak, amikor a helyi bizottságokat megalakítják, helyes úton járnak: nincsenek egyedül, mert mindenkor maguk mellett találják öntudatos magyar munkatársaikat is. A mai idők megkövetelik mindnyájunktól, hogy fajra, vallásra, nemzetiségre való tekintet nélkül legszorosabban egymás mellett küzdjünk a létért és mindnyájunk jövőjét jelentő szocializmusért.”*³⁸¹ A fenti sorok egyértelműen Jordáky internacionalista nézeteit és szocialista elkötelezettségét példázzák.

4.2. Kulturális integráció

A kolozsvári szociáldemokraták magyarországi integrációjának egy újabb lépcsőfokát – a szakszervezeti és pártpolitikai mellett – a kulturális integráció, illetve a *Népszavában* való publikációk jelentették. Az utóbbira remek példa, hogy Jordáky az 1940. december 25-i ünnepi *Népszava* számba cikket írt *„Az erdélyi munkásság útja”* címmel. Cikkében bírálatát fogalmazta meg az 1918-ban inkább román nemzetiségüket előtérbe helyező szociáldemokratákkal (Ion Flueraş és Iosif Jumanca) szemben. Jordáky szerint lényegében ezzel a „reakciós, bojári Románia” kiszolgálói lettek és elfojtottak minden „demokratikus” mozgalmat. Továbbá arra is rámutatott, hogy a megfogalmazott polgári demokratikus elvek és a gyakorlatban érvényesülő intézkedések között mély szakadék tátongott. Hogy az SZDP-ben saját helyzetét is erősítse, kijelentette, hogy 1935-ig – saját baloldali programjának megfogalmazásáig és a „szakszervezeti és pártmozgalom újból szocialista tartalommal való megtöltéséig” – a romániai szociáldemokrata mozgalmon belül a bukaresti pártvezetők és szakszervezeti tisztviselők „gyáva, tehetetlen, megalkuvó” magatartása volt döntő. Mindezzel arra utalt, hogy a romániai nemzetiségi elnyomás elleni igazi harcot ők, a baloldali szociáldemokraták vívták. Ezzel ellentétben csupán annyit kell megjegyeznünk, hogy a pártvezetők és a szakszervezeti tisztviselők mindig is Bernstein platformján álltak és ezen érdekek és politikai gyakorlat mentén politizáltak. Jordáky szerint *„mi, fiatalabbak csak most kezdünk igazán örülni, hogy nyelvünket szabadon használhatjuk, örvendünk azoknak a lehetőségeknek amelyeket Magyarország nyújt”*.

³⁸¹ A kolozsvári román munkások értekezlete. *Népszava*. 1941. 04. 10-is szám, 7.

Ugyanakkor felszólított arra is, hogy tekintettel kell lenni a románok érdekeire is, és Magyarország keretén belül egy magyar–román „erdélyi szintézis” lehetőségét kell kialakítani.³⁸² Cikkének erdélyi fogadtatása vegyes volt. Mint naplójában írta: „*A Népszavában megjelent cikkemmel kapcsolatban a vélemények különböznek. Egyes román szocialisták kifogásolják azt, amiért elitélem azokat, akik Gyulafehérváron hátba támadták a magyar népköztársaságot. Mások, főleg az opportunisták, amiért túl forradalmi hangon említek és dicsérek bizonyos dolgokat. A következetes marxisták ellenben igen meg vannak elégedve. Azt hiszem a cikk vonala helyes. Legfőbb hibája, hogy nem teljes. Inkább vázlat. De nem is lehetett más. Remélem meg fogom tudni írni a romániai munkásmozgalom történetét, különös tekintettel az erdélyi munkásságra.*”³⁸³

Érdekes, hogy Balogh Edgár azt állítja, hogy közvetlenül az impériumváltást követő hónapokban Jordáky és barátja, Kovács Katona Jenő bizalmatlanul fogadták Balogh Edgár közeledését a magyarországi népiek csoportja felé, valamint bekapcsolódását a Móricz Zsigmond szerkesztette *Kelet Népebe*. Balogh szerint a két barát „inkább »munkásvonalon« – a szociáldemokraták fedezete alatt, a *Népszavában* – szorgalmazott baloldali kapcsolatokat”.³⁸⁴ Ezt a véleményt Jordáky is alátámasztja naplójában, amennyiben arról írt, hogy szerinte az Erdélyi Enciklopédia (a korábbi évek népfrontos kiadója) kiadványait ezután nem „népfontos”, hanem kizárólag szocialista jelleg kell(ett volna) meghatározza.³⁸⁵ Jordáky ekkor még valószínűsíthetően nem ismerkedett meg a magyarországi népi baloldal képviselőivel, sőt a pártszervezést gátoló tényezők egyre inkább szkeptikussá tették a magyar(országi) kezdeményezésekkel szemben. A későbbiekben végül nyitott a „népfontosok” felé.³⁸⁶

Az újonnan megalakult helyi szociáldemokrata pártszervezet kulturális téren az erdélyi (kolozsvári) kezdeményezéseket igyekezett országos szintre emelni. Az 1941-es év elején – a januárban felröppent hírekre reagálva – a magyarországi baloldali pártok elkezdtek foglalkozni a Szovjetunióból visszaérkező 1848-as zászlók kérdésével.³⁸⁷ Az 1939 végén és 1940-ben megélénkülő szovjet–magyar diplomáciai kapcsolatok egyik eredménye Rákosi Mátyás és Vas Zoltán „kicserélése” volt a cári hadsereg által 1849-ben zsákmányolt honvéd zászlókkal. Az

³⁸² Jordáky Lajos: Az erdélyi munkásság útja. *Népszava*. 1940. 12. 25-i szám, 24.

³⁸³ EME, Jordáky-hagyaték, I/2. 1940. 12. 30-i naplóbejegyzés.

³⁸⁴ Balogh Edgár: *Szolgálatban. Emlékirat 1935–1944*. Bukarest, Kriterion, 1978, 186.

³⁸⁵ EME, Jordáky-hagyaték, I/2, 1941. 01. 19-i naplóbejegyzés.

³⁸⁶ „Ma meglátogatott Jócsik Lajos. A Kelet Népevel kapcsolatban beszélgettünk. Bekapcsolódunk s igyekszünk felfrissíteni a lapot.” EME, Jordáky-hagyaték, I/2, 1941. 04. 23-i naplóbejegyzés.

³⁸⁷ „Józsa egyébként javasolta, hogy a Szovjetuniótól érkező 48-as szabadságzászlók ügyéből csináljunk egy kis mozgalmat. Tényleg helyes lenne, épp március 15-re ünnepeket összehívni, amelyeken ezeket a szabadságzászlókat hordozzák körbe és szónokaink mutassanak rá 1848 igazi jelentőségére. Beszéljenek a szovjetről, és az eddig annyiszor elvetélt, de mindig újra támadó magyar forradalomról.” EME, Jordáky-hagyaték, 1941. 01. 29-i naplóbejegyzés.

eseményt kihasználva az erdélyi szociáldemokraták és rejtőzködő kommunisták igyekeztek ennek jelentőségét felnagyítani, valamint az elkövetkezendő március 15-i ünnepélyt (és a következő hónapokat) szovjetbarát tartalommal megtölteni és a forradalom „jelentőségével” felruházni.³⁸⁸ A konkrét akcióra a szovjet–magyar közvetlen vasúti összeköttetés megnyitásával párhuzamosan, 1941. március 20-án (a zászlókat március 23-án adták át a lavocsnei határállomáson) került sor.³⁸⁹

Mindezt megelőzve Jordáky Lajos 1941. február 1-re gyűlést hívott össze lakására a zászlóátadással kapcsolatos híreknek a megtárgyalására. Kommunisták (Balogh Edgár, Fodor Pataky Ádám, Józsa Béla, Kovács Katona Jenő, Nagy István és az író Asztalos István) vettek részt a beszélgetésen. A kolozsvári kezdeményezést ki kívánták terjeszteni országos rendezvénysorozattá és ennek érdekében Móricz Zsigmond, Darvas József, Erdei Ferenc, Kovács Imre, Bajcsy-Zsilinszky Endre támogatását kérték, azzal, hogy a fent nevezettek álljanak a „szabadságmozgalom” élére.³⁹⁰ Céljuknak a munkásszervezetekben tartandó ünnepeket, a zászlók szimbolikus tartalmának hangsúlyozását, továbbá cikkek és tanulmányok közlését – a lehető legtöbb helyen – tartották.³⁹¹ Talán ezért is Jordáky egy későbbi, Kovács Katona Jenőről írott kötetében el is mesélte, hogy állítólag a magántisztviselők- és alkalmazottak szakszervezetében merült fel először az 1848-as zászlók ügye. A több tucat szakszervezeti tag által írt levélben arra kérték Jordákyt és Kovács Katonát, hogy mint olyan személyek, „akik a múltban kulturális előadásokat tartottak s mint akiknek irodalmi működését ismerjük – így a tisztviselők – [...] most visszakerült zászlóinak tiszteletére kezdeményezzék (esetleg március 15-re) Kolozsváron egy emlékünnepelely megtartását.”³⁹² A 1848/49-es zászlók kolozsvári kiállítása végül kudarcba fulladt, mivel azokat a Hadtörténeti Múzeum tulajdonába adták.

A zászlóüggyel párhuzamosan, az azt felkaroló kezdeményezésnek intézményes hátteret biztosítva Kolozsváron létrehozták a Március 15-e bizottságot. Elnöknek a korábbi OMP képviselőt, Sándor Józsefet (ekkor 88 éves) hívták meg, akinek apja harcolt az 1848-as szabadságharcban és a megtorlás elől emigrált Bukarestbe. Jordáky Lajos és a kommunista munkásíró, Nagy István mellett a jelentős hírnévnek örvendő, korábbi kolozsvári színházigazgató, Janovics Jenő is bekapcsolódott a szervezésbe. Végül a március 15-ét

³⁸⁸ Balogh Edgár: I.m. 194–199.

³⁸⁹ Kolontári Attila: *Magyar–szovjet diplomáciai, politikai kapcsolatok 1920–1941*. Budapest, Napvilág, 2009, 357–364.

³⁹⁰ „*Azt hiszem ez az egész hiábavaló játék. A munkáságnak nem kell szaladni ezek után az urak után.*” EME, Jordáky-hagyaték, I/2, 1941. 02. 8-i naplóbejegyzés.

³⁹¹ EME, Jordáky-hagyaték, I/2. 1941. 02. 01-i naplóbejegyzés.

³⁹² Jordáky Lajos: *Kovács Katona Jenő*. I.m. 103-104.

megelőző napokban a csoportot jelentősen kiszélesítették, amikor Szentimrei Jenő és Kiss Jenő költők is csatlakoztak a csoporthoz. Továbbá felmerült a főispán, a polgármester, sőt a hadsereg képviselőinek a bevonása is.³⁹³ A március 15-i ünnepséget megelőző időszakban, 1941. február 26-án Jordáky Lajost a Petőfi Bizottság (a korábbi Március 15-e bizottság átnevezett formája) alelnökévé választották. Felvázolták a konkrét ünnepi programot, mely szerint Sándor József megnyitó beszéde után a Ferenc József Tudományegyetemről Csekey István professzor 1848 történeti kontextusát fogja ismertetni, majd pedig a munkásíró Nagy István fog beszélni. Mivel a hatóságok előzetesen nem engedélyezték Nagy István felszólalását – arra hivatkozva, hogy kommunista – Balogh Edgár és Nagy István Jordákyt kérte fel a helyettesítésére. Jordáky a felkérést elfogadta, viszont ő is kétségeit fejezte ki saját engedélyeztetésének ügyében.³⁹⁴ Mint kiderült szkepticizmusa nem volt alaptalan, mivel másnap – 1941. március 14-én – a rendőrség technikai okokra hivatkozva nem engedélyezte felszólalását a március 15-i ünnepségeken.³⁹⁵ Végül az 1941. március 15-én megszervezett ünnepség a Mátyás Király Diákház nagytermében különösebb incidensek nélkül zajlott le. Sándor József beszédét hatalmas taps fogadta, majd Balogh Edgár bejelentette, hogy Nagy Istvánt nem engedték szólani. A tömeg ezt követően 48-as dalok és a Himnusz elénekzése után szétszéledt.³⁹⁶

A Március 15-e Bizottság és a március 15-i „népünnepély” nem maradt visszhang nélkül. Sándor Józsefet például idős korára való hivatkozással eltávolították az EMKE éléről. Kisebb sajtópolemia is kialakult, amikor a *Magyar Nemzet* 1941. július 17-i számában Balogh Artúr felrótta ezt a lépést és mint fogalmazott „a Kolozsvári Március 15-i Állandó Bizottság feléledésekor úgy látszott, hogy az EMKE zászlaja alatt széles tömegekre támaszkodó nemzeti összefogás alakul ki az erdélyi magyar társadalom kezdeményező erőinek kibontásával, azóta azonban mindjobban előtérbe jutott az irányított társadalom elve és ebben az értelemben került most sor az EMKE átszervezésére is.”³⁹⁷

Az *Ellenzékben* két napra rá meg is jelent a válasz, és mint a cikkíró fogalmazott „Sándor József köré néhány politikailag ugyancsak kétes személy csoportosult, akik a negyvennyolcas eszméket szélsőbaloldali tevékenységük fedőeszméjévé igyekeztek tenni”.³⁹⁸

Mivel személyesen is érintett volt, Jordáky is úgy döntött, hogy beszáll a polemizálók közé. Erre Móricz Zsigmond folyóirata, a *Kelet Népe* biztosított fórumot számára. „Erdélyi

³⁹³ Uo. 1941. 02. 22-i naplóbejegyzés.

³⁹⁴ Uo. 1941. 03. 13-naplóbejegyzés.

³⁹⁵ EME, Jordáky-hagyaték, I/2, 1941. 03. 14-i naplóbejegyzés.

³⁹⁶ Uo. 1941. 03. 15-i naplóbejegyzés.

³⁹⁷ Mi lesz az EMKE eszmei hagyatékából? *Magyar Nemzet*. 1941. július 17-i szám, 5.

³⁹⁸ Az EMKE hagyatéka. *Ellenzék*. 1941. július 19-i szám, 1.

jegyzetek” címmel már korábban indított egy cikksorozatot³⁹⁹, most ennek második részét szentelte az EMKE–Sándor József-ügynek. Jordáky szerint az erdélyi szellem hagyományosan a haladást, a megértést, az emberiséget jelentette. A március 15-i ünnepről kijelentette, hogy „...építő munkára jelentkeztünk. Nem pártpolitikát akartunk, hanem a magyar dolgozó rétegek felemelését. Kultúrát terjeszteni [...] a magyarság kuruc hagyományait feléleszteni az öregek között és megismertetni azokat a fiatalokkal”. Személyes érintettségére rátérve kijelentette, hogy mint a román királyi diktatúra utolsó évi, 1940-es Petőfi-ünnepségének egyik résztvevője különösen sértő őt „kétes és még nem tudom még milyen személynek” nevezni. Szerinte „kár és bűnös dolog a munkásságot állandóan nemzetietlenséggel, idegen zsoldba szegődéssel vádolni”. Ehhez még számonkérően hozzátette: „Ki maradt igazán magyar, ha nem a munkás, ki ragaszkodott nála jobban nyelvéhez, kultúrájához (ahhoz a kevéshez, amelyet meg tudott szerezni), s történelmének kuruc hagyományaihoz?”⁴⁰⁰

Az 1941. március 15-i ünnep és a sajtópolémia után Jordáky levélben kereste meg az SZDP egyik fő teoretikusát, Mónus Illést. Levelében a *Korunk* körül csoportosuló írókat szerette volna a szociáldemokraták, illetve a Népszava kultúrmunkájába bekapcsolni. Javaslatot is tett, miszerint készítsenek egy kiadványt az „erdélyi kérdésről”, és annak szerkesztésével az erdélyieket bízzák meg. Mint levelében írta – „a párt mutatná be először, így egész Magyarországon a másik Erdélyt, a Tamásik, Nyírók és *Helikon* Erdélyével szemben”.⁴⁰¹ Szerinte a kiadvány azért is hasznos lenne, mert megállítaná a „saját sorainkból az Erdélyi Pártba” való dezertálást is és az „itteni szocialistáinknak az ingadozók és gyávák nagyrészét újból aktivitásra ösztökélné ...”⁴⁰² Meg kell említeni, hogy Jordáky kultúr- és szervezeterősítő terve mellett az egésznek egzisztenciális, anyagi oldala is volt.⁴⁰³ Mint említettem Jordákyt 1941. március 14-én bocsájtották el a Városi Vízműveknél végzett könyvelői állásából, de ugyanúgy Balogh Edgár, Gaál Gábor, Kovács Katona Jenő is nélkülözték az állandó, a megélhetéshez szükséges pénzforrást.

Mónus Illés válaszában csak arra tett javaslatot Jordákynak, hogy egy készülő Marx kötethez – amely a spanyol kérdéssel foglalkozik – mivel Jordáky már jártas a témában írjon egy 8–10, legfeljebb 16 oldalas előszót. Az „erdélyi” kötet akkor még nem szerepelt a Népszava

³⁹⁹ Jordáky első *Erdélyi jegyzetek* cikke 1941. június 1-én jelent meg, utolsó pedig a szeptember 15-i számban. A cikkek témái legtöbb esetben kurrens politikai kommentárok, máskor pedig egyszerű könyvismertetések voltak.

⁴⁰⁰ Erdélyi jegyzetek. *Kelet Népe*. 1941/14 szám, 5–6.

⁴⁰¹ Jordáky Lajos levele Mónus Illéshez. PIL, 658. fond (MSZDP), 5. állag, 223 ő.e. (Mónus Illés levelezése Jordáky Lajossal).

⁴⁰² Uo.

⁴⁰³ Egyik későbbi, 1941. szeptember 18-i levelében írta Jordáky: „... azzal a kéréssel fordulok Önhöz, hogy amennyiben beküldött tanulmányomat elfogadta szíveskedjék valami előleget kiutaltatni arra...” Uo.

Kiadó előkészületi listáján.⁴⁰⁴ Jordáky végül a kért előszót 1941. augusztus 6-án küldte el a Népszava kiadóhivatalának.⁴⁰⁵

Időközben mégis elhatározta az SZDP Vezetősége az „erdélyi kötet” kiadását. Érdekes, hogy a kolozsvári pártszervezet titkárát, Bruder Ferencet kérték fel a kötet szerkesztőjének, valamint megbízták munkatársak toborzásával is. Mivel a pártközpont úgy vélte, hogy „nagyon fontos és szükséges” a kötet kiadása, ezért a kézirat benyújtásának határidejét 1941. november 15-ére tűzték ki. Salamon László is megkereste Mónus Illést ez ügyben. Mint írta, Jordáky mellett ő is tudna a nemzetiségi kérdéstről írni mert több doboznyi sajtóanyagot gyűjtött össze az évek során és „Magyarországon több mint hárommillió kisebbség él, nekünk ezzel a kérdéssel hozzáértőbben és alaposabban kell foglalkozni, mint bármely más pártnak”.⁴⁰⁶ A kötet kiadásával kapcsolatban a kiadó végül is úgy döntött, hogy Bruder Ferenc és Salamon László közösen fogják összeállítani. Tehát az 1942-ben megjelent *Az erdélyi munkásság küzdelme a román uralom alatt* című kötet összeállítói Bruder Ferenc városi párttitkár és Salamon László újságírók voltak. Jordáky eléggé sértett hangú naplóbejegyzésben adott hangot véleményének a kötet szerzőivel kapcsolatban: „Meglepődéssel hallottam, hogy az SZ.D.P. központja, illetőleg Mónus Illés megbízta Brudert az erdélyi szociáldemokratáknak a kisebbségi életben folytatott küzdelmének a megírására. Öt íves kötettről van szó. Bruder pedig Salamon Lászlóval csinálja ezt meg. Lássuk mi lesz? Két »áruló« elvtárs, aki részt sem vett a kisebbségi küzdelemben, aki nem tudta magát beilleszteni a magyar kisebbségi-nemzetiségi ellenállásba, mert az egyik a cionistákat, a másik a bukarestieket szolgálta. Furcsa úgy a megbízó, mint a vállaló részéről.”⁴⁰⁷

Jordáky ekkor egy Paul Lafargue füzetten, egy francia forradalomról szóló füzetten és egy Spanyolországot ismertető kis füzetten dolgozott⁴⁰⁸, viszont távlatilag szerepelt tervei között egy „második erdélyi kötet” összeállítása is, amely elsősorban szépirodalmi, munkásművelődési jelleggel bírt volna.⁴⁰⁹ A Bruder–Salamon-kötethez hasonlóan Jordáky a két évtized alatti erdélyi munkásművelődést, a sajtót, a kiadott brosrák, füzetek összegzését kívánta elvégezni.

⁴⁰⁴ Mónus Illés levele Jordáky Lajoshoz. Uo.

⁴⁰⁵ Jordáky Lajos levele Mónus Illéshez. Uo.

⁴⁰⁶ Salamon László levele Mónus Illéshez. PIL, 658. fond. 5. állag, 223 ö.e.

⁴⁰⁷ EME, Jordáky-hagyaték, I/2, 1941. 09. 23-i naplóbejegyzés.

⁴⁰⁸ „Egy heti munka után befejeztem egy történelmi dolgozatot Spanyolországról”. EME, Jordáky-hagyaték, I/2, 1941. 08. 2-i naplóbejegyzés.

⁴⁰⁹ „Nem sűrgetem a kéziratokat nagyon, mert tudomásom szerint a párt először Bruder-Salamon összeállításában jelenik meg pártunkkal kapcsolatos könyv.” Jordáky Lajos levele Mónus Illéshez. PIL, 658. fond. 5. állag, 223 ö.e.

Az elkészült első erdélyi kötet kéziratát a budapesti szerkesztőség és Mónus Illés nagy elismeréssel fogadták. Szerinte „ennél tökéletesebbet, régen nem olvastam”, sőt mi több „az anyag kitűnő, megírási módja tökéletes, hibátlan, stílusa zökkenőmentes, egységes, szinte el vagyok ragadtatva az egész munkától.”⁴¹⁰

A március 15-i ünnepséghez hasonló munkásművelődési események⁴¹¹ szervezését Jordáky és vele együtt más baloldali értelmiségiek (mint Balogh Edgár, Nagy István stb.) 1941 és 1944 között minden évben megpróbálták szervezni. Ugyanakkor a magyarországi „függetlenségi” és németellenes gondolkodókat is igyekeztek bevonni. Sőt mi több a népi írók balszárnyával is eredményesen építettek ki virágzó kapcsolatokat. Kovács Imre, Erdei Ferenc, Veres Péter, Darvas József többször megfordultak Kolozsváron és az erdélyiek pedig Budapesten.

1941 nyarát követően Jordáky is mind inkább a magyar „antifasiszta és függetlenségi” mozgalom körül vélte megtalálni a helyét a magyar szellemi életben. Az először Szekfü Gyula, majd pedig Kovács Imre elnökletével létrehozott Magyar Történelmi Emlékbizottság létrehozása és a nemzetközi eseményekben bekövetkezett fordulat (német vereség Moszkva alatt, az USA hadbalépése) járult hozzá a függetlenségi mozgalom első nyilvános akciójához, a *Népszava* 1941. karácsonyi számának a megjelenéséhez.⁴¹² A vezércikket Szakasits Árpád írta, *A mi földünk: a mi életünk* címmel. Bevezetőjében kijelentette, hogy valódi nemzeti frontos kezdeményezés született, hiszen nemcsak szocialisták, hanem olyan egyének is megszólaltak, akik „tisztá szándékkal akarják, hogy ez a mi országunk önálló legyen és maradjon, függetlenségben élje életét és függetlenül szabja meg a maga útját, amelyen haladnia kell; szabad legyen népe és népének szelleme és hogy ez a nép ne csak politikailag, hanem gazdasági és társadalmi értelemben is fölemelkedhessék arra a magaslatra, amely megilleti”.⁴¹³

Tekintélyes szerzői gárdát sikerült toborozni, amely az alábbi névsorból is látszik: Balogh Edgár, Darvas József, Dési Huber István, Földes Ferenc, Földes Mihály, Gosztonyi Lajos, Jordáky Lajos, Kállai Gyula, Kasztel András, Kéthly Anna, Markos György, Millok Sándor, Mód Aladár, Mónus Illés (Ács Tivadar néven), Révész Mihály, Szabó Zoltán, Szerdahelyi Sándor, Takács József, Várnai Dániel baloldali/szocialisták mellett cikket közölt a lapban Bajcsy-Zsilinszky Endre, Benedek Marcell, Horváth Béla, Móricz Zsigmond, Szabó

⁴¹⁰ Mónus Illés levele Bruder Ferenchez. Uo.

⁴¹¹ „Nagy Istvánnal, Józsaival és Lenghellel együtt tárgyaltam Szakasits, Mónus, Peyer és Büchlerrel. Feltűnően engedékenyeknek mutatkoztak. Együttműködés minden vonalon. A kiadandó könyv terjesztésében csak azt kéri, hogy egyedül Gaál Gábor ne a saját nevével írjon.” EME, Jordáky-hagyaték, I/2, 1941. 05. 11-i naplóbejegyzés.

⁴¹² Juhász Gyula I.m. 162.

⁴¹³ Szakasits Árpád: A mi földünk: a mi életünk. *Népszava*. 1941. 12. 25-i szám, 1.

István és Szekfű Gyula is. Nagy feltűnést keltett Szekfű és Bajcsy-Zsilinszky részvétele. Szekfű a cikkében miután kijelentette, hogy sosem titkolta marxizmus-ellenességét rátért az érdemi mondanivalójára. Mint írta „Nagy elemi csapások idején [...] mindenki az utcára tódul, és fölfedezi, hogy emberek között van a helye, [...] mert ilyen veszedelmek idején senki sem segíthet önmagán, mindenki másokra, a többiekre van utalva.” Végül pedig rátérve az aktuális teendőkre a világnézeti különbözőségeken való túllépést javasolta a túlélés érdekében. „Ilyen viharban élünk ma is, [...] bizonyos lényeges dolgokban meg kell értenünk egymást, mert különben egyenként, különállva még könnyebb az elpusztulás, mintha sokan, nagyon sokan megértik egymás szavát.”⁴¹⁴

Ugyancsak szenzációt jelentett Bajcsy-Zsilinszky Endre is az ünnepi számban. Cikkében elősorban a „magyar jövő” érdekében állónak gondolt teendőket vázolta fel. Szerinte a magyar politika célja „fönntartani és teljesebb nemzeti önkormányzat irányában továbbfejleszteni történelmi gyökerű parlamentarizmusunkat; az eddigieknél sokkal szorosabb ütemben emelni a magyar parasztság és munkásság gazdasági, művelődési, szociális színvonalát, de az önsegély és önkormányzat formái között; egy nagyszabású, deákferenci szellemű nemzetiségi politikával békét teremteni idebent, és békét előkészíteni a körülöttünk élő, hasonló, kisebb lélekszámú népek felé; kiépíteni a teljesség és a tökéletesség legfelsőbb mértékéig az ország honvédelmét, mind szellem, mind kiképzés, mind pedig modern fölszereltség és a szükséges erődítések dolgában; végül pedig mindenáron és minden eszközzel fönntartani a magyar állam eszmei egységét, függetlenségét, szuverenitását. Nem végződhetik úgy ez az új világháború, hogy a magyarságnak szabadna letérni erről az útról.” Bajcsy-Zsilinszky nemcsak belpolitikai, hanem külpolitikai célokat is felsorolt, vagyis: „a wilsoni etnográfiai gondolat bárminő új fogalmazásban is jelentkezik, nem hozhat állandó rendet és békét Európára, hanem csak a történelmi gondolatnak és földrajzi adottságoknak újólagos restaurációja, azaz az erők kipróbált és természetes elhelyezkedése és összhangja, a szabad népek együttélése alapján”.⁴¹⁵ Vagyis Bajcsy-Zsilinszky a megvalósult revízió tartósságával és a magyar állam/nép Duna medencei szupremáciájával számolt.

Jordáky Lajos *Erdélyi történelem* című cikkel jelent meg a *Népszava* ünnepi számának lapjain. Alapvetően egy történelmi esszé írására vállalkozott, amelyben az erdélyi fejedelemség – és elsősorban Martinuzzi György – korába vetítette vissza a függetlenségi gondolatot. Szerinte a három részre szakadt országban „Erdélyben talál otthon a felső körökben is a magyar

⁴¹⁴ Szekfű Gyula: A szabadság fogalma. *Népszava*. 1941. 12. 25-i szám, 17.

⁴¹⁵ Bajcsy-Zsilinszky Endre: Kossuth és a magyar külpolitika. *Népszava*. 1941. 12. 25-i szám, 19.

szó. Ez haladást jelent és nemzeti függetlenséget s bár akkor még nemzeti tudatról nem beszélhetünk, mégis a nemzetmegmaradást szolgálja.”

Írásában azt is kifejtette, hogy az erdélyi főurak a nemzet fennmaradását úgy valósították meg sikerrel, hogy egyben az európai haladás – vagyis Jordáky szerint a protestantizmus – eszméit adaptálták az erdélyi valósághoz. Jordáky szerint az erdélyi külpolitika váltakozó – nyugat és kelet között egyensúlyozott – volt és a fejedelmek sikeres kultúrpolitikája következtében a nyugati haladás eszméi nyugati felbukkanásukkal egyidőben Erdélyben is megjelentek. A kora újkori erdélyi diákokról például az alábbi írta: „Örökké nyugtalan szellemük nyugatra, holtig hű szívük haza húzza őket. Nyugatot járnak, hogy nyugati szellemet hozzanak haza. Otthonosak mindenütt az egész világon. Nemzetek fölött álló műveltséget szívnek magukba s a legnagyobbak közöttük ezt nemzeti kultúrává alakítják, dolgozzák át.”⁴¹⁶

Történeti kitekintését a szabadság és függetlenség gondolatával zárta. Mint állította, „Erdély függetlenségének és szabadságának megőrzése a magyarság fennmaradása szempontjából történelmi szükségszerűség volt.” A mondat aktuálpolitikai célzása egyértelmű, de még példával is megerősítette: „a török ellen nyugat eszméit, az európai kultúrát védeni, a német s az elnemzetietlenedő dunántúli főurakkal szemben a magyarság megmaradásáért küzdeni: történelmi feladat (volt).”⁴¹⁷ Vagyis a korabeli Magyarország német orientációjával szemben Jordáky egy független külpolitikát tartott volna üdvösnek. Cikkében még a saját Erdély-képéhez a revízió támogatását is hozzárendelte, mert látszólag a 15.–16 századi Erdélyről írva, a negyvenes évek Magyarországra vonatkoztatva írta „Erdély protestáns, alkotmányos és haladó, mert hiszi, hogy a magyarságot csak ilyen módon mentheti meg. Egyetlen pillanatig sem mond le a magyar részek újraegyesítéséről.”

Végül pedig Erdélyhez olyan értékeket társított, mint tolerancia, szabadság, alkotmányosság és kijelentette, hogy az „erdélyi szellem megtörik, mihelyt szabadsága megszűnik”.⁴¹⁸ Az magyarországi „függetlenségi mozgalomban” viszont nem mindenkit látott szívesen. Naplóbejegyzésében „szociálfasisztának” minősítette a harmadikutas Németh Lászlót, sőt mi több még Veres Pétert is ehhez a csoporthoz sorolta.⁴¹⁹

⁴¹⁶ Jordáky Lajos: Erdélyi történelem. *Népszava*. 1941. 12. 25-i szám, 31.

⁴¹⁷ Uo.

⁴¹⁸ Uo.

⁴¹⁹ „*Ma este Heveséknél Németh Lászlóról beszélgettünk. Heves Reni volt az előadó, akinek konklúziója, hogy N.L. tiszta szándékú, becsületes szocialista. Németh Lászlót ezt az egyébként legműveltebb magyar kultúrfilozófust teljesen félreismerték. Még vannak szocialistáink akiket műveltsége, művei annyira megtévesztenek, hogy szocialistának nevezik őt. A múltkoriban már Nagy Istvánnak is mondtam, hogy ne idézze cikkeiben N.L.-ot, ne állítsa példakép még a polgárság elé sem. N.L. veszélyes, mert művelt, mert rendkívüli íráskészségével a maga bűvköreibe von embereket, mert mondanivalói és tettei a legbátrabbnak tűnnek fel. Egyébként individualista,*

Egy másik megnyilvánulása kulturális ügyekben a magyar nemzetkarakterológiai viták bírálata volt. Mint írta „*Jó ideje már, hogy különféle osztályozások kerültek a magyar közéletbe a magyarságot illetően. Irodalomban, tudományban és társadalomban kezdődött a zsidóellenességgel. Ezt követték: a törzsökösség hangoztatása, minden idegen, főleg német eredetű vér elleni fellépés, szükséges disszimiláció hangoztatása, Veres Péter parasztszemlélete, Németh László híg és mély magyarsága, aminek alapján még Petőfiről is kisütötte, hogy csak egy asszimiláns.*” Mint látszik az erdélyi magyar baloldal is figyelemmel követte a harmincas évek vitáit, amit Jordáky tétélesen ki is jelentett: „*Éveken át ezt az osztályozást csak a távolból szemléltük. De felszabadultunk s a felszabadulás első „öröm” órái után már is új osztályzások középpontjába kerültünk. Most arról van szó, hogy vannak jó és rossz magyarok. Jó magyarok mind azok, akik húsz év alatt semmiért nem exponálták magukat, a passzivitás hazug jelszavába burkolózva vonultak félre a munka és dolgozás helyett, de a felszabadulás napján, főleg pedig a honvédség bevonulása után azonban nagy magyarok lettek és hűségleveleket kezdtek osztogatni, s még osztályozni is kezdtek. Akikre azt mondják ezek az urak, hogy rossz magyar, az elveszett ember.*” Végül saját sorsára is reflektált, amikor azt írta: „*Azt kidobják állásából, megakadályozzák újbóli elhelyezkedését, rendőri megfigyelés alá helyeztetik, kikiáltják oláhbarátnak és kommunistának...*” A szocialistákat támadók érvelését megfordítva pedig kijelentette, hogy „*S vajon ha mi osztályoznánk, mi lenne. A kisebbségi helyzetben elfoglalt szerepre adnánk természetesen a jegyeket. Azt mondanánk, hogy voltak magyarok s voltak gyávák. S a gyávák azok most a „jó” magyarok. A magyarok pedig maradtak kisebbségiek.*”⁴²⁰

antimarxista, minden alkalmat felhasznál a Szovjetunióba való rúgásra. Világnézete fasiszta, bár tiltakozik ellene. De elmélete: a minőségi szocializmus; frazeológiája: az új nemesség, vezér stb.; gyakorlata: a tömegektől való irtózás, önvezér elhivatottságának hangsúlyozása, mind azt bizonyítják, hogy ő a legkiválóbb képviselője a magyar szociálfasizmusnak.

A magyar szellemiségben valami baj van. Szabó Dezső után, Veres Péter és Németh László a magyar szociálfasizmus képviselői. Persze mindegyikük önmagát tartja a vezetésre legalkalmasabbnak. Szabó Dezső a munkásság felé is kacsintó középosztálybeli ideológus-vezér után, Veres Péter a parasztság, Németh László pedig a kifinomult középosztálybeli polgár-intellektuell számára, respektíve saját maga számára vindikálják a magyar életét: gazdaság, társadalom, politika, kultúra megváltoztatásának és vezetésének a jogát.

Mégis vajon melyik az az elem, amelyik megteveszthet tudatos marxistákat is. Van egy ilyen mindegyikükénél közös elem. Ez a németellenesség. Sokan összetévesztik a németellenességet a fasiszmusellenességgel. Bár ennek semmi köze egymáshoz. A németesség beolvasztó képességétől, és a német imperializmus erejétől féltik a magyarságot. Ezért németellenesek és ezért a németeket kiszolgáló nyilasmozgalmak ellenségei is. Ez azonban természetesen nem akadály, annak, hogy meg ne teremtsék a magyar szociális hangú fasizmus, a szociálfasizmus ideológiáját.” EME, Jordáky-hagyaték, I/2, 1941. 03. 1-i naplóbejegyzés.

⁴²⁰ EME, Jordáky-hagyaték, I/2, 1941. 03. 24-i naplóbejegyzés.

Ugyancsak a függetlenségi gondolat egy másik megnyilvánulása volt az erdélyi baloldaliak és polgáriak/liberálisok összefogásával⁴²¹ létrejött *48-as Erdély*⁴²² című kötet.

A *48-as Erdély* című kötet 1943-as megjelenését követően a *Termés* című folyóirat szerkesztői és *48-as Erdély* kötet szerkesztői – leginkább Jordáky Lajos és Szabédi László – között egy irodalminak látszó, de sokkal inkább történetpolitikai/emlékezeti vita zajlott le.

A *Termés* című folyóirat a magyarországi szellemi életben a párbeszéd fórumaként mutatkozott be. A *Korunk*, *Kelet Népe* és *Nyugat* megszűnése, valamint az *Erdélyi Helikon* és a *Pásztortűz* stagnálása, továbbá a *Hitel* jobboldali irányvétele miatt Szabédiék elhatározták egy új fórum indítását. A *Termés* pontos szellemi és ideológiai behatárolása nem könnyű. Leginkább a népi mozgalom centrumától jobbra, de nem a szélsőjobboldalára, Németh László gondolkodását osztó körbe tudjuk helyezni.⁴²³ Szerkesztőinek többsége részt vett az 1943-as balatonszárszói konferencián, valamint jó kapcsolatuk volt Püski Sándor könyvkiadóval is. Továbbá nem elhanyagolható az sem, hogy a szerkesztőgárda nagyrészt fiatalokból tevődött össze⁴²⁴, ezért kevésbé voltak betagozódva egy-egy irodalmi irányzatba.⁴²⁵ A *48-as Erdély–Termés* vita érdekében egyrészt szükséges a *48-as Erdély* kötet ismertetése, valamint a *Termésben* megjelent Szabédi kritika alapos szemlézése is, azért, hogy a két mű – és a két személy, Szabédi és Jordáky – közötti világnézetbeli, a „magyarság/munkásság” jövőjére vonatkozó elképzeléseiket megérthessük. A jövőre vonatkozó különbségek mellett a múlt értelmezésében is eltérő volt a két személy, és az általuk reprezentált csoport viszonya. Főleg ez 1848-as hagyomány felvállalása vagy pedig negligálása jelenti a fő ütközési pontot a „népfrontos” és a „népi jobboldallal”, vagy akár a fajdvédelemmel kacérkodó⁴²⁶ csoport között. A *48-as Erdély–Termés* vita kiobbantója lehetett az a körülmény is, hogy a *Termés* 1942-es

⁴²¹ A kötetben a polgári liberális Ligeti Ernő, Janovics Jenő, Krenner Miklós mellett, baloldaliak, mint Jordáky Lajos és kommunisták, mint Nagy István, Balogh Edgár, Józsa Béla és Kovács Katona Jenő fejtették ki elképzeléseiket az 1848-as erdélyi eseményekről. Megjegyzendő, hogy nem történeti munka, hanem sokkal inkább aktuálpolitikai célokat, a jelent a múltba visszavetítő munkával állunk szemben.

⁴²² *48-as Erdély. Zsebkönyv.* Kolozsvárt, Jordáky-nyomda, 1943.

⁴²³ Vallasek Júlia: „Az érték és jó szándék mandátuma”. A *Termés*. In: Uő: *Sajtótörténeti esszék. Négy folyóirat szerepe 1940–1944 között az észak-erdélyi kulturális életben.* Kriterion, Kolozsvár, 2003, 91–93.

⁴²⁴ Nemzedéki folyóirat jellegét jelzi az is, hogy szerkesztőgárdájának többsége az 1937-es Vásárhelyi Találkozó aktív résztvevője volt. Például Szabédi László, Bözödi György, Kiss Jenő, Asztalos István, Jékely Zoltán.

⁴²⁵ Vallasek I. m. 79.–80.

⁴²⁶ A fajvédő jelző használatát negatív konnotációk nélkül azért tartom alkalmazhatónak Szabédira, mivel a *Termésben* levő cikkeit nézve látszik, hogy leginkább az asszimiláció/asszimilánsok kérdése jelenti a legfontosabb pontot az 1940–44 közötti publikációiban. Azt is ki lehet jelteni, hogy magyar fajvédősége nem jelentette azt, hogy az „idegen fajúakkal” szemben jogfosztó intézkedésekre biztatott volna. Ugyanakkor azt is mondhatjuk, hogy Szabédié nem egyedülálló eset a többségbe jutott erdélyi magyar társadalmon belül, hiszen a magyar nemzeti megerősítése a „nemzeti kurzus” részét jelentette. Gyurgyák János meghatározása szerint „az antiszemitizmus, a liberalizmusellenesség, irredentizmus és bizonyos szociális érzékenység jegyében szinte szétszálazhatatlanul összefonódtak ébredő, fajvédő, ellenforradalmi és radikális keresztényszocialista személyek és mozgalmak”. In: Gyurgyák János: *Magyar fajvédők.* Budapest, Osiris, 2012, 9.

indulásakor az 1848-as Kolozsvári Unió Zsebkönyvet⁴²⁷ nevezték meg elődjüknek. Ehhez képest mégis a „népfrontos” baloldal vette rá az idős Sándor Józsefet egy címében hasonló kötet kiadására, az 1848-as eredetihez hasonlóan.

Krenner Miklós (Spectator)⁴²⁸ előszavában „a haladó liberális elvek” nevében felhívást tett közzé, amely az 1848-as eszmék megőrzését, valamint a meg nem valósult 1848-os program végrehajtását tartotta volna a „magyar jövő” egyetlen lehetséges útjának. Krenner itt elsősorban a nemzetiségi kérdésre gondolt, értelmezése szerint a forradalom és szabadságharc leverése után mind a három erdélyi nemzetiség elégedetlen volt Bécs politikájával. Érdekes, hogy Krenner értelmezése szerint Erdélynek Magyarországgal való uniója⁴²⁹ hozzájárult a magyar fejlődéshez és az feltételezte, hogy a magyar–román, illetve magyar–szász közeledésben fel fog majd oldódni az erdélyi nemzetiségi konfliktus.⁴³⁰

Jordáky Lajos cikkében az 1848-as tavasz eseményeit két tényezőnek tulajdonította. Egyrészt a nemzetközi láncreakcióval magyarázta a forradalom kitörését, másrészt pedig az írta, hogy az „ifjúság és nép” azonosult az 1848 márciusi eszmékkel. Marxista gondolkodóként ezt még egy ponttal toldotta meg: úgy gondolta, hogy ezek az eszmék csak ott teljeshetnek ki, ahol a társadalmi fejlődés materiális tényezői is jelen vannak. Szerinte ebben a keretben értelmezhető a magyar 1848 és a pesti ifjúság kontribúciója is. Szövegében végig hangoztatta a haladó erők és a mitikus „nép” közötti összefogást. Írásának egy újabb pontjában az erdélyi románság 1848-as aktivitását is elemezte. Szerinte a forradalom kezdetén a román ifjúság – és Jordáky gondolkodását követve, akkor a román „nép” is – a szabadságjogok és az unió mellett foglalt állást. Az, hogy nem tartottak végig ki ezen az állásponton, annak volt a következménye, hogy egyrészt „nem hatották át a haladó eszmék” eléggé a román vezetőket, másrészt egyes magyar hibás törekvéseket látva egyre inkább közeledni kezdtek a „reakció” táborához. Szövegét végül 1848 két jelszavával zárta. „Szabadság és unió, unió és szabadság.” Míg az elsőt a magyarországi forradalom, addig a másodikat az erdélyi forradalom váltotta valóra. Jordáky értelmezésében mindezt megkoronázta a két tartomány uniója, hiszen „ez a szabadság nemcsak az erdélyi magyarság, hanem a románság, s egyáltalában az egész ország minden magyarjának és nemmagyarjának szabadságát erősítené és szilárdítaná meg”.⁴³¹

⁴²⁷ Urházy (szerk.): *Unio. Zsebkönyv*. Kolozsvárt, Barbáné és Steinnál, 1848.

⁴²⁸ Két világháború közötti politikai publicisztikájában a román és a magyar nemzetiség közeledéséért, az erdélyi magyarság hídszerepéért, továbbá a kisebbségbe került erdélyi magyarságon belüli társadalmi és politikai reformokért emelte fel a hangját.

⁴²⁹ Nyilván ennek hangoztatását az 1943-as kontextus diktálja, a második bécsi döntés is felfogható egy ilyen „unióknak”.

⁴³⁰ Spectator: 48-as Erdély. In: *48-as Erdély* I. m. 8.

⁴³¹ Jordáky Lajos: Erdély márciusi ifjúsága. In: *48-as Erdély*. I. m. 22.

Kovács Katona Jenő cikkében a reformkor nemességét ostromozta, mivel a kezdeti felfogását⁴³² hamar sutba dobva azt az álláspontot tette magáévá, hogy lehetetlen a társadalmi feszültségeket úgy megoldani, hogy a szétszított földeken ne „rácz, oláh, tót legyen” az utód. Vagyis ebben az esetben Kovács Katona nacionalista célt tulajdonított a nemességnek, saját szempontja pedig marxista és osztályszempontú.⁴³³

Szenczei László Kossuth és Erdély kapcsolatát firtató cikkében olyan bizonyíthatatlan feltételezésekbe bocsátkozott, mely szerint, ha a kossuthi demokratikus programot valósították volna meg, akkor nem következett volna be 1918, a nemzetiségi problémák nem lettek volna olyan antagonisztikusak, sőt mi több „a nagylelkű közös haza fiai, túl kicsinyes nyelvi és faji különbségeken, egymásért dolgozva és küzdve, felolvadtak volna egy kristálytisztá, szellemi természetű patriotizmusban”.⁴³⁴

A kötet többi írásaiban Balogh Edgár Bemről, Nagy István a munkásság és Petőfi viszonyáról, a polgári liberális írók pedig 1848 egy-egy rész kérdéséről írtak. Janovics Jenő például az 1848-as színjátszást, míg Szentimrei Jenő az 1848-as sajtót dolgozta fel. Ám ezek bővebb ismertetésétől jelenleg eltekintek.

Nyilvánvaló, hogy a kötet aktuálpolitikai/emlékezetpolitikai célokat szolgált. A második bécsi döntés után Észak-Erdélyben is túlsúlyba került a magyarországi nacionalizmus annak különböző irányzataival. Ezzel szemben próbáltak a baloldali gondolkodók az erdélyi liberálisokat megszólítva egy demokratikus függetlenségi hagyományt teremteni, vagy visszanyúlni az eredeti 1848-as eszméhez. A kötetben – habár nincs róla konkrétan szó – mégis észlelni lehet a két óriás – német és orosz – közé szorult Kelet-európai kis népek összefogásának/barátságának szükségességét, és mindezt még igyekeztek a kossuthi Duna Konföderációval és Bem-kultusszal is kiegészíteni. Nem kell különösen szakértőnek lenni, hogy mindezt az 1940–44 közötti Románia és Magyarország közötti reciprocitáson alapuló nemzetiségi politikára való reakcióként láthassuk. Ugyanakkor a kötet igyekszik a „nemzeti kizárólagossággal” is felvenni a harcot, amiről leginkább a *Termésben* közölt Szabédi kritika mondott elmarasztaló ítéletet.

Itt Szabédi elsősorban azt kifogásolta, hogy szerinte a szerzők 48-as (valójában 67-es) hevületükben minden problémáért csak a magyar nemzeti gondolkodást tették felelőssé, vagyis úgy állították be a történelmi eseményeket, mintha 1918–19-ért csak a magyar állam/vezetőség

⁴³² Amely szerint a nemzeti szabadság és a demokrácia kéz a kézben jár.

⁴³³ Kovács Katona Jenő: Nemzetiség, demokrácia, únió. In: *48-as Erdély*. I. m. 65.

⁴³⁴ Szenczei László: Kossuth és Erdély. In: *48-as Erdély*. I. m. 74.

lenne a felelős, és a nemzetiségi irredentának semmi köze nem lett volna hozzá.⁴³⁵ Szerinte a nemzetiségi problémákat nem „barátkozással”, hanem a magyar nemzet és magyar lakosság „megerősítésével”, gazdasági programokkal, felülről irányított társadalomszervezéssel lehet megoldani. Érvelését még azzal toldotta meg, hogy tulajdonképpen mindegy, hogy valaki nemzetileg türelmes vagy türelmetlen, mert mindkettő téves premisszából, vagyis a nemzetiségek feletti nemzetből indul ki. Itt egy problematikus pontot vont be az érvelésébe, vagyis az asszimiláció és az asszimilánsok kérdését.⁴³⁶ Szabédi szerint azért ártalmas a liberális és egyben az asszimilációt elősegítő magyar nemzeteszme, mert az asszimilációra hajlamosakat magába olvasztotta a nemzetiségekből, míg az asszimilációt elutasítókat eltávolította a magyarságtól s így a „barátkozás” lehetősége is végképp megszűnt. Szerinte ezért is fogadnak ellenségesen a nemzetiségek bármilyen magyarbarát hangot a saját elitjük részéről. Ugyanakkor Szabédi pontosította saját álláspontjukat is. Vagyis ők – a *Termés* köre – nem az asszimiláltak ellen vannak, hanem az egész asszimilációs rendszerben keresendő a probléma. Szerintük nem a magyarságba való asszimilálódás oldja meg a problémákat, amely még inkább elválaszt más nemzetektől; a „nemzetiség közötti határok elmosódása csak zűrzavart teremtett – mondja Szabédi – és csak azt teremtene a jövőben is.”⁴³⁷

Szabédi szerint téves 1848-nak népi alapot tulajdonítani, épp ezért félrevezető Jordáky cikke, amelyben a pesti ifjak mellé különböző nemzetiségű dolgozókat állított oda. Továbbá bírálta azt a nézetet, miszerint 1848 befejezetlennek maradt polgári forradalom lett volna, amelyet végül a munkásságnak és pártjának forradalma kellett volna kövessen. Kritikáját végül Leninre való hivatkozással zárta, Leninnek arra a kijelentésére utalva, mely szerint a nemzetköziség valójában nem a nemzeti sajátosságok megszűnését kellene jelentse, hanem egy olyan elv, amely kikutatja és hozzáidomítja az elv alkalmazását a nemzeti és állami sajátosságokhoz.⁴³⁸ Szabédi szerint végső soron a fő problémát az jelenti, hogy a kötet szerzői harcot hirdettek a nemzeti elfogultság – Szabédi gondolkodásában, maga a magyar nemzeti eszme – ellen. Holott a valódi magyar sorskérdés az, hogy a magyar lakosság nagy része gazdasági és kulturális szegénységben él. Ezt a hátrányt viszont éppen a magyar elem megsegítésével látta volna megoldandónak. A közös pontot Szabédi és Jordáky gondolkodásában – amely végső soron felelet a harmincas-negyvenes éveket meghatározó magyar sorskérdésekre is – Szabédinak egy másik *Termés*-cikkében találhatjuk meg. Itt Szabédi

⁴³⁵ Szabédi László: A megállított nap. In: *Termés*. 1943/Tavaszi, Kolozsvár, 62.

⁴³⁶ Szabédi László: A megállított nap. I. m. 64.

⁴³⁷ Uo.

⁴³⁸ Uo. 68.

Lükő Gábornak *A magyar lélek formái* című kötetéről írt bíráló kritikát, és ebben felvetette, hogy hiábavalónak tartja a magyar jelleg meghatározását célzó próbálkozásait. A teendő inkább az lenne, hogy ha a kutatók rámutatnának arra, hogy „városaink magyarsága nemzetiségeinkhez viszonyítva túlnyomóan proletársorban él, nem egy szociális törvényhozás volna-e a valóságos fajvédelem, anélkül, hogy hogy egy szó esnék a magyarság védelméről?”⁴³⁹

Jordáky válaszában tudomásul vette Szabédi egyes állításainak érvényességét, sőt mi több, Jordáky szerint a szocialista világnézetű írók is a nemzetiségi kérdés valamilyen megoldására kínáltak megoldást. Szerinte éppen a magyar és a magyarországi helyzet megoldását kívánták kötetükkel szolgálni. Jordáky azt állította, hogy az egyetemes eszmék és azok magyar adaptálása között nincs konfliktus, lényegében a kettő ugyanazt a célt kívánja beteljesíteni, vagyis a nemzeti elfogultságok nélküli, békében egymás mellett élő népek életét szolgálni. Megfigyelhetjük, hogy Jordáky álláspontja elég közel áll a Szabédiéhoz, mivel pontosan arról értekezik, hogy az egyetemes eszme adaptálásával pont saját nemzetének fejlődését szolgálja.

További okfejtésében visszatért arra, hogy 1848 az egész magyar népé, és csak annyi a különbség a Termés-csoport felfogásához képest, hogy a szocialisták egyben örökösei és továbbfejlesztői ennek a gondolatnak. Cikkének aktuálpolitikai jellegét maga hangsúlyozta azzal, hogy kiemelte: „a magyar munkásság most már nem csupán az elsikkadt 48-at akarja megvalósítani, hanem azt, amit ma 1943-ban kell realizálnia történelmi hivatásának megfelelően”.⁴⁴⁰ Jordáky válaszában megkerülte a „nép” és az ifjúság azonosításának problémáját, mikor a pesti lakosság foglalkozás és anyanyelv szerinti statisztikáit szemlélte, továbbá kijelentette, hogy „az ifjúság mellett nem a nemzetiség, hanem a nép a fontos, s ez a nép áll magyarokból és nem magyarokból, ha tetszik nekünk, ha nem”.⁴⁴¹

Válaszában Jordáky még arra hívta fel a figyelmet, hogy téves Szabédinak az az igyekezete, hogy a liberális – polgári, haszonelvű asszimilációt – és az idegen ajkú munkásság „magyarosodási” folyamatát ugyanolyannak lássa. Végül pedig pont ezért tartja helyes útnak Jordáky a szocializmust a magyarság sorsproblémáinak a megoldására. Szerinte az osztályok nélküli társadalom megvalósulásával és mintaadásával a szocializmus egyben a magyar sorskérdés megoldása mellett a szomszédos népek boldogulását is szolgálhatta volna.⁴⁴²

⁴³⁹ Szabédi László: Módszer és népiség. In: *Termés*. 1943/Tavaszi. A kritikát lásd még: Szabédi László: *Ész és bűbáj*. Budapest, Magyar Élet, 1943.

⁴⁴⁰ Jordáky Lajos: A fejlődésben nincs megállás! In: *Termés*. 1943/Nyár, Kolozsvár, 64.

⁴⁴¹ Uo. 65.

⁴⁴² Uo. 66.

Szabédi László viszontválaszában felhívta Jordáky figyelmét, hogy nem a pesti lakosság összetételének szólt a kritika, hanem Jordákyknak azt az igyekezetét bírálta amelyben ő a pesti eseményeket és lakosságot azonosította a franciaországi és bécsi eseményekkel és résztvevőivel. Ami társadalomtörténetileg nem volt megalapozott, mivel a pesti munkásság nem képviselt akkora súlyt az ország társadalmában, mint például a bécsi, vagy a franciaországi munkásság.⁴⁴³ Szabédi a továbbiakban arra mutatott rá, hogy azokat az vívmányokat az „idegen polgárságunk, mesterek és mesterlegények leszármazottai” élvezték, viszont Szabédi szerint ez nem jelentette azt, hogy ők vívták volna ki azt. Végső soron Szabédi legfőbb kritikája a *48-as Erdély* kötettel szemben az volt, hogy a 48-as eseményeket és a magyarországi társadalmat úgy állította be, mint olyat, amely nemzetiségi különbségre való tekintet nélkül teljes egészében azonosult a 48-as eszmékkal. Holott – Szabédi szerint – csak a magyarság biztosította „azt a történelmi fejlődést és társadalmi erőt”, amely végül a 48-as szabadságeszméket gyakorlatba ültette. És itt tért rá Szabédi valódi nézetének aláhúzására: a jelenben – 1943-ban – a nemzetiségi feladatokkal, népek összefogása és barátsága jelszóval szemben a magyarországi politikában inkább „döntő súlya Magyarországon a munka magyar tömegeinek van”.⁴⁴⁴

A *48-as Erdély* kötetet tehát – a harmadikutasok, a szélsőjobboldaliak és a szociáldemokraták egy része kivételével – pozitívan fogadták. Leginkább a népiek baloldala nyilatkozott elismerően róla.⁴⁴⁵

A *48-as Erdély* című kötetről a Termésben lezajlott vita után Jordáky 1943. augusztus 15-én az alábbiakat jegyezte fel naplójába: „*A Termés írói a szocializmus felé fordulnak. Szabédi kritikával, de szolgálni fogja a szocializmust, meg vagyok róla győződve.*”⁴⁴⁶ Azt nem tudjuk, hogy konkrétan Jordáky ezt hogyan értette. 1943-ban véleményem szerint még korai mind Szabédi, mind pedig a Termés írói körének „szocializmusáról” beszélni. Szabédi ekkor még inkább a harmadikutaságot⁴⁴⁷ képviselte. Vagyis mind a német mintájú völkisch, mind pedig az idegen szocializmussal szemben egy harmadik – magyar – út fontosságát hirdette.

A második bécsi döntést követően tehát az erdélyi munkásszervezetek politikai, gazdasági és kulturális integrációja megvalósult. A kezdeti lelkesedés után azonban a napi

⁴⁴³ Szabédi László: A nyitott kapu. In: *Termés*. 1943/Nyár, 66.

⁴⁴⁴ Ebben a mondatban nyilvánul meg a magyar fajvédelem krédója.

⁴⁴⁵ „*Edgár hazaérkezett. Érdekes dolgokat mond. Nagyon súlyos a helyzet. A 48-as Erdélyt lelkesedéssel fogadták Darvas, Kovács, Erdei körében, a Gyórfy kollégiumban, Debrecenben. Szabó Zoltánnak és Gogoláknak nem tetszett. Annyi baj legyen s mintha Mónus is húzta volna már az orrát. Gál István az „Ungarn”-ba ír róla.*” EME, Jordáky-hagyaték, I/2, 1943. 04. 19-i naplóbejegyzés.

⁴⁴⁶ EME, Jordáky-hagyaték, I/2. 1943. 08. 15-i naplóbejegyzés.

⁴⁴⁷ Véleményem szerint leginkább az alábbi mondat példázza Szabédi vízióját: „Társadalmunk legveszedelmesebb rákfenéje éppen az, hogy milliók és milliók hordoznak a szívükben nem belülről sarjadt, tőlük idegen meggyőződéseket.” In: Szabédi László: *Ész és bűbáj*. I. m. 5.

gondok, az SZDP titkárságának centralizációs hajlama lecsökkentette a szociáldemokraták örömét. A Nemzeti Munkaközpont, a hivatásszervezetek, illetve a nyilasok szerveződése és táboruknak növekedése ellenére Pálffy Tibor – korábbi szociáldemokrata szakszervezeti tag, az RSZDP-n belül a jobboldali frakció egyik képviselője – 1943-as jelentése szerint a kolozsvári szociáldemokrata szervezet csak látszólag [volt] gyenge. Szerinte az üzemek munkásai félnek beiratkozni a szociáldemokrata szakszervezetekbe, viszont az általa vezetett Hivatásszervezetnek és a Nemzeti Munkaközpontnak is kevés tagja volt. Továbbá arra hivatkozott, hogy mindezek ellenére a szociáldemokraták erőteljesen befolyásolják a kolozsvári munkásság hangulatát. Informatív levelében azt is megemlítette, hogy a szociáldemokraták „az egész zsidóság támogatását élvezik.”⁴⁴⁸ Mint kiderült a centralizációtól nemcsak a szociáldemokraták és a hozzájuk közel álló szakszervezetek féltek. A két világháború közötti erdélyi irodalmi életben fontos szerepet játszó *Erdélyi Helikon* folyóirat szerzőgárdája is leszámolt az 1940–41-es évek illúziójával és 1942-es nyilatkozatával már világosan mutatott rá az impériumváltással keletkezett problémákra. A Helikoni közösség kritizálta a berendezkedő magyar államapparátust, mint olyat, aki a helyi viszonyokat nem ismeri és csupán csak bürokratikus módon kormányozza a visszatért területeket.⁴⁴⁹

4.3. Nemzeti, nemzetiségi kérdés és szocializmus Jordáky Lajos gondolkodásában a „kis magyar világ” alatt

Az új, soknemzetiségű Magyarország és Erdély/Kolozsvár demográfiai viszonyait talán Nagy István munkásíró érzékelteti a legjobban. Egyik 1945 utáni visszaemlékezésében így írt: „Szülőföldünkön nagy keverőmester a történelem. Az erdélyi tartományokban például nemcsak háromféle népet kevert úgy össze, hogy azt sem tudni, hol kezdődik az egyik és hol végződik a másik, hanem egyenként a családokat is össze-vissza keverte, össze-vissza csereberélte. Gyakran előfordul, hogy Kovács Ștefan, akit neve után magyarnak vélnénk, románnek vallja magát, Mureșan Istvánt ellenben románnek hinnők, de kiderül, hogy csak magyarul tud s nemzetiségét is annak tartja. Nincs e jelenség mögött semmi földöntúli rejtelem. Vegyesen élnek falvainkban és városainkban románok és magyarok, másutt meg szászok és magyarok vagy pedig románok és szászok, és nem egy helyen pedig mind a három nemzetiség keveredik.

⁴⁴⁸ EME, Jordáky-hagyaték, II/16. Pálffy jelentés.

⁴⁴⁹ Az írói Közösség Nyilatkozata. *Erdélyi Helikon*. 1942/9. 596–604.

Keveredetten dolgoznak a bányákban és a gyárakban, meg a falvakban, keverednek tehát a családokban is. A szív egyformán ver a fiatalok keblében. Minél inkább egymás ellen riasztották őket a múltban, annál érdekesebbnek, vonzóbbnak találták egymást.”⁴⁵⁰

A területileg megnagyobbodott Magyarországon tehát igen fontos problémát jelentett a nemzetiségek jelenléte. Erdélyben különösen a románság jelenléte bizonyult kritikus pontnak a magyar állam szempontjából. Az észak-erdélyi revíziót megvalósító miniszterelnök, Teleki Pál 1940 októberében beszélt nemzetiségpolitikai koncepciójáról. Szerinte „... mi nem a 22 évi tapasztalatok után megyünk, mert sokkal régebb nemzet vagyunk. Mi századokban és évezredekben élünk s nem 22 esztendőben. Ennek az ezer évnek pedig az a tradíciója, hogy mi egy dunamenti, többnyelvű országot vezetünk”.⁴⁵¹ Generációs, politikai vagy világnézeti különbségektől függetlenül a „kis magyar világ” korszaka alatt az erdélyi politikai elit legfontosabb törekvése a magyar szupremácia fenntartása volt. Telekinek „szent istváni” nemzeteszméjét a katonai és politikai vezetés erőteljesen elutasította. Ezért a későbbiekben a nemzetiségi kérdés csak nyelvi és közigazgatási problémát jelentett, szó sem volt a nemzetiségek kollektív jogainak a kiterjesztéséről. A korszak nemzetiségi politikájának kezelését az állam „az egyéni nyelvhasználati jogok, az anyanyelven folyó szakszerű és szolgáltató jellegű közigazgatás révén a Szent István-i államiság ideológiai keretei között gondolta el” – írja Bárdi Nándor.⁴⁵²

A budapesti kormányzati körök mellett az erdélyi elit is saját nemzetiségpolitikai koncepcióval jelentkezett. A legrepresentatívabbnak Mikó Imre értekezése számít.⁴⁵³ Kötetében Mikó a nemzetiségi és erdélyi kérdés megoldását a „nagy magyar” koncepción belül helyezte el. Három nagyobb irányt jelölt ki a politikai döntéshozók számára. Először is Mikó szerint a nemzetiségpolitika nem lehet pártharcok eszköze. Másodsorban nem a nemzetiség diszkriminálására van szükség a szupremácia fenntartásához, hanem a „saját nemzeti társadalom megerősítésére”. Végül pedig a kölcsönösségi politika jegyében a magyarországi nemzetiségek jogai a szomszéd államokban maradt magyarság jogaitól függnék.

A szociáldemokrácia klasszikus szemlélete egyoldalú internacionalizmust hirdetett. Vagyis a nemzetiségi különbségeken való túllépést és a „kizsákmányolókat és „kizsákmányoltakat” közötti harcra helyezte a hangsúlyt. Ezt a századfordulóra kialakult tételt

⁴⁵⁰ Nagy István: *Huszonöt év*. II. kötet. Bukarest, Állami és Művészeti Kiadó, 1956, 477.

⁴⁵¹ Telekit idézi Bárdi Nándor: A múlt mint tapasztalat. A kisebbségből többségbe került erdélyi magyar politika szemléletváltása, 1940–1944. In: *Uő: Otthon és haza* I.m. 178.

⁴⁵² Bárdi Nándor: *Otthon és haza* I.m. 180.–181.

⁴⁵³ Mikó Imre: *Nemzetiségi jog és nemzetiségi politika*. Kolozsvár, Erdélyi Tudományos Intézet, 1944.

nagyon hamar revízió alá vették és a két világháború közötti korszakban a nemzeti kérdéseket érintő ügyekben megváltozott a magyarországi szociáldemokraták álláspontja.

Legelőször is magyar szociáldemokrácia elismerte, hogy a „kizsákmányolók versus kizsákmányoltak” ideálja nem érvényes a magyar társadalomra. Mónus Illés elismerte, hogy a magyarság egy nemzetet alkot, amelyből nem zárható ki egy osztály, nem csak egy társadalmi réteg alkotja. A továbbiakban pedig az internacionalizmust a nemzetekfölöttiséggel próbálta meg helyettesíteni és megkérdőjelezte az uralmon levők jogát a „hazafiság privilégiumára”.⁴⁵⁴

Jordáky Lajos is egyre inkább a fentiek szellemében gondolkodott. Nemzetet és nemzetiségi kérdést tárgyaló nézeteinek kialakulása folyamatosan alakult. A két világháború közötti korszakban inkább ortodox marxista nézeteket vallott, a nemzetiségi kérdés csak másodrangúnak számított számára. A harmincas évek vége felé egyre inkább „kisebbségi”, magyar érveket használt beszédeiben, hogy aztán az 1940–44 közötti korszakban a nemzetről és a nemzetiségi kérdéstről vallott eszméi kikristályosodjanak. Valószínű, hogy Jordáky Lajos nemzetiesedésében nemcsak a kolozsvári egyetem és a 19. századi reformkorszak munkáinak az olvasása segített, hanem az erdélyi politikai és kulturális elittel való kapcsolata is. 1941 december 27-én például Jordáky és Mikó Imre egy baráti megbeszélést folytattak. Jordáky benyomása Mikóról az „érdekes és rendes, őszinte ember” jelzőkben manifesztálódott. Azonban kritikát is megfogalmazott, mint írta „a munkásmozgalomhoz és a munkássághoz azonban igen keveset ért, s úgy látszik olyanok befolyása alatt áll, akik még annyit sem értenek”. Végül pedig Mikó külpolitikai nézeteit is ismertette. Szerinte Mikó „erős Magyarországot [kívánt – A.R.] a háború utáni zavaros időkre. Erős hadsereg mellett szerinte legfontosabb az egységes [aláhúzva az eredetiben – A.R.] és egymással békésen élő társadalom.”⁴⁵⁵

Mint említettem Jordáky 1941 áprilisában részt vett az SZDP kolozsvári román tagozat létrehozásában. Barátja és volt munkatársa, Vasile Pogăceanu mellett a román szekcióban Gheorghe Chiciudean és Lenghel Samoilă neve említhető meg. A román munkások – szemben a hivatalos román intézményességgel – sikeresen integrálódtak a magyarországi körülmények közé.

Az 1942. december 13-ra összehívott rendkívüli SZDP kongresszuson Jordáky is részt vett.⁴⁵⁶ Hozzászólásában a nemzetiségi kérdésre tért ki, és módosító indítványt nyújtott be

⁴⁵⁴ Gyurgyák János: *Ezzé lett magyar hazátok. A magyar nemzeteszmé és nacionalizmus története*. Budapest, Osiris, 2007, 474.

⁴⁵⁵ EME, Jordáky-hagyaték, I/2, 1941. 12. 27-i naplóbejegyzés.

⁴⁵⁶ „Pártkongresszus. Nyomott hangulat. Az erdélyiek nevében nyilatkozatot olvastam fel a nemz. kérdésben. Minden a régi. Pártvezetőség újjáavasztva.” EME, Jordáky-hagyaték, 1942. 12. 13-i naplóbejegyzés.

ebben a témában. Legelőször is megszögezte, hogy a „demokratikus Magyarország” előfeltételei közé a nemzetiségek egyenjogúsága és a kisebbségi hátrányok megszüntetése elengedhetetlen. A továbbiakban kijelentette, hogy szerinte a megoldást „csakis a tudományos szocializmus alapján álló szervezett szocialista munkásság” lesz képes megvalósítani. Ezért pedig több pontos javaslatot intézett a kongresszusi köldöttekhez. Legelőször is a magyar állami lojalitás csendült ki szavaiból, amikor azt jelentette ki, hogy a magyar munkásság minden más nemzetiségű dolgozóját vele egyenlőnek tekinti *a magyar hazában* [saját kiemelés – A.R.]. Másodsorban felhívta a pártvezetőség figyelmét, hogy segítsék elő a többi nemzetiség számára is saját szekció megalakulását. Harmadik pontban javaslatot tett, hogy két-három havonta román, szerb, tót és rutén nyelvű propaganda-füzetek kiadása lenne tanácsos.⁴⁵⁷

Mint látjuk, Jordáky gondolkodásában a nemzetiségi kérdés megoldása elsősorban az agitációtól és a szocialista internacionalizmusban (vagy Mónus Illés nemzetekfölöttiség fogalma) való „testvéri egymásratalálástól” függött. A nemzetiségi kérdés megoldása ugyanakkor a kelet-európai államok nemzeti jellegének a megőrzését – így a második bécsi döntést követő határok változatlanóságát – is jelentette Jordáky esetében. Naplójában ezzel kapcsolatban jegyezte fel: *„Mostanában állandóan nemzetünk jelenéről és jövőjéről gondolkodom. S mind mélyebben érzem, hogy magyar vagyok. Szocialista és magyar. Szolgálni azt a nemzetet, amelyben születtem. Dolgozni, minden energiát, ha kell egy életet feláldozni a nemzetért. A nemzetünkért, amelynek lehetnek hibái, de még is csak az enyém is, és nagy többségében dolgozók alkotják. Parasztok, munkások, értelmiségiek és kispolgárok, ez valójában a nemzet s ezért dolgozni igazán öröm és nem áldozat, felajánlásból fakadó kötelesség.”*⁴⁵⁸

Az Erdélyben zajló viták közepette – az Erdélyi Párt felvetette az SZDP betiltásának lehetőségét – Jordáky markáns „nemzeti” pozíciót vett fel. Mint naplójában írta: *„Olvasom az Ellenzékben, hogy az Erdélyi Párt követeli a Szociáldemokrata Párt felosztatását és a Népszava betiltását.”*⁴⁵⁹ *Vajon ezt is a hagyományos és zászlóra írt erdélyi szellem nevében? – De még megérteném, ha követelte volna, mondjuk a Nyilaskeresztes Párt betiltását is. A szociáldemokrata párt ma egyáltalán nem árt az állam érdekeinek. A tömegeket nem izgatja ellenkezőleg fékezi, az államhoz való hűséget és kitartást hirdeti tagjainak és küzd az idegen uralom alatti területek visszacsatolásáért az anyaországhoz.”*⁴⁶⁰ Az Erdélyi Párt ugyanis

⁴⁵⁷ EME, Jordáky-hagyaték, II/16, Előterjesztés az MSZDP 1942-i kongresszusra.

⁴⁵⁸ Uo. 1941. 11. 22-i naplóbejegyzés.

⁴⁵⁹ A szociáldemokrata párt felosztatása mellett foglalt állást az Erdélyi Párt a nagyváradai értekezleten. In: *Ellenzék*. 1941. szeptember 15, 3.

⁴⁶⁰ Uo. I/2, 1941. 09. 16-i naplóbejegyzés.

nemcsak a szociáldemokratákkal, hanem az összes magyarországi párttal szemben gyanúval viselkedett. Egyik magyarországi pártot sem akarták beengedni Észak-Erdélybe, azért, hogy hosszú távon megőrizték az észak-erdélyi magyarság egységét és megteremtsék regionális szupremáciáját.

Identitásában leginkább ekkor erősödött meg a „magyar jelleg”⁴⁶¹ és ha lehet azt mondani, került előtérbe, vagy legalábbis szocialista identitásával egy szintbe. Jordáky nemzetiesedése a magyar csapatok kolozsvári bevonulásával kezdődött és egy év elteltével fontos értékévé vált gondolkodásában. Naplójában a különböző olvasmányai hatására eszmefejtetésbe kezdett, ahol kijelentette, hogy a szocialisták számára is szükséges a nemzeti gondolat és a nemzeti történelem ismerete. *„A magyarság jövő útja nem érhető meg a magyarság múltjának ismerete nélkül”* – írta. Sőt mi több a szocializmus és a „magyar út” egymáshoz való viszonyát is elemezte. Szerinte *„a szocializmust bele kell állítanunk a magyar művelődésbe, de úgy, hogy egyik se veszítse el igazi jellegét”*.⁴⁶²

1943. szeptember 15-én Jordáky „A szociáldemokratát kioktatják...” címmel közölt cikket a *Népszavában*.⁴⁶³ Cikke egyik kiváló példája az 1940–44 közötti nemzetiségi – és „magyar sorskérdésekkel” – foglalkozó szemléletének. A cikk apropóját az *Ellenzékben* megjelentetett „Levél egy szociáldemokratához” című cikk adja.⁴⁶⁴ Ebben Zathureczky Gyula a „magyar út” számára károsnak bélyegezte meg mind a nemzetiszocializmust, mind a bolsevizmust és a zsidó-kapitalista-demokrata-liberalizmust is. Cikkében azt ajánlotta a szociáldemokratáknak, hogy maradjanak meg elveik mellett „de váljanak magyarokká” (vagyis a többnyire zsidó származású vezetőkkel forduljanak szembe). Vagyis itt nemcsak a magyarság sorskérdései, hivatása a Duna-medencében stb., hanem a magyar közéletet a két világháború között és a világháború alatt uraló zsidókérdés is megjelent.

⁴⁶¹ „...sokat tanulok és olvasok. Önmagamért s népemért, a magyar népért. A magyar történelem legkedvesebb témám s annyi élménnyel találkoztam csak az utóbbi hónap folyamán történelmünkben amelyek megemésztéséhez évek kellenének. Szerencsére azonban gyorsan emészték s így rengeteg kincs kerül birtokomba. Eszmék és nagy tettek, eszmerombolások és kegyetlenkedések, haladás és sötét visszamaradás, világosító korszakok és sötét, elmerült idők minden meg van nálunk. Aki a múlt század történelmében leginkább megragad az Széchenyi István. Egy osztálynak volt a képviselője az igaz, de korának azon kevés nagyjai közé tartozik, aki felismerte a történelmi fejlődés útját, s minden igyekezete arra irányult, hogy Magyarországra is lehetővé tegye a haladás útjára való lépést. Könyveiben van korrajz, történelem és közgazdaságtudomány. Naplóiban pedig az emberi élet megrázó élményei kerülnek elő. Döbbenetes olvasmányok. Azt is mondhatnám egyenesen izgalmasok, lenyűgözők az embert, egészen ennek a nagy embernek a befolyása alá kerül, ha korába bele tudja élni magát... s ha ki tud szakadni a ma új felismeréseket kívánó fejlődés útjáról.” EME, Jordáky-hagyaték, I/2, 1941. 09. 14-i naplóbejegyzés.

⁴⁶² EME, Jordáky-hagyaték, I/2, 1941. 09. 6-i naplóbejegyzés.

⁴⁶³ A szociáldemokratát kioktatják... In: *Népszava*. 1943. szeptember 15, 5.

⁴⁶⁴ Levél egy szociáldemokratához. In: *Ellenzék*. 1943. augusztus 28, 3.

Jordáky bírálataiban először a Zathureczky által felvonultatott – és a magyarsághoz társított – értékekről⁴⁶⁵ jelenti ki, hogy ezek nem magyar partikularitások, hanem ezek egyetemes értékek, a világ szinte minden nemzete esetében megtalálhatók. Cikkében kijelentette, hogy „Nem! Nem vagyunk a legkülönbek”, sőt érvelését egyetemes alapokra helyezte, amikor így írt „minden nép és minden fajta egyaránt értékes és éppen ezért egyformán van joga a szabadsághoz, amely csak gazdasági jólétben, szabad életmódjában, politikai és szellemi szabadságában valósulhat meg”.⁴⁶⁶ Cikkében szocialista és magyar hitvallást is tett: „A világ súlyos éveket és hónapokat élt át. S ebben a helyzetben a szocialisták minden igyekezte az, hogy hozzájáruljanak annak a népnek a megmentéséhez, amely egy egészen vékony társadalmi rétegtől eltekintve dolgozókból áll. Munkásokból, akik a gyárakban, a műhelyekben és a földbirtokokon dolgoznak, kisiparosokból és kispasztorokból, magánalkalmazottakból és tisztviselőkből, szabadfoglalkozásúakból és alkotó értelmiségiekből. De azt is tudjuk, hogy ugyanezért saját népeik dolgozóikért küzdenek más országokban is a szocialisták. Mindenki a saját népéért s mihelyt lehetőség adódik, mindannyian a népek közötti békén át az egész emberiség boldogságáért, jólétéért és szabadságáért. Ez a mi felfogásunk. Magyarok vagyunk. Sorsunk tehát a magyar dolgozók sorsa. S ennek a sorsnak megváltoztatásáért s a megváltoztatott sors biztosításáért és megvédelmezéséért a küzdelmet vállaljuk, de úgy, hogy abból egyetlen dolgozó – sem magyar, sem nemmagyar – ki ne maradjon.”⁴⁶⁷ Jordáky Lajosnak ebből a cikkéből világosan kirajzolódik a már felvázolt nemzeti koncepciója. Vagyis a magyarság egységes nemzet – amelynek része a munkásosztály is – és a tiszta internacionalizmus felcserélése az elsősorban nemzetéért harcoló, majd pedig nemzetek fölötti „békében, barátságban” stb. szocialista célkitűzésekkel.

Bizonyos mértékig Jordáky Lajosnak és a „népi mozgalom” képviselőinek a kapcsolata is részét képezi Jordáky nemzetiesedésének. Mint említettem Jordáky ismeretséget kötött Erdei Ferencsel, Darvas Józseffel, Kovács Imrével, Veress Péterrel.

Veress Péterről még 1941-ben egy irodalmi – szűk körű megbeszélésen⁴⁶⁸ – Jordáky pozitívan nyilatkozott. Szerinte Veres Péter „nagy értéke a magyar népi mozgalomnak” és annak ellenére, hogy ideológiailag nem letisztult, gondolkodásában ötvöződik a fajvédelem, szocializmus, magyar sorskérdések „bölcsekedései talán véget érnek és visszakerül a

⁴⁶⁵ Zathureczky szerint a magyarok szabadságszerető, katonai szellemmel áthatottak, engedelmesek a maguk választotta vezetőiknek, emberiesek, türelmesek az idegenekkel szemben, és fejlett szociális érzékkel bírnak.

⁴⁶⁶ A szociáldemokratát kioktatják... I.m.

⁴⁶⁷ A szociáldemokratát kioktatják... I.m.

⁴⁶⁸ Balogh Edgár, Gaál Gábor, Kovács Katona Jenő, Heves René, Korvin Sándor és Nagy István jelentésében.

szocialista mozgalomba”.⁴⁶⁹ A későbbiek során viszont megváltozott a véleménye, Veres Pétert – a kor más szociáldemokrata és polgári radikális gondolkodóihoz hasonlóan – Németh Lászlóval együtt egyenesen „szociálfasisztának” minősítette.

Kovács Imrével 1941-ben a kolozsvári könyvnapokon ismerkedett meg. Klasszikus marxista tételekben fogalmazta meg a véleményét róla: vagyis Jordáky szerint Kovács Imre a munkásosztállyal szövetséges parasztság értelmiségi vezetője.⁴⁷⁰ Egyik cikkében a „magyar létprobléma vitáit” számba véve Jordáky maga elé tűzte az alábbi kérdést: hogyan lehet megőrizni Magyarország szabadságát és függetlenségét, valamint ennek alapjául szolgáló „népi egységet”. Gondolatmenetét tovább folytatva azt is felvetette, hogy „mi legyen a magyar középosztály becsületes értelmiségi csoportjának a magatartása a magyar nép két nagy dolgozó osztályával: a munkássággal és parasztsággal szemben.” Végül pedig a nemzetiségi kérdésre is kitért, mikor ezt írta „mi legyen a magyar népi rétegek vezető és irányító mozgalmainak álláspontja nemzetiségeinkkel szemben?”⁴⁷¹

Cikkében a népi mozgalomhoz való viszonyát is elhelyezte, vagyis azt, hogy nem tartja részesének magát, csupán rokonszenvvel tekintett a harmincas évek népi írói mozgalma felé.⁴⁷² Jordáky Kovács Imrével egyetértve a két nagy társadalmi osztály (munkásság és parasztság) és a velük szimpatizáló értelmiségiek szövetségét tartotta a „magyar út” megoldási alapjának. Szerinte ez a csoport kell „megtalálja az utat a hozzánk került nemzetiségekhez”. Jordáky szerint a magyarországi szociális kérdések mellett a népieknek a nemzetiségi kérdésben is markáns álláspontot kell elfoglalniuk. Vagyis maguk mellé kell állítaniuk a „román bojárok és liberális tőkésék, a cseh bankok urai és a belgrádi diktatúra” által elnyomott nemzetiségi dolgozókat és tételesen elfogadni azt, hogy „velünk kell élniök, együtt kell élnünk egyenlőként, ha akarjuk, ha nem”.⁴⁷³

⁴⁶⁹ EME, Jordáky-hagyaték, I/2, 1941. 02. 23-i naplóbejegyzés.

⁴⁷⁰ „Kovács Imre nálunk volt ma este. Jelen voltak még Gaál Gábor, Nagy István, Józsa, Kovács Katona és Balogh Edgár. Tisztába jöttünk egymással. Kovács Imre ma már tiszta agrárszocialista, aki a parasztság útját az ipari munkássággal való szoros együttműködésben látja. Különböző részt vesz a munkás-nevelő mozgalomban is. A Népszavába pedig rendszeresen fog írni. Forradalmár, akivel nyugodtan együtt dolgozhatunk, bár mintha nagyképű lenne. Minden esetre meg kell még alaposan ismernünk.” EME, Jordáky-hagyaték, 1941. 05. 26-i naplóbejegyzés.

⁴⁷¹ Népi egységet! *Népszava*. 1941. május 25, 6.

⁴⁷² „Nem vettem részt annak munkájában, s barátaimmal innen Erdélyből minden gyanakvás mellett is túlságos rokonszenvvel kísértem azoknak a magyar íróknak és kutatóknak a tevékenységét, akiknek volt elég bátorságuk a magyar közvéleménybe kiabálni a márciusi eszméket, a jog és szabadság jelszavait.” Népi egységet! I.m.

⁴⁷³ Uo.

Jordáky viszonya a későbbiek során sem volt felhőtlen a népi mozgalmat képviselő egyénekkal. Erdélyi Lajos álnéven⁴⁷⁴ *Hagyomány, népi irodalom és kritika* címmel publikált a *Népszavában*. Cikkében a népi írókat – és leginkább a népiekhez csatlakozott kolozsvári kommunista munkásírókat, Nagy Istvánt – bírálja, mert szerinte azok jogtalanul támadták meg Szekfű Gyulát. Jordáky szerint téves Nagy István azon gondolata, hogy a munkásságnak csak Petőfi (és esetleg Ady) hagyományokat kell ápolni. Szerinte a munkásság a magyar nemzet része, éppen ezért a 19. század nagy nemzeti költőit, sőt a politikai gondolkodóit, így Széchenyi, Wesselényi, Eötvös, Kossuth kultuszát is ápolni kell.⁴⁷⁵ Mint írta, „ezek élő hagyományok [...] a jelen pillanatban úgy vélem szükségünk van minden hagyományra, amely a haladást szolgálja.”⁴⁷⁶ A továbbiakban bírálatát fogalmazza meg a népi írókról. Jordáky szerint a népi irodalomra szükség van, viszont a népi írók „sokszor nem tudják, mit akarnak”. Lehetetlen fogalmakat – nacionalizmus és szocializmus például – megpróbálnak társítani. Szerinte a népi táborban „legalább annyi a reakció, mint a haladás”. Továbbá azt sem fogadta el, hogy szerinte a népi írók vállalják a társadalmi demokráciát, „de miért akarnak rétegeket faji alapon kizárni belőle?” Cikkében a népi íróknak leginkább az róttá fel, hogy a „felemelni a népet” koncepció helyett a „vissza a néphez” koncepciót vallották. Állásfoglalást is követelt, amikor azt írta: „... tisztázzák már egyszer, hol is állanak? Itt vagy ott, a harmadik úton, vagy a negyedik oldalon? S mit akarnak a munkásoktól?”⁴⁷⁷

Jordáky érvelése és kérdésfelvetése mint látjuk leginkább osztályszempontú és marxista megközelítés volt, azonban nemzeti, kultúrérzékenységet is tükrözött. Jordáky Lajos ekkori szocializmus koncepcióját talán egyik 1941 eleji naplóbejegyzése tükrözi a leghívebben. Itt a már a harmincas évek vége felé az RSZDP vezérkarát bíráló hangoknak, a reformizmus mint – számára – járhatatlan út lehetősége után a szovjet irányultság elfogadásának adott hangot. *„Edgár talán ma beszélt másodszor nekem a leninizmusról a nemzetiségi kérdéssel kapcsolatban. G.G., N.I. és K.K.J.-vel ⁴⁷⁸ beszélgettünk a magyar szociáldemokrácia helyzetéről, múltjáról és jövőjéről.”* – írta naplójában.

⁴⁷⁴ Az álnév használatát valószínűleg Jordákynak a rendőrhatalom felügyelete tette szükségessé. Vagyis politikai tevékenységet nem folytathatott, ezért valószínűleg a *Népszavába* is ezért írt álnéven. 1942-ben szinte mindegyik cikke Erdélyi Lajos szignóval jelent meg.

⁴⁷⁵ Utalok a naplójegyzeteire, ahol szinte csak szuperlatívuszokban beszélt Széchenyiről és munkásságáról. Például 1942. szeptemberében így írt: „Aki a múlt század történelmében leginkább megragad az Széchenyi István. Egy osztálynak volt a képviselője az igaz, de korának azon kevés nagyjai közé tartozik, aki felismerte a történelmi fejlődés útját, s minden igyekezete arra irányult, hogy Magyarországra is lehetővé tegye a haladás útjára való lépést.” Uo. 1941. 09. 14-i naplóbejegyzés.

⁴⁷⁶ *Hagyomány, népi irodalom és kritika. Népszava*. 1942. 09. 6, 17.

⁴⁷⁷ Uo.

⁴⁷⁸ G.G. alatt, Gaál Gábor marxista filozófust, N.I. szignóval Nagy István munkásírókat, K.K.J. pedig Kovács Katona Jenő kommunista publicistát takarja.

Gondolatmenetét tovább folytatva kijelentett „[...] mindannyian egyetértünk az, hogy a szociáldemokrata párt dogmák és szűk osztálykeretek közé begubózott párt, melynek a szocialista forradalom tekintetében és a szocializmus építésében sok szerepe nem lehet. Gyenge és áruló vezérkar, programnélküliség, perspektíva hiány, angol győzelemben való hitre felépített tevékenység – ez a mai magyar szociáldemokrácia. De vannak tömegei és főleg keretei, ahol dolgoznunk kell. A forradalmi szocialistáknak a helyük ott van ahol a munkásság él és dolgozik. Tehát a szociáldemokrata pártban és szakszervezetekben és a szocialista forradalom előkészítése érdekében.”⁴⁷⁹

A magyar függetlenségi események egyik kulcsmozzanatán, a szárszói konferencián viszont Jordáky nem vett részt. Ez egyrészt magyarázható azzal, hogy annyira nem integrálódott a népi gondolkodók közé, Jordáky a magyar sorskérdéseken való vívódása közben még mindig elsősorban „szocialista” volt. Másrészt pedig a konferencia időpontjában, 1943 augusztusában Jordáky Kolozsváron volt és egyetemi, valamint magyar kultúrtörténeti olvasmányaival foglalkozott.⁴⁸⁰

A kis magyar világ alatti időszakban fontos a nemzetiségi kérdés egy másik aspektusáról szólni: a zsidókérdésről. Jordáky szemlélete ebben az időszakban az alábbiak szerint foglalható össze: a magyarságba asszimilálódott zsidókra, csak, mint vallásilag különböző csoportokra tekintett, viszont a zsidóságon belül meghatározott egy „faji” jellegű kategóriát is: szerinte ezek voltak a cionisták, akik nemzetiségként tekintettek magukra. Ezzel összefüggésben többször tett zsidózó kijelentést a szociáldemokrata pártban is: elterjedt róla, hogy antiszemita lenne. „Ma megint azt hallottam, hogy bizonyos emberek azt a hírt terjesztik, hogy én a párt zsidótlanítását határoztam el és ilyen irányba dolgozom. Úgy látszik, hogy valami aljas munka készül ellenem. Intrikát szőnek azok a zsidók, akik úgy látszik csak zsidók és nem szocialisták.”⁴⁸¹ Mint látszik naplóbejegyzése tükrözi azt, hogy azon zsidókra gondolt csak faji jellegüként, akiknek identitása – Jordáky szerint legalábbis – elsősorban csak a zsidóságban merült ki.

4.4. „Egyetemi polgár”

⁴⁷⁹ EME, Jordáky-hagyaték, I/2, 1941. 02. 26-i naplóbejegyzés.

⁴⁸⁰ Uo. 1943. 08. 23.–28-i naplóbejegyzések.

⁴⁸¹ Uo. 1943. 08. 30-i naplóbejegyzés.

Az észak-erdélyi visszatért területeken a magyar oktatás kiterjesztése és a felsőoktatás megszervezése is a magyar kormányzat legfontosabb törekvései közé tartozott. Így a Szebenbe menekült I. Ferdinánd Tudományegyetem helyett egy új, magyar egyetem ügye is napirenden volt. A Szegedről Kolozsvárra visszatért Ferenc József Tudományegyetem működését az 1940. évi XXVIII. törvénycikk írta elő.⁴⁸² Az egyetemen öt kar és nyolcvannégy tanszék működött. A meglévő négy kar mellett (Jog- és Államtudományi; Bölcsész-, Nyelv- és Történettudományi; Matematikai- és Természettudományi; Orvostudományi kar) a törvény előírta egy ötödik, Közgazdaságtudományi Kar létrehozását is. A Közgazdaságtudományi Kar irányítását Szentkirályi Sámuel dékán látta el, aki 1940 előtt a román Kereskedelmi Akadémián (főiskolának felel meg), a magyar kereskedelmi nyelvet és levelezést adta elő.

A Közgazdaságtudományi kar nívós tanári gárdával indította el a működését. Több erdélyi volt főiskolai és egyetemi tanárt, és persze magyarországi professzort találunk az oktatók között. Így Luckhaub Gyula (kereskedelmi számtan), Lazar Liviusz (közgazdaság- és pénzügytan), Pálosi Ervin (gazdaságpolitika), Kovrig Béla (társadalomtudomány), Sövényházi Ferenc (kereskedelmi és váltójog), Nyárádi József (könyvvitel), Rajty Tivadar (üzemgazdaságtan), Teleki Géza (gazdasági földrajz), Oberding József (szövetkezi politika) és mások. A karon meghívott előadóként más karok professzorai is előadtak, így Búza László (nemzetközi közjog), Csekey István (alkotmányjog), Martonyi János (közigazgatásjog), Hantos Gyula (földrajz), Ruzitska Béla (áruismeret) és mások. A tanterv szerint a harmadik év elvégzése után a hallgatók ún. kereskedelmi diplomát kaptak – ez megfelelt egy főiskolai végzettségnek –, a IV. év elvégzése, abszolutorium szerzést követően, és a disszertáció megvédésével pedig okleveles közgazdász diplomához jutottak és elnyerték a doktori címet.⁴⁸³

Jordáky Lajos 1940 őszén beiratkozott a Kolozsvárra visszatért egyetem új, Közgazdaságtudományi Karára. Motivációja naplójából rekonstruálható.⁴⁸⁴ Saját ismeretei bővítése mellett és az értelmiségivé válás távlati célját követve döntésének leginkább politikai jellege volt. Jordáky úgy gondol(hat)ta, hogy az érettségi bizonyítványa – és megszerzett tudása – mellett szükséges egy alaposabb, mélyebb, tudományos igényű műveltség megszerzése is.

⁴⁸² 1940. évi törvénycikk a Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetem újjászervezéséről és a Magyar Királyi Horthy Miklós Tudományegyetem felállításáról. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=94000028.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fextraparams%3D%7B%2522Year%2522%3A%25221940%2522%2C%2522Kibocsato%2522%3A%2522TV0%2522%2C%2522ID%2522%3A%2522FullTextSearch%2522%7D> (letöltve: 2019. 10. 3).

⁴⁸³ Kerekes Jenő–Somai József: A gazdasági oktatás története Erdélyben. In: *Az erdélyi magyar gazdasági gondolkodás múltjából (XIX.–XX. század)*. I. kötet. Kolozsvár, Romániai Magyar Közgazdász Társaság, 2001, 182–183.

⁴⁸⁴ „Egyetemi polgár vagyok. Beiratkoztam a közgazdaságtudományi karra. Fejlesztenem kell gazdasági ismereteimet, mert közeledik az idő amikor minden erőmet, energiámat, tudásomat a mozgalom s a szocialista építés szolgálatába kell állítanom.” EME, Jordáky-hagyaték, I/2, 1940. 11.23-i naplóbejegyzés.

Tudományos materialista világnézete szerint a gazdasági alapok elsajátítása hozzájárul a jövő társadalmának megváltoztatásához. Ezzel pártja/mozgalma és közvetve „osztálya” fejlődését is szolgál(hat)ja. Ekkor 27 éves, majdnem egy évtizedes (8 év) politikai pályát maga mögött tudó fiatal volt.

Leckekönyvében 1940. november 19-i dátummal és a kart vezető dékáni⁴⁸⁵, illetve rektori⁴⁸⁶ aláírással Jordáky Lajost, mint rendes hallgatót felvették a kolozsvári Ferencz József Tudományegyetem, Közgazdasági Karára.⁴⁸⁷ A rendes hallgató minősítés a korszakban azt jelentette, hogy a felvételt nyert hallgató teljesítette az alábbi feltételeket: sikeres érettségivel rendelkezett, valamint azt megelőzően mezőgazdasági- vagy kereskedelmi profilú iskolába járt. Az egyetemi tájékoztató szerint utóbbi iskolák diákjai csak a Közgazdasági karra iratkozhattak be, míg más líceumok és középiskolák (reál- és humán) végzősei a többi kar esetében is felvételizhettek.⁴⁸⁸ Az egyetemen 100 pengőt meghaladó tandíjat kellett fizetni a semmilyen kedvezményben nem részesülő hallgatóknak. Azonban azok a hallgatók, akik „vagyontalannak” vagy tanulmányaikat szabályszerűen végzőknek” minősültek jelentős tandíjkedvezményekben részesültek. Így a tandíj egésze, háromnegyede, fele, vagy negyedének fizetése alól mentesítést kaphattak a hallgatók. Jordáky Lajos az első két félévben csak fél tandíjat (42 pengőt), az 1941/42-es tanév mindkét félévében háromnegyedes⁴⁸⁹ tandíjkedvezményben (32 pengő), míg a következő két évben teljes tandíjat és egyéb pénzügyi (elmaradt szigorlat) díjakat fizetett.⁴⁹⁰ Mivel kolozsvári származású és pár évvel idősebb volt a többi hallgatótól, ezért a diákéletben és kollégiumok életében nem igen vett részt. Politikai tevékenysége, majd pedig 1942-től a kenyérkereset után nézése lefoglalta minden idejét. Az egyetemen amúgy is több mint heti 30 órát kellett látogatnia az első két évben, és 20–25 órát az utolsó két évben.

Jordáky Lajos leckekönyve szerint elméleti és gyakorlati tárgyakat vett fel. Így jogtörténetet és különböző szakjogi órákat, statisztikai tanulmányokat, számvitelant, gazdaságtörténetet, gazdasági földrajzot és a kar profiljának megfelelően magyar, román, német kereskedelmi levelezést hallgatott. Jordáky ezt még a francia kereskedelmi levelezéssel is kiegészítette, valamint György Lajos magyar irodalom, Bartók György filozófia, Csekey István

⁴⁸⁵ Szentkirályi Sámuel.

⁴⁸⁶ Bartók György.

⁴⁸⁷ EME, Jordáky-hagyaték, I/8 (Családi iratok), Jordáky Lajos leckekönyve.

⁴⁸⁸ *A Kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem tájékoztatója*. Kolozsvár, A Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetem Diákvédő Hivatala, 1942, 87.

⁴⁸⁹ „Az egyetemen $\frac{3}{4}$ tandíj kedvezményben részesítettek. Így tehát szerencsém van a tandíj tekintetében.” EME, Jordáky-hagyaték, I/2, 1941. 09. 24-i naplóbejegyzés.

⁴⁹⁰ EME, Jordáky-hagyaték, I/8 (Családi iratok), Jordáky Lajos leckekönyve.

magyar alkotmánytan, sőt mi több Baráth Tibor magyar nemzeti történelem óráit is látogatta. Testnevelés és „korszerű honvédelem” is szerepelt az első két év felvett tárgyai között.⁴⁹¹

Naplóiban csak egy-két, legfeljebb 5–10 bejegyzést szentelt az egyetemi dolgainak. Például 1941. február 19-én *„általános jogtudományból és jogból kollokváltam. Jól. Ennek a ténynek konkrét eredménye az, hogy kissé legalább megismerkedtem a magyar történelmi osztályok jogelméletével.”*⁴⁹² Mint látható Jordáky korai egyetemi éveit leginkább az „osztályszempontú” megközelítés dominálta. 1941. december 10-én például az alábbiakat jegyezte fel: *„Készülök a jogi kollokviumra. Úgy látom különben szükséges kissé a jogrendszerekkel s különösen a magánjoggal is foglalkoznom, ha igazi társadalmi képet akarok kapni. Közgazdaság és jog alkotó részei a társadalomtudománynak.”*⁴⁹³

Általában az „igen szorgalmas”, „jól/jelesen kollokvált”, „kitűnő” minősítések szerepelnek leckekönyvében. Mindebből arra lehet következtetni, hogy Jordáky sikeresen megfelelt a tanárok támasztotta elvárásoknak. Érdekes lenne tudni azt, hogy a tanárok esetleg ismerték-e Jordáky aktív politikai pályáját, illetve szocialista volta és szociáldemokrata párttagsága okozott-e konfliktust közöttük. Diáktársai körében mindenesetre sikerült vitát gerjeszteni. Naplójában így számolt be erről: *„...kereskedelmi politikai szeminárium keretében felszólaltam. A magyar külkeresedelemről volt szó. Kimutattam, hogy az új német gazdasági rendszer szerint szerveződő Európában nemcsak a magyar iparnak, de a mezőgazdaságnak sincs nagy jövője. Legnagyobb veszély a német banktőke behatolása és hegemoniája egész Közép és Délkeleteurópában. A diákok két táborra oszlottak. Nagy részük mellém állott azonnal. Lázasan és csillogó szemekkel foglalkoztak a problémával és törtek ki.”*⁴⁹⁴ Sajnos éppen tanárának – Pálosi Ervinnek – a véleménye nem ismert.

Gazdasági földrajz óráján igen jó előadást tartott, amit még Teleki Géza is elismert Jordáky leckekönyvében. Naplója szerint *„ma megtartottam előadásomat – írta – a földrajzi szeminárium keretében Kolozsvár kialakulásáról és fejlődéséről. Úgy vélem jó volt. A diákoknak tetszett, a professzor sem tudott vitába szállni, bár azt hiszem a nagybirtokosok feletti ítéletem ellen kifogásai lehettek.”*⁴⁹⁵

Leckekönyve szerint két félévi szigorlaton jelesen és jól megfelelt. Naplójából tudjuk, hogy a rendőrhatalom felügyelet következtében pártpolitikával nem foglalkozhatott, ezért az

⁴⁹¹ Uo. Jordáky Lajos leckekönyve.

⁴⁹² EME, Jordáky-hagyaték, I/2, 1941. 02. 19-i naplóbejegyzés.

⁴⁹³ Uo. 1941. 12. 10-i naplóbejegyzés.

⁴⁹⁴ EME, Jordáky-hagyaték, I/2. 1941. 11. 12-i naplóbejegyzés.

⁴⁹⁵ Uo. 1941. 12. 3-i naplóbejegyzés.

egyetemi könyvtárat látogatta és a szigorlataira készült. Például 1942. november 1–15 között csak vizsgáira koncentrált.⁴⁹⁶

Az 1943/44-es tanévben azonban már problémái adódtak.⁴⁹⁷ Például 1943. december 18-án, a Társadalomtan és társadalompolitika tantárgyból (Kovrig Béla oktatta) 2 hónap múlva újra pótszigorlatot kellett tennie. A pótszigorlaton végül 1944. április 4-én sem „jelent meg és elmaradását nem jelentette be”. Ezen nem csodálkozhatunk, mivel 1944. március 19-i német megszállás után bujkálást követően április 15-én ismét letartóztatták. Erről egy pillanatképet a felesége adott. Jordákyné Nagy Mária felkereste Rajty Tivadart az alábbi közléssel: „*Professzor úr, elvitték az uramat, kellenének a jegyzetek*”. Nagy Mária szerint miután Rajty elcsodálkozott megszajnálta őt és odaadta a jegyzeteket, hogy Jordáky készülhessen a vizsgákra.⁴⁹⁸

Ezért végül 1944. május 23-án „jól megfelelt” minősítéssel tette le a szigorlati vizsgáit.⁴⁹⁹

Doktori disszertációját a franciaországi szocializmus három teoretikusának és politikusának (Jean Jaurès, Jules Guesde és Paul Lafargue) összehasonlításából írta, amely rövidített változatban 1943-ban az SZDP kiadásában, majd pedig 1945-ben egy kis füzetben a Józsa Béla Athenaeum kiadásában jelent meg.⁵⁰⁰ A művet teljesen a történelmi materializmus szemlélete jellemzi. Szerinte a gazdasági és társadalmi helyzet befolyásolja a francia szocializmus alakulását, ahogy más országok szocializmusát is. A történelem fejlődése pedig a marxi axióma szerint „osztályok harca.” Így Jordáky értelmezésében a francia társadalom- és gazdaságfejlődést leginkább a francia forradalom határozta meg. Amint írta a „forradalom a nemesség kíméletlen eltávolításával s a polgárság kizárólagos hatalomra kerülésével” zajlott le. Ez a polgárság azonban nem a nagyipari, gyártulajdonos volt, sokkal inkább a pénztőkét jelentette. Jordáky szerint éppen ezért a francia munkásság fejlődése is kis- és kézműipari dolgozókat jelentett elsősorban, erőteljes „kispolgári gondolkodású, nem a kollektív megoldások híve, erőteljesen individualista, jakobinus”.⁵⁰¹ Könyvében elsősorban azt emelte ki, hogy a „kispolgári-forradalmi” mozgalmak között a 19. század végére Franciaországban is elterjed(hetett) a tudományos marxizmus éppen Jaurès, Guesde és Lafargue munkásságának köszönhetően. A munka a fentnevezettek párhuzamos életrajzait nyújtja, elsősorban mozgalom- és eszmetörténeti munkásságukat értékelve. Így szó esik a franciaországi szocializmus

⁴⁹⁶ Uo. 1942. 11. 1–15 naplóbejegyzés.

⁴⁹⁷ Jordákyt 1943 októberében letartóztatták és november elején engedték szabadon.

⁴⁹⁸ Molnár Gusztáv interjúja Jordákyné Nagy Máriával. negy_kek1b, 01:45:00, Jakabffy Elemér Alapítvány.

⁴⁹⁹ Uo. Jordáky Lajos leckekönyve.

⁵⁰⁰ Jordáky Lajos: *A tudományos szocializmus Franciaországban*. Józsa Béla Athenaeum, Kolozsvár, 1945.

⁵⁰¹ Uo. 7.

szerteágazó irányzatairól (proudhonisták, blaquisták, marxisták, anarchisták, szindikalisták stb.). Jordáky értékelésében Lafargue az elméleti gondolkodó, Guesde inkább a pártot szervező, kettejük pedig az 1880-as években a „tudományos szocializmus világos és félreismerhetetlen szintézisét” jelentették.⁵⁰² A negyvenes évekre kialakult szocialista (balra hajló) ideológiájához híven Jordáky munkájában a „marxisták és reformisták” közül egyértelműen az előbbieket mellett teszi le a voksát. Mint írta „míg ezek [vagyis a reformisták-A.R.] a végcélt nem tartják fontosnak, s éppen ezért gyakorlati politikájukat csak a reformokra építik, addig az előbbieket, bár szüntelenül hangoztatják, mint végcélnak a szükségességét, nem hanyagolják el a munkásosztály helyzetének javításáért folyó küzdelmet sem. A munkásságon belül nem a reformok, hanem a reformizmus ellen küzdenek. A reform soha nem válik öncélúvá, hanem mindig csak eszköz, a marxisták felfogása szerint.”⁵⁰³ Jordákynál a harmadik személy, Jean Jaurès pedig a párt legnépszerűbb szónoka, „reformista”, ám egyéni felfogását félre tudja tenni és aláveti magát a párthatározatoknak, amikor a francia szocialista párt elhatározza a „marxista fordulatot”.⁵⁰⁴ Jaurès szerepe az 1905-ös egységesítés – amikor a franciaországi, több mint egy tucatra széttöredezett szocialista csoportok egy pártba egyesültek – után „jelentősebb, mint elvtársaié”.⁵⁰⁵ Jordáky összhangban akkori nézeteivel Jaurès-t marxistának titulálta, ám véleménye szerint Jaurès nem a cél – a szocializmus létrehozása – hanem a módszerek tekintetében bizonyult reformistának. Vagyis nem a „történelmi fejlődés forradalmi útját”⁵⁰⁶, amely a termelési rendszer gyors megváltoztatását jelentette, hanem a reformok (szakszervezet, szövetkezetek, választójog, parlament stb.) útját propagálta.⁵⁰⁷ „Az általános választójog és demokrácia az, ami szerinte lehetővé teszi a hatalom fokról-fokra való meghódítása által a szocializmus majdani megvalósítását” – írta Jordáky.⁵⁰⁸

Doktorrá avatására csak később, 1944 őszén került sor.⁵⁰⁹ Katona Szabó István memoárja szerint az első doktorrá avatásokra a helyén maradt Kolozsvári Ferencz József Tudományegyetemen a szovjetek bevonulását (1944. október 11). követően került sor. Jordáky Lajost és Szabédi Lászlót avatták új doktorokká, a megjelent könyveiket fogadva el doktori

⁵⁰² Uo. 18.

⁵⁰³ A tudományos szocializmus... I.m. 21.

⁵⁰⁴ Uo. 23.

⁵⁰⁵ Uo. 25.

⁵⁰⁶ „Minden eddigi társadalom története, osztályharcok története”.

⁵⁰⁷ Uo. 63–64.

⁵⁰⁸ Uo.

⁵⁰⁹ Sajnos Jordáky Lajos doktori oklevelét eddig még nem sikerült megtalálnom. A későbbiekben ezért is jelentett problémát számára a „különleges” doktorrá avatás és rendkívüli egyetemi tanárrá kinevezése, mivel „ezt megelőzően semmiféle tudományos tevékenysége nem volt.” Lázok János–Vincze Gábor (szerk.): *Erdély magyar egyeteme 1944–1949*. I. kötet.. Marosvásárhely, Custos Kiadó, 1995, 26.

értekezéseknek.⁵¹⁰ Ezt az információt Jordáky felesége is megerősíti egy vele készített interjúban, amelyben elmeséli, hogy a szovjetek bevonulása után „díszvacsorát készített az egyetemi tanároknak, és Bubi barátainak”.⁵¹¹ A visszaemlékezések viszont sántítanak. Valószínűleg a szovjet bevonulás után Jordákyt csak rendkívüli, meghívott előadónak vették fel a kolozsvári egyetemre és csak később, 1945 tavaszán állították ki számára a doktori címet.⁵¹²

Egyetemi tanulmányai közepette ismerkedett meg a magyar reformkorszak nagy gondolkodóival, így Széchenyi Istvánnal, Wesselényi Miklóssal és leginkább Magyarországnak 19. századi történetét tárgyaló munkákkal.

1942-ben kezdte el írni a *Márciusi ifjúság* kötetét, amelynek kéziratával 1943. április 3-ára készült el.⁵¹³ A kötet viszont csak 1945-ben, a szovjetek kolozsvári bevonulása után, a Józsa Béla Athenaeum kiadásában jelenhetett meg.

4.5. Jordáky és a magyar rendőrség/biztonsági szervek viszonya

A pártszervezeti, szakszervezet, illetve kulturális integráció mellett Jordáky „kis magyar világ” alatti pályafutásában fontos helyet foglalt el a magyar állam rendőrségével, illetve a politikai rendőrséggel való kapcsolata. Míg a királyi Románia esetében is többször feljelentették⁵¹⁴ és bíróság elé is került, egyik ügye sem végződött szabadságjogainak megvonásával. Ezzel ellentétben Magyarország rendőrsége többször is végzálta, majd le is tartóztatta, illetve legvégül internálta.

Miután 1941. június 27-én Magyarország belépett a második világháborúba a biztonsági szervek elsődleges érdeke a Moszkva-barát hangok elnémítása és az esetleges szabotázsakciók

⁵¹⁰ Katona Szabó István: *A nagy remények kora. Észak-erdélyi demokrácia 1944–1948*. Budapest, Magvető, 1990, 81.

⁵¹¹ Molnár Gusztáv interjúja Jordákyé Nagy Máriával. *negy_kek1b*, 01:48:00, Jakabffy Elemér Alapítvány.

⁵¹² Mikor az egyetem saját professzorát avatja doktorrá... Summa cum laudéval végezte az egyetemet Jordáky Lajos professzor. *Erdély*. 1945. május 3, 3.

⁵¹³ EME, Jordáky-hagyaték, I/2, 1943. 04. 3-i naplóbejegyzés.

⁵¹⁴ Például az 1939-es ügye, ahol bíróság elé citálták egyrészt korrupciógyanúval – a feljelentő szerint amikor 1936-ban Jordáky Genfben utazott nem számolt el őszintén az úti költségeivel. Egy másik fontosabb ügye, amely még nemzetiségi konnotációval is bírt, egy kolozsvári Kolozsvári Atlétikai Klub (KAC)–Universitatea-meccset követő verekedés miatt volt. Ekkor Jordáky, öccse, Béla, és még több magyar összeverekedett az ellenfél román szurkolóival. Bírósági ügyüket a második bécsi döntés, és Kolozsvár Magyarországhoz való visszakerülése írta felül.

megelőzése lett. Leginkább a magyar kommunisták kerültek a nyomozó hatóságok célkeresztjébe⁵¹⁵, de a szociáldemokraták sem úszhatták meg a sorozatos vegzálást.

A magyar országgyűlésben egyre inkább felerősödtek az SZDP felosztatását és betiltását követelő hangok. Így Jaross Andor felvetette, hogy jó lenne, ha „az országban minden, a nemzetközi marxizmussal rokonszenvező szervezet azonnal felosztható legyen, országgyűlési képviselők megszűnjön, intézményei és vagyona a munkásság érdekeinek és szerzett jogainak biztosítása mellett felügyelet alá helyeztessék, és sajtója betiltassék?”⁵¹⁶ Nyilván itt elsősorban a szociáldemokrata pártra gondolt. Jordáky ekkor Mikó Imrét az Erdélyi Párt képviselőjét kereste meg, magyarázatot kérve a pártbetiltást támogató álláspontjáról.⁵¹⁷

Az 1941. június végi észak-erdélyi nyílt nyomozással⁵¹⁸ összefüggésben nem tudjuk biztosan, hogy Jordákyt beidézték-e a rendőrségre. 1952-es kihallgatási jegyzőkönyve szerint „1941-ben 4-5 alkalommal hívtak a rendőrségre és ott az SZDP-ről és a szakszervezetekről kértek információkat.”⁵¹⁹ A nyomozás elkezdésének hivatalos napján – 1941. június 29-én – Jordáky például jövőjével és biztonságával kapcsolatos dilemmáit vetette papírra: „*Úgy látom a szüleim féltenek engem s nagyon aggódnak az öcsémért.*⁵²⁰ *Félnek, hogy internálni fognak s épp ezért bizonyos mértékű passzivitást tanácsolnak ezekben a napokban. S főleg óvatosságra intenek.*”⁵²¹ Arra tehát mindenképp számított ő is meg a családja is, hogy valamilyen retorziót csak fognak alkalmazni vele szemben, mivel ekkor már ismertek voltak szovjetbarát érzelmei és kijelentései is. Végül az első hírek a letartóztatásokról egy hét múlva, július 7-én érték el Jordákyt. Naplója szerint az aznap éjjeli letartóztatások során Kohn Hillel⁵²², Nagy István, Ballauer Antal és Hirsch Gábor mérnök mellett, több meg nem nevezett ifjúmunkást vittek el a

⁵¹⁵ Leginkább három szervezet, a Magyar Királyi Rendőrség és a Magyar Királyi Csendőrség, valamint a Magyar Királyi Honvédség Honvéd Vezérkari Főnökség 2 Alosztálya (Vkf. 2. Def) végezte a letartóztatásokat, majd nyomozásokat.

⁵¹⁶ Az országgyűlés képviselőházának 205. ülése 1941 július 2-án, szerdán. In: Képviselőházi Napló. X. kötet, 444.

⁵¹⁷ „*Írok Mikó Imrének. Helytelenítem, hogy beleegyezését adhatta egy a szociáldemokrata pártot felosztatni kívánó indítványhoz. Ezekben az időkben összefogásra lenne szükség. Minden magyart egybefogni, mert a románságban mérhetetlen bosszú lakozik velünk szemben. A románok kivétel nélkül gyűlölnék minket. Alig van köztük, természetesen a román burzsoáziáról van szó – én legalább egyet sem ismerek – aki ne akarna megfojtani mindannyiunkat. Okai vannak kétségtelenül, de mégis megmagyarázhatatlan ez.*” EME, Jordáky-hagyaték, I/2, 1941. 09. 17-i naplóbejegyzés.

⁵¹⁸ Ekkor történt, hogy az 1941. júniusában Csíkszeredában lebukott Szabó Júlia pár nap vallatás hatására megtört, és bevallotta pártkapcsolatait, ezzel pedig az észak-erdélyi kommunista vezetőség nagy része lebukott. Lásd: Csatári Dániel: *Forgószeiben*. I.m. 148–186.

⁵¹⁹ Arhivele Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității (továbbiakban ACNSAS – A Securitate Levéltárát vizsgáló Országos Tanács Levéltára), Fond Penal 000217 (Csögör Lajos), dosar 1, 14.

⁵²⁰ Jordáky Béla éppen sorkatona volt.

⁵²¹ EME, Jordáky-hagyaték, I/2, 1941. 06.29-i naplóbejegyzés.

⁵²² Kohn Hillel budapesti útját követően – ahol a Központi Bizottság képviselőivel találkozott – csaknem kolozsvári visszatérése pillanatában, július 6-án Dede Márton letartóztatta. Lásd: Csatári Dániel: *Forgószeiben* I.m. 175.

hatóságok.⁵²³ Mivel Józsa Bélát például nem sikerült letartóztatni, mert illegalitásba vonult, és Balogh Edgár ellen sem foganatosítottak hatósági intézkedést, arra lehet következtetni, hogy Jordáky talán tőlük tudhatta meg a letartóztatások tényét. Sőt mi több Jordáky korábbi munkatársát Vasile Pogăceanut is letartóztatták, így biztos, hogy hiánya egy idő után fel kellett tűnjön a kolozsvári ismerősei körében. Vagy akár azt is el lehet képzelni, hogy a legális szakszervezetekben és a szociáldemokrata pártban terjedt el a hír.

A dokumentálható, biztos első rendőrségi beidézésére 1941. december 17-én került sor (vagyis az 1952-es vallomásában vagy túldimenzionálta az 1941-es év kihallgatásait, vagy 1941. december során hetente legalább egyszer beidézték). A beidézés apropóját egy névtelen feljelentés adta, amely kommunista váddal illette Jordákyt. Ugyanis a KMP titkársága és a Komintern instrukciói alapján az észak-erdélyi kommunisták elhatározták, hogy nem különálló szervezetekben „folytatnak antifasiszta harcot” – például Forradalmi Szaktanács, Román Nemzeti Forradalmi Bizottság –, hanem bázisukat a már létező szervezetek, mindenképp az SZDP, a szakszervezetek kellett képezzék.⁵²⁴

A feljelentő bizonyítékként a Spanyolországról írt könyvét, valamint a munkásművelődési eseményeken való „angol és oroszbarát” előadásokat említette. Jordáky az őt vallató detektívnek kijelentette, hogy „szociáldemokrata [vagyok], nem rajongok senkiért; nem vagyok a nagyhatalmak barátja, de a németeké sem; az igazság győzelmét várom; elsősorban magyarbarát vagyok, vagyis aggódom de kész vagyok küzdeni is Magyarország szabadságáért és nemzeti függetlenségéért.”⁵²⁵ A rendőrségi beszélgetést ekkor még nem követte retorzió, mivel szabadon távozott, és már másnap kollokvált az egyetemen matematikából és földrajzból.⁵²⁶

A következő évben viszont már nem úszta meg csak egy kihallgatással, mivel Jordákyt 1942 márciusában rendőrhatalósági felügyelet (háziőrizet) alá helyezték.⁵²⁷ Az 1942. áprilisában keltezett rendőrségi jelentés szerint Jordáky Lajos ellen „már régebben eljárás indult, tekintettel arra, hogy beszerzett adatok szerint nevezett szélsőséges gondolkodású, kommunista érzelmű, politikai meggyőződését állandóan változtató politikai kalandor, aki kommunista volta tekintetében egy általa írt »Spanyolország« című könyvben szolgáltatott kétségtelen támbizonyítékot”.⁵²⁸ Rendőrhatalósági felügyelete még 1942 szeptemberében is tartott. Mint írta

⁵²³ Uo. 1941. 07. 07-i naplóbejegyzés.

⁵²⁴ Csatári Dániel: *Forgószélben*. I.m. 71.

⁵²⁵ EME, Jordáky-hagyaték, I/2, 1941. 12. 17-i naplóbejegyzés.

⁵²⁶ Uo. 1941. 12. 18-I naplóbejegyzés.

⁵²⁷ Uo. II/16, Jordáky Lajos levele Mikó Imréhez.

⁵²⁸ Uo. lapszám nélkül.

„meghosszabbították a rendőrhatalmasági felügyeletet. Nem tudom mi lehet az oka. A törvényes előírásokat komolyan betartottam. Pedig színikritikus ambícióim lettek volna. Így erről egyelőre le kell mondanom. Megfellebbeztem. Bár azt hiszem nem lesz eredménye”.⁵²⁹ Rendőrhatalmasági felügyeletét (háziőrizet) végül csak 1942. október 15-én szüntették meg.⁵³⁰

A Munkás Athénum kiadásában megjelent könyve már korábban, sőt a későbbiek során is problémák forrása volt. Így 1943. március 3-án is beidéztek a rendőrségre.⁵³¹ Sőt azelőtt, 1943 januárjában is a hatóságok célkeresztjében állt.⁵³²

Jordáky következő rendőrségi ügye előtt 1943. október 14-én sürgős katonai behívót kapott. Indoklasként a „nevezetteknek nemzetvédelmi szempontból környezetükből való eltávolítása szükséges” szerepelt.⁵³³ A behívó Maroshévízre szólt. Miután jelentkezett az előírt helyen, október 16-án visszatért Kolozsvárra, hogy meleg ruhát vegyen magához, mert mint megtudta három nap múlva „büntető századdal viszik Ukrajnába”.⁵³⁴ Miután a kolozsvári pártszervezet levélben kérte az SZDP országgyűlési képviselőit – az Erdélyi Pártból pedig Mikó Imre is közbenjárt – hogy tegyenek meg mindent, hogy az Ukrajnába való kiutaztatást megakadályozzák.⁵³⁵ Az ügy pikantériáját fokozza, hogy a magyar hatóságok a közbenjárások hatására eltekintettek Jordáky munkaszázadba való behívásától, viszont a letartóztatástól már nem.

Letartóztatására 1943. október 24-én⁵³⁶ Kolozsváron került sor, ahonnan a Kolozsvár melletti Szamosfalvára szállították.⁵³⁷ A nyomozás területi lebonyolítását Juhász András, Papp Lajos, valamint Dede Márton vezették.⁵³⁸ Főhadiszállásnak ugyanazt a szamosfalvi laktanyát rendezték be, amelyet már 1941-ben a kommunisták elleni kihallgatásokkor is használtak. A KMP Tartományi Titkárság tagjai mellett most már a szociáldemokrata pártban tevékenykedő személyek letartóztatása is szerepelt a hatóságok céljai között. Már október 18/19 éjszakáján a

⁵²⁹ EME, Jordáky-hagyaték, 1942. 09. 11-i naplóbejegyzés.

⁵³⁰ „Ma megkaptam a rendőrhatalmasági felügyelet megszüntetéséről szóló véghatározatot.” EME, Jordáky-hagyaték, 1942. 10. 15-i naplóbejegyzés.

⁵³¹ „Rendőrségi idézőt kaptam. A „Spanyolország” elkobzásával (?) kapcsolatban tettek fel kérdéseket. Semmi különös.” EME, Jordáky-hagyaték, I/2, 1943. 03.3-i naplóbejegyzés.

⁵³² „Ma Kovács detektív felhívott s érdeklődött lakásom címe után. Kérdésemre azt mondta, semmi különös, talán kértém útlevelet, vagy valamit s csak leellenőrizte a címet. Nagyon érthetetlennek találnám, ha újból valami eljárást indítana ellenem a politikai rendőrség.” EME, Jordáky-hagyaték, I/2, 1943. 01.7-i naplóbejegyzés.

⁵³³ EME, Jordáky-hagyaték, I/2, 1943. október 15-i naplóbejegyzés.

⁵³⁴ Bruder Ferenc levele az MSZDP Titkárságához. PIL, 655 fond. (MSZDP iratok), 6. állag, 239. ő.e. (Vidéki levelezés – Kolozsvár).

⁵³⁵ „Az erdélyi munkásmozgalom egyes vezetőivel addig is voltak személyi kapcsolataim. Jordáky Lajosnak több ízben sikerült segítséget nyújtanom az ellene és a szociáldemokrata párt ellen folyó hajszában és megakadályozni azt, hogy Ukrajnába kivigyék munkaszolgálatosnak” Mikó Imre: Önéletrajz és önbírálat (1948). In: Balázs Sándor: *Mikó Imre. Élet- és pályakép*. Kolozsvár, Polis, 2003, 309.

⁵³⁶ Miután visszatért Maroshévízről.

⁵³⁷ Bruder Ferenc távirata az MSZDP Titkárságához. PIL, 655 fond. 6. állag, 239. ő.e.

⁵³⁸ Csatári Dániel: *Forgószélben*. I.m. 316.

csendőrnyomozók ifj. Teofil Vescant és két román nemzetiségű egyetemi hallgatót (Mihail Pop és Mihail Pojghi) is megpróbálták elfogni. Vescan a letartóztatásokról hírt szerezve a feleket át sikeresen Romániába szökött, így a nyomozók csak a fent említett diákokat tudták letartóztatni.⁵³⁹ Ugyanekkor, 1943. november 14-én végül Józsa Bélát is elfogták, kiiktatva ezzel az észak-erdélyi közéletből a kommunisták egyik vezető személyiségét is.

A Juhász István csendőrnyomozó által vezetett bűnügyi nyomozás a brutális technikáiról volt ismert. Például a botozás, láncsal verés mellett használták az áramütést is, mint vallató eszközt.⁵⁴⁰

Az óriási felháborodás⁵⁴¹, valamint Jordákyné budapesti útját követően Jordáky Lajost november 8-án kénytelenek voltak szabadon engedni. Jordákyné Nagy Mária miután napokig nem tudta, hogy hol a férje, felutazott Budapestre. A *Népszava* szerkesztőségéből Marosán Györgyöt osztották be mellé, hogy menjenek fel a Várba, a belügyminisztériumba. Miután fogadták Nagy Máriát, ő magából kikelve ordított a tisztekkel „hol van az uram, engedjék ki!” kiáltások mellett le zsidó-kommunistázták őt is, meg a letartóztatott férjét is.⁵⁴² Az SZDP, az Erdélyi Párt és a Jordákyné mellett Jordáky letartóztatása még Bajcsy-Zsilinszky Endre figyelmét is felkeltette. Levelet is írt Jordákynak, amelyben bizalommal „barátjának” nevezte. „érdekedben semmi lényegeset nem tettem – írta Bajcsy-Zsilinszky – csupán kész voltam rá.” Majd miután elmesélte, hogy Szakasitsékkal beszélt az ügyéről, megnyugva vette tudomásul, hogy időközben kiengedték Jordákyt. „Nem kell talán mondanom, hogy mi a véleményem erről a hajszáról, mely csodálatos módon többnyire a legjobb magyarok ellen folyik” – írta. Jordáky tehát a magyar függetlenségi mozgalom és a nemzeti oldal nem más képviselőjétől, mint Bajcsy-Zsilinszkytól érdemelte ki a „jó magyar” titulust.⁵⁴³

A letartóztatást valószínűleg a Kolozsváron az 1943-as év folyamán végrehajtott röpcédulázás válthatta ki.⁵⁴⁴ A röpcédulázást az SZDP hivatalos állásfoglalásában ítélte el, és

⁵³⁹ Uo. 317.

⁵⁴⁰ Uo.

⁵⁴¹ Nemcsak az SZDP képviselői, politikusai tiltakoztak az Országgyűlésben, hanem Erdélyi Párti képviselők – Mikó Imre, Vita Sándor, sőt még Teleki Béla is – tiltakoztak a kormánynál a nyomozó szervek eljárását kifogásolva.

⁵⁴² Molnár Gusztáv interjúja Jordákyné Nagy Máriával. 55-56 perc. *negy_kek1b*. Jakabffy Elemér Alapítvány.

⁵⁴³ EME, Jordáky-hagyaték, IV. fond (Levelezés), (185) Jordáky Lajosné levelei, Bajcsy-Zsilinszky Endre levele Jordákyhoz, 1943. december 13.

⁵⁴⁴ A Keleti Újság tudósítója szerint a Békepárt 1943-ban pár hónapig folytatott röpcédulázást Kolozsváron. „Nap nap után röpcédulák jelennek meg, amelyeken egy bizonyos »békepárt« követeli az azonnali békét.” Lásd: Kolozs megye legidősebb kérdéseit tárta fel a törvényhatósági bizottság közgyűlésén elhangzott alispáni jelentés. In: *Keleti Újság*. 1943. szeptember 24.

mint Bruder Ferenc helyi titkár írta a budapesti pártvezetőségnek, Jordáky is.⁵⁴⁵ Naplójában ő is kitért a röpcédulázási akcióra és negatív véleményét is papírra vetette: „Mikó Imre azt mondja [...] hogy bizonyos röpcédulákat kap, amelyeket egész biztosan kommunisták küldözgetnek s amelyeknek semmiféle hatásuk nincs, legfeljebb zavart keltenek.

Úgy látom, hogy tényleg örültség ez a sok röpcédula. Akik csinálják megörültek, ha azt hiszik, hogy bármilyen eredményt el lehet érni velük. Körülhatárolt kérdésekben bizonyos pontig becsületes együttműködést megteremteni azok között, akik féltik a magyar népet, és egy új szociális (szerintük szocialista) Magyarországot akarnak megteremteni. Ez helyes, csak a munkásoknak pedig csakis a szociáldemokrata pártban a helyük s nem a kisgazdáknál s egyebütt. Sőt, itt a helyük a szocialista értelmiségieknek is. Szervezni, építeni és nevelni – ez a legfontosabb, mert ez a felkészülés. Nem pedig röpcézni és leveleket küldözgetni.”⁵⁴⁶

Ez azonban nem gátolta meg a nyomozó szerveket abban, hogy a szociáldemokratákban is ellenséget lássanak.⁵⁴⁷ Jordáky vallatási során végül nem sikerült kompromittálni az SZDP és a nyomozók nem tudták bebizonyítani az SZDP és a Békepárt szoros kapcsolatát/összefonódását.⁵⁴⁸ Bruder jelentésében közölte a budapesti pártközponttal, hogy Jordáky letartóztatása alatt meggyőződhetett arról „hogy egy üldözött mozgalom vagyunk”.⁵⁴⁹ Ugyanerre a következtetésre jutott Kabók Lajos is, aki 1943 decemberében küldött levelében a kolozsvári szervezetet biztatta arra, hogy a hatósági nyomás következtében tartsanak ki.⁵⁵⁰

Szabadulása után Juhász ügynök⁵⁵¹ Jordákyt 1944. elején magához hívatta, és abban egyeztek meg, hogy időközönként találkozni fognak, hogy Jordáky tevékenységét „ellenőrizték”, sőt mi több Juhász állítólag Jordáky mellett szólalt fel a nyomozó szervek előtt, amikor azok újabb letartóztatását fontolgatták. Valószínűsíteni lehet, hogy ez utóbbi mondata Juhász nyomozónak a „puhító”, együttműködést elősegítő technikai közé tartozhatott. Mint mondta azért sikerült megakadályozni az újabb retorziót, mert Jordáky „ahogyan megígérte szabaduláskor, hogy a Szamosfalván történekről senkinek nem fog beszélni, úgy azt meg is tette”.⁵⁵²

⁵⁴⁵ „Jordáky elvtárs semmiféle külön akcióban nem vett részt. Az illegális röpcédulázást komolytalan hülységnek nevezte nem egy esetben. Tehát ilyesmitől ő teljesen távol áll”. Lásd: PIL, 655. fond. 6. állag, 239. ó.e.

⁵⁴⁶ EME, Jordáky-hagyaték, 1943. 09. 3-i naplóbejegyzés.

⁵⁴⁷ Az akkori hivatalos államvédelmi doktrína szerint, aki kommunista (vagy szociáldemokrata) volt, az egyben kémnek is számított.

⁵⁴⁸ Csatári Dániel: *Forgószélben*. I.m. 320–321.

⁵⁴⁹ Bruder Ferenc jelentése a budapesti pártközponthoz. EME, Jordáky-hagyaték, II/16, lapszám nélkül.

⁵⁵⁰ A levelet idézi: Csatári Dániel: *Forgószélben*. I.m. 330.

⁵⁵¹ Juhász István nyomozóra gondolhatott.

⁵⁵² ACNSAS, P. 000217, dosar 1, 15.

Magyarország 1944. március 19-i német megszállása az SZDP életében is gyökeres változást jelentett. A pártot, annak helyi szervezeteit, a *Népszava* szerkesztőségét a Sztójay Döme vezette kormány betiltatta, illetve felszámolta.⁵⁵³ Kivételt csupán a szakszervezetek jelentettek, amelyek szigorú rendőrhatalósági felügyelet mellett folytathatták tevékenységüket. Az SZDP vezetőségét (Peyer Károly, Buchinger Manó, Mónus Illés stb.) a Gestapo letartóztatta és vagy Mauthausenbe hurcolta, vagy pedig az országban börtönözte be.⁵⁵⁴ A szociáldemokraták kolozsvári csoportjára és köztük Jordáky Lajosra is ez a sors várt. Felesége úgy emlékezett, hogy „amikor március 19-én a németek megszállták Magyarországot, Bubi ment az utcán, mellette ment két ember, s elvitték [...] ahol a zsidók voltak, a gyűjtőtáborba. Valaki szólt nekem, hogy látta Bubit, hogy az utcáról elhurcolták. Bubi pedig szólt neki: »szólj Máriának, hogy visznek«”.⁵⁵⁵

Jordákyt 1944. április 15-én tartóztatták le, a határozat elrendelte Jordáky kitiltását Kolozsvár területéről, és rendőrhatalósági őrizet alá emelését (internálását) rendelte el. Érdekes módon a hatósági intézkedés indoklásában csak a szociáldemokrata párttagságát, helyi vezetőségi pozícióját és a „szociáldemokrata irányzatú irodalmi tevékenységét” emelték ki. A korábbi évek kommunista gyanúja itt nem merült fel. A határozat értelmében először a kolozsvári toloncgyűjtő és elosztó állomására kísérték ideiglenes jelleggel, majd pedig a konkrét internálásról gondoskodtak.⁵⁵⁶

A még aznap tartott kihallgatáson Jordáky röviden felvázolta pályájának akkor fontosnak ítélt állomásait. Szó esett tehát az 1933. óta megszakítás nélküli – illetve a román királyi diktatúra alatti Magyar Népközösségi tagságról – szociáldemokrata párttagságról. Vallomásában elsősorban kultúr- és irodalmi tevékenységét, munkásnevelő irodalmi estélyek szervezését emelte ki. Vallomásának legfontosabb állítása szerint: „meggyőződéses szociáldemokrata vagyok”. Továbbá a vádakkal szemben megállapította, hogy publicisztikája és Spanyolország című könyve elsősorban társadalomtudományi munka, amelyben „Spanyolország történelmével, gazdasági helyzetével, és az akkori spanyolországi helyzettel” foglalkozott.⁵⁵⁷

⁵⁵³ Jaross Andor belügyminiszter rendeletével állambiztonsági okokra hivatkozva betiltotta az SZDP-t, mivel „a párt, illetőleg annak egyes tagjai... olyan irányú tevékenységet fejtettek ki, mely az ország belső rendjét, külpolitikai helyzetét és a hadviselés érdekeit veszélyeztette.” A rendeletet idézi: Csatári Dániel: *Forgószélben*. I.m. 351.

⁵⁵⁴ *A magyar szociáldemokrácia kézikönyve*. (főszerk.): Varga Lajos. Budapest, Napvilág, 1999, 147.

⁵⁵⁵ Molnár Gusztáv interjúja Jordáky-né Nagy Máriával. negy_kek1b, 01: 35:00, Jakabffy Elemér Alapítvány.

⁵⁵⁶ EME, Jordáky-hagyaték, II/16, Jordáky Lajos kitiltása és rendőrhatalósági őrizet alá helyezése, lapszám nélkül.

⁵⁵⁷ Uo. Kihallgatási jegyzőkönyv, lapszám nélkül.

Letartóztatása után a felesége is felkereste a kolozsvári rendőrkapitányt, ahol fültanúja volt egy beszélgetésnek a rendőrkapitány és egy nyomozó között.⁵⁵⁸

1944. április 19-én Jordáky élt a törvény adta 15 napos lehetőséggel és fellebbezést nyújtott be a rendőri őrizet alá helyezés ellen. Indoklásában szerepelt az állandó kolozsvári lakhelye, a büntetlen előélete, családfenntartó jellege, hadiüzemi alkalmazott státusa is.⁵⁵⁹ Legfontosabb pontja azonban annak a hangsúlyozása volt, hogy szociáldemokrata párttagsága melletti működése „a magyarság egyetemes érdekeivel mindig összhangban volt”, sőt a párt feloszlata óta semminemű politikai tevékenységet nem fejtett ki.⁵⁶⁰ A fellebbezés hatására 1944. május 9-én a rendőrhatalom őrizetét (internálást) megszüntették és rendőrhatalom felügyelettel váltották fel. Ennek értelmében visszatérhetett Kolozsvár területére, ahol a rendőrségen minden héten jelentkeznie kellett, az esti órákban lakását nem hagyhatta el, kerülnie kellett a forgalmas útvonalakat, ahol esetleg politikai környezetbe kerülhetett volna, táviratot nem adhatott fel, pártszékházak közelébe nem mehetett stb.

Balogh Edgár is – ekkor vidéken, felesége szülőfalujában Vargyason élt, talán ezért jutott el későn az információ Jordáky szabadulásáról – megmozgatott minden szálát, hogy Jordákyt szabadon engedjék. 1944. május 18-án⁵⁶¹ Mikó Imrének keltezett levelében kérte Mikó közbenjárását Jordáky ügyében.⁵⁶²

A határozat szerint az őrizet megszüntetése, illetve a hadiüzemi alkalmazott állása – ahol egyébként is megfigyelik – elegendőnek bizonyult volna az esetleges baloldali tevékenységének a megelőzésére.⁵⁶³ A határozat 1944. szeptember 6-ig minden héten lepecsételt és aláírt, tehát Jordáky a parancsnak megfelelően minden héten jelentkezett a rendőrségen, és papírját rendőrségi pecséttel és aláírással látták el.

Közeledve 1944 őszéhez a magyarországi szakszervezetek Országos Szaktanácsának kolozsvári tagozata Schneg Ferenc vezetésével levélben fordult a rendőrség kolozsvári

⁵⁵⁸ „Kérlek alásan, ez a Jordáky Lajos nem zsidó, ez egy szociáldemokrata.” Molnár Gusztáv interjúja Jordákyé Nagy Máriával. negy_kek1b, 01:40:00, Jakabffy Elemér Alapítvány.

⁵⁵⁹ „Hadiüzemi alkalmazott vagyok, ahol távollétem a vezetésem alatt álló irodában komoly fennakadást idézhet elő.” Lásd: EME, Jordáky-hagyaték, II/16, fellebbezés, lapszám nélkül. Jordáky ekkor a kolozsvári Vasipari Részvénytársaságnál dolgozott könyvelői állásban.

⁵⁶⁰ Uo.

⁵⁶¹ Jordáky ekkor már csak rendőrségi felügyelet alatt volt, valószínű, hogy a hír késve jutott el Vargyasra Balogh Edgárhoz.

⁵⁶² „Egy ízben kerestelek Jordáky Lajos ügyében. Bizonyára tudod, hogy a kvári rendőrség internálta. Nem tudom, nem tehetnél-e valamit érdekében? A bánásmód nem rossz, élelmet-ruhát kaphat, családja meglátogathatja, de minek ez a meghurcolás, író-ember elzárása. Jordáky egy időben, Svájcban (még a kisebbségi időben) megismerkedett Mester Miklóssal. Nem kellene-e az ügyben Mester Miklósnak szólni? Elvi különbségeken túl itt mégiscsak az erdélyi magyar és emberi szolidaritásról lehet szó, nem is említve az írói szolidaritást.” Balogh Edgár levele Mikó Imréhez, *Mikó Imre hagyaték*, magánkézben. Idézi: Balázs Sándor: Mikó Imre I.m. 450.

⁵⁶³ EME, Jordáky-hagyaték, II/16, véghatározat, lapszám nélkül.

kapitányságához. A levélküldés előzményét Balogh Edgár emlékiratából lehet valószínűsíteni. Balogh szerint „valamikor szeptemberben” az építómunkások szakszervezeti helyiségében éppen az utcai őrsek megszervezéséről tárgyaltak, amikor a rendőrség rajtuk ütött. Veress Pál frissen szabadult kommunista kivételével – aki elszökött – vagy harminc főt felkísértek a rendőrségre. A személyek között Schneg Zoltán, Gheorghe Timofi, Belovay István mellett Jordáky Lajos is ott volt. Az ügy végül csak pénzbüntetéssel zárult.⁵⁶⁴

A szakszervezeti levélben Jordáky rendőri felügyeletének megszüntetését kérték, annak érdekében, hogy a kapcsolati hálóját felhasználva a polgári erők és az egyházak felé „elősegítené az erdélyi társadalmi csoportok közötti közeledés és barátság kialakítását”.⁵⁶⁵

Az éppen aktuális kolozsvári rendőrkapitány-helyettes Jordáky rendőrségi felügyeletét 1944. szeptember 29-én megszüntette (ne felejtsük el, hogy mindössze 12 nappal a szovjetek 1944. október 11-i kolozsvári bevonulása előtt vagyunk!). Indoklása szerint Jordáky, mint szociáldemokrata párttitkár „magyar és társadalomellenes tevékenységet nem folytatott, csak a kulturális és irodalmi mozgalomnak volt a vezetője”.⁵⁶⁶

⁵⁶⁴ Balogh Edgár: I.m. 364–365.

⁵⁶⁵ EME, Jordáky-hagyaték, II/16, szakszervezeti levél, lapszám nélkül.

⁵⁶⁶ Uo., véghatározat, lapszám nélkül.

5. Jordáky karrierjének csúcspontja (1944–1945/46)⁵⁶⁷

5.1. 1944 őszi események, tárgyalások az Erdélyi Párt és a baloldal között

1944 nyarán a keleti front elérte Románia határait. Ezzel a realitással a magyarországi közvéleménynek és az állam vezetőinek szembe kellett nézniük. Mind a magyar kormánykörök, mind pedig a román vezetők illegális csatornákon felvették a kapcsolatot a szövetséges hatalmakkal. Stockholmban a román követ többször találkozott Alexandra Kollontajjal⁵⁶⁸, ám Besszarábia és Észak-Bukovina Szovjetunióhoz való visszacsatolása miatt és mivel fel sem merült, hogy a területek román szuverenitás alatt maradnak, a tárgyalások nem vezettek eredményre. A román ellenzék – elsősorban Iuliu Maniu és köre – Ankarában és Kairóban tárgyalt a szövetséges hatalmak követeivel.⁵⁶⁹

1944. augusztus 23-án Mihály király sikeres „koronapuccsot” hajtott végre, és letartóztatta az országot katonai diktátorként irányító „conducător”, Ion Antonescu marsallt. Constantin Sănătescu tábornok vezetésével katonakormány alakult, visszaállították az alkotmányos monarchiát, a történelmi és baloldali pártok szabadon szervezkedhettek. Delegációt küldtek Moszkvába, hogy a szovjetek által pár nap alatt megszervezett román–szovjet fegyverszüneti szerződést aláírják szeptember 12-én. A szerződés több pontban érintette az erdélyi magyarságot, így a román állam kötelezettséget vállalt, hogy internálja a területén levő magyar és német állampolgárokat, hadat üzen a tengelyhatalmaknak. A fegyverszüneti egyezménynek az erdélyi magyarokra nézve a 19. cikkely volt a legrelevánsabb pontja: „19. A Szövetséges Kormányok a bécsi döntésnek Erdélyre vonatkozó határozatát semmisnek tekintik s egyetértenek azzal, hogy a békeszerződésben történő jóváhagyástól feltételezetten Erdély (vagy annak legnagyobb része) adassék vissza Romániának, s a szovjet kormány hozzájárul, hogy ebből a célból a szovjet csapatok Romániával közös katonai hadműveletekben vegyenek részt Németország és Magyarország ellen.”⁵⁷⁰ Az egyezmény ezen pontjából két dolgot érdemes kiemelni. Egyrészt Románia részt kellett vegyen a német- (és magyar)ellenes

⁵⁶⁷ A jelen fejezet rövidítve megjelent: Antal Róbert-István: Jordáky Lajos politikai karrierje csúcán (1944–1945/46). In: *Regio*. 2020/2 szám, 54–102.

⁵⁶⁸ Alexandra Kollontaj (1872–1952), oroszországi marxista teoretikus. Hamar a bolsevik irányzat híve lett, 1917-től pedig több államban szovjet nagykövet volt.

⁵⁶⁹ Nagy Mihály Zoltán – Vincze Gábor (szerk.): *Autonómisták és centralisták. Észak-Erdély a két román bevonulás között. (1944. szeptember – 1945. március)*. Kolozsvár – Csíkszereda, Erdélyi Múzeum Egyesület – Pro-Print Könyvkiadó, 2004, 28–29.

⁵⁷⁰ *Orosz–román fegyverszüneti egyezmény. Groza Péter és Sztálin marsall táviratváltása. Orosz–magyar fegyverszüneti egyezmény*. Kolozsvár, Józsa Béla Athenaeum, 1945, 7–8.

háborúban. Másrészt az „Erdély (vagy annak legnagyobb része)” kitétel üzenet volt a magyar kormányköröknek: ha ők is sikeresen szembe fordulnak a németekkel, akkor még kaphatnak valamit Erdélyből. Miután Magyarország október 15-én sikertelen kiugrási kísérletet hajtott végre, Moszkva ezzel a kitétellel leginkább Bukarestet tudta zsarolni egy számára megfelelő politikai átalakulás elősegítésére (vagyis baloldali kormányért cserébe egész Észak-Erdélyt megkaphatta).

1944 nyarán a keleti front közeledése miatt Kolozsváron is elindultak a tapogatózások egy háború utáni esetleges rendezés érdekében. A magyar kormányt támogató Erdélyi Párt balszárnya májustól kapcsolatokat keresett az illegális baloldallal. A német megszállás után az EP képviselők egy része lemondott (ebből a csoportból került ki a baloldaliakkal tárgyalók köre is), másik részük pedig megmaradt kormánytámogató erőnek. A német megszállás után betiltott Szociáldemokrata Párt és a végig illegalitásban működött kommunisták – akik Békepárt névvel rendezték soraikat – kolozsvári tagjai kerültek az EP-képviselők látószögébe.

Jordáky 1944 nyarán megkereste Mikó Imrét, hogy járuljon hozzá a békepropaganda terjesztéséhez, valamint az EP csatlakozzon a „Nemzeti Függetlenségi Fronthoz”.⁵⁷¹ Mikó ezt akkor még visszautasította, és azt indítványozta, hogy a baloldaliak magával a pártelnökkel, Teleki Bélával⁵⁷² vegyék fel a kapcsolatot. Miután Demeter János⁵⁷³ testvérén, Demeter Bélán keresztül és Balogh Edgár Venczel Józsefen keresztül megegyezett Telekivel, sor kerülhetett az első találkozóra.

1944. július 18-án, az első találkozón – Demeter Béla lakásán – Teleki Béla, Vita Sándor, Kovács Katona Jenő és feltételezhetően Jordáky Lajos vettek részt. Vita Sándor EP országgyűlési képviselő az első találkozón megjelentek névsorába Mikó Imre, Demeter Béla és saját maga mellett az ellenkező, a baloldaliak táborába Csögör Lajost, Demeter Jánost és Kovács Katona Jenőt sorolta.⁵⁷⁴

A baloldaliak ismertették feltételeiket az erdélyi párti képviselőkkel, vagyis azt, hogy az EP csatlakozzon a „Nemzeti Függetlenségi Fronthoz”, és közösen tegyenek valamit Magyarországnak a háborúból való kiugrása érdekében (fegyverszünet a Szovjetunióval és

⁵⁷¹ Jordáky valószínűleg a Magyar Frontra (MKP, SZDP, Független Kisgazdapárt és a Kettőskereszt Szövetség (a legitimisták egy része) gondolhatott/emlékezhetett vissza. A Magyar Front a német megszállást követő illegalitás alatt próbálta meg a németellenes politikai tábort összefogni. *A magyar antifasiszta ellenállás és partizánmozgalom. Kislexikon.* Budapest, Kossuth Kiadó, 1987, 193–198.

⁵⁷² Teleki Béla (1899–1990), földbirtokos, politikus. A második bécsi döntés után Észak-Erdélyben létrejött Erdélyi Párt elnöke volt. 1945-ben külföldre emigrált.

⁵⁷³ Demeter János (1908–1988), romániai magyar politikus, jogász. A két világháború között a Madosz-ban tevékenykedett, 1944-ben Kolozsvár alpolgármestere. Az MNSZ egyik vezetője. 1952-ben letartóztatták, 1955-ben szabadult. 1969–76 között a Magyar Nemzetiségű Dolgozók Tanácsának kolozsvári elnöke.

⁵⁷⁴ Vita Sándor: *A Hiteltől a Tisztelt Házig. Visszaemlékezés, napló (1943–1944), országgyűlési beszédek.* Kolozsvár, Polis, 2014, 121.

hadüzenet Németországnak). Az első találkozó eredmény nélkül zárult, viszont pár napra rá ismét találkoztak; ekkor Teleki Béla kijelentette: „egyértelmű, hogy a háborút Németország elvesztette”, és valamit tenni kell a béke érdekében.⁵⁷⁵ A szovjet fegyverszünetért és a „Nemzeti Függetlenségi Frontba” való belépésért cserébe viszont Teleki azt kérte a megjelent baloldaliaktól, hogy azok Magyarország területi egységét és a második bécsi döntést ismerjék el, és tegyenek meg minden tőlük telhetőt Észak-Erdélynek a Magyarországnál maradása érdekében.⁵⁷⁶ Ezt Kovács Katona Jenő helytelenítette, és azt mondta Telekinek, hogy ez nem tartozik a tárgyalások pontjai közé, sőt mi több, a második bécsi döntést a szövetséges nagyhatalmak nem ismerték el, ezért „az észak-erdélyi kérdés rendezése nem tőlünk függ”. Jordáky csatlakozott Kovács Katona véleményéhez, és kiegészítette a feltételek listáját. Szerinte a „Nemzeti Függetlenségi Frontba” nem vehető fel az egész Erdélyi Párt vezetősége, csak annak egy része, és az Albrecht Dezső, Páll György által vezetett „fasiszta szárnyal” kizárt az együttműködés. A továbbiakban Teleki még azt vetette fel, hogy a szovjet megszállás alá került észak-erdélyi területeken a „Nemzeti Függetlenségi Front” tartsa meg a fennálló magyar közigazgatást, és biztosítsák az Erdélyi Párti képviselők szabadságát. A baloldaliak hozzájárultak a magyar kulturális (EME, EMKE) és gazdasági intézmények (EMGE, szövetkezetek) helyben maradásához, és támogatásukról biztosították azokat. A „bankok, részvénytársaságok, gyárak” támogatását viszont nem garantálták. Továbbá megígérték, hogy azokat az egyéneket, „akik valóban részt vesznek és tesznek a békéért és szabadságért”, meg fogják védeni, viszont a „fasisztákkal és magyar hitleristákkal kizárt az együttműködés”.⁵⁷⁷

Az augusztus 23-i bukaresti koronapuccs után egy nappal Jordákyt felkereste Demeter János, s közölte vele: testvére, Demeter Béla értesítette, hogy Teleki Béla folytatni kívánja a tárgyalásokat a „Nemzeti Függetlenségi Front” helyi vezetőivel.⁵⁷⁸ Ezt az információt Jordáky egy visszaemlékezés-töredékében is megerősíti. Ebben azt írta, hogy miután Demeter Jánossal egyeztetett, rögtön levelet írt Kovács Katona Jenőnek és Balogh Edgárnak (az első Alsósziporon, az utóbbi Vargyason tartózkodott), hogy mielőbb térjenek vissza Kolozsvárra. Jordáky szerint az *„Erdélyi Párt vezetői az utolsó pillanatban /vagy talán az utolsó pillanat után/ rájöttek arra, hogy a baloldal nélkül nincs kibontakozás. Az erdélyiek egy része, Teleki Béla, Vita Sándor, Mikó Imre s bizonyos katonai körök is belátták, hogy augusztus 23-a új helyzetet teremtett. [...] A realpolitika felé való fordulást mégis örömmel fogadtuk, mert*

⁵⁷⁵ Jordáky visszaemlékezés-töredékében (*Emlékezések fonalán*) ugyanezt a mondatot és az elhangzottakat 1944. augusztus 26-ra (vagyis 1944. augusztus 23. utánra) datálta.

⁵⁷⁶ Jordáky Lajos nyilatkozata, 1955. május 6. ACNSAS, Fond Informativ 234084, dosar 1, 235.

⁵⁷⁷ Uo.

⁵⁷⁸ Demeter János kihallgatási jegyzőkönyve. ACNSAS, Fond Penal 000217, dosar 1, 357.

reméltük, hogy a közvélemény széles megmozgatása hozzájárul ezen a tájon is az antihitlerista háború mielőbbi befejezéséhez.”⁵⁷⁹

A sorozatos találkozók valamelyikén végül elhatározták a még 1941-ben letartóztatott kommunisták szabadon bocsátását, valamint azt is, hogy az EP elnöke, Teleki Béla elmegy dálnoki Veress Lajoshoz⁵⁸⁰, hogy az a román mintát követve hadseregével álljon át a szovjetekhez. Ezt dálnoki Veress visszautasította⁵⁸¹, ezért Teleki Budára utazott fel Horthyhoz annak érdekében, hogy a mielőbbi kiugrásra szólítsa fel.⁵⁸²

Miután az EP képviselőinek semmit sem sikerült e téren elérniük, – sőt időközben szeptember 5-én megindult a magyar–német ellentámadás Dél-Erdély ellen – a csoport tagjai Kolozsvárra visszatérve újabb találkozót tartottak a fent megnevezett baloldaliakkal. Ez a megbeszélés már bizonyos „társadalmi súlyt” kölcsönzött a megjelenteknek. Népfrontos alapon, a baloldali pártok (kommunisták és szociáldemokraták), az egyházak képviselői, a társadalmi és gazdasági szervezetek stb. részvételével létrehozták az Erdélyi Magyar Tanácsot.⁵⁸³

Az Erdélyi Magyar Tanács elnöke Teleki Béla lett, végrehajtó bizottságának tagjai pedig Jordáky Lajos, Mikó Imre és Járosi Andor⁵⁸⁴ voltak. A Tanács Tamási Áront/Mikó Imrét, Nagy István munkásíró és Szabédi László költőt bízta meg egy Horthyhoz küldendő Memorandum megszövegezésével.⁵⁸⁵

Az ultimátumszerű Memorandumban követelték, hogy Magyarország sürgősen kérjen fegyverszünetet, az ország ne legyen hadműveleti terület, Kolozsvárt ellenállás nélkül adják fel, a lakosság, az ipari üzemek és a közigazgatás maradjon a helyén, és végül pedig a románok felé megbékélő politikát javasoltak. A Memorandumot 1944. szeptember 9-én az erdélyi társadalom

⁵⁷⁹ Jordáky Lajos: Emlékezések fonalán, 11. EME, Jordáky-hagyaték, I/1.

⁵⁸⁰ Dálnoki Veress Lajos (1889–1976), vezérezredes. A Ludovika Akadémián végzett, 1942-től a kolozsvári központú IX. hadtest parancsnoka 1944. augusztus 28-ig, majd a 2. hadsereg parancsnoka. Később német és nyilas fogságban raboskodott, majd a háború vége után a kommunista hatóság is elítélték. 1956-os szabadulása után Nyugatra emigrált.

⁵⁸¹ „Én nem vagyok condottiere! Csakis a legfelsőbb hadúr utasításainak engedelmeskedem!” – mondta állítólag Dálnoki Veress. Lásd: Balogh Edgár: *Szolgalatban*. I.m. 339.

⁵⁸² Uo.

⁵⁸³ Nagy – Vincze: *Autónomisták és centralisták*. I.m. 2003, 55.

⁵⁸⁴ Járosi Andor (1897–1944), evangélikus lelkész, teológiai tanár, író. A két világháború közötti időszakban a Pásztortűz szerkesztőségi tagja, az Erdélyi Helikon munkatársa volt. 1944 őszén a szovjetek deportálták, Magnyitogorszkban halt meg.

⁵⁸⁵ Több visszaemlékezés másként említi a Memorandum szerkesztőinek listáját. Balogh Edgár például Szabédi Lászlót, Tamási Áront és Nagy Istvánt nevesítette, míg Mikó Imre egy visszaemlékezésben Tamási Áron helyett saját magát sorolta a Memorandum szerkesztői közé. Nagy István kommunista munkásíró, és Szabédi László harmadikutas költő viszont mindkét visszaemlékezésben közös pont. Vita Sándor sokkal plasztikusabban oldotta meg a résztvevők kérdését: „A végső formát szeptember 12-én délelőtt az Erdélyi Kör Fötér 5. szám alatti helyiségben fogalmazták meg Szabédi László, Mikó Imre és Nagy István, de úgy emlékszem, Tamási Áron is ott volt, és szintén segített a végső forma kialakításában.” Lásd: Vita Sándor: *A Hiteltől...* I.m. 128.; Balogh Edgár: *Szolgalatban*. I.m. 344; Balázs Sándor: *Mikó Imre*. I.m. 311.

vezetésének színe-java ellátta aláírásával. Így az erdélyi magyar egyházak részéről Tavasz Sándor református püspökhelyettes és Vásárhelyi János református püspök, Sándor Imre római katolikus püspöki helytartó és Boga Alajos római katólikus prelátus-kanonok, Józán Miklós unitárius püspök és Csifó Nagy László unitárius püspöki titkár, Járosi Andor ágostai evangélikus esperes és Maksay Albert református teológiai igazgató. Az Erdélyi Párt nevében a pártelnök, Teleki Béla mellett Mikó Imre és Vita Sándor országgyűlési képviselők látták el aláírásukkal a dokumentumot. A sort végül a művészeti, tudományos és irodalmi szféra képviselői zárták, így Haynal Imre orvosprofesszor, Tamási Áron író, Venczel József, az Erdélyi Tudományos Intézet igazgatója, Szabédi László, Kiss Jenő költők és Nagy Géza EME-titkár. A sort a baloldali Nagy István, kommunista munkásíró és Jordáky Lajos zárták.⁵⁸⁶ Az utóbbi kettő sem baloldali politikusi minőségükben, hanem az írók táborához csatlakozva írták alá a Horthynak küldött Memorandumot, amit Teleki Géza egyetemi tanár – Teleki Pál volt miniszterelnök fia – vitt fel a kormányzóhoz, ahol azonban nem érte el a kívánt hatást.⁵⁸⁷

Az ideológiai különbségek mentén tagolt csoportok ezekben sz őszi hónapokban egymásra találtak. 1944 szeptembere és a szovjet csapatok október 11-i bevonulása között több olyan intézkedés történt, amely megalapozta a későbbi baloldali fordulatot. Több vezető erdélyi magyar baloldali és polgári személy mentesült az általános katonai bevonulás parancsa alól. Mikó Imre úgy emlékezett, hogy Teleki Béla megegyezett dálnoki Veress Lajossal arról, hogy „akiknek Erdélyben maradása kívánatos, mentesítsenek a bevonulás alól”. Mikó szerint a Kolozsváron maradt Erdélyi Párti képviselőkön kívül mintegy két tucat baloldalit is menlevéllel láttak el. A névsorban Kovács Katona, Nagy István, Szabédi László, Demeter Béla és János, Csögör Lajos, Asztalos István mellett Jordáky Lajos is szerepelt.⁵⁸⁸

A továbbiak folyamán pedig 1944. szeptember 13–17. között szabadon engedték a börtönben levő kommunista foglyokat – a legnevezetesebbek Simó Gyula, Nemes József és Veress Pál voltak –, teljesítve ezzel a baloldaliaknak tett ígéretük egyikét.⁵⁸⁹ Ezt követően a „polgári” oldal és a baloldal közötti tárgyalásokon Csögör Lajos, Jordáky Lajos, Balogh Edgár és Demeter János helyett a frissen szabadult Simó Gyula, Veress Pál és Nemes József vettek

⁵⁸⁶ Az Erdélyi Magyar Tanács Memoranduma Horthy Miklós kormányzóhoz a háborúból történő kiválás ügyében. In: Nagy – Vincze: *Autonómisták és centralisták...* I.m. 117.

⁵⁸⁷ Uo. 56.

⁵⁸⁸ Balázs Sándor: *Mikó Imre*. I.m. 344.

⁵⁸⁹ Nemes József 1952. október 31-i kihallgatása alatt úgy nyilatkozott, hogy 1944. szeptember 16-án szabadult ki az első csoport kommunista, köztük ő is. Nemes József kihallgatási jegyzőkönyve. ACNSAS, Fond Penal 000217, dosar 1, 350.

részt. Vagyis a baloldali értelmiségiek átadták helyüket a „valódi”, illegalista kommunistáknak.⁵⁹⁰

A kiszabadult kommunisták Demeter János lakására mentek, ahol elhatározták, hogy találkoznak a Békepárt illegális vezetőségével. „Kovács Katona Jenőt és Csögört addig nem ismertem. Jordáky, aki csak Gyuri néven ismert, nevetve kiáltott fel: – Szóval te vagy Veress Pali, az én régi illegális ismerősöm?” – írta Veress.⁵⁹¹ Mindebből a kis részletből talán az látszik a legjobban, hogy habár Jordáky korábban is kapcsolatban állt bizonyos kommunista elemekkel, azok személyazonosságáról fogalma sem volt. Vagyis miközben eszmeileg egyre inkább kommunistává vált, a mozgalomba és a pártba nem volt bekapcsolva, maximum szimpatizánsnak számít(hat)ott. Jordákyknak a Veress Pállal való ismeretsége 1935-ig nyúlt vissza, ekkor találkoztak először; Veress ekkor, mint „Gyuri, a kommunista” mutatkozott be Jordákyknak egy illegális találkozó keretében.⁵⁹²

A legutolsó erdélyi párti–baloldali találkozón Teleki Béla úgy nyilatkozott, hogy a „román–szovjet fegyverszünet aláírása után (1944. szeptember 12.), amely végül is visszajuttatta Erdélyt Romániának[,] már nem érdemes további tárgyalásokat folytatni”.⁵⁹³

Párhuzamosan az Erdélyi Párti képviselők és a baloldaliak közötti tárgyalásokkal, sor került magyar állami intézkedésekre is. A front közeledtére reagálva Szurmay Lajos kiürítési kormánybiztos⁵⁹⁴ elrendelte Erdély, a Tiszántúl és az északkeleti országrész hadművelési kiürítését. Ennek következtében a Székelyföld nemcsak a magyar állami adminisztráció, hanem – a harcok miatt – polgári lakosság jelentős része is elmenekült.⁵⁹⁵ Kolozsváron a kiürítést – és az üzemek leszerelését és az egyetem helyben maradását – viszont mindenki egyetértésével sikerült megakadályozni.

Bethlen Béla, a Keleti Hadművelési Területek polgári kormánybiztosa a kiürítési rendeletet hatályon kívül helyezte, sőt kifizette az állami alkalmazottak háromhavi bérét, hogy azok 1944 decemberéig állásban maradhassanak, és feloldotta őket a magyar államra tett hűségesküjük alól.⁵⁹⁶

Az Erdélyi Magyar Tanács szervezte meg népfrontos alapon a városi őrséget is, amelyet dálnoki Veress Lajos vörös karszalaggal és fegyverekkel látott el; ezt Bethlen Béla kormánybiztos törvényesen megerősítette. A polgármesteri hivatal részéről a vezetőségben

⁵⁹⁰ Vita, 2014, 125.

⁵⁹¹ Veress Pál: *Vajúdó évek, sorsdöntő napok. Egy ifjúmunkás élete*. Bukarest, Kriterion, 1981, 299.

⁵⁹² Uő: *Holnap indulok hozzád*. Bukarest, Kriterion, 1977, 199.

⁵⁹³ Demeter János kihallgatási jegyzőkönyve. ACNSAS, Fond Penal 000217, dosar 1, 217.

⁵⁹⁴ A hadművelési és polgári kiürítést koordináló legfelsőbb szerv.

⁵⁹⁵ Nagy – Vincze: *Autonómisták és centralisták*. I.m. 35–36.

⁵⁹⁶ Bethlen Béla: *Észak-Erdély kormánybiztosa voltam*. Budapest, Zrínyi Katonai Kiadó, 1989, 156–159.

Nagy László tiszti főügyész, a Munkakamara részéről Bíró Tibor, a szakszervezetek részéről Pásztai-Deutsek Géza ügyvéd vett részt, a román lakosságot id. Virgil Salvan építész képviselte, a kommunistákat pedig Balogh Edgár. Főhadiszállásuk a polgármesteri hivatal egyik termében volt. Kezdetben a magyar rendőrséggel és csendőrséggel párhuzamosan működtek, majd pedig az állami szervek október 9-i távozása után teljes mértékben ők biztosították a közrendet.⁵⁹⁷

A szovjet csapatok októberi 11-i bevonulása előtti egyik utolsó esemény – ami Jordákyt is mélyen érint(het)te – Kovács Katona Jenő nyomtalan eltűnése volt. Kovács Katona Jenő évekig volt Jordáky munkatársa a Városi Vízműveknél, majd miután illegalitásba vonult, több hónapot Jordákyék lakásán töltött.⁵⁹⁸

Az Erdélyi Magyar Tanács Memorandumára válaszul a magyar csendőrség/Gestapo Kolozsváron egy utolsó letartóztatás-hullámot tervezett el. A letartóztatandók között az Erdélyi Párttal tárgyaló baloldaliak – így Jordáky Lajos is –, a börtönből nemrég szabadult kommunisták, néhány szociáldemokrata (Pásztai Géza) és az *Ellenzék* újságírója, Nagy József szerepeltek. Balogh szerint a rendőrség értesítette őket a tervezett letartóztatásról, ezt megtudva az érintettek számára a szokásos konspirációs szabályok következtek, mindenki új lakóhelyre költözött. Kovács Katona viszont a tudószanatóriumból kiszabadulva saját lakására ment haza. Ez után pedig sosem került elő, Balogh Edgárt – immár a városi őrség parancsnokaként – egy másik holttest estében értesítették. A visszavonuló autóból az úttestre dobott halott Nagy József újságíró volt. Kovács Katona Jenő eltűnését először Jordáky Lajos felesége, Nagy Mária jelezte.⁵⁹⁹

5.2. Kolozsvár a szovjet hadsereg bevonulása és a román csapatok kiutasítása között

1944. október 11-én Kolozsvárra bevonultak a szovjet csapatok. Aznap az Építőmunkások Szakszervezeti helyiségében több szociáldemokrata vezető találkozott, ahol Jordáky Lajos is ott volt. Megegyeztek abban a kérdésben, hogy megalakítják és kibővítik a Szakszervezeti Tanácsot „mert most, hogy a hatóságok eltűntek Kolozsvárról, kell lennie egy olyan intézménynek, amely a munkásságot irányítsa”.⁶⁰⁰

⁵⁹⁷ Nagy – Vincze: *Autonómisták és centralisták*. I.m. 57.

⁵⁹⁸ A legendák szerint „több mint baráti” viszony fűzte Jordáky feleségéhez, Nagy Máriához.

⁵⁹⁹ Balogh Edgár: *Szolgálatban*. I.m. 369.

⁶⁰⁰ Lakatos István: *Emlékeim*. II. kötet. Marosváráshely, Alutus, 2007, 6.

A Szaktanács elnöke Jordáky Lajos lett, tagjai Lakatos István, Bruder Ferenc, Veress Pál és más szakszervezeti vezetők voltak. A vezetőségben a szociáldemokraták mellé már az első napokban a kommunisták is csatlakoztak. A kolozsvári Szaktanács professzionális adminisztráció híján kvázi-állami/közigazgatási funkciót is ellátott. Például megszervezte a helyreállítási munkálatokat, beindították a termelést a gyárakban, köztisztviselőket neveztek ki stb. A szakszervezetek az 1944 őszi hetekben azért is bírtak elsőrendű fontossággal, mivel a kialakult vákuumhelyzetben, a szakszerű közigazgatás visszavonulása után ezen társadalmi csoportok voltak azok, akik folyamatosan működhetek. Az impériumváltás – a magyar közigazgatás kivonulása, a szovjetek bejövetele – pedig nem okozott akkora töréspontot a Szaktanács működésében.

Ugyanezen a szakszervezeti ülésen került sor arra a jelenetre, amikor Jordáky Lajos kijelentette, hogy ő többé nem a szociáldemokraták, hanem a kommunisták között kíván politizálni.⁶⁰¹ Lakatos István haragosan kioktatta Jordákyt⁶⁰², aki viszont ragaszkodott hozzá, hogy ő kommunista. Lakatos arra figyelmeztette, hogy Jordákyt két éven belül ki fogják dobni a kommunista pártból. Próféciája utólag igaznak bizonyult.

Jordáky tehát a szakszervezeti múltjára való hivatkozással és a Szociáldemokrata Párton belüli baloldali ellenzék egyik vezető személyeként kér(het)te felvételét az észak-erdélyi Kommunista Pártba.⁶⁰³ A kommunisták ideiglenes vezetőségéből Jakab Sándor (aki 1943-tól 1944. október 9-ig illegalitásban volt) nem értett egyet ezzel a lépéssel, viszont Jordáky megszerezte a börtönből szabadultak beleegyezését. Jakab Jordákyt kriptokommunistaként a szociáldemokrata párton belül hagyta volna. Jordáky viszont úgy érvelt, hogy a megelőző évtized szakszervezeti vezetőjeként az egységfrontot propagálta, és leginkább ideológusként túlságosan eltávolodott a szociáldemokráciától; „már rég meggyőződéses kommunista”. Továbbá utalt arra, hogy éppen szociáldemokrata párttagságából következően nem ismeri a kommunista párt működési logikáját és szervezeti kereteit – annak ellenére, hogy eszmeileg egyre közelebb került a párthoz – éppen ezért kéri felvételét, hogy immár teljes jogú kommunista legyen.⁶⁰⁴

⁶⁰¹ Uo. 6.

⁶⁰² „Szégyelld magad, Jordáky! – kiáltottam. Bárki más mondja ezt, elfogadom, de te a Szociáldemokrata Párt teoretikusa voltál tizenöt éven keresztül. Akkor hazudtál, vagy most hazudsz? A magam részéről meg vagyok győződve afelől, hogy ha nem a szovjetek, hanem az angolok jöttek volna be Kolozsvárra, nem sügött volna ilyesmit a lelkiismereted. Elmehetsz Jordáky, de nem feledd, amit mondok: téged két éven belül úgy kidobnak a Kommunista Pártból, mintha ott se lettél volna, mert te nem vagy, nem is leszel soha kommunista, csak egy örökké locsogó, zavaros fejű szociáldemokrata. De ide többet nem teszed be a lábad, az biztos.” In: Lakatos István: *Emlékeim*, 7.

⁶⁰³ Az észak-erdélyi Kommunista Párt rövid életű formáció. A bukaresti küldöttek megérkezéséig őrizte önállóságát, utána a bukaresti pártközpont alá tagozódott be.

⁶⁰⁴ EME, Jordáky-hagyaték, II/21, Jordáky Lajos önéletréje, 86.

A párttagság megszerzésének procedúráját a Román Kommunista Párt észak-erdélyi küldötteinek október 20-át követő Kolozsvárra érkezése tette „hivatalossá”, Nicolae Goldberger⁶⁰⁵ ugyanis Jordákyt még aznap (október 20-án), az elsők között felvette a Román Kommunista Pártba.⁶⁰⁶

A szovjetek a bevonulásukat követően a helyi közigazgatási apparátust elsősorban a politikai hűség alapján építették ki. Eszerint a város polgármestere Tudor Bugnariu, alpolgármestere pedig Demeter János lettek, mindketten kommunisták. A megye élére prefektus/főispáni rangban id. Teofil Vescant, alispánnak pedig Csögör Lajost nevezték ki. Id. Vescant aztán két hónap elteltével a kommunista Vasile Pogăceanu váltotta a prefektusi székben.⁶⁰⁷

A kinevezéseknél tehát elsősorban a politikai szempont dominált, a kiválasztottak nem rendelkeztek közigazgatási tapasztalatokkal. A szovjet bevonulást megelőző legfelsőbb szervezet – az Erdélyi Magyar Tanácsot – a szovjetek lefejezték, a politikai prominens személyeket – így Mikó Imrét, Teleki Bélát, Vita Sándort, Demeter Bélát – elhurcolták, így csak baloldali politikai vezetők maradtak a városban. Az utóbb említett három személyt pár hónap múlva elengedték, így csak Mikó Imre tapasztalta meg a szovjet légereket. Mindezzel a kolozsvári magyar kommunisták (és szociáldemokraták) politikai és kulturális monopóliumot szereztek Észak-Erdélyben, és maguknak vindikálhatták „az erdélyi magyarság képviselőének” jogát. Mindez azért különösen fontos, mert a fél évszázados marginalizáltság (a szocdemeknél) és az illegálitás, üldözöttség (a kommunistáknál) után ezen politikai csoportok „helyzetbe” kerültek. Úgy is lehetne fogalmazni, hogy üldözött, lesajnált fantasztákból hirtelen a közélet legfontosabb szereplőivé avansáltak. Ezzel lehet magyarázni azt a hatalmas aktivitást, amellyel belevetették magukat az előttük álló munkába és saját értékrendszerük szerint megpróbálták képviselni – de ami fontosabb – átformálni az erdélyi magyar társadalmat.

A szovjetek a szakszervezeteket is inkább kommunista kézben szerették volna látni, ezért elkezdték a régi szociáldemokraták eltávolítását. A Szakszervezeti Tanács kommunista elemekkel való feltöltése Jordáky tevékenységéhez köthető. Azt nem tudjuk, hogyan vélekedett arról, hogy számára ismeretlen illegalistákkal kell helyettesítenie a korábbi ismerőseit, a reformista szociáldemokratákat. Feltételezni lehet, hogy számára nem okozott gondot, mivel

⁶⁰⁵ Nicolae Goldberger/Goldberger Miklós (1904–1970). Zsidó származású illegális kommunista. 1923-ban lépett be az RKP-be, a két világháború között egyszer Kolozs tartományi titkár is volt. 1944 végén fontos pozíciót töltött be, szinte mindig úton volt Bukarest és Kolozsvár között, az RKP KB bukaresti küldöttjének számított Kolozsváron.

⁶⁰⁶ Az RKP bukaresti küldöttek kolozsvári ülésének jegyzőkönyve. ANIC, Fond CC al PCR, Colectia nr. 60, dosar 464, 275–276.

⁶⁰⁷ Nagy – Vincze: *Autonómisták és centralisták*. I.m. 59.

ekkorra már a kommunistákéval azonos radikális nézeteket vallott. Önéletírása szerint habár a Szakszervezeti Tanács munkásegységfront alapon működött, „nehéz munkával” elérték, hogy a szakszervezeteknél vezető pozícióba leginkább kommunisták kerüljenek.⁶⁰⁸

Jordáky 1944. októberi eszméinek egy érdekes szeletét a „szakszervezeti demokrácia” jelentette. Szerinte ez abban nyilvánult meg, hogy minden kérdésben – a vezetőség megválasztásától a legkisebb szakmai ügyekig – a tagok szabad vitát követő többségi szavazásával kell döntenet.⁶⁰⁹ Ez azt jelentette, hogy minden tag szavazati joggal rendelkezett, és azt gyakorolhatta. Egyszerűbben mondva, Jordáky bázisdemokráciát kért.

A szakszervezetek nemcsak a napi adminisztrációval, hanem nagyon hamar a területi szuverenitás kérdésével is szemben találták magukat. Az egyik 1944 végi szakszervezeti gyűlésen megjelent Jordáky apja is, id. Jordáky Lajos, aki a Jordáky Nyomda tulajdonosa volt. Ő vetette fel azt a kérdést, „vajon nem hiba-e, az, hogy az észak-erdélyi szakszervezetek részt vesznek a bukaresti országos kongresszuson. [...] Erdély sorsát, csak a békeszerződések döntenek majd el véglegesen. Hátha mi kolozsváriak, mégis ahhoz a kisebbik részhez fogunk tartozni, amely Magyarországnak marad? De ha küldötteink már most megjelennek Bukarestben, a szövetségesek esetleg úgy értelmezik a dolgot, hogy a munkásság már döntött és Romániához akar tartozni”.⁶¹⁰ A gyűlésen e kérdésben a szociáldemokraták többsége, s ifjabb Jordáky is arra az álláspontra helyezkedett, hogy a határkérdést úgyis a nagyhatalmak döntenek el, „a munkásság képviselőinek viszont ott kell lenniük Bukarestben, mert bármelyik országban győz a munkásosztály, az az egész világ munkásainak hasznára válik”.⁶¹¹ A szakszervezeti csoportok tehát nem várták meg a békeszerződés aláírását, hanem már 1944 végén a bukaresti Országos Szakszervezeti Tanácsba integrálódtak. Ezekben az 1944 végi, 1945 eleji hónapokban három nagyobb politikai csoport alakította az észak-erdélyi politikai eseményeket.

Egyrészt a börtönből szabadult, nagyrészt magyar nemzetiségű kommunisták 1944. szeptember 24-én létrehozták az észak-erdélyi Kommunisták Pártját, amelynek vezetését Simó Gyula, Nemes József, Veress Pál és az illegalitásból előjött Jakab Sándor irányították. E rövid életű politikai formációnak bizonyult, mivel október 20-án megérkeztek Kolozsvárra az RKP küldöttei, ifj. Teofil Vescan és Nicolae Goldberger. Eddig nem ismert tényezők következtében ifj. Vescan átvette a vezetést, az önálló formációt pedig felszámolta. Ezt követően a „Kommunisták Romániai Pártja, Kolozsvár vidéke” névvel működtek. A kolozsvári

⁶⁰⁸ Lakatos István: *Emlékeim* II. I.m. 68.

⁶⁰⁹ A román–magyar megértés szellemében zajlott le a tanítók gyűlése. *Világosság*. 1944. október 28. 2.

⁶¹⁰ Id. Jordáknyt idézi Lakatos István: *Emlékeim*. II. 47.

⁶¹¹ Uo.

kommunista csoport Bukaresthez való csatlakozása után az első tisztogatáson is túlelt⁶¹², így a vezetőségből a börtönből szabadult Nemes Józsefnek és Veress Pálnak távoznia kellett. Simó Gyula a vezetőség tagja maradt, ám a bukarestiek gyanúsán néztek rá, transzilvanistának⁶¹³ és „magyar nacionalistának” tartották.⁶¹⁴ Tovább mélyítette a szakadékot, hogy egyikük sem tudott románul.

Egy másik csoportot a megmaradt szociáldemokraták alkottak, akik, miután a bukaresti országos központba tagozódtak be, a későbbiek során létrehozták az RSZDP Magyar Bizottságát, amelynek elnöke Lakatos István lett. Jordáky nem szakította meg teljesen a kapcsolatát ezzel a csoporttal, sőt korábbi népfrontos stratégiájával összhangban együttműködésre szólította fel a szociáldemokratákat.⁶¹⁵

A kommunisták és a szociáldemokraták mellett megjelent egy újabb csoport is, amely a két világháború közötti Madoszból nőtt ki. Kolozsvár esetében érdekes, hogy a helyi csoport a Madosz brassói központjától függetlenül bontott zászlót. A kolozsvári Madosz-szervezet október 22-i megalakulásakor még a „polgári” elemek⁶¹⁶ és a régi madoszosok⁶¹⁷ együttesen alkották a vezetőséget.

A kolozsvári szervezet különállása nem tartott sokáig; Brassóból hamarosan Kolozsvárra érkezett a Madosz egyik alapító tagja, Bányai László. Egy újjászervező bizottsági ülésen éles vita folyt az „észak-erdélyi autonomisták” és a „brassói vonalat” követők között. Leginkább a területi szuverenitás kérdése jelentett vitapontot. Míg az autonomisták Erdélynek egy sajátos autonómiát – Kós Károly egyenesen az újjáegyesült Erdély önállóságát vetette fel – kívántak, addig a dél-erdélyi madoszosok a különállást a bukaresti politikai eseményekkel hozták összefüggésbe. Bányai László kijelentette, hogy „Észak-Erdély pillanatnyi helyzete pedig csak azért alakult így, mert még nem a román demokratikus erők vették át a hatalmat, hanem [...] a reakciós erők. [...] Észak-Erdély most olyan helyzetben van, hogy hozzákezdhet

⁶¹² Ezt az információt Jordáky is megerősítette önéletírásában. Szerinte a bukaresti küldöttek első dolga 1944. október végén a párttagok „verifikálása” volt. Jordáky párttagsága ekkor nyert megerősítést. EME, Jordáky-hagyaték, I/8, 86.

⁶¹³ Simó például rossz viszonyban volt Jakab Sándorral, a pártban sokkal határozottabb, „magyarobb” vonalat képviselt a párton belül – emlékezett vissza Balogh Edgár a Molnár Gusztávval való beszélgetésében. Lásd: Molnár Gusztáv interjúja Balogh Edgárral. Jakabffy Elemér Alapítvány, hatos_ketto_2b, 19:30-44:00.

⁶¹⁴ Nagy – Vincze: *Autonómisták és centralisták*. I.m. 66.

⁶¹⁵ Székházat avattak a kolozsvári szociáldemokraták. *Világosság*. 1944. november 21. 3.

⁶¹⁶ Kós Károly, Jancsó Elemér, Szabédi László.

⁶¹⁷ Szepesi Sándor szabó, Hadházi Samu hóstáti földész, Mezei Lajos, Fodor-Pataky Ádám.

azokhoz az intézkedésekhez, melyeket az ODA (Országos Demokrata Arcvonal)⁶¹⁸ programja előír...⁶¹⁹

A szovjetek kolozsvári bevonulásával párhuzamosan a bukaresti királyi kormány is intézkedett az észak-erdélyi területek további sorsát illetően. 1944. október 11-én hozta létre a román kormány a Felszabadított Erdélyi Területek Közigazgatásának Kormánybiztosságát (Comisariatul pentru Administrarea Regiunilor Eliberate din Transilvania). A kormánybiztos miniszteri rangot és felelősséget kapott, a vezetői pozícióját pedig Iuliu Maniu unokaöccse, Ionel Pop látta el.

Ionel Pop 1944. október 12-én utasította „azokat a különböző hatóságokat, amelyek szervezeti és személyi kereteit előtte felállította, hogy menjenek be és rendezkedjenek be Kolozsváron”.⁶²⁰ Így október 13-án a városba bevonult a prefektúra, az ügyészség, valamint kisebb katonai egységek és egy egész csendőrlégió. Ekkor érkezett Kolozsvárra a nagyszebeni Ferdinand Egyetemről a román egyetemi küldöttség is.⁶²¹

Jordáky egyik első intézkedése az új hatalmi helyzetben egy kiáltvány megfogalmazása volt. A szakszervezeti tanács elnökeként (amely ideiglenesen a végrehajtó hatalmat gyakorolta) 1944. október 15-én levélben fordult az észak-erdélyi Kommunista Párt Végrehajtó Bizottságához, és három pontban jelölte meg az azonnali teendőket. Először is „demokratikus front” létrehozására hívta fel a kommunista pártot, a szociáldemokratákat, a demokratikus magyar néppártot⁶²², a Nemzeti Parasztpártot (PNT) és a szakszervezeteket. Másodszor az Erdélyi Magyar Tanács (újja)alakítását propagálta, és végül harcot hirdetett a „román sovinizmus ellen”.⁶²³

1944. október 21-én az immár Román Kommunista Párt és a Szociáldemokrata Párt elhatározták, hogy a kolozsvári szervezeteik egységfrontot hoznak létre. Az ülésen Jordáky is felszólalt az RKP képviselőjében, felhívva a résztvevők figyelmét arra, hogy a kommunisták által kidolgozott tervezetet – amelyben Románia népeinek teljes egyenlőségét, a fasiszta

⁶¹⁸ Országos Demokrata Arcvonal. A Román Kommunista Párt vezetésével az RSZDP, Petru Groza Ekésfrontja, az MNSZ és a Demokrata Zsidó Népközösség, valamint több kisebb társadalmi szervezetet (Népvédelmi Egyesület, Hazafiak Szövetsége) és a szakszervezetek koalíciója.

⁶¹⁹ A MADOSz harcos demokratái megalakították a Magyar Népi Szövetséget. *Világosság*. 1944. november 25. 2.

⁶²⁰ Ionel Pop észak-erdélyi kormánybiztos két átirata Constantin Sănătescu miniszterelnöknek az észak-erdélyi magyarok internálásáról, valamint a kolozsvári egyetem átvételének kísérletéről. In: Nagy – Vincze: *Autonómisták vagy centralisták*. I.m. 151.

⁶²¹ Uo. 60.

⁶²² Ennek a politikai formációnak a kilétét homály fedi. Nem tudjuk Jordáky mire gondolhatott.

⁶²³ Molnár Gusztáv: Önrendelkezési törekvések az „észak-erdélyi köztársaság idején”. In: Bíró Gáspár – Hamburger Judit – Molnár Gusztáv – Szilágyi Imre – Tóth István: *Autonómia és integráció*. Budapest, Magyar Szemle-Magyarországért Alapítvány, 1993, 113.

maradványok eltüntetését, földművesek és munkások szociális követeléseinek teljesítését, a háborús károk jóvátételét stb. követelték – tegyék meg az egységfront alapító okmányának.⁶²⁴

A szovjetek kolozsvári bevonulása után, a baloldali csoportok szabad szervezkedésének lehetőségét kihasználva bukaresti mintára Kolozsváron is politikai koalíciót hoztak létre. Így 1944. október 21-én ifj. Teofil Vescan javaslatára megalakult az Észak-Erdélyi Demokratikus Bizottság. A bizottságot az RKP, a Madosz (MNSZ), RSZDP, az Ekésfront és a Szakszervezeti Tanács alkották. Később ez a vezető szervezet csatlakozott a bukaresti ODA-hoz. 1944. november 27-én végül létrehozták az ODA Kolozsvári Bizottságát, amellyel egy tartományi, Bukaresttel hol szorosabb, hol lazább kapcsolatban álló szervezet hoztak létre.⁶²⁵

Két héttel a szovjet bevonulás után, 1944. október 29-én tartották Kolozsváron a baloldali pártok az első nagyobb tömegeket megmozgató népgyűlést, amelynek célja az ODA Észak-Erdélyi Bizottsága támogatásának és legitimitásának demonstrálása volt. A gyűlésen Jordáky nagyszámú munkás előtt beszélt. Már korábban is felszólalt szakszervezeti, párt- és munkásművelődési gyűléseken – ezen eseményeken valószínűsíthetően magyarul, míg a harmincas évekbeli szakszervezeti kongresszusokon románul⁶²⁶ –, nagy tömeg előtt viszont itt szerepelt először.⁶²⁷ Beszédében támadást intézett az általános „reakció” ellen. Szerinte 1940–44 között a magyar munkásság kiállt a román munkások mellett, most pedig „önmagunk számára fogjuk a demokrácia megvalósítását kiharcolni”. Továbbá azt is kijelentette, hogy a kommunista párt azt akarja, minden nemzetiség szabadon élhessen. „Csak akkor lehet igazán boldog ez a föld, ha a szabad demokrácia jelképéül egymás mellett lenghet a vörös, a román és a magyar lobogó”.⁶²⁸

Ekkor szerzett népszerűsége következtében az RKP Észak-Erdélyi titkársága ezt követően Jordákyt bízta meg a népgyűlések szervezésével és az azokon való szónoklással.⁶²⁹ Gyerekkori szomszédjuk, Kovács Ferenc úgy emlékezett vissza, hogy id. Jordáky „nem nézte jó szemmel, hogy ő lett a Román Kommunista Párt kolozsvári szervezetének titkára [...] és azt

⁶²⁴ A kommunisták és szociáldemokraták egységkormányja. *Világosság*. 1944. október 26. 2.

⁶²⁵ Nagy – Vincze: *Autonómisták és centralisták*. I.m. 70.

⁶²⁶ Ennek az időszaknak a jellemzője, hogy a tömeggyűléseken mindig két szónok volt, egy román és egy magyar, akik saját anyanyelvükön beszéltek, vagy pedig fordítva: a román beszélt magyarul (mert észak-erdélyi illetőségű volt és beszélt magyarul), vagy a magyar beszélt románul – legalábbis a sajtótudósítások, a *Világosság* szerint.

⁶²⁷ EME, Jordáky-hagyaték, I/8, Jordáky Lajos önéletírása, 87 Vö: Interjú Csucsuja Istvánnal. Készítette: Antal Róbert-István, Kolozsvár, 2018. január 20. Csucsuja szerint Jordáky „született szónok volt, beszédei alatt őrzöngött a tömeg”.

⁶²⁸ Az elmaradt főtéri nagygyűlés helyett a város öt különböző helyén tartott népgyűlést a kolozsvári demokraták egységfrontja. *Világosság*. 1944. október 31. 1.

⁶²⁹ EME, Jordáky-hagyaték, I/8, Jordáky Lajos önéletírása, 98.

sem, hogy Jordáky Lajos lett azon időszak balkonzónoka, minden népgyűlés első beszélője.”⁶³⁰

1944. november elejétől Észak-Erdélyben sajátos helyzet alakult ki. A front mögött megjelentek azok a román félkatonai szervezetek, amelyeket gyűjtőnévvel Maniu-gárdáknak neveztek. Köztük valóban volt a Maniu Gárda nevű csoport, amelyet Gavril Olteanu vezetett és amely Brassótól Gyergyószentmiklósig végigdúlta a vidéket, ahol a helyi szovjet városparancsnok feloszlatta azt. Más alakulatok pedig Szolnok-Doboka és Szilágy megyék református falvait is végigjárták, tudatosan megfélemlítve az ott lakókat.⁶³¹ A Maniu-gárdák (a román kommunista sajtó minden gyilkosságot a gárda nyakába varrt, ezzel is igyekezve lejáratni Maniut), román csendőralakulatok és katonai egységek összesen 188 civil halálos áldozatot követelő atrocitásokat követtek el.⁶³² Az atrocitásokra hivatkozva a Vörös Hadsereg 1944. november 12-én kiutasította az észak erdélyi területekről a már berendezkedő román katonai közigazgatást, és a spontánul szerveződő Maniu-gárdák felszámolására szólított fel.⁶³³

A román adminisztráció kiutasítása után a területen szovjet katonai közigazgatás lépett életbe. Ez a gyakorlatban azonban azt jelentette, hogy a helyi adminisztratív egységekben (városokban, falvakban) a megbízhatónak tartott, baloldali elemek (leginkább a kommunisták és szövetségeseik) szervezték meg a közigazgatást, és ezt utólag a szovjet hadvezetés jóváhagyta.⁶³⁴ A régió etnikai összetételéből következőleg adódik a közigazgatás „magyar jellege”, mivel a munkáspártok legalább 60, ha nem 70 százalékát magyar nemzetiségűek alkották. Az észak-erdélyi szervek rendeleti úton előírták, hogy vegyes nemzetiségű területeken a nemzetiségek számaránya szerint kell az adminisztrációt létrehozni.

Jordáky ebben az új helyzetben írhatta naplójába az alábbi mondatokat: „*A Szovjetunió mentett meg minket. Segítsük tehát a Vörös hadsereget munkával és barátsággal. Építsük fel a mi országunkat. A magyar és román munkások, parasztok és kisemberek szabad hazáját.*”⁶³⁵ Azt nem tudni, hogy a „megmentést” Jordáky mire értette. Az első felszabadításra a „magyar uralom alól”, vagy pedig a második felszabadításra „a román sovinizmus alól”? Vagyis 1944. október 11-re, vagy pedig 1944. november 8-ra? Valószínű, hogy inkább az utóbbira, mivel igen hamar csalódott a „román demokráciában” a különböző bukaresti jogfosztó intézkedéseket

⁶³⁰ Ifjúkori szomszédom, Jordáky Lajos. *Romániai Magyar Szó*. 1999. november 6-i szám, szombati melléklet.

⁶³¹ Beke György: *Sorsváltás és sorsvesztés Erdélyben, 1944–1948*. Kézirat.

https://adatbank.transindex.ro/html/cim_pdf2606.pdf (Letöltve: 2021. 05. 29.).

⁶³² A Békeelőkészítő bizottság összefoglaló jelentése. MNL OL, XIX-j-1-k 60. doboz.

⁶³³ A romániai Szövetséges (szovjet) Ellenőrző Bizottság átírata Sănătescu miniszterelnöknek a román közigazgatás kiutasításáról. In: Nagy – Vincze: *Autonómisták vagy centralisták*. I.m. 185–186.

⁶³⁴ Uo. 71.

⁶³⁵ EME, Jordáky-hagyaték, I/2, 1944. december 5-i naplóbejegyzés.

látva. 1944. november 7-én Jordáky a városparancsnoknak tolmács segítségével megköszönte Kolozsvár „felszabadítását”, valamint az is közölte, hogy a kolozsvári munkásság megkésztetett erővel fog a vasutak újjáépítéséért dolgozni.⁶³⁶

5.3. Az „észak-erdélyi köztársaság” öt hónapja

Kolozsváron 1944. november 8-án id. Teofil Vescan prefektus – mint már említettem – falragaszokon közölte, hogy „Észak-Erdély felszabadított része és így Kolozsvár municípium, s Kolozs megye a megszálló szovjet hadsereg közigazgatása alá kerül”.⁶³⁷ Ugyanezzel a rendelettel előírta a termelés beindítását, az újjáépítő munkálatok elkezdését és megtiltotta az áruk kivitelét Észak-Erdélyből. Továbbá elrendelte a lakosság összeírását is.⁶³⁸ Az 1941-es 111 ezerről leginkább a háborús események (menekülés, vidékre költözés, háborús áldozatok) mellett a város népességének csappanását leginkább a kolozsvári zsidók deportálása okozta.⁶³⁹ Maga a *Világosság* napilap is csak novemberben kezdett el beszámolni arról, hogy a városból eltűnt körülbelül 20 ezer zsidó lakos.⁶⁴⁰ A mozgó népesség leginkább a középosztályt érintette, míg a nagyüzemi munkásság a helyén maradt, megágyazva a baloldali fordulatnak – ha maga nem is elkötelezett szocialista volt, jó hivatkozási alapként szolgált az észak-erdélyi baloldaliak számára.

A közrend biztosítását az újonnan létrehozott néprendőrségek látták el. A nagyobb városokban főleg szervezett munkásokból, politikailag megbízható kommunista és szociáldemokrata párttagokból hozták létre ezeket a testületeket. Kolozsvár esetében a városi őrség beolvadt az újonnan létrehozott rendőrségbe. Vezetője Pojghi Nicolae⁶⁴¹ lett, míg kiképzőtisztnek Jordáky Lajos öccsét, Jordáky Bélát tették meg, aki a magyar honvédség tartalékos tisztje volt. Felszerelésük hiányos fegyverzetből állt, egyenruhájuk nem volt, csak

⁶³⁶ Fokozott teljesítményre tett fogadalmat a kolozsvári munkásság. *Világosság*. 1944. november 9. 3.

⁶³⁷ Id. Teofil Vescan Kolozs megyei főispán 796/1944. számú rendelete a szovjet katonai közigazgatás bevezetéséről. In: Nagy – Vincze: *Autonómisták vagy centralisták*. I.m 172–173.

⁶³⁸ Az összeírás eredménye: Kolozsvár összlakossága 73.000 fő, amelynek 83,5 százaléka (61.000) magyar nemzetiségű, 11 százalék román, zsidó nemzetiségű egyént pedig 900-at írtak össze. In: Hetvenháromezer lakosa van jelenleg Kolozsvárnak. *Világosság*. 1944. december 10. 1.

⁶³⁹ Tibori Szabó Zoltán: *The Holocaust in Transylvania*. In: Braham, Randolph L. –Kovács András (ed.): *The Holocaust in Hungary. Seventy Years Later*. Budapest–New York: CEU Jewish Studies Program – CEU Press, 2016. 174.

⁶⁴⁰ László Béla: Lepecsételt vagonok – ismertelen útirány. *Világosság*. 1944. november 19, 2.

⁶⁴¹ Volt kommunista diák, akit 1943-ban a magyar hatóságok letartóztattak.

egy vörös karszalag. Vegyes lakosságú területeken természetesen a néprendőrség is vegyes kellett legyen.⁶⁴²

Az észak-erdélyi adminisztratív különállás alatt, 1944 novembere és 1945 márciusa közötti a kétnyelvűséget Kolozs megye prefektusa, Vasile Pogăceanu egy 1945. február 10-én közzétett rendelettel szabályozta. A rendelet kimondta, hogy „Kolozsvár és Kolozs megye területén a hivatalos nyelv, mind a román, mind a magyar nyelv”.⁶⁴³ Továbbá előírta, hogy a közigazgatás lehetőleg mindkét nyelvet beszélő egyénekből álljon, és összetételében tükrözze a nemzetiségi arányokat. Ekkor honosodott meg az a gyakorlat is, hogy mind a magyar, mind a román, mind pedig egy vörös zászló lobogott a középületeken. A későbbiek folyamán viszont a zászlóhasználat is vitákra adott okot a kommunisták között.

A szovjet katonai közigazgatás alatt a baloldali pártok a koalíciós logikát követve 1944. december 1-én létrehozták az ODA Észak-Erdélyi Központi Tanácsadó Testületét. A negyvenhat fős testület elsősorban az RKP, RSZDP, a Szaktanács, az MNSZ, az Ekésfront, a Hazafiak Szövetsége, a Demokrata Zsidó Népközösség és a Népvédelmi Egyesület jelöltjeiből állt, és tizenkét helyet biztosítottak a nem baloldali román szerveződésnek – Román Demokrata Szövetség – ám az nem vett részt ebben.⁶⁴⁴ A Központi Tanácsadó testület hat szakbizottságot is alakított, közigazgatási, jog- és igazságügyi, pénzügyi, vallás- és közoktatásügyi, gazdasági, munka- és közegészségügyi jogkörökkel. Voltaképpen tehát egy tartományi szintű kormányzás alapjait fektették le, azonban a testület hatásköre Kolozsvárra és környékére korlátozódott, és mint a nevéből is látszik, csupán javaslattevési, véleménynyilvánítási jogkörrel rendelkezett.⁶⁴⁵ Fontos megemlíteni, hogy az észak-erdélyi kommunista vezetésű önkormányzati törekvés Kolozsvár központúsága mellett a baloldali, kommunista uralom ebben az időszakban a tömbmagyar területekre (például a Székelyföldre nem, vagy csak kis mértékben) terjedt ki. Ott a politikai vákuumban a helyi tisztviselők, tanárok, egy-egy demokratikusan alulról szervezett helyi önkormányzatot hoztak helyzetbe. Ezek integrálódtak a MNSZ-be és 1947-1948-ig azt hitték, hogy az MNSZ sikeresen megoldja a nemzetiségi sérelmeket, így lehettek az MNSZ és a baloldal felé elkötelezettek

Jordáky Lajos, mint pályája felívelő szakaszában lévő kommunista politikus természetesen az RKP-t képviselte ebben a testületben. Mint ilyen vett részt az ODA Központi Tanácsadó Testület ülésein, a szakszervezeti, egyetemi és más tömeggyűlések mellett. Nagy

⁶⁴² Nagy – Vincze: *Autonómisták és centralisták*. I.m. 73.

⁶⁴³ Uo. 77.

⁶⁴⁴ Uo. 79.

⁶⁴⁵ Uo. 80.

munkabírással vetette bele magát a napi ügyintézésbe. „Reggeltől estig dolgozott, igyekezett tartani a vonalat és lefaragni a túlzásokat. Most az egyszer jól jött a szelídsége, az, hogy igyekezett mindenkinek a szája íze szerint beszélni.” – emlékezett vissza Lakatos István.⁶⁴⁶

Érdekes és talán korszakbeli gondolkodására jellemző Jordáky álláspontja az egyik bizottság ülésén. 1944. december 7-én a gazdasági bizottsági ülésen a román nemzetiségű tagok a Romániával való szoros kereskedelmet, gazdasági összefogást óhajtották. Jordáky viszont azt propagálta, hogy a közlekedés helyreállítása után az Alfölddel, Magyarországgal való kereskedelmet szervezzék meg.⁶⁴⁷ Vagyis ebben a kérdésben inkább a magyar álláspontot támogatta a „bukaresti vonallal” szemben.

1944 decemberében a Központi Tanácsadó Testületben felmerült, hogy össze kellene hívni „Észak-Erdély parlamentjét”. 1945. február 10-én Jordáky a Központi Tanácsadó Testület ülésén kijelentette, hogy a román–szovjet fegyverszüneti szerződés világosan határozott Észak-Erdély kérdésében. Azonban „amíg nincs őszinte demokrácia Romániában, a román közigazgatást ide nem terjeszthetik ki”. A továbbiakban pedig azzal folytatta: „ez nem a mi álláspontunk, ez az Országos Demokrata Arcvonal álláspontja, ez a román munkásság álláspontja is. Abban a pillanatban amikor az ODA kerül kormányra, megváltozik a helyzet és Észak-Erdély kérdése újra napirendre kerül. De ez esetben is Románia kormánya nem adja, nem küldi ide a közigazgatást, hanem csak kiegészíti a meglévőt. Tehát a közigazgatást itt nekünk kell megszervezni!”⁶⁴⁸ Vagyis Jordáky úgy képzelte a jövőt, hogy Észak-Erdélyben létre kell hozni egy saját közigazgatást az itt maradt baloldali és polgári elemekből. Valószínűleg abban az illúzióban élt, hogy ez az adminisztratív különállás hosszú időre megmarad, és csak a bukaresti belpolitikai változások után – Bukarestben is „demokrata” kormány kerül hatalomra – terjesztik ki a román szuverenitást az észak-erdélyi területre. Azonban addig az észak-erdélyi közigazgatás már bizonyította hozzáértését, sőt népszerűvé vált, ezért tartományi, autonóm „kormányzatként” a helyén maradt volna.

Az ODA észak-erdélyi konferenciájára 1945. február 12–15. között került sor, a román kormányválság kellős közepén. Ekkor ugyanis Bukarestben fegyveres összetűzéseket provokált ki az RKP a Rădescu tábornok vezette katonakormányval szemben, mivel az RKP az követelte, hogy az mondjon le, és adja át a helyét egy ODA-kormánynak. Az RKP bukaresti küldötte, Nicolae Goldberger figyelmeztette az ODA-konferenciára egybegyűlteket, hogy a „román

⁶⁴⁶ Lakatos István: *Emlékeim* II. I.m. 15.

⁶⁴⁷ Észak-Erdély kérdéseiről folyik a vita a Központi Tanácsadó Testületben. *Világosság*. 1944. december 8. 4.

⁶⁴⁸ A Központi Tanácsadó Testület lelkesedéssel tette magáévá a bukaresti munkáshatározatokat. *Világosság*. 1945. február 11. 5.

reakciós elemek” szabotázsra folytán a 11 megye találkozásán több a magyar küldött, mint a román, s ezzel a ténnyel kapcsolatban leszögezte: „Éppen ezért most a demokráciáért vívott küzdelemben a magyar küldöttek a harc oroszlánrésze.”⁶⁴⁹

1945. február 13-án „általános helyeslés és szünni nem akaró taps” közepette Jordáky beszédet mondott a Központi Tanácsadó Testület kongresszusán. Beszédében legelőször a munkásegységfrontot méltatta. Kitért az erdélyi földkérdésre is, szerinte nem szocializálni kell, hanem földosztással az ipar és a kereskedelem fellendítéséhez kell hozzájárulni. Beszédét végül az észak- és dél erdélyi menekültek (internáltak) ügyével fejezte be, mielőbbi megoldását követelve a szerinte tarthatatlan helyzetnek.⁶⁵⁰

A tanácskozáson két heves vitát kiváltó kérdést is tárgyaltak: a kolozsvári egyetem ügyét és a területi szuverenitás kérdését. Két csoport alakult ki, az autonomistáké és a „bukaresti vonalat követőké”. Az autonomisták véleménye a szuverenitás kérdésében az alábbiak szerint körvonalazódott: „a szuverenitást a békeszerződés megkötéséig a fegyverszünetet aláíró hatalmak, s Szovjetunió, az Egyesült Államok, Nagy Britannia és Románia egyetemlegesen birtokolják és Malinovszky tábornagy ezt a szuverenitást az ő nevükben gyakorolja”.⁶⁵¹ A „bukarestiek” nézőpontját pedig ifj. Teofil Vescan ismertette, amikor kifejtette, hogy a testület „nem pazarolhatja drága idejét szubtilisnál szubtilisebb jogi definíciókra”. A Vörös Hadsereg nem a főhatalmat gyakorolja Észak-Erdélyben, hanem helyesen: a közigazgatás ellenőrzését gyakorolja a fegyverszüneti szerződés aláíróinak nevében”. A vitát az RKP KB bukaresti küldöttje, Nicolae Goldberger zárta le, aki még azt is hozzátette, hogy „a szovjetek ezt az ellenőrzést is csak ideiglenesen gyakorolják”.⁶⁵² Mint látszik, a két csoport között a lényegi véleményeltérés abban volt, hogy Észak-Erdély fölötti ki rendelkezik szuverenitással. Az autonomisták szerint a szovjetek, míg a „bukarestiek” szerint eleve Románia, csak egy sajátos helyzet miatt ideiglenesen a Vörös Hadsereg ellenőrzése – de nem szuverenitása – alá került az észak-erdélyi terület.

Végül az ODA Központi Tanácsadó Testületének konferenciája létrehozta az ODA Észak-erdélyi (Központi) Végrehajtó Bizottságát is, amely ténylegesen egy autonóm kormány csíráit jelentette. A „kormány” élén, mint társelnökök ifj. Teofil Vescan⁶⁵³ és Jordáky Lajos

⁶⁴⁹ Balogh Edgár: *Férfimunka*. Budapest, Magvető, 1986, 39. Vö: Kolozsvár népe ma délután 4 órakor a Szabadság-téren tüntet az Országos Demokrata Arcvonal programjéért. *Világosság*. 1945. február 15. 1.

⁶⁵⁰ „A földosztást örömmel köszöntjük azért is, mert az a román és magyar földműves közeledését jelenti”. *Világosság*. 1945. február 14. 3.

⁶⁵¹ Nagy – Vincze: *Autonomisták és centralisták*. I.m. 89.

⁶⁵² Nem dönthetnek nélkülünk sorsunkról. *Világosság*. 1945. február 14. 1.

⁶⁵³ Gáll Ernő Vescan hiúnak, szubjektíve elfogultnak, ösztönösnek jellemezte. Molnár Gusztáv interjúja Gáll Ernővel, otos_piros1, 5:23:00, Jakabffy Elemér Alapítvány.

állottak. „Közöttem és Teofil Vescan között igen szoros, baráti volt a kapcsolat, mivel ugyanabban a házban laktunk és naponta találkoztunk” – nyilatkozott utólag Jordáky.⁶⁵⁴ VescanA konferenciát lezáró beszédekben Jordáky Lajos, ifj. Teofil Vescan és Nicolae Goldberger azt hangsúlyozták, hogy „a konferenciának nemcsak politikai, gazdasági és kulturális jelentősége volt, hanem egy új kormányzatnak a megindulását is jelenti”.⁶⁵⁵ A „minisztériumokat” a tizenegy szakosztály alkotta, amely a már meglévő Központi Tanácsadó Testület hat szakosztályából nőtt ki. A vezetőséget Jordáky és Vescan mellett alelnök pozícióban Lakatos István és Nicolae Moldovan alkotta, míg a „kormány” titkára – aki leginkább a bukaresti kapcsolatokért felelt, mivel az RKP bukaresti küldöttje volt – Nicolae Goldberger lett. A Végrehajtó Bizottságnak a fentnevezetteken kívül Balogh Edgár, Demeter János, Neumann Jenő, Tudor Bugnariu, Vasile Pogăceanu, Pavel Bojan, Gheorghe Timofi, Victor Pocol, Hedvig Medrea voltak a tagjai Kolozsvárról, míg más észak-erdélyi megyék egy-egy vezetőt delegáltak ebbe a testületbe.⁶⁵⁶

Úgy vélem, Jordáky akkori gondolkodását jól példázzák az alábbi sorok, amelyek Erdei Ferenchez 1945 elején írott leveléből származnak: „*Kimondhatatlanul örvendek [...] annak, hogy az ország vezetése a ti, illetve a mi kezünkbe került. Talán a magyar nép is megkezdheti most igazi történetének tetteivel való megírását. Remélem, hogy legkésőbb márciusban alkalmam lesz felmenni hozzátok. Demeter Béla egyelőre hozzátok megy. Egyelőre természetesen, mert rá itt is szükség lesz. S reméljük, amikor hívjuk vissza is fog jönni közénk. A viszontlátásig és ölel és sok sikert kíván egész népünk érdekében barátod, Lajos*”.⁶⁵⁷

A sorokból kicseng annak a reménye, hogy a hatalmi helyzetbe jutott észak erdélyi magyar baloldaliak a saját víziójuk szerint elkezdhetik az erdélyi magyarság jövőjének az építését is a társadalmi emancipatorikus törekvések mellett. Jordáky sorait a „vakhit” jellemzi, mivel a szovjetek jelenlétéről egy szót sem szólt, az általuk elkövetett atrocitásokat nem említette. Valószínű, hogy a cél – a szocializmus – felülírta a különböző morális dilemmáit, és a „proletárdiktatúrát” is elfogadta, mint a célba jutás eszközét. Ugyanakkor ez alatt a pár hónap alatt jelentkezett az a nézet is – főleg egyes szektás kommunistáknál, akik kisebbséget alkottak még a párton belül is – hogy a SZEB rendelet hatására – amely kitiltotta a román közigazgatást – Észak-Erdélyben létrehozható a proletariátus diktatúrája, valamilyen Észak-Erdélyi

⁶⁵⁴ Jordáky Lajos kihallgatási jegyzőkönyve 1953. január 24-ről. ACNSAS, Fond Panal 000217, dosar 1, 94. Továbbá Teofil Vescan magyar kultúrkörben szocializálódott, tökéletesen beszélt magyarul. Első felesége magyar származású volt, Jordáky né barátnője. Érdekes, hogy Vescan a kezdeti években a Bolyai Egyetemen tanított, a román Babeş Egyetemre csak 1948-ban került.

⁶⁵⁵ Észak-erdélyi vármegyéi egységes közigazgatást sürgetnek. *Világosság*. 1945. február 15. 1.

⁶⁵⁶ Nagy – Vincze: *Autonómisták és centralisták*. I.m. 91.

⁶⁵⁷ Jordáky Lajos levelei Erdei Ferenchez. Magyar Tudományos Akadémia Kézirattára, Ms 5824/ 118-119

Tanácsköztársaság mintájára.⁶⁵⁸ Az ezzel a túlzó szocialisztikus törekvéssel szemben vette fel a polémiát Jordáky, az általa szerkesztett *Szakszervezet* című folyóiratban: „Nagyon tévednek azok, akik elhiszik a félénk kispolgár véleményét, amely szerint itt szocializmus, vagy pláne kommunizmus van. Szó sincs erről. Itt polgári-tőkés társadalom van, természetes azonban, hogy a dolgozó osztályoknak a demokratikus szabadságjogok maximumát kell kikövetelniük. Természetes az is, hogy a szabadságjogok alapján a munkásságnak nemcsak joga, de kötelessége beleltnézni a termelésbe, ellenőriznie, s ott ahol szükséges, irányítania is kell azt.” A továbbiakban pedig arról írt, hogy a munkásságnak népfrontos alapra kell helyezkedni, mivel a legfontosabb kötelesség – még a háború befejezése előtt vagyunk! – a termelés fokozása a fasizmus legyőzéséért.⁶⁵⁹

1945. február 24-én Nicolae Goldberger javaslatára az RKP helyi vezetősége úgy döntött, Jordáky népszerűsége túl nagy ahhoz, hogy csak a Szakszervezeti Tanács elnöke – és egyben az ODA Észak-Erdélyi VB társelnöke legyen – ezért Jakab Sándor helyett az RKP kolozsvári városi titkárának nevezték ki. Ez a funkció (politikai titkár) a kommunista pártok szervezési elvét tekintve helyi szinten a legjelentősebb volt. Jordáky ezt kezdetben visszautasította, arra hivatkozva, hogy nem dolgozott eleget a KP-n belül, nem ismeri működésének lényegét. Goldberger állítólag megnyugtatta, hogy ők majd megadják a segítséget számára.⁶⁶⁰

A Központi Tanácsadó Testület utolsó, 1945. február 28-i ülésén Jordáky felvetette a Testület felosztatását, mivel céljukat elérték, létrehozták a Központi Végrehajtó Bizottságot. Jordáky javaslatát elfogadták, és megszüntették a testületet.⁶⁶¹

Mielőtt azonban a létrehozott „minisztériumok” munkához láthattak volna, Bukarestben és az ország életében gyökeres fordulat következett be. Egy bukaresti fegyveres tüntetés – a kommunisták provokálták az összetűzést – után, 1945. február 27-én Bukarestbe érkezett a szovjetek teljhatalmú biztosa, Andrej Visinszkij. Nicolae Rădescu tábornok, kormányfő eltávolítását követelte, helyette pedig ODA-kormány kinevezését, Petru Groza vezetésével. Miután a román király vonakodott ezt a lépést megtenni, Visinszkij 1945. március 5-én fenyegetően kijelentette, ha a király nem Petru Grozát nevezi ki miniszterelnökké, akkor nemcsak Észak-Erdélyt veszítik el végérvényesen, hanem: „nem felelhetek azért, hogy

⁶⁵⁸ Csatári Dániel: *Forgószeiben*. I.m. 443.

⁶⁵⁹ *Szakszervezet*. 1945. február, 49–50.

⁶⁶⁰ EME, Jordáky-hagyaték, I/8, Jordáky Lajos önéletírása, 102.

⁶⁶¹ Az Észak-erdélyi Végrehajtó Bizottság a román–magyar együttműködés alapján lép harcba a sovinizmus ellen. *Világosság*. 1945. március 3. 3.

Románia, mint független állam fennmarad”.⁶⁶² A kormányválság következtében a király rákényszerült Petru Groza kormányfővé való kinevezésére, cserébe Sztálin 1945. március 8-i táviratában engedélyezte Grozának, hogy Észak-Erdélybe ismét bevonulhasson a román közigazgatás.⁶⁶³

A román adminisztráció kolozsvári visszatérésének ünnepélyes aktusa az 1945. március 13-i „kihelyezett kormányülés” volt. A kormányülést követően a kolozsvári Fő téren nagy tömegeket megmozgató gyűlést tartottak. A kormány tagjai mellett Mihály román király, Visinszkij, a román és a szovjet hadsereg több tisztje, valamint a kolozsvári ODA vezetősége helyezkedtek el a dísztribünön. Ezen az 1945. március 13-i gyűlésen az ODA Észak-erdélyi VB nevében Jordáky magyar nyelvű beszédében üdvözölte a visszatérő román közigazgatást.⁶⁶⁴ Jordáky mellett beszédet mondott még Teofil Vescan ODA VB társelnök, Groza miniszterelnök és Visinszkij.

Jordáky beszédének a szokásos lózungok – dicsőség a Vörös Hadseregnek, Sztálinnak stb. – mellett több kritikus pontja is volt. Legelőször a régió sajátos státuszát hozta fel, amikor így szólt: *„Egy sokat szenvedett országrész nevében beszélünk, amely több mint két évszázada mindig csak tartomány, mindig csak mások eszköze volt. Két sokat szenvedett nép jött itt össze, amely pontosan öt hónap óta – a dicsőséges Vörös Hadsereg felszabadítása óta – tudja, hogy mit jelent a szabadság, mit jelent az, amikor mindenki a saját nyelvén beszélhet, mindenkinek nemcsak joga, de kötelessége részt venni a közélet vezetésében.”* Mint látható, Jordáky beszédében nemcsak az 1940–44 közötti magyar, hanem az azt megelőző román adminisztráció számlájára is írta Erdély „gyarmati” kezelését, az erdélyiek véleményének semmibe vételét. Az öt hónapra való utalás is inkább 1944. november 12-re – vagyis a román közigazgatás kiutasítására – vonatkozott.

A továbbiakban az elmúlt öt hónap teljesítményeit sorolta fel, így *„Észak-Erdély dolgozó rétegeit három kérdés foglalkoztatta az utóbbi hónapokban: a rend, a gazdasági élet talpraállítása, és a magyar és román nép közötti békés együttélés megvalósítása. S most büszkén mondhatjuk: a rendet biztosítottuk, nem csendőrszuronyokkal, nem szigurancákkal és nem ostromállapottal, hanem a dolgozó tömegek fegyelmével, öntudatával és közülünk való és általunk vezetett néprendőrséggel. Pénz nélkül, elegendő gazdasági eszközök nélkül, étlen és szomjan dolgozva helyreállítottuk a hitlerista hóhérok és nyilas bérenceik által szétrombolt*

⁶⁶² Rădulescu-Zoner, Șerban – Bușe, Daniela – Marinescu, Beatrice (szerk.): *Instaurarea totalitarismului communist în România*. București: Editura Cavallioti, 1995, 68.

⁶⁶³ *Orosz–román fegyverszüneti szerződés*. 1945. 10–11.

⁶⁶⁴ Románia demokrata kormánya hitet tett az együttélő népek teljes jogegyenlősége mellett. *Népi egység*. 1945. március 15, 1.

vasutainkat és üzeimeinket. Nehezen bár, de biztosítottuk gazdasági életünk egyensúlyát.” Beszédében érdekes pont, hogy a magyar adminisztráció – „csendőrszuronyok” – mellett a román közigazgatást, az azt Erdélyben megtestesítő Szigurancát és az ostromállapotot is bírálta.

Jordáky kitért a Groza-kormány megalakulására is, amelytől azt remélte, hogy szavatolni fogja a közigazgatási különállás alatt megszerzett jogokat. Mint mondotta, *„meg vagyunk győződve, hogy az új kormány egy új történelmi korszak megindulását jelenti Románia életében. Meg vagyunk győződve, hogy az új kormány az első, amely nem tartományt lát bennünk, hanem önmagával szabadon rendelkező, önmagát saját intézményein és közigazgatásán át igazgató országrészt”*. A „nem tartomány” és az „önmagával szabadon rendelkező országrész” jelzők igencsak sérthették egyes román kormánykörök fülét.

Végül pedig a románok és a magyarok erdélyi közös sorsáról beszélt; szerinte a Groza-kormány intézkedései hozhatják el a békés együttélést. *„Tudjuk – mondta Jordáky –, hogy az új kormány az első a modern Románia történetében, amely az összes itt élő népek részére egyenlőséget hirdet és biztosít. Tudjuk, hogy ez a kormány nemcsak, hogy tiszteletben tartja demokratikus intézményeinket és közigazgatásunkat, hanem támogatja és erősíti azokat. A kormány a mi kormányunk, hisz tagjainak egy része börtönökben és internáló táborokban élt együtt azokkal a magyar harcosokkal, akik ugyanazokért az eszmékért harcoltak, amelyekért ők.* Beszédét „Horea és Dózsa népére” való felkiáltással, valamint a Vörös Hadsereg méltatásával zárta, *„amely örködik a román–magyar nemzetiségi egyenlőség felett.”*⁶⁶⁵

Mivel ezt a beszédet egy utólagos rekonstrukció alapján foglaltam össze – a *Világosság*, valamint az RKP hivatalos lapja, a *Scânteia* kivonatossan közölte – ezért a korabeli reakciókat is utólagosan fogom összerakni.

A kolozsvári *Adevărul de Cluj* napilap az esemény félévszázados évfordulóján egy cikket jelentetett meg. Ebben plasztikusan leírták a kolozsvári ünnepség mozzanatait: eszerint Jordáky beszédét magyarul kezdte, mire a tömeg román része elkezdett mozgolódni, kiabálni, hogy nemtetszését fejezze ki. A cikk szerint konkrétan Groza Ekésfrontjának parasztjai kiabálták, hogy „Hallgasson el!”; „Elég volt négy évig a magyar beszéd!” A tömeg magyar része pedig állítólag maga is elkezdett hangoskodni, magyarul káromkodni. Groza ezt látva a tribünre lépett és megpróbálta Jordáky kezéből kitépni a beszédét tartalmazó papírlapot, hogy hagyja abba. Ám Jordáky dacolva Grozával állítólag tovább kiáltotta a mikrofonba a fentebb

⁶⁶⁵ Molnár Gusztáv: A mór megtette kötelességét, a mór mehet... Emlékezés Jordáky Lajosra. *Magyar Nemzet*. 1988. szeptember 6. 4.

már ismertetett beszédet.⁶⁶⁶ Csak feltételezni lehet, hogy Jordáky pártkarrierje ennél a momentumnál tört derékba, ugyanis a bukaresti román kommunisták előtt nem hajolt meg.

Az ünnepélyes kormányülés után az észak-erdélyi baloldaliak több memorandumot nyújtottak át a kormánynak. Az egyik memorandumban egy különleges közigazgatási hivatal felállítását vetették fel, amely speciális észak-erdélyi ügyekkel foglalkozott volna. Továbbá meghatározták ennek az összetételét is; a memorandumot összeállítók szerint ez a hivatal az ODA Észak-Erdélyi VB tagjaiból állott volna. Emellett a létrejött intézményeket, valamint a demokratikusan kialakult községi, városi, járási és megyei önkormányzatokat teljes mértékben meg szerették volna tartani. A memorandumban kétnyelvűséget is kértek, azokban a közigazgatási egységekben pedig, ahol a magyarok száma meghaladta az ötven százalékot, magyar közigazgatási vezetőt szerettek volna a vezetőségben látni.⁶⁶⁷

Az észak-erdélyi autonomistáknak nagyon hamar csalódnuk kellett. A Groza-kormány és adminisztráció 1945. márciusi visszatérte után a román kormánykörök és a közvélemény is úgy vélte, hogy ezzel együtt a határkérdés is megoldódott. Így ennek következtében a bukaresti központi kormányzat szinte teljes egészében lecserélte a szűk öt hónap alatt kialakult, alulról fölfelé építkező észak-erdélyi – vagy legalábbis a kolozsvári – önkormányzatokat. Mivel már utaltam arra, hogy a hangsúlyosan baloldali önszerveződés erőteljesen Kolozsvár központú volt, a Székelyföldön az adminisztratív váltás nem okozott akkora törést. Ugyanis mikor 1946-ban az MNSZ küldöttei Székelyudvarhelyre mentek a nagygyűlést előkészíteni a helyi polgármesteri hivatal szinte szóba se állt velük, mondván, hogy azok kommunisták.⁶⁶⁸

A román közigazgatás 1945. március és június között rendezkedett be véglegesen Észak-Erdély területén. 1945 júniusában az egész területre kiterjesztették a hatályos román törvényeket. Az „észak-erdélyi köztársaság” egyik leglátványosabb intézkedése, a kétnyelvűség is visszaszorulóban volt. Az utcákról, a városokból, a hivatalokból heteken belül eltűntek a kétnyelvű feliratok.

A Groza-kormány észak-erdélyi berendezkedésével megsértette azt az 1945. március 12-i belügyminiszteri rendeletet is, amely arról intézkedett, hogy Észak-Erdélyben a helyén kell maradjon a már kialakult közigazgatás és a rendőrség is. Teohari Georgescu kommunista belügyminiszter arra is felhívta a hatóságok figyelmét, hogy a visszatért adminisztratív

⁶⁶⁶ Ardealul de Nord a revenit sub administrația românească. [Észak-Erdély visszatért a román uralom alá]. In: *Adevărul de Cluj*. 1995. március 14. 5. http://dspace.bcucuj.ro/bitstream/123456789/66817/1/BCUCLUJ_FP_PIV2093_1995_007_1347.pdf (letöltve: 2021. 05. 29.).

⁶⁶⁷ Nagy – Vincze: *Autonomisták és centralisták*. I.m. 93.

⁶⁶⁸ Bárdi Nándor közlése.

egységekben biztosítani kell a nemzetiségi egyenlőséget és nemzeti arányszámot is a hivatalokban.⁶⁶⁹ Ezzel ellentétben a Kolozsvárra visszatért adminisztráció egyik első intézkedése a kolozsvári rendőrfőnök⁶⁷⁰ lecserélése és a román királyi diktatúra alatti korszak városi Siguranța-vezetőjének⁶⁷¹ a visszahelyezése volt.⁶⁷²

A bukaresti vonal végső győzelmét az ODA Észak-Erdélyi VB (ön)feloszlátása jelentette. 1945. június 15-én Kolozsvárra utazott Vasile Luca (Luka László), s egy gyűlés keretében megindokolta, hogy „a bizottság által kitűzött különleges célokat elérték”. Vagyis miután Bukarestben létrejött a kommunisták által dominált kormány, Észak-Erdély különállását, sajátosságait jelképező különleges bizottságra többé semmi szükség nem volt.⁶⁷³

A Brassóban kiadott napilapról, az MNSZ hivatalos lapjának számító *Nép Egységről* kéziratban maradt monográfiát író Beke György szerint az észak-erdélyi köztársaság időszakát, illetve a hatalmi vákuum nélküli területeket – mint bemutattuk, nem volt hatalmi vákuum, hanem a baloldal hamar megszervezte a régió öngazgatását – többen *Jordákyának* nevezték.⁶⁷⁴

Habár elsősorban politikai tevékenység jellemezte ennek az időszaknak a Jordákyját, nem szabad elfelejteni azt a társadalmomszervezői, érdekvéonyesítési, kijárói munkát, amit a baloldali önszerveződés kontextusában végzett. Már Kolozsvár szovjet megszállását követő első napokban arról intézkedett – szakszervezeti vezetőként –, hogy a városban ismét újraindulhasson a vezetékes víz- és áramszolgáltatás.⁶⁷⁵ Ezek az első hetek – amellet, hogy a szovjetek atrocitásokat követtek el és elhurcoltak civileket – a közösségi érzésről, az önszerveződésről szóltak. A korábbi időszak marginalizált politikai csoportja, a munkásság pedig szolidaritásáról tett tanúbizonyságot: például a vasas szakszervezet szakszervezeti vagyonából ingyen kenyeret sütött, amelyet a kolozsvári rászorulóknak osztott szét.⁶⁷⁶ De igen hamar megszervezték az első népkonyhákat is, a jelentősen megnőtt nélkülözők ingyenebéddelel való ellátás céljából.⁶⁷⁷ Az magyar adminisztráció visszavonulása után, 10 nappal Kolozsvár szovjet megszállását követően az polgármesteri hivatal és az ideiglenes vezetőség büszkén hirdette: az öt legfontosabb területen (víz, villany, közellátás, közbiztonság és köztisztaság) lassan-lassan helyreállt az élet.⁶⁷⁸ Az őszi időszakban pedig a városi

⁶⁶⁹ Észak-erdély demokratikus közigazgatása és néprendőrsége a helyén marad. *Világosság*. 1945. március 12. 1.

⁶⁷⁰ Pojghi Nicolae.

⁶⁷¹ Pop Leontin, Siguranța-főnök.

⁶⁷² Csucsujá István-interjú, 2018.

⁶⁷³ Nagy – Vincze: *Autonómisták és centralisták*. I.m. 98.

⁶⁷⁴ Beke György: *Sorsváltás és sorvesztés*. I.m. 189.

⁶⁷⁵ Kolozsváron ismét megindul az élet. *Világosság*. 1944. október 20, 2.

⁶⁷⁶ Községi szellem hatja át az üzemek munkásságát. *Világosság*. 1944. október 18, 2.

⁶⁷⁷ Tizennyolc népkonyhán látják el ízletes étellel a kolozsvári nélkülözőket. *Világosság*. 1944. november 10, 2.

⁶⁷⁸ Lázás újjáépítő munka a kolozsvári városházán. *Világosság*. 1944. október 22, 2.

élelmiszerellátását biztosító sajátos kolozsvári társadalmi csoport, a város keleti külső kerületeit lakó hóstátiak összefogással, közösen végezték el az őszi földműves munkákat.⁶⁷⁹ A mezőgazdasághoz hasonlóan minden 18 és 25 év közötti férfinak kötelező közmunkára kellett jelentkezni – kivételt a hadiüzemekben, valamint a városi és megyei közigazgatásnál, valamint a közüzemekben dolgozók jelentettek. A közmunkával a városi helyreállítást, valamint a köztisztaságot tartották fenn.⁶⁸⁰ November közepén például a visszavonuló németek által felrobbantott vasúti sínek helyrehozatalát követően helyreállt a vasúti közlekedés Kolozsvár és Nagyvárad között is.⁶⁸¹ Decemberre a város telefonhálózatát is helyreállították.⁶⁸²

Az egyik leszimbolikusabb – és a kollektív emlékezet által leginkább megőrzött – eseményre 1944 telén került sor. Ekkor a kolozsvári közintézmények kifűtése, tüzifával való ellátása a Jordáky által vezetett Szaktanács tevékenységéhez fűzhető. Azt nem tudjuk, hogy a fahordás konkrét ötlete Jordákytól származott-e⁶⁸³, tény viszont, hogy 1944. telén a város lakossága megmozdult: munkások, értelmiségiek, nők, férfiak hosszú sorokban, egymásnak adogatva hozták be a városba a környéki erdőkből kitermelt tüzifát.⁶⁸⁴ Az akció a vasúti munkások kezdeményezésére indult, végül aztán a város teljes lakossága részt vett benne: „Hatvanéves öreg munkások és tizenéves, didergő református és katolikus gimnazisták adtak egymásnak találkoztatást ünnep szombatján a Szabadság-tér sarkán – írta a Világosság tudósítójaként az eseményről a munkásíró, Nagy István.⁶⁸⁵

De hasonlóan Jordáky társadalmi mozgósító erejére következtethetünk határidőnaplóiból is: frissen kinevezett egyetemi tanárként a diákok segélyezéséről találhatunk

⁶⁷⁹ A hóstáti földészek kalákában végzik el az őszi szántást. *Világosság*. 1944. november 9, 2.

⁶⁸⁰ Demeter polgármester nyilatkozata a közmunkák megszervezéséről. *Világosság*. 1944. november 15, 3.

⁶⁸¹ Megiindul a vasúti forgalom Kolozsvár és Nagyvárad között. *Világosság*. 1944. november 25, 3.

⁶⁸² Újévre elkészül Kolozsvár ideiglenes telefonhálózata. *Világosság*. 1944. december 5, 2.

⁶⁸³ „A Kommunista Párt és a szakszervezetek felhívására közel tízezer férfi és nő indult el gyalogszerrel, már a korareggel Kolozsmonostor felé, ki a szentjánoskúti erdőbe, hogy önkéntes közmunkával biztosítsa a kórházak, iskolák és gyermekotthonok tüzelőfáját. Kézikocsik, hóstáti és monostori földészek szekerei, gyári járművek, CFR-gépkocsik sorakoztak fel egy völgyben s a rengeteg ember a hegygerincről le a járművekig hosszú láncokban csúsztatva kézzel-kézre a fát. Munkások, földművesek, kisiparosok között egyetemi tanárokat, diákokat, orvosokat láttunk s a közigazgatás vezetői is vállukon fával jöttek haza, úgy, mint a többi tízezer ember.” A cikk végül felsorolta a jelenlevő vezetőket is: így Miskolczi Dezső egyetemi rektort, Vasile Pogăceanu főispánt, Csögör alispánt, Demeter alpolgármestert, Bugnariu polgármester. A névsorban Jordákyt, mint a Szakszervezeti Tanács főtitkárát említette. Lásd: Közös munka, jókedv és antifasiszta szolidaritás. *Világosság*. 1945. január 2., 2.

⁶⁸⁴ Balogh Edgár: *Férfimunka*. I.m. 34. Szabó T. Attila úgy emlékezett, hogy az iskolák céljaira Boga Alajos római katolikus kanonok felajánlotta az egyház monostori erdőterületét. Az egész város kiment és beszállították. A fahasábokat szálanként adogatták be, és az oszloposodtt kolozsvári társadalomban mindenki a saját emberi erejével hordta be a fát – vagyis román a románnak, magyar a magyarnak, sőt református a reformátusnak, katolikus a katolikusnak, és iskolák az iskoláknak, egyetemi tanár az egyetemi tanárnak, papok a papoknak és így tovább. „Olyan felemeleő mozzanat volt, hogy soha nem tudom elfelejteni” – mesélte az öreg tudós Molnár Gusztávnak valamikor a nyolcvanas évek elején. Lásd: Molnár Gusztáv interjúja Szabó T. Attilával. *negy_piros1b*, 1:48:00-2:52:00, Jakabffy Elemér Alapítvány.

⁶⁸⁵ Gyerünk fáért! *Világosság*. 1944. december 30, 1.

bejegyzéseket, sőt a gyárak munkásainak élmezése is fontos tevékenységei közé tartozott.⁶⁸⁶ Felesége úgy emlékezett vissza, hogy pártkizárása után Jordáky az egyik gyári munkahelyén a gyár dolgozóit látta el hússal, amivel nőtt a szimpátiája a munkások előtt, és más gyárakban is felemelték a hangjukat, azzal, hogy „ha Jordáky meg tudja ezt oldani, akkor más miért nem?”⁶⁸⁷

5.4. Jordáky politikai tevékenysége a pártból való kizárásáig (1945. március – 1946. március)

Jordáky Lajos aktivitását a Román Kommunista Párton belül betöltött pozíciói határozták meg. A pártba történt belépése óta az ODA Észak-erdélyi VB társelnökeként leginkább a tömegek előtt örvendett nagy népszerűségnek. Mint a társadalmi emancipációt célul kitűző politikus komolyan gondolta a „dolgozók érdekében” végzett munkát. Vagyis ahelyett, hogy a párt vezető szerepét elfogadta, a lenini „élcsapat” dogmáját magáévá tette volna, a szocializmus megvalósítását inkább a tömegek megnyerésével, mozgósításával próbálta elérni.⁶⁸⁸

A kommunisták kolozsvári vezetőségében két frakció körvonalazódott. Egyrészt a börtönből 1944 szeptemberében szabadultak – Simó Gyula, Nemes József és Veress Pál – csoportja, amelynek tagjai Jordáky szerint csak a börtönviselt illegalistákban bíztak. A párt másik pólusát Jakab Sándor képviselte, aki elkerülte az 1941-es „nagy lebukást”. A „börtönfrakció” és a mindvégig szabad „illegalisták” az új helyzetben is úgy viselkedtek, mint a korábbi években az illegalitás körülményei közepette. Hétköznapijaikat leginkább a konspiráció, az intrika, a titkos találkozók határozták meg.

Jordáky kezdetben egyik frakcióhoz sem csatlakozott, azonban már korán rámutatott a közte és a többi kommunista közötti nézetkülönbségre. Míg Jakab és Simó a kommunista pártot egy szűk csoport – a lenini élcsapat szellemében – gyülekezetének hitték, addig Jordáky irodát nyitott és fogadóórákat tartott a különböző kolozsvári üzemekben.⁶⁸⁹

⁶⁸⁶ EME, Jordáky-hagyaték, I/3, 1945-ös füzet.

⁶⁸⁷ Molnár Gusztáv interjúja Jordáky-né Nagy Máriával, negy_kek1b, 2:20:00, Jakabffy Elemér Alapítvány.

⁶⁸⁸ Balogh Edgár hozzászólása a Jordáky-ügyhöz. *Igazság*. 1957. október 10. 1.

⁶⁸⁹ EME, Jordáky-hagyaték, I/8, Jordáky Lajos önéletréje, 88.

Mint említettem, 1945 februárjában Jordákyt a kolozsvári RKP politikai titkárának nevezték ki Jakab Sándor helyett.⁶⁹⁰ A városi titkárságon Jordáky Pop Mişuval⁶⁹¹ tudott együttműködni, és – ahogy visszaemlékezett – a tartományi vezetésből Goldberger – aki általában úton volt – vagy őt helyettesítve „Filu”, ifj. Teofil Vescan sietett a segítségére. A későbbiekben ez az egyik fontos vádpontnak bizonyult ellene, mivel Jakab Sándor a „Vescan–Jordáky” frakció (vagyis az autonomisták) pártellenes tevékenységére hivatkozva kérhette Jordáky eltávolítását pártfunkcióiból, majd kizárását a Román Kommunista Pártból is.

Jordáky hamar hatásköri vitába bonyolódott Jakabbal. Például az utóbbi magának tartotta fenn a szovjetekkel való kapcsolattartást, valamint a bukaresti küldöttekkel való kommunikációt is.⁶⁹² Ezen nem kell csodálkozni, mivel Jakab tapasztalt illegalista volt, tisztában volt a reális erőviszonyokkal, és a fontosabb kapcsolatokat magának foglalta le. Jordáky pedig mint „friss” kommunista még csak kereste a helyét a pártban.

Jakab Sándor azért is indíthatott később ellentámadást a „frakciósok” ellen, mivel a bukaresti pártvezetésben nagyhatalmú támaszra talált Vasile Luca (Luka László) személyében.⁶⁹³ Jordáky szerint „mi hiába próbáltuk Lukát informálni, számára csak Jakab létezett, csak az ő véleményére adott”.⁶⁹⁴

Valamikor 1945 tavaszán Jordákyt kolozsvári városi RKP titkári pozíciójából „felfele buktatták”, Kolozs tartományi bizottsági taggá nevezték ki. Félreállítása már ekkor elkezdődött, amelynek jeleit ő maga is észlelte. Egyik ilyen pontnak a hídalmasi incidens számított, amikor Jakab őt küldte terepre. 1945 márciusában a többségében románok lakta Szilágy megyei Hídalmas (Hida) községbe szállt ki Jordáky, mintegy 15-20 felfegyverzett magyar munkás élén.⁶⁹⁵ Önéletírása szerint miután előzetesen egyeztetett Jakabbal erről a kérdésről, Jakab javasolta a fegyveres erő bevetését a tüntető román parasztok ellen. Miután a román lakosság megtámadta őket, Jordáky belelövetett a tömegbe. Végül a kiszállt néprendőrség, és a szovjet helyőrség állította helyre a rendet. Sérülésekről nem tudunk, az ügy további fejleménye ismeretlen, mivel a sajtó nem számolt be róla.⁶⁹⁶

⁶⁹⁰ Gáll Ernő úgy emlékszik, hogy Jakab egyrészt pozícióféltésből volt rossz viszonyban a börtönből szabadultakkal, valamint a fő személyiségjegye a „pökhendi, arrogáns módor és a diktatórikus fellépés, amivel ő az elvtársakat vagy bárkit lekezelt és brutalizált.” Molnár Gusztáv interjúja Gáll Ernővel. otos_piros1, 5:02:00, Jakabffy Elemér Alapítvány.

⁶⁹¹ Az egyik 1943-ban letartóztatott román diák.

⁶⁹² EME, Jordáky-hagyaték, I/8, Jordáky Lajos önéletírása, 92.

⁶⁹³ Luka később pénzügyminiszter-helyettesé tette meg Jakabot maga mellett. 1952-ben együtt is buktak Luka eltávolításakor, majd letartóztatásakor. Lásd: Gheorghe Onişoru: *Pecetea lui Stalin*. I.m.

⁶⁹⁴ EME, Jordáky-hagyaték, I/8, Jordáky Lajos önéletírása, 102.

⁶⁹⁵ A Dermata Gárda tagjairól van szó.

⁶⁹⁶ EME, Jordáky-hagyaték, I/8, Jordáky Lajos önéletírása, 103. Vö: Jordáky Lajos kihallgatása. ACNSAS, Fond Penal 000217, dosar 1.

A másik eset az 1945. május 4-én az RKP Kolozs tartományi bizottsági ülésén történt. A gyűlésen Nicolae Goldberger politikai referátumot olvasott fel, amelyben a párt több hibájára mutatott rá. Goldberger kritikája – habár név szerint nem említette – Jordákynek és az autonomistáknak szólt. Az észak-erdélyi sajátos helyzetet elemezve a legfontosabb problémát/veszélyt a „sovinizmusban” látta. Szerinte az erdélyi magyarok az elmúlt 20 évben, míg az észak-erdélyi románok az elmúlt 4 évben szenvedték el a nemzetiségi elnyomás időszakát. Ennek következtében pedig védekezési reakcióként a másik csoporttal szembeni sovinizmus kapott lábra. Goldberger kijelentette, hogy a pártban is több „soviniszta elem” található. „Egy kommunista, a KP-ben nem lehet a magyarok, vagy a románok képviselője. Pártunk ereje az egységében rejlik. Amint a sovinizmus felüti fejét a párton belül, máris következik a széthúzás és az egység megroppan. A tömegek pedig ezt látni fogják, hogy a vezetőség egy része vagy a magyarokkal, vagy pedig a románokkal tart”.⁶⁹⁷ A továbbiakban az észak-erdélyi magyar kommunistákat okolta, mivel szerinte nem vették észre, hogy „magyarországi beépült reakciók” gerjesztik a sovinizmust, és nem tesznek meg mindent a Groza-kormány támogatásáért, holott „ez a magyar közösség legfontosabb érdeke”.

Az ülésen Jordáky „rendes” kommunista párttagként önkritikát gyakorolt. Szerinte a párt gyengesége elsősorban vezetőinek a gyengeségében keresendő. Úgy vélte, hogy a kollektív felelősség mellett még egyéni felelősség is sújtja az RKP Kolozs tartományi értekezletére összegyűlt vezetőit. Saját hibáját a „sovinizmus elleni küzdelem nem megfelelő jellegében” látta. Szerinte az államapparátus és a párt/szakszervezetek között is bizonyos konfliktus állott fenn. Ezt a Magyar Színház esetével példázta, ugyanis a közigazgatás anélkül utasította ki a Nemzeti Színházból a magyar társulatot, hogy arról a szakszervezet véleményét megkérdezte volna. Jordáky szerint természetes volt a „20.000 magyar munkás felhördülése ebben az esetben”.⁶⁹⁸

Végül áttért egyéni hibáinak a taglalására. „Bevallotta”, hogy „még nem találta meg a helyes utat, a sovinizmus levetkőzésére”. Továbbá azt is közölte az egybegyűltekkel, hogy képtelen a Madoszban⁶⁹⁹ a pártvonalat érvényesíteni. Mindez arra utalhat, hogy Jordáky talán meg volt bízva a MNSZ fölötti „politikai ellenőrzéssel”, mivel végig kívül állt a szervezeten. Azonban ezt jelenleg más forrás még nem erősít meg.

⁶⁹⁷ AZ RKP Kolozs tartományi ülés jegyzőkönyve. SJANC, Fond. Comitetul Regional al PCR Cluj, dosar 1/1945, 21.

⁶⁹⁸ Uo. 32.

⁶⁹⁹ Érdekes, hogy régi nevén hivatkozott rá, holott már régen MNSZ-nek hívta magát a szervezet.

A következő napokban az MNSZ egyesülési kongresszust tartott Kolozsváron 1945. május 6–13. között. A kongresszuson az észak- és dél-erdélyi MNSZ prominens képviselői mellett részt vett Petru Groza miniszterelnök és Luka László, az RKP főtitkár-helyettese is. Ez volt az egyetlen eset, hogy a miniszterelnök is jelen volt egy MNSZ-kongresszuson – ez a tény is emelte az esemény jelentőségét. Az MNSZ irányvonalát meghatározó dél-erdélyi csoport ekkor kerekedett felül az észak-erdélyi „autonomista” csoporton.

Míg Kurkó Gyárfás felszólalásában a „*teljes és soha meg nem bontható demokratikus népi egység*” mellett tett hitet, addig Luka és Groza kijelentették, hogy Románia nemzetiségi politikáját a „teljes egyenjogúság normái” fogják jellemezni.⁷⁰⁰ A Kongresszuson elfogadták a szervezeti szabályzatot, ebben mindenekelőtt meghatározták, hogy a Romániai Magyar Népi Szövetség „*a romániai magyar nép demokratikus politikai szervezete*”, egyben a romániai magyarság egyedüli érdekképviselői szerve.⁷⁰¹

Jordáky Lajos az RKP-t képviselte a kongresszuson. Szervezetileg nem csatlakozott az MNSZ-hez, ám 1944–45 fordulója népszerű szónokaként befolyással bírt az MNSZ-es „tömegekre”. Párton belüli pozíciója ekkor még lehetővé tett számára bizonyos mozgásteret. Valószínű, hogy Jordáky a párttal szembeni „hűség” próbáját látta az MNSZ-kongresszuson való szereplésében, beszéde ezért is öltött radikálisabb formát: követelte a Groza-kormányt „szabotáló elemek” leleplezését. Beszédének további részében a nemzeti jogegyenlőségről szólt, a megszokott frázisokat ismételve: román–magyar testvériség, nacionalizmusmentes közélet, egyre bővülő jogok az erdélyi magyarság számára stb. Felszólalását elismerés fogadta; a sajtótudósító szerint a „tomboló tapsvihárban alig tudta beszédét befejezni”.⁷⁰²

Karrierje azonban az 1945. februári ODA VB társelnöki pozíció után mintha túljutott volna a legmagasabb pontján. Ő maga később úgy ítélte meg, hogy 1945 nyarán észlelte annak jeleit, hogy nemcsak Jakab együttműködésére nem számíthat, hanem Vasile Luca is ellenségesen viszonyul hozzá. A konfliktus elsősorban gazdasági jellegű volt. Míg Jordáky és az észak-erdélyiek megtartották volna a szovjet közigazgatás alatt „átvett” üzemek társadalmi tulajdonát – miután a magyar tulajdonosok nagy része elmenekült –, addig Luka és Jakab visszaállította volna a „kapitalizmust”, és Jordákyékot „balos elhajlóknak” tartották. Jordáky szempontjából 1945 nyarát a csüggedés, a félreállítottság érzése jellemezte. Például az 1945-ben induló *Erdélyi Szikra*, majd *Igazság* nevet felvett kommunista heti-, majd napilap kapcsán

⁷⁰⁰Mit mondott Luka László, Groza Péter, Kurkó Gyárfás a Romániai Magyar Népi Szövetség első kongresszusán? Kolozsvár, MNSZ, 1945.

⁷⁰¹A Romániai Magyar Népi Szövetség szervezeti szabályzata, 1945. ANIC, Fond nr. 27. Rola 375.

⁷⁰²Éljen a román–magyar testvériség! *Világosság*. 1945. május 8. 2.

ezt jegyezte fel: „Csehi Gyulát hozzák az Igazság-hoz. Nem jut eszébe senkinek, hogy én is dolgozhatnék ezen a területen.”⁷⁰³ Ugyanekkor számos más nemzetileg érzékeny ügyben vetette papírra keserű gondolatait. Nézetei szerint az Észak-Erdélybe visszatért román közigazgatás volt „reakciós” elemekből állt, sőt ekkor eljutott annak a belátásáig, hogy „A csendőrség nem csinál semmit. Le kell szerelni és visszaállítani a népcsendőrséget. Szükséges a hadsereg leszerelése és a munkásság felfegyverzése”.⁷⁰⁴ Mint látszik, bizalma teljesen megrendült a Groza-kormány helyi képviselőiben, és legszívesebben visszatért volna az „adminisztratív önszerveződéshez”. A Kolozsvárra visszatérő román közigazgatásról írt naplóbejegyzése: „A városnál a 12 vagy 14 osztályvezetőből csak 1 magyar van (Bruder), a többi mind román. Az OTI igazgatója egy Pinteá nevű román vasmunkás lett, Ujhelyi nyugdíjazása után. A Dermata-üzemi bizottságból pártutasításra Hencz-et szabadságra küldték. Soha egyetlen román elvtárs ellen nincs kifogás. A magyarok sorra félre vannak állítva.”⁷⁰⁵ Mindez azt mutatja, hogy nemzeti kommunizmusát komolyan gondolta, elsősorban az erdélyi magyar érdekek kommunista alapon való képviselését képzelte el, és csak ezután következtek a társadalmi kérdések. 1945 nyarán számtalan, magyar szempontból sérelmes intézkedésről számolt be. Felróta a különböző magyar feliratok eltüntetését, postai visszaéléseket, temetőgyalázást, iskolai ügyekben az erőszakos állami beavatkozásokat például. Részletezte, hogy a helyi közigazgatás levette a magyar nyelvű táblákat a középületekről, a postán csak románul lehetett megcímezni a leveleket, magyar szalagot téptek le román katonák a frissen eltemetett szovjet katonák sírjairól, sőt a magyar iskolákban letartóztattak tanárokat, akik az anyanyelvi tanítás mellett emelték fel a hangjukat.⁷⁰⁶ Általánosságban pedig feljegyezte, hogy a „A párt egyes vezetői a magyar kilengéseket azonnal szankcionálják, de a román sovinizmust elnézték”.⁷⁰⁷

Párton belüli marginalizálásához, majd eltávolításához egy harmadik, 1945. nyári kolozsvári incidens is hozzájárult, amelyben ő közvetlenül érintett volt. A szovjet és a román hadseregek Németországig jutó egységeinek a városon keresztül való visszatérése alkalmával rendezett tüntetésen ismeretlenek lelőttek két „dermatistát”, akik vörös zászlóval a tömeg élén álltak. Jordáky a kommunista párt belső vezetősége tagjaként javasolta a népünnepély megszervezését.⁷⁰⁸ Rezignáltan vette tudomásul, hogy a vezetőség nem támogatta az ötletét, sőt

⁷⁰³ EME, Jordáky-hagyaték, I/2, 1945. 07. 14-i naplóbejegyzés.

⁷⁰⁴ Uo.

⁷⁰⁵ EME, Jordáky-hagyaték, I/2, 1945. 07. 13-i naplóbejegyzés.

⁷⁰⁶ EME, Jordáky-hagyaték, I/2, 1945. 07. 18, 20, 23 és 25-i naplóbejegyzések.

⁷⁰⁷ Uo. 1945. 08. 11-i naplóbejegyzés.

⁷⁰⁸ Uo. 1945. 07. 12-i naplóbejegyzés.

mit több „G.M.⁷⁰⁹ rendeletet adott ki, hogy a szakszervezetek román zászlókkal fogadják a román hadsereget”.⁷¹⁰ Ennek ellenére Jordáky „saját szakállára” cselekedett, népünnepélyt szervezett. Az incidens után a párton belül is igen éles konfliktus bontakozott ki. Többen is Jordákyt vádolták a Dermata és más gyárak munkásainak a megszervezésével. „A vasárnapi összetűzés után G-nek⁷¹¹ és V-nek⁷¹² az volt az álláspontja, hogy a Dermata gárdát le kell szerelni. Azelőtt helytelenítették, hogy pénteken kihoztuk a tömeget az uccára. Tiltakoztam a lefegyverzés ellen. Ellenkezőleg fel kell teljesen fegyverezni” – jegyezte fel naplójába.⁷¹³ A pártvezetés és Bukarest számára a Dermata Gárda léte elsődleges veszélyt jelenthetett, mivel ekkorra az a párt paramilitáris csoportjából egyre inkább Jordáky „magánhadseregévé” vált. Ő volt helyi szinten a legnépszerűbb politikus, s az egyszerű „dermatisták” őt tekintették vezérüknek. Naplójában be is számolt arról, hogy a vezetőségből többen kritizálták különböző gyári szakszervezeti tisztviselők tevékenységét, mivel „a gyárak a felvonulásokon Jordákyt éltették és nem a pártot”.⁷¹⁴ Sőt mi több, öccse, Béla is átkerült a rendőrségtől a Dermatához. A tömegek előtti népszerűsége a kommunista pártok esetében igen veszélyesnek számított, ugyanis Jordáky sosem volt igazán a „vonal” híve.

A lelőtt két munkás dísztemetésben részesült, a koporsókat nagy tömeg kísérte a Házsongárdi temetőbe. Jordáky a temetésen nem szólalhatott fel. „A dermatisták temetésén Veress Pál és én nem beszélhetünk. Igazolódott a taktikánk és mégis tovább folytatódik, ami volt. Az Uniunea Patrioților⁷¹⁵ körlevelet adott ki, hogy tagjai ne vegyenek részt a temetésen s azt javasolja, hogy a temetést a nyilvánosság kizárásával tartsák meg.”⁷¹⁶

Kezdődő politikai mellőzöttsége azonban még nem akadályozta meg a szabad utazásban. Így 1945 őszén Budapestre látogatott.⁷¹⁷ Ott töltött ideje alatt számos vezető politikussal, így Teleki Gézával, Nagy Ferencsel, Révai Józseffel és magával Rákosi Mátyással is találkozott. Rákosi – Jordáky naplója szerint – arról érdeklődött, hogy miért van Jordákynek „erősen magyar” álláspontja bizonyos kérdésekben. Naplóbejegyzése szerint azt válaszolta, hogy „...úgy vélem én állok a lenini vonalon, mert a romániai KP nemzeti álláspontját az erdélyi realitásokhoz igyekszem alkalmazni. Vagyis a román és a magyar nép megnyerése, illetve megtartása a párt részére szerintem egyaránt fontos. Rámutattam a szektariánus

⁷⁰⁹ Goldberger Miklós.

⁷¹⁰ EME, Jordáky-hagyaték, I/2, 1945. 07. 14-i naplóbejegyzés.

⁷¹¹ Goldberger Miklós.

⁷¹² Ifj. Teofil Vescan.

⁷¹³ EME, Jordáky-hagyaték, I/2, 1945. 08. 6-i naplóbejegyzés.

⁷¹⁴ Uo.

⁷¹⁵ Hazafiak Szövetsége, az RKP egyik tömegszervezete.

⁷¹⁶ EME, Jordáky-hagyaték, I/2, 1945. 08. 7-i naplóbejegyzés.

⁷¹⁷ Uo. 1945. 08. 31-i naplóbejegyzés.

hibákra. Láttam, hogy sok minden meglepte, bár informálva volt.”⁷¹⁸ Mindebből látható, hogy Jordáky nyilvánosan a sztálini nemzetiségpolitikát vette alapul, vagyis Románián belül egy területi alapú, autonóm Erdélyt vizionált. A „népek megnyerése” jelszó arra vezethető vissza, hogy a Groza-kormánynak sokszor szembesülnie kellett a „magyarbarátság” vádjával. Az erdélyi magyar baloldaliak ezért is próbálták megnyugtatni a magyar közösséget. Azt állították, hogy a Groza-kormány beiktatásával a nemzetiségi sérelmek korszaka véget ért. Petru Groza személyes magyarbarátságát nem vonták kétségbe, viszont az Észak-Erdélybe visszatérő „reakciós” adminisztrációt annál inkább magyarellenességgel gyanúsították (nem alaptalanul, tegyük hozzá).

Budapesti tartózkodása idején a legfontosabb esemény a Nemzetgyűlés megnyitásán való jelenléte volt. Ezt követően az esti protokollvacsorán Lukács György és Heltai Jenő társaságában bemutatták Vorosilov marsallnak. Igen kedvező véleményt alakított ki a marsallról, amit naplóbejegyzése tükröz: *„Bemutattak Vorosiloff marsallnak, akivel Erdélyről beszélgettünk. A következőket mondotta: A Vörös Hadsereg addig nem hagyja el Erdélyt, amíg ott reakció van. Megvédi a demokráciát és megvédi a magyarságot. Az önálló Erdély gondolatát ma még világpolitikai okból nem lehet felvetni. Nem szabad felvetni. De eljön az idő, amikor majd erről is lehet beszélni. Megkérdezte mi a véleményünk Grozáról. Kijelentettük, hogy tökéletesen együttműködünk és bízunk benne. Örvendett s kijelentette, hogy Maniuék törekvéseit ők sem tűrik. Nagyon melegen és sokáig többször is megrázta kezünket, mielőtt elváltunk. A tolmácsolást a magyarul kitűnően beszélő Grigorjev orosz tiszt végezte.”*⁷¹⁹ *Ragyogó ember. Szimpatikus. Igazi bolsevik, aki nemcsak a Szovjetunió, hanem minden nép sorsáért politizál.”*⁷²⁰ Érdekes, hogy Jordáky a naplójában Vorosilov marsallal kapcsolatban jegyezte fel az „önálló Erdély” koncepciót is, amely gondolkodásának legfőbb kiindulópontja volt; aktuális nézeteit ehhez igazította. A Románián belüli autonóm Erdélyt is a román nemzetiség többségével magyarázta, ám a „három nemzet őszinte együttműködésén alapuló független államról” soha nem mondott le. Mondanivalóját mindig az aktuális jelenhez igazította, amit a „most még nem szabad felvetni”, „majd lehet erről is beszélni” mondatok példáznak. Azt is számításba kell venni, hogy a Vorosilovval elköltött vacsora magánjellegű találkozó volt, ezért Jordáky „szabadabban” beszélhetett.

⁷¹⁸ Uo.

⁷¹⁹ Jan Belovics Grigorjevéről, alias Geiger Béláról van szó. Geiger a két világháború között moszkvai emigráns volt, majd szovjet őrnagyként tért vissza Magyarországra.

⁷²⁰ EME, Jordáky-hagyaték, I/2, 1945. 08. 31-i naplóbejegyzés.

A következő napokban kulturális ügyek kötötték le Jordáky figyelmét. Így találkozott Tamási Áronnal is, akit már régebb óta ismert és becsült; arról beszéltek, hogy Tamási, „ha szükség van rá, konkrét feladatra, azonnal jön, és rendelkezésünkre áll”. Tamási első erdélyi útjára azonban csak egy évtized múlva, 1956 októberében került sor. 1945. őszi magyarországi tartózkodását Jordáky a Móricz Zsigmond halála évfordulójának alkalmából tartott emlékünnepségen való részvétellel zárta. Az erdélyi magyar írókat képviselte (miközben nem volt író), s beszédében a magyar–román együttműködés lehetőségeiről szólt.⁷²¹ Magyarországi útja végén részt vett a választási kampányban, felszólalt az MKP tömeggyűlésein.⁷²²

Utazását nemcsak az erdélyi baloldaliak, hanem a béke-előkészítéssel foglalkozó „polgári” magyarok is figyelemmel kísérték. Demeter Béla úgy nyilatkozott erről, hogy Jordáky hazatérését az „erdélyi közvélemény” nagy érdeklődéssel várta. Itt talán arról lehetett szó, hogy Jordáky autonomizmusát ismerve az észak-erdélyi közvélemény arra számított, hogy Észak-Erdély esetleges területi hovatartozásával kapcsolatban meggyőzheti az MKP vezetőségét, hogy a terület Magyarországhoz való tartozása mellett emeljék fel hangjukat. Mint naplóiában láttuk, Jordáky nem vetette fel konkrétan az MKP-tagokkal való tárgyalásai során Észak-Erdély területi hovatartozásának kérdését. Nyilvános felszólalásai alatt a „Romániához tartozó autonóm Erdélyt” említette, míg titkos eszménye inkább a „független Erdély” koncepció volt.⁷²³ Demeter Béla szerint Jordáky – és csoportja – rövidesen az MNSZ politikájában is változásokat fog előidézni.⁷²⁴

Budapestről való visszatérése után, 1945 novemberében az erdélyi magyar nyilvánosságot – közte Jordáky Lajost is – megrázta az MNSZ „százas” intézőbizottságának Marosvásárhelyen keltezett nyilatkozata. A magyar–román határkérdésben a békeszerződés aláírása előtt az MNSZ-vezetőség egy része (az RKP néhány vezetőjének, pl. Lukának a nyomására) a tagság akaratával szemben áterőltette az álláspontját. Ennek kapcsán fontos kiemelni, hogy az MNSZ elnökségében helyet foglaló személyek (Kurkó Gyárfás, Bányai

⁷²¹ Emlékünnep Móricz Zsigmond halálának évfordulóján. <https://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=6010> (letöltés: 2019. 11. 19.)

⁷²² EME, Jordáky-hagyaték, I/2, 1945. 09. 7-i naplóbejegyzés.

⁷²³ Balogh Edgár a nyolcvanas évek elején Molnár Gusztávnak elmesélte félig nevetve, hogy „szegény Jordáky Lajosnak volt egy koncepciója, hogy Észak-Erdély függetlenné válik. Ez azonban illúzió volt eleve – folytatta –, mert ebbe sem Magyarország, sem Románia nem egyezett volna bele. A szovjet sem, és a Szövetséges Ellenőrző Bizottság sem teremtett volna itt egy fél-, új országot.” Lásd: Molnár Gusztáv interjúja Balogh Edgárral. hatos_zold2a, 58:00-59:00, Jakabffy Elemér Alapítvány.

⁷²⁴ Demeter Béla erdélyi újságíró feljegyzése az erdélyi magyarság helyzetével foglalkozó anyagok beszerzéséről, valamint az MNSZ-en belüli ellentétekről. In: Fülöp Mihály–Vincze Gábor (szerk.): *Revízió vagy autonómia? Iratok a magyar–román kapcsolatok történetéről (1945–1947)*. Budapest, Teleki László Alapítvány, 1998, 64.

László leginkább) mindannyian kommunista mozgalmi múlttal rendelkeztek, sőt már a két világháború közötti időszakban is legtöbben a szembehelyezkedtek a magyar revízióval.⁷²⁵

Értelemszerű volt, hogy 1945 után is a magyar–román határkiigazítás ellen foglaltak állást, s ez az 1945. november 15–18. között elfogadott marosvásárhelyi kiáltványban öltött testet. A szervezet vezetői tisztában voltak vele, hogy az erdélyi magyarság jelentős része határkiigazítást szeretne. A vásárhelyi nyilatkozat elfogadása felveti, hogy esetükben a kommunista pártfegyelem és kommunista meggyőződésük felülírta az erdélyi magyarsághoz való kötődésüket. Ezt érzékelteti az a mód, ahogyan Méliusz József értékelte a későbbiekben a nyilatkozat elfogadását: „Kommunisták voltunk, a pártot akartuk segíteni, Kurkót ez különösen nehéz helyzetbe hozta, nem voltak alternatívák az elképzeléseinkben, tudtuk, hogy a kommunista párt legnagyobb segítsége a romániai magyar közösség, amely az első választásokon döntően esik latba. Luka ezt a követelést képviselte, Groza a taktika kérdésében rugalmasabb pozíciót vett fel. Még Bányai is arra kényszerült az MNSZ-en belül, hogy áttételesen fogalmazzon.”⁷²⁶

Katona Szabó István visszaemlékezése szerint⁷²⁷ a kiáltványt Bányai László olvasta fel.⁷²⁸ A szöveg központi elemét a „nemzetiségi kérdés nem határkérdés” formula jelentette. A kiáltványban az MNSZ – mivel úgy tekintett magára, mint az erdélyi magyar kisebbség egyetlen képviselőjére – hitet tett a Groza-kormány és a „demokratikus nemzeti egység” mellett. Szerintük ezt az egységet az ODA testesítette meg.⁷²⁹

A kiáltvány leginkább vitatott részében az MNSZ a békeszerződés aláírását megelőzően kiállt Románia területi integritása mellett. „Tudatában vagyunk annak, hogy az erdélyi nemzetiségi kérdés megoldása nem határkérdés, hanem a demokrácia megerősödésének, a nemzeti jogegyenlőség tényleges megvalósításának, a határok feloldásának kérdése. Nem helyeselhetünk semmiféle áttelepítést, amely anyaföldünktől szakítana el. Nem helyeselhetünk semmiféle olyan törekvést, amely a bécsi döntéshez hasonló módszerrel, a nemzetközi reakció szolgálatában Erdélyből újra háborús tűzfészket teremtené.”⁷³⁰

⁷²⁵ Olti Ágoston: A Romániai Kommunista Párt és a romániai nemzetiségi/területi kérdés a két világháború között. In: *Regio*.2007/1. 116.

⁷²⁶ Molnár Gusztáv interjúja Méliusz Józseffel. Kolozsvár: Jakabffy Elemér Alapítvány, kettes_zold2b, 2:13:00.

⁷²⁷ Katona Szabó István ekkor a Bolyai Egyetem diákságának képviselőjében volt az MNSZ intézőbizottsági tagja. In: Katona Szabó István: *A nagy remények kora. (Észak-erdélyi demokrácia, 1944–1948)*. I. kötet. Budapest, Magvető Kiadó, 1990, 283–300.

⁷²⁸ Uo. 287.

⁷²⁹ „Meg vagyunk győződve, hogy a fasiszta rablőháború folytán reánk szakadt nyomorúságból csak egy kivezető út van: a román haladó demokráciával való szoros együttműködésünk.” Uo. 288.

⁷³⁰ Vincze Gábor (szerk.): *Történeti kényszerpályák – kisebbségi realpolitikák*. Csíkszereda: Pro-Print Könyvkiadó, 2003, 34. A dokumentumot lásd még: Nagy Mihály Zoltán–Olti Ágoston (szerk.): *Érdekképviselet*

Jordáky naplójában elemezte az eseményeket. „Az MNSZ vásárhelyi gyűlése kudarcba fulladt – írta. – Bányaiék terve már a végrehajtóbizottságban elbukott. A nyilvános nagygyűlésen 700 ember volt. Luka beszédét megzavarták, s csak Groza mentette meg a helyzetet.”⁷³¹ Kolozsváron sem volt más a helyzet, helyesen állapította meg, hogy az erdélyi magyarság egyre inkább csalódott az MNSZ-ben.⁷³² Jordáky akkori álláspontja szerint az MNSZ azért volt népszerűtlen, mert az RKP irányvonalát követte a békeszerződés kérdésében ahelyett, hogy az „elégedetlen erdélyi magyar tömegek” élére állt volna.⁷³³

Miközben Jordáky Lajos egyre inkább kiesett a kommunisták kegyéből, védekezési reakcióként figyelmét a nemzetiségi ügyek, a békekonferencia és a határok kérdése foglalták le. 1945 decemberében meglátogatta őt Gyöngyössy István, a bukaresti magyar Politikai Misszió tanácsosa. Jordáky szerint „az erdélyi magyarság helyzete jelenleg kétségkívül valamivel jobb, mint Erdély részbeni visszacsatolása előtt volt, avagy Dél-Erdélyben a visszacsatolás után, és lényegesen romlott az észak-erdélyi adminisztratív különállás idejéni viszonyokkal szemben”.⁷³⁴ A továbbiakban Jordáky arról tájékoztatta Gyöngyössyt, hogy szerinte a RKP távol áll a területi autonómiák sztálini modelljétől, és a hangsúlyt inkább a románság megnyerésére fordítja, ezért a magyarokkal szembeni jogfosztó intézkedéseket léptetett életbe. Jordáky szerint ez téves és eredménytelen igyekezetnek bizonyult, mert „a román tömegeket [...] sem sikerült megnyernie, viszont teljesen elvesztette a magyar tömegeket...”⁷³⁵ Végül rámutatott arra, hogy szerinte az erdélyi kérdést csakis a sztálini modell szerint, Erdély területi autonómiája révén lehet megoldani. Erdély Magyarországhoz csatolása két okból sem indokolt, egyrészt a demográfiai helyzet – Erdély román többségű – miatt, másrészt pedig szovjet biztonságpolitikai szempontból sem. Vagyis az erdélyi kérdés román szempontból sérelmes rendezése „a román demokrácia bukását eredményezné”. Jordáky Erdély kettéosztását sem támogatta, mint közölte Gyöngyössyvel, a legideálisabb megoldást Erdélynek a „rendkívül erős autonómiával és ennek nemzetközi garanciáival kialakítandó, a román állam keretébe tartozó, de lényegében majdnem független Erdély[ben látta], amelynek határai az olyan gyakran emlegetett vámunió révén is Magyarország felé valóban spirituálisak lennének”.⁷³⁶

vagy pártpolitika? *Iratok a Magyar Népi Szövetség történetéhez (1944–1953)*. Csíkszereda: Pro-Print Könyvkiadó, 2009, 195.

⁷³¹ EME, Jordáky-hagyaték, I/2, 1945. 11. 21-i naplóbejegyzés.

⁷³² Uo. 1945. 11. 22.

⁷³³ Jordáky Lajos kihallgatási jegyzőkönyve. ACNSAS, Fond Penal 000217, dosar 12, 82.

⁷³⁴ Gyöngyössy István minisztériumi tanácsos kolozsvári és bukaresti napi jelentései romániai magyar személyiségekkel folytatott beszélgetéseiről. In: Fülöp – Vincze: *Revízió vagy autonómia?* I.m. 76.

⁷³⁵ Uo. 77.

⁷³⁶ Uo.

Jordáky és Jakab Sándor között – az előbbi önéletírása szerint – 1945 telén mérgesedett el véglegesen a viszony. Jakab Sándor vezetésével Balázs Egon, Lőrincz Ernő, Tóth Imre és Schwartz Ernő „frakcióba” tömörültek, és feljelentették a pártvezetésnél Jordákyt, Vescant és Pop Mişut. Ugyanekkor az értelmiségi szekcióban Jakab Sándor Nagy Istvánt és Gaál Gábort megpróbálta előtérbe tolni, és Jordákyt meg a korábbi időszak meghatározó neveit a háttérbe szorítani. Végül pedig a párton belül és a kolozsvári nyilvánosságban terjesztették azt az dezinformációt, hogy Jordáky „magyar sovinszta”.⁷³⁷

Jordáky körül 1946 elejére elfogyott a levegő; ügye 1946. február 22-i pártból való kizárásával zárult le. Ekkor Bukarest és az RKP KB titkársága lépett. Kolozsvárra küldték Vaida Vasile-t. Vaida korábban cipész volt, „megbízható munkáskáderként” hamar emelkedett a pártlétrán, hogy 1946 elejére az egyik fontos tartományi vezető legyen.⁷³⁸ A bukaresti KB-küldött vezetésével összeült tartományi vezetőség eltávolította Jordákyt a megyei bizottságból, majd pedig megfosztotta kommunista párttagságától is.

Felsorolták Jordáky „bűneit”; a vezetőség szerint népszerűségét a tömegek előtt arra használta fel, hogy saját személyét a párt elé helyezze. Megszegte a kommunista párt működésének legfontosabb működési elvét is, mivel mint állították, „Jordáky a Vescan–Pop Mişu frakció” tagja volt. Nemzetiségi ügyekben helytelen álláspontot foglalt el, nem tiltakozott az ellen, hogy az MNSZ-ben az ellenzéki listán szerepelt a neve, „magyar reakciók érdekében járt közre”, hagyta, hogy egyes magyar reakciók felhasználják a nevét és népszerűségét, egyes összejöveteleken azt mondta, „büszke, hogy magyar”. Végül a diákok előtt a független Erdélyt propagálta, és az üzemekben azt nyilatkozta a munkások előtt, hogy a 1945. március 6 utáni Groza-adminisztráció „idióta és tele van román sovénekkel/reakciókkal”.⁷³⁹

Jordáky a kizárás tényét tudomásul vette. „Bubi valami gyűlésen volt, hajnalban jött haza. »Na, kizártak a pártból«, mondta összetörve” – emlékezett vissza felesége.⁷⁴⁰ Csak annyit kért a tartományi bizottságtól, hogy egy cikkben védhesse meg kommunista identitását. A *Párton kívül fogom szolgálni a pártot* című írását a kolozsvári kommunisták tartományi lapjában, az *Igazságban* közölte. Ebben bejelentette, hogy a döntést nem fogja megfellebbezni, hanem tettekkkel fogja helyrehozni hibáit. „*A kizárás ugyanis – írta – csak a Párt keretein helyez kívül, de nem a kommunisták közül. Kommunista vagyok – folytatta –, minden cselekedetemmel természetesen igyekezni fogok kommunista módra eljárni és a jövőben minden erőmet a*

⁷³⁷ EME, Jordáky-hagyaték, I/1, Jordáky Lajos önéletírása, 96.

⁷³⁸ Egon Balas: *A szabadság vonzásában*. Budapest: Vince Kiadó, 2002, 158.

⁷³⁹ EME, Jordáky-hagyaték, I/1, Jordáky Lajos önéletírása, 110.

⁷⁴⁰ Molnár Gusztáv interjúja Jordákyné Nagy Máriával. Kolozsvár: Jakabffy Elemér Alapítvány, negy_kek1b, 02:07: 00.

munkásosztály céljainak győzelme, a demokrácia megszilárdítása és a Párt megerősítése érdekében fogom kifejteni”.

A továbbiakban pedig „hibáit” sorolta fel. Így például arról szólt, hogy a „demokratikus magyar egység” nevében nem lépett fel a „reakcióssokkal” szemben. A nemzetiségi ügyek mellett Jordáky saját véleménye szerint leginkább a pártfegyelmet sértette meg. Mint cikkében írta, *„anélkül, hogy az illetékes pártszervekkel [...] megtárgyaltam volna azokat, állást foglaltam és önállóan – többször helytelenül cselekedtem, amivel vétettem a Párt egyik legfontosabb elve: a kollektív munka ellen.”*

Még mindig hithű kommunistaként megfogadta, hogy a párton kívül fog „kommunista munkát” végezni. Saját „táborát” is megszólította, sőt figyelmeztette. Arra hívott fel, hogy ne lepődjenek meg a kizárásán, hanem „tömörüljenek a Párt körül”. Cikkét a jövőbe vetett hittel zárta. Reményei szerint „munkám olyan eredményes lesz, hogy rövid idő múlva nemcsak mint kommunista, hanem mint a Párt tagja” szolgálhatja a romániai munkásságot.⁷⁴¹

Kizárása a „frakció” vádja mellett, mint említettem, leginkább a „nemzetiségi” ügyben nem megfelelő álláspontja miatt következett be. 1944–45 fordulójára ugyanis a Román Kommunista Párt is átesett egy metamorfózison. A két világháború közötti nemzetiségi politikájával ellentétben – feladva a nemzetiségek önrendelkezésének és elszakadásának az elvét – 1944 őszén az RKP elítélte az erdélyi magyarság magatartását, és a magyarok romániai integrálását feltételekhez kötötte.⁷⁴² Vagyis a „román tömegek megnyerésének” jelszavával az RKP kijelentette, hogy a román területi integritás alapján áll, és erre hívta fel az erdélyi magyar kommunistákat is. Az RKP által dominált ODA 1945. január 29-én nyilvánosságra került kormányprogramjában már tételesen szerepelt ez az elem. Észak-Erdély visszaszerzését csakis a nemzetiségi jogok biztosításával látták megoldhatónak. A kormányprogram negyedik pontjában ki is jelentették: „A demokratikus politikának és az együttlakó nemzet testvériségének a megvalósítása lesz az a politika, amely biztosítani fogja Észak-Erdély bekapcsolódását, amely az 1944. augusztus 23. után egymást váltó kormányok fasiszta tagjainak sovinszta és reakciós politikája miatt ma még az ország többi részétől elválasztva található.”⁷⁴³

⁷⁴¹ Jordáky Lajos: A Párton kívül fogom szolgálni a Pártot. *Igazság*. 1946. március 27. 1.

⁷⁴² Ugyanakkor egy 1946. januári felmérés szerint az RKP Kolozsváron 7919 tagot számláló párttagjai közül még mindig 6496 magyar nemzetiségű (82%), 842-en románok (10,6%) és 581-en zsidó nemzetiségűnek (7,3%) vallották magukat. Idézi: Bottoni, Stefano: Az elveszett centrum. Kolozsvár a második világháború után. In: *Rubicon*. 2018/1 szám, 96.

⁷⁴³ Az iratot közli: Scurtu, Ioan (szerk.): *România. Viața politică în documente*. București: Arhivele Statului din România, 1994, 94.

Kizárása apropóján Jordákynak még azt is a hibái közé sorolták, hogy 1945-ben túlságosan az MKP irányvonalán állt, személyesen találkozott Rákosival, sőt tudományos és irodalmi kérdésekben teljesen Révai József eszméit vallotta magáénak. Révai ugyanis a két világháború között szakított a baloldalnak addig meghatározó nézeteivel, hogy a nemzeti kérdésben semleges álláspontot kell felvenni. Révai munkája során a magyar történelemből kiemelte a „haladó személyeket és eseményeket”, majd ennek megfelelően „megalkotta a *progresszív hazafiság* [kiemelve az eredetiben – A.R.] tételét, amelynek lényege, hogy az által igazinak nevezett hazafiság nincs ellentétben a lenini – sztálini proletárnemzetköziséggel.”⁷⁴⁴

Jordáky korábbi olvasmányai hatására és az 1940–44 közötti „kis magyar világot” megtapasztalva függetlenségi és nemzeti kommunistává vált. Révaihoz hasonlóan ő is azonosult azzal a törekvéssel, hogy a magyar és erdélyi történelemből a haladónak tekintett személyeket és eseményeket tájékozódási origónak állította fel. Például az 1848-as események egyértelműen progresszív tagjai (Táncsics Mihály és Petőfi Sándor), de maguk a pesti ifjak is Jordáky szellemi előképének számítottak. Az 1848-as forradalomban a kommunista determinizmussal összhangban polgári forradalmat látott, és úgy vélte, hogy az 1944–45-ös hatalomváltás pedig az 1917-es bolsevik forradalomnak feltethető meg. Ezzel összhangban Jordáky legfontosabb kulturális krédója a két világháború és 1940–44. között is művelt munkásművelődés volt. Vagyis ezen „haladó hagyományok” különböző szakszervezeti székházakban, rendezvényeken való népszerűsítése. Például már a harmincas évetők rendszeres résztvevője volt a Petőfi-esteknek, ahol a népfrontos erdélyi baloldaliakkal, mindenekelőtt madoszos ismerőseivel találkozhatott. A progresszív hagyományok alatt Jordáky az erdélyi történelem magyar jellegét/elsőbbiségét értette, osztályharcos keretbe csomagolva. A magyarországi népiekkel való kapcsolata 1940-44 között teljesebben ki és a szociálisan érzékeny, nemzetiesedett Jordáky szinte teljesen azonos gondolatokat vallott a népi baloldallal. Vagyis a magyar vidék, a falu felemelésének szükségessége, a német veszéllyel szemben a duna-medencei népek összefogása, valamint a kizskmányoló kapitalista gazdaság felváltása valami más, szocialisztikusabb berendezkedéssel.⁷⁴⁵

A kommunista pártok nemzeti irányvonalának előretörése éppen azért volt szükséges, hogy ezek a pártok növeljék a népszerűségüket és a korábbi „Moszkva bábjai” szerepet lecseréljék, a „nemzeti tradíciók örököse és nemzeti érdekek oltalmazója” szereppel. Ennek

⁷⁴⁴ Gyurgyák János: *Ezzé lett magyar hazátok*. I.m. 510

⁷⁴⁵ Papp István: *A magyar népi mozgalom története 1920–1990*. Budapest, Jaffa kiadó, 2012, 55.

eszköze pedig a „sovinizmustól mentes hazafiság” volt.⁷⁴⁶ Így nem csodálkozhatunk, hogy Jordáky azonosult azzal az MKP propagandával, amely úgy jellemezte magát, mint az egyetlen párt, amely a magyar „nemzeti érdeket” hivatott képviselni. Az MKP plakátjain rendre a „Rákóczi, Kossuth, Petőfi örököse a Magyar Kommunista Párt” felirat jelent meg, és ez Jordáky számára is mintaadónak számított.⁷⁴⁷

A nemzetiségi kérdésben vallott álláspontja mellett Jordáky „személyi autonomizmusa” is szerepet játszhatott az eltávolításában. Felesége, Nagy Mária szerint „Bubi, nem szaladt minden kérdésben Bukarest és a vezetőség véleményét kérni – mint Jakab Sándor – hanem ő intézkedett, a gyárakban a munkásokat megszervezte”.⁷⁴⁸

A „frakciózás” és az autonomizmus mellett Jordáky 1946-os eltávolításában még esetleg az is szerepet játszhatott, hogy korábban szociáldemokrata volt. Sőt a Román Kommunista Párt főtitkárát, Gheorghe Gheorghiu Dej-t sem ismerte személyesen. A személyes kapcsolat azért fontos, mivel a kommunista párt vezetősége szigorúan személyi alapon tevődött össze. Például a Kolozsvárra küldött Vaida Vasile – aki Jordákyt váltotta a tartományi titkárságban – együtt ült börtönben Karánsebesen Gheorghe Gheorghiu Dej-zsel.⁷⁴⁹

Kizárása egzisztenciális problémát is jelentett, mivel feleségével együtt otthonukból is kilakoltatták. 1944 vége és 1946 között ugyanis a pártszékház épületének⁷⁵⁰ harmadik emeletén laktak a többi kommunista pártvezetővel (Jakab Sándor és családja, Simó Gyuláék, Veress Pálék stb.) egy házban.

5.5. Kulturális tevékenysége az átmenet éveiben

Jordáky 1944 végén létrehozta a Józsa Béla Athenaeumot. Ezzel kapcsolatban jegyezte fel naplójába: „Kijött az új erdélyi könyvkiadás első füzete.⁷⁵¹ Még két hónap sem telt el felszabadulásunk óta. [...] Vasutat, vizet, kenyeret és villanyt adni a dolgozóknak. De betűt is kell. Nem igazi kommunisták azok, akik a betűt elhanyagolják. Lapunk az már régen van. Most

⁷⁴⁶ Martin Mevius: Kommunizmus, nacionalizmus: mítosz és gyakorlat. In: *Regio*. 2010/2.

http://epa.niif.hu/00000/00036/00078/pdf/Regio_2010_02_003-031.pdf (letöltve: 2020. 06. 7).

⁷⁴⁷ Uő: *Agents of Moscow. The Hungarian Communist Party and the origins of Socialist Patriotism 1941–1953*. Oxford, Clarendon Press, 2005, 88.

⁷⁴⁸ Molnár Gusztáv interjúja Jordákyné Nagy Máriával. Kolozsvár: Jakabffy Elemér Alapítvány, negy_ek1b, 01:58:00.

⁷⁴⁹ Pleşa, Elis: *Gheorghiu Dej. Cultul personalităţii*. Târgovişte, Editura Cetatea de scaun, 2015, 94–95.

⁷⁵⁰ Jakab Sándor felesége, Farkas Magda (a Dermata-gyár tulajdonosának a lánya) bocsátotta a párt rendelkezésére családi villáját.

⁷⁵¹ Az Athenaeum első kiadványa a *Munkások és földművesek naptára* című kis füzet volt.

egy vékony füzettel jelentkezik a Kommunisták Pártjának kolozsmegyei bizottsága. A füzet vékony, egyetlen beszédet tartalmaz, de ezen a kis formátumú 24 oldalon az élő és küzdő emberiség legigazibb és legnagyobb képviselője szól minden magyarhoz és minden románhoz.”⁷⁵² Az 1943-ban meggyilkolt kommunistáról elnevezett kultúrszervezet az 1939-es Munkás Athenaeum folytatása volt. Balogh Edgár úgy emlékezett vissza, hogy hét szakosztállyal működött, „kórusokkal, korszerű tömegművelődéssel, népi színjátszással, könyvkiadással szolgálja a megnőtt kulturális igényeket”.⁷⁵³ Jordáky is hasonlóan idézte fel emlékeit az Athenaeummal kapcsolatban, sőt szerinte az „akkor még távolról sem csak kiadvállalatnak készült.”⁷⁵⁴ Balogh Edgár emlékeit Jordáky is alátámasztja: leírta, hogy a könyvkiadást természetesnek gondolták, majd Kolozsvár szovjet megszállása után jelentkezett Szegő Júlia, népdalgyűjtő és zenei szakíró nála. Ő a dalkultúra megszervezését ajánlotta, majd Jakab Sándor felesége, Farkas Magda pedig a képzőművészeti szakosztály megalakítását vetette fel. Később színjátszó csoporttal, sőt kölcsönkönyvtárral is bővült az Athenaeum tevékenysége. A szervezet első gyűlését Jordáky 1944. november 26-ra datálta, ahol a fentebb említett szakosztályok vezetői már részt vettek.⁷⁵⁵

Jordákynek a Józsa Béla Athenaeum élén végzett munkáját Lakatos István, a szociáldemokraták kolozsvári vezetője „felelőtlennek” nevezte.⁷⁵⁶ A könyvkiadóról Lakatos úgy nyilatkozott, hogy az az 1944-es alapítása után „elkezdte ontani a könyveket”. Az Athenaeum köteteit Jordáky nem az apja nyomdájánál, hanem a legnagyobb presztízsű kolozsvári vállalatnál, a Minervánál nyomtatta.⁷⁵⁷ Lakatos el is mesélte, hogy Jordáky felkereste őt és azzal vette rá őket az együttműködésre, hogy „nincsen pénzünk Pista, hozzátok ki a köteteket hitelben, mivel úgy is szakszervezeti tulajdonba került, és én vagyok a Szaktanács titkára.” A pénztelenséget Jordáky is megerősíti: „pénzünk ugyan nem volt, de nyomda az rendelkezésünkre állott.”⁷⁵⁸ A szóban megkötött egyezmény szerint a Józsa Béla Athenaeum az eladott példányok után fizetett volna a Minerva Nyomdának. „Fizetgették őket vissza, de amikor kifizették, akkor a pénz elértéktelenedése miatt még a papír értékét sem kaptuk meg egészen, nemhogy a ráfordított munkát” – mesélte el Lakatos. „A végén csődbe kergették a

⁷⁵² EME, Jordáky-hagyaték, I/2, 1944. december 5-i naplóbejegyzés.

⁷⁵³ Balogh Edgár: *Férfimunka*. I.m. 28.

⁷⁵⁴ Jordáky Lajos: Az első könyvkiadó. In: Uő: *Irodalom és világnézet*. I.m. 152.

⁷⁵⁵ Uo. 153.

⁷⁵⁶ Molnár Gusztáv interjúja Lakatos Istvánnal. hatos_piros2a, 01:45:00, Jakabffy Elemér Alapítvány.

⁷⁵⁷ A Minerva Irodalmi és Nyomdai Müintézet Rt. 1920–1948 között működött Kolozsváron. Mindháron nagy magyar egyház, a római katolikus, a református és az unitárius is részt vett a finanszírozásában. 1944. végén a nyomda részvényeinek 52 százaléka szakszervezeti tulajdonba került, majd 1948-ban államosították. A Minervánál jelent meg az erdélyi művelődés legfontosabb része: az Erdélyi Szépművés Céh kötetei, a Pásztortűz, az Erdélyi Helikon, sőt az Ellenzék napilap is.

⁷⁵⁸ Jordáky Lajos: Az első könyvkiadó. In: Uő: *Irodalom és világnézet*. I.m. 153.

Minervát”, tette hozzá.⁷⁵⁹ Az Athenaeum első félévében 36 kiadványt jelentettek meg, nem egyet több ezres, sőt egyeseket még tízezres példányszámban is.⁷⁶⁰

Az Athenaeum munkatársai közé Jordáky nem csak baloldaliakat vett fel, hanem a „nemzeti egység jegyében” más világnézetűeket is. Így például Szabédi László költő is rövid időre az Athenaeumhoz került. „Nem szektás és proletkultos felfogás vezette a kiadót az első néhány hónapos programjában, amikor a szocialista könyvek kiadása került előtérbe” – igazolta önmagát későbbi írásában.⁷⁶¹

Jordákynek a Jakab Sándorral fennálló konfliktusához az Athenaeum is hozzájárult. Jordáky visszaemlékezése szerint Jakab a feleségét – Farkas Magdát – kívánta az Athenaeum vezetőségébe delegálni. Miután Jordáky ebbe nem egyezett bele, egy ideig elcsendesedett a konfliktus köztük. Később aztán „Jakab elvette az intézmény vezetését tőlem és a liberális Szentimrei Jenő kezébe adta”.⁷⁶² Naplójába jegyezte fel ezzel kapcsolatban: „*A Józsa Atheneum sorsáról tárgyalnak napok óta mindenkivel (Simó, Vescan, Margit⁷⁶³, Szentimrei, MNSZ, Szaktanács stb.). Engem meg sem kérdeznek, nem közölnek semmit. Bár az Ath. vezetőségében én képviselem a pártot, mint alelnök.*”⁷⁶⁴

Jordáky kultúrtevékenységében is nemzeti kommunista ideológiája nyilvánult meg. Például az 1945. júniusi könyvnapok alkalmával a Jordáky vezette Józsa Athenaeum csak magyar és szovjet irodalmat népszerűsített, román irodalmat nem.⁷⁶⁵

Az észak-erdélyi kulturális élet legfontosabb ügyének 1944 végétől kezdve a következő években is az egyetem mutatkozott. Az 1940–44 között Kolozsváron működő Ferencz József Tudományegyetem szeptember 15-i rektori tanácsát követően úgy döntött, hogy Kolozsváron marad.⁷⁶⁶

Az oktatás az egyetemen 1944. december elején kezdődött meg. Mintegy 600 hallgató és 15 professzor szerepel az első kimutatásokban. A tanerőhiány szükségessé tette a tudományos munkatársak bevonását, sőt külső előadók meghívása is szükségessé vált. Leginkább ezen a testületen avatkozhatott be a politika az egyetem ügyeibe.⁷⁶⁷ Ezt a lépést 1944. december 28-i átiratában Vasile Pogăceanu, Kolozs megyei főispán meg is tette.

⁷⁵⁹ Molnár Gusztáv interjúja Lakatos Istvánnal. hatos_piros2a, 01:45:00-01:46:00, Jakabffy Elemér Alapítvány.

⁷⁶⁰ Kántor Lajos – Láng Gusztáv (szerk.): *Romániai magyar irodalom 1944–1970*. Második, javított kiadás. Bukarest, Kriterion Könyvkiadó, 1973, 28.

⁷⁶¹ Jordáky Lajos: Az első könyvkiadó. In: Uő: *Irodalom és világnézet*. I.m. 154.

⁷⁶² EME, Jordáky-hagyaték, I/1, 1952-es önéletírás, 89.

⁷⁶³ Gerő Margit, Bányai László felesége.

⁷⁶⁴ Uo. I/2, 1945. 07. 12-i naplóbejegyzés.

⁷⁶⁵ Uo. 1952-es önéletírás, 92.

⁷⁶⁶ *Erdély magyar egyeteme 1944–1949*. I. kötet. Lázok János–Vincze Gábor (szerk.). Marosvásárhely, Custos, 1995, 120–121.

⁷⁶⁷ Vincze Gábor: *Illúziók és csalódások*. I.m. 227.

Felszólította az egyetemi tanácsot, hogy „az itt élő népek őszinte, demokrata és kellő tudományos felkészültséggel rendelkező legjobbjából nevezzen ki rendes és rendkívüli tanárokat az egyes karokra.”⁷⁶⁸

Az Egyetem vezetősége szembenézett az új helyzettel és alkalmazkodott. Például Miskolc Dezső rektor levelet küldött Jordáknak, mint a Szakszervezeti Tanács főtitkárának. 1945. január 3-án Miskolc Dezső közölte, hogy a megtartandó Munkásegyetemi tanfolyam megszervezése érdekében Jordáky vegye fel vele a kapcsolatot.⁷⁶⁹ Jordáky fel is kereste Miskolczyt és abban állapodtak meg, hogy az egyetem „esti tanfolyamokat” indít a beiratkozott munkások számára, ahol az egyetemi tanárok „társadalmi munkát” fognak végezni. Vagyis ez azt jelentette, hogy fizetés nélkül kötelesek voltak különböző előadásokat tartani a „munkásegyetemre” beiratkozottak számára. Kolozs megye főispánja, Vasile Pogăceanu 1945. január 20-i rendeletével felfüggesztette az egyetem autonómiáját. A rendelettel a kolozsvári Mezőgazdasági Főiskolát is megszüntette, és mint egyetemi kart, a kolozsvári egyetembe olvasztotta. Továbbá előírta egy Román Egyetem létrehozását is, a magyar mellett. A két egyetem 3-3 tagú bizottságot kellett létrehozson az épületek használatának szabályozására.

Ugyanezzel a rendelettel „Jordáky Lajost, a társadalomtudománynak és társadalompolitikának jelen rendelettel kinevezett közgazdaságtudományi kari nyilvános rendkívüli tanárát a közgazdaságtudományi kar prodékánjának” nevezte ki.⁷⁷⁰

A kolozsvári magyar egyetem 1945. február 2-i ülésén tárgyalta a főispáni rendeletet. A rektori tanács először is aggodalmának adott hangot, mert mint állították az intézkedések „az Erdélyi Magyar Egyetem szempontjából különösen veszélyeseknek” számítottak.⁷⁷¹ A továbbiakban pedig az egyetemi autonómia mellett foglaltak állást, szerintük a főispán által érintett ügyek az oktatási intézmények autonómiáján belül megoldhatók.

Végül a tanárhiányra hivatkozva „idegilenes minőségben azon állam illetékes szervének utólagos jóváhagyásától feltételezeten, mely a békeszerződés értelmében az államhatalmat az egyetem székhelyén gyakorolni fogja, ny. rk. tanárul meghívja a helybeli szakemberek közül azokat, akik vagy mint gyakorlati szakemberek szereztek érdemeket, vagy tudományos kérdések iránti érdeklődésüknek irodalmi téren jelét adták.”⁷⁷² Így Jordáky Lajost is nyilvános,

⁷⁶⁸ Uo. 228.

⁷⁶⁹ PIL, 847-es fond, 8-as őrzési egység (Az erdélyi magyar nemzetiségi kérdésben 1944-1948 között lefolytatott vita anyaga), 21.

⁷⁷⁰ Kolozs megye főispánjának rendelete. In: *Erdély magyar egyeteme*. I.m. 142–143.

⁷⁷¹ A kolozsvári Tudományegyetem rektori tanácsának jegyzőkönyve. In: *Erdély magyar egyeteme*. I.m. 146–147.

⁷⁷² Uo.

rendes tanárnak hívták meg a Közgazdaságtudományi Karon újonnan szervezett Társadalompolitikai tanszékre.⁷⁷³

Meghívták még a Bölcsészet-, Nyelv- Történettudományi Karának Irodalomtörténeti tanszékre dr. Jancsó Elemért, az Állam- és Jogtudomány Karnak az újonnan megszervezett Civil Jog tanszékére dr. Sály Istvánt, az Orvostudományi Karon az újonnan szervezett Fogászati tanszékre dr. Csögör Lajost.

A tanárok kinevezése után került sor a szükséges pályázat/iratsomó benyújtására. A Demeter János alpolgármester által kiküldött dokumentum szerint amennyiben Jordáky szeretné az alkalmazását, ahhoz szükséges egy iratsomó leadása 1945. július 16-ig, a Jogtudományi kar dékáni hivatalában. Az iratsomónak az alábbiakat kellett tartalmaznia: rövid életrajzi vázlat, születési anyakönyvi kivonat, képesítést igazoló dokumentumok, az eddigi alkalmazást igazoló dokumentumok, tudományos irodalmi működés kimutatása, és egyéb tudományos tevékenységet igazoló dokumentumok.⁷⁷⁴ Jordáky ezt megtette és így egyetemi tanársága legális formát öltött. Pár hónapra rá pedig sor került a hivatalos doktorra avatási ceremóniára is. 1945. május 2-án Jordákyt „doktorra fogadták”. A közlemény szerint Jordákyt, az „erdélyi szocializmus egyik élharcosát, tanárai sorába hívta meg a nagymultú kolozsvári főiskola, ugyanakkor, amikor a fiatal egyetemi tanár be sem fejezte a közigazgatási tanulmányait”.⁷⁷⁵ A továbbiakban pedig a régi professzorok – bizonyára az aktuális politikai helyzetet reálisan felmérve – elismerő szavakkal szóltak Jordákyról. Búza László például az elismerő szavak után kijelentette, hogy meg van győződve arról, hogy „a doktor úr hűséges fia marad az Alma Maternnek s egyetemünkön keresztül hasznos szolgálatokat fog tenni a tudománynak s a mindannyiunk szívéhez olyan közelálló Erdélynek”.⁷⁷⁶

Pár napra rá, 1945. február 6-án mintegy ötven fő részvételével tartottak egy gyűlést, amelyen az egyetem jövőjét beszéltek meg. A résztvevők az egyetem vezetősége, az EME, az MNSZ, a szakszervezetek, a kommunista és szociáldemokrata pártok képviselői, a magyar egyházak püspökei és más intézmények képviselői közül kerültek ki. Részt vett a főispán, a polgármester és az ODA VB társelnökei, így Jordáky is. Igen éles vita alakult ki a résztvevők között. Ifj. Teofil Vescan ismertette nagyszabeni tárgyalásai eredményét. Eszerint az ottani román egyetem vissza kívánt térni Kolozsvárra, míg a magyar egyetemet a „tömbmagyarság” által lakott vidékre telepítették volna.

⁷⁷³ Uo.

⁷⁷⁴ PIL, 847-es fond, 8. ő.e., 31.

⁷⁷⁵ Mikor az egyetem saját professzorát avatja doktorra... Summa cum laudével végezte az egyetemet Jordáky Lajos professzor. *Erdély*. 1945. május 3, 3.

⁷⁷⁶ Uo.

A baloldali magyar résztvevők viszont egytől-egyig a magyar egyetem Kolozsváron maradása mellett emelték fel hangjukat. Például Demeter János alpolgármester kifejtette, hogy Kolozsvár magyar nemzetiségű lakossága egyedül több mint Csík vármegye egész lakossága, arról nem is beszélve, hogy Kolozsvár évszázados kultúrközpontjául szolgál az erdélyi magyarságnak.

Jordáky Lajos a magyar kultúrához való tartozás mellett társadalmi, „osztályszempontú” érvelést is alkalmazott. Mint mondotta „Kolozsvár 20.000 munkásából kb. 18.000 magyar.” Szerinte a munkásság egyöntetűen a magyar egyetem Kolozsváron maradását kívánja⁷⁷⁷, sőt mit több Jordáky szerint „a románságnak e város a legújabb időkig nem volt művelődési központja”. Jordáky szerint a román egyetemnek vagy Nagyszebenben kellett volna maradni, vagy pedig az erdélyi román művelődés szempontjából fontos városba költözni, úgymint Balázsfalva, Brassó, vagy Gyulafehérvár.⁷⁷⁸ Az egyetemi kérdésben ismét eltérő nézeteket vallott a román és magyar nemzetiségű küldöttek csoportja. Ifj. Teofil Vescan közös egyetemet, Jordáky Lajos két különálló egyetem felállítását javasolta.

Az 1945. február 13–15 között összehívott „észak-erdélyi parlament” az egyetem kérdését is elindította a megoldás felé. Kimondták a román egyetem visszatérését és magyar egyetem helyben maradását. Azonban – arra hivatkozva, hogy nincs elégséges „demokratikus” tanerő – a két egyetemnek közösen kellett működnie, addig amíg mindét tanítási nyelvű egyetemen megoldódik a „demokratikus szellemű” tanárok helyzete. Addig is, 1945. február 13-án egy „hatos bizottságot” hoztak létre az ODA-n belül, hogy az egyetemi kérdést oldja meg. Tagjai Tudor Bugnariu (polgármester, egyetemi tanár), Csögör Lajos (alispán, egyetemi tanár), Jancsó Elemér (egyetemi tanár), Jordáky Lajos (ODA VB társelnök, egyetemi tanár), Telia Liviu (egyetemi tanár) és ifj. Teofil Vescan (ODA VB társelnök, egyetemi tanár voltak).

1945 tavaszán a két egyetem közötti tárgyalások jelentősen felgyorsultak. A magyar egyetem tárgyalóbizottságában Jordáky Lajos, mint tolmács vett részt.⁷⁷⁹ A tárgyalások sikertelensége következtében ismét a politika lépett színre, mivel az ODA április 16–17-én a kolozsvári vármegyeházán tárgyalta az ügyet. Országos jelentőségű politikusok, így Luka László is megjelentek. A tárgyalások eredménye egy ODA határozat lett, amelyben a magyar egyetem kívánságait szinte semmiben sem vették figyelembe. A határozat értelmében a

⁷⁷⁷ Felesége is emlékezett a 20.000 munkás felemlegetésére. Mint mondta az interjúban: „Bubi felszólalt és azt mondta, Kolozsvárnak 20.000 munkása van. Végre ezek is egyetemre kéne, hogy kerüljenek!” Molnár Gusztáv interjúja Jordákyné Nagy Máriával. *negy_kek1b*, 02:11:00, Jakabffy Elemér Alapítvány.

⁷⁷⁸ Emlékeztető az egyetem ügyében folytatott értekezletről. In: *Erdély magyar egyeteme*. I.m. 150–151.

⁷⁷⁹ A kolozsvári magyar egyetem tanácsának 1945. április 9-i jegyzőkönyve. In: *Erdély magyar egyeteme*. I.m. 177.

nagyszebeni román egyetem visszatér Kolozsvárra, „visszafoglalja összes régi helyiségeit, beleértve a diákotthonokat is”. A magyar egyetemnek csak a Mariánumot és az Állami Leánygimnázium épületét adták át. Jordáky az egyetem központi, Farkas utcai épületét megtartotta volna a magyar egyetemnek.⁷⁸⁰

Az egyetemmel kapcsolatban szólni kell a „purifikáló bizottságok” (tisztogató bizottságok) működéséről. Jordáky tagja volt az egyetem volt tanárait felülvizsgáló bizottságnak, és mint ilyen döntött a tanárok „demokrata” vagy pedig „sovinszta” voltáról. Egyetlen konkrét esetben ismert a felülvizsgálás folyamata és Jordáky döntése. Csekey István professzor Kolozsvárról 1944. szeptember 11-én távozott el. Mivel 1945 elején szünetelt a vasúti közlekedés Erdéllyel, így Csekey Pesten rekedt. Miután sikeresen visszatért Kolozsvárra, Miskolczy Dezső rektor 1945. március 30-án fogadta, majd az április 5-i egyetemi gyűlés is megerősítette tanári tisztségében. Visszavételét tudományos szempontokkal magyarázták. Továbbá „sovén, fasiszta vagy antidemokratikus magatartás” sem fűződött hozzá, ezért „igazoljuk, hogy Csekey István ügye demokratikus szempontból tisztázódott, ellene kifogás vagy eljárás nincs s eltávazása magyar állampolgárságának az eredménye”.⁷⁸¹ A fenti mondatokat Jordáky Lajos, ODA VB társelnökként állította ki róla.

Az erdélyi kulturális és tudományos életben az egyetem, az Athenaeum mellett az EMKE, az EME és az Erdélyi Tudományos Intézet játszottak szerepet. A második bécsi döntés után létrehozott ETI a kolozsvári szovjet bevonulást és a Groza-kormány létrejötte után is működhetett (pár évig mindössze). Az intézet feladata „Erdély népi, művelődési, társadalmi és gazdasági viszonyainak tudományos tanulmányozása, illetőleg e tanulmányozás eredményeinek kiadványokban való közzététele” volt.⁷⁸² Jordáky szervezetileg nem tartozott az Intézet kutatói közé, csupán egy tervezetben bukkant fel a neve, amely szerint egy kiadványban kellett volna közreműködjön.

Mindezzel párhuzamosan az Erdélyi Tudományos Intézet mintájára a Jog- és Közgazdaságtudományi Karon belül Jordáky létrehozott egy „Erdélyi Társadalomtudományi Intézetet”. Ennek égisze alatt pedig megjelentette a *Társadalomtudomány és Politika*, majd *Társadalomtudomány* című folyóiratot.

⁷⁸⁰ Uo.

⁷⁸¹ „Kedves barátom! Csekey prof. ügyének utánanézttem. Semmi komoly vád nincs vele kapcsolatban. Nyugodtan maradhat. Román diák részről sincs kifogás ellene. Üdvözöl, Jordáky. 1945. IV. 10” Jordáky Lajos levele Miskolczy Dezső rektorhoz. MTA Kézirattár: Csekey István kolozsvári professzor igazoló iratai (Ms. 4708/67-86).

⁷⁸² SJANC, Fond. Univ Bolyai, 1. doboz, Az Erdélyi Magyar Tudományos Intézet szervezeti szabályzatának tervezete, 654–657.

A folyóirat bevezetőjében Jordáky meghatározta a folyóirat céljait, vagyis azt, hogy „lehetővé tegyük és elősegítsük a tudományos munka újraindulását, a tudományos kutatások eredményeinek közlését és ma még ismeretlen területek tudományos felfedezését a magyarság, a velünk együtt élő többi népek, az emberiség, a haladás érdekében.” A továbbiakban a társadalom megismerésének óhaját vázolta fel, vagyis a folyóiratnak a „társadalmi fejlődés törvényeinek a megállapítás[a] és alkalmazása” lett a feladata. Továbbá a társadalomtudománynak politikai célt is tulajdonított, amikor kijelentette, hogy az ipari fejlődéssel – az „új termelési rendszer” – olyan új társadalmi struktúrák jöttek létre, amelyet a filozófia – amely lassan egyre inkább valóságot nélkülöző metafizikává vált – már nem tud magyarázni, ezért létrejött a társadalomtudomány. A társadalomtudomány feladatának pedig nemcsak a megismerést tartotta, hanem a „szocialista társadalomban [...] a feldolgozott és kiértékelt anyag alapján [...] a szocialista társadalomtudomány tevékenyen beleszól a társadalom irányításába [...]”

Végül pedig programot nyújt a jövőre vonatkozólag:

„1. A társadalomtudomány módszerének a tisztázása. Ehhez szükséges a társadalomtudomány eddigi ismeretanyagának a megismerése és feldolgozása, s az összes szociológiai iskolák megismertetése és megismerése.

2. Az ismeretanyag és a szociológiai iskolák kritikai vizsgálata után, vagy azzal párhuzamosan, de feltétlenül a társadalomtudomány módszertanának tisztázása után Erdély társadalomtörténetének a feldolgozása, tekintettel állandóan a Romániával, Magyarországgal és az egész Dunamedencével való kapcsolataira. E társadalomtörténetnek ki kell terjednie az itt élő népek és osztályok történetére.

3. Állandóan figyelemmel kísérni a ma alakulásban levő társadalom problémáit (demokrácia, nemzetiségek, dolgozó osztályok, parasztság, nagytőke, nagyhatalmak, politikai pártok, szakszervezetek, stb.). Felmérni és helyes irányba igyekezni terelni azokat.

4. Amikor pedig mindez megvan, amit az előbbi pontokban felvetettünk sor kerülhet annak a társadalomtudományi rendszernek a kialakítására, amely ténylegesen a társadalom tudománya, mert csak a valóság teljes feldolgozása után alakulhat ki a módszer helyes alkalmazásával maga a rendszer.”⁷⁸³

Az Erdélyi Társadalomtudományi Intézettel Jordáky a „retrogárdnak” tekintett Erdélyi Múzeum Egyesülettel, valamint az Erdélyi Tudományos Intézettel szemben próbált létrehozni

⁷⁸³ Jordáky Lajos: A társadalomtudomány feladatai. In: (szerk.) Jordáky Lajos. *Társadalomtudomány és politika*. Kolozsvári Bolyai Tudományegyetem Társadalomtudományi és Társadalompolitikai Intézete, 1946, 1–4.

egy új, szocialista erdélyi tudományos intézetet. Az átmenet első két évében az erdélyi társadalomtudományos intézetek még szabadon működhetek, azonban a kommunista párt diktatúrájának kiteljesedésével ezen intézményeket végül megszüntették. Erre azért kerülhetett sor, mert az 1945-ös hatalomváltástól kezdve, habár főként a marxista gondolkodók műveit és történelmi materializmust hangsúlyozták, az egyetemen mégis a hallgatók számára széles látkört biztosító tanárok oktattak.⁷⁸⁴ Az ideológiailag teljesen eltérő platformon álló Jordáky Lajost és „ellenfelét” Venczel Józsefet is már 1947-ben eltávolították az erdélyi társadalomtudományos képzésből.⁷⁸⁵

Az erdélyi társadalomtudományos gondolkodás új szemléletének – marxista szociológia – új eredménye volt Jordákynek az *Az erdélyi társadalom szerkezete* című munkája.⁷⁸⁶ Jordáky bevezetőjében elkötelezett marxista szociológusként fogalmazott, viszont merített elődei módszertanából (Dimitrie Gusti monografikus módszeréből) is: „A társadalmi monográfia eszközeivel [...] kell feltárniok szépítések és túlzások nélkül, urbánus vagy faluromantikus előítéletek nélkül a valódi helyzetet. [...] A szociológiának a feladata azután a szintézis megteremtése s az eredmények és következtetések alapján a társadalom irányítása és ellenőrzése.”⁷⁸⁷ Munkájában két nagyobb szempontból vizsgálta az erdélyi társadalmat: egyrészt osztályszempontok szerint, másrészt pedig nemzetiségi elkülönülés szerint. Jordáky értelmezésének társadalomtudományos nívója, hogy az erdélyi területen élő összes népességet vizsgálta, vagyis egységesen – nemzetiségi különbségre való tekintet nélkül – kezelte az erdélyi társadalmat. Dolgozatában az erdélyi társadalom osztálytagozódását vizsgálva kimutatta, hogy 1930-ig a munkásság 50-75 %-os magyar többséget mutatott, és főleg iparilag jelentős városokban élt. 1930-tól viszont megnőtt a román elem, a közlekedésben, hadiüzemekben és bányászatban alkalmazott román nemzetiségű munkások miatt.⁷⁸⁸ Az egységes erdélyi társadalomról megállapította: „A románság számbeli fölényéből származó előnyét ugyanis ellensúlyozza az, hogy a magyarság városlakó elsősorban, polgársága gyökeresebb és munkássága szervezettebb.”⁷⁸⁹ Ugyanakkor Jordáky már ekkor – 1946-ban – felhívott a veszélyre is: szerinte a román (állam/politikum/burzsoázia) ezt az egyensúlyt fel kívánja borítani. „Tudatos nemzetpolitikával próbálja a magyar jellegű városokat romanizálni,

⁷⁸⁴ Székedi Levente: A romániai magyar szociológia átalakulása a második világháborút követő években. In: *Pro Minoritate*. 2015/tavaszi, 41–47.

⁷⁸⁵ Uő: A romániai magyar szociológia a második világháború után. In: *Metszetek*. 2015 / 1. szám, 131.

⁷⁸⁶ Későbbi letartóztatása során a munka terhelő bizonyítékként szolgált Jordáky magyar sovinizmusára.

⁷⁸⁷ Jordáky Lajos: *Az erdélyi társadalom szerkezete*. Kolozsvár, Bolyai Tudományegyetem, 1946, 3.

⁷⁸⁸ Uo. 9.

⁷⁸⁹ Uo. 11.

elsősorban középosztályt és polgárságot teremtő akarattal, nem feledkezve azonban meg a román nemzetiségű munkásság tervszerű kialakításáról sem.”⁷⁹⁰

A szociológia marxista átalakításának igényéhez nagyban hasonló volt Jordáky irodalomszemlélete is. A még 1940–44. között írt irodalompolitikai írásait kis kötetbe rendezte és 1946-ban a Bolyai Egyetem Társadalomtudományi és Társadalompolitikai Intézeténél jelentette meg.⁷⁹¹ A bevezetőben felvázolta, hogy azért vállalkozott ennek a kötetnek az írására, mivel azt tapasztalta, hogy a magyar kultúrában leginkább a polgári szerzők voltak ismertek, míg a szocialisták csak egy kis rétegben. „Vannak ugyan egészen kiváló regényíróink, tökéletes költőink, világhírű esztétáink, józan irodalomkritikusaink, de nincsenek nagy társadalmi regényeink, a művészi és szocialista szemléletet egységbe foglaló, *irodalmat irányító és ellenőrző esztétikánk* [kiemelés – A.R...], nélkülöztük a tudatos szocialista irodalomkritikát s irodalomtörténetünkkel szocialistáink közül alig foglalkozott valaki.”⁷⁹²

Jordáky egyetemi tanári pályafutásáról megoszlanak a vélemények. A diákok az egyik legnépszerűbb tanárnak tartották, óráit szívesen látogatták.⁷⁹³ Azonban nemcsak hivatalos keretekben volt jó kapcsolata a diákokkal, hanem a mindennapi életben is. A titkosszolgálat 1946. március 29-i jelentése szerint Jordáky „rendszeresen megfordult a Mátyás-ház melletti Kis Pipa vendéglőben és több diákkal beszélgetett.”⁷⁹⁴ A jelentés nem pontosítja, hogy a diákokkal miről beszélgetett, ám egyben kérvényezték a vendéglő állandó megfigyelés alá helyezését is, hogy információkat gyűjtsenek majd ott.⁷⁹⁵

Ezzel ellentétben tanár- és politikustársa, Demeter János szerint „Jordáky nagyon kapkodó volt és tényleg rendszertelen, és egy időben három-négy féle dolgot is csinált.”⁷⁹⁶ Demeter elmesélte, hogy egyszer meglátogatta dékáni hivatalában, és Jordáky egy időben újságot olvasott, jegyzetelt, telefonált, és beszélgetett vele. „Sem mire nem tudta magát

⁷⁹⁰ Uo.

⁷⁹¹ Jordáky Lajos: Szocializmus és irodalom. Bolyai Tudományegyetem, Kolozsvár, 1946.

⁷⁹² Uo. 3.

⁷⁹³ „...1946 februárjában jöttem haza hadifogságból és hozzáálltam a háború miatt elmaradt jogi szigorlatom letételéhez. Az év karácsonyán tudományos szocializmusból vizsgáztam Jordáky Lajos professzornál. Miután a kihúzott tételből jól feleltem, pótkérdésként azt kaptam, mi a véleményem, mi az igazságos döntés Párizsban Észak-Erdélyről. A kérdés megdöbbenett, attól féltem válaszzal elronthatom a dolgomat, ezért némi habozás után így szóltam: Professzor úr, engedje meg, hogy erre a kérdésre ne válaszoljak. – Nagyszerű nagyon jól felelt – szólt Jordáky és beírta a leckeönyvembe a legjobb jegyet. (Bizony feleltem volna a kérdésre, ha már akkor tudom, hogy Jordáky Lajos előbb magyarnak vallotta magát és csak azután kommunistának).” Rátészek egy lapáttal. *Romániai Magyar Szó*. 1995. szeptember 25-i szám, 2.

⁷⁹⁴ ACNSAS, Fond Informativ 210536, dosar 8, 152.

⁷⁹⁵ Uo. 150. Jordáky megfigyelési dossziéjában 1946-os dátummal bukkannak fel az első, nagyon szűkszavú jelentések személyéről és azon intézményekről, ahol ő megfordult. Általában magyar nacionalizmussal, sovinizmussal, valamint a különböző kolozsvári intézményekben – például a diákok Móricz Zsigmond Kollégiumáról, vagy az RSZDP Magyar Bizottságáról – uralkodó „reakciós szellemmel” hozták összefüggésbe.

⁷⁹⁶ Molnár Gusztáv interjúja Demeter Jánossal. scotch_zold_2, (8:00–12:00), Jakabffy Elemér Alapítvány.

koncentrálni” – emlékezett vissza Demeter. Demeter szerint Jordákynak ez a tulajdonsága az óráin is megnyilvánult. Vagyis szabadon beszélt, „ide-oda kapkodott”, a diákokat ezért nem fárasztotta ki egy módszeres, jól megírt szöveg felolvasásával. „Elszórakoztak az előadásain, élveztek is, tényleg népszerű volt, viszont nem mondhatom, hogy egy nagy káder [volt].”⁷⁹⁷

Jordáky egyetemi tanári pályafutását a „Társadalomtan” szemináriumára készített „Demokrácia vagy diktatúra” vázlatával kívánom szemléltetni. Legelőször is az előző óra anyagából kikérdezte a diákokat, majd rátért az aznapi problémákra. A kérdést marxista szempontból közelítette meg, szerinte elsősorban a „munkásosztály feladata, hogy harcoljon a diktatúra ellen”. Érdekes, hogy a szovjetek által megszállt Kelet-európai államokat „burkolt diktatúráknak” titulálta.

Ezen az óráján a diktatúráknak a történeti áttekintését végezték el, így ókori római diktatúrákról eljutott az újkori – Robespierre-féle – diktatúráig. Érdekes állításokat tartalmaz az egyetemi jegyzete, amelyben a modern diktatúrákat – amit párt-diktatúrának titulált – jellemezte. Jordáky szerint függetlenül attól, hogy nevében párt-diktatúra, valójában egy személy, vagy egy szűk csoport diktatúrája. „A párt-diktatúra megmutatja, első meghatározásunk igazságát: a diktatúra az osztályharc legélesebb formája, mert a párt tulajdonképpen egy-egy osztály és a párt-diktatúra valójában osztálydiktatúrát jelent”.⁷⁹⁸ Jordáky értelmezésében tehát kétféle: burzsoá- és proletárdiktatúra létezhet. Jordáky az utóbbi mellett tette le voksát.

Áttérve a demokrácia fogalmának körülírására megállapította, hogy a „a legjobb demokrácia sem testesíti meg a szocialista eszmék megvalósítását”. Jordáky szerint a demokrácia legfontosabb feladata a diktatúrák elleni harc, amelyet párt és szakszervezeti vonalra alkalmazva feladatokkal is felruházott. Szerinte először is meg kell tisztítani a szakszervezeteket az „erőszakosan bolsevizálóktól”, mert elterjedt az a gyakorlat, hogy az oroszországi eseményekről csak kritikátlanul írnak, beszélnek, sőt mi több a konstans bírálat/önbírálat ellen is felemelte a hangját, mert szerinte ezzel „csak kiölik a hitet a tömegeknél, nem csak a kritizált vezetők, hanem az eszme iránt is”.⁷⁹⁹

Előadását pedig azzal zárta, hogy „a demokrácia a tömegek uralmát jelenti, a feladat a reakció elleni harcban: minél nagyobbá, minél hatalmasabbá tenni, minél egységesebbé, ellenállóbbá tenni a párt- és szakszervezeteket!”⁸⁰⁰

⁷⁹⁷ Uo.

⁷⁹⁸ PIL, 847-es fond. 24. ö.e. Diktatúra vagy demokrácia? (Vázlat a 6. előadáshoz).

⁷⁹⁹ Uo.

⁸⁰⁰ Uo.

Az egyetemi órái mellett Jordáknak munkásművelődési eseményekre is jutott ideje. 1946. december 22–23-án például a Bolyai Egyetemen esti, szabadegyetemi tanfolyamot tartottak. Összesen három tanfolyamot hirdettek meg, közigazgatási, vállalatgazdasági és társadalomtudományi profillal. A Bolyai Egyetem tanárai (Venczel József, Búza László, Rajti Tivadar, Pásztai Géza, Demeter János mellett Jordáky is előadott. „Társadalompolitika” címmel hirdetett kurzust. Az előadásokat péntek délutánonként, 18–19 óra között tartotta meg.

Jordáky cédulás feljegyzéseiből képet alkothatunk, hogy miről is beszélt ezeken az estéken. Például legelső alkalommal fogalmi tisztázást tartott, vagyis meghatározta a „társadalompolitika fogalmát, tárgyát és felosztását” (bármit jelentsen is ez utóbbi).

Szerinte a „*társadalompolitika* a társadalmi fejlődés törvényszerűségeinek tudatában, az elmélet és a gyakorlat fegyverével küzd a társadalom megváltoztatásáért, megjavításáért, emberibbé tételéért” – írta Jordáky. Gondolatát tovább folytatva, kijelentette: „Nem riad vissza, sőt céljának tekinti a mindenkori *objektív* (tárgyi) adottságok figyelembevételével olyan szerkezeti reformoknak a megvalósítását, amelyek *forradalmi változást* idéznek elő a társadalmi rendszerben, vagy annak valamelyik szakaszán.” Végül konkrét példát is felhozott, vagyis szerinte a „társadalompolitika feladata a kapitalista társadalmi-termelési rendszernek a szocialista társadalmi-termelési rendszerrel való helyettesítése. Ez a helyettesítés, illetve változás mihamarab bekövetkezik, már forradalmi átalakulás tulajdonképpen, tekintet nélkül arra, hogy békés vagy kevésbé békés eszközökkel megy végbe.”⁸⁰¹ [kiemelések az eredetiben – A.R.]

Az elkövetkező hetekben pedig a társadalompolitika gazdasági formáiról, következményeiről beszélt. Így kizsákmányoló gazdaságpolitikának tartotta a liberalizmust és a piacot, de szólt más társadalmi és gazdasági szerveződésekről is. Például a tervgazdaságról, az államkapitalizmusról, az imperializmusról, iparosításról is előadott. Gyakorlati megközelítést is alkalmazott az egyik munkásegyetemi előadásán, mivel az adott esti előadásán „Erdély iparosítási lehetőségeiről” beszélt.⁸⁰²

A szabadegyetemre beiratkozott munkások között kérdőíves felmérést készítettek. Itt az alábbi kérdésekre kellett válaszolni: „miért iratkozott be, mit érez a tanfolyam megadja azokat az ismereteket, amelyek elsajátítása végett beiratkozott, vannak kifogásai a tanfolyammal kapcsolatban, melyik tanfolyami tárgyat szereti és miért, melyik tanfolyami előadó előadásait hallgatja a legszívesebben és miért?”⁸⁰³

⁸⁰¹ PIL, 847-es Fond. 25. ö.e. Kézzel írt munkavázlatok.

⁸⁰² Uo.

⁸⁰³ PIL, 847-es fond. 2. ö.e. A munkások körében végzett kérdőíves felmérés.

A megjelent munkások a válaszokban Jordákyról majdnem csak pozitívumokat írtak: „Érzem, szilárd alapokra épít. Nem ingadozik két világnézet között”. Vagy: „Szeretném ha a professzor a francia forradalomnak nem annyira a 11 éves, bonyodalmakkal, keresztül-kasul szőtt jelenségeit emelné ki, hanem annak hatalma, rendszerformáló jellegét [domborítaná ki]”.

A Jordákyt dicsérő vélemények folytatódtak: „Jordáky professzor elvtárs előadásait [kedveltem leginkább], mert szellemileg nagy hatással vannak rám.” Vagy: „Jordáky, mert rávilágít nyíltan a tényekre és nem habozik megmondani azt, amit mások elhallgatnak.” „Jordáky Lajos. Mert azon tárgyat, amely[ből] tart előadást, a legtárgyilagosabban megmagyarázza.” A véleményeket általában őszintén, ki-ki a maga níveljén, a maga helyesírásával közölte: „Jordáki Lajos és Kis Géza, mert példákkal bizonyítcsa a különböző problémákat.” A problémák, javaslatok között viszont nemcsak intellektuális jellegűek voltak. Egy munkás például a terem hidegségére panaszkodott.

Volt olyan munkás is, aki mindegyik előadóval elégedett volt: „Az egyes előadók kivétel nélkül a lehető legérthetőbben, egyforma jóindulattal igyekeznek – egyéniségük szerint persze – tudásukat velünk megosztani, úgy hogy nincs miért »szívesebben« hallgassam egyik vagy másik előadást”. A pozitív vélemények folytatódtak, amint az alábbiakból látszik: „Jordáky Lajos, mert világosan kifejti a munkás osztály alaspontját”; „Jordáky, jó előadó, s mint ilyen meggyőző”; „Jordáky prof. aki részleteire lebontja a tárgyat és egész közélről mutatja be az újonnan előadott kérdéseket”; „Jordáki tanár úr. Ő áll a legközelebb politikai meggyőződéshez, azon kívül szimpatikus előadó.”; „A Jordáki professzor előadásait, mert ő talán a legnépszerűbb, és magyarázatait mindig megértettem.”; „Jordáky Lajosét, mert szocialista szellemű és tárgyilagos”. Voltak nagyon egyszerű vélemény is: „Jordákyt, mert ezt szeretem a legjobban.”; „Jordáky pr. a nagy általánosságban jobban ki tudja fejteni az igazat, vagyis a valóságot”.⁸⁰⁴

⁸⁰⁴ PIL, 847-es fond, 21 ő.e.

6. Jordáky, pártönkívíli (1946–1952)

Miután 1946-ban Jordáky elveszítette kommunista párttagságát, minden energiáját tudományos és egyetemi ügyeinek szentelte. Az 1946–47-es tanévben még a Bolyai Egyetemen találjuk. 1947. július 12-én Marosvásárhelyre utazott, hogy az orvosi kar első doktorrá avatási szertartásán vegyen részt. A Bolyai Egyetem többi dékánjával együtt Jordáky is azok között volt, akik „kezet szorítanak a többi jelölttel, orvosdoktorrá fogadva őket”.⁸⁰⁵

Az egyetemen Jordáky még 1944 végén megszervezte a szakszervezetet.⁸⁰⁶ Akkor ezt azzal magyarázta, hogy habár a szakszervezetek elsősorban gazdasági célokat szolgáltak, a politikától mégsem állhattak távol. Az államfordulat hatására pedig az egyetemen is lehetővé vált az, hogy „az egyetemen demokratikus szellem uralkodjék és csak a tudományosságot mozdítsa elő.” Az egyetemi szakszervezet végül integrálódott a közalkalmazottak szakszervezetébe, annak egyik alosztályát alkotván.⁸⁰⁷

Szakszervezeti működését is beárnyékolta az 1946-os pártkizárás ténye. Például 1946. szeptember 14-én és 21-én részt vett az egyetemi szakszervezeti csoport ülésén, ahol hozzászólt a napi ügyekhez. A kolozsvári Szakszervezeti Tanács egy nyilatkozatban ítélte el a Jordáky által mondottakat. A Szaktanács véleménye szerint Jordáky „hamisan állította be a kormány és az M.E.F.⁸⁰⁸ nemzetiségi politikáját és bizalmatlanságát fejezte ki”, szembeszállt a Szaktanács aktuális „vonalával” és végül „elősegítette a reakció aknamunkáját, amely igyekszik a munkásság egységét nemzeti alapon megbontani és a román–magyar ellentétet szítani”.⁸⁰⁹ Érdekes, hogy a levelet Jordáky korábbi közeli szakszervezeti munkatársai – Veress Pál és Neumann Jenő kommunisták – írták alá, akiket Jordáky még 1944 végén kooptált a Szaktanács vezetőségébe. Jordáky véleménye erről az ügyről a szaktanácséval szemben homlokegyenest ellentétes volt. Szerinte a hozzászólásait az ülés után a szaktanács egyes tagjai félremagyarázták és felhasználták ellene. Ennek következtében Jordáky „becsületesem és világnézetembe való gázolásra” hivatkozva lemondott az egyetemi szakszervezet vezetéséről.⁸¹⁰ Levelében kilátásba helyezte, hogy egyszerű tagként továbbra is küzdeni fog a „szakszervezetek érdekeink a védelméért, a munkásegységfront politikájának becsületes viteléért és diadaláért és a román–magyar közeledésért”.⁸¹¹ Párttagságától már az év elején megfosztották, most 1946 őszén pedig

⁸⁰⁵ *Szabad szó*. 1947. július 16.

⁸⁰⁶ Sztalin marsall éltették a kolozsvári magyar egyetemen. *Világosság*. 1944. október 26, 4.

⁸⁰⁷ Uo.

⁸⁰⁸ Az ODA helyébe lépő politikai ernyőszerület.

⁸⁰⁹ EME, Jordáky-hagyaték, II/18, Szaktanács levele.

⁸¹⁰ EME, Jordáky-hagyaték, II/18, Jordáky levele az egyetemi szakszervezet vezetőségéhez.

⁸¹¹ Uo.

egy másik ismerős tereptől – ahol már 1933 óta tevékenykedett – a szakszervezetektől is eltávolították.

Háttérbe szorulásának következő pontját az egyetemről való eltávolítása jelentette. 1947 nyarán felbukkantak az első sajtóhírek az egyetem tanárainak „purifikálásáról”.⁸¹² Az RKP Kolozs tartományi napilapja, az *Igazság* rövid közleményben tudatta, hogy „el fogják távolítani a felsőfokú oktatásból mindazokat, akik az utóbbi évtizedekben antidemokratikus politikát űztek, és ennél fogva nem alkalmasak arra, hogy az ifjúságot a mai idők szellemében neveljék”.⁸¹³ Ezt követően lejártató kampány indult a Bolyain tanító több tanár ellen. Például Bónis Györgyöt „Hóman Bálint titkárának”, a „KMDSZ, fasiszta terrorista diákszervezet” 1940–44 közötti munkájában résztvevőnek, a „nemzeti szocialista »jog« csodálójának” stb. rágalmazták. A „haladó ifjúság” nevében felhívták az egyetemi tisztogató bizottság figyelmét arra, hogy reményeik szerint a „fasiszta múlttal rendelkező kalózok” tovább ne oktathassanak a Bolyai Egyetemen.⁸¹⁴

Annak ellenére, hogy Jordáky 1946-tól nem volt RKP tag, a Bolyai Egyetem Közgazdaságtudományi Karának a kommunista sejtjével még fenntartotta a kapcsolatát. Nem is gondolt arra, hogy ő is az egyetemről eltávolítani szándékozott tanárok névsorát gyarapíthatja. Jordáky mit sem sejtve, megpróbálta befolyását latba vetni, hogy barátját, Szabédi Lászlót tanárrá nevezzék ki az egyetemen. Pontosán nem tudni, hogy Jordáky közbenjárása volt-e a döntő Szabédi egyetemi tanárrá való kinevezésében. Az viszont biztos, hogy Szabédi 1947-es kinevezését a Bolyai Egyetemre Jordáky örömmel fogadta. Egy Szovátáról keltezett levelében számolt be Jordáky arról, hogy Szabédit a Jog- és Közgazdaságtudományi Kar (vagyis saját kara) számára szeretne volna tanárnak felkérni. Mint írta „azonnal javasoltalak s örömmre egyhangúan elfogadták. Ma már Csögörék, a párt, a kar is mind melletted vannak és én remélem, hogy szeptember elején a kar meghív hivatalosan is.”⁸¹⁵ Szabédit végül a Bölcsészettudományi Kar Magyar Nyelv és Irodalom tanszékére vették fel.

Jordáky egyetemi karrierje azonban nagyon hamar befejeződött. 1944-es egyetemre kerülése után 2 évvel, 1947 októberében megfosztották katedrájától, és eltávolították az

⁸¹² Tisztogatásáról. Nem tévesztendő össze az 1944 végi purifikáló bizottságokkal és az 1949-ben létrehozott verifikáló bizottságokkal.

⁸¹³ A felsőoktatásban dolgozó tanszemélyzet politikai tisztogatását kilátásba helyező sajtóhír. *Igazság*. 1947. június 6.

⁸¹⁴ Az egyetem purifikációs bizottság figyelmébe. Mit tanít a Bolyai Egyetemen a marxizmusról Hóman Bálint volt házi embere, Bónis „professzor” úr? *Igazság*. 1947. június 16.

⁸¹⁵ Jordáky Lajos Szabédi Lászlóhoz. In: Kántor Lajos: *Erdélyi sorskerék*. I.m. 142.

Egyetemről is.⁸¹⁶ A Nemzetnevelésügyi Minisztérium országos leépítési programjában elsősorban gazdasági okokkal magyarázta az elbocsájtások szükségességét.⁸¹⁷ Így a Bolyai Egyetem vezetőségének küldött határozat 1. cikkelye előírta, hogy a Jog- és Közgazdaságtudományi Karon működő „Szociológia és szociálpolitika tanszék[ről]: Jordáky Lajos személyében elbocsájtva és a tanszék ideiglenesen leépítve” lett.⁸¹⁸ Jordákyval együtt még olyan neves tanárokat bocsájtottak el, mint a szociológus, statisztikus Venczel József vagy Turnowsky Sándor⁸¹⁹ szociográfus, jogász.

Eltávolítását a Tanügyminisztériumnak küldött beadvánnyal próbálta megakadályozni, ám nem járt sikerrel.⁸²⁰ Beadványában személyére nézve „igazságtalannak és méltatlannak” nevezte az eljárást, „akkor, amikor ez hírhedt fasisztákkal és reakciókkal együtt, egy időben történik meg.” A továbbiakban szocialista és demokrata múltjára hivatkozott és kijelentette, hogy habár követett el politikai hibákat, „az nincs arányban az ilyen megbélyegző és lealázó eltávolítással”.⁸²¹ Védelmére elsősorban politikai tényezőket, leginkább a 18 éves kora óta folytatott szocialista tevékenységét hozta fel. „*Hangsúlyozom – írta –, hogy tizenöt éve egyetlen pillanatra sem kapcsolódtam ki a munkásmozgalomból és állandóan baloldali szocialista majd kommunista lettem. Nemcsak áruló nem lettem, de várakozó sem.*”⁸²²

A politikai tényezők felsorolása után rátért az egyetemi és tudományos tevékenységére. Elsősorban az 1944 végi 1945 eleji szervező munkásságát, konkrétan pedig a Jog- és Közgazdaságtudományi Kar megszervezését hozta fel védelmére. Szerinte ez a munka „két éven át napi 14–16 órás munkát igényelt, beleértve vakációt, ünnepnapokat és vasárnapokat”.⁸²³ Szólt még az általa létrehozott Erdélyi Társadalomtudományi Intézetről és annak eredményeit, kiadványait is ismertette. Itt a kiadott két évkönyvet, Marx és Engels különböző teoretikus műveinek kiadását is elősegítette, valamint saját, *Szocializmus és irodalom* című kötetét sorolta fel az intézeti munka eredményei közé. Felsorolását azzal a szociográfiai felméréssel folytatta, amelynek során 5000 középiskolai tanuló és 3000 egyetemi hallgató helyzetét dolgozta fel. „A

⁸¹⁶ A hagyatékban található, 1947. október 21-én keltezett dékáni levél visszadatálva, szeptember 1-i hatállyal bocsátotta el állásából és megszüntette a Társadalomtudomány és társadalompolitika tanszéket. Lásd: EME, Jordáky-hagyaték, II/18, Jog- és Közgazdaságtudományi Kar levele Jordáky Lajoshoz.

⁸¹⁷ Romániában 1947-ben hajtották végre az első pénzreformot, amikor a lej árfolyamát a rubelhez kötötték.

⁸¹⁸ A nemzetnevelésügyi minisztérium országos leépítési programjának a Bolyai Tudományegyetemre vonatkozó határozata. In: *Erdély magyar egyeteme*. II. kötet. I.m. 248–252.

⁸¹⁹ Turnowszky Sándor (1889–1958), erdélyi magyar jogász szociográfus. 1918-ban a marosvásárhelyi nemzeti tanács titkára, a két világháború között a kommunista választási szövetségnek, a Falusi és Városi Dolgozók Blokkjának képviselőjelöltje.

⁸²⁰ EME, Jordáky-hagyaték, II/18 (Jordáky eltávolítása az egyetemről és a szakszervezetből).

⁸²¹ Uo. Jordáky beadványa a Tanügyminisztériumhoz.

⁸²² EME, Jordáky-hagyaték, II/18, Jordáky beadványa a Tanügyminisztériumhoz.

⁸²³ Uo.

romániai és speciálisan az erdélyi ipar és munkásmozgalom történetének feldolgozásával dolgozok mint[egy] 15 tanítványommal” – nyilatkozta Jordáky.⁸²⁴ Az általa szervezett munkástanfolyamokat is felhozta védelmére, amelyeken „több száz gyári munkás vett részt”. Szólt még az „új pedagógia módszeréről is”. Jordáky szerint az óráin a tanár-diák viszonyt igyekezett bizalmassá tenni, közös programokon vett részt diákjaival. Mint írta „ennek a munkának a gyümölcseit most láttam éppen, amikor a vizsgákra a diákok nem félve jönnek be, nem izgulnak, hanem baráti légkörben, tudományos beszélgetést folytatnak velem”.⁸²⁵ Végül a marxizmus népszerűsítését is szóba hozta, mint mondta a legtöbbit ő tett a marxizmus terjesztéséért. „Nemcsak előadásaimmal, hanem azáltal is, hogy több száz fiatalat rávettem arra, hogy olvassák Marx, Engels, Lenin Sztálin, Plehanov, Max Beer stb. műveit.” Több alapművet kötelező olvasmánynak adott fel, és a vizsgákra való jelentkezés előfeltétele volt ezeknek az olvasása.

Beadványát munkája folytatásának óhajával zárta. Ha esetleg mégsem hagyták volna jóvá a visszavételét – ahogy nem is folytathatta egyetemi pályafutását – biztosította a vezetőséget, hogy „bár kevés keserűséggel ugyan, de akkor is minden tudásommal és erőmmel a népi demokrácián keresztül a szocializmus ügyét fogom szolgálni s magam megmaradok mindig marxista-leninista kommunistának”.⁸²⁶

A fentebbi mondatok Jordákynek az 1952-ig tartó sztálinista énjét tükrözik. Egyetemi elbocsátása mélyen megrázta, amelyet naplójában is rögzített: „*Úgy érzem túl sok rúgást kaptam az utóbbi két évben. Becsületesen dolgoztam. És önzetlenül. Egyetlen célért: a Párt célkitűzéseinek megvalósításáért. Egyetemről eltávolítottak. Ez nagyon fáj. S fokozottan fáj, hogy látnom kell hogyan teszik tönkre a felületesek és karrieristák, a semmiemberek.*”⁸²⁷

Ugyanakkor a nyilvánosságnak szánt sztálinista diskurzus mellett Jordáky megpróbált az ekkor már letartóztatott tanártársán – és ellenfelén, akivel az erdélyi szociológia vezető személyiségének pozíciójáért küzdött –, Venczel Józsefen is segíteni. 1947. március 31-én született az a titkosszolgálati jelentés, amelyben felvázolták, hogy „magyar egyetemi körökben [...] az a hír terjedt el, hogy dr. Jordáky Lajos tanárt beidéztek rendőrinspektorátusra, ahol dr. Venczel József letartóztatása körüli intervencióinak abba hagyására figyelmeztették.

⁸²⁴ Az 1946-os határidőnaplójában több olyan bejegyzés, éppen aktuális munka szerepel, amely az elvégzendő munkákra utalt. 1946. novemberében például a „gyári szociográfia” bejegyzés mellett szerepel 600 ezer lejes pénzösszeg-kérelem is, valószínűleg ebből végezték volna el a felmérést. EME, Jordáky-hagyaték, I/3 (Határidőnaplók), 1946-os füzet. A felmérésből viszont nem készült tanulmány(vázlat), mivel illet tematikájú szöveg nem szerepel publikálatlan kéziratok között.

⁸²⁵ Talán ezek a mondatok is bizonyítják Jordáky rendkívüli népszerűségét a diákok között, amire korábban már utaltam.

⁸²⁶ EME, Jordáky-hagyaték, II/18, Jordáky beadványa a Tanügyminisztériumhoz.

⁸²⁷ Uo. I/2, 1947. 12. 24-i naplóbejegyzés.

Részletesen az ügyet a következőképpen kommentálják: Dr. Jordáky több helyen közbelépett dr. Venczel szabadlára helyezése érdekében, ezzel kapcsolatban március 29-én reggel a rendőrinspektorátusra hívták be, ahol formálisan kérdőre vonták, hogy miért igyekszik kiszabadítani dr. Venczelt, miért azonosítja magát dr. Venczellel. Dr. Jordáky azt felelte, hogy tanártársa és mindaddig, amíg nem tudja, hogy letartóztatásának mi az oka szolidaritásból is azonosítani kell magát vele. Közölgék, hogy milyen bizonyítékok vannak arra, hogy dr. Venczel fasiszta lett volna, vagy milyen államellenes magatartást fejtett ki és akkor nem exponálja magát érte. Dr. Jordáky szerint a kihallgatást végző Patriciu rendőrfelügyelő erre azt a kijelentést tette, hogy »jó lesz, ha nem érdeklődik, mert ő is könnyen dr. Venczel sorsára juthat.« Mire dr. Jordáky azt felelte volna, hogy őtet nem lehet megfélemlíteni. Mindenesetre az ügy ilyenformában van elterjedve az egyetemen, és olyan beállításban, amely alkalmas arra, hogy az egyetemi hallgatók előtt az amúgy is nagyon népszerű dr. Jordáky személyét még jobban népszerűsítse, mint az olyan bátor kiállású emberét, aki még a hatalommal szemben is az igazságot védelmezi. Amennyiben dr. Jordákyt valóban kihallgatták, úgy a hír csak tőle terjedhetett el.”⁸²⁸ Egy másik titkosszolgálati jelentés szerint Jordáky még tanársága alatt, egyetemi hallgatók előtt arról beszélt, hogy az egyetem rektorával, Csögör Lajossal együtt elítélik a Venczel ellen indított hajsztát és „letartóztatását nem helyeslik”. Ugyanekkor Jordáky „a húsvéti ünnepek alatt több alkalommal találkozott Lakatos István képviselővel, akivel minden esetben hosszasan értekezett. Egyik találkozásuk a temetőben volt.”⁸²⁹ A szokatlan helyszínből arra lehet következtetni, hogy Jordáky Lakatossal igen szentitív dolgokat beszélhetett meg.

Elbocsátásával kapcsolatban Jordáky egy levelet is írt Petru Grozának, ám ezt végül nem küldte el. Ebben még inkább kikelt az egyetemről való eltávolítása ellen. Mint írta, ha tisztán gazdasági okok miatt építették, „ám legyen”. Hangsúlyozta viszont, hogy „*Nem tartozom a Brătianu Gheorghek, a Jingák, a Strat-ot, vagy a György Lajosok társaságába. Hogy nemcsak én, hanem az apám is, a Jordáky nevet a szocializmusban csaknem egy fél évszázada harccal, becsülettel és tisztességgel ötvözték meg. [...] Most is csak az ellen tiltakozom, hogy a Brătianukkal együtt és egyszerrre bárki is besározza a mi nevünket.*”⁸³⁰

Az egyetemi tanári állása mellett az általa létrehozott Társadalomtudományi Intézetet is felszámolták. A már ismertetett, a Közgazdaságtudományi Karon működő Erdélyi

⁸²⁸ Informatív jelentés Jordáky rendőrségi kihallgatásáról elterjedt kolozsvári pletykákról. ACNSAS. Fond Informatív 210536, dosar 11, 185.

⁸²⁹ Uo. 160.

⁸³⁰ Uo. II/21, Jordáky Lajos levele Petru Grozához, 1947. október 22.

Társadalomtudomány Intézetet Jordáky a „marxizmus-leninizmus” Bolyai Egyetemi centrumává próbálta meg átalakítani. Szerinte az Intézet nagy jövő előtt állt volna, ha Jordákynek az egyetemről való eltávolítása után „Gaál Gábor és Demeter János nem verték volna szét az egészet”. Azt már nem tudjuk, hogy Jordáky ezt a „szétverést” mire értette. Az Intézet állítólag 10.000 kötetet tartalmazó könyvtárral és több éves működési tervvel (leginkább könyvkiadás terén) rendelkezett a megszüntetésekor.⁸³¹

Egyetemi karrierétől megfosztva, kommunista párttagság és szakszervezet nélkül kenyérkereset után kellett nézzen. Az egyetemi elbocsátást követően, 1947. december 1-től a kolozsvári Gazind Szövetkezethél dolgozott 1948. szeptember 30-ig.⁸³² Jordáky gyári igazgatói pozícióját politikai munkaként fogta fel, amelyet naplójában is rögzített: „... a Gazind Gyár vezetésével bíz meg, ahol meg kell törnöm a pártszervezet segítségével a jobboldali szociáldemokrata befolyást és anyagilag talpra kell állítanunk a csőd szélén álló üzemet”. Felesége szerint „volt ott ez a városi gázgyár. És megtették Bubit igazgatónak. Ez ilyen adminisztrációs dolog volt, muszáj volt valamit csináljon, hát nem volt amiből éljünk”.⁸³³

Üzemi napjaira idillikus hangvételű naplóbejegyzésében tért ki: „Az üzem egészen jól megy. [...] Egy hónapja keményen dolgozom. [...] ...anyagunk már van, a dolgok szervezeten mennek, a fizetéseket rendesen adjuk, húst osztottunk s most minden munkásnak 10 mázsa fát is küldünk a lakására ingyen. Dolgozunk mindannyian. [...] A Párt vezet. Mi megyünk a kijelölt úton, s diadalt aratunk.”⁸³⁴ Felesége is visszaemlékezett Jordákynek az üzemi napjaira. „Disznót vett a munkásoknak és élelmiszert osztott nekik”. Felesége szerint ez is hozzájárult a konfliktushoz Jordáky és a párt között. Mivel Jordáky engedély nélkül intézkedett, és akkor a más gyárak vezetősége számonkérte a pártvezetést: „Jordáky, hogy tudta ezt megcsinálni, nálunk miért nem osztanak élelmet?” Felesége szerint Jordáky krédója a „Munkát, kenyeret!” jelszó volt, minden intézkedésével a munkásosztály helyzetét kívánta javítani, akár a párt álláspontjával szemben is.⁸³⁵

Hangulata általában váltakozó volt, egyszer derűvel tekintett az előtte álló feladatokra, máskor pedig csak sötét fellegeket látott a horizonton. Az utóbbira remek példát szolgáltat az a naplóbejegyzése, amelyben a „számkivetettségéről” írt. „Nem bírom tovább a számkivetést. – jegyezte fel 1948 júniusában. *Emigránsként élni abban az országban, amelyet szívvel-lélekkel, teljes erőmmel építeni akarnék. Reakciósok és volt fasiszták állnak magyar nyelvű szellemi*

⁸³¹ Uo. I./, 1952-es önéletírás, 79.

⁸³² Uo.

⁸³³ Molnár Gusztáv interjúja Jordákyké Nagy Máriával. negy_kek1b, 02: 45:00, Jakabffy Elemér Alapítvány.

⁸³⁴ EME, Jordáky-hagyaték, I/2, 1948. 01. 5-i naplóbejegyzés.

⁸³⁵ Molnár Gusztáv interjúja Jordákyké Nagy Máriával. negy_kek1b, 02: 46:00, Jakabffy Elemér Alapítvány.

*életünk vezető órhelyein, egy egész csomó helyen. S én nem dolgozhatom! Ha nem változik valami, elszikkadok. Elvész belőlem az, ami a legértékesebb. A fiatalság, az erő, a lelkesedés, az önbizalom. S enélkül nem ér sokat a tudás sem... Miért tanultam eddig, hosszú-hosszú éveken át? Mert így kellett szolgálnom a munkásosztályt és a Pártot! Miért tanuljak tovább? Egyéni gyönyörömrre? Ez felesleges. Tanulnom kell, hogy taníthassak másokat. Osztályomat. És szolgálhassam Pártunkat, a munkásosztály élcsapatát...*⁸³⁶ Mint látszik a sorozatos csapások megviselték. Párttagságától majd egyetemi katedrájától megfosztva még mindig a társadalom és nemzetisége érdekében kívánt dolgozni, ám úgy vélte, hogy többre hivatott, mint egy gyári alkalmazott. Fogalomhasználatát még mindig a kommunista terminológia határozta meg – párt, mint élcsapat stb. – tehát valószínűleg eszmeileg még mindig őszinte kommunistának tartotta magát. Valószínű, hogy politikai vagy pedig valamilyen kultúrtevékenységet tartott volna tehetségéhez, múltjához és bellítódottságához méltónak.⁸³⁷ Munkakedve, de leginkább munkabírása azonban változatlan maradt, az őt ért csapások nem gátolták, minden energiáját a „jövő, a szocializmus építése” töltötte ki.

A Gazind Szövetkezettől egy év múlva, 1948 végén felsőbb utasításra két hónapra a kolozsvári polgármesteri hivatalhoz helyezték (1948. okt. 5 – 1948. dec. 31), hogy majd később a kolozsvári Állami Magyar Színházhoz kerüljön „irodalmi/ideológiai titkárnak.”⁸³⁸ Utóbbi munkahelye tartósabbnak bizonyult, mivel 1949. január 1-től 1952. augusztus 30-ig (letartóztatásáig) dolgozott az Állami Magyar Színházban.⁸³⁹

Jordáky tevékenysége az Állami Magyar Színházban sem volt problémamentes. Egyik pártvezetéshez intézett beadványában ismertette színházi feladatait. Úgy emlékezett, hogy a városi RMP titkárság részéről Rácz Lajos közölte vele, hogy a Tartományi Bizottság „rehabilitációs munkaként adja a feladatom, s a rendes munkán kívül a rendszeres marxista-leninista ideológiai munka megszervezése, úgy a termelésben, mint a tagok között, a reakciós és sovinizta szellem leküzdésére, a szociáldemokrata maradványok felszámolására” vonatkozott.⁸⁴⁰ Az 1950–52 közötti belpolitikai események Jordáky nézeteit, aktivitását is befolyásolták. Például Méliusz József 1950-es letartóztatását és eltávolítását a színháztól – Méliusszal Jordáky végig elég rossz viszonyban volt – egy titkosszolgálati jelentés szerint Jordáky már majdnem örömmel fogadta. A jelentés szerint amikor a „titoista” perekről

⁸³⁶ EME, Jordáky-hagyaték, I/2, 1948. 06. 28-i naplóbejegyzés.

⁸³⁷ Uo. 1948. 09. 9-i naplóbejegyzés.

⁸³⁸ Funkciója lényegében a cenzorénak felelt meg, vagyis ő kellett a színházat megfelelő ideológiai tartalommal ellátnia.

⁸³⁹ EME, Jordáky-hagyaték, I/1, Önéletírás.

⁸⁴⁰ A jobboldali elhajlás veszélye és megnyilvánulásai a kolozsvári színházi és művészeti életben. In: ACNSAS, Fond Informativ 210536, dosar 5, 18.

beszélgettek, Jordáky azon a véleményen volt, hogy helyes, hogy a párt nemzetiségi különbségre való tekintet nélkül „vád alá helyezi a kémeket és diverzánsokat”.⁸⁴¹

Jordáky úgy gondolta, hogy 1951-től az ő színházi tevékenységében is jelentkezett egy törésvonal. „Sok hiányosságot és akadályt nem tudtam leküzdeni, nem volt elég erőm határozottan fellépni minden alkalommal azok ellen, akik a békülékenység álláspontján voltak, s akik nemcsak éberség hiányáról tettek tanúságot, hanem magatartásukkal és művészetpolitikájukkal az osztályellenséget szolgálták és mérhetetlen károkat okoztak a marxista-leninista ideológiának, kompromittálták ideológiai síkon a Pártot és akadályozták a szocializmus építését a színházművészet vonalán.”⁸⁴² Itt leginkább a színház igazgatóját, Marosi Pétert vetette bíráló alá, és bírálatait megtoldotta az RMP épp aktuális vonalával: vagyis „Luka László, antimarxista, antileninista, államellenes és ellenforradalmi” hatásával. Jordáky régi ellenfelének Jakab Sándornak „káros befolyását” is említette, ugyanis azt írta, hogy Jakab „banditatevékenységének a leleplezése” őt is arra készítette, hogy „őszintén és kommunista nyíltsággal ismertesse a színháznál előforduló súlyos jobboldali elhajlást”.⁸⁴³

Jordáky színházi tevékenysége leginkább a színészi társulat „terrorizálásában” merült ki. Vég nélküli „marxista-leninista” szemináriumokon kellett részt vegyenek⁸⁴⁴, ám a „termelésben”⁸⁴⁵ a színészek nagy része már megint nem tartja elsőrendű fontosságúnak a marxista-leninista elméletet.”⁸⁴⁶ 1949. szeptemberi havi jelentéséből például képet alkothatunk színházi tevékenységéről. A jelenléti ív mellett, ahol feljegyezte a színészek ideológiai szemináriumi részvételét, Jordáky a színház napi ügymenetéről, a „termelésben levő

⁸⁴¹ Informatív jeletés. ACNSAS, Fond Informativ 210536, dosar 8, 168.

⁸⁴² Uo.

⁸⁴³ Uo. 19.

⁸⁴⁴ Jordáky Lajos: Irodalmi olvasmányok (szükségesek az 1950–1951 évi munkához): Sztálin: *Párttröténet*; Marx–Engels: *Kommunista Kiáltvány*; Uő: *Feurbach és a klasszikus német filozófia lezárulása*; Uő: *A szocializmus fejlődése az utópiától a tudományig*. Uő: *Anti-Dühring*. Lenin: *Materializmus és empiriokritizmus*. Sztálin: *A leninizmus kérdései*. Uő: *Marxizmus és nyelvtudomány*. P. Labérenne: *A világok keletkezése*. Prjanyisnyikov: *A világ, amelyben élünk*. Prenant: *Biológia és marxizmus*. Timirjázev: *Mi a darwinizmus*. Uő: *Történelmi szemlélet a biológiában*. Liszenko: *A biológiai tudomány állásáról*. Engels: *A munka szerepe a majom emberré válásában*. Uő: *A család, a magántulajdon és az állam eredete*. Misulin: *Az ókori világ története*. Kozminkszkij: *A középkor és újkor története*. Jefimov: *Az újkor története*. Hvosztov-Zubov: *A legújabb kor története*. Max Beer: *A szocializmus és társadalmi harcok története*. Marx–Engels: *A művészetről és irodalomról*. Lenin: *Az irodalomról*. Szoboljev: *A lenini visszatükröződés elmélete*. Thompson-Kliengender: *A marxizmus – költészet – művészet*. Dobroljubov: *Orosz realisták. Magyar irodalomtörténet a IX. X. és XI osztályok számára*. Sztaniszlavszkij: *Színészetika*. Uő: *Egy színész felkészül*. Rappaport: *A színész munkája*. Bialik: *Gorkij és a színház*. Danilov: *Gorkij és a színház*. Uő: *Csehov és a színház*. Mokulskij: *Színházi nevelés*. A továbbiakban regényeket sorolt fel (Gorkij legelsőnek), valamint a magyar irodalomból Móricz Zsigmond és az „új magyar írók” regényei. A listát az olvasandó folyóiratokkal zárta: a Kominform lapja, a *Tartós békéért népi demokráciáért* – nagyon fontos megjegyzéssel.

⁸⁴⁵ Ez a színházi előadásra vonatkozik, ugyanis a színházi tervek alapján a színház is termelt, egy-egy előadás pedig terméknek számított.

⁸⁴⁶ Uo.

darabokról” (ez a próbákat jelentette), valamint az előadásokról is tájékoztatta a megyei pártszerveket.⁸⁴⁷ Például a színészek egyes szovjet darabok előkészítésére, ideológiai megvitatására, majd a termelésbe vitelére „több tíz munkaórát fordítottak.” A színészek ideológiai neveléséről lelembózó véleménnyel volt. „Véleményt a különféle kérdésekről sajnos igen kevesen mondanak” – írta egyik jelentésében.⁸⁴⁸ Általános következtetésében pedig kijelentette, hogy a „művészi munka a hiányosságok ellenére eredményesnek mondható. Az ideológiai foglalkozásnak az előadásokon kell majd természetszerűen tükröződnie. A tagok egy része azonban még mindig nem tud elég rendszeresen és kitartóan foglalkozni a kérdésekkel és főleg nem tudják olvasmányaikat a gyakorlatban alkalmazni”.⁸⁴⁹ Már említettem, hogy a színészek világnézeti átnevelését is elsődlegesnek tartotta. Éppen ezért a „reakciós” és „klerikális” színészeket ostromozta, míg a szocialista realista darabok „kommunista hős” főszereplőit dicsőszavakkal jellemezte. Jordáky szerint a kolozsvári magyar színházban „a reakció él és mozog”.⁸⁵⁰

Egyik ilyen marxista szemináriumon, 1949. szeptember 15-én a színházi társulattal például a „pártstajóról” beszélgettek. Jordáky szemináriumi vázlata alapján a találkozót elején Leninnek és Sztálinnak a sajtóval kapcsolatos írásait beszélték meg, majd rámutattak a sajtó szerepére a kommunista rendszerben: eszerint a sajtó szerepe nem más, mint „harc az imperializmus ellen, harc a rothadó polgári kultúra leleplezéséért, harc a sorainkban levő burzsoá maradványok kiirtásáért, harc a szocialista kultúra felvirágoztatásáért, harc a tömegek közt uralkodó sötétség és babonák ellen és végül harc a békéért”.⁸⁵¹ A színészeknek valószínűsíthetően iskolás diákokhoz hasonlóan a pártstajó ezen funkcióit fel kellett sorolni, amit Jordáky valószínűleg el is várt tőlük. A továbbiakban az amerikai és a nyugati sajtótermékekről beszéltek – rámutatva arra, hogy „98 százalékban a tőkés kezében van és emberellenes; rothadó emberek dicsőítése (gengszter, gyilkos, szadista, homoszexuális stb.); háborús uszító” funkciókkal bírt a nyugati sajtó.⁸⁵² A szeminárium vége felé a szovjet tábor

⁸⁴⁷ Ennek a szemléletnek a leírására lásd: „Ugyanúgy, ahogy a testi dolgozók arra törekszenek, hogy növeljék az anyagi javak termelését, a szellemi munkásoknak is kötelessége elsajátítani a marxista-leninista ideológiát, amely lehetővé teszi számukra, hogy minőségileg egyre kiválóbb műveket alkossanak.” Az alkotóművész feladata a népi demokráciában. In: *Utunk*. 1948. június 12, 4.

⁸⁴⁸ EME, Jordáky-hagyaték, V. (Mások kéziratjai), 296 (Színházi irodalmi titkári jelentések), 1949. szeptemberi jelentés, 13.

⁸⁴⁹ Uo. 14.

⁸⁵⁰ A jobboldali elhajlás veszélye és megnyilvánulásai a kolozsvári színházi és művészeti életben. In: ACNSAS, Fond Informativ 210536, dosar 5, 24.

⁸⁵¹ Jordáky vázlata az 1949. szeptember 15-i társulati ülésről. Országos Széchényi Könyvtár (továbbiakban OSZK) Kézirattára, Fond 254 (Jordáky-hagyaték), 11. doboz, 9. csomó (1945 utáni színházi ügyek), lapszám nélkül.

⁸⁵² Uo.

sajtóját is számba vették: Jordáky felsorolta a szovjet napilapot, a *Pravdat*, a RMP központi napilapját, a *Scânteiat*, az RMP Kolozs tartományi napilapját, az *Igazságot*, és a Kominform lapját, a *Tartós békéért népi demokráciáért*. Útmutatóval is szolgált a színészeknek: vagyis felsorolta, hogy „mi érdekelhet ezekben az újságokban”, amelyre választ is adott: vagyis „munkájuk tükröződése, üzemi életünk, verifikálások, munkánk útmutatója, világpolitika – Tito leleplezése”. A szemináriumot pedig az „olvassunk sajtót” mondattal rekesztette be.⁸⁵³

Végül 1951 elején a színházhoz került Marosi Péter felszámolta Jordáky heti művészeti-politikai szemináriumát. A felszámolás előtt viszont Jordáky még kidolgozott egy tervet egy lehetséges útmutató-kötet számára, amelyet ő állított volna össze a színészek számára.⁸⁵⁴

Színházi tevékenysége során a színház arculatával is foglalkozott. Egyik kéziratában feltette a kérdést, hogy a szocialista-realista színház esetében – amelynek létrehozásáért fáradozott – szükséges-e beszélni annak arculatáról. „A színház arculatának kialakulása nyilvánvalóan sok tényezőtől függ. Ezek közül a legfontosabb – véleményünk szerint – a hagyomány és a mai élet kapcsolata, a dramaturgia és a színész viszonya, az idősebb és fiatalabb nemzedékek harmóniája a színházon belül s a mindezt átfogó eszmeiség, amely társadalmi, vagyis politikai és művészi eszmeiség is egyben.”⁸⁵⁵ Írásában egyrészt felvázolta a klasszikus színházi hagyományt – amelyet polgárinak titulált – és úgy vélte, hogy a klasszikus hagyományok megtermékenyítették a realizmust. Ez a folyamat pedig „visszahat és modernizálja, vagy realistává teszi a régi, konzerválódásnak indult hagyományokat. A kettő együtt jelentős mértékben járul hozzá a színház arculatának kialakításához”.⁸⁵⁶ Jordáky szerint a színészek pedig ezt a szemléletet kell kövessék: „a színházban jelen kell lennie mindig a réginek és az újnak s a kettő nemcsak harcban, hanem együttműködésben kell legyen ahhoz, hogy a társadalomnak, a korszaknak, az uralkodó eszméknek megfelelő arculat a régiből továbbfejlődve formálódjon ujja.”⁸⁵⁷

Jordáky másik feladatköre pedig a színpadra került művek véleményezése, az éppen aktuális szovjet irodalompolitika helyi adaptációja volt.⁸⁵⁸ Például egyik alkalommal Mikszáthnak „A Noszty fiú esete Tóth Marival” előadását bírálta. Jordáky szerint a színházi

⁸⁵³ Uo. 2.

⁸⁵⁴ Javaslat egy színházi problémákat tárgyaló könyv tárgyában. (Kézirat). Uo. 10. doboz, 18. csomó. A kötet többek között a színházművészet rövid történet ismertette volna, olyan alcímekkel, mint „a burzsoá színház rothadási folyamata, különös tekintettel az amerikai színházra”.

⁸⁵⁵ Jordáky Lajos: *A színházak arculatának kérdéséről*. (Kézirat). Uo.

⁸⁵⁶ Uo. 2.

⁸⁵⁷ Uo. 3.

⁸⁵⁸ Például N. Abalkin: *Sztanyiszlavszkij rendszere és a szovjet színház* című, 240 oldalas gépelt kézirat található hagyatékában, amely színházi éve alatt a kézikönyvének számított. Lásd: OSZK Kézirattár, Fond 254, 11. doboz, 10. csomó.

vezetőség (Marosi Péter, Rappaport Ottó, Hajdu Győző) annak ellenére tűzte ki nyilvános előadásra, hogy ő ezt nem támogatta, mivel a darab „nem utáltatja meg a régi feudális-burzsóá világot, hanem rokonszenvéssé teszi”.⁸⁵⁹ Jordáky személyes támadást is intézett az előbb említettek ellen, mivel azt állította, hogy aki eszmeileg jónak tart egy káros előadást, az „az ellenforradalmi álláspontot képviseli”.

A pártbizottságtól jövő visszajelzések, illetve az ötvenes évek elején naponta változó pártvonal Jordákyt is saját tevékenységének felülvizsgálatára szorította. A korábban említett színházi elemzéséhez pár héttel később egy kiegészítést csatolt. Ebben azt állította, hogy „úgy állítottam be, mintha egymagam vittem volna a harcot a színházban a reakciós erők ellen”. Ezt a hibáját szociáldemokrata maradványának tudta be és a „kollektív munka” szellemében dicsérte a helyi alapszervezetet, amely segítségére sietett a színházi reakció leleplezésében.⁸⁶⁰

Színházi éve alatt Jordáky darabot is rendezett. Az 1950-es évadban Scserbacsov *Dohányon vett kapitány* nagyoperettjét,⁸⁶¹ ugyanebben az évben Gorkij: *Vassza Zselezovna* majd 1951-ben Gorkij: *Ellenségek* című darabját rendezte.⁸⁶² A sajtóban megjelent kritika szerint Jordáky az *Ellenségek* „forradalmi valóságát és eszmei mondandóját igyekezett tudatosítani a nézőben.”⁸⁶³ A darabok után személyes konfliktus alakult ki Jordáky és Marosi között. Marosi állítólag úgy nyilatkozott, hogy „amíg igazgató vagyok, addig Jordáky nem rendez ebben a színházban”.⁸⁶⁴ Jordáky értetlenül állt ezen döntés előtt, ugyanis a darab kritikai fogadtatása után úgy tekintett magára, mint aki a legjobban „alkalmazza a szovjet munkamódszert.”

A Kolozsvári Állami Magyar Színháznál töltött éve alatt is leginkább a politikába való visszatérés tartotta a lelket benne. „*Szeretném rendezni a Párttal való viszonyomat. [jegyezte fel naplójába – A.R.]. Rettenetes dolgok kommunistaként a Párton kívül dolgozni. Nehéz az élet a Párt nélkül. Eddigi életemben mindennél fontosabb volt a mozgalom, a Párt, a szocializmus ügye. S most árván, elhagyatottan, izoláltan, távol a munkától kell élnem. Pedig hiszem, hogy van egy csomó munkaterület, ahol komolyan segíthetnék én is a szocialista építőmunkában.*”⁸⁶⁵

⁸⁵⁹ A jobboldali elhajlás veszélye és megnyilvánulásai a kolozsvári színházi és művészeti életben. In: ACNSAS, Fond Informativ 210536, dosar 5, 24.

⁸⁶⁰ Önkritikai megjegyzések a kolozsvári Állami Magyar Színházban kifejtett tevékenységgel kapcsolatban. ACNSAS, Fond Informativ 210536, dosar 5, 29.

⁸⁶¹ A kolozsvári Állami Magyar Opera 25 éve (1948–1973). In: Állami Magyar Opera 1948–1973. XXV füzet. Kiadja a kolozsvári Állami Magyar Opera.

⁸⁶² A jobboldali elhajlás veszélye és megnyilvánulásai a kolozsvári színházi és művészeti életben. In: ACNSAS, Fond Informativ 210536, dosar 5, 26.

⁸⁶³ Tamás Gáspár: Pártunk segítése színjátszásunk fejlődésében. In: *Utunk*. 1951. december 7, 2.

⁸⁶⁴ A jobboldali elhajlás veszélye és megnyilvánulásai a kolozsvári színházi és művészeti életben. In: ACNSAS, Fond Informativ 210536, dosar 5, 26.

⁸⁶⁵ EME, Jordáky-hagyaték, I/2, 1948. 06. 24-i naplóbejegyzés.

Több esetben fordult az RMP Felülvizsgáló Bizottságához azzal a céllal, hogy visszavegyék a Román Munkáspárt tagjai közé. Beadványaiban „önkritikát” gyakorolt és úgy vélte, hogy akkori tevékenysége megfelelő. Leginkább az egyetemre szeretett volna visszakerülni, három tanszéket is nevesített: Jelenkortörténet (a Történelem Karon), a gazdasági irányzatok története (a Jog- és Közgazdasági Karon), vagy pedig az ideológiai tanszék bármelyik Bolyai Karon, vagy a Magyar Művészeti Intézetben.⁸⁶⁶ Egy kisebb jelentés arról is beszámolt, hogy Jordáky a kolozsvári rádió helyi stúdiója létrehozásakor azon ügyködött, hogy „a létrehozandó rádió vezetőségébe bekerüljön.”⁸⁶⁷

Színházi évei alatt elődei tevékenységét is megvizsgálta: a 20. század elejének legnagyobb kolozsvári rendezőjéről, Janovics Jenőről írt egy rövid bírálatot, amely mellett, hogy méltányolta Janovics munkáját, az ötvenes évek elejének vulgármarxizmusával összhangban kritizált is: „Kissé eklektikus volt, vagyis az imperialista kulturális rothadás korszakában gyakran felburjánzó irányzatok / naturalizmus, impresszionizmus, expresszionizmus / ötleteit felhasználta s ez az oka, hogy a Gorkij, Hauptmann, Maeterlinck, Ibsen és Strindberg bemutatóknál – amelyeknél ezeket a kísérleteket folytatta – kevesebb eredményt ért el, mint a realizmus eszközeivel színrehozott Shakespeare, antik dráma és magyar drámatörténeti sorozatoknál” – írta későbbi hőséről, Janovicsról.⁸⁶⁸

1951-ben a színháznál végzett munkájáért elismerésben részesült. Az RMP kultúráért felelős bizottsága szerint az ország színházainak irodalmi titkárai közül a kolozsvári Állami Magyar Színház irodalmi titkára – vagyis Jordáky – működött a legmegfelelőbbben. Jordáky tevékenysége a cenzúra mellett a szocialista realizmus meghonosításában és a színház tervgazdaságra való átállításában konkretizálódtak. A színház működését vizsgálva Jordáky a „harcos, forradalmi szellem hiányát” és a „marxizmus-leninizmus nem elégséges ismeretét” rótt fel a Színház alkalmazottai körében az RMP Kolozs Tartományi Bizottságának küldött éves jelentésében.⁸⁶⁹ 1952-es önéletírásában például azzal dicsekedett, hogy a színházhoz kerülése után, 1949 folyamán „lelepleztük és megtisztítottuk a színházat a veszélyes elemektől”.⁸⁷⁰ A kolozsvári Magyar Állami Színháznál végzett tevékenysége értelmezése szerint három korszakra osztható fel: 1949–50-ben az „ideológiai munkára fektettem a főszúlyt helyesen, de nem mélyültem el eléggé a művészi-színpadi munkákban”, 1951-ben a „a színpadi

⁸⁶⁶ Uo. II/21, Jordáky beadványa az RMP Központi Bizottság Felülvizsgáló Bizottságához.

⁸⁶⁷ Informatív jelentés. ACNSAS, Fond Informatív 210536, dosar 8, 178.

⁸⁶⁸ Jordáky Lajos: *Janovics Jenő és Szentgyörgyi István korszaka*. (Kézirat). OSZK Kézirattár, Fond 254, 10. doboz, 18. csomó.

⁸⁶⁹ SJANC, Fond PMR, dosar 4/1951, 68.

⁸⁷⁰ EME, Jordáky-hagyaték, I/1, Önéletírás.

munka felé fordultam erőteljesebben”, 1951–52-ben „színpad mellett elhanyagoltam az ideológiai munkát, illetve hagytam magam sodorni az árral ebbe az irányba.”⁸⁷¹

Színházi tevékenysége mellett Jordáky több kéziratot is előkészített, de az állami kiadók egyiket sem adták ki. Például *Az amerikai imperializmus útja* munkacímével ellátott 400 oldalas kéziratán legalább három évet dolgozott. „Befejeztem ma este $\frac{3}{4}$ 12-kor az amerikai imperializmusról szóló könyvem több mint három év munka után.” – jegyezte fel naplójába 1949. október 1-én. A kötet a nyugati gazdaság- és társadalomszervezési modellek hiányosságaira és a szovjet minta felsőbbrendűségére kívánt rámutatni. Jordáky munkái közül talán ez tekinthető a leginkább sztálinista, dogmatikus szemléletűnek.

1946-tól 1952-es letartóztatásáig a Romániai Magyar Írószövetség magyar nyelvű lapjába, az *Utunk*-ba is évente pár cikket közölt. A lap jellegéből adódóan és párttagságától megfosztva cikkei inkább művelődéstörténeti megközelítésűek voltak, napi politika nem szerepelt bennük. Kivételt talán a külpolitikai elemzései jelentették, ahol a „béketábor nevében” a nyugat „imperializmusát és háborús uszítását ítélte el”.⁸⁷²

A Román Írószövetség 1949-ik évi konferenciája előtt például felvázolta az értelmiség feladatát a béke érdekében. Cikkében legelőször is az angolszász imperializmust a két világháborút kirobbantó német imperializmus egyenes folytatásának titulálta. „Mi a teendője a háború és béke kérdésében az értelmiségnek?” – tette fel a kérdést. „Tevékenyen harcolni a haladásért, a kultúra szabadságáért, a háború ellen s a béke mellett. A haladás és a béke ügye elválaszthatatlanok egymástól.”⁸⁷³

Természetesen Jordáky szerint a béke legfőbb szavatolója maga a Szovjetunió volt, amely a „világ kétharmadának békeszerető népeit” vezeti a háborús uszító nyugattal szemben. Cikkében végül jó munkát kívánt az értelmiségi kongresszusnak.

Letartóztatása előtt pár nappal, 1952. július 25-én a kolozsvári néptanács meghívására az Egyetemi Könyvtárban hívták össze a négy kolozsvári színház (Magyar és Román Nemzeti Színház, valamint a Magyar és Román Operák) működését kielemező gyűlést, amelyen Jordáky is részt vett.⁸⁷⁴ Az gyűlés során kis papírlapokra felírta az ott elhangzottakat, valamint saját álláspontját. Eszerint a színházak működésében 1952-re közös gyengeségek jelentkeztek: gyenge ideológiai munka, a szocialista realizmus gyenge megjelenítése a színpadon, az

⁸⁷¹ Uo. Színházi évazáró ülés 1952. július 25-én, letisztázott beszéd kézzel írt változata.

⁸⁷² Amerikanizmus – az imperializmus ideológiája. *Utunk*. 1949. október 15, 4.

⁸⁷³ Tudósok, írók és művészek a béke frontján. *Utunk*. 1949. március 26, 4.

⁸⁷⁴ OSZK Kézirattár, Fond 254, 11 doboz, 9 csomó, lapszám nélkül.

osztályharcot még az előadásokról készült jelentések sem ismerték fel, és összességében a színházak „munkakollektívái” elkerülték a problémákat.⁸⁷⁵

Saját felszólalásában arról beszélt, hogy „hónapok óta analizálok magam, munkámat, tevékenységemet, gondolataimat, azokat az eredményeket, amelyeket elértem és a meglévő óriási hiányosságokat.” A továbbiakban pedig saját, kommunista önkritikáját – immár kitudja hányadszor – mondta el: „a hibák analízise magunkban és múltbeli munkánkban van”: így szólt arról, hogy szociáldemokrata maradványokkal rendelkezett, „kispolgári magatartás, sértődékenység, türelmetlenség, liberális locsogás és szócséplés” jellemezték tevékenységét.⁸⁷⁶ Hibájául róta fel a „Magyar Nemzeti Függetlenségi Frontot” is, valamint azt, hogy 1945-46-ban „nacionalista elhajlást” követett el, viszont „1948-ban már világosan láttam a »nemzeti egység« ellenforradalmi jellegét⁸⁷⁷ és harcolni tudtam a polgári nacionalizmus ellen”.

Ezen az ülésen Jordáky pszichéjébe is beleláthatunk, mert mint kifejtette: „1951 őszen és telén elkeseredett állapotba kerültem” és még akkor a színházi kommunista alapszervezetnek kifejtette, hogy „harapofogóban vagyok, nem látom az utat, el akarok menni a színháztól”.⁸⁷⁸ Vagyis a naponta változó pártvonal annyira összezavarta, hogy a rá kiosztott politikai rehabilitációs munkát – a színház cenzora – már nem tudta elvégezni. „1952 tavaszától helyes úton vagyok” – folytatta expozéját. „Az alapszervezet segítségével munkakedvem és nyugalmam visszaáll. De még mindig nem tudok mindenkivel együttműködni. Bizalmatlanságom utálatba megy át Marosi Péter ellen.” Konklúzióként kijelentette, hogy úgy érezte, hogy „magamaban teljesen felszámoltam a polgári nacionalizmust”. „Megtaláltam az utat – folytatta – a tartalmában szocialista, formájában nemzeti kultúra helyes megértésére.”⁸⁷⁹

Habár úgy látta, hogy jó úton halad, tevékenysége mégsem volt teljes: habár látta a színház igazgatójának (Marosi Péternek) „alapjában véve szovjetellenes élet, kozmpopolita jellegét [kiemelések az eredetiben – A.R.] mindössze bizalmatlan voltam vele szemben de nem voltak bizonyítékaim és nem volt bátorságom ahhoz, hogy leleplezzem”. Szerinte ez vezetett ahhoz, hogy „önmagamban vajúdtam, örlődtem fel és idegességem növekedett; ez vezetett a társulattól való elszakadáshoz”.⁸⁸⁰ Itt mindössze csak utalnék az idegesség kifejezésre: a korábbi, joviális Bubi, akivel mindenki jóban volt, nem voltak ellenségei, az ötvenes évek eleji államszocialista atmoszférában – amikor naponta letartóztattak valakit – saját helyzetét is

⁸⁷⁵ OSZK Kézirattár, Fond 254, 11 doboz, 9 csomó, Jordáky Lajos kézzel írt jegyzetei az 1952. július 26-i ülésről.

⁸⁷⁶ Uo. 2.

⁸⁷⁷ A Luka László által 1947-ben megtámadott „elvtelen magyar egység”.

⁸⁷⁸ Uo.

⁸⁷⁹ Uo. 3.

⁸⁸⁰ Uo. 5.

befolyásolta: pártonkívüliként túlbuzgó volt, bizonyítási vágytól égett, ezért jelentkeztek nála a legrosszabb bolsevik tulajdonságok: bizalmatlanság és a saját életéért való aggodalom miatt az idegesség, és másokról rosszindulatú jellemzések gyártása a pártközpont számára.

7. Letartóztatás és a börtönévek (1952–1955)⁸⁸¹

7.1. A sztálinista perek Romániában

A kelet-európai koncepciós perek sorozata mindegyik szovjet táborhoz tartozó államot érintette. A szovjet-jugoszláv szakítás után azonnal megkezdődtek a kozmopolitizmus, nacionalizmus és a cionizmus elleni koordinált kampányok. A romániai perek esetében a Tito-ügynöknek kiszemelt Lucrețiu Pătrășcanu igazságügyminisztert már 1948-ban letartóztatták, perére viszont csak Sztálin halála után, 1954-ben került sor.⁸⁸² De akkorra Pătrășcanut már „titotlanított” vádakkal, csak „imperialista kémtevékenység” és korábbi rendőrségi kollaboráció miatt ítélték el. Pătrășcanu letartóztatása után (azonban még az elítélése előtt) az RMP főtitkára, Gheorghe Gheorghiu-Dej megszabadult a titkárságot alkotó többi személytől is. Így 1952-ben eltávolították a pártból, majd letartóztatták a „moszkovita” Vasile Luca pénzügyminisztert, Ana Pauker külügyminisztert, és a hazai frakcióhoz tartozó, ám a moszkovitákhoz közel álló belügyminisztert, Teohari Georgescut is.⁸⁸³ A titkárság ötödik tagja, a volt szociáldemokrata Lothar Rădăceanu is börtönbe került 1952-ben. Vasile Luca is áldozatául esett nemcsak az RMP-n belüli hatalmi harcnak, hanem a „nacionalizmus elleni kampánynak” is. Luca miután sikerrel megvádolta Pătrășcanut magyarellenességgel és román nacionalizmussal, maga is szembesült a „magyar nacionalizmus” vádjával. A letartóztatások viszont nem álltak meg az RMP-n belül, hanem kiterjedtek az ország nemzeti kisebbségeire, annak vezetőire is. A társadalmi – kulákok, volt arisztokraták, nagybirtokosok, gyárosok stb. – és vallási jellegű letartóztatások ugyanakkor már 1947–49 óta folytak az országban. Az „éberségi kampányok” és a „fokozódó nemzetközi helyzet” során kerülhetett sor a „társutas” magyar kommunisták letartóztatására is. Jordáky és csoportja, valamint a Márton Áron-per is ebbe a mintába helyezhető.

A kirakatperek esetében a letartóztatás és a vád egy mellékszálból vagy mellékperből indult ki. Így a romániai Rajk-perként elképzelt Lucrețiu Pătrășcanu-ügy és vád is Pătrășcanu barátjától, Belu Zilbertől származott. Belu Zilber a letartóztatása, és több éjszakába nyúló brutális kihallgatás után már nem bírta tovább a fizikai tortúrát, ezért a legelképesztőbb

⁸⁸¹ A jelen fejezet rövidítve megjelent: Antal Róbert-István: Jordáky Lajos letartóztatása és börtönévei (1952–1955). In: *Betekintő*. 2020/3 szám, 121–138.

⁸⁸² Ehhez lásd: Lavinia Betea: *Lucrețiu Pătrășcanu. Moartea unui lider comunist*. [Lucrețiu Pătrășcanu. Egy kommunista vezér halála] București, Curtea Veche, 2011.

⁸⁸³ Gheorghe Onișoru: *Pecetea lui Stalin. Cazul Vasile Luca*. [Sztálin pescétje. A Luka László-ügy]. Târgoviște, Cetatea de scaun, 2014.

dolgokat is képes volt „bevallani”. Zilber vallomása alapján sikerült letartóztatni, majd elítélni Pătrășcanut is, annak ellenére, hogy ő nyolc év börtönbüntetése alatt mindent tagadott.⁸⁸⁴

A román és a többi kelet-európai szatellitállamok perei között egyik döntő különbség, hogy míg az előbbieket nyilvános, rendezett forgatókönyv szerint zajlottak, addig a román perek katonai bíróság előtti, titkos perek voltak.

Az erdélyi magyar kisebbség elitjét érintő perek során a legfontosabb Márton Áron római katolikus püspök (és csoportjának) pere volt. Márton Áront 1949. június 21-én tartóztatták le, majd sorra fogták le a hozzá kapcsolt személyeket is.⁸⁸⁵ A csoport vezetője egyértelműen Márton Áron, de vele együtt letartóztatták Korparich Edét (az erdélyi Hangya Szövetkezet elnöke), Szász Pált (az EMGE korábbi elnöke), Lakatos István (nyomdász, az RSZDP Magyar Bizottságának elnöke 1945 után), Kurkó Gyárfást (kommunista, MNSZ-elnök 1947-ig), Teleki Ádám (földbirtokos), Venczel József (statisztikus, szociológus), valamint Bodor Bertalan bankigazgatót is. „Nyilvánvaló volt, hogy a Romániában élő magyarság megfélemlítése érdekében egy nagy kirakatper akarnak előkészíteni, de azt még nem lehetett megállapítani, hogy kik lesznek a szereplők és melyek lesznek a vádpontok” – emlékezett vissza Lakatos István a letartóztatásra.⁸⁸⁶ Az 1951. július 30-án kezdődött per során a vádlottakat hazarúléssal vádolták, majd el is ítélték. A vád nagyvonalakban úgy szólt, hogy az erdélyi összeesküvők a magyarországi Rajk-féle összeesküvéshez csatlakozva, a kapitalistákkal és a titóistákkal Erdélyt el akarták szakítani Romániától.⁸⁸⁷

Az erdélyi magyar kommunisták esetében a kiindulópontot Teleki Ádám gróf Márton Áron-pere során tett „vallomása” jelentették, amelyben beszámolt a bukaresti magyar követség vezetői által működtetett kémhálózatról. Teleki szerint a vádlottak mindannyian tevékenyen részt vettek az információk külföldre továbbításában, végcélként Észak-Erdélynek a Magyarországhoz való csatolását határozva meg. Ez követően a Securitate és az ügyészség már rendelkezett egy koncepcióval, amit aztán a vallatások során igyekezett a vádlottakkal beismertetni. A Márton Áron-féle hazaárulás mellett szükségessé vált egy erdélyi magyar

⁸⁸⁴ Vladimir Tismăneanu: *Stalinism pentru eternitate. O istorie politică a comunismului românesc*. [Örökéletű sztálinizmus. A román kommunizmus politikatörténete] București, Humanitas, 2014, 156.

⁸⁸⁵ Denisa Bodeanu: Márton Áron püspök letartóztatása, pere és börtönbüntetése a Szekuritáté Irattárát Vizsgáló Országos Tanács (CNSAS) dokumentumai tükrében. In: *Szekelyföld*. 2012/augusztus. <https://szekelyfoldfolyoirat.ro/irattar/denisa-bodeanu-marton-aron-puspok-letartoztatasa-pere-es-bortonbuntetese-a-szekuritate-irattarat-vizsgalo-orszagos-tanacs-cnsas-dokumentumai-tukreben-.html> (letöltve: 2021. 05. 31.).

⁸⁸⁶ Lakatos István kolozsvári szociáldemokrata politikus visszaemlékezése a Márton Áron-per lefolyására. In: Vincze Gábor: *Történeti kényszerpályák*. I.m. 141.

⁸⁸⁷ Stefano Bottoni: Ellenállás és közösségépítés. Márton Áron és a román kommunista rendszer. In: Bodó Márta–Lázár Csilla–Lövetei László (szerk.): *Az idők mérlegén. Tanulmányok Márton Áron püspökről*. Budapest–Kolozsvár, Szent István Társulat–Verbum, 2013, 152.

kommunistákat is ugyanezen bűnnel összefüggésbe hozni. Éppen ezért a letartóztatott erdélyi magyar kommunista, majd vádlott nem maradhatott csak politikai elhajló. Rá kellett „bizonyítani” 1940–44 között a magyar rendőrséggel való kapcsolatot, és „magányos bűnösből egy jugoszláv és imperialista kapcsolatokat ápoló összeesküvő banda” fejévé kellett tenni a letartóztatottat.⁸⁸⁸ Az erdélyi magyar kommunisták esetében a „titoizmus” vádjá hamar érvényét veszítette, ezt követően felbukkant a „kémtevékenység”, és az idegen hatalmak segítése, amelyet a „burzsoá” Nagy Ferenc, kispap miniszterelnökben találtak meg. A koncepció szerint az erdélyi magyar kommunisták Észak-Erdélynek a Romániától való elszakítására törekedtek és „kémtevékenységet folytattak egy idegen hatalom javára”. A Securitate végig azt próbálta meg bebizonyítani, hogy a letartóztatottak aktívan hozzájárultak Észak-Erdélynek a Magyarországhoz csatolását elősegítő információgyűjtéshez. A Securitate előtt tett nyilatkozatokat elemezve úgy tűnik, mintha Teleki Béla egy mestertervet készített volna Észak-Erdély megtartása érdekében. Ezért a velük 1944-ben tárgyaló baloldaliakat – Csörgör Lajos, Demeter János, Balogh Edgár, Kovács Katona Jenő – sőt mit több, a börtönből kiszabadult kommunistákat (Veress Pált és Simó Gyulát) is bevonta. Például ezek a kommunisták a szovjet közigazgatás napjaiban a „helyén tartották a magyar kulturális intézményeket a régi vezetőséggel egyetemben”. Ami nem más, mint egyszerű csúsztatás, elég csak Veress Pálnak a Világosságban 1944 őszén megjelent cikkeire utalni, ahol a magyar intézmények tisztogatását követelte. A koncepció szerint miután Magyarország nem ugrott ki a háborúból és a szovjet bevonulás után Észak-Erdély nem maradt Magyarországnál, Nagy Ferenc miniszterelnök „létrehozott egy információs hálózatot Észak-Erdély területén, azzal a céllal, hogy az anyagokat gyűjtsön a párizsi békekonferencia számára és Észak-Erdély Magyarországhoz való csatolását elősegítse”.⁸⁸⁹ Lényegében itt a bukaresti követség tanácsosait, a kispap Nékám Sándort, a kommunista Gyöngyössy Istvánt, az erdélyi Gyallay-Pap Domokost és Demeter Bélát, valamint Teleki Pál fiát, Teleki Gézárt is a hálózat működtetőinek tartották.⁸⁹⁰ Demeter Béla, mint a magyar kormány béke-előkészítő osztályának román- és erdélyi szakértője a békeszerződés aláírása után hamar a román állambiztonság célkeresztjébe került. A két állam közötti állambiztonsági együttműködés következtében

⁸⁸⁸ Hódos György: *Kirakatpercek. Sztálinista tisztogatások Kelet-Európában 1948–1954*. Eötvös Kiadó, Budapest, 1990, 135.

⁸⁸⁹ ACNSAS, P. 000217, dosar 1, 12.

⁸⁹⁰ Uo. 17.

Demetert 1951. április 18-án a magyar ÁVH átadta a román Securitatenak. Demeter kétes körülmények között, egy évvel később meghalt a vácărești-i börtönben.⁸⁹¹

A nyomozás szerint a magyar kémhálózat működésének kulcsfigurája Nékám Sándor bukaresti magyar követségi tanácsos volt. Ezért is alakulhatott át a „Jordáky-csoport” ügye hazaárulási perré. A bukaresti magyar követség tagjai rendszeresen informálódtak az erdélyi magyar vezetőktől, vagyis ebből a szempontból a Securitate „információs hálózat” állítása valós. Azonban ezek a külügyi jelentések semmiképpen sem merítik ki a „kémhálózat” és a „kémtevékenykedés” fogalmát.

7.2. Jordáky letartóztatása és vizsgálati fogsága

Jordáky Lajos személye már 1950-ben az állambiztonság célkeresztjébe került, azonban letartóztatására csak két évvel később, 1952-ben került sor. 1950. április 6-án ugyanis Csögör Lajostól nyilatkozatot kértek Jordákyról. Csögör ebben megállapította Jordákyról, hogy az egyetemen „Venczel József befolyása alá került”. Ugyanis Venczel József is le volt tartóztatva Csögörrel együtt, és mint elkötelezett római katolikus, az erdélyi magyarság statisztikusa a rendszer „ellenségének” számított. Csögör szolt még Jordákynak a pártkizárásáról is, valamint azt is nyilatkozta, hogy miután Jordákyt mind a pártból, mind az egyetemről eltávolították „az állami iskolákban és gimnáziumokban hirdette saját nacionalista ideológiáját, a »jordákyzmust«”.⁸⁹²

1952. július 24-én a Securitate munkatársai Mișu Dulgheru⁸⁹³ Securitate ezredes aláírásával belső levélváltásban rendelték el Jordáky letartóztatását. Ekkor még csak „munkásosztályellenes és ellenforradalmi tevékenységre” való hivatkozással kellett őrizetbe venni. Továbbá azt is meg kell említeni, hogy a letartóztatás „jogszerű” volt, mivel az RMP KB tudott róla és elviekben az utasította a belbiztonsági szolgálatot a cselekvésre.⁸⁹⁴

⁸⁹¹ L. Balogh Béni: Sorsfordulók Demeter Béla életében. <https://itthon.transindex.ro/?cikk=20845> (letöltve: 2021. 01. 26).

⁸⁹² ACNSAS, Fond Penal 000217, dosar 6, 98–99.

⁸⁹³ Mișu Dulgheru (1909–?), zsidó származású Securitate ezredes. 1940–44 között a Târgu Jiu-i internálótáborban raboskodott. 1945-től a DGSP-hez (Direcția Generală a Securității Poporului) került, karrierje folyamatosan emelkedett. 1952-ig a DGSP V. Vizsgálati ügyosztályát vezette. Felettesével, Teohari Georgescuval együtt 1952-ben eltávolították a Securitatetól, le is tartóztatták. Élete vége felé Izraelbe emigrált.

⁸⁹⁴ Ezt azért fontos kiemelni, mivel a koncepciók perek esetében a titkosszolgálatok először letartóztatták a kiszemelt vádlottat, majd utólag tájékoztatták a felsőbb államhatalmi szerveket. Lásd: Hajdu Tibor: A Rajk-per háttere és fázisai. In. *Társadalmi Szemle*. 1992. 11. szám, 17.

Az ugyancsak letartóztatott Jakab Sándor – és az általa nyilatkozottak – miatt is került Jordáky a Securitate célkeresztjébe, mert Jordáky letartóztatási parancsának az indoklása szerint a letartóztatás és a vizsgálati fogság során ki kellett deríteni Jordáky „ellenséges tevékenységét, kapcsolatát Jakab Sándorral és az angol titkosszolgálattal”.⁸⁹⁵ Jakab Sándort ugyanis még 1952 januárjában tartóztatták le, előkészítve a terepet a „moszkoviták” eltávolítására. Jakab ugyanis a Vasile Luca vezette pénzügyminisztérium miniszterhelyettese volt⁸⁹⁶, és a koncepciós perek logikája szerint először nem a fővádoltat – Lukát – tartóztatták le, hanem valamelyik beosztottját. Jakab vallatásai során „megtört” és az észak-erdélyi magyar kommunistákat is gyanúba keverte. Elkezdett az 1940–44 közötti kolozsvári eseményekről beszélni, különböző vádakot fogalmazva meg az észak-erdélyi kommunisták ellen.

Jordáky közvetlenül a letartóztatása előtt, 1952. júliusában írta meg a 120 oldalas önkritikáját, amelytől helyzetének javulását várta. Demeter János börtönnaplójából derül ki, hogy az ítélet után Jordáky elmesélte neki önéletírásának⁸⁹⁷ keletkezési körülményeit. „A letartóztatását megelőző hónapokban gyakran látogatta meg Bányai László és barátságosan elbeszélgetve bizalmasan érdeklődött különböző történetek és személyek felől – írta Demeter. Közvetlenül a letartóztatása előtt magához hívatta Csordás Sári, aki fontos funkciót töltött be a Pártközpont káderosztályán és nyilatkozatot kért tőle minden általa ismert aktivistáról. Biztatta, hogy írjon meg bátran minden rosszat, amit csak hallott az illetőről. Célzott arra, hogy rendezés alatt áll a párhelyzete (Jordákyt ugyanis 1946-ban kizárták a pártból) és a nyilatkozatától nagyban függ a rendezés kimenetele. Önmagáról bátor önbírálatot, másokról éles bírálatot kértek. Ilyen értelemben Jordáky kb. 120 oldalt írt össze. A hosszú, nyilván sok adatot, de még több feltételezést tartalmazó nyilatkozatot Csordás Sári áttette az államvédelemhez és következelt a letartóztatás. Jordáky becsapottnak érezte magát, de azután el tudták vele hitetni, hogy mások, akik a nyilatkozatában szerepelnek, mindent »beismertek«”.⁸⁹⁸

⁸⁹⁵ ACNSAS, P. 000217, dosar 8, 71–72.

⁸⁹⁶ Gáll Ernő úgy emlékezett vissza, hogy az ötvenes évek elejére Jakab korábbi arroganciája, fennhéjázó viselkedése még szemléletesebb lett. Elemesélte, hogy egy alkalommal Kolozsváron találkoztak, amikor Jakab egy külföldi méregdrága autóból szállt ki, és akkor már „az új uralkodó osztály” tagjaként definiálta magát. Molnár Gusztáv interjúja Gáll Ernővel. *otos_piros*1, 5:37:00, Jakabffy Elemér Alapítvány.

⁸⁹⁷ A már többször idézett Lejeune így definiálta az önéletírást: „Visszatekintő prózai elbeszélés, melyet valódi személy ad saját életéről, a hangsúlyt pedig magánéletére, különösképp személyiségének történetére helyezi.” Lásd: Lejeune, Philippe: Az önéletírói paktum. In: *Uő: Önéletírás, élettörténet, napló*. I.m. 18. Annyi különbséggel, hogy Jordáky kommunista önéletírásaiban megjelenik személyisége, politikai pályája, viszont magánélete nem.

⁸⁹⁸ Demeter Zayzon Éva: Zsilava odúiban. Részlet Demeter János börtönnaplójából. In: *Honismeret*. 1996/1, 67. Demeter börtönnaplója megjelent még: Zsilava odúiban (2.) *Romániai Magyar Szó*. 1996. április 6, szombati melléklet.

Jordákyt 1952. augusztus 29-én este tartóztatták le. Egy nappal később, augusztus 30-án sorra került Balogh Edgár és Demeter János is. Baloghot 1949. november 7-én egyszer már letartóztatták és 1951. június 15-ig vizsgálati fogságban tartották. Ítélet nélkül szabadult. Valószínű, hogy először Baloghot is a „Márton Áron-csoport” kívánták csatolni, ám Balogh túl baloldalinak számított, ezért egy újabb „magyar kommunisták” csoport létrehozása mellett döntöttek. Csögör Lajos is 1949. november 3-ától volt letartóztatva, és az Ocnele Mari-i munkatáborból vitték le Bukarestbe. Ugyanakkor 1952. augusztus 29-én letartóztatták Veress Pált és Nemes Józsefet is (mindketten 1944 őszén börtönből kiszabadult kommunisták voltak).⁸⁹⁹ A csoportba csatoltak egy ötödik egyént is, Székely András⁹⁰⁰, akit 1951. április 27-én tartóztattak le.⁹⁰¹ Az egyidejűleg letartóztatottak változatos társaságot alkottak, mivel nemcsak az MNSZ-ből, hanem azzal szervezeti kapcsolatban nem álló, kizárólag a pártkeretben, a munkásmozgalomban tevékenykedő kommunistákat is őrizetbe vettek (például Veress ilyen volt).

A többi letartóztatott esetében is először a kommunista párton belüli „kapcsolatok” és a Jakabbal való viszonyuk feltárása szerepelt a hatóságok elsődleges koncepciójaként. Ezért is nagyon heterogén a letartóztatottak listája, a régi munkásmozgalmi illegalistától (Veress Pál), kommunista értelmiségieken át egyetemi hallgatóig. A csoport konstruált jellegét mutatta az is, hogy a fentnevezettek – azon kívül, hogy mindannyian baloldaliak voltak – más-más tevékenységet fejtettek ki, szorosabb kapcsolat nem fűzte össze őket, mint nyilatkozták nem voltak közeli barátok.

A letartóztatottakat zárt teherautóba tették és Bukarest felé indították. A bukaresti belügyminisztérium pincéjében pár pillanatra látták egymást, és akkor tudatosult bennük, hogy az erdélyi magyar kommunistákat érintő vizsgálat készül. Jordáky kihallgatásait Moldovan Iosif⁹⁰² hadnagy vezette. Az első kihallgatásra 1952. szeptember 6-án, Jordáky születésnapján, az utolsó kihallgatásra pedig 1953. május 5-én került sor.

Az első éjjel 2-től reggel fél kilencig tartó kihallgatáson Jordáky személyes adatait, családi állapotát, foglalkozását, külföldi utazásait tisztázták. Az 1932–1944 közötti politikai tevékenységét, a szociáldemokrata éveit is röviden összefoglalta. Így tehát szó volt szakszervezeti és pártpolitikai aktivitásáról, leginkább a szocialista fiatalok megszervezését

⁸⁹⁹ ACNSAS, P. 000217, dosar 9, 383.

⁹⁰⁰ Székely András (1923–?). A Marosvásárhelyi Orvosi Egyetem hallgatója.

⁹⁰¹ ACNSAS, F. Penal, 000217, dosar 1, 7.

⁹⁰² Molodvan Iosif (1929–1974). A Securitate bűnügyi vizsgálati csoport alhadnagya 1953-tól. 1963-tól áthelyezték a külügyi hírszerzéshez. Lásd: A Securitate tisztjeinek listája: http://www.cnsas.ro/cadrede_securitatii.html (letöltve: 2020. 02. 27).

emelte ki, akik végig a két baloldali párt – a szociáldemokraták és a kommunisták – egységéért emelték fel a hangjukat. További tevékenységét ismertetve közölte, hogy a magyar impérium alatt a magyar szociáldemokrata pártban volt tag, sőt „1943-ban beiratkoztam a Békepártba és ott 1944-ig a szocdem tagsággal párhuzamosan dolgoztam”.⁹⁰³ Ez utóbbi információ csak egy manőver lehetett Jordáky részéről, mivel a Békepárt értelmiségi tagjait – Kovács Katona Jenőt, Józsa Bélát stb. ismerte – de az illegalistákat (akkor még) nem. Az 1944 előtti magyar kommunista párttagságtól valószínűleg helyzete javulását remélte. Az 1944 és 1952-es letartóztatása óta eltelt időszakról fontosnak tartotta megemlíteni az 1944-es beiratkozását az RKP-ba, a szakszervezeti tanácsi elnöki funkcióját, majd a kolozsvári RKP titkári posztját is. Szükszavú közlésben tért ki arra, hogy „1946 márciusában kizártak a pártból arra hivatkozva, hogy elhajlottam a párt vonaláról”. Ugyanekkor kitért a Bolyairól való elbocsájtására és pár szóval ismertette a későbbi munkahelyeit, így az Állami Magyar Színházi tevékenységét is.⁹⁰⁴

Az első kihallgatása után a vallatások ezt követően majdnem naponta követték egymást. Általában a már korábban elmondottak tisztázását kívánták Jordákytól. Pár nappal az első kihallgatása után visszatértek az „elhajlottam a párt vonaláról” állításra, és ekkor Jordákynek már konkrétumokat is fel kellett sorolni. Például 1952. szeptember 12-én azt nyilatkozta, hogy az elhajlásai egyes „nacionalista-soviniszta” és a „pártfegyelem megsértésében” konkretizálódtak. Az elsőre az 1945. márciusi hírdalmási esetet (amikor a felfegyverzett magyar munkások belelőttek a román nemzetiségű tüntetőkhöz) hozta fel, valamint azt, hogy támogatta az EME és az ETI megmaradását Kolozsváron, amelyek „a horthyismus alatt csak magyar kérdésekkel foglalkoztak”. A pártfegyelem megsértésére pedig azt hozta fel példának, hogy „bizonyos kérdéseket Csögörrel, Demeter Jánossal, mint egyénekként beszéltem meg, és nem a Pártgyűlésen vitattuk meg ezeket a kérdéseket.”⁹⁰⁵

Jordáky 1952. szeptember 19-i kihallgatásán még nem szólt Észak-Erdély Magyarország javára történő visszacsatolásáról, hanem „nacionalizmusnak” tudta be a saját „autonóm Erdély Románián belül” koncepcióját.⁹⁰⁶

1952. november 19-én maratoni, reggel 8-tól éjfélig tartó vallatást szenvedett végig. Ekkor újra ismertette politikai pályáját, egészen letartóztatásáig. Ezt követően a magyar rendőrséggel való kapcsolatát firtatták, rátérve az 1943-as letartóztatására is. Jordáky vallomásában úgy nyilatkozott, hogy a kolozsvári magyar rendőrséggel és kémelhárítással is

⁹⁰³ ACNSAS, P. 000217, dosar 1, 22.

⁹⁰⁴ Uo.

⁹⁰⁵ Uo. 30.

⁹⁰⁶ Uo. 60.

kapcsolatban volt. Különbőféle „információkat adott át” az SZDP szervezettségéről, létszámáról stb. A további kérdésekre válaszolva közölte, hogy „az angol titkosszolgálat ügynökével, Kovács Imrével is kapcsolatban álltam”.⁹⁰⁷ Informatív kapcsolatai közé sorolta a „Nagy-féle kémhálózatához tartozó Nékám Sándort” is. Jordáky szerint Nékámmal leginkább az egyetemi kérdésekről beszéltek.

A kihallgatások 1952 végéhez közeledve ritkultak, sőt Moldovan Iosif kihallgató tiszt is megosztotta a feladatait Sporea Ion hadnaggyal. Mindennek az lehet a magyarázata, hogy Moldovan nem mutatott fel elég eredményt Jordákynak a vallatása során.

A következő évben az első kihallgatásra 1953. január 24-én került sor. Ekkor viszont kétszer is kihallgatták, éjszaka 0:45-től hajnali 4-ig és 15:30-tól 19 óráig. Két fontos személyről, és Jordákynak a velük való kapcsolatáról faggatták. Az éjszakai kihallgatáson Demeter János testvéréről, Demeter Béláról, míg a nappali kihallgatáson Venczel Józsefről igyekeztek többet megtudni. Ennek magyarázata valószínűleg abban rejlik, hogy a már 1947 óta letartóztatott Venczel József „vallhatott be” olyan dolgokat párhuzamosan, amelyeket Jordákyval szemben is fel tudtak használni.⁹⁰⁸ Így tehát Jordákyt is kikérdezték Venczelről.

Jordáky itt bevallotta, hogy neki személyesen Venczel József mesélte el, hogy Demeter Béla jelentéseket készít a Békeelőkészítő Bizottságnak az egyetemről, az 1945-ös földreformról, az EMGE-ről, a magyar szövetkezetekről, és a különböző magyar felekezeti iskolákról. Ugyanakkor hozzátette, hogy nem tudja, hogy Venczel és Demeter milyen célból készítették ezeket az összefoglalókat.⁹⁰⁹

A nappali kihallgatáson Jordáky Venczelről azt nyilatkozta, hogy Venczelnek az egyetemre kerülése után – Venczel a Jog-és Közgazdaság Kar Statisztika tanszékén oktatott – lettek barátok, mivel Jordáky ekkor a kar dékánja volt, és Venczel tanácsokkal és javaslatokkal látta őt el az egyetem ügyeivel kapcsolatban. Kihallgatása során még azt nyilatkozta, hogy Venczellel annak 1947-es letartóztatásáig kapcsolatban voltak, és évente többször meglátogatták egymást. Az azt firtató kérdésre, hogy miről beszélgettek ezeken a találkozókön Jordáky kitérő, általános választ adott. „Különböző, politikai, filozófiai, kulturális problémákról beszélgettünk” – nyilatkozta. Végül Jordáky nem tudott válaszolni arra a kérdésre

⁹⁰⁷ ACNSAS, P. 000217, dosar 1, 67.

⁹⁰⁸ A többi letartóztatott esetében is 1953 januárjában bukkant fel Venczel József személye. Demeter Jánost például 1953. január 23-i kihallgatásán kérdezték először Venczelről (mikor, hol, milyen körülmények között ismerkedtek meg, mit tud róla stb.). ACNSAS, P. 000217, dosar 1, 248.

⁹⁰⁹ Uo. 102.

sem, hogy miért tartóztatták le Venczelt. Csak feltételezte, hogy „reakciós, katolikus tevékenysége miatt, mert Venczel egy megrögzött katolikus volt.”⁹¹⁰

1953. január 23-án egy érdekes epizód törte meg a kihallgatások rendjét. Korábbi kihallgatásokra való hivatkozással Jordákynak felhívták a figyelmét, hogy „azt nyilatkoztad, hogy nem ismered Teleki Bélát. Tudjuk, hogy ismered, és több találkozón is részt vettél a társaságában”.⁹¹¹ A kihallgatási jegyzőkönyvből fizikai erőszakra nem lehet következtetni, sőt még igen civilizáltan szerepelt, hogy „megkérünk hagyj fel ezzel a nem őszinte magatartással és az igazat valld be”. Csak találgatni lehet, hogy ezeket a sorokat hány ütés, ütlegetés előzte meg/követte. Jordáky Telekiről végül azt nyilatkozta, hogy 1944 nyarán ismerte meg, amikor Demeter Béla meghívta őt és Kovács Katona Jenőt, hogy az Erdélyi Pártnak a Nemzeti Függetlenségi Frontban való részvételéről tárgyaljanak. Jordáky úgy emlékezett, hogy 5-6 alkalommal találkozott Telekivel és az egyik találkozót követően került sor a Memorandum megszerkesztésére és Horthyhoz való eljuttatására.

A hálózati tevékenységet „bevallva” Jordáky rámutatott, hogy 1945–46 fordulóján többször találkozott Nékám Sándor bukaresti követségi tanácsossal, akit értesített bizonyos erdélyi magyar ügyekről. Így Nékámot informálta az erdélyi magyar iskolákról, az egyetemről, a szövetkezetekről, a Maniu-gárdák atrocitásairól, és az 1945. március 6-án életbe lépő Groza-adminisztrációról is.⁹¹² 1953. január 31-i kihallgatásán beszélt először bővebben Jordáky a Nékámmal való kapcsolatáról. Az ismeretségüket firtató kérdésre Jordáky azt válaszolta, hogy 1945 ősze óta ismerte Nékámot, amikor az Kolozsváron járt, és meglátogatta a magyar egyetemet. A következő mondataiban viszont nagyon súlyos állításokat tett, vagyis „Nékámmal informatív kapcsolataim voltak, amikor 1945-46 fordulóján beszervezett a hálózatába, hogy információkat szolgáltatassak neki”. Jordáky „beszervezését” azzal magyarázta, hogy egyik beszélgetésük alkalmával Nékám felvetette, hogy Jordáky szállítson információkat neki, hogy azt a Nagy Ferenc vezette kormány felhasználhassa a békekonferencián. Jordáky szerint ő egyetértett Észak-Erdélynek a Magyarországhoz való csatolásával, ezért Nékámot ellátta a kért információkkal.⁹¹³

Nyilvánvaló, hogy itt Jordáky készségesen azt nyilatkozta „amit nyilatkozni kellett”. Tudjuk, hogy több alkalommal is Észak-Erdélynek a Magyarországhoz való tartozása ellen érvelt. Például 1945 decemberében Gyöngyössy István követségi tanácsos előtt kijelentette,

⁹¹⁰ Uo. 95.

⁹¹¹ Uo. 107.

⁹¹² Uo. 13.

⁹¹³ ACNSAS, P. 00217, dosar 1, 117.

hogy Észak-Erdélynek a Magyarországhoz való csatolása nem lehetséges megoldás, csakis egy Romániához tartozó autonóm Erdélyt tud elképzelni.⁹¹⁴

Jordáky első kihallgatásain még az autonómizmusa szerepelt vádként, Jordákynek a „Románián belüli autonóm Erdély” koncepciója akkor még „nacionalista-soviniszta maradványának” számított. A biztonsági szolgálatok koncepciója a „bevallott” információkkal összefüggésben folyamatosan változott, alakult át. Így tehát 1953 elejére Jordáky „bevallotta”, hogy aktív, Magyarország melletti álláspontot képviselt a békeszerződés aláírásáig. Ilyen szempontból Jordáky „magyar kémnek” számított a Securitate szemében.

Kihallgatásai során előkerült az 1944 nyári-őszi erdélyi párti-baloldali találkozók sorozata is. Jordáky Lajos 1953. február 28-i kihallgatásán többször említette az 1944 nyári találkozókat. A vallatás súlypontja annak az elismertetése volt, hogy a baloldali tárgyalók végül beleegyeztek Észak-Erdélynek a Magyarországhoz való csatolásába és a szovjeteknél közbenjártak ebben az ügyben. Jordáky úgy nyilatkozott, hogy „egyetértettünk abban, hogy Észak-Erdély továbbra is Magyarország része maradjon”. Sőt mi több a kihallgatás során azt a nyilatkozatot is kiszedték Jordákyból, hogy a szovjet csapatok bevonulása után a magyar kulturális intézményeket (EME, az egyetem, az EMKE, a magyar színház) és a magyar gazdasági intézményeket (EMGE, szövetkezetek) is támogatta, sőt meghagyta a régi vezetőséget is. Amely a kihallgatótiszt és a koncepció logikáját követve csakis „magyar reakciós, sovén elemekből” állt.

Jordákyt fokozatosan törték meg a kihallgatások alatt. 1953. március 14-i kihallgatása alkalmával például „bevallotta”, hogy a Nékámnak szolgáltatott információk között – korábbi kihallgatásai alkalmával csak általánosan említette, hogy „egyetemi ügyekről tájékoztattam” – a két egyetem statisztikáját közölte (tanárok, hallgatók, költségvetés stb. száma), sőt mi több „bizonyítékokat kerestem, arra, hogy a magyar egyetem rosszabb helyzetben van, mint a román, és a sokat hangoztatott népek egyenlősége csak papíron maradt”. Ezek a mondatai úgy gondolom az akkori (1946-os) őszinte szemléletét tükrözték, mivel már 1945 nyarán felemelte a hangját az intézmények elrománosítása ellen. Kérdése, hogy miért csak ekkor vallott őszintén, korábban miért csak általános jelleggel beszélt a Nékámmal való kapcsolatáról. Ugyanezen a kihallgatáson merült föl az információért cserébe kapott fizetség is. Jordáky a kihallgatótiszt azon kérdésére, hogy Nékám kifizette-e őket, azt válaszolta, hogy őt biztosan nem, a többi letartóztatottról pedig nem tud nyilatkozni. A következő kérdésre – mely szerint akkor miért adott át információkat Nékámnak – Jordáky a már megszokott választ mondta, vagyis „Mind

⁹¹⁴ Lásd: *Revízió vagy autonómia*. I.m. 76

én, mind a többiek azért adtunk információkat, hogy Észak-Erdély Magyarországhoz csatolását szolgáljuk”.⁹¹⁵

A vallatások során Jordáky identitásának elemei sorra lettek a „bűnei” is. Így például „bevallotta”, hogy mind 1944. augusztus 23 előtt is, és utána is a „munkásosztállyal szemben ellenséges tevékenységet folytattam.”⁹¹⁶ Itt felsorolta, hogy 1940–44 között kapcsolatban állt a magyar rendőrséggel és kémelhárítással, adatokat szolgáltatott ki ezeknek a szervezeteknek a szakszervezetekről és a szociáldemokratákról. Szólt az „angol kém, Kovács Imrével” való kapcsolatáról, felemlgette az 1945 őszi találkozóját az angol Reuben Markhammal is. Reuben Markham, a *Christian Science Monitor*ba közölt több cikket, az újságíró 1945-ben hosszabb időt töltött Romániában.⁹¹⁷ A magyar nacionalizmus és a kémtevékenység vádjá mellé még az „osztályellenség” vádat is Jordáky nyakába aggatták. Ezt követően nagyobb nyomás nélkül „bevallott” bármit, amit be kellett, mivel identitásának utolsó elemétől, a „szocializmusától” is megfosztották. A kihallgatást irányító tiszt, Moldovan Iosif 1953. május 5-i összefoglalójában megállapította, hogy Jordáky Lajos „magyar kém” volt. Állítását az alábbiakkal „bizonyította”. Jordáky 1944-ben „információkat” szolgáltatott a nemzeti parasztpárti Kovács Imrének. A kihallgatások szerint ezek az információk a kolozsvári „demokratikus” erők létszámáról, személyi összetételéről, és a szociáldemokratákról szóltak. Csögör rendelőjében még Demeter János, Balogh Edgár, Csögör Lajos és Jakab Sándor voltak jelen a Kovács Imrével való találkozón.⁹¹⁸

Az „angol kém, Kovács Imre” mellett újabb kémgyanus esetnek Jordákyt a Reuben Markhammal való találkozója számított. Az angol újságíróval elsősorban az erdélyi magyarok politikai, kulturális, társadalmi és gazdasági helyzetéről beszélgettek. Így az erdélyi magyar alsó-, közép- és felsőoktatásról tájékoztatta, és a magyar iskolák számát közölte Jordáky az angol újságírónak. Továbbá a romániai magyarok statisztikai adottságait⁹¹⁹ is ismertette. Felesége úgy emlékezett vissza az angol újságíróval való találkozóra, hogy ifj. Teofil Vescan kérdezte Jordákyt „Jelentted ezt?”, mire Jordáky „Hát mégis mit kell jelentsek, nálam naponta százan megfordulnak az irodámban” mondatokkal reagált.⁹²⁰ Azonban a belügyi szervek

⁹¹⁵ Uo. 154.

⁹¹⁶ Uo.

⁹¹⁷ Reuben H. Markham: *Romania under the soviet yoke*. Boston, Meador, 1949.

⁹¹⁸ A fentnevezettek mind letartóztatás alatt voltak akkor. Jakab Sándor esete érdekes, mivel Jakab „mély illegalitásban” volt az észak-erdélyi kommunisták 1941-es bukása, majd az 1943-as letartóztatás-hullám után.

⁹¹⁹ Itt az 1930-as és az 1941-es népszámlálások alapján kellett valamilyen számot közölnön Jordáky. Valószínű, hogy a „kétfélmillió magyar” fordulattal élt, mivel ezt ismételték leginkább a sajtóban 1945-től kezdődően.

⁹²⁰ Molnár Gusztáv interjúja Nagy Máriával. *negy_kek1b*, 02:05:00, Jakabffy Elemér Alapítvány.

„ébersége” már 1945-ben fokozottan irányult a külföldi állampolgárokkal tartott kapcsolatok felé.

Jordákynek a legfontosabb „kém- és hazaárulási tevékenysége” viszont az 1944 nyári-őszi Erdélyi Párti és „progresszív elemek” közötti találkozókra való részvétel lett. Az államvédelmi szervek összefüggést kerestek az Erdélyi Párt elnökének, Teleki Bélának az Észak-Erdély Magyarországon belüli megtartását célzó aktivitása és a későbbi, erdélyi magyar baloldali önszerveződések között. A Securitate koncepciója szerint az egyik automatikusan következett a másiktól, és végeredményben az erdélyi magyar kommunisták végső célja is Észak-Erdély elcsatolása volt. Ezt képviselte a Securitate tisztje, Moldovan is, aki szerint a baloldali tárgyalók – Jordáky, Balogh, Demeter, Csögör – és Teleki Béla megegyeztek, hogy a kommunisták szabadon engedése után befolyásolják a szovjeteket, hogy Észak-Erdély Magyarország része maradjon.⁹²¹

A „Jordáky-csoport” következő tagja, az 1952. augusztus 30-án letartóztatott korábbi kolozsvári alpolgármester, Demeter János volt. Demeter János szerepe az 1944 nyári-őszi tárgyalásokon a testvére, Demeter Béla miatt volt fontos. Demeter Béla ugyanis Teleki Béla titkára volt, és az első találkozót az EP képviselők és a baloldaliak között a lakásán tartották. Kihallgatásai során Demeter rámutatott, hogy a kommunisták 1944 őszi kiengedésében játszott fontos szerepet és „bevallotta, hogy őket [vagyis az észak-erdélyi kommunistákat] fel kívánták használni a fegyverszünet aláírásakor, hogy befolyásolják a szovjeteket Észak-Erdélynek Magyarországnál maradása érdekében”.⁹²² Az 1952. december 6-i kihallgatás alkalmával Demeter „bevallotta”, hogy az 1944 nyári találkozókra határozták el, hogy a Teleki Béla indítványa szerint fegyverszünetet kötnek a szovjetekkel és abban kérik, hogy Észak-Erdélyt magyar szuverenitás alatti megmaradását.⁹²³

Mivel Demeter 1940–44 között a Kisgazdapárt tagja volt, ezért adott volt a Securitate számára az az értelmezés, hogy Demeter 1943-tól Nagy Ferencsel és Tildy Zoltánnal épített ki kapcsolatokat, és 1945–1946 folyamán Nékám Sándor révén több információt küldött a budapesti békeelőkészítő bizottságnak, amelynek tagja volt testvére, Demeter Béla is.

A belügyes hadnagy szerint Demeter Béla, testvére volt a már említett Nagy Ferenc-féle kémhálózat főszervezője volt, és a szálak Demeter Jánosnál összpontosultak: Jordáky Lajos, Balogh Edgár, Csögör Lajos, Venczel József és mások neki adták le az információkat, amit ő

⁹²¹ ACNSAS, P. 000217, dosar 1, 12.

⁹²² ACNSAS, P. 000217, dosar 1, 14.

⁹²³ Uo. 216.

továbbította Demeter Bélának, hogy az a magyar kormánynak és békeelőkészítő bizottságnak terjessze fel.⁹²⁴

Igen súlyos pártvadászat is megfogalmaztak Demeterrel szemben. A szovjet csapatok kolozsvári bevonulása után, Demeter János a börtönből korábban szabadult Simó Gyulával és Jordáky Lajossal létrehozott egy frakciót az RKP-n belül, amely nem fogadta el a bukaresti központ irányvonalát Észak-Erdély kérdésében. A Securitate szerint a Groza-kormány létrejötte után ez a frakció tevékenyen részt vett a „Nagy-féle kémhálózat” működésében és végcélként Észak-Erdély Magyarországhoz csatolását próbálták meg elősegíteni.⁹²⁵

Demeter esetében a „jugoszláv vonalat” is megpróbálták behozni, mivel egyik kihallgatásán⁹²⁶ a Demeter által írt könyvekről faggatták. *A jugoszláv alkotmány* című kötetéről bővebben kellett beszéljen, mivel Demeter rámutatott a „jugoszláv állami életben lezajlott fejlődésre”. A kihallgatótiszt a Bolyai Egyetemet is megpróbálta bevonni, mivel Demeter szerint az egyetem több példányt rendelt belőle a tanszékek számára és Demetert közvetlenül fizette ki. A döntő kérdés ez után következett, vagyis arra voltak kíváncsiak, hogy ki bújtatta fel arra, hogy erről a témáról írjon. Demeter válaszában kijelentette, hogy senki, hanem alkotmányjogi minőségében találta izgalmasnak a témát. A dolog ezt követően az abszurditás jegyeit vette fel. Többek között arról vallották, hogy honnan volt meg neki a jugoszláv alkotmánynak a szövege, milyen utasításokkal együtt kapta meg a szöveget.⁹²⁷

A koncepció bővítését szolgálhatta a vallatóknak az az igyekezete, hogy valamilyen kapcsolatot teremtsenek a „magyar kommunista csoport” és a Luca-csoport között. Jakab Sándort ugyanis a Luca-csoportban tartóztatták le, és Demeter Jánost 1952. december 16-i kihallgatásán „megfeddték”, amiért nem vallotta be, hogy kapcsolatban állt Jakab Sándorral.⁹²⁸

Demeter János 1953. március 21-i kihallgatása példázza leginkább a Securitate céljait és módszereit. A kihallgatótiszt kérdésére, amelyben arról faggatta Demetert, hogy az 1944 őszen Teleki Bélának tett ígéretek közül mit tartottak be, Demeter csak Teleki szovjet fogságból való „megmentését” hozta fel. Miután tudomására hozták Demeternek, hogy erről ők „többet tudnak”, Demeter megtört. Olyan kijelentésekre ragadtatta magát mint, hogy „beismeri”, hogy Simó Gyula, Csögör Lajos, Jordáky Lajos – sőt mi több, még Jakab Sándor is – hozzájárultak Teleki Bélának az Észak-Erdélyt Magyarországnál tartó tervéhez.

⁹²⁴ Uo. 15.

⁹²⁵ Uo. 16.

⁹²⁶ A kihallgatást Piesz Simion vezette. ACNSAS, P. 000217, dosar 1, 241.

⁹²⁷ Uo. 243.

⁹²⁸ ACNSAS, P. 000217, dosar 1, 222.

Demeter szerint a fent megnevezettek bizonyos budapesti körökkel tartották a kapcsolatot, akik ezt a célt akarták megvalósítani. A névsorban Rajk Lászlótól kezdve, Nagy Ferenc, Tildy Zoltán és a bukaresti magyar követség tanácsosai szerepelnek. Például Demeter „bevallotta”, hogy 1944 és 1947 között Csögör többször volt Budapesten és ott Rajkkal, Nagy Ferencsel, sőt Szőnyi Tiborral egyeztetett. Végül arra a kérdésre, hogy a budapestiek miért gyűjtötték az információt, Demeter azzal válaszolt, hogy a béketárgyalásokon akarták felhasználni az észak-erdélyi kérdés rendezése érdekében. A fentebb elhangzottak után a kihallgató tisztnek is feltűnt, hogy saját szerepét nem említette, és amikor ezt felrótta neki, Demeter az „én nem támogattam Észak-Erdély Magyarországhoz csatolását” mondattal válaszolt.⁹²⁹

Demeter 1953 márciusától mindent tagadott. Ha más személyekről kérdezték akkor készségesen válaszolt, jellemzésüket adta, viszont, ha saját szerepét kellett volna beismerni „Észak-Erdély Magyarországhoz csatolásában”, akkor következetesen tagadott. Például 1953. április 6-án az azt firtató kérdésre, hogy a bukaresti követség munkatársainak milyen információkat adott át, Demeter beismerte, hogy többször találkoztak, ám „Erdély kérdéséről nem beszéltünk”. Miután a tiszt megpróbálkozott azzal, hogy úgymint ismert a tevékenysége az észak-erdélyi ügyben, Demeter a „fenntartom a korábbi válaszom” mondattal reagált.⁹³⁰ Tagadó álláspontja esetleg magyarázható lenne azzal, hogy valahonnan tudomására jutott Sztálin halálának híre, ez pedig megerősíthette abban a hitében, hogy hamarosan az ő ügyüket is felülvizsgálhatják.

Miután Demeter megmakacsolta magát, szembesítették a többi letartóztatottal. Így 1953. április 25-én, Jordáky Lajost is behozták Demeter kihallgatására. Jordáky szerint Demeter – Nagy Ferenc és a kispapok – megbízásából 1944 nyarán és őszén tárgyalásokba bocsátkozott Teleki Béla csoportjával, hogy fegyverszünetet kössenek a szovjetekkel és Észak-Erdélyt Magyarországnál tartsák meg. Demeter elismerte, hogy részt vett több találkozón Nagy Ferencsel és Tildy Zoltánnal, viszont a többi következetesen tagadta.

A továbbiak során Jordáky kifejtette, hogy Demeter János testvérén, Demeter Bélán keresztül juttatta el az információkat a budapesti kormánynak és a békeelőkészítő bizottságnak. Jordáky például úgy nyilatkozott, hogy Demeter 1946-ban Nékám Sándort informálta „az úgynevezett »sérelemről«, amelyeket az MNSZ gyűjtött össze.” Jordáky szerint ezt ő onnan tudta, hogy maga Demeter mondta neki, meg egy alkalommal ő is jelen volt egy Demeter–

⁹²⁹ Uo. 267.

⁹³⁰ Uo. 281.

Nékám találkozón, sőt egy másik esetben Nékám mondta el neki, hogy Demetertől is kért ilyen jellegű információkat. Demeter ezután is tagadott, nem ismert el semmit.⁹³¹

Demeternek a Balogh Edgárral való szembesítésekor Balogh azt nyilatkozta, hogy Demeter Észak-Erdélynek a Magyarországhoz való tartozása mellett tette le a voksát az 1944 nyári erdélyi párti-baloldali találkozók alkalmával.⁹³² Demeter ekkor is tagadott.⁹³³

A „Jordáky-csoporthoz” kapcsolt másik egyén a Bolyai Egyetem korábbi rektora, Csögör Lajos volt. Annak ellenére, hogy Csögört már 1949-ben letartóztatták⁹³⁴, nem csatolták át a Márton Áron csoporthoz. Csögör első kihallgatására – most már a Jordáky-csoport tagjaként – 1952. október 29-én – vagyis két hónappal a többiek letartóztatása után – került sor.

Csögör kihallgatásai alkalmával a külföldi finanszírozás kérdése került a vallatók figyelmének középpontjába. Például 1952. december 25-én Csögör a Bolyai Egyetemnek folyósított magyar állami – a Magyar Tanügyminisztérium – támogatásról kellett információkat szolgáltatasson. Csögör szerint Teleki Géza 1945 őszén 200 millió pengővel támogatta az egyetem működési költségeit, a későbbiekben pedig Keresztury Dezső és Ortutay Gyula is hozzájárultak az egyetemi támogatásokhoz. A támogatások a bukaresti nagykövetségen keresztül érkeztek Gyöngyössy István segítségével.⁹³⁵

A csoport negyedik vádlottja Balogh Edgár volt. Balogh Edgár kihallgatását is ugyanaznap kezdték el, mint Jordákyét, vagyis 1952. szeptember 6-án.⁹³⁶ A legelső kérdések Balognak a családját, családi állapotát, tanulmányait, külföldi útjait, politikai tevékenységének az összefoglalóját firtatták. Az 1944 őszi eseményekről faggatva először bukkant fel az Észak-Erdélyi Kommunista Párt szerepe. Balogh Edgár rámutatott, hogy a börtönből kiengedett kommunisták hozták létre és körülbelül a szovjet csapatok kolozsvári bevonulása utánig – Balogh október 15-öt nevezte meg – működött.⁹³⁷ Balogh azt is pontosította, hogy a tartományi bizottságot Jakab Sándor, míg a városi titkárságot Jordáky vezette.

Amikor a csoport többi letartóztatottjáról kellett „beismerő vallomást” tenni, Balogh megtette. Balogh szerint Debrecen „felszabadítása” után a kolozsvári RKP-n belül egy frakció alakult ki, Simó Gyula és Jordáky Lajos vezetésével, akik sikeresen magukhoz csábították Demeter Jánost és ifj. Teofil Vescant is. Sőt Balogh szerint 1945 elején az ODA kongresszus⁹³⁸

⁹³¹ ACNSAS, P. 000217, dosar 1, 305.

⁹³² Uo. 318.

⁹³³ Uo. 319.

⁹³⁴ Ekkor tartóztatták le a „Márton Áron-per” vádlottait.

⁹³⁵ Uo. 376.

⁹³⁶ ACNSAS, P. 000217, dosar 2, 4.

⁹³⁷ Vagyis amíg meg nem érkezett az RKP bukaresti küldöttsége Nicolae Goldberger és ifj. Teofil Vescannal az élen.

⁹³⁸ ODA Központi Tanácsadó Testület február 12–15. közötti kongresszusra gondolhatott.

alkalmával ez a frakció a megjelent küldöttek felét a maga pártjára állította. Ekkor csatlakozott ehhez a frakcióhoz Veress Pál is – nyilatkozta Balogh Edgár 1952. szeptember 18-án.⁹³⁹

A frakcióról szólva Balogh olyan kijelentésekre ragadtatta magát, hogy szerinte azzal bizonyítható a frakció „nacionalista-soviniszta” jellege, hogy szerintük 1945-ben Kolozsváron és egész Erdélyben „magyarok kellett volna alkossák az RKP vezetőségét, mivel ők [mármint a magyarok – A.R.] a munkás elemek, míg a románok csak parasztok, akik képtelenek a vezetésre”. Balogh szerint a Dermata Gárda is ennek a nacionalista frakciónak az irányítása alatt állt. Az egyetemről szólva Balogh úgy informálta a kihallgatótisztet, hogy „az egyetemet egy nacionalista-soviniszta góccá alakították”, mivel a magyar állampolgársággal rendelkező tanárok mellé tanároknak nevezték ki Demeter Jánost és Jordáky Lajost is, s így a „nacionalizmus a diákok körében is elterjedt”.⁹⁴⁰

Balogh szerint egy alkalommal Jordáky személyesen elmondta neki, hogy 1944-ben az volt a célja, hogy a szovjet katonai közigazgatás hosszú időtartamra rendezkedjen be, mivel „valódi demokrácia, csak szovjet adminisztráció alatt valósulhat meg.” Balogh szerint ezzel Észak-Erdélyt „függetlenítették volna gazdaságilag Románia többi részétől”. Simó Gyula úgy beszélt több alkalommal, hogy a „magyarok jobb kommunisták, mint a románok”, ezért is Észak-Erdélynek Magyarországnál kell maradnia. Balogh szerint előzetesen megbeszélték, hogy ha ez nem valósul meg, akkor Erdély autonómiáját tűzik zászlójukra. Az autonomista csoporthoz csatlakozott ifj. Teofil Vescan is.⁹⁴¹

A csoporthoz csatolt ötödik személy – akivel a letartóztatottak, majd vádlottak soha nem találkoztak korábban – Székely András, marosvásárhelyi orvostan hallgató volt. Székely első kihallgatására 1951. augusztus 15-én került sor. Az ő vallatásával az 1940–44 közötti diákszervezeteket (a KMDSZ-t) próbálták meg diszkreditálni és fasiszta szervezeteknek beállítani. 1952. december 13-án Székely András például azt nyilatkozta, hogy „a diákszervezetnek nacionalista jellege volt, célja az volt, hogy a magyar ifjúságon belül megőrizze a nacionalista hangulatot és meggátolja a pártvonal érvényesülését a szervezetben”.⁹⁴² Egy későbbi alkalommal a diákszervezetet „paramilitáris-fasiszta” szervezetnek titulálta, amelynek célja „Észak-Erdélynek a Magyarországhoz való csatolása volt”.⁹⁴³

⁹³⁹ ACNSAS, P. 000217, dosar 2, 30.

⁹⁴⁰ Uo. 31.

⁹⁴¹ ACNSAS, P. 000217, dosar 2, 31.

⁹⁴² Uo. 168.

⁹⁴³ Uo. 171.

A „Jordáky-csoport” kihallgatásairól általánosan a következőket lehet megállapítani. A letartóztatottakat változó intenzitással vetették alá a kihallgatásoknak. 1952 végéig általában naponta, majd a következő évben ritkuló gyakorisággal zajlottak a beszélgetések. Az időpontok is váltakoztak. Volt, amikor egyik reggeltől másnap reggelig tartó kihallgatás volt, de volt olyan is, hogy csak 1-2 órát tartott. Testi erőszak nyomai a jegyzőkönyvekből nem derülnek ki, Balogh Edgár memoárjában nem említette ezt a kérdést, Jordáky „kihallgatási élményeiről” és börtönéveiről személyes forrás nem maradt meg. Naplójában egyetlen mondattal jellemezte a kihallgatásokat: „*A vizsgálatot »a meg nem engedett eszközök« jellemezték.*”⁹⁴⁴ Ebből arra lehet következtetni, hogy fizikai és pszichológiai terrorral (az alvás megvonása, családtagokkal való zsarolás stb.) próbálták a vádlottakból a vallomásokat kicsikarni. Közvetve Csögör Lajostól lehet következtetni Jordáky élményeire: Csögör elmesélte a nyolcvanas években, hogy kihallgatása során egy alkalommal a Securitate-tiszt miután megelégedte Csögör tagadását, öt napig tartotta ébren a kihallgatósobában. A végén Csögör már módosult tudatállapotba került, hallucinált, és végül aláírta az elé helyezett papírt. Csögör esetében is előkerült a családdal való zsarolás, állítólag ezzel vették végrevényesen rá arra, hogy aláírjon. „Verni nem vertek egyáltalán” – mesélte.⁹⁴⁵

Számíthatott az is, hogy a „kommunista identitásukra” hivatkoztak és így követelték a beismerő vallomások aláírását. A kihallgatottak először „pártfegyelmi eljárásként” tekintettek a letartóztatásukra, és abban bíztak, hogy hamarosan szabadlábra kerülnek. Amint a kihallgatások egyre „brutálisabbak” lettek, azután vették észre a vádlottak, hogy itt nem csak „elhajlás”, esetleg „autonomizmus” a vád, hanem a hazaárulás, az idegen hatalmaknak való kémkedés bűne szerepel. Ezt követően sorra megtörték és „vallottak”. Mindebből az látszik, hogy a román állambiztonság román nemzeti szemszögből közelítette meg a kérdést, mivel a hazaárulás vádját fogalmazta meg Jordákyékkal szemben. Az osztályszempontok („munkásosztály érdekeivel ellentétes viselkedés”, „burzsoázia uralma” stb. szövegek) csak a vádak összefoglaló lista végén szerepeltek.

A vádlottak a másik által „bevallott” eseményekről már a börtönben értesültek, Jordáky egyik későbbi naplóbejegyzésében emlékezett erre az eseményre, amikor egyik volt rabtársával találkozott a kolozsvári utcán. „*1953 tavaszán voltunk együtt több mint két hónapig*[a börtönben

⁹⁴⁴ EME, Jordáky-hagyaték, I/2, 1955. 05. 27-i naplóbejegyzés.

⁹⁴⁵ Csögör István (szerk.): *Csögör Lajos börtönévei (1949–1955)*. Kolozsvár, Polis, 2010, 103–109.

– A.R.]. *Demeter cellájából jött és sok érdekességet mesélt róla, ő informált t.k.*⁹⁴⁶ *a kihallgatása lényegéről. Nagyon rendes ember volt.*⁹⁴⁷

7.3. A „Jordáky-csoport” bírósági tárgyalásai

Miután véget ért a vizsgálati időszak, 1953. augusztus 27-én Butyka Ferenc⁹⁴⁸ és Moldovan Iosif Securitate tiszték összeállították az összefoglaló jelentést az „1944–46 között Észak-Erdélyben Magyarország javára kémkedő egyénekről”. Egyben javasolták Jordáky Lajos, Demeter János, Balogh Edgár, Csögör Lajos és Székely András vád alá helyezését és bíróság elé állítását. Veress Pál és Nemes József esetében „mivel nem derült ki, hogy kémkedtek volna” szabadlábra helyezésüket javasolták.⁹⁴⁹

1953. október 31-én a bukaresti katonai bíróság előzetesen vizsgálta a „Jordáky-csoport” dossziéit. A felgyűlt anyag alapján arra a következtetésre jutott, hogy a vádlottak államellenes cselekedeteket követtek el. „Idegen hatalmakat” tájékoztattak az ország belügyének számító kulturális, társadalmi, gazdasági helyzetről. A tájékoztatások célja a párizsi magyar békedelegáció megsegítése volt Észak-Erdélynek a Magyarországhoz való csatolása érdekében. Mivel a bűncselekményeket a nagyváradi katonai bíróság körzetében követték el, ezért a bukaresti katonai bíróság az ügyet átutalta az előbbinek az ügykezelésébe.⁹⁵⁰

A „Jordáky és társai-csoport” tárgyalására tehát Nagyváradon került sor. Balogh Edgár a börtönből kifelé jövet egy pillanatra megpillantotta „Jordákyt és Demetert. Váratlanul felbukkant Csögör is, tehát idekapcsolták”.⁹⁵¹ A letartóztatottakat vonatra tették, katonai őrizet mellett 1953. november 6-án érkeztek meg a nagyváradi katonai bíróság celláiba.⁹⁵² Jordáky felesége úgy tudta meg, hogy Nagyváradon éppen zajlik a tárgyalás, hogy Balogh Edgár, megidézttette Nagy Tibor ügyvédet⁹⁵³, és Balogh kérte, hogy Nagy Tibort hallgassák ki. Nagy Tibor pedig értesítette a feleségeket, hogy a tárgyalásra Nagyváradon fog sor kerülni.⁹⁵⁴ A vád

⁹⁴⁶ tulajdonképpeni

⁹⁴⁷ EME, Jordáky-hagyaték, I/2, 1955. 12. 9-i naplóbejegyzés.

⁹⁴⁸ Butyka Ferenc (1920–1997), Kolozsváron született Securitate ezredes. Több per vizsgálati szakaszát vezette, legismertebb Vasile Luca pere volt. 1963-ban nyugdíjazták.

http://www.cnsas.ro/documente/cadrela_securitatii/BUTYKA_FRANCISC.pdf (letöltve: 2020. 03. 3).

⁹⁴⁹ ACNSAS, P. 000217, dosar 9, 374–387.

⁹⁵⁰ Uo. dosar 2, 235.

⁹⁵¹ Balogh Edgár: Férfimunka. I.m. 377.

⁹⁵² ACNSAS P. 000217, dosar 2, 238.

⁹⁵³ 1940–44 között ügyész volt a kolozsvári bíróságon. Szerepe volt a kommunista rabok 1944. szeptemberi kiengedésében. Később a kolozsvári népbíróságon több vádlott védelmét is ellátta.

⁹⁵⁴ Molnár Gusztáv interjúja Jordákyné Nagy Máriával. negy_kek1b, 02:26:00, Jakabffy Elemér Alapítvány.

alá helyezettek feleségei, így Baloghné Máté Rebeka, Falk Erzsébet, Demeter János felesége és Jordákné Nagy Mária is átutaztak Nagyváradra.

A tárgyalást 1954. január 7-én nyitották meg.⁹⁵⁵ A vádlottak ügyvédei⁹⁵⁶ arra való hivatkozással, hogy egy nappal korábban kaptak idézést, kérték a tárgyalás elnapolását. A katonai bíróság, ahova az ügy tartozott beleegyezett ebbe, és a tárgyalást 1954. január 21-ére halasztotta.⁹⁵⁷

A vádirat⁹⁵⁸ szerint a vádlottak – Jordáky Lajos, Demeter János, Csögör Lajos, Balogh Edgár és Székely András – 1939 előtt mindannyian a Szociáldemokrata Párt tagjai voltak.⁹⁵⁹ A szociáldemokrata párttagsággal az éppen folyamatban levő párttisztogatást próbálták meg legitimálni.⁹⁶⁰ A vádemelés logikája szerint a vádlottak szociáldemokrata párttagságából egyenesen következett a „társadalmi kérdésekben felvett jobboldaliság, opportunizmus, frakciós tevékenység, nacionalizmus, a munkásosztály érdekeivel ellentétes egyének, árulók, a nemzetközi nagyburzsoázia szolgálatában”.⁹⁶¹ A vádemelés kiindulópontját az 1944-es németellenes összefogás és az EP-vel, illetve Teleki Bélával való tárgyalások képezték.

A vád szerint a vádlottak Teleki Bélával egyetértésben Észak-Erdélynek a Magyarországhoz való csatolását készítették elő. Miután Telekit letartóztatták a szovjetek, a vádlottak petícióval fordultak a szovjet hadvezetéshez és az ezért szabadon engedte Telekit, aki később „Nyugatra szökött”. Miután Észak-Erdélybe visszatért a román közigazgatás, „a vádlottak beférköztek az RKP-ba és az MNSZ vezetőségébe, hogy tovább szítsák a román és magyar dolgozók között az ellentéteket”. A vádirat szerint a vádlottak valódi áruló mivolta a párizsi béketárgyalások környékén derült ki. Ekkor ugyanis „azzal a céllal, hogy Észak-Erdélyt Magyarországhoz csatolják egy sor információt gyűjtöttek össze, amelyet az imperialista kém Nagy Ferencnek juttattak el, hogy a magyar kormány mindazt felhasználhassa a párizsi béketárgyalásokon.”⁹⁶² A vádirat a vádlottak egyéni tevékenységének az ismertetésével folytatódott.

Jordákyról megállapította, hogy 1932-es szociáldemokrata pártba való belépése óta a párt tevékenységét gátolta. Ezt az állítást szerintük alátámasztotta Jordáky vallomása, amelyben

⁹⁵⁵ ACNSAS, P. 000217, dosar 2, 282.

⁹⁵⁶ Jordákyt és Balogh Edgárt Nagy Tibor ügyvéd, Csögör Lajost Tunyogi Csapó Gyula, Demeter Jánost Grosariu Aurelian és Székely Andrást Hosu Iuliu védték.

⁹⁵⁷ ACNSAS, P. 000217, dosar 2, 282.

⁹⁵⁸ 1953. december 10-én állították össze.

⁹⁵⁹ Ez nyilvánvaló csúsztatás, a fentiek közül csak Jordáky volt a szociáldemokrata párt tagjai.

⁹⁶⁰ 1948-ban az RKP és az RSZDP egyesülési kongresszust tartott, létrehozva a Román Munkáspártot (RMP). Valójában az RKP bekebelezte a szociáldemokraták balszárnyát, akiktől aztán az ötvenes évek elején megszabadult.

⁹⁶¹ ACNSAS, P. 000217, dosar 2, 255.

⁹⁶² Uo. 256.

beismerte, hogy 1940–44 között mind Kovács Imrét, mind pedig a magyar állami rendőrséget informálta az SZDP összetételéről, tevékenységéről stb. A sort folytatva Jordáky bűnéül rótták fel az RKP vonaláról való elhajlást, amely szerint „Jordáky uszította a magyar munkásokat a román parasztok ellen”. Továbbá Jordáky angol újságíróknak közölt különböző információkat, „kémkedésének” csúcspontjául pedig a Nékám Sándoron Nagy Ferencnek küldött különböző anyagoknak a béketárgyalásokon való felhasználása jelentette.⁹⁶³

Demeter Jánosról is megállapították, hogy 1932-ben belépett az RSZDP-be.⁹⁶⁴ Fő tevékenysége azonban 1944 őszén bontakozott ki. A vádirat szerint „vezető pozícióba kerülve áruló politikát folytatott, mivel támogatta az áruló Kurkót”. Mint volt kisközgazda Nagy Ferencet és Tildy Zoltánt informálta az erdélyi magyarság helyzetéről, amelyet testvérén, Demeter Bélán keresztül juttatott ki Budapestre. A vádirat azt is megemlíti, hogy Demeter a szembesítések során tagadta a kémkedés vádját, és ezt az álláspontját a vádemelés után is fenntartotta.⁹⁶⁵

A vádirat szerint Csögör Lajos is „csatlakozott” a párizsi békeszerződésre anyagokat gyűjtők táborához. A bukaresti követség tanácsosán, Gyöngyössy Istvánon keresztül tájékoztatta a magyar kormányt az egyetemről, az erdélyi magyar mintagazdaságok és szövetkezetek helyzetéről. Továbbá Csögör beismerte, hogy Demeter Bélának és Venczel Józsefnek is átadott információkat, sőt „leleplezte Demeter Béla hazaárulását is a szembesítés során”.⁹⁶⁶

A következő vádlottról – Balogh Edgárról – a vádirat azt állapította meg, hogy részt vett az 1944 őszi tárgyalásokon és egyetértett Teleki Bélának a szovjetekkel megkötendő fegyverszüneti tervével. Balogh támogatta „Kurkó ellenforradalmi tevékenységét”, ismerte és tájékoztatta Kovács Imrét különböző kérdésekről, valamint tudomása volt arról, hogy Nékám Sándor kémhálózatot működtetett, amelyben a vádlottak részt vettek. Balogh továbbá rámutatott vallomásai során arra, hogy „Demeter János és Jordáky Lajos Erdély autonómiáját akarták”.⁹⁶⁷

Az ötödrendű vádlottról, Székely Andrásról a vádirat megállapította, hogy ő is részt vett a kémhálózat tevékenységében és a marosvásárhelyi iskolák adatait, statisztikai táblázatait juttatta el a Nagy Ferenc vezette magyar kormánynak.

A felsoroltak alapján a vádirat arra a következtetésre jutott, hogy Jordáky Lajos, Demeter János, Csögör Lajos és Székely András megszegték a büntető törvénykönyv 184.

⁹⁶³ Uo. 257–258.

⁹⁶⁴ Ennek eddig nyomát nem találtam.

⁹⁶⁵ ACNSAS, P. 000217, dosar 2, 259.

⁹⁶⁶ Uo.

⁹⁶⁷ Uo. 260.

pontját, és mint ilyen hazaárulásban vétkesek. Balogh Edgár pedig azzal, hogy segítette a korábban felsorolt személyeket a büntetőtörvénykönyv 184. és 121. pontját sértette meg, ezért mint „hazaárulásban bűntárs” vád alá helyezését rendelték el.⁹⁶⁸

A per a vádlottak kihallgatásával vette kezdetét. Jordáky ekkor részletesen elmesélte a Markhammal 1945 októberében lezajlott találkozóját. Úgy emlékezett, hogy Markhamot egyetemi és az erdélyi magyarok oktatási ügyeiről tájékoztatta. Valamint közölte vele Erdély etnikai arányait is. Jordáky szerint „55-60%-nyi román, 30–35%-nyi magyar és a többi pedig különböző más nemzetiséget” közölt az angol újságíróval. Jordáky még azt is megállapította, hogy nem gondolja, hogy felülbecsülte volna a magyarok arányát Erdélyben.

A Nékámmal való kapcsolatra rátérve rámutatott arra, hogy egyetemi dékáni minőségében különböző információkat közölt vele. Egy konkrét esetet is elmesélt, amikor „Demeter János lakásán egy kávé mellett összegyűlt Demeter János, Demeter Béla, Venczel József, Csögör Lajos, Veress Pál, Simó Gyula és én” és ott Erdély kérdéséről és az 1946-os békekonferenciáról beszélgettek. Jordáky szerint ekkor ő kijelentette, hogy Erdély „mindenképp Romániához fog tartozni”.⁹⁶⁹ Az 1944 őszi találkozókkal kapcsolatban arra mutatott rá, hogy „taktikai szempontból” elfogadta Teleki Bélának az Észak-Erdély jövőjére vonatkozó tervét. Felesége szerint Jordáky nem kívánta Észak-Erdély Magyarországhoz való csatolását. Szerinte Jordáky a tárgyaláson „részletesen kifejtette, hogy mi értelme lett volna 2-3 megyét odacsatoltatni – mert a fegyverszüneti egyezmény értelmében akkor legfeljebb erről lett volna szó – mert minél többen élünk itt, annál több jogunk van.”⁹⁷⁰

Ezután áttért saját verziójának a felvázolására. Szerinte nacionalista elhajlások jellemezték a megnyilvánulásait – amelyet az 1940–44 közötti magyar éveknek és az SZDP tagságának tudott be – amikor az egyetemi diáksággal tartotta a kapcsolatot. Jordáky szerint az volt a célja, hogy Erdélyben tartsa a diákokat, mivel nagyon sokan a menekülésen, s kitelepedésen gondolkodtak, ám ő ezt megelőzve arra bízta őket, hogy maradjanak, mivel „Erdély autonóm lesz”. Szerinte ez a koncepciója gyerekkora óta állandó elem volt a gondolkodásában.⁹⁷¹ Mentségére azt hozta fel, hogy akkor, amikor Markhammal és Nékámmal közölte az egyetemi, demográfiai, oktatási, kulturális stb. adatokat „nem tudtam, hogy

⁹⁶⁸ Uo. 261.

⁹⁶⁹ ACNSAS, P. 000217, dosar 2, 306.

⁹⁷⁰ EME, Jordáky-hagyaték, II/21, Jordákyné Nagy Mária levele Augustin Alexa főügyészhez. 1954. augusztus 17.

⁹⁷¹ ACNSAS, P. 000217, dosar 2, 308.

megsértem az ország törvényeit, és csak utólag, Tito leleplezése és önkritika után jöttem rá mit tettem.”⁹⁷² Végül kijelentette, hogy nem ismeri Székely Andrást, most látta életében először.⁹⁷³

Demeter János csak annyit ismert el a bíróság előtt, hogy ismerte Nékámot. Am úgy nyilatkozott, hogy Nékám tőle nem kért adatokat, mivel „megrögzött kommunistaként ismert, aki 1932 óta harcoltam a magyar burzsoázia és revizionizmus ellen”. Markhamot nem ismerte, és 1946. február óta megszakította a baráti kapcsolatai Jordákyval azért, hogy nehogy az a látszat alakuljon ki, hogy szolidáris volt vele a pártkizárása óta. Tagadta, hogy a Jordáky által mondottak igazak lettek volna, és Demeter azt állította, hogy semmilyen találkozón nem vett részt, ahol Nékám is jelen volt. Demeter azt is tagadta, hogy segített volna Teleki Bélának. Végül pedig azt nyilatkozta, hogy Erdély kérdésében 1944. augusztus 23. óta következetes volt. Felhozta védelmére, hogy megszavazta az MNSZ határozatát, amelyben elítélték a második bécsi döntést. Végül pedig egy svájci útja során, 1949-ben kijelentette, hogy a „nemzetiségi kérdést Romániában már megoldották”.⁹⁷⁴

Csögör Lajos beismerte, hogy Nékámnak és Gyöngyössy Istvánnak az egyetemről közölt információkat. Csögör úgy emlékezett, hogy Venczel közölte vele, hogy „Demeterrel és Jordákyval dolgoznak egy anyagon, amit el kívántak juttatni a békekonferencia elé.” Csögör említette meg először, hogy a Demeter fivérek között igen erős ellentét volt, mivel az „egyik burzsoá, míg a másik kommunista” volt.⁹⁷⁵

Balogh Edgár bíróság előtti kihallgatását Demeter János elleni támadással kezdte.⁹⁷⁶ Balogh szerint az MNSZ-ben mindenki úgy tekintett Demeterre, mint aki az RKP-ben a Simó-frakció tagja. Balogh szerint ez a frakció „magyar nacionalista” volt és az volt az álláspontjuk, hogy az erdélyi kérdés még nincs lezárva és még lehetséges a Magyarország javára való döntés. Balogh saját bűneinek Venczel József kooptálást az MNSZ agrárbizottságába, és Nagy Gézának az MNSZ oktatási bizottság elnökéül való megválasztását tartotta. Balogh szerint ő is „nacionalista elhajló” volt, mivel „megfertőzte a nemzeti egység” gondolata. Am miután a párt⁹⁷⁷ rámutatott a helyes vonalra, Balogh azt követte. Balogh arra is rámutatott, hogy 1946 elején megszakította a kapcsolatot Jordákyval. Indoklásában nem Jordáky pártkizárását, hanem azt hozta fel, hogy „Jordáky elégedetlen volt MNSZ nemzetiségi politikájával, ezért

⁹⁷² Uo.

⁹⁷³ Uo. 309.

⁹⁷⁴ Uo. 310–311.

⁹⁷⁵ ACNSAS, P. 000217, dosar 2, 312–314.

⁹⁷⁶ „Az ítélet ismerete előtt még Zsiláván is kitarított néhány olyan vádaskodása mellett, amelyeket az ankét során vállalt és a szemünkbe mondott. Valószínűleg addig titokban még remélte, hogy menekül s az ügye elválík a miénktől.” Lásd: Demeter Zayzon Mária: *Zsilava odúiban*. I.m. 66.

⁹⁷⁷ Vasile Lucanak az „elvtelen magyar egység” elleni cikkére utalok.

számtalanszor összevesztünk, amikor ő ezt felhozta.”⁹⁷⁸ Demeter Jánosnak a nemzetiségi kérdésben elfoglalt álláspontjáról Balogh úgy nyilatkozott, hogy ő azt észlelte, hogy a békeszerződés aláírásáig Demeter határozatlan volt. Szerinte az erdélyi magyaroknak a nagyhatalmak döntéséig várakozó álláspontra kell helyezkedni és nem mehetnek a döntések elébe.⁹⁷⁹ Balogh szerint Demeter a békeszerződés aláírása után „rehabilitálódott”.⁹⁸⁰

A „Jordáky-csoport” csatolt hallgatót, Székely Andrást a vádlottak közül Csögör kivételével akkor látták először éltükben. Ő arra mutatott rá, hogy a diákok célja Észak-Erdélynek a Magyarországhoz való visszatérése volt és ezért a diákszervezeteken keresztül közölték a budapesti kormánnyal az összegyűjtött információkat.⁹⁸¹

A tárgyalás során Demeter János tanúnak idézte meg Kohn Hillelt, aki meg is jelent a tárgyaláson. Kohn Hillel azt nyilatkozta, hogy 1946-tól kerültek szorosabb kapcsolatba Demeterrel, amikor ő is a Bolyai Egyetemre került. Szerinte Demeter „nem állt kapcsolatban testvérével, Demeter Bélával és közte meg Venczel József között ellenséges volt a viszony, mivel Demeter Venczelt „reakciónak” tartotta. Kohn Hillel arról is beszámolt, hogy egy alkalommal Demeter közölte vele, hogy bizalmatlan Jordákyval szemben.”⁹⁸² Demeter másik tanúja, Neumann Jenő nagy vonalakban ugyanezeket nyilatkozta. Vagyis, Demeter ellenséges viszonyban volt Venczel Józseffel és „1946-ra annyira megromlott a viszonyuk Jordákyval, hogy a családok közt is ellenséges lett a viszony.”⁹⁸³ A vád tanúja, Teleki Ádám nem jelent meg aznap.

Ezt követően Jordáky és Balogh ügyvédje kérte Pop Mihai (Mișu) és Teofil Vescan tanúskodását a védelem mellett. A többi vádlott más neves erdélyi személyek tanúskodását vetette fel. A bíróság ezt követően elhalasztotta a tárgyalást 1954. február 27-re és a fent megnevezettek részvételét is jóváhagyta.⁹⁸⁴

A február 27-i tárgyaláson az első tanú Teofil „Filu” Vescan volt. Vescan úgy nyilatkozott, hogy 1942 óta ismerte Jordákyt. Szerinte Jordáky 1940–44 között jóindulattal viseltetett a román nemzetiséggel szemben. Vescan szerint a „felszabadulás” után Jordáky „lelkesen” dolgozott, viszont voltak kisebb hibái is. Ide Jordákynek az erdélyi autonómia túlzott követelését róta fel, ám kihangsúlyozta, hogy Jordáky „csak a Románián belüli autonóm Erdéllyel számolt”. Vescan még Jordákynek *Az erdélyi társadalom szerkezete* című brosuráját

⁹⁷⁸ Uo. 316.

⁹⁷⁹ Ahogyan a Százask Intézöbizottság nyilatkozatával tették.

⁹⁸⁰ Uo. 318.

⁹⁸¹ Uo. 319.

⁹⁸² Uo. 302–303.

⁹⁸³ ACNSAS, P. 000217, dosar 2, 304.

⁹⁸⁴ Uo. 320–322.

is felhozta Jordáky védelmében. Szerinte itt Jordáky világosan kimutatta Erdélynek a román többségét.⁹⁸⁵ Azt nyilatkozta az ügyről, hogy „ez pártügy, nem bírósági ügy”.⁹⁸⁶ Vescan a többi vádlottról is közölte a véleményét. Szerinte Csögör sokat és jól dolgozott a prefektúrán, majd a magyar egyetemen is. Egyetemi hibájának azt tartotta, hogy Csögör nagyon sok magyar állampolgárságú tanárt hívott meg az egyetemre, aki Vescan szerint „reakciósok” voltak. Továbbá arról is szólt, hogy Csögör aktívan hozzájárult a román egyetem kolozsvári visszatéréséhez, amiért a „magyar burzsoák az áruló címkét akasztották rá”.⁹⁸⁷ Balogh Edgárról sommásan az nyilatkozta, hogy a „valóságtól elrugaszkodott fantaszta” volt.⁹⁸⁸ Az 1954. február 27-i tárgyaláson a kért tanúk közül többen nem jelentek meg. Például Pop Mihail sem, akit Jordáky ügyvédje ismételtelen beidézett.

A tanúk meghallgatása után Demeter János feltételes szabadlábra helyezését kérte, mivel azt állította, hogy az eddigiek során a vád nem tudta rájuk bizonyítani a vádat és ő – mármint Demeter – beteg és orvosi kezelésre szorul. A többi vádlott is csatlakozott az ideiglenes szabadságot kérvényezőkhöz, csak a motiváció tért el Demeterétől, szerintük „túl sokat időt töltöttek letartóztatva”. A katonai bíróság megtagadta a szabadon bocsátást.

Mivel a vád tanúi sem jelentek meg – Teleki Ádám és Venczel József, akik éppen a nagyenyedi börtön falai között raboskodtak – a bíróság ismét elnapolta a tárgyalást. Az új időpontot egy hónappal későbbre, 1954. március 27-re tűzték ki.⁹⁸⁹

Időközben Nagyváradra szállították Venczel Józsefet, aki 1954. március 16-i tanúvallomásában az állította, hogy 1944-45 fordulóján ő és Demeter Béla olyan anyagok összeállításán dolgoztak, amelyeket a magyar béke delegáció felhasználhatott a béketárgyalásokon. Venczel úgy nyilatkozott, hogy Jordáky Markhammal az „erdélyi kérdésről” beszélt. Továbbá Venczel szerint Demeter János tudatában volt testvére, Demeter Béla küldetésének. A vádlottak mindannyian adtak információkat Nékám Sándornak és Gyallay-Pap Domokosnak, akik a bukaresti magyar követségen keresztül csempészték Budapestre azokat.⁹⁹⁰

Teleki Ádám ugyanaznap tanúvallomásának a kulcs-állításai az volt, hogy a „Teleki Béla-féle terv” szerint, ha a szovjet megszállást követően mégsem marad magyar közigazgatás alatt az észak-erdélyi terület, akkor „az ellenállási mozgalom résztvevői” létrehoznak egy

⁹⁸⁵ Uo. 349–351.

⁹⁸⁶ Molnár Gusztáv interjúja Jordákyné Nagy Máriával. *negy_kek2b*, 02: 31:00, Jakabffy Elemér Alapítvány.

⁹⁸⁷ Uo. 356.

⁹⁸⁸ Ezt a véleményt nagyon sokan osztották Balogh Edgárról. Jordáky is nem egyszer írta le a naplójába a „fantaszta” kifejezést Edgárral kapcsolatban.

⁹⁸⁹ ACNSAS, P. 000217, dosar 3, 374–376.

⁹⁹⁰ Uo. 399–400.

hálózatot, amely statisztikai, demográfiai, gazdasági kulturális adatokat gyűjt Észak-Erdélyben azzal a céllal, hogy segítse a magyar béke delegáció működését Párizsban.⁹⁹¹ Teleki tanúvallomásaiban Demeter Bélát és a bukaresti magyar követség tanácsosait nevesítette a kémhálózat fejeinek, és szerinte a vádlottak mindannyian közreműködtek az információgyűjtésben. Teleki azt is állította, hogy Demeter János úgy nyilatkozott neki, hogy szerinte Észak-Erdélynek vissza kellene térni Magyarországhoz.⁹⁹²

Mivel a nagyváradi területi katonai bíróság nem hozott azonnali, súlyos ítéletet Bukarest közbelépett. 1954. március 22-én összeült legfelsőbb katonai bíróság Alexandru Petrescu⁹⁹³ ezredes vezetésével. Azzal az indoklással, hogy az ügy „rendkívül fontos”, valamint, hogy az ítélet „megfelelő” legyen Jordákyék tárgyalását áthelyezték a bukaresti katonai bíróságra.⁹⁹⁴ Jordákynek később tudomására jutott, hogy a nagyváradi katonai törvényszék elnöke „1953 őszén azt az utasítást kapta a Belügyminisztérium államvédelmi osztályának egyik őrnagyától, hogy ügyünkben halálos ítéletet kell hoznia. A Pătrășcanu-per előtt kellett volna ítélni. Bánye áttanulmányozta az iratokat és megállapította, hogy nincs bűncselekmény, ami miatt elítélhetne. Nem mert szembekerülni a belügyminiszterrel sem. A tárgyalás előtt beteget jelentett s átadta egy kapitánynak azzal a megjegyzéssel, hogy nem látja bűnösségünket...” – jegyezte fel három évvel később Jordáky, amikor az utcán találkozott a katonai törvényszék volt elnökével.⁹⁹⁵

„A Nagyváradon történt kihallgatás és a tanúk vallomása során kitűnt, hogy ezek az emberek nem bűnösök. És egész biztos vagyok benne, hogy azért is kellett Bukarestbe vinni az ügyet, hogy ott – amint mi személyesen is megállapíthattuk – egy-kettőre, titokban hozzanak egy ítéletet, és leküldjék egy bányá mélyére, hogy ott pusztuljanak el, csak azért, mert becsületesen harcoltak egy életen keresztül a szocializmusért és az emberi jogokért.” – közölte a főügyésznek írott levelében Jordáky felesége is a tárgyalás Bukarestbe helyezésével kapcsolatban.⁹⁹⁶

Miután Bukarestbe szállították őket, kiírták az új tárgyalás időpontját is, 1954. április 13-át.⁹⁹⁷ Miután április 13-án több tanú – így a vád tanúi közül Venczel József és Teleki Ádám

⁹⁹¹ Uo. 402–403.

⁹⁹² Uo. 404.

⁹⁹³ Alexandru Petrescu (1895–1977), katonai ügyész, bíró. A két világháború között leginkább a kommunistaellenes perekből ismert, például 1936-ban ő ítélte el Ana Paukert Craiován. 1945 után is folytatta pályafutását, a Maniu-perben például ő ítélezett és 1947-ben életfogytiglani fogságra ítélte a volt parasztpárti politikust.

⁹⁹⁴ ACNSAS, P. 000217, dosar 3, 5.

⁹⁹⁵ EME, Jordáky-hagyaték, I/2, 1956. 10. 9-i naplóbejegyzés.

⁹⁹⁶ Uo. II/21, Jordákyné Nagy Mária levele Augustin Alexa főügyészhez, dátum nélkül.

⁹⁹⁷ ACNSAS, P. 000217, dosar 3, 10–18.

– nem jelentek meg, az újabb tárgyalási napot 1954. április 26-ára halasztották.⁹⁹⁸ A bukaresti tárgyalás már nem volt nyilvános, így a Bukarestbe leutazott feleségek nem vehettek részt rajta.⁹⁹⁹

Jordáky az 1954. április 26-i tárgyaláson ismertette a politikai pályáját. A Nékámmal való kapcsolatát firtató kérdések esetében mintha megmakacsolta volna magát. Úgy nyilatkozott, hogy Nékámmal kétszer találkozott és csak a Jog- és Közgazdaságtudományi kar megszervezésével kapcsolatos eseményeket beszéltek meg, ilyen típusú „információkat” adott Nékámnak. Azt is hozzátette, hogy Nékám soha nem említette neki Nagy Ferencet. Az angol újságírókkal való beszélgetéseit is „minimalizálta”, vagyis azt nyilatkozta, hogy a szakszervezetekről, a sajtóról, a gazdasági helyzetről közölt általánosságokat. A bíróság előtt azt is felvázolta, hogy egy alkalommal Nékámmal közölte, hogy „Erdély Romániánál kell maradjon, de Erdélynek magyar autonómia kell”.¹⁰⁰⁰ Továbbá azt állította, hogy 1945 júniusában Demeter János lakásán találkozott testvérével, Demeter Bélával, ahol az „erdélyi kérdésről” beszélgettek. Vallomását azzal zárta, hogy 1946 márciusa után nem állt kapcsolatban a letartóztatottakkal.¹⁰⁰¹

Demeter János megmaradt a szinte mindent tagadó álláspontján. Szerinte részt vett az EP és baloldaliak közötti tárgyalásokon, segített kiengedni a börtönben raboskodó kommunistákat, ám nem szolgáltatott „belügyinek számító” információkat sem Nékámnak, sem más magyar követségi tanácsosnak. Testvérével való kapcsolatát is minimalizálta, mint mondta Demeter pár napot volt nála Kolozsváron, és az alatt nem tudja kivel találkozott.¹⁰⁰²

Csögör Lajos tagadta, hogy tudta volna, hogy Demeter Béla a békeelőkészítő bizottság tagja volt, csak azt vallotta be, hogy Venczel a magyar mintagazdaságok statisztikáját kérte el, amelyet továbbítani kívánt a békekonferenciára. Csögör azt állította, hogy Demeter Bélával csak az egyetemről beszélt. A tárgyalás során ismét Venczelről kérdezve, Csögör azt nyilatkozta, hogy Venczel közölte vele 1945 nyarán, hogy Jordákyval a békekonferencia elé küldendő anyagon dolgoztak.¹⁰⁰³

Balogh Edgár a Nékámmal való találkozókról szólva úgy nyilatkozott, hogy csak egy alkalommal találkozott vele, és az is a békekonferencia után történt.¹⁰⁰⁴

⁹⁹⁸ Uo. 23.

⁹⁹⁹ EME, Jordáky-hagyaték, II/21, Jordákyné Nagy Mária levele Augustin Alexa főügyészhez, dátum nélkül.

¹⁰⁰⁰ ACNSAS, P. 000217, dosar 3, 71.

¹⁰⁰¹ Uo. 75.

¹⁰⁰² Uo. 78.

¹⁰⁰³ Uo. 82.

¹⁰⁰⁴ Uo. 86.

Az utolsó vádlott, Székely András pedig azt nyilatkozta, hogy marosvásárhelyi több diáktársával terjedelmes anyagot gyűjtöttek, hogy azt eljuttassák a békekonferenciára.¹⁰⁰⁵

A vádlottak meghallgatása után a tanúk következtek. Először Venczel Józsefen volt a sor, akit a börtönből szállítottak a tárgyalásra. Venczel szerint Észak-Erdély területi hovatartozásának a kérdése 1945. március 6-a után merült fel. Venczel szerint ekkor döntöttek úgy, hogy összeállítanak egy békekonferencia elé terjesztendő anyagot. Venczel azt állította, hogy a vádlottakkal nem egyeztetett erről az anyagról.¹⁰⁰⁶ Venczel nem ismerte Jordáky álláspontját a békekonferencia ügyében és azt is tagadta, hogy tudott volna Jordákyval az információgyűjtéséről. Továbbá azt is visszautasította, hogy Jordákyval és Demeterrel anyagot állított volna össze a békekonferencia számára, sőt szerinte soha nem beszélt Jordákyval Észak-Erdélynek a Magyarországhoz csatolásáról.¹⁰⁰⁷ Venczel szerint Csögör megsejthette, hogy ő – mármint Venczel – anyagot állított össze, anélkül, hogy a vádlottak tudtak volna róla.

A vád másik tanúja, Teleki Ádám viszont készségesen szállította a „terhelő bizonyítékokat”. A koronatanú Teleki a már megszabott forgatókönyv szerint felmondta a betanult mondatokat. Így a vádlottakat néven nevezve közölte, hogy egyetértettek Észak-Erdély visszacsatolásával. Jordákyt például az alábbiak szerint jellemezte: „Ismerem – vallotta a gróf. – Ez Jordáky Lajos, a kommunista párt kolozsvári titkára. Találkoztam vele a Malom utcában, s közöltem, hogy mozgalmat indítok Észak-Erdély visszacsatolására Magyarországhoz. Egyetértett velem.”¹⁰⁰⁸ Teleki Ádám ugyanezt a szöveget ismételte el mind a négy vádlott esetében, csak az ötödiknél jött zavarba, mivel azt nem ismerte. Veress Pálnak hitte, és már mondta is a betanult szöveget, amikor a bíró belé fojtotta a szót. Teleki Ádám – Jordáky felesége szerint – utólag közölte Jordákyval, hogy „Bubi, azt mondták, hogy kiengednek a börtönből, csak mondjam ezt.”¹⁰⁰⁹

Teleki szerint Demeter Béla kapcsolatban állt a vádlottakkal és egy alkalommal Nékám mondta neki, hogy a békekonferenciára összeállított anyagokat Jordáky, Balogh, Csögör és Demeter szolgáltatották neki.¹⁰¹⁰ Itt felmerülhetett a hitelesség kérdése, mivel a következő válaszában Teleki már csak annyit tudott nyilatkozni, hogy nem ismeri a konkrét tevékenységét a vádlottaknak, és azt sem, hogy Demeter Béla, hogyan állt kapcsolatban velük.¹⁰¹¹ Teleki

¹⁰⁰⁵ Uo. 91.

¹⁰⁰⁶ Uo. 93.

¹⁰⁰⁷ Uo. 94.

¹⁰⁰⁸ Balogh Edgár: *Férfimunka*. I.m. 385.

¹⁰⁰⁹ Molnár Gusztáv interjúja Jordákyval Nagy Máriával. *negy_kek1b*, 03:00:00, Jakabffy Elemér Alapítvány.

¹⁰¹⁰ ACNSAS, P. 000217, dosar 3, 96.

¹⁰¹¹ Uo. 98.

szerint még az angol újságírók is Észak-Erdéllyel és a békekonferenciával kapcsolatban gyűjtöttek anyagokat Jordákytól, Csögörtől, Venczeltől.¹⁰¹²

A védelem első tanúja, Pop Mișu orvos volt. Szerinte Jordákynek minden kérdésben világos álláspontja volt, és sose állította azt, hogy Észak-Erdélynek Magyarországhoz kellene tartoznia. Sőt, Jordáky javára írta azt is, hogy a „kis magyar világ” alatt Jordákyt internálták és ott helyt állt. Pop Mișu azt is tagadta, hogy Jordáky „sovén” lett volna a más nemzetiségekkel szemben, sőt Jordáky kijelentette, hogy „Erdély a demokrata Románia része”.¹⁰¹³

A következő tanú, a Babeș Egyetem rektora, Emil Petrovici volt. Tanúvallomásában Csögört csak pozitív jelzőkkel illette, szerinte Csögör volt a legmegértőbb a román igényekkel szemben, ezért hamar nyakába is akasztották a „nemzetáruló” jelzőt.¹⁰¹⁴ A védelem többi tanúja nem jelent meg, ezért kérték a tárgyalás elhalasztását. A bíróság nem egyezett bele, és a védelem hibájául róta fel, hogy egyszer már halasztottak, és akkor sem jelentek meg a beidézett tanúk.

A katonai ügyész felszólalásában azt nyilatkozta, hogy elégséges bizonyítékot találtak a vádlottak hazaárulására és ezért az elítélésüket kérte.

Jordáky az utolsó szó jogán elismerte, hogy hibázott, azonban azt állította, hogy tettei nem merítették ki a hazaárulás fogalmát. Balogh Edgár ugyanezt nyilatkozta. Demeter János szerint a bizonyítékok semmi esetre sem a hazaárulást bizonyítják, sőt arra kérte a bíróságot, hogy a vádat minősítsék át nyilvános felbújtássá/izgatássá. Csögör Lajos és Székely András ugyanígy jártak el.¹⁰¹⁵ Mindannyian felmentésüket kérték. A bíróság az ítélethirdetést először 1954. május 4-re, majd 8-ra halasztotta.

Az ítéletet 1954. május 8-án hozta meg a bukaresti területi katonai bíróság. Ennek [502/8.05.1954] értelmében a vádlottak hazaárulásért bűnösnek találtattak és büntetésük: Jordáky Lajos (12 év börtön és kényszermunka), Demeter János (10 év börtön és kényszermunka), Csögör Lajos (6 év börtön és kényszermunka), és Székely András (3 év nehezített fegyház). Balogh Edgárt a vádirat hazaárulásban való bűnrészességgel vádolta. A katonai ügyész érveire, miszerint a vádiratba tévesen került be a hazaárulásban való bűnrészesség, és Balogh cselekedetei „kimerítették” a hazaárulás fogalmát, így őt is utólagosan hazaárulással 7 év börtönre és kényszermunkára ítélték. Vagyonuktól is megfosztották őket, és 200-200 lejes perköltséget is kellett fizessenek. A bíróság megtagadta a vádlottak azon kérését,

¹⁰¹² Uo.

¹⁰¹³ ACNSAS, P. 000217, dosar 3. 101.

¹⁰¹⁴ Uo. 102.

¹⁰¹⁵ Uo. 327–329.

hogy a hazaárulás vádját nyilvános felbújtássá minősítsék, mivel „a vádlottak tettei a R.N.K. biztonsága ellen irányultak”.¹⁰¹⁶ A hivatalos indoklás szerint a vádlottak „nacionalista, opportunisták, a munkásosztály érdekeivel szemben idegen” elemek voltak, akik a második bécsi döntés után beférköztek a munkásosztály soraiba. Miután rájöttek, hogy a háború elveszett, Teleki Béla mellé álltak, hogy Észak-Erdély Magyarország keretén belül tartsák, és ott fenntarthatassák a „burzsoázia uralmát”. A szovjet bevonulás után „beférköztek az RKP-ba és az MNSZ-be, ahol egymásnak uszították a magyar és román dolgozókat.” A párizsi békekonferenciára különböző anyagokat juttattak ki, azzal a céllal, hogy Észak-Erdélyt Magyarországhoz csatolhassák”.¹⁰¹⁷

A tárgyalást követően a vádlottakat a Bukarest külvárosában található hírhedt börtönbe, Jilava-ra szállították. „Most a belső körbe kerültünk [...] külön-külön négy egymásba nyíló terembe, átsétálhattunk egymáshoz.”¹⁰¹⁸ Itt kerülhetett sor arra a jelenetre, amelyet Jordáky felesége idézett fel. Felesége szerint Jordáky majdnem összeverekedett Balogh Edgárral, mert „Balogh állandóan a románok mellett szónokolt a börtönben”, Csögörnek kellett Jordákyt lefognia.¹⁰¹⁹ Hasonlóan emlékezett vissza Demeter János is. „A nagyváradi tárgyalás még hagyott bennünk néhány fullánkot egymás miatt. Az államvédelem művészi taktikája és a megfélemlítő eszközei kihasználta emberi gyengeségeinket és jóhiszeműségünket, amihez kezdetben a hatóságok iránti bizalmunk is járult. De bármennyire is rossz néven vettük is ezt egymástól, mégis, amikor Zsilaván láttuk egymást az állati megalázottság legalsó fokán, rongyosan dideregve, a cementen, a pártálon, a kígyólakban, viaszszárgán, vagy falfehéren, csonttá és bőrré aszottan, természetesen nem tudtunk haragudni egymásra. Veszekedtünk is, szemrehányásokat is tettünk, de azért sokért nem adtuk volna, hogy együtt lehetünk. Valósággal kis családot alkottunk, amely, ha mással nem, de közös emlékeinkkel, témáinkkal, közös sorsunkkal és számításainkkal némileg enyhítette a családi és társas élet hiányát. Miután a még rejtett tartózkodások is feloldódtak, fokozatosan, adagoltan, kezdtük elmesélni egymásnak az ankét lefolyását, és azokat a letartóztatásunk előtti mozzanatokot, amelyek az ügyszökhöz tartoztak és amelyek sok mindent megmagyaráztak.”¹⁰²⁰

A vádlottaknak négy napot adtak az elsőfokú ítéletet megfellebezésére. A bírósági ügylet jogszerűtlen jellegét mutatja, hogy a május 8-án meghozott ítéletet csak 1954. június 11-én közölték a letartóztatottakkal, amikor a négy napos fellebezési idő már rég lejárt. Ennek

¹⁰¹⁶ Uo. 247.

¹⁰¹⁷ ACNSAS, P. 000217, dosar 3, 237–248.

¹⁰¹⁸ Balogh Edgár: *Férfimunka*. I.m. 387.

¹⁰¹⁹ Molnár Gusztáv interjúja Jordákyné Nagy Máriával. *negy_kek1b*, 03:10:00, Jakabffy Elemér Alapítvány.

¹⁰²⁰ Demeter Zayzon Mária: *Zsilava odúiban*. I.m. 67-67.

ellenére mindannyian fellebbezéssel fordultak a bírósághoz és az ügy tárgyalásának áthelyezését kérték.¹⁰²¹ „Azt hiszem éppen az árpakását kanalasztuk fent a priccsen, amikor a kijárat mellett levő cellából sorájban szólítottak. [...] A »grefa« ismert szófukar, gögös altisztje állt az ajtóban, kezében néhány irattal. Miután végigjáratta rajtunk a szemét s meggyőződött, hogy mind jelen vagyunk, a következőket jelentette be” – majd itt felsorolta a kapott büntetéseket Demeter János börtönnaplójában.¹⁰²²

A „Belügyminisztérium Szerveinek Katonai Bíróságához” (Tribunalul Militar pentru Unitățile M.A.I.)¹⁰²³ beadott fellebbezéseikben az egész eljárás megsemmisítését és a szabadlábra helyezést kérték. Jordáky Lajos 1954. augusztus 31-én a jilavai-i börtönből küldte el a fellebbezését.¹⁰²⁴ Ő is az ítélet eltörlését és szabadlábra helyezését kérte. Védelmére felhozta, hogy az EP és a baloldaliak közötti találkozókra csak a román átállásig, vagyis augusztus 23-ig vett részt. Jordáky azt állította, hogy Nékámmal csak egyetemi ügyekről beszéltek és egy alkalommal kijelentette, hogy „Erdélynek Romániánál kell maradni”. Ezt Venczel is megerősítette tanúvallomásaiban. Jordáky szerint igazságtalan, hogy Teleki Ádám vallomása alapján ítélték el, és rámutatott Teleki tévedéseire. Felhozta például, hogy Teleki azt nyilatkozta, hogy jelen volt, amikor Demeter Béla Jordákytól vett át iratokat 1945 márciusában. Holott – Jordáky szerint – Teleki Ádám ekkor Budapesten tartózkodott, vagyis nem lehetett jelen. Továbbá tagadta, hogy 1944 és 1948 között egyszer is találkozott volna Telekivel. Arra is felhívta a figyelmet, hogy a Securitate és a katonai ügyészség előtt rögzített nyilatkozatai nem azonosak. Jordáky szerint a Securitate előtt tett „információt adtam” szavakat 1952. szeptember – 1953. március között „szedték ki” belőle, amikor is „nagyon fáradt és ideges” volt. Védelmére hozta fel az 1944 őszen, a „békéért végzett” tevékenységét is, valamint a védelem tanúinak rá nézve kedvező vallomásaikat is. Végül kijelentette, hogy 1947 és 1952 közötti tevékenysége alkalmával a politikai rehabilitálásán dolgozott. Éppen ezért „mivel az ítélet nem a konkrét tényekre alapult” kérte a felmentését.¹⁰²⁵ Csögör Lajos fellebbezését Jordáky írta le, mivel az Jordáky kézírásával készült.

Négy pontban jelölte meg az ítélet jogtalanságát. Szerinte először is az ítélet indoklás nélkül született meg, amelyet azzal példázott, hogy az ítélet nem mutatta be konkrétan, hogy az elítéltek milyen információkat adtak át a magyar követségi tanácsosoknak. Másodsorban a bűncselekményt igazoló tényállás hiányára mutatott rá azzal, hogy a vád nem bizonyította az

¹⁰²¹ Uo. dosar 10, 172.

¹⁰²² Demeter Zayzon Mária: *Zsilava odúiban*. I.m. 65.

¹⁰²³ A civil Legfelsőbb Bíróságnak felel meg.

¹⁰²⁴ ACNSAS, P. 000217, dosar 4, 31

¹⁰²⁵ ACNSAS, P. 000217, dosar 3, 281.

átadott információk titkos jellegét. Szerinte olyan dolgokat közöltek a követségi tanácsosokkal, amelyek nyilvánosak voltak, szinte minden napilapban elérhetők. Harmadsorban szerinte rosszul értékelték az elítéltek tetteit. Vagyis hazaárulás vádjával ítélték el őket, míg a fellebbezők szerint bármilyen cselekedet is hajtottak végre, az a román állam biztonságát nem fenyegette, ezért nem is követhettek el hazaárulást. Végül az eljárást hatalmi visszaélés és a törvénysértés jellemezte. Például felhozta az egyik bírósági esetet, amikor a védelem összes tanúja jelen volt, viszont a vád tanúi nem, ezért a tárgyalást elhalasztották. Viszont a következő alkalommal a védelem több tanúja nem jelent meg, de a bíróság már nem engedélyezte a halasztást és rögtön ítéletet hirdetett. Végül pedig a kírított büntetést is aránytalannak találták.¹⁰²⁶

A „Belügyminisztérium Szerveinek Katonai Bírósága” 1954. szeptember 27-re hirdette meg a fellebbezés tárgyalását. A letartóztatottak nem jelentek meg, őket az ügyvédek képviselték. Az Alexandru Petrescu ezredes elnöklétével összeült fórum szerint az elsőfokú ítélet „jogszerű, a vádakát bizonyította”, ezért fellebbezésnek helye nem volt. Így Balogh Edgár, Csögör Lajos, Székely András és Jordáky Lajos fellebbezését a katonai bíróság legfelsőbb szerve elutasította, míg Demeter János fellebbezésének helyt adott. Demeter ítéletét így csökkentették, az elsőfokú ítéletben megjelölt 10 év helyett felére, vagyis 5 évre.¹⁰²⁷

A jogerőssé vált ítélet szerint Jordáky 1952. augusztus 29-i letartóztatása és vizsgálati fogsága is beleszámított az ítélet által kiszabott 12 évbe, így Jordáky szabadulását 1964. augusztus 25-ére tűzték ki.¹⁰²⁸ Az ítélet értelmében 1954. november 19-én Kolozsváron megjelentek a Securitate tisztjei és teljesítették a „teljes vagyonek Kobzást” is. Itt a család bútorait (ágyak, szekrények, fotelek, egy rádió, írógép stb) vették számba, amelyet nem koboztak el, mivel azokat feleségével közösen birtokolták. Felesége szerint Jordáky személyes tárgyait, jelentős könyvtárával együtt már eladta.¹⁰²⁹

A letartóztatottak 1954 decemberében kapták kézhez az immár jogerős ítéletet. A börtönben töltött hónapokról nem sokat tudunk. 1952-es letartóztatása és 1954 közötti bírósági tárgyalásai között Jordáky a Ministerul Securității Statului (MSS), az önálló minisztériummá alakult Securitate börtönében (1952.09.2 – 1953.11.12), a nagyváradi börtönben (1953.11.12 – 1954.03.30), majd ismét Bukarestben (Jilava) raboskodott. Itt 1954. november 20-ig tartották fogva, majd ezt követően a pitești börtönbe szállították át Jordákyt.¹⁰³⁰ Pitești-en Jakab Antal

¹⁰²⁶ ACNSAS, P. 000217, dosar 4, 11–16.

¹⁰²⁷ ACNSAS, P. 000217, dosar 4, 188–191.

¹⁰²⁸ ACNSAS, P. 000217, dosar 4, 210.

¹⁰²⁹ Uo. 212–213.

¹⁰³⁰ EME, Jordáky-hagyaték, I/2, 1955. 05. 27-i naplóbejegyzés.

római katolikus püspökhelyetessel raboskodott egy cellában.¹⁰³¹ Egy alkalommal pedig az ugyancsak a pitești-i börtönben raboskodó Lakatos István látta az udvaron sétálni Jordákyt. Lakatos ekkor „Na Bubi, hogy ízlik a proletárdiktatúra?” kérdéssel gúnyolta a börtönablakból. Lakatos még mindig haragudott rá, amiért 1944 őszén „cserben hagyta a szociáldemokráciát és kommunistának állt”.¹⁰³²

„Börtönélményeiről” is igen keveset tudunk, naplójában szűkszavú bejegyzésben tudósított: „*A három év alatt rengeteget tanultam (nyelvek, román irodalomtörténet, néprajz, biológia, fiziológia stb.), sok kísérletet folytattam a pszichológia területén – azt hiszem. [...]* Több mint 200 előadást tartottam szociológia, történeti, esztétikai tárgykörökből – nagyrészt ezeknek román nyelven.”¹⁰³³ Itt arra utalhat, hogy a rabok egymásnak különböző előadásokat tartottak. Lakatos István például a szociáldemokrácia és a kommunizmus különbözőségéről tartott előadást rabtársainak és azon a véleményen volt, hogy „ahol szociáldemokraták vannak hatalmon, ott politikai foglyok nincsenek.”¹⁰³⁴

Letartóztatott társai (Demeter János), valamint a Márton Áron-perben elítélt Lakatos István börtönélményeiről lehet esetleg Jordáky mindennapjaira következtetni. „Ahogy becsapták mögöttem a nehéz tölgyfaajtót, furcsa, sárga fény vett körül, amelyen az első pillanatban a tekintetem nem is tudott áthatolni. Az orromat áporodott penész és izzadgásgázag csapta meg s a levegő olmos súllyal nehezedett rám. Azután fokozatosan, mint a ritkuló reggeli ködben kezdtek kibontakozni a környezet részletei” – idézte fel Demeter János börtönnaplójában az első élményeit.¹⁰³⁵

A börtönbeli állapotokról pedig Lakatos István számolt be nagyon plasztikusan a hetvenes években vele készített interjúban. Például legelőször a belügy pincéjébe vitték, majd elkezdődött a kihallgatás, már az első pillanatokban elkezdtek verni. Habár módszeresen nem verték, néha megrugdosták, inkább fizikai fáradtságot próbáltak előidézni nála – kevés alvás, éjszakai kihallgatások, égő lámpa. Egy – mesélte később – alkalommal, három napig nem kapott sem inni, sem inni, állandó vattatás alatt tartották. A végén már a mondatokat sem értette, de nem írt alá. Ezután a családjával zsarolták meg – erre, hogy őket mentse – aláírta. Nem tudta, hogy mit írt alá. Lakatos úgy emlékezett vissza, hogy a börtönben halálos csend volt, néha egy-egy női sikoltást hallott. Hasonlóan a zsúfoltság, a szenny, az éheztetés mellett az is előfordult, hogy hónapokig nem volt fűtés a börtönben.

¹⁰³¹ Molnár Gusztáv interjúja Jordákykyné Nagy Máriával. negy_kek2b, 01:51:00, Jakabffy Elemér Alapítvány.

¹⁰³² Lakatos István: Emlékeim. II. kötet. I.m. 270.

¹⁰³³ EME, Jordáky-hagyaték, I/2, 1955. 05. 27-i naplóbejegyzés.

¹⁰³⁴ Molnár Gusztáv interjúja Lakatos Istvánnal. harmas_zold1b, 01:33:00, Jakabffy Elemér Alapítvány.

¹⁰³⁵ Demeter Zayzon Éva: *Zsilava odúiban*. I.m. 62.

Amit nagyon fontos kiemelni az az, hogy Lakatos elmesélte, hogy soha nem volt egy cellában a vele együtt letartóztatottakkal. Szinte biztos, hogy Jordákyék is mindig külön-külön cellákban volt.¹⁰³⁶ Ugyancsak a börtönbeli állapotokhoz – az általános éhezés mellett – tartozott a kevés élelemmel való cserekereskedelem is. Például Demeter börtönaplójából tudjuk, hogy egy csésze árpakása „csereárfolyama” egy negyed kenyér, vagy két csésze káposzta volt. A rabok leginkább a kenyeret tartották a legnagyobb becsben, azt senki sem volt hajlandó cserélgetni.¹⁰³⁷

7.4. Kiszabadulás (1955. május)

1955 elején id. Jordáky Lajos levélben fordult a Nagy Nemzetgyűlés Prezídiumához, és annak elnökéhez Petru Grozához. A nemzetközi szcénán beállt változások – Sztálin halála, a szovjetek kivonulása Ausztriából stb – a politikai/ideológia enyhülés előszeleit fűjték. Nem utolsó sorban Márton Áron püspököt is kiengedték a börtönből, Jordáky apja valószínűleg ezért is gyűjtött bátorságot, és kérvényezte fia szabadon bocsájtását és a maradék büntetésének eltörlését. Id. Jordáky szerint fia mindig is a „munkásosztály javát akarta” ezért is lett 1945 elején az RKP városi titkára. Ugyanakkor Groza önérzetére is megpróbált hatni, amikor azzal érvelt, hogy fia „az első demokratikus kormány – vagyis az 1945. március 6-án létrejött Groza-kormány [A.R.] – vívmányait próbálta meg Kolozsváron gyakorlatba ültetni”. Kérését végül azzal zárta, hogy szerinte a letartóztatottak az idegen állampolgárokkal való tárgyalásaik közepette valójában a „román demokrácia” és a „demokratikus Groza-kormány” népszerűségét próbálták növelni.¹⁰³⁸

Nemcsak apja, hanem felesége Nagy Mária is kéréssel fordult az elviekben az államfői hatalmat jelentő Prezídiumhoz. Felesége szerint Jordáky elítélése hazaárulás vádjával nem volt bizonyított, sőt a hazaárulás elkövetésének időpontja (1944–45) is „tisztázatlan és nehéz körülmények között”, amelynek megítélése akkor – 1955-ben – problematikus lett. Jordáky né szerint mind a letartóztatás előtt – mind a per alkalmával tanúsított magatartása alatt – Jordáky „igazi kommunista volt.” Felesége szerint lehet, hogy Jordáky követett el hibákat, ám azokat a súlyos vádak, amelyekkel vádolták biztosan nem követte el.¹⁰³⁹ Felesége nemcsak a Prezídiumhoz, hanem személyesen annak elnökéhez, Petru Grozához, RNK főügyészéhez,

¹⁰³⁶ Molnár Gusztáv interjúja Lakatos Istvánnal. hatos_zold_2b, 2:27:00-3:36:00, Jakabffy Elemér Alapítvány.

¹⁰³⁷ Demeter Zayzon Mária: *Zsilava odúiban*. I.m. 65.

¹⁰³⁸ Uo. id. Jordáky Lajos levele a Nagy Nemzetgyűlés Prezídiumához, dátum nélkül.

¹⁰³⁹ Uo. Jordáky né Nagy Mária levele a Nagy Nemzetgyűlés Prezídiumához, 1954. december 11.

Augustin Alexához¹⁰⁴⁰, Mogyorós Sándor titkársági taghoz¹⁰⁴¹, sőt a párt főtitkárához, Gheorghe Gheorghiu Dejhez is küldött leveleket. Grozanak például arról írt, hogy „Jordáky volt, aki Önt és kormánya megválasztását itt, annak idején, tartományi titkári minőségében szívvel-lélekkel előkészítette és Önt miniszterelnökként hivatalosan üdvözölte, bizonyára emlékszik is reá.”¹⁰⁴²

Az RMP főtitkárának, Gherorghiu Dejnek egy 5 oldalas levélben foglalta össze a férjével megtörténeteket. Levelét erős mondatokkal indította: „nem erdélyi ember, és nem voltam biztos, hogy ismeri-e ezt a problémát”, írta Jordáky felesége. A továbbiakban rámutatott az ítélet koncepciójára, mert mint írta, a pers során tudatosult benne, hogy ezen vádlották már elfogatásuk pillanatában ítéletre voltak szánva. „Mert az a vád, hogy Jordáky meg akarta volna változtatni Románia jelenlegi határait és Magyarországhoz akarta volna csatolni Erdély egy részét, nem komoly vád, naív dolog. Miféle hatalom volt az ő kezében, hogy ezt megtehetné volna” – tette fel a kérdést.¹⁰⁴³ Levelének egy későbbi részén fontos gondolatot fogalmazott meg: „De még ha tudatosan, előre megfontolt szándékkal, egyes emberek azon dolgoztak volna is, hogy Erdély magyarlakta területe csatoltassék egy népi-demokratikus Magyarországhoz, mert a múlt tapasztalatai azt mutatták, hogy félő, tiszteletben tartják-e majd a magyarság jogait és megadják-e néki, az őt megillető szabadságjogokat. Egy szocialista ember számára miféle bűn ez? Vajjon a románok nem ezerszer ezt csinálták volna. Vajjon a kommunista elvtársak mellett résztvevő kommunista románokat nem ez az elv vezette az augusztus 23-i Szovjetunióval való ideiglenes békekötésre¹⁰⁴⁴, hogy Északerdélyt visszakapják.”¹⁰⁴⁵ Jordáky végül nemzeti szint tulajdonítva a pereknek kérte: „vessenek véget ennek a magyarság elleni tömegpereknek, engedjék szabadon ezeket az elvtársakat.”¹⁰⁴⁶

Közben f. Teofil Vescan is felkereste Petru Grozát és rávette arra, hogy „járjon közben” a letartóztatottak érdekében.¹⁰⁴⁷

¹⁰⁴⁰ Augustin Alex (1911–1979), román kommunista politikus, főügyész. 1939-ben lépett be az KRP-be. 1953-tól 1973-ig a Román Népköztárság főügyésze volt.

¹⁰⁴¹ „Hivassa magához az elvtárs Jordákyt, beszéljen vele. Lehetetlen, hogy önnek ne lenne annyi emberismerte, aki szintén az illegális mozgalom embere volt, hogy ne tudná elbírálni, becsületes vagy becstelen-e” – írta 1954. október 7-én fogalmazott levelében Jordáky felesége. Lásd: Petőfi Irodalmi Múzeum Kézirattára (PIM), 2014/3/1172.

¹⁰⁴² Jordákykény Nagy Mária levele Petru Grozához. 1954. augusztus 17. PIM Kézirattár, V. 2014/3/1172.

¹⁰⁴³ Jordákykény Nagy Mária levele Gheorghe Gheorghiu Dejhez. 1954. december 20. PIM Kézirattár, 2014/3/1172.

¹⁰⁴⁴ Jordákykény itt téved, ugyanis augusztus 23-a a koronapuccs időpontja, a fegyverszünetet csak 1944. szeptember 12-én írták alá.

¹⁰⁴⁵ Uo.

¹⁰⁴⁶ Uo.

¹⁰⁴⁷ Interjú Virgiliu Țărău-val. A szerző tulajdonában.

Id. Jordáky Lajos, Nagy Mária levelei és „Groza közbenjárása” nem maradtak hatás nélkül. A fent említettek eredményeképpen 1955. május 25-én az RMP Politikai Bizottsága tárgyalta a „Jordáky és társai” ügyet. Iosif Chişinevschi ismertetőjében arra mutatott rá, hogy Jordákyék letartóztatásának nincs jogalapja, a tények nem igazolják az ítéletet és végül kiemelte, hogy a vizsgálati fogság alatt tett beismerő vallomások nélkülöznek mindenféle alapot. Chişinevschi szerint a PB előtt felolvasott jelentést maga a főügyész, Augustin Alexa állította össze a PB számára. Véleménye szerint, ha a letartóztatottaknak voltak is „soviniszta” megnyilvánulásai, azokat ki kellett volna küszöbölni, nem pedig letartóztatni az illetőket. Hozzátette még, hogy nem is soviniszta magatartás, hanem „kémkedés” miatt voltak letartóztatva és ilyen szempontból jogtalanul ültek a börtönben.¹⁰⁴⁸

Az ülés során a párt főtitkára, Gheorghiu Dej cinikusan a magyar kommunisták védelmére sietett.¹⁰⁴⁹ Mint állította, szerinte Jordákyék nem voltak bűnösök, mert „mit tehetett volna akkor [mármint 1944 nyarán – A.R.] egy magyar állampolgár, amikor szembesült a front közeledtével. Felvette a kapcsolatot a magyar burzsoáziával a háborúból való kiugrás elősegítésére.” Dej még abban is megengedőnek mutatkozott, hogy szerinte természetes volt, hogy az észak-erdélyi magyar kommunisták inkább maradtak volna Magyarország fennhatósága alatt, mert „magyarok, magyar állampolgárok voltak. Nem tudod rákényszeríteni a magyar állampolgárokra – még a békeszerződés aláírása előtt – azt az álláspontot, hogy szívesen tartozzanak Romániához. Ők magyar patriótaként, Magyarország érdekeit szem előtt tartva cselekedtek azzal, hogy megpróbálták Magyarországot kivezetni a háborúból.”¹⁰⁵⁰ Dej elismerése azonban nem állt meg ennyinél. Szerinte az, amit Jordáky tett a békeszerződés aláírásáig azt a „szocialista hite és magyar érzelmei” diktálták, és javára írta, hogy például segített kiengedni a kommunistákat a börtönből. Dej szerint „ez egy érdem” volt.

Dej felszólalása alatt végül felbukkant a valódi motivációja is. Jordákyék ügyében látszólag a „törvényességet” képviselte és a védelmükre sietett, amikor felhívta a PB figyelmét, hogy ezt követően „le kell vonni a következtetéseket a Securitateval, a vallatások módszereivel, az államapparátussal, az igazságszolgáltatás működésével kapcsolatban.”¹⁰⁵¹ Az államvédelmi hatóságok működése kritikájára azonban mentségeket is felhozott. Azt állította, hogy „ezek fiatal hatóságok” és még nem volt elégséges tapasztalatuk a bűnügyek felderítésében, ezért

¹⁰⁴⁸ ANIC, fond. CC al PCR, Cancelarie, dosar 40/1955, 5.

¹⁰⁴⁹ Vladimir Tismăneanu szerint Dejne nagy tehetsége volt ahhoz, hogy a különböző ügyekben az akkor helyesnek gondolt oldalt sejtse meg, és éppen azt az álláspontot képviselje. Jelen esetben ez Jordákyék szabadon bocsájtását jelentette.

¹⁰⁵⁰ ANIC, fond. CC al PCR, Cancelarie, dosar 40/1955, 6–7.

¹⁰⁵¹ ANIC, fond. CC al PCR, Cancelarie, dosar 40/1955, 8.

használtak „Berija módszereit”, amelyeket „Abakumov és páriái” dolgoztak ki. Gheorghiu Dej ugyanis Romániában egy látszat desztalinizációt hajtott végre, amikor többször is úgy nyilatkozott, hogy Romániában még 1952-ben megszabadultak a sztálinistáktól (vagyis a moszkovitáktól). A rendszer jellege azonban semmit sem változott.

Gheorghiu Dej felszólalásában végül egyetértett Chişinevschi összefoglalójával és ő is javasolta Jordákyék szabadon engedését.¹⁰⁵² Az ülésen a PB többi felszólalója többé-kevésbé osztotta a főtitkár álláspontját. Azonban többen megjegyezték, hogy „Jordáky nem teljesen ártatlan”, mivel „kollaborált Telekivel, részt vett az Észak-Erdély megtartását célzó manővereiben”.¹⁰⁵³ Azonban Dej ismét Jordákyék védelmére sietett. Mint hozzászólásában állította nem a saját szempontjait akarta a PB-re ráerőltetni, hanem Jordákyék motivációját próbálta megérteni. „Azt akarta, [mármint Jordáky – A.R.] hogy Erdély Magyarországhoz tartozzon. A románok pedig azt, hogy Romániához” – mondotta. Ismét leszögezte, hogy Jordáky magyar hazafi volt és a célja az „általános háborúellenes kontextusba” illet, amikor megpróbálta Magyarországot háborúból való kiugrását elősegíteni. „Hogy aztán mit csinált, milyen céllal, azt én nem tudhatom” – folytatta. Szerinte Jordákyt ezért sem erkölcsileg, sem pedig büntetőjogilag nem lehetett volna felelősségre vonni.¹⁰⁵⁴

A délután folytatódó PB ülésen végül határozatot hoztak, amelyben Jordáky Lajos, Demeter János, Csögör Lajos és Balogh Edgár szabadon bocsájtást rendelték el. Kitértek arra, hogy a letartóztatottakat fel kell világosítani arról, hogy a Párt elemezte az ügyüket és „felülírta” a bíróság döntését. Továbbá a PB felszólította a belügyi és az igazságszolgáltató szerveket, hogy „vonják le a következtetéseket és tanuljanak hibáikból”. A „Jordáky-csoport” szabadon engedésének gyakorlati teendőivel Iosif Chişinevschit bízták meg.¹⁰⁵⁵ A formai szabadon bocsájtást pedig a Nagy Nemzetgyűlés Prezídiuma 1955. május 27-én a 201-es számú rendeletével hozta meg. Ebben előírta Jordáky Lajos, Demeter János, Csögör Lajos és Balogh Edgár szabadon bocsájtását a vácăreşti-i börtönből.¹⁰⁵⁶ Naplójában Jordáky feljegyezte, hogy több magas rangú politikai vezető is jelen volt a börtönből való távozásuk alkalmával. „Május 26-án Vacareştiben vagyok és május 27-én »ünnepélyes« körülmények között »rehabilitálnak«

¹⁰⁵² Uo. 9.

¹⁰⁵³ Uo. 10.

¹⁰⁵⁴ Uo. 11.

¹⁰⁵⁵ Uo. Melléklet, 4.

¹⁰⁵⁶ ACNSAS, P. 000217, dosar 10, 141.

és szabadlábra helyeznek. Bukarestben Alexa az RNK főügyésze, Bunaciu¹⁰⁵⁷ a Nagy Nemzetgyűlés Elnökségének főtitkára és Costache a miniszterelnök helyettese.”¹⁰⁵⁸

A nemzetgyűlési határozat azonban csak kegyelmet gyakorolt, vagyis nem mentette fel őket a vádak alól, jogilag és politikailag nem rehabilitálták, csupán a börtönbüntetések maradék éveit törölte el.

A román pártvezetés – személyesen Gheorghiu Dej – döntése logikusnak tekinthető. Dej 1955-re a párt és az állam abszolút ura lett – 1954-ben kivégeztette Lucrețiu Pătrășcanut, Vasile Luca börtönben ült, Ana Pauker és Teohari Georgescu pedig marginalizált – személyes hatalmát immár nem kérdőjelezte meg senki. Ezért is kerülhetett sor a kegyelmi politika első szakaszára, amikor már a börtönt megtapasztalt erdélyi magyar kommunistákat – és a velük párhuzamos perben elítélt Márton Áront¹⁰⁵⁹ – szabadon engedhették, arra gondolván, hogy a román állambiztonságot fenyegető legnagyobb veszélyt elhárították.

¹⁰⁵⁷ Avram Bunaciu (1909–1983), romániai szociáldemokrata, majd kommunista politikus, ügyész. A második világháború után több fontos funkciót látott el, egészen az igazságügyminiszterségig és a Nagy Nemzetgyűlés elnökségéig emelkedett. Bunaciu felesége (Nussbacher Noémi) és Jordáky felesége barátnők voltak.

¹⁰⁵⁸ EME, Jordáky-hagyaték, I/2, 1955. 05. 27-i naplóbejegyzés.

¹⁰⁵⁹ Ehhez lásd: Bodeanu, Denisa – Nagy Mihály Zoltán (szerk.): *(Le)hallgatásra ítélve. Márton Áron püspök lehallgatási jegyzőkönyvei (1957–1960)*. Marosvásárhely – Kolozsvár – Nagyvárad, Lector Kiadó – Varadinum Alapítvány Kiadó – Iskola Alapítvány Kiadó, 2019.

8. Szabadságban (1955–1957)

8.1. Egyetemi és kulturális tevékenysége 1955–1956-ban

Jordáky Lajos 1955. május 28-án érkezett haza Kolozsvárra. Találkozása a családjával, feleségével megrendítő volt, körülbelül 30 kilogrammal kevesebbet nyomott, mint letartóztatása előtt. *„A pokol minden borzalmát keresztüléltem három év alatt. És május 27-én 1955-ben reggel 8 óra körül kinyitották a cella ajtaját, kivettek, a folyósón aláírtak bizonyos sablon-nyilatkozatot, és kijelentették, hogy szabad vagyok... Föld alól és cellák mélyéről ismét a szabadságba...”* – jegyezte fel pontosan egy évvel később visszaemlékezve a hazaérkezés pillanatára.¹⁰⁶⁰

Letartóztatásával, vallatásával, perével majd az ítéletével kapcsolatban naplójába az alábbiakat jegyezte fel: *„Magamról s az általam képviselt álláspontról most csak annyit jegyeznek meg: hogy abból amit tettem 1944–1946 között a szocializmusért, a magyarságért, Erdélyért s az emberiségért semmit sem tagadtam le és nem tagadtam meg. Büszke voltam tetteimre, s ma is az vagyok, de elejétől végig hangsúlyoztam, hogy amit tettem nem bűntény és valóban nem az. Én 1944–1946 között – most csak erről van szó – szerettem Erdélyt, a magyar népet és a magyar kultúrát, szerettem a románokat és szerettem a Szovjetuniót, amely[et] felszabadítóként üdvözöltem. És ezért börtönbe kerültem ...”* [kiemelések az eredetiben – A. R.]¹⁰⁶¹ A Securitate, majd a katonai bíróság előtt valóban nem tagadta az 1944 nyári találkozóit Teleki Bélával, majd 1945-ben Nékám Sándorral. A Securitate előtt „beismerő vallomást” tett, hogy célja Észak-Erdély Magyarországhoz való csatolása volt, míg a bíróság előtt hangoztatta, hogy Romániához tartozó autonóm Erdélyt szeretett volna. Viszont a vádat, vagyis, hogy hazaárulást követett volna el, végig tagadta.

Visszailleszkedése a kolozsvári társadalomba nehezen indult. Korábbi ismerősei, kommunista kapcsolatait hidegen fogadták, többen viszont örültek a hazatérésének, elsősorban a kulturális szféra képviselőiből. Első látogatói színészek, egyetemi tanárok, költők voltak. 1955. június 5-én vett részt először színházi előadáson, de a rendezéssel és a színészek teljesítményével kapcsolatban elégedetlen volt.¹⁰⁶² Furcsa, hogy a színészek örömmel fogadták, miközben az 1949–52 közötti színházi tevékenysége alatt a színház „liberális” szellemét próbálta meg átformálni saját víziója szerinti „proletkult irányzatú” színházzá.

¹⁰⁶⁰ EME, Jordáky-hagyaték, I/2, 1956. 05. 27-i naplóbejegyzés.

¹⁰⁶¹ Uo. 1955. 05. 27-i naplóbejegyzés.

¹⁰⁶² Uo. 1955. 06. 5-i naplóbejegyzés.

Mivel a letartóztatottak az elnöki rendelettel csak kegyelemben részesültek, ezért hamar napirendre került bírósági ügyüknek a felülvizsgálása, perüknek az esetleges újratárgyalása, és a hivatalos rehabilitálás kérdése is. Ezért a volt börtönlakók 1955. június 11-én Bukarestbe utaztak. Jordáky Bukarestben felkereste Avram Bunaciu ügyészt is, akivel korábbi barátság kötötte össze. Rehabilitálása is haladt előre, mivel 1955. június 13-án a közoktatásügyi miniszter a Bolyai Egyetem Történeti Karára egyetemi tanárnak nevezte ki.¹⁰⁶³ Mint frissen kinevezett történészprofesszor, Balogh Edgárral együtt meglátogatták a Román Akadémia Történeti Intézetét is, ahol jövőbeli kutatási terveiket adták elő a felsőbb szervek előtt. Jordáky megrökönyödéssel hallgatta Balogh terveit, amely szerint „ő [mármint Balogh – A.R.] *be fogja bizonyítani, hogy az elmúlt ezer évben Erdély mindig Moldva és Havasalföld kiegészítő része[volt].*” Valószínűleg Balogh a börtönből frissen szabadulva „hálája” szemszögéből közelítette meg az előttük álló történeti munkát, és hűségnyilatkozatot tett a román állam felé. Jordáky viszont egyöntetűen a magyar kultúra egysége mellett érvelt és csak román állampolgári minőségét hangoztatta. Valószínű, hogy a börtön, meg a per során ráaggatott „hazaáruló” címke még inkább megerősítette magyar nemzeti érzelmeiben. Naplójában Baloghot és „románbarát” koncepcióját nem igazán baráti kifejezésekkel illette a továbbiakban.¹⁰⁶⁴

1955. június 15-én Jordáky és a volt letartóztatottak kihallgatásra jelentkeztek Petru Groza államfőnél. Groza közölte az észak erdélyi magyar kommunistákkal, hogy meg van győződve az ártatlanságukról és megmutatta nekik általa a Központi Bizottságnak szerkesztett beadványt is. Egyben felvetette, hogy hivatalosan kérjék a rehabilitálásukat. A továbbiakban az 1954-es bírósági tárgyalásokról beszélgettek. Jordáky szerint a beszélgetés „nagyon meleg és emberi volt”.¹⁰⁶⁵ A Grozánál tett látogatást követően visszatértek Kolozsvárra. Ezen hivatalos ügyön kívül Jordáky a csoport többi tagjával, Balogh Edgárral, Demeter Jánossal és Csögör Lajossal nagyon ritkán találkozott, például 1955 során Demeter Jánossal egy alkalommal, Csögörrel pedig majd csak a következő év elején, amikor Jordáky Marosvásárhelyre látogatott. 1956-ban gyakoribbak lettek a találkozók, nemcsak az előttük álló bírósági újratárgyalás miatt, hanem mint az erdélyi magyarság értelmiségi vezetői a nemzetiségi problémát és annak javasolt kezelését beszéltek meg, ezért szinte naponta találkoztak.

Jordáky 1955. június 21-én jelentkezett az egyetem vezetősége és Bányai László rektor előtt. Itt közölték vele, hogy az Egyetemes Történelem katedrán a „Legújabb kor története

¹⁰⁶³ EME, Jordáky-hagyaték, 1955. 06. 13-i naplóbejegyzés.

¹⁰⁶⁴ Uo. 1955. 06. 14-i naplóbejegyzés.

¹⁰⁶⁵ Uo. 1955. 06. 15-i naplóbejegyzés.

(XIX. századtól az első világháborúig)” tantárgyat fogja előadni.¹⁰⁶⁶ Az ezt követő napokban neki is látott kurzusa összeállításának. Az egyetemi órákra való készülés mellett más művelődéstörténeti munkákat olvasott, és igyekezett visszakapcsolódni a tudományos világba, ezért kisebb tanulmányok írását kezdte el. Szabadulása után nekifogott egy Kovács Katona Jenőről megírandó tanulmánynak. Ezt később Kovács Katona Jenő válogatott írásaival és 1944-es naplórészleteivel bővítette ki, ám a kötet megjelenésére csak Jordáky halála után került sor.¹⁰⁶⁷

1955 nyaratól a következő év elejéig azonban leginkább a színházi előadások, a mozi, a különböző képzőművészek műtermeinek végiglátogatásával töltötte a hétköznapjait. Rendszeres látogatója volt nemcsak a magyar, hanem a kolozsvári román Nemzeti Színháznak is. Lakásában rendszeresen megfordultak a román színészek.¹⁰⁶⁸ Estéenként pedig barátaival töltött el meghitt pillanatokat, írók, költők, színészek társaságában. Egyik legelső látogatója például Janovics Jenő özvegye, a híres „matróna”, Poór Lili volt. De rendszeresen megfordult a Jordáky-portán a költő Szabédi László, Fekete Mihály színész, Jancsó Elemér irodalmár, sőt, még a Ferencz József Tudományegyetem volt rektora, Miskolczy Dezső is.¹⁰⁶⁹

Már 1955 nyarán elkezdett bejárni a Bolyai Egyetem Történeti Karára, amelyről naplójában lesújtó véleményt alkotott: „*A történelmi fakultás úgy látom épp olyan gyenge, mint a többi.*” – írta sommásan.¹⁰⁷⁰ 1955. szeptember 1-én pedig részt vett az egyetem tanévnyitó ünnepségén, amely ismét nem nyerte el a tetszését. Az egyetemi tanévkezdés után csüggedtsége csak erősödött, október végén például ezt jegyezte fel naplójába: „*Mennyire sivár az egyetemi élet... Milyen középszerűek az emberek és félnek még a tudományos megnyilvánulástól is. Egy sort nem lehet írni, egy gondolatot nem lehet kimondani, csak Bányai jóváhagyásával.*”¹⁰⁷¹

Egyetemi tevékenysége mellett 1955 őszén felvették az *Utunk* külső munkatársai közé, havi 4–5 saját cikk írását és a színháztörténeti rovat szerkesztését bízva rá. Első cikkét – 1955. májusi szabadulása után – Fekete Mihály kolozsvári színésztől írta a lapba.¹⁰⁷² A kolozsvári *Utunkkal* párhuzamosan a marosvásárhelyi irodalmi lapba, az *Igaz Szóba*¹⁰⁷³ is írt színházi

¹⁰⁶⁶ Uo. 1955. 06. 21-i naplóbejegyzés.

¹⁰⁶⁷ Jordáky Lajos: *Kovács Katona Jenő: Emberi kérdés*. Bukarest Politikai Kiadó, 1977.

¹⁰⁶⁸ „*Titus Croitoru és Emilia Hodoş látogattak meg. A Hamlet problematikáját beszélgettük meg. Descartes filozófiájára, a racionalizmusra, Baconra, a természettudományos gondolkodás kibontakozására hívtam fel a figyelmüket. Megigérttem, hogy a darabot végig fogom elemezni... El kell olvasnom a román fordítást is.*” EME, Jordáky-hagyaték, I/2, 1955. 10. 15-i naplóbejegyzés.

¹⁰⁶⁹ EME, Jordáky-hagyaték, I/2, 1955. 09. 6-i naplóbejegyzés.

¹⁰⁷⁰ Uo. 1955. 07. 2-i naplóbejegyzés.

¹⁰⁷¹ Uo. 1955. 10. 31-i naplóbejegyzés.

¹⁰⁷² Egy nagy színész arcképéhez. *Utunk*. 1955. november 18, 4.

¹⁰⁷³ Az *Igaz Szóhoz* és az ötvenes évek közepének Marosvásárhely–Kolozsvár vitájához lásd: Bottoni, Stefano: A hatalom értelmisége – az értelmiség hatalma. A Földes László-ügy. In: *Korall*. 2004/december, 113–134.

tematikájú cikket. A kolozsvári Állami Magyar Színház által színpadra vitt Heltai Jenő „A néma levente” című darabjáról a marosvásárhelyi lapban közölte a börtönévek utáni első színikritikáját.¹⁰⁷⁴ Színikritikusi tevékenysége gördülékenyen haladt, 1956 elején még egy „Móricz Zsigmond Erdélyben” munkacímű kötet szerkesztését is felvetették Jordáknak (ami aztán nem realizálódott).¹⁰⁷⁵ Magyarországi kapcsolataival is újraépítette kapcsolatait, 1956. január 29-én az éppen Marosvásárhelyen tartózkodó Illyés Gyulával találkozott Csögör Lajos társaságában.¹⁰⁷⁶

Egyetemi tevékenysége és az irodalmi lapokba való közléssel párhuzamosan végig anyagi gondokkal küzdött. „Az anyagi gondok rettenetesen nehezeden reám. Egyetemi tanár fizetés és alig élünk egyik napról a másikra.” – jegyezte fel naplójába.¹⁰⁷⁷

1956 januárjában részt vett a Bolyai Egyetem tanárainak ülésén, ahol a nemzetiségi sérelmeket és az azok megoldási javaslatait vitatták meg. Jordáky hozzászólásában felvetette a magyar nyelvhasználat, az iskolák, a szakoktatás, a magyar folyóiratok és a magyarországi lapokban való publikálás lehetőségét. Mint írta „Azt hiszem én mentem el legmesszebb bizonyos elvi kérdések felvetésében. [...] Hangoztattam, hogy a román-magyar barátságért kell dolgozzunk s ezt a feladatunkat mi kell megoldjuk épp azért, mert együtt élünk, egy földön a románsággal. De ugyanakkor, amikor nemzeti kisebbség vagyunk az államhatárokon belül, egyben a magyar nemzet részei is vagyunk, éppen ennek megfelelően kell tudományos munkánkat végeznünk. ...”¹⁰⁷⁸ Mint látszik Jordáky gondolatai a román állampolgárság és az egységes magyar kultúrnemzet tételekből indultak ki. Törvény előtti egyenlőséget követelt és azt, hogy a romániai magyarokat ne kezeljék másodrangú állampolgárokként. Nemzeti elkötelezettségét és baloldaliságát a börtön után is megőrizte.

Noha már 1955 nyarán újra kinevezték tanárnak a Bolyai egyetemre, első óráját csak 1956. február 8-án tartotta meg. Az 1944–47 közötti időszak „egyik legnépszerűbb” tanára tehát visszatért az egyetemre és optimistán tekintett az előtte álló feladatokra. „Ma megkezdtem egyetemi előadásaimat. Minden új feladat megkezdése ünnepi aktus, így ez a nap is ünnep volt számomra. Remélem hozzájárulok fiatalágunk valóban szocialistává, emberré és magyarrá fejlődéséhez.” – jegyezte fel naplójába.¹⁰⁷⁹ Pontosan egy hónappal később, hogy Jordáky megtartotta első egyetemi óráját, sikerének első jeleit is észlelte. Mint az ifjúság „szocialista és

¹⁰⁷⁴ A néma levente. *Igaz Szó*. 1955. november, 11. szám. 125–126.

¹⁰⁷⁵ EME, Jordáky-hagyaték, 1956. 01. 28-i naplóbejegyzés.

¹⁰⁷⁶ Uo. 1956. 01. 29-i naplóbejegyzés.

¹⁰⁷⁷ Uo. 1956. 02. 4-i naplóbejegyzés.

¹⁰⁷⁸ Uo. 1956. 01. 25-i naplóbejegyzés.

¹⁰⁷⁹ Uo. 1956. 02. 8-i naplóbejegyzés.

nemzeti szellemű” nevelését fő feladatának tekintő tanár, elégtétellel nyugtázta naplójában az elért eredményeket. „Az egyetemen úgy érzem sikerült felráznom az ifjúságot. Mintha kezdenének hinni valamiben. Szocialista, emberi és magyar kultúrára kell nevelni őket, szemléletet adni nekik, felemelni őket...” – állapította meg.¹⁰⁸⁰

Jordáknak az egyetemi aktivitását azonban nagyon hamar kritikával illette mind az egyetem vezetősége, mind pedig a kolozsvári pártszervezet. „Magyar nacionalistának” titulálták, mivel a közelgő március 15-i ünnepre való tekintettel felvetette, hogy 1848-ról és a pesti márciusi ifjakról tartana előadást. A hivatalos feddés után Jordáky elégedettséggel konstataálta, hogy a hallgatók szolidárisak vele.¹⁰⁸¹ Végül a diákok támogatását maga mögött tudva szembeszállt a vezetőség akaratával és március 15-én egyetemi órái alatt az 1848-as forradalomról és a márciusi ifjakról beszélt. „A diákok ünneplő öltözetbe vártak. Megható jelenetek voltak. Éreztem mennyire együtt éreztünk, diákok és én a márciusi ifjúsággal és nemes emberi, haladó forradalmi eszményeinkkel...” – jegyezte fel meghatódottan.¹⁰⁸²

Egyetemi pályafutását viszont nem csak a szigorúan vett órák, kurzusok megtartása jellemezte. A diákokat több alkalommal is színházba, kiállításokra, képzőművészek műtermeibe vitte. 1956. április 28-án például a bolyais történész hallgatókkal zsögödi Nagy Imre¹⁰⁸³ műtermét látogatták meg, ahol Nagy Imre „beszélhetett művészi útjáról, a művész világnézetéről, zenéről és írásról, képről és szoborról, mai irányzatokról a festészetben, szocializmusról és magyarságról.” Jordáky szerint a diákok számára nagy élmény volt, és meglelégedéssel nyugtázta, hogy pedagógiai módszerei ismét a „legnépszerűbb tanárrá” tették.¹⁰⁸⁴ Dávid Gyula (későbbi 56-os elítélt) is úgy emlékezett, hogy „Jordáky diákjai rajongtak érte”, és egyik diákja Várhegyi István (ugyancsak 56-os elítélt) megerősítette azt, hogy Jordáky rendkívül népszerű volt az egyetemen.¹⁰⁸⁵ Visszatérve az 1945–47 közötti egyetemi tanári krédójához a vizsgáit is a bensőségeség, a közvetlen párbeszéd jellemezte. „A negyedévesek sorra tesznek vallomást... Gondolataik, érzelmeik, vajúdó lelkük forrongásai kerülnek elé.” – jegyezte fel naplójába.¹⁰⁸⁶ Mindebből az látszik, hogy vizsgáin nemcsak

¹⁰⁸⁰ Uo. 1956. 03. 8-i naplóbejegyzés.

¹⁰⁸¹ EME, Jordáky-hagyaték, 1956. 03. 13-i naplóbejegyzés.

¹⁰⁸² Uo. 1956. 30. 15-i naplóbejegyzés.

¹⁰⁸³ Zögödi Nagy Imre (1893–1976), festő. A budapesti Képzőművészei Akadémián tanult, majd hazaköltözött és szülőfalujában alkotott. Később Kolozsvárra költözött és nyitott műtermet. Jordáky rendszeres látogatója volt, egy évben legalább 15–20 alkalommal meglátogatta.

¹⁰⁸⁴ Uo. 1956. 04. 28-i naplóbejegyzés.

¹⁰⁸⁵ Dávid Gyula: A hittől az eszméletig és onnan – hova tovább? Jordáky Lajos és Szabédi László 1956-ban. In: Dávid Gyula: *1956 Erdélyben és ami utána következett*. Nap kiadó, h.n., 173. Vö: Várhegyi István kihallgatási jegyzőkönyve. In: Tófalvi Zoltán: *1956 erdélyi mártírjai*. III. I.m. 358.

¹⁰⁸⁶ Uo. 1956. 05. 4-i naplóbejegyzés.

tudományos kérdéseket beszéltek meg, hanem Jordáky kíváncsi volt az aktuálpolitikai, a nemzetiségi kérdésben vallott véleményeikre is. „*A negyedévesekkel sokat beszélgettem... Egy reménytelen és hit nélküli ifjúság. Mi teszi ezzé? A rossz nevelés, a szociális nyomorúság, és a nemzeti visszaszorítás rendkívüli mértéke.*” – írta pár nappal később.¹⁰⁸⁷

Március 15-i akciója nem maradt következmény nélkül, mivel több tanártársa figyelmeztette Jordákyt, hogy az egyetem vezetősége neheztelt rá, és nacionalistának bélyegezte meg. Jordáky nem értette, hogy mivel vívta ki a vezetőség haragját, mint írta „*talán abban, hogy a magyar kultúrát fejlődni szeretném látni, hogy egyenlő elbírálást kívánok a lehetőségek megteremtése tekintetében, hogy nem akarok gyarmati sorsban élni, saját szülőföldemen megtűrtként, vagy szolgaként élni?*”¹⁰⁸⁸ Szerinte semmiképpen nem folytatott nacionalista tevékenységet, sőt az egyetem egyetlen „valódi marxistájának” tartotta magát.

Szerteágazó kulturális tevékenysége eredményeképpen 1956 nyarán felmerült az a lehetőség is, hogy visszatér a kolozsvári Állami Magyar Színházhoz, immár igazgatónak. Ez azonban a későbbiekben nem valósult meg. Egy másik alkalommal pedig Bányai László felvetette, hogy Jordáky az egyetemi katedrája mellett vállalja a marosvásárhelyi Művészeti Intézetben a színháztörténeti tanszéket. Jordáky ezt visszautasította, mivel úgy gondolta, hogy Bányai így akarja eltávolítani az egyetemről.¹⁰⁸⁹

8.2. Az 1954-es per újratárgyalása

Perük újratárgyalásának a folyamata 1955 végén vett lendületet. 1955. november 4-én Demeter János meglátogatta Jordákyt és közölte, hogy Csögör Lajos indítványát a Legfelsőbb Bíróság elfogadta, a pert és ítéletet megsemmisítve, annak újratárgyalását rendelte el. Egyben javasolta, hogy mindannyian kövessék Csögör példáját és kérjék ők is az újratárgyalást. Jordáky szkeptikus volt a perújrafelvételt illetően, mint írta: „*Semmi értelmét nem látom, hogy új tárgyalásra igyekezzünk »tisztára mosást« elérni.*”¹⁰⁹⁰ 1955 folyamán Jordáky többször találkozott a kolozsvári hadbíróóság egyik ügyészével, akivel a rendezendő ügyüket beszélte át. A tiszt megerősítette Jordákyt abban a véleményében, hogy nyilvánvaló igazságtalanság történt velük, és nyugodtan kérjék a perújrafelvételt. „*Vannak azonban esetek, amelyeknek az eldöntése*

¹⁰⁸⁷ Uo. 1956. 05. 8-i naplóbejegyzés.

¹⁰⁸⁸ Uo. 1956. 07. 7-i naplóbejegyzés.

¹⁰⁸⁹ EME, Jordáky-hagyaték, 1956. 07. 10-i naplóbejegyzés.

¹⁰⁹⁰ Uo. 1955. 11. 4-i naplóbejegyzés.

»ne depășesc« [„meghaladnak minket”, mármint katonai bírókat – A.R.]. *Jön a parancs s ügy kell ítélni, ahogy elrendelik.*” – idézte fel Jordáky a hadbíróval folytatott beszélgetést.

A Jordákyval együtt elítéltek 1956 márciusában jutottak arra a végső elhatározásra, hogy kérni fogják perük felülvizsgálatát és újratárgyalását. *„Meglátjuk mi lesz belőle, bár fűtyülök arra, s egyáltalán nem tartom fontosnak, hogy az ítéletet felülvizsgálják. Inkább a többiek kedvéért teszem meg ezt az engedményt... Azt mondják Berija áldozatai vagyunk. Igen de hát a Berija vonalnak nem voltak hazai képviselői?”* – jegyezte fel keserűen Jordáky.¹⁰⁹¹ Valószínű, hogy ekkorra bizalma megrendült az állami szervezetben és nem számított arra, hogy ügyükben kedvező döntést hoznak. Balogh Edgár március 4-én küldte el a perújrafelvételi kérelmét, és kérte, hogy ügyét csatolják Csögör Lajoséhoz.¹⁰⁹²

Jordáky annak ellenére, hogy naplójában a bizalmatlanságának adott hangot, mégis 1956. március 6-án a bukaresti területi katonai bírósághoz benyújtott kérelmével a pere újratárgyalását kérvényezte. Érvelésében felvetette, hogy a szabadulása után tudomására hozták, hogy a vád koronatanúja, Teleki Ádám visszavonta a nyilatkozatait, ezért az újratárgyalásra mindenképp sort kell keríteni. A továbbiakban a bukaresti magyar követségi munkatársakkal való találkozóit pedig a „román népi demokrácia érdekében végzett propagandának” titulálta. Ami tegyük hozzá igaz volt, mivel mindegyik találkozó alkalmával a Romániához tartozó autonóm Erdély koncepcióját hangoztatta. Jordáky szerint Nékám „egyenesen bizalmatlan volt velem, és figyelmeztette Venczelt, hogy ő ne beszéljen meg velem ilyen dolgokat.”¹⁰⁹³ Beadványában azt is kérte, hogy ügyét kapcsolják össze a többi volt vádlottéval, és közösen tárgyalják újra a perüket. Immár szabadlábbon egy sor tanú meghallgatását is felvetette: Venczel József, Teofil Vescan, Pop Mișu, Pojghi Nicolae, Guzner Nicolae, Avram Bunaciu, Vasile Pogăceanu, Bruder Ferenc, Gáll Ernő, Mikó Imre, Szabédi László, Timofi Gheorghe, sőt még a magyarországi Kállai Gyulát is bíróság elé citálta volna a védelem tanújaként.¹⁰⁹⁴ Mivel 1956. március 17-én nem jelent meg a kiírt újratárgyaláson ezért az ügyet 1956. április 17-ére halasztották.¹⁰⁹⁵ Egy nappal a kiírt időpont előtt, 1956. március 16-án Jordáky újabb beadvánnyal fordult a bukaresti területi katonai bírósághoz. Ebben visszavonta a perújrafelvételi kérelmét, azonban fenntartotta az 1954. júliusi fellebbezését és a börtönből augusztusban és szeptemberben elküldött kérelmek tartalmát is. Vagyis tagadta, hogy hazaáruló lett volna, és megkérdőjelezte a vizsgálati jegyzőkönyvek és vallomások, valamint a

¹⁰⁹¹ EME, Jordáky-hagyaték, 1956. 03. 4-i naplóbejegyzés.

¹⁰⁹² ACNSAS, P. 000217, dosar 5, 74.

¹⁰⁹³ ACNSAS, P. 000217, dosar 5, 5.

¹⁰⁹⁴ Uo. 6.

¹⁰⁹⁵ Uo. 10.

vád tanúinak hitelességét. Hangoztatta azt is, hogy a perüket koncepciók alapján állították össze, valamint, hogy a vizsgálati szervek „nem tartották be a szocialista törvényesség” elveit. Éppen ezért lemondott a per újratárgyalásáról és felvetette, hogy a bíróságnak hivatalból, a „szocialista törvényesség” nevében meg kellene semmisíteni az 1954-es ítéletét és visszahelyezni teljes állampolgári jogaiba Jordákyt, magyarán rehabilitálni. Ennek ellenére pár hónappal később mégis sor került a per újratárgyalására.

1956. május 12-én Jordáky lakásán találkozott Balogh Edgár és Demeter János. Közölték Jordákyval, hogy a tudomásukra jutott, hogy az Igazságügyminisztériumban zárt ülésen tárgyalták azokat a pereket, amelyek újra kívánnak vizsgálni. Az ülésen részt vevő Petru Groza megkérdezte mi van a „négy kolozsvári professzor” ügyével és felvetette őket is a felülvizsgálandó perek listájára. Jordáky még mindig bizalmatlanul viszonyult a perújrafelvétel lehetőségéhez, naplójában hangot is adott ennek: *„Amíg azok rehabilitálnak, akik elítéltek, amíg csak feladatot hajtunk végre ugyanolyan lelkiismeretlenséggel, addig nem lehet bízni ebben a rendszerben...”* – jegyezte fel.¹⁰⁹⁶

1956. június elején kapták kézhez a hivatalos értesítést, hogy 1956. június 16-án jelenjenek meg Bukarestben, mivel perüket újra fogják tárgyalni. *„A milícia fegyveres fedezettel akar lekísértetni a bukaresti hadbírószékre a per újratárgyalására mindannyiunkat. Szabad embereket fogolyként. Kissé furcsa a szocialista legalitásnak ez az értelmezése... Mi mindenestre megtagadjuk ezt.”* – jegyezte fel önérzetesen Jordáky.¹⁰⁹⁷ Másnap, június 13-án indultak el Bukarestbe és 1956. június 16-án pedig egy nap alatt újratárgyalták a 629/1954. számú ügyüket és megsemmisítették a korábbi ítéletet. A tárgyalás során Jordáky nem kért ügyvédet, védelmét saját maga látta el. A védelem legtöbb tanúja megjelent, a hiányzókról pedig lemondtak a gyors ügyvitel érdekében.

A tárgyalás folyamán először a vádlottakat hallgatták meg. Mind a négyen ártatlanságukat hangoztatták és kérték az ítélet megsemmisítését. Ezt követően a tanúk meghallgatása következett. *„Sok tanú vonult fel és derekasan viselkedtek.”* – írta Jordáky.¹⁰⁹⁸

A tárgyalást megelőzően Jordáky levélben értesítette az általa felkért tanúkat, valamint Csögörrel közölte bizonyos rész kérdésekben vallott közös álláspontjukat is. Például megegyeztek abban, hogy Jordákynek az angol újságírókkal való találkozója 1945 őszén „ez a

¹⁰⁹⁶ EME, Jordáky-hagyaték, I/2, 1956. 05. 12-i naplóbejegyzés.

¹⁰⁹⁷ Uo. 1956. 06. 12-i naplóbejegyzés.

¹⁰⁹⁸ Uo. 1956. 06. 16-i naplóbejegyzés.

beszélgetés nem tárgyalás, hanem feketekává melletti beszélgetés volt kizárólag szellemi, tudományos, irodalmi, színházi problémákról.”¹⁰⁹⁹ – [kiemelések az eredetiben A.R.]

Végül a katonai ügyész szólt, és mind a négy vádlott esetében kijelentette, hogy a magyar követségi tanácsosokkal való találkozóik során „nem szolgáltatathattak ki államtitkokat, mivel azok, amiről beszéltek velük nyilvános információnak számított”. Okfejtését azzal folytatta, hogy a vádlottak a Békepárt tagjai voltak és az „antifasiszta ellenállás kontextusában vették fel a kapcsolatot a burzsoá elemekkel.”¹¹⁰⁰ Arra is rámutatott, hogy a román büntetőtörvénykönyv szerint a hazaárulást elkövető vádlottnak „román állampolgárnak” kell lenni. Ám a vádlottak 1946 előtt magyar állampolgárok voltak és csak a békeszerződés véglegesítette a román állampolgárságukat, ezért sem lehetett volna elítélni őket.

Az utolsó szó jogával a vádlottak nem kívántak élni, mindannyian csak felmentésüket kérték. A bíróság ezt követően rámutatott arra, hogy a vádlottak miután visszavonták a vizsgálati fogság alatt tett vallomásaikat és a rájuk rótt vádak érvényessége sem állja ki az igazságosság próbáját elrendelte a vádlottak felmentését.¹¹⁰¹

Jordáky aznap feljegyezte saját értelmezését is az ügyről: „*Rehabilitáltak tehát, de az igazi bűnösök, akik kieszelték ellenünk is a rémes és gaz vádakat még mindig a helyükön vannak a Pártban és államapparátusban egyaránt...*” A továbbiakban pedig arra mutatott rá, hogy a per alkalmával kiderült, hogy „*halálos ítéletet vagy életfogytiglani kényszermunkát készítettek elő eredetileg. Nemcsak egyszerűen Erdély elszakítására való törekvéssel vádoltak meg, hanem egy olyan államszövetségre való törekvéssel, amelyet Anglia vezetésével Jugoszlávia, Magyarország, Csehszlovákia és Ausztria hozott volna létre s ennek lett volna a része Erdély is.*”¹¹⁰²

Az újratárgyalást követően Jordákyt 1956. október 12-én értesítették, hogy a börtönévéért cserébe a kormány egyszeri segélyt utalt ki számukra, amelyet azonnal ki is fizettek. Így pár hónapra fellelegezhettek az állandó anyagi gondok alól.¹¹⁰³

8.3. Jordáky kiábrándulása a sztálinizmusból

¹⁰⁹⁹ EME, II/21, Jordáky Lajos levele Csögör Lajoshoz, 1956. június 8.

¹¹⁰⁰ ACNSAS, P. 000217, dosar 5, 241.

¹¹⁰¹ Uo. 247.

¹¹⁰² Uo. 1956. 06. 16-i naplóbejegyzés.

¹¹⁰³ Uo. 1956. 10. 12-i naplóbejegyzés.

Több évnyi távollét után 1955 nyarán észlelte a kolozsvári társadalomban beállt nemzetiségi változásokat is. Naplójába keserű hangon jegyezte fel elégedetlenségét a román állami törekvésekkel kapcsolatban. „...*Kolozsváron soha ilyen arányokat nem öltött a románosítás – írta. Tudományos intézmények, iskolák, kultúregyesületek, könyvtár... a magyarságot tervszerűen szorítják ki bizonyos erők. És az iparban, és kereskedelemben ugyanez a helyzet. A közéletet a román nacionalizmus uralja s ennek természetesen reakciója a magyar nacionalizmus erősödése.*”¹¹⁰⁴ A kolozsvári demográfiai változásokkal kapcsolatban Jordáky beszélt Nicolae Goldbergerrel is. Goldberger úgy vélte, hogy az 1952-ben létrehozott Magyar Autonóm Tartomány¹¹⁰⁵ mellett létre kellett volna hozni még egy relatív magyar többségű tartományt Szatmárnémeti-Szalonta-Nagyvárad között. Goldberger szerint ebben a két tartományba kellett volna költöztetni az összes magyart, mindenekelőtt a kolozsváriakat. Jordáky ezzel természetesen nem értett egyet, Goldberger ötletét „nemzeti-parasztpártinak” tartotta.¹¹⁰⁶ Jogosan, ugyanis 1944 végén a parasztpárti Sabin Manuilă jelentkezett a nyilvánosság előtt a román–magyar lakosságcsere tervekkel.

Ugyanakkor nemcsak a románosító tendenciákat észlelte, hanem egyre inkább a cenzúra szorítását is. „*A szellem szabadságát tehetségtelen és buta lektorok és kiadók korlátozzák. Csak arról lehet könyvet írni, amit ezek a bürokraták engedélyeznek.*” – jegyezte fel keserűen.¹¹⁰⁷

A börtönévek hatására Jordákynek a szocializmus bolsevik modelljébe vetett hite is megtört. A szovjet államünneppel kapcsolatban jegyezte fel: „*Tíz évvel ezelőtt milyen forró volt a november 7-i ünnepség s a szívem mennyi tiszta hittel és eszménnyel volt tele. Most nem tudok ünnepelni, nem érzek semmi felemelőt. Nincs ünnepi hangulata a napnak.... A szocializmus a funkcionáriusok ügye és monopóliuma lett.*”¹¹⁰⁸ Bizonyára nem függetlenül szocializmus-konceptiójának átalakulásával az éppen esedékes néptanácsi választásokra is könnyen tekintett. Először is kritikával illette, hogy csak egy pártot, és csak egy jelöltet lehetett megválasztani. „*Kutyakomédia ez, megcsúfolása a szocializmusnak.*” – jegyezte fel naplójába.¹¹⁰⁹ Ezzel igencsak eltávolodott az 1944-től 1952-es letartóztatásáig tartó hithű, sztálinista énjétől. A továbbiakban pedig saját, eszményi választási rendszerét vázolta fel. A képviselői demokrácia formáinak a bevonásával akár még azt is ki lehet jelenteni, hogy Jordáky elkezdett visszatérni ifjúsága gyökereihez, a szociáldemokráciához. Ugyanakkor a „polgári

¹¹⁰⁴ EME, Jordáky-hagyaték, 1955. 08. 31-i naplóbejegyzés.

¹¹⁰⁵ Ehhez lásd: Stefano Bottoni: *Sztálin a székeleyknél*. Csíkszereda, Pro-Print Könyvkiadó, 2008.

¹¹⁰⁶ EME, Jordáky-hagyaték, I/2, 1955. 07. 19-i naplóbejegyzés.

¹¹⁰⁷ Uo. 1955. 09. 3-i naplóbejegyzés.

¹¹⁰⁸ Uo. 1955. 11. 7-i naplóbejegyzés.

¹¹⁰⁹ Uo. 1956. 03. 11-i naplóbejegyzés.

demokráciára” való visszatérést is kizártnak tartotta. Szerinte a „szocialista állam népképviselői szerve” a szocialista irányzatoknak a teljes, szabad versenyében kellett volna megmutatkozzon. Ezzel visszatért a népfronti gondolatkörhöz, mivel az összes társadalmi réteg – tehát nemcsak a munkásosztály – képviselőjét szerette volna látni koalíciós alapokon. Jordáky szerint ez a népfront csakis baloldali lehetett volna, a jobboldalnak, vagy akár a centrumnak nem biztosított volna lehetőséget az együttműködésre.¹¹¹⁰ Szocializmus-koncepcióját talán az alábbi naplórészletben fejtette ki legpontosabban: *„A szocializmus útja azonban csak demokratikus lehet és csak a szabadság és félelem nélküli élet megvalósításán át képzelhető el. De nem a szavak, hanem a tettek demokráciájára van szükség. A kapitalizmus restaurációját megakadályozni, de az emberi szabadságokat s a ma szocializmusát megvalósítani.”*¹¹¹¹

8.4. Az SZKP XX. Kongresszus utáni desztalinizációs időszak Romániában

Sztálin 1953. március 5-i halálát követően a kelet-európai szatellitállamokban is kezdetét vette egy lassú desztalinizációs folyamat, amely aztán az SZKP. XX. kongresszusával váltott nagyobb sebességre. Az 1956. február 14–25. között, Moszkvában megtartott kongresszus leginkább Hruscsov „elítélő” beszédéről ismert. A szovjet főtitkár ugyanis először tette meg azt a lépést, hogy egy korábbi politikai vezetőt bírált és elítélte a sztálini korszak túlkapásait. Hruscsov titkosnak szánt, de azonnal nyilvánosságra került beszédét a kongresszus utolsó éjszakáján – február 24-ről 25-re virradóan – olvasta fel.

A nemzetközi folyamatokat figyelemmel kísérő Jordáky természetesen várakozásokkal tekintett az SZKP XX. kongresszusa elé: *„Az SZ.U.K.P.-nak kongresszusa rendkívülien nagy fontosságú – jegyezte fel a kongresszussal kapcsolatban. Alapvető változások várhatók nemcsak a szovjet állam politikájában, hanem a kommunista pártok politikájában is. A szociáldemokráciához való közeledést hirdették meg s a békés együttműködést minden állammal. De mindennél fontosabb Hruscsov, Malenkov, Szuszlov, Mikojan éles támadása a személyi kultusz, egészségtelen pártvezetés, törvénytelen ségek, a sztálini politika ellen.”*¹¹¹² Saját rehabilitálása mellett az erdélyi magyarság helyzetének javulását remélte a bekövetkező változásoktól.

¹¹¹⁰ EME, Jordáky-hagyaték, 1956. 03. 11-i naplóbejegyzés.

¹¹¹¹ Uo. 1956. 04. 8-i naplóbejegyzés.

¹¹¹² EME, Jordáky-hagyaték, I/2, 1956. 02. 21-i naplóbejegyzés.

A Moszkvába utazott RMP vezetőséget (Gheorghe Gheorghiu Dej főtitkár, Miron Constantinescu, Iosif Chișinevschi és Petre Borilă PB-tagok) a Hruscsov jelentés meglepte, sőt sokkolta.¹¹¹³ Gheorghiu Dej éppen ezért egy hónapot késleltette a nyilvánossá tételét és csak az 1956. március 23–25-i KB ülésen vitatták meg a jelentésnek egy kozmetikázott változatát. Lényege az volt, hogy Dej kijelentette, hogy Romániában nincs szükség desztalinizációra, mivel ő már 1952-ben leszámolt a sztálinistákkal (Luca, Pauker) és Romániában nincs is személyi kultusz, amit meg kellene szüntetni.¹¹¹⁴

Jordáky az RMP nyilvános értelmezésével kapcsolatban is félig bizakodó-félig szkeptikus volt: „*Személyiség-kultuszának a megszüntetése. Sztálin elleni támadások. [...] Rajk teljes és nyilvános rehabilitálása... Pereg és még hozzá gyorsan pereg a világtörténelem filmje... A szocializmus felé megy kétségtelenül a világ. A szocializmus azonban csak az emberi szabadságra és igazságra építheti a maga rendszerét. Csak ezáltal több, mint bármilyen más rendszer.*”¹¹¹⁵ Mint látjuk Jordákyt „igaz szocialistaként” örömmel töltötte el, hogy leszámoltak a sztálini gyakorlattal. Azonban hiányolta a szabadság eszményét – vagyis a szociáldemokráciát – az állásfoglalások közül. Pár nappal később pedig Gáll Ernővel beszéltek meg a Hruscsov-beszéd egészét. „*Gyilkosságok sorozata, hazugságok, öndicsőítés, terror s hogy még mi minden el sem lehet sorolni. Mi köze a szocializmushoz a sztálinizmusnak?*” – tette fel a kérdést Jordáky.¹¹¹⁶ Ugyanekkor csalódva tapasztalta, hogy a kommunista párt alapszervezeteiben még mindig nem dolgozták fel a XX. kongresszus irányelveit. „*Szellemi életünkben semmi változás. Sztálinista vonal Sztálin neve nélkül.*” – jegyezte fel keserűen.¹¹¹⁷

1956 első felét nemzetiségi szempontból a bizonytalanság jellemezte. 1953 és 1956 között ugyanis több hátrányos intézkedést hoztak (háttérbe szorították a magyar szakiskolákat, megszüntették a kolozsvári magyar nyelvű műszaki és mezőgazdasági oktatást, aránytalanul finanszírozták a két egyetemet, mellőzték a kétnyelvűséget).¹¹¹⁸ Az SZKP XX. kongresszusból és bíráló hangokból kiindulva az erdélyi magyar értelmiség is egyre inkább hallatta hangját a nemzetiségi sérelmeket illetően. Az RMP KB ezért többször elküldte Kolozsvárra Miron Constantinescut, hogy csillapítsa a magyar kedélyeket. 1956. április 9-én például Constantinescu találkozott az egyetemi tanárokkal és az éppen aktuális nemzetiségi sérelmeket vitatták meg. Constantinescu a román nacionalizmust tette felelőssé a magyar egyetem háttérbe

¹¹¹³ Bosomitu, Ștefan: *Miron Constantinescu. O biografie*. București, Humanitas, 2015.

¹¹¹⁴ Vladimir Tismăneanu: *Stalinism pentru eternitate*. I.m. 184–185.

¹¹¹⁵ EME, Jordáky-hagyaték, I/2, 1956. 03. 31-i naplóbejegyzés.

¹¹¹⁶ EME, Jordáky-hagyaték, I/2, 1956. 04. 7-i naplóbejegyzés.

¹¹¹⁷ EME, Jordáky-hagyaték, I/2, 1956. 05. 2-i naplóbejegyzés.

¹¹¹⁸ Stefano Bottoni: *Az 1956-os forradalom és a romániai magyarság (1956–1959)*. Csíkszereda, Pro-Print Könyvkiadó, 2006, 21.

szorításáért.¹¹¹⁹ Ekkorra már a leginkább dogmatikus erdélyi magyar kommunisták is felemelték a hangjukat a nemzetiségi sérelmekkel szemben. Ugyanakkor a vezető kolozsvári értelmiségiek között Jordáky egy „faji”, azaz származási törésvonalat tapasztalt, és szerinte ez a csoport nem volt elég határozott a nemzetiségi kérdésben. „A vezető magyar intézmények élén levő zsidó elvtársakat már rá kellene kényszeríteni, hogy döntsenek, éreznek valamilyen közösséget a magyar kultúrával vagy sem. Ha igen, akkor tegyenek valamit, foglaljanak állást.” – állapította meg.¹¹²⁰ Itt Csehi Gyulára, Robotos Imrére, esetleg Gáll Ernőre gondolhatott, akik szerinte „nem álltak ki kellően” az erdélyi magyar nemzetiségi sérelmek közvetítésében. Jordáky faji jellegű szemlélete még az 1940-es évekre vezethető vissza. A magyarországi, népi harmadikutaság az ő gondolkodását is befolyásolta. Például 1940–44 között az SZDP-ben többször felvetette a szerinte „a faji szemléletű zsidókkal kapcsolatos zsidókérdést”.¹¹²¹ Ez alatt azt értette, hogy a szociáldemokrata párton belül a zsidó származású párttársasnak döntenie kellett: a zsidóságukat nemzetiségként, vagy csak vallási kérdésként kezelik, illetve tematizálják vagy nem. A romániai zsidóság (az észak-erdélyi megmaradt zsidóság egy része, valamint a dél-erdélyi és regáti zsidók) 1948–1953 között első nagy hullámban hagyta el az országot, majd pár évig szünet következett, majd az ötvenes évek közepétől ismét megnőtt a zsidók emigrálása Romániából.¹¹²² Jordákyknak 1956-os zsidókkal szemben megfogalmazott kritikája valószínűleg azért is következett be, mert a liberálisabb légkörben ismét tematizálódott a zsidók kivándorlása és az erdélyi magyarságon belül ismét fontos lett a zsidó származás kérdése.

Ugyanakkor a Jordáky által „faji” jellegük miatt bírált értelmiségiek pár évvel korábban – amikor Jordáky még börtönben volt – a Bolyai Egyetemen lezajlott nacionalizmus vizsgálatban az erősödő román nacionalista jelenségekkel szemben a magyar kultúra védelmezőiként bukkantak fel.¹¹²³ A Bolyai Egyetemen zajlott vizsgálat zárójelentésében a szerzők – Csehi Sára, Tóth Sándor és Weiszmann Endre – arról írtak, hogy mivel a magyar kisebbség a legnagyobb nemzetisége Romániának, ezért a magyar sérelmek tematizálása mellett „gyűlnek és orvosolatlanul maradnak a bajok a többi nemzeti kisebbségek esetében.”¹¹²⁴

¹¹¹⁹ Uo. 1956. 04. 9-i naplóbejegyzés.

¹¹²⁰ Uo. 1956. 05. 3-i naplóbejegyzés.

¹¹²¹ Uo. 1942. 12. 4-i naplóbejegyzés.

¹¹²² Oltean, Anca: Considerații istoriografice privind situația evreilor români și maghiari în perioada 1945–1953. In: Faur, Antonio (szerk.): *Evreii din Europa în timpul celui de-al doilea război mondial: Noi documente, mărturii și abordări*. Cluj-Napoca, Editura Mega, 2020.

¹¹²³ „Jelentésünk célja az, hogy felhívja a figyelmet: milyen természetű problémák foglalkoztatják a magyar értelmiség különböző csoportjait, nehezítik meg a magyar értelmiség internacionalista nevelését, az, hogy adatokat szolgáltatson általános konklúziók levonására.” *A magyar értelmiségi körökben jelentkező burzsoá-nacionalista befolyások elleni harc néhány problémája*. OSZK Kézirattár, Fond 625, K_2448/98, 7.

¹¹²⁴ Uo. 105.

A három szerkesztő között is vita volt abban az álláspontban, hogy a magyar értelmiség körében szereplő nacionalista hangulatot vajon kizárólag csak a párt hibái, illetve a román sovinizmus indukálta – Csehi Sára szerint a jelentés szövege erre utalt – vagy ebben szerepe van az erdélyi értelmiségben továbbélő „nacionalista mételynek” – ugyanacsak Csehi Sára álláspontja.¹¹²⁵ A másik két szerző viszont visszautasította Csehi értelmezését, és szerintük a jelentés nem bagatellizálta el a nacionalizmus elleni harcot, hanem sokkal inkább két tényezőre mutatott rá: egyrészt a nacionalizmus elleni harcban egyrészt van maga a küzdelem, a dolgozók internacionalista nevelése, másrészt pedig „a nacionalizmust tápláló objektív feltételek ismerete, számbavétele és felszámolásukra irányuló tevékenység”.¹¹²⁶ Továbbá a jelentés arról is beszámolt, hogy úgy észlelték, hogy az ötvenes évek közepén az antiszemitizmus ismét térjedőben volt: fogalmazásuk szerint míg román részről inkább kesztyűs kézzel, inkább „mellőzésben, a leplezett numerusok¹¹²⁷ alkalmazásában jelentkezik, addig magyar részről ehhez igen gyakran molesztáló hang, sértő célzások, huligán tempók is társulnak.”¹¹²⁸

Az 1956 nyári budapesti események (a Petőfi Kör vitái, a pártvezetésben zajló változások stb.) természetesen csak erősítették az erdélyi magyar értelmiség bátorságát. Eleve rengetegen használták ki a lehetőséget, hogy 1956 nyarán lehetővé vált csak személyi igazolvánnyal Magyarországra utazni.¹¹²⁹ A magyarországi vitákról az év elején a kolozsvári elit még nem sokat tudott. Például Jordáky levelet írt az év elején Romániában tartózkodó, majd Budapestre visszautazó Czine Mihálynak¹¹³⁰. Jordáky levelében meg is fogalmazta a kolozsvári elit dilemmáit: „A kulturális egyezmény tartalmáról mi egyelőre semmit sem tudunk, Csak sejtéseink vannak, s remélhetőleg több együttműködési lehetőségünk lesz.”¹¹³¹

Ugyanakkor a nemzetiségi kérdésben nem látták az előrelépést a helyzet megoldása felé. Jordáky szerint a nemzetiségi kérdés 1956 nyarán jutott az igazán kritikus pontra: „*A nemzeti elnyomás a kirobbanás felé közeledik. Lehetetlen, hogy ne látnák, milyen borzalmas és tűrhetetlen. Ha meg látják, akkor feltételezhetően nemcsak a kormány, hanem a párt nemzetiségi politikája is a nagyromán sovinizmus vonalán megy... Így nem lehet marxista-leninista politikát űzni.*”¹¹³² Ezekben a napokban egymást érték találkozási vezető kolozsvári

¹¹²⁵ *A magyar értelmiségi körökben...* I.m. 9.

¹¹²⁶ Tóth Sándor és Weiszmann Endre szerint a jelentéssel éppen erre a második kategóriára mutattak rá leginkább. Uo.

¹¹²⁷ Utalás a romániai és magyarországi numerus-törvényekre.

¹¹²⁸ *A magyar értelmiségi körökben...* I.m. 109.

¹¹²⁹ Stefano Bottoni: *Az 1956-os forradalom*. I.m. 20.

¹¹³⁰ Czine Mihály (1929–1999), irodalomtörténész, kritikus, egyetemi tanár. 1953-ban Eötvös-kollégistaként diplomázott, majd az MTA Irodalomtudományi Intézetében dolgozott. Később az ELTE-n tanított. Fő kutatási területe Móricz Zsigmond, a népi írók és a kisebbségi magyar irodalom voltak.

¹¹³¹ Jordáky Lajos levele Czine Mihályhoz. 1956. január 12, PIM, V. 5988/46.

¹¹³² Uo. 1956. 08. 20-i naplóbejegyzés.

értelmiségekkel. A nemzetiségi kérdés megoldása kapcsán Gáll Ernő „tájékozódni akart”, Balogh Edgár „óvatosságot” ajánlott, Demeter János „is fel volt háborodva”.¹¹³³

A nyár során Jordáky újabb levelet küldött a már említett Czinének. Itt szintén kitért a nemzetiségi kérdésre: „Erről jut eszembe – írta –, nekünk is megvannak a magunk problémái, mint nektek is. Végeredményben pedig úgy ezek, mint azok az egész magyar író- és tudóstársadalmat kell, hogy érdekeljék. Itt Kovács György, Hajdu Győző és Nagy István azon a véleményen vannak, hogy a mi irodalmunk nem magyar, hanem a román irodalom része. Nem látják még most sem, hogy a nyelv a nemzeti nyelvű és formájú irodalom és kultúra nem az országhatárok, hanem az egymással összefüggő területen élő, azonos nyelvet beszélő, közös hagyományokkal rendelkező nemzet és nép közös alkotása és ügye.”¹¹³⁴

A sorozatos egyeztetések hatására a párt visszakozott. 1956. augusztus 29-én például a Bolyai Tudományegyetem őszi félévére engedélyezték az egy évvel korábbi felvételi létszámot, sőt még a megszüntetett katedrákat is újból felállították.¹¹³⁵ Az egyetem tanévnyitó ünnepségén Gáll Ernő beszédét Jordáky elismeréssel fogadta. Gáll felszólalt a dogmatizmus ellen, „*a magyarságot fenyegető nacionalizmus ellen, a magyar nyelv-irodalom-történelem életre keltéséért és tudatosításáért... Szép volt hallani, amit már rég nem lehetett.*”¹¹³⁶

Jordákynek az erdélyi magyar értelmiségekkel folytatott 1956 őszi találkozóit egy váratlan esemény törte meg. Bányai László akkori rektor elhívta Jordákyt az 1956 őszi esedékes román–magyar vegyes történészkonferenciára. Az erdélyi magyar kommunista értelmiség soraiba való visszafogadása immár teljes lett, mivel most már hivatalos delegációban képviselte a romániai magyar történészeket. A konferencia helyszíne Dél-Erdély (Déva és Vajdahunyad), tematikája pedig a Hunyadiak volt. Jordáky akkor járt először Déván, élményei lenyűgözték. A hivatalos konferenciával azonban teljes mértékben elégedetlen volt. „*Számunkra ez az ünnepség, ahogyan megszervezték, a nemzeti hagyományok és érzékenység lábbal tiprása. Hunyadi a késői dák hős, a románság aspirációinak letéteményese, Ioan de Hunedoara akinek – Daicoviciu előadásából ezt lehetett kivenni – semmi köze nem volt a magyarsághoz.*” – jegyezte fel az eseményről.¹¹³⁷ Ugyanekkor találkozott a börtönből kiengedett Márton Áronnal is: viszont nem tudhatjuk, hogy a találkozón miről beszélhettek, mert naplójában csak a találkozó tényét jegyezte fel. Csak feltételezni lehet, hogy 1955-ös szabadulásukról, hazaárulási perükről, az erdélyi magyarság helyzetéről beszélgethettek. Dél-

¹¹³³ Uo. 1956. 08. 21-i naplóbejegyzés.

¹¹³⁴ Jordáky Lajos levele Cziné Mihályhoz. 1956. június 17, PIM, V. 5988/46.

¹¹³⁵ Uo. 1956. 08. 29-i naplóbejegyzés.

¹¹³⁶ Uo. 1956. 09. 1-i naplóbejegyzés.

¹¹³⁷ Uo. 1956. 09. 23-i naplóbejegyzés.

erdélyi tartózkodását egy sokkoló élmény zárta, amely tovább erősítette Jordáky azon nézetét, hogy román állami nacionalizmus dúl az országban. *„Kinn voltunk Szentimrén.¹¹³⁸ Nyolcszáz éves templom. Hívó már nincs a faluban. De a másnapi istentiszteletre a szomszéd gyárból bejövőket közápor fogadja a helyi románok részéről. [...] – írta keserűen.¹¹³⁹*

1956 szeptemberében a nemzetiségi kérdés körüli tárgyalások felgyorsultak. 1956. szeptember 27-én Kolozsvárra érkeztek a RMP KB megbízottai, Miron Constantinescu, Vaida Vasile és Fazekas János. Az RMP küldöttek Kolozsvárra utazása előtt a PB egyik ülésén merült fel, hogy a nemrég szabadult kolozsvári egyetemi tanárokkal is fel kell venni kapcsolatot, mert azok „nagy befolyással rendelkeznek a magyar értelmiség körében”.¹¹⁴⁰ A következő napokban találkoztak az erdélyi magyar értelmiségi vezetőivel is, így 1956. szeptember 28-án Jordáky Lajossal is. Jordáky ezen a találkozón az erdélyi magyar városoknak a külsőségekben is megnyilvánuló magyar jellegét vetette fel – vagyis kétnyelvű táblákat kért – valamint szólt az egyetemi sérelmekről, magyar lapok, folyóiratok indítását vetette fel. Végül pedig, mint a társadalmi emancipációt örökösen maga előtt tartó értelmiségi a kolozsvári magyar külvárosi munkásságot asszimiláló törekvéseket ítélte el. Jordáky szkeptikusan tekintett vissza a beszélgetésre, mert úgy vélte, hogy Constantinescu-ékat nem az őszinte meggyőződés, hanem csak a „körülmények kényszerítő ereje készítette” arra, hogy meghallgassák az erdélyi magyar értelmiségiek panaszait. *„Egyelőre megoldanak majd egy csomó rész kérdést, hogy ne kelljen a lényegre térni.”* – jegyezte fel naplójába.¹¹⁴¹ Vagyis itt Jordáky az erdélyi magyar kisebbség helyzetének közjogi rendezését kívánta volna, ahogyan folytatta is naplóbejegyzésében gondolatait a találkozóról: *„Szocialista demokrácia, szabadság, önrendelkezés – mind olyan kérdések, amelyek nélkül az emberi élet elképzelhetetlen... Miron különben kifejtette, hogy ellenzi a nemzetiségi státútumot, mert arra a szocializmusban nincs szükség.”¹¹⁴²*

A következő napon – 1956. szeptember 29-én – Kolozsváron sor került a helyi és a marosvásárhelyi írók, szerkesztők gyűlésére, amelyen nyíltan megfogalmazhatták sérelmeiket a nemzetiségi kérdésben.¹¹⁴³ A RMP KB által Kolozsvárra küldött delegáció a magyar értelmiségiekkel való sorozatos találkozások után bizonyos engedményeket helyezett kilátásba, amit Jordáky is észlelt. *„A nemzetiségi kérdésben bekövetkezett a fordulat. Bár még mindig*

¹¹³⁸ Marosszentimre, a Hunyadi János által építtetett templomról ismert.

¹¹³⁹ Uo. 1956. 09. 24-i naplóbejegyzés.

¹¹⁴⁰ Az RMP Politikai Bizottság 1956. szeptember 18-i ülésére javasolt napirendi pontok. In: Stefano Bottoni: *Az 1956-os forradalom*. I.m. 123.

¹¹⁴¹ Uo. 1956. 09. 28-i naplóbejegyzés.

¹¹⁴² Uo.

¹¹⁴³ Ehhez lásd: *Az őszinteség két napja. 1956. szeptember 29–30. Erdélyi magyar értelmiségiek 1956 őszén*. Összeállította: Benkő Levente. Kolozsvár, Polis Könyvkiadó, 2007.

idegenkedik a Párt a kérdés elvszerű és teljes megoldásától. Egyelőre rendezik a legkirívóbb sérelmeket a kultúra fronton. Mindenesetre tény, hogy a Párt foglalkozik a nemzetiségi kérdéssel, tárgyalásokat kezdett a Pártból kizárt vagy félreállított magyar vezetőkkel s elismerte, hogy jelenleg a román nacionalizmus a legveszélyesebb erő és a küzdelmet ez ellen kell irányítani... Az írókkal való ülés kemény és viharos volt [...]"¹¹⁴⁴

Gyakorlati szempontból pedig sor kerülhetett az 1940-ben betiltott *Korunk* újraindulására, *Napsugár* címmel magyar gyereklapot indítottak, valamint a Tanügyminisztérium keretén belül felállították a nemzetiségekkel foglalkozó bizottságot.¹¹⁴⁵

Az 1956 őszi engedmények közé tartozott, hogy az 1944-ben Magyarországra távozott Tamási Áronnak engedélyeztek egy irodalmi körutat az erdélyi magyar városokban. Tamási már szeptemberben megérkezett szülőfalujába, Farkaslakára és egész hónapban ott tartózkodott. Magyarországra való visszaútja alkalmával érintette Kolozsvárt is.¹¹⁴⁶

Tamási és Jordáky kapcsolata két előzményre vezethető vissza. Először is az 1937-es Vásárhelyi Találkozó aktív szervezői voltak, valamint mindketten részt vettek az 1944 őszi megalakult Erdélyi Magyar Tanács munkálataiban, amely megpróbálta rávenni a kormányzót egy Memorandummal arra, hogy vezesse ki Magyarországot a világháborúból. Jordáky még szeptember 6-án – születésnapján – levelet írt Tamásinak. „Ma vagyok 42 éves és kimondhatatlan öröm – igazi születésnap ajándék volt, hogy meglepetésszerűleg meglátogatott Miskolc Dzsó Marosvásárhelyről és Rólad beszélt.” Levelében csodálkozását fejezte ki, mivel Miskolc arról is beszélt, hogy Tamási nem akarja Kolozsvárt érinteni. „Lehetséges ez? – tette fel a kérdést – Abba a városba, amelyben kultúránk annyi emléke van s amely városhoz alkotásaid túlnyomó nagy része fűződik. Vannak kellemetlen emlékek is? Bizonyára vannak. Lehetnek emberek, akikkel én éppoly kevésbé kívánom a találkozást, mint Te s akiket ugyanúgy elkerülök amint Te is elkerülnéd. Azt hiszem joggal és helyesen. De Kolozsvárott vannak, akik szeretnek és vannak, akik várnak. Mária meg én nagyon boldogok lennénk, ha vendégül láthatnánk kis lakásunkban...” – zárta le levelét.¹¹⁴⁷ Így 1956. október 15-én végül Tamási megérkezett Kolozsvárra és Jordákyék lakásán szállt meg. „*Késő éjszakáig beszélgettünk.* – írta naplójába. *Áron bölcs lett, és sok értékes gondolata van. Két haza tudja ma magáénak, Erdély és Magyarország.*”¹¹⁴⁸ Érdekes, hogy a „két haza” jelző egyike egy régiót fedett le, ami –

¹¹⁴⁴ Uo. 1956. 10. 3-i naplóbejegyzés.

¹¹⁴⁵ Stefano Bottoni: *Az 1956-os forradalom.* I.m. 22.

¹¹⁴⁶ Dávid Gyula: Tamási Áron a Bolyai Egyetemen 1956 októberében. In: Dávid Gyula: *1956 Erdélyben és ami utána következett.* Nap kiadó, h.n., 122.

¹¹⁴⁷ Jordáky Lajos levele Tamási Áronhoz. 1956. szeptember 6, PIM, V.5791/174.

¹¹⁴⁸ EME, Jordáky-hagyaték, i/2, 1956. 10. 15-i naplóbejegyzés.

tekintetbe véve, hogy magánnaplójában írta – akár még a régi, 1939–1940-es „független Erdély” koncepciójának a fennmaradását jelenthette. Ám az is lehet, hogy ez csak stiláris, fogalmazásbeli kérdés.

Másnap délelőtt Tamási felkereste a romániai Írószövetség kolozsvári fiókját, ahol átadta üdvözlét a korábban börtönbe zárt magyar értelmiségieknek, valamint a román–magyar barátságról értekezett. Aznap este pedig Jordákyék lakásán költötte el ünnepi vacsoráját, ahol a kolozsvári értelmiségi társadalom színe-java megjelent. Naplóbejegyzése szerint „*az irodalom alapvető kérdéseit beszéltük meg*”.¹¹⁴⁹ Ám nem kell különösen elrugaszkodni a valóságtól, ha arra gondolunk, hogy ezen az eseményen több mint irodalmi kérdéseket beszéltek meg. Biztos szó esett a romániai nemzetiségi sérelmekről, a magyar kultúra hátrányos helyzetéről, az erdélyi magyar oktatásról stb.

A következő napon Jordáky elkísérte Tamásit a Bolyai Egyetemre egy író-olvasó találkozóra. A diákokkal való találkozót az egyetem irodalmi körének vezetője kezdeményezte, amihez Bányai rektor megadta az engedélyt. A találkozón Tamási az életútjáról beszélt, majd ezt követték a diákok kérdései. Itt leginkább Tamási könyveinek romániai árusításának hiányát vetették fel, valamint arra is rákérdeztek, hogy Tamási, mint erdélyi származású író, miért nem jön haza.¹¹⁵⁰ A román hatalom és az éppen folyó román nemzetiesítés szempontjából kritikus hozzászólás ez után következett, ugyanis a diákok feszegetni kezdték az éppen aktuális erdélyi magyar irodalmi kérdéseket is, leginkább pedig az a szemléletet, amely szerint a romániai magyar irodalom tulajdonképpen román irodalom, és csak nyelvében különbözik a román irodalomtól.¹¹⁵¹ „*A diákság ünnepelte úgy, ahogy az utóbbi években senkit. Ez már tüntetés volt a magyar irodalom egysége mellett. Nagy diadalt arattunk*” – jegyezte fel Jordáky az eseménnyel kapcsolatban.¹¹⁵²

Végül másnap Tamási elutazott Kolozsvárról és Jordáky búcsúztatta a vasútállomáson. „*A vonat kigördült s mi Tamási jelenlétének és gondolataink emlékével folytatjuk még keményebben a küzdelmet a demokratikus szocializmusért.*” – számolt be naplójának 1956. október 18-i éjszaka.¹¹⁵³

Tamási kolozsvári tartózkodását követően Jordáky tudatosan folytatta az erdélyi értelmiségiekkel való találkozásait. Ugyanakkor érzekelte a román közvélemény visszhangját is, mint írta „*A magyarok lázadásáról beszélnek [mármint a román írók – A.R.] ismét, azt*

¹¹⁴⁹ Uo. 1956. 10. 16-i naplóbejegyzés.

¹¹⁵⁰ Dávid Gyula: *1956 Erdélyben*. I.m. 134–135.

¹¹⁵¹ Uo. 136.

¹¹⁵² Uo. 1956. 10. 17-i naplóbejegyzés.

¹¹⁵³ Uo. 1956. 10. 18-i naplóbejegyzés.

*hiszem sokan gyűlölettel, de sokan szégyenkezéssel, hogy ők még mindig semmit sem tesznek, amikor mi kemény harcokat folytatunk nemcsak a nemzetiségi jogokért, hanem a szabadságért, a demokráciáért, a szocializmusért, az emberiségért s magáért az emberért.*¹¹⁵⁴ Ugyanekkor az egyetemen is egyre inkább élvezte a diákok szimpátiáját. 1956. október 20-án megtartotta új tantárgyának – A 20. század civilizációja – első előadását. *„Igen nagy hatása és sikere volt. Percekig tartó tomboló taps. Úgy érzem ez annak a politikai vonalnak szólt, amely kezd kibontakozni s mind erőteljesebbé válik. Figyelmes és lelkes hallgatóság. A történészek mellett irodalmárok, jogászok, természeti kariak és teológusok.”*¹¹⁵⁵ – jegyezte fel elégedettséggel.

8.5. Az 1956-os forradalom napjai Kolozsváron

A korabeli technikának – elsősorban a rádióknak – köszönhetően a romániai lakosság és az erdélyi magyarság az 1956. október 23-i budapesti eseményekről azonnal értesült.¹¹⁵⁶ A forradalom kitörése Jordáky Lajost Kolozsváron, otthonában érte. Az esti Kossuth Rádió hallgatása közben vetette papírra gondolatait a budapesti eseményekről. *„Elsöpörni az önkényeskedés maradványait és biztosítani szocializmus demokratikus útját – csak ez lehet ma a feladat. A néptömegek mellé állva szocializmusért, de semmi estre sem a néptömegek ellen egy idegen érdekeket szolgáló, a néptől és nemzeti aspirációktól távol álló önkényuralom fenntartását.”* – jegyezte fel.¹¹⁵⁷ Lényegében itt a nemzeti függetlenség és a demokratikus szocializmus mellett állt ki, amelyek gondolkodása sarokpontjainak számítottak addig is. A budapesti forradalom kitörésének másnapján Kolozsvárra érkezett a már korábban itt tárgyalásokat folytató Miron Constantinescu. Más magyarlakta tartományokba is küldtek KB megbízottakat, így a MAT székhelyére, Marosvásárhelyre Fazekas Jánost. Ezek szerepe a kedélyek lecsillapítása, kordában tartása volt, amely később politikai agitációvá alakult át és fő feladata az erdélyi magyarság és a magyarországi forradalom közötti szimpátia lehűtése lett. A bukaresti pártvezetés ugyanis tartott attól, hogy a budapesti események hatására Romániában is tüntetések kezdődhetnek, elsősorban a magyarlakta területeken.

A következő napokban Jordáky lelkesen követte a budapesti kormány aktivitását, a vérontás, az utcai harcok viszont elkeserítették. 1956. október 25-én például a Bolyai Egyetemen több tanártársával, tanársegéddel és diákkal közösen Nagy Imre beszédét hallgatták

¹¹⁵⁴ Uo. 1956. 10. 19-i naplóbejegyzés.

¹¹⁵⁵ Uo. 1956. 10. 20-i naplóbejegyzés.

¹¹⁵⁶ Stefano Bottoni: *Az 1956-os forradalom*. I.m. 24.

¹¹⁵⁷ EME, Jordáky-hagyaték, I/2, 1956. 10. 23-i naplóbejegyzés.

meg, amelyet a budapesti rádió közvetített. A beszéd után a tanárokkal és a diákokkal megbeszélték a hallottakat és Jordáky kifejezte rokonszenvét és egyetértését Nagy Imre programjával.¹¹⁵⁸ Október utolsó napjaiban, amikor a Nagy Imre kabinet koalícióssá alakult át, Jordáky mintegy igazolva látta saját álláspontját. „A sztálinizmust felszámolják”, írta és válaszolt, hogy népfrontos koalíció (szociáldemokrata, kisgazda, kommunista és haladó polgári elemekből) az ideális megoldása a magyarországi válságnak. „*Ujjong a lelkem drága magyar fiúk és leányok, munkások és írók, drága magyar nép. – írta. Milyen büszke vagyok az ujjongó gyásznak ezekben az óráiban. Büszke, mert magyar vagyok és magyar lehetek. Mert én is azért harcoltam, amiért ők. Mert én is szenvedtem s így örömöm is határtalan lehet. Drága magyar vér, termékenyítsd a szabadság fáját és virágoztasd ki az egész nép szabadságát és boldogságát.*”¹¹⁵⁹

Ezekben a sorsfordító októberi napokban Jordáky az egyetemi diáksággal is állandó kapcsolatban állt, azonban ezt csak egyetlen forrás, Jordáky naplója erősíti meg. Így például 1956. október 30-án Jordáky Várhegyi István harmadéves történészhallgató – későbbi elítélt – társaságában sétált haza az egyetemről a Kőkert utcai otthonáig. A budapesti eseményekről, Várhegyi publicisztikai próbálkozásairól, családjáról beszélgettek.¹¹⁶⁰ A diákokkal való kapcsolataival párhuzamosan elképedve észlelte, hogy a román államvezetés és a helyi kommunista elitek elutasítják a budapesti eseményeket. „*Milyen bűnös magatartást tanúsít a hazai sajtó. Mocskolja a nagy magyar forradalmat [...]*” – jegyezte fel keserűen.¹¹⁶¹ A diákok által szervezett november 1-i, halottak napi házsongárdi akción nem tudjuk, hogy ott volt-e. Ekkor történt, hogy a Bolyai Egyetem diákjai végiglátogatták az erdélyi magyar kultúra kimagasló egyéneinek a sírjait, és ott gyertyát gyújtottak, koszorút helyeztek el, elénekelték a magyar himnuszt. A Securitate nagyon hamar tudomást szerzett az eseményről, mivel a diákok közé elvegyültek a tartományi pártkollégium hallgatói is, akik aztán jelentésben számoltak be a megtörtént eseményekről.¹¹⁶²

Ugyanaznap Jordáky részt vett az egyetemi vezetőség ülésén, ahol pattanásig feszült volt a hangulat. Pár tanártársával „*rokonszenvünket fejeztük ki a magyar forradalom vívmányai és hősi népe iránt*”, ugyanakkor a „*reakciós erők feltűnése*” miatt is aggodalmuknak adtak

¹¹⁵⁸ Jordáky Lajos kihallgatási jegyzőkönyve. In: Tófalvi Zoltán: *1956 erdélyi mártírjai III. A Dobai-csoport*. Mentor kiadó, Marosvásárhely, 2009, 327.

¹¹⁵⁹ EME, Jordáky-hagyaték, I/2, 1956. 10. 30-i naplóbejegyzés.

¹¹⁶⁰ Jordáky Lajos kihallgatási jegyzőkönyve. In: Tófalvi Zoltán: *1956 erdélyi mártírjai*. I.m. 330.

¹¹⁶¹ Uo. 1956. 10. 28-i naplóbejegyzés.

¹¹⁶² Dávid Gyula életút-interjúja.

http://tv.transindex.ro/?film=1120&david_gyula_sok_mindent_veszitettem_volna_a_het_ev_borton_nelkul (letöltve: 2020. 03. 12).

hangot. Miután az állásfoglalást megszerkesztették, majd vitára bocsájtották, a vezetőség megtagadta az állásfoglalás a közzétételét.¹¹⁶³ Két nappal rá ez hivatalos megerősítést nyert, mert a Miron Constantinescu vezetésével összeült gyűlés megtagadta a távirat nyilvánossá tételét. Ugyanaznap Jordákyt magához hívatta Miron Constaninescu és Augustin Alexa főügyész is. A „barátságos hangú” beszélgetésen először a magyarországi eseményekről volt szó, majd a kolozsvári állásfoglalásról. Jordáky szerint Miron hosszasan kifejtette az RMP álláspontját: román–magyar együttműködés, falu és város viszonyának a fenntartása, egypártrendszer a proletaritátus hegemoniájának a biztosítására, a román és magyar értelmiség együttműködése a külföldi veszéllyel szemben, a fiatalság követelményeinek a kielégítése. Jordáky helyesen észlelte, hogy ezek csak üres szavak voltak, amelynek célja a „lényeg megkerülése” volt.¹¹⁶⁴

1956. november 4-én Jordáky elképedve értesült a budapesti eseményekről. Ha addig reménykedett is a helyzet békés megoldásában és bizakodóan tekintett a „szocializmus megtisztulása felé”, 1956. november 4-e ezt a hitét derékba törte. „*A Szovjetunió megtámadta [...] Budapestet és egész Magyarországot... Vége annak az illúzióknak, hogy a szocializmusról lenne szó. Erőszak. Vas és vér.*” – jegyezte fel.¹¹⁶⁵

A forradalom leverését követően a Bolyai Egyetemen mintegy ötven tanár társaságában tudományos ülésen vett részt. Itt Gáll Ernő rektorhelyettes azt javasolta, hogy Jordáky is tagja legyen annak a háromtagú bizottságnak, amely megszerkeszti a román kormányhoz és az RMP KB-hez írt nyilatkozatot, amelyben „kiderül a Bolyai Egyetem magatartása, megvédi az RNK vívmányait, és elítéli a magyarországi ellenforradalmat”. Jordáky ezt visszautasította.¹¹⁶⁶

A nyilatkozat végül az RMP Kolozs tartományi lapjában, az *Igazságban* 1956. november 6-án jelent meg az erdélyi magyar írók nevében. Aláírói nemcsak kommunista (Balogh Edgár, Csehi Gyula, Tamás Gáspár), hanem volt szociáldemokraták (Salamon László), vagy a nem szélsőbaloldali Kacsó Sándor voltak. A baloldaliak mellett „polgári” írók, költők is aláírták így például Kiss Jenő, Szentimrei Jenő, vagy pedig a „harmadikutas” Szabédi László. Ebben elítélték az októberi budapesti eseményeket – konkrétan nem nevezték ellenforradalomnak, ám a szövegkörnyezetből ez olvasható ki –, azt állítva, hogy a demokratikus és szocialista vívmányokat a reakció sajátította ki. Továbbá hűségnyilatkozatot tettek az RMP Központi Vezetőségének azon törekvése mellett – mint állították: habár vannak

¹¹⁶³ EME, Jordáky-hagyaték, I/2, 1956. 11. 4-i naplóbejegyzés.

¹¹⁶⁴ Uo. 1956. 11. 2-i naplóbejegyzés.

¹¹⁶⁵ Uo. 1956. 11. 4-i naplóbejegyzés.

¹¹⁶⁶ Jordáky Lajos kihallgatási jegyzőkönyve. In: Tófalvi Zoltán: *1956 erdélyi mártírjai*. I.m. 327–328.

hiányok és sérelmek –, miszerint a „lenini nemzetiségpolitika” és a „szocializmus építése” hozzájárul az erdélyi magyarság jogainak teljes szavatolásához.¹¹⁶⁷

Jordáky Lajos viszont – miután a szerkesztésben való részvételt megtagadta – határozottan visszautasította a hűségnyilatkozat aláírását is és a forradalomnak „ellenforradalomná” való bélyegzését. *„Nem írtam alá az Egyetemen az »üdvözlő« táviratot és nem vállaltam, hogy a diákokat megpróbáljam meggyőzni erről. Emberi becsületemnek annyival tartozom, s nemzetem iránti hűségem legalább azt megköveteli, hogy hallgassak, ha nem beszélhetek, hogy gyászoljak, ha nem harcolhatok.”* – írta.¹¹⁶⁸ Továbbá nyilvános állásfoglalást sem tett, ellentétben a többi bolyais tanárral.¹¹⁶⁹

Az elkövetkező napokban elkeseredettsége, sőt csalódottsága az erdélyi magyar értelmiségben egyre csak nőtt. Ekkor leginkább a diákok tartották benne a lelket. Közben pedig leginkább otthon ült, rádiót hallgatott, egyetemi óráira készült.¹¹⁷⁰

A diákok egyetemi szervezkedései a forradalom leverése után is folytatódtak. 1956. november 10–17-e között több alkalommal került sor diákszervezeti ülésekre. Ezzel párhuzamosan Jordáky azt is észlelte, hogy ezekkel az ülésekkel kapcsolatban a pártvezetőségből és az állambiztonságtól *„kapcsolatot keresnek köztem és a diákság akciói között”*. Mondandóját folytatva leszögezte, hogy a diákok egyetlen akciójában sem vett részt aktívan, *„de helyeslem, amit tesznek, mert becsületes szocialista és magyar szándék vezeti őket.”* Bukarest reakciója sem maradt el az egyetemi diákgyűlésekkel kapcsolatban. 1956. november 23–26. között a KB újabb kiküldöttestet küldött Kolozsvárra Fazekas János és Leonte Răutu személyében. A körút célja az erdélyi magyar értelmiségiekkel való találkozás volt és a diákság hangulatának a leszerelése. Például a küldöttek tudatták a bukaresti pártközponttal, hogy a Bolyai rektora „veszélyes” kijelentéseket tett: azt nyilatkozta, hogy az erdélyi magyarság a magyar nemzet részét képezte, amivel ártott a „munkásegység eszméjének, mely az RNK mindenféle nemzetiségű munkásai összefogásának kifejezője” volt.¹¹⁷¹ Ugyanebben a jelentésben figyelmeztették a KB-t, hogy Jordáky „nagyon rossz hatást gyakorol” a diákokra. Jordáky többször azt nyilatkozta, hogy nem lehet a pártvonalat érvényesíteni az erdélyi magyar irodalomban, illetve azt is megjegyezték, hogy egyetemi óráin a hivatalos állásponttól eltérő előadásokat tartott. Miután a Tartományi Bizottság elé citálták, Jordáky biztosította a

¹¹⁶⁷ A kolozsvári írók hűségnyilatkozata az RMP vezetése mellett. In: Vincze Gábor: *Történeti kényszerpályák*. I.m. 202.

¹¹⁶⁸ EME, I/2, 1956. 11. 5-i naplóbejegyzés.

¹¹⁶⁹ Uo. 1956. 11. 6- naplóbejegyzés.

¹¹⁷⁰ Uo. 1956. 11. 8-i és 11-i naplóbejegyzések.

¹¹⁷¹ Leonte Răutu és Fazekas János jelentése kolozsvári látogatásukról. In: Stefano Bottoni: *Az 1956-os forradalom*. I.m. 194–195.

vezetőséget, hogy nem kívánt szembe menni a párttal. A KB küldöttek szerint Jordáky ezen biztosítékaninak „nem szabad hinni”.¹¹⁷²

A magyarországi forradalom hatására ugyanis a román pártvezetésnek megváltozott a nemzetiségi kérdésben vallott felfogása. Míg korábban a kisebbségi elitek nagyobb számban a romániai hatalom részesei voltak, addig 1956 után az RMP bukaresti vezetői arra a következtetésre jutottak, hogy a magyar kisebbség bármennyi engedmény és „privilégium” ellenére Budapestre, mint anyaországi központra tekint, nem kíván integrálódni a román államba. Éppen ezért megbélyegezték az egész erdélyi magyar közösséget és ezt követően, mint román állami/nemzeti szempontból megbízhatatlan elemet kezelték.¹¹⁷³

Az 1956-os forradalmat követő megtorlás nagyon hamar kezdetét vette Romániában. November 17-én ugyanis több kolozsvári diákot letartóztattak, köztük Várhegyi Istvánt¹¹⁷⁴ is. Letartóztatása napján Jordákyt még meglátogatta Várhegyi István, akivel Jordáky „hosszasan beszélgetett a diákság kérdéséről”.¹¹⁷⁵ Másnap érte a hír, hogy több diákot letartóztattak, ám Jordáky meg volt győződve a letartóztatott hallgatók ártatlanságáról, sőt szerinte „feltétlen becsületes”, „nemes szívű fiatalok” voltak.¹¹⁷⁶ Az 56-os megmozdulásokat követő represszió alatt 1957-ben őrizetbe vették és elítélték a kolozsvári diákmegmozdulások részvevőit, köztük Dávid Gyula, Varró János és Lakó Elemér egyetemi tanársegédeket, Páskándi Géza és Bartis Ferenc egyetemi hallgatókat is. Jordáky Lajost pedig megpróbálták kapcsolatba hozni az egyetemi forrongásokkal, ugyanis észlelte azt, hogy egyre erősödött a titkosszolgálatok nyomása a környezetén belül és a diákjai között. „Az Államvédelmi hatóságok ismét teljes erővel sürgölődtek novemberben és decemberben körülöttem” – írta 1956. december végén. „A szomszédoknál jártak, egyetemen érdeklődtek, kétes és buta spicliktől kértek információkat a diákoktól minden áron azt akarták kivenni, hogy én bíztattam őket...”¹¹⁷⁷ Ezt igazolja az 1956. november 20-i ügynöki jelentés is a Bolyai Egyetemről. A „Gyurka” fedőnévvel ellátott besúgó azt a feladatot kapta a tartótisztjától, hogy vegye fel a kapcsolatot Jordákyval és beszélje meg vele a magyarországi eseményeket. Azzal is megbízták, hogy próbálja meg Jordákyt rávenni arra, hogy az mondja el a diákokkal való beszélgetéseinek tartalmát és a diákok véleményét a

¹¹⁷² Uo.

¹¹⁷³ Stefano Bottoni: A XX. pártkongresszus és az 1956. évi magyarországi forradalom hatása a szomszéd államok kisebbségi politikájára. In: Bárdi Nándor – Fedinec Csilla – Szarka László (szerk.): *Kisebbségi magyar közösségek a 20. században*. Budapest, Gondolat Kiadó – MTA Kisebbségkutató Intézet, 2008, 244.

¹¹⁷⁴ Várhegyi István (1932–?) a Bolyai Egyetem Bölcsészkar Diákszövetség vezetőségi tagja. Megfogalmazta a diákszövetség programtervezetét, ezért tartóztatták le, majd 7 évre ítélték.

¹¹⁷⁵ Uo. 1956. 11. 17-i naplóbejegyzés.

¹¹⁷⁶ Uo. 1956. 11. 18-i naplóbejegyzés.

¹¹⁷⁷ Uo. 1956. 12. 31-i naplóbejegyzés.

magyarországi eseményekről, hogy így Jordákynak „a tanárok és a diákok körében folytatott tényleges izgatási tevékenysége” kiderüljön.¹¹⁷⁸

1956. december 12-én nyitották meg a nevére szóló személyes megfigyelési dossziét.¹¹⁷⁹ A Securitate jellemzése szerint Jordáky „mióta 1955-ben szabadult, azóta kritizálta a népi demokrácia rendszerét.” Pontokba szedve indokolták is a megfigyelés célját, vagyis ki kellett deríteni, hogy „kik azok a magyar nacionalisták, akikkel Jordáky tartja a kapcsolatot, és azok nem külföldi indíttatású akcióba próbálják bevonni”; „kideríteni a diákság közötti uszító tevékenységét”; „feltérképezni a kapcsolatait a régi szociáldemokraták jobbszárnyával”.¹¹⁸⁰

1957. február 20-án tudomására jutott, hogy a letartóztatott diákok ügycsomóját átadták a katonai bíróságnak. Takács Lajos rektor közölte Jordákyyal, hogy Várhegyi István bűnügyi dossziéjában többször szerepelt a neve, ám Takács szerint ezek nem voltak annyira fontos pontok, hogy Jordákyyt ezért az egyetem megrovásban részesítse. Takács közölte a konkrét pontokat is, vagyis Jordáky neve a Várhegyi által szerkesztett diákszövetségi határozattervezetben szerepelt, mint olyan tanáré, aki beleegyezését adta a módosításokhoz.¹¹⁸¹ Szerinte a vádirat „buta és primitív” volt, míg az ügyész kérdéseinek az volt a célja, hogy őt állítsa az ügy középpontjába. Többek között tudomására jutott, hogy az ügyész még azt kérdezte a letartóztatott diákoktól, hogy neki milyen magatartása volt 1956. október végén, milyen hatása volt a diákságra, milyen jellegű előadásokat tartott a diákszervezetekben.¹¹⁸² 1957. február 28-án pedig arról értesült, hogy megvolt a per. „*Részleteket még nem tudok*” – jegyezte fel. Ám abban biztos volt, hogy az egész egy megfélemlítési per volt, amelyben „becsületes és szocialista fiatalokat vádoltak izgatással és nacionalizmussal”. Sőt még az is Jordáky fülébe jutott, hogy az ügyész szerint „*több jogot akartak* – mármint a diákok [A.R.] – *a magyarságnak, mint amivel a románok rendelkeztek.*”¹¹⁸³

8.6. Jordáky 1957-ös második letartóztatása előtti marginalizálása

Jordákynak 1956 végére megromlott a kapcsolata magyar kommunista értelmiségi ismerőseivel. Önként lemondott az induló Korunk szerkesztőbizottságban való részvételről, csak állandó külsős munkatársi szerepet vállalta, cikkei név nélkül jelenhettek meg. „*Ezt nem*

¹¹⁷⁸ Ügynöki jelentés a Bolyai Egyetemről. In: Stefano Bottoni: *Az 1956-os forradalom*. I.m. 188–189.

¹¹⁷⁹ <http://allambiztonsagiszotar.adatbank.transindex.ro/?tema=2> (letöltve: 2020. 05. 13).

¹¹⁸⁰ ACNSAS, Fond Informativ 210536, dosar 6, 15–18.

¹¹⁸¹ Jordáky Lajos kihallgatási jegyzőkönyve. In: Tófalvi Zoltán: *1956 erdélyi mártirjai III*. I.m. 341–342.

¹¹⁸² Uo. 1957. 02. 19-i naplóbejegyzés.

¹¹⁸³ Uo. 1957. 02. 28-i naplóbejegyzés.

akarom én, mert nem érzem, hogy túlságosan megtisztelő lenne számomra egy fedőlapon szerepelni Nagy Istvánnal és Kovács Györggyel. De nem akarják illetékes tényezők sem az utóbbi hetekben, a magyar kérdésben tanúsított magatartásom miatt.” – jegyezte fel a naplójába.¹¹⁸⁴ 1956. január 16-án részt vett a *Korunk* régi és új munkatársainak a megbeszélésén. A főszerkesztő, Gáll Ernő bejelentette az induló folyóirat célját, amely az „igazságra való törekvés és a tényekkel való becsületes és reális szembenézés”. A folyóiratnak – Csehi Gyula szerint – vissza kell szerezni az elveszített magyar értelmiséget és a marxizmus hitelét vissza kell állítsa. Balogh Edgár pedig azon az állásponton volt, hogy a szerkesztőknek nagyobb beleszólást kell engedni a kézirat megváltoztatásába. Jordáky végül megállapította, hogy ezzel a *Korunk* folyóirat nem társadalomtudományi folyóirat lesz, hanem csupán „magasabb nivójú politikai publicisztika”.¹¹⁸⁵

Nem írta alá a kolozsvári íróknak a magyarországi írókhoz intézett 1957. január 1-i levelét sem. Mivel Jordáky következetesen forradalomnak minősítette a budapesti eseményeket, evidens volt, hogy megtagadja az aláírást, mivel a szövegben az „ellenforradalom” és a „sötét reakció” kifejezésekkel illették az októberi eseményeket. Továbbá a Kádár-kormány felé tett hűségeskü is szerepelt a szövegben, ugyanis az erdélyi magyar írók nyilatkozata a „munkás-paraszt kormányt” dicsérte, amely felvette az „ellenforradalommal” a harcot. A levelet nemcsak elkötelezett baloldali írók (mint a kommunista Nagy István, Balogh Edgár, Asztalos István, vagy a szociáldemokrata Salamon László is), hanem még korábbi polgári írók, költők (Kiss Jenő, Szentimrei Jenő, vagy Molter Károly) is szignálták.¹¹⁸⁶ Ilyen szempontból Jordáky kiállása és az aláírás visszautasítása – tudatában annak, hogy ez biztos retorziókat von majd maga után – bátor tettnek, az eszmei szilárdságban való megmaradásnak, sőt szocialista és nemzeti elkötelezettsége fenntartásának bizonyult.

Mint a nemzetközi folyamatokat napi szinten szemlélő erdélyi magyar baloldali értelmiségi hamar észlelte a nyugat-európai baloldal (kommunisták) eltávolodását a Szovjetuniótól. Például örvendett, amikor Jean-Paul Sartre egy cikkében „*támadta meg a neosztálinizmust, amelynek el kell buknia, mert »fej nélkül született« s mert nem a szabadságnak, hanem a szolgaságnak a kifejezője.*”¹¹⁸⁷ Úgy gondolta, hogy a nemzetközi folyamatok eredményeképpen a szocialista tömbön belül is az egyre erősödő repressziót elkerülhetetlenül olvadás, és a szocializmus „humanizálása” fogja követni.

¹¹⁸⁴ EME, Jordáky-hagyaték, I/2, 1957. 01. 9-i naplóbejegyzés.

¹¹⁸⁵ Uo. 1957. 01. 17-i naplóbejegyzés.

¹¹⁸⁶ Újévi levél a Magyar Népköztársaság íróihoz. *Utunk*. 1957. január 5/ 1. szám, 1.

¹¹⁸⁷ EME, Jordáky-hagyaték, I/2, 1957. 01. 21-i naplóbejegyzés.

Letartóztatása előtti heteket, napokat az egyetemnek szentelte. Elkészült a „Egyetemes történeti újkor” kurzusának két, gépelt kötetével. Ugyanekkor a hozzá közel álló emberekkel találkozott – például Szabédi László költővel – hogy az egyetemi és szellemi életről beszéljessenek. A diákok vizsgáival teljesen elégedetlen volt, szerinte a gyenge eredmények a hibás pedagógiai módszer miatt születtek. „*Csak bemagolt jegyzeteket szajkóznak*” – jegyezte fel.¹¹⁸⁸ Ugyanekkor undorral tapasztalta, hogy az egyetem vezetősége nemhogy változtatna a mentalitásán, hanem az egyik egyetemi gyűlésen ki is jelentették: „*A tanítást ismét »anyagközlésre« kell korlátozni. Eszméket és gondolatok nem kell adni, mert »veszélyesek« ...*” – jegyezte fel naplójába.¹¹⁸⁹

Az utolsó napokban pedig észlelte a körülötte elfogyott levegőt is. „*Az Egyetemen megint készül valami. – jegyezte fel. Valakik megint féltik a szocializmust tőlem. [...] Én szemben állok a szellemi fronton minden restaurációs és minden burzsoá felfogással, a régi idealista filozófia minden megnyilvánulásával... De itt nem arra van szükség, hanem ismét szocialistákkal kell megtölteni a börtönöket.*”¹¹⁹⁰ Pár nappal korábban őrizetbe vették a Bolyain tanító tanársegédeket, Dávid Gyulát és Varrós Jánost. Jordáky beszélhetett Varró feleségével, mivel a Varró feleségéről jelentő ügynök jegyezte fel, hogy „mindenki fél a letartóztatási hullámtól”. „Jordáky és Balogh Edgár is félnek” – folytatta. A Securitate ezt követően jutott arra az elhatározásra, hogy letartóztatják.¹¹⁹¹

8.7. Az 1957-ös második letartóztatás és a vizsgálati fogság

Jordáky jóslata hamar valóra vált, ugyanis egy hónapra rá, 1957. április 8-án, éjjel 12 óra körül letartóztatták. Jordáky letartóztatását végül mégsem az egyetemi szervezkedések váltották ki, és nem a diákeszportokhoz csatolták, hanem a „Dobai-csoporthoz”. Ezzel pedig ismét a román állam területi biztonságát fenyegető csoportban találta magát.

Jordáky Dobai Istvánt¹¹⁹² 1945-ben ismerte meg, amikor Dobai még diákja volt a Bolyai Egyetemen. Dobai később, 1956 nyarán meglátogatta Jordákyt és az erdélyi kérdéstről folytatott beszélgetést vele. Dobai szerint Jordáky az Erdély területi hovatartozását firtató kérdésére azzal

¹¹⁸⁸ Uo. 1957. 02. 5-i naplóbejegyzés.

¹¹⁸⁹ Uo. 1957. 03. 1-i naplóbejegyzés.

¹¹⁹⁰ EME, Jordáky-hagyaték, I/2, 1957. 03. 8-i naplóbejegyzés.

¹¹⁹¹ Ügynöki jelentés a kolozsvári letartóztatások visszhangjáról. In: Stefano Bottoni: *Az 1956-os forradalom*. I.m. 230–232.

¹¹⁹² Dobai István (1924–?), nemzetközi jogász, tanársegéd a Bolyai Egyetemen. Az erdélyi kérdésben szerkesztett ENSz-Memorandum miatt életfogytiglani börtönre ítélték. Az általános amnesztiarendeletről, 1964-ben szabadult. Szabadulása után szakképzetlen munkásként dolgozott.

válaszolt, hogy „hagyjam békén, mert tizenkét évet¹¹⁹³ ült már a börtönben ezért a kérdésért”.¹¹⁹⁴ A Dobaival való 1956. nyári találkozót Jordáky naplója is megerősíti.¹¹⁹⁵

A „Dobai-ügy” előzményéhez tartozott, hogy Dobai valamikor 1951–57 között egy Memorandumot¹¹⁹⁶ szerkesztett az erdélyi kérdés megoldására és azt több embernek, köztük Jordákyknak is megmutatta.¹¹⁹⁷ Ebben a Memorandumban Dobai leelőször abból indult ki, hogy a határon túli magyarok a magyar nemzet részét képezik. A továbbiakban a trianoni békeszerződés különböző aspektusait vetette papírra. Így részletes, az összes Magyarországgal szomszédos állam demográfiáját is közölte a bevezetőben, majd egy rövid értekezést a Kárpát-medence gazdaságáról, és békeszerződésnek a gazdaságra gyakorolt hatásáról. Dobai a magyar állam felbomlását elsősorban annak soknemzetiségű jellegével magyarázta. Szerinte, ha Trianon előtt voltak is nemzetiségi sérelmek, a különböző kisebbségek és a magyarok „békében éltek”. Trianon után viszont ennek fordítottja történt. Az általános bevezető után rátért az erdélyi viszonyok részletes tárgyalására. Szerkezete hasonló volt az általános bevezetőhöz, vagyis először a demográfiai viszonyokat ismertette, majd pedig rátért a gazdasági, kulturális, politikai kérdésekre. Dobai történetileg is ismertette az erdélyi magyarság helyzetét 1920 után. A nemzeti elnyomás legerőszakosabb periódusát pedig az 1945 után létrejött román államszocialista berendezkedésben találta meg. A korábban felsoroltakból azt a következtetést vont le, hogy a jelenlegi nemzetiségi helyzet elfogadhatatlan és azon valahogy változtatni kell.

Ez után a kérdés lehetséges megoldásait sorolta fel, szám szerint négyet. Az első: Erdély román uralom alatt maradása. Dobai szerint ez a leginkább „mellébeszélő” megoldás, mert ezzel a probléma valódi oka, a nemzetiségi területek kevertsége nem szűnik meg. Éppen ezért a nemzetiségi gyűlölködés tovább fog folytatódni.

A második megoldási lehetőségben ennek az ellenkezőjét, vagyis Erdélynek a Magyarországhoz csatolását vetette fel. Dobai szerint ez lenne az egyik méltányos megoldás, érvelését különböző kulturális és gazdasági tényezőkkel magyarázta. Így szerinte Erdély „európai közigazgatást” kapott volna, „szakavatott emberek kezelésébe” kerülne, és ehhez hasonló kulturális felsőbbrendűségi toposzokkal élt. Dobai ugyanakkor arra is rámutatott, hogy

¹¹⁹³ Nyilván itt Jordáky a 12 év ítéletre gondolt, nem a konkrét 4 évi börtönben töltött időre.

¹¹⁹⁴ Dobai István kihallgatási jegyzőkönyve. In: Stefano Bottoni: *Az 1956-os forradalom*. I.m. 233–236. A jegyzőkönyvet lásd még: Tófalvi Zoltán: *1956 erdélyi mártírjai III*. I.m. 126–132.

¹¹⁹⁵ EME, Jordáky-hagyaték, I/2, 1956. 08. 7-i naplóbejegyzés.

¹¹⁹⁶ Az erdélyi kérdés megoldása tárgyában tett javaslat. (Az ún. ENSZ-memorandum), 1957. február. In: Tófalvi Zoltán: *1956 erdélyi mártírjai III*. I.m. 27–46.

¹¹⁹⁷ A Memorandum bal felső sarkában, román nyelvű mondat: „A Szekuritáté szervei a testi motozás során, 1957. március 20-án, amikor Márton Áron püspöktől tértem vissza, akkor találták meg.” Lásd: Gazda Árpád: Dobai István ENSZ-Memoranduma. https://kronikaonline.ro/szempont/dobai_istvan_ensz_memoranduma (letöltve: 2021. 06. 07).

Magyarország esetleg nem lenne képes integrálni az erdélyi területeket és gazdasága beleroppanna a fejlesztésbe. Sőt nemzetközi szempontból sem tartotta lehetségesnek ezt a megoldást, mivel a „világbéke sem nyerne semmit Erdély Magyarországhoz csatolásával.”

A harmadik megoldást Dobai a független erdélyi államban látta. Szerinte ez mesterséges képződmény lenne, a nemzetiségi keveredés megmaradna és a terület demográfiája miatt a román többség uralma is fennmaradna. Dobai szerint a románok sem lelkesednek az önnálló erdélyi állam gondolataért, és bármikor csatlakozhatnának Romániához. Mivel Dobai egyetemes magyar érdekekben gondolkodott, ezért a független erdélyi állam létét a magyar érdekekkel ellentétesnek tartotta. Vagyis szerinte megmaradt volna Magyarország abban a „kilátástalan földrajzi, gazdasági és politikai helyzetben, mint addig”.

Dobai a negyedik megoldás, Erdély kettéosztása mellett tette le a voksát. Szerinte ezzel korrigálni lehetett volna a trianoni sérelmet úgy, hogy a románokat sem hozta volna teljesen lehetetlen helyzetbe. Összmagyar szempontból a megosztott Erdéllyel Magyarország nyersanyagokkal, gazdasági potenciállal növekedett volna. Előzményként pozitívan hivatkozott a második bécsi döntésre, ám annak a „hibáinak az elkerülésével” kellett volna rendezni a kérdést. Végül leszögezte, hogy ez csak egy programterv, a nagyhatalmak kellett volna eldöntsék hogyan osztják meg a területet a két érdekelt állam között. A második bécsi döntés utáni helyzetből az a tanulságot vonta le, hogy lehetetlen továbbra is a nemzetiségi kevertség. „Váljanak végre külön azok, akik együtt nem tudnak élni!” – írta. Tervezetében ezért lakosságcserére hívott fel. Szerinte nem kell ragaszkodni a jelenlegi nyelvi határokhoz, hanem a kompromisszumra kell törekedni. A megoldásnak összmagyar nemzeti érdeket kellene figyelembe vennie. Arra is kitért, hogy a magyar kultúra szempontjából fontos városok, műemlékek, kulturális létesítmények elvesztek volna, ám a nagyobb cél, a béke és a románokkal való békés egymás mellett élés érdekében ezt az áldozatot meg kellett volna hozni.¹¹⁹⁸

Dobai Istvánt 1957. március 20-án tartóztatta le a Securitate, elkobozta a memorandumot¹¹⁹⁹, pár napra rá pedig elkezdték a kihallgatását. Március 23-i kihallgatása alkalmával Dobai ismertette az „ENSZ Memorandumot” ismerők névsorát. A névsorban Komáromi József¹²⁰⁰ és Varga László¹²⁰¹ mellett Márton Áron római katolikus püspök és Jordáky Lajos is szerepeltek. Dobai 1956-ban és 1957-ben több alkalommal találkozott Márton

¹¹⁹⁸ ENSZ-memorandum. In: Tófalvi Zoltán: *1956 erdélyi mártírjai III.* I.m. 27–46.

¹¹⁹⁹ Lásd: Gazda Árpád: Dobai István ENSZ-Memoranduma. I.m.

¹²⁰⁰ Komáromi József (1924–?), középiskolai tanár Kolozsváron. Elítélték a Dobai-perben, szabadulása után raktári munkás, majd nyugdíjazásáig szövetkezeti tisztviselő.

¹²⁰¹ Varga László (1928–?), abrudbányai református segédlelkész. Elítélték a Dobai-ügyben, általános amnesztiarendeleettel 1964-ben szabadult.

Áronnal, hogy az erdélyi kérdést megbeszéljék. Márton Áron állítólag Dobait azzal engedte el, hogy nem támogathatja az indítványát, mivel ő a történelmi Magyarországon gondolkodik. Dobai 1956 nyarán felkereste Jordákyt is, akiről tudta, hogy „nacionalista” és „az erdélyi autonómiáról és Erdély elszakításáról vallott nézeteiért volt letartóztatva.” 1957 februárjában ismét meglátogatta Jordákyt, és egy kötet 1848-as francia nyelvű újság és 1956-os magyarországi lapok közé becsempészve adta át a Memorandumot, hogy azt Jordáky olvassa el, és véleményezze.¹²⁰²

Miután a Securitate letartóztatta Dobait, és tudomására jutott, hogy Jordáky is ismerte a Memorandumot, 1957. március 21-én a titkosszolgálat egy kisebb egysége házkutatást tartott Jordáknál, ám nem találtak semmilyen terhelő bizonyítékot. Még aznap éjszaka Jordáky megszabadult a Memorandum nála levő példányától, a papírlapokat felesége és testvére, Béla előtt összetépte, majd a papírfecniket a vécésészébe dobta és lehúzta.¹²⁰³

Ezt követően egy nyilatkozat írására kötelezték. Így 1957. március 22-én nyilatkozatot írt a Securitate-nak a Dobai által írt Memorandumról. Ebben Jordáky felidézte a találkozóit Dobaival, és ismertette a Memorandum tartalmát. Beismerte, hogy olvasta a dolgot, ám nem értett egyet annak tartalmával és a javasolt megoldásokkal. Elutasította, hogy ismét találkozzon Dobaival, és nem volt hajlandó Dobai ismerősét, Komáromit sem fogadni. Jordáky valószínűleg provokációtól tarthatott, ám az sem kizárt, hogy valóban elutasította Erdély kettéosztásának ötletét. Mivel már megtapasztalta a román kommunista börtönök valóságát és a Securitate módszereit, tudatosan igyekezett távol tartani magát bármilyen „felforgató” cselekedettől. A nyilatkozat azonban nem mentette meg, ugyanis a többi letartóztatott és a diákok kihallgatásaiból egyre több „kompromittáló elem derült ki”, így Jordákyt 1957. április 8-ról 9-re virradó éjszaka őrizetbe vették.

Első kihallgatása alkalmával már megfenyegették – miután tagadta, hogy bármilyen ellenséges tevékenységben részt vett volna – hogy elégséges bizonyítékkal rendelkeznek Jordáky „nacionalista tevékenységét” illetően, és ha továbbra is tagad, csak súlyosbítani fogja a helyzetét.¹²⁰⁴ 1957. április és október eleje közötti vizsgálati fogsága alatti kihallgatásainak több súlypontja volt.

Ezek egyike Tamási Áron 1956-os őszi kolozsvári látogatása volt. Itt nemcsak Tamási napról-napra való aktivitását és kapcsolati hálóját (mikor, kivel, hol találkozott) térképezték fel

¹²⁰² Dobai István kihallgatási jegyzőkönyve. In: Stefano Bottoni: *Az 1956-os forradalom*. I.m. 233–236. Vö: Jordáky Lajos kihallgatási jegyzőkönyve. In: Tófalvi Zoltán: *1956 erdélyi mártírjai. III.* I.m. 333.

¹²⁰³ Jordáky Béla tanúvallomása. In: Tófalvi Zoltán: *1956 erdélyi mártírjai. III.* I.m. 356–357.

¹²⁰⁴ Jordáky Lajos kihallgatási jegyzőkönyve. In: Tófalvi Zoltán: *1956 erdélyi mártírjai. III.* I.m. 306.

Jordáky segítségével, hanem rátértek a Securitate szempontjából fontos ügyekre is. Például április 11-én Jordáky azt nyilatkozta, hogy Tamásival nem beszéltek az „erdélyi kérdéstről”, itt tartózkodása alatt csak irodalmi és kulturális, illetve a magyarországi belpolitikai ügyeket (Petőfi-kör, népi írók stb.) beszéltek meg.¹²⁰⁵ A vallatók kíváncsiak voltak Tamási és a diákok találkozására is. Jordáky miután felidézte az 1956. október 17-én történeteket azt állította, hogy a találkozó végén a diákok „nacionalista kérdéseket kezdtek feszegetni”. Holott csak az történt, hogy a diákok a magyarországi írók munkáinak romániai terjesztéséért emelték fel a hangjukat. Arra a kérdésre, hogy miért nem foglalt állást a diákok „nacionalista megnyilvánulásaival” szemben Jordáky azt nyilatkozta, hogy 1955-ös szabadulás után csak tudományos kérdésekkel foglalkozott és elhatározta, hogy nyilvános gyűléseken nem szólal fel.¹²⁰⁶ Állításának van igazságtartalma, azonban azt is hozzá kell tenni, hogy nemcsak saját elhatározása miatt nem szólalhatott fel, hanem mert a párt vagy az egyetem vezetősége nem is engedélyezte azt. Jordáky személyiségét ismerve azonban feltételezhető, hogy az elhallgattatást nehezen viselte, ugyanis a maga számára megfelelőbbnek gondolt valamilyen vezető politikai vagy kulturális pozícióra vágyott. Mikor szembe szegezték a vádat Jordákyval – hogy a diákok viselkedéséért ő volt a felelős – tagadott. Szerinte általában felelős lehetett az egyetemi légkörért, azonban egyénileg nem befolyásolhatta a diákokat.¹²⁰⁷ Vallatása során fokozatosan tett terhelő vallomásokot a diákokkal kapcsolatban. Például csak a már letartóztatott és elítélt diákok – Bartis Ferenc – személyazonosságát fedte fel, amikor arról vallatták, hogy kik közelítették meg „nacionalista” szempontból a Tamási-találkozót.¹²⁰⁸

Kihallgatásainak másik fontos pontja az 1956-os őszi, budapesti események jellege volt. Jordáky a vizsgálati fogság alatt is – például április 23-án – a budapesti eseményeket „népi és nemzeti forradalomnak” titulálta. Rokonszenvét fejezte ki a Petőfi-körrel és a Nagy Imre kormány intézkedéseivel kapcsolatban.¹²⁰⁹ Itt is felmerült Jordáky „káros” hatása a diákságra, és Jordáky bevallotta, hogy a már elítélt Várhegyi Istvánnal megbeszélték a budapesti eseményeket.¹²¹⁰ A Securitate – elterjedt gyakorlatához híven – más csoportokban letartóztatottak esetében is Jordákyra terhelő „bizonyítékok” összegyűjtését határozta el. Így belső utasításban parancsba adták, hogy a letartóztatott bolyais diákoktól tudják meg, milyen szerepe volt Jordákynek a diákszövetség programtervezetének az elkészítésében.¹²¹¹

¹²⁰⁵ Uo. 311.

¹²⁰⁶ Jordáky Lajos kihallgatási jegyzőkönyve. In: Tófalvi Zoltán: *1956 erdélyi mártírja. III.* I.m. 314.

¹²⁰⁷ Uo.

¹²⁰⁸ Uo. 325.

¹²⁰⁹ Uo. 315.

¹²¹⁰ Uo. 316.

¹²¹¹ Uo. 318.

Az 1956-os események megítélésével – és Tamási Áronnal – kapcsolatban Jordákynak több alkalommal is vallani kellett, valamint a magyarországi népi mozgalomról is kérdezték. Már-már irodalmi kiselőadássá alakultak át a kihallgatások, mivel Jordáky a népi irányzat szárnyait (baloldali, centrum és jobboldali), a könyveket, a folyóiratokat, a konferenciáikat és a politikai aktivitásukat ismertette.¹²¹²

A „Dobai-csoporttal” és az ENSz-Memorandummal kapcsolatos kérdésekre őrizetbe vételét követő majdnem egy hónappal később került sor. Így 1957. május 9-én kellett először bővebben beszélnie kapcsolatáról Dobai Istvánnal: ismertette a Memorandumot, de elutasította azt, mert „revizionista” tartalma volt. Ugyanekkor azt is nyilatkozta, hogy miután olvasta a memorandumot és nyilvánvaló volt a memorandum nemzetbiztonsági kockázata mégsem jelentette az állambiztonsági szerveknek¹²¹³ Azt is pontosította, hogy Dobaival 1957 február óta nem találkozott és az anyagokért már nem Dobai, hanem Komáromi József jött. Ám amikor Komáromi felkereste Jordákyt, akkor Jordáky még nem olvasta a 15 oldalas memorandumot, és miután elolvasta megtagadott bármilyen találkozót a fentnevezettekkel, mivel baja származhatott volna belőle.¹²¹⁴

Miközben folytak a kihallgatások 1957. május 27-én Virgil Pop bűnügyi nyomozó kísérletet tett Jordáky tevékenységének az összegzésére is. Így a Securitate felsőbb szerveinek javasolta Jordákynak a vád alá helyezését is, mivel addig csak vizsgálati fogságban ült. Megállapította, hogy Jordáky olvasta a Dobai által szerkesztett memorandumot, ám a terhelő bizonyítékot nem találták meg a lakásán, ezért nem tudhatják, hogy a tanulmányozásban meddig jutott. Legfőbb bűne pedig az volt, hogy nem jelentette az állambiztonsági szerveknek az emlékiratot és annak tartalmát.¹²¹⁵

Utolsó kihallgatására 1957. június 4-én délelőtt került sor. Itt ismét felsorolta a Dobaival való ismeretségét, a Memorandum megismerésének körülményeit és azt is hangoztatta, hogy pár nappal később Komáromi Józsefnek átadta a terhelő anyagokat, azt állítva, hogy nem olvasta a Memorandumot.¹²¹⁶ Jordákynak több kihallgatáson már nem kellett részt venni (legalábbis a jegyzőkönyvekben nem szerepel).

A Dobai-ügy ügy tárgyalása előtt, 1957 szeptemberében Jordákyt Bukarestbe, a Belügyminisztérium börtönébe szállították. Itt kihallgatta a legfőbb ügyész (Augustin Alexa),

¹²¹² Uo. 319–324.

¹²¹³ Uo. 334–335.

¹²¹⁴ Uo.

¹²¹⁵ Jordáky Lajos ellen vád alá helyezési határozat. In: Tófalvi Zoltán: *1956 erdélyi mártírjai III.* I.m. 350–351.

¹²¹⁶ Uo. 355.

majd ezt követően felülvizsgálták a büntetőjogi besorolását és elrendelték a szabadon bocsájtását. Jordákyt 1957. szeptember 4-én engedték el.¹²¹⁷

A Dobai-per alkalmával az „ENSz-Memorandum” ügyében az elsőfokú tárgyalást 1957. szeptember 24–26. között tartották a hírhedt Macskási Pál katonai hadbíró elnökletével. Dobai ügyvédje kérte Jordáky beidézését a védelem tanújául, ám ezt visszautasították.¹²¹⁸ 1957. november 5-én hozták meg az elsőfokú ítéletet, igen súlyos büntetésekkel. Így Dobai István életfogytiglani kényszermunkára, Komáromi Józsefet és Kertész Gábort 25 évi kényszermunkára, Bereczki András 15 évi kényszermunkára, Gazda Ferencet 10 év szigorított fegyházbüntetésre, Nagy Józsefet 5 év szigorított, Dobri Jánost 6 év börtönre és László Dezsőt végül öt év börtönbüntetésre ítélték.¹²¹⁹

Jordáky Lajos 1957 őszén – szabadulása után – egy megalázó önkritikára kényszerült. 1957. szeptember 3-án a Securitate előtt írt egy nyilatkozatot, amelyet aztán Kolozsváron az RMP tartományi nagygyűlése előtt egy hónappal később, 1957. október 4-én olvasott fel. Jordáky beszédét több nagyobb magyarlakta város tartományi bizottsága – így például Marosvásárhelyen is – „feldolgozta”.¹²²⁰ Valószínűleg a szabadon engedés feltétele lehetett a nyilatkozat, illetve a „kommunista önkritika gyakorlása”, sőt feltételezhetően meg is fenyegethették, hogy többé ellenzéki tevékenységet ne folytasson, és a rendszert ne bírálja. A kolozsvári ülésen a tartományi pártvezetőség mellett értelmiségiek, egyetemi oktatók és írók vettek részt. Felolvasott nyilatkozatában a magyar nacionalizmust tette meg a legfőbb hibájának. Közéleti pályafutására visszatekintve azt állapította meg, hogy 1942–43-ban a „nacionalizmus felé hajlottam”, „gőgös lettem” és „a »haladó hagyományokat« egyesek helytelenül értelmezték és ilyen hatások engem is befolyásoltak”.¹²²¹ Önkritikájában az 1944. végi 1945. eleji eseményekre visszaemlékezve kijelentette: „Ahelyett, hogy a Párt akkori helyes vonalán maradtam volna a nemzeti kérdésekben, én autonómista maradtam és úgy látom, hogy az autonómizmus gyökere lényegében a nacionalizmusban állott.”¹²²²

¹²¹⁷ A Legfelsőbb Katonai Törvényszék szabadon bocsájtó igazolása. PIL, 847-es fond, 10. ő. e. 19.

¹²¹⁸ Törvényszéki végzés a Dobai-csoport ügyében, 1957. szeptember 24–26. In: Tófalvi Zoltán: *1956 erdélyi mártírjai III.* I.m. 545–557.

¹²¹⁹ Tófalvi Zoltán: *1956 erdélyi mártírjai III.* I.m. 6.

¹²²⁰ Sub semnul întăririi continue a prieteniei și frăției oamenilor muncii romîni și de alte naționalități. *Steaua roșie.* 1957. octombrie 12. Pár nappal később, október 16-án szó szerint ugyanezzel a címmel megjelent a beszámoló az RMP központi napilapjában, a *Scânteia*ban is. Sub semnul întăririi continue a prieteniei și frăției oamenilor muncii romîni și de alte naționalități. *Scânteia.* 1957. octombrie 16, 2.

¹²²¹ A román nép és az együttélő nemzetiségek testvéri barátságának szüntelen erősítéséért. *Igazság.* 1957. október 10, 1–2. A marosvásárhelyi MAT-pártbizottság napilapja, az *Előre* is közölte. A román nép és az együttélő nemzetiségek testvéri barátságának szüntelen erősítéséért. *Előre.* 1957. október 15, 2.

¹²²² PIL, 847-es fond, 10. ő.e. 11.–17.

Először fordult elő, hogy nyilvánosan ellenforradalomként bélyegezte meg az 1956-os pesti eseményeket is. A továbbiakban a kommunista önkritika összes szövegét felsorolta, úgy mint: „több kérdésben a magyar ellenforradalom idején ingadoztam és megfeledkeztem a forradalmi éberségről az ellenforradalmárokkal szemben”; „bizonyos egészségtelen irodalmi és szellemi irányzatok hatása alatt, valamint azon barátság következtében, amely sok magyarországi íróhoz és társadalmi aktivistához fűződött, 1956. október 23-án rokonszenveztem Nagy Imre, az Írószövetség és a Petőfi-Kör által vezetett akciókkal”; „egyetértettem azokkal, akik azt állították hogy népi és nemzeti forradalom megy végbe az M.N.K.-ban¹²²³”; „nem vettem részt és passzív maradtam a magyarországi ellenforradalom okainak és céljainak a leleplezésével kapcsolatban, nem írtam alá a R.N.K.¹²²⁴ magyar íróinak a felhívását a M.N.K. íróihoz” stb.¹²²⁵ Mindebből az látszik, hogy Jordákyt vagy erőteljesen megfélemlítették vagy pedig úgy döntött, hogy nyilvánosan vállalja a párt által elvárt szerepet, véleményét pedig magának tartja meg. Amit nem ismerünk, mivel 1957 és 1961 közötti magánnaplója hiányzik.

Jordáky felszólalását követően került sor a résztvevők hozzászólásaira. Elsőnek Demeter János mutatott rá Jordáky személyi hibáira (felfuvalkodottnak, becsvágyónak és gőgösnek titulálta), majd rámutatott arra, hogy Jordáky tévedett abban, hogy a jelenlegi népi demokratikus berendezkedést kritizálta, mert „Romániában a magyar kulturális, irodalmi és tudományos tevékenységnek sohasem voltak olyan távlatai, mint amelyeket a népi demokratikus állam teremtett”.¹²²⁶

Balogh Edgár Jordáky „fogyatékos marxista-leninista képzettségével” magyarázta Jordáky hibáit és ezért történt meg, hogy időnként Jordákynek nacionalista kilengései voltak. A továbbiakban pedig a párt lenini gyakorlatának – a párt, mint forradalmi élcsapat – hiányát rója fel Jordákynek. „A párt vezető szerepének elismerése helyett a tömegek spontán mozgalmának képzelte el a szocializmus megvalósítását. A proletárdiktatúra marxista-leninista tételét bizonyos kispolgári felfogással helyettesítette” – mondta Balogh.¹²²⁷

A Bolyai Egyetem új rektora, Takács Lajos is vádakot fogalmazott meg Jordákyval szemben. Szerinte Jordáky a „felszabadulás után” nem vett részt a „demokráciáért folytatott küzdelemben”. Beszédében a „külföldi reakció” és a belső ellenzék között talált kapcsolatot, és megállapította, hogy Jordáky „ingadozó magatartása, amely egyes az egyetemen tartott,

¹²²³ Magyar Népköztársaságban.

¹²²⁴ Román Népköztársaság.

¹²²⁵ A román nép és az együttélő nemzetiségek testvéri barátságának szüntelen erősítéséért. *Igazság*. 1957. október 10.

¹²²⁶ Uo.

¹²²⁷ Uo.

hibákkal és téves megfogalmazásokkal tarkított előadásaiban megnyilvánult [...] vezetett el oda, hogy a reakció a saját emberének tekintette...”¹²²⁸ A továbbiakban felhívta Jordákyt, hogy közölje a diákokkal, hogy félrevezette őket és még „alaposabb önbírálatot kell gyakoroljon”.

Nagy István munkásíró „megelégedéssel fogadta” Jordáky önkritikáját, ám rámutatott, hogy jobb lett volna, ha ezt Jordáky már 1946-ban megtette volna, és már akkor „leszámol nacionalizmusával”. Nagy István szerint akkor ugyanezekért a hibákért zárták ki 1946-ban az RKP-ból.

Nemcsak a magyar kommunisták, hanem román értelmiségiek, így Constantin Daicovicu, Petrovici Emil vagy Raluca Ripan is felszólaltak. Legtöbben Jordáky „nemzeti gögjét” hangoztatták és azt állították, hogy Jordáky elutasította a baráti kapcsolatokat a román értelmiségiekkel. Többen felrötták Jordákyt, hogy „olcsó népszerűség hajhászása és a szerénység teljes hiánya” jellemezték működését. A felszólalók hozzászólásait végigkövetve valószínűsíthető, hogy a kolozsvári baloldali értelmiség saját gyöngéit is Jordákyra vetítette rá és fogalmazott meg kritikát vele szemben, azért, hogy saját helyzetét mentse.

A bírálatok után Jordáky kapott szót. „Úgy érzem, hogy minden felszólaló – magyar és román egyaránt – tényleges elvtársi segítséget nyújtott nekem.” A továbbiakban ifjúságát, az „ausztromarxista reformista tanokat” tette felelőssé azért, mert nacionalista lett és nem marxista-leninista. Ami ifjúságát és eszmei fejlődését ismerve teljes önellentmondás, mivel fiatal éveit leginkább a „reformizmussal”, Bernstein nézeteivel, a „szociáldemokrata jobboldallal” „harcolt”. Beszéde végén rámutatott arra, hogy a nemzeti kommunizmus azonos a „hírhedt nemzeti szocializmussal” és a „proletárdiktatúra és a nemzeti kommunizmus két homlokegyenest ellenkező fogalom, a kettő eleve kizárja egymást”.¹²²⁹ Ezért is lehetett ez a nyilvános ülés megalázó számára, mert olyan dolgokat kellett magára vállaljon és azokért bírálatokat szenvedjen el, amelyek nem, vagy csak kis mértékben voltak valóságosak.

Az értelmiségi hozzászólások után az RMP KB két küldöttje – Fazekas János és Leonte Răutu – majd pedig a tartományi első titkár, Vaida Vasile összegezték a gyűlés eredményét. Itt olyan sablonos szövegeket ismételték, hogy „sikeresen elítélték Jordáky nacionalista nézeteit és tevékenységét” és „elvtársi segítséget nyújtottak, hogy megszabadulhasson ettől a veszélyes betegségtől”. Rámutattak arra, hogy az erdélyi magyar értelmiség helyesen cselekedett amikor elítélte a budapesti „ellenforradalmat” és az RMP „helyes nemzetiségi politikáját” emelték ki. Leginkább Fazekas fogalmazott meg súlyos ítéletet, amikor megfosztotta Jordákyt identitásának legfontosabb elemétől, a marxizmustól, mert azt állította, hogy Jordáky „nem

¹²²⁸ Uo.

¹²²⁹ Uo.

értette meg a proletárdiktatúrára vonatkozó marxista-leninista tételeket [...] vagyis nem vált marxistává.” Súlyos bírálatában kijelentette, hogy Jordáky tevékenységét a „demagógia és a nemzeti gőg” itatta át és ezért nem tudott a román és a magyar közeledésért harcolni, inkább a „nemzeti elzárkózás és a kulturális elszigetelődés nacionalista irányzatának” lett a hirdetője.¹²³⁰

1957-es ügyének (letartóztatásának, majd önkritikája) eredményeképpen Jordákyt eltávolították az egyetemről és 1957. október 1-től a Román Akadémia kolozsvári Történeti Intézetének tudományos kutatójává nevezték ki.¹²³¹

¹²³⁰ Uo.

¹²³¹ Jordáky publikációs listája, munkahelyei. EME, Jordáky-hagyaték, II/23 (Egyetemi oktatásba való visszavétel).

9. A marginalizált Jordáky (1957–1964)

9.1. Kulturális, és a Történeti Intézetben végzett tudományos tevékenység

Az ötvenes évek vége, hatvanas évek eleje a kolozsvári társadalomra és a város etnikai térszerkezetére is rányomta a bélyegét. Az 1956-os 150 ezre lakosság egy évtized elteltével már majdnem 200 ezerre, a hetvenes évek közepére pedig 250 ezerre emelkedett. A sokáig magyar többségű város – és azon belül a magyar többségű munkásság – ekkor billent a többségi románság javára. A központilag vezényelt betelepítés Kolozsvári környéki román falvakban, valamint a Kárpátokon túlról telepítette be a városba a sorra létrejövő nagyipari vállalatok számára a szükséges munkaerőt – ezzel pedig a város etnikai arányait is sikeresen felülírta. Az ötvenes években a város lakosságának 48 százaléka (74 477 fő) tartozott a munkásság körébe. 1966-ra az arányok hasonlóak maradtak, míg abszolút értékben tovább nőtt a magukat munkásnak valló elemek száma: ekkor már majdnem 90 ezren voltak.¹²³²

Jordáky 1957 végén immár sokadszor találta magát az erdélyi magyar értelmiségi körök perifériáján. Az 1957 és 1960 közötti időszakot a teljes hallgatás jellemezte. Meghurcoltatása után több évig nem, vagy alig publikált (tegyük hozzá, elsősorban a közlési fórumok elutasítása miatt). Az 1957-es meghurcolása mély nyomokat hagyhatott benne, hiszen még jóval az esemény után, 1962-ben is félt attól, hogy az RMP tartományi konferenciáján valamiért „feldolgozhatják”.¹²³³ Ezt alátámasztja, hogy közvetlenül a Történeti Intézetbe való kinevezésekor panasszal fordult az RMP tartományi bizottságához (mivel az 1.200 lejes fizetését kevesellte, mert ez egy szakképzetlen munkás fizetésének felelt meg), mire Tompa István a tartományi pártbizottságból „mit akar, örüljön, hogy él” mondattal hallgattatta el.¹²³⁴ Jordáky kinevezése a kolozsvári Történeti Intézetbe Bukarest direkt beavatkozásával történt. A „Tudor Ioan” fedőnevű Ioachim Crăciun történész¹²³⁵ jelentése szerint Jordáky odahelyezése mindenkit meglepett, ugyanis előtte senki sem konzultált az Intézet vezetőségével (Constantin Daicoviciu főigazgatóval, valamint Raluca Ripan a kolozsvári fiók főnökével).¹²³⁶

¹²³² Ilyés Sándor: Ilyés Sándor: *Kolozsvári munkásklubok az 1950–1960-as években*. Kriza János Néprajzi Társaság – Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Kolozsvár, 2013, 75–76.

¹²³³ PIL, 847. fond. 86. ó. e. 1962. 01. 14-i naplóbejegyzés.

¹²³⁴ ACNSAS, Fond Informativ 210536, dosar 9, 98.

¹²³⁵ A kolozsvári Történeti Intézet besugói hálózatát lásd: Liviu Pleșa: Informatorii Securității din Institutul de Istorie din Cluj. Tiplogoii și metode de recrutare (1948–1965). [A Securitate informátorai a kolozsvári Történeti Intézetben. Beszervezési módszerek és típusok (1948–1965)] In: *Caietele CNSAS*. Anul VI, nr. 1-2 (11-12)/2013, 143–185. http://www.cnsas.ro/documente/caiete/Caiete_CNSAS_nr_11-12_2013.pdf (letöltve: 2020. 04. 30.)

¹²³⁶ „Tudor Ioan” ügynök jelentése a kolozsvári Történeti Intézetéről. ACNSAS, Fond Informativ 210536, dosar 8, 342.

Ebben az időszakban Jordáky egyetlen nagyobb kulturális projekttel foglalkozott. A kolozsvári színház ikonikus párjáról, Janovics Jenő színházigazgatóról és feleségéről, Poór Liliről írt párhuzamos életrajzot. Jordákynek a kapcsolata a kötet címadóival még ifjúkorára nyúlt vissza. Középiskolás korából emlékezett Janovics Biberach szerepére a Bánk bánból és Poór Lili Éva alakítására Az ember tragédiájából. Valószínűleg Jordákynek a színházban töltött évei alatt alakult ki közelebbi kapcsolata Poór Lilivel (Janovics Jenő ekkor már halott), ő ugyanis az elsők között kereste fel Jordákyt, miután az 1955-ben kiszabadult a börtönől. 1955 szilveszterét is együtt töltötték, és havonta több alkalmommal meglátogatták egymást. Janovics halála után hagyatéka Jordákyhoz került, ezért is vállalkozott egy kisebb kötet megírására. Annak ellenére, hogy a Janovics Jenőről szóló részt 1957-ben, a Poór Liliről írt fejezeteket pedig 1958-ban befejezte, a kötet csak 1971-ben jelenhetett meg.¹²³⁷ Jordáky célja egy nagyobb színháztörténeti monográfia megírása lett volna, azonban ez is – mint számos más terve – nem valósult meg. Helyette ezt a „kis adalék a kolozsvári magyar színjátszás történetéhez” kötetet írta meg.¹²³⁸ A kötet kiadásának kései dátuma valószínűleg Jordáky 1957-es meghurcolásában, majd a hatvanas évek elejéig tartó mellőzöttségében található.

Az életrajzi adatok (Janovics Jenő és Poór Lili iskolái, első szerepeik, kolozsvári éveik, sikereik stb.) mellett Jordáky politikai töltettel is felruházta a kötetet. Átértelmezte például Janovics világnézetét is. Elismerte, hogy Janovics polgári radikálisnak indult, ám Jordáky szerint Janovics később „ösztönösen kereste az utat a szocializmus gondolatvilágához és a szervezett munkássághoz”.¹²³⁹ Mindezzel az lehetett a célja, hogy az egyre erősödő román államnacionalizmussal szemben a két világháború közti kolozsvári színház kulturális értékét állítsa szembe. Azt hihette, hogy ha szocialistának titulálja az egyik leghíresebb – és Kolozsvár egyik leggazdagabb polgárát¹²⁴⁰ – a színház rendezőjét, azzal hozzájárul a magyar kultúra e szeletének a folytonosságához és a szocialista hatalommal való elfogadtatásához. Janovics feleségét, Poór Lilit is a szocializmus szolgálatába állította. Mint a róla szóló részben írta Poór „hitt az emberben, a művészetben, s élete utolsó szakaszában hitt abban, hogy a szocializmusnak mindenütt diadalmoskodni kell”.¹²⁴¹

A Janovics-Poór kézirat elkészülte után 1958-ben összesen két-két cikket közölt a *Korunkba* és a romániai magyar irodalmi lapba, az *Utunkba*. Témaválasztásai jelképesek voltak, mivel „polgári” témákat igyekezett szocialista tartalommal felruházni. Így a *Korunkban*

¹²³⁷ Jordáky Lajos: *Janovics Jenő és Poór Lili. Két színész arcképe*. Bukarest, Kriterion, 1971.

¹²³⁸ Uo. 7.

¹²³⁹ Jordáky Lajos: Janovics Jenő... I.m. 15.

¹²⁴⁰ Bárdi Nándor szóbeli közlése.

¹²⁴¹ Jordáky Lajos: Janovics Jenő... I.m. 133.

egy német társadalomtudományi folyóiratot recenzált, az *Utunkban* pedig Ady és a munkásmozgalom kapcsolatát vizsgálta¹²⁴², illetve Korvin Sándor költőről közölt egy kisebb ismertetést.¹²⁴³ Az Ady tanulmány és a Korvin Sándor-tanulmány később megjelentek a *A szocialista irodalom útján* című válogatott írásait tartalmazó kötetben is.¹²⁴⁴

A következő évben (1959-ben) egyetlen írással sem jelentkezett, ami viszont nem jelenti azt, hogy nem dolgozott. Ifjúkori barátjáról, Kovács Katona Jenő életéről ekkor fejezte be a már 1955-ben elkezdett nagyobb tanulmányát. Ezt mint említettem, Jordáky halála után Kovács Katona Jenő válogatott írásaival és háborús naplójának részleteivel 1977-ben jelent meg.¹²⁴⁵

Valószínű, hogy a Történeti Intézetben nem érezte jól magát már a kinevezése pillanatától kezdve sem. Legelőször is III. osztályú (legalsó kategória) kutatónak nevezték ki, havi 1.500 lejes fizetéssel.¹²⁴⁶ Anyagi gondjaik tehát az ötvenes évek végén, hatvanas évek elején is folytatódtak. 1962-ben például fizetése napján már meg is szabadult a készpénztől, mivel adósságait kellett törlessze. Továbbá sóvárogva gondolt arra, hogy mennyire szeretne narancsot enni, ám nem futja a fizetéséből.¹²⁴⁷ Az intézeti munkatársakkal sem volt éppen baráti a viszonya, naplójában rendszeresen „képmutató”, „nacionalista”, „farizeus” jelzőkkel illette a román kollégáit. Leginkább főnökét, Constantin Daicoviciu-t és történész-társát, Ștefan Pascu-t. A Történeti Intézetben még a hatvanas évek végén-hetvenes évek elején sem kapott szobát, hanem ez egyik előtérben volt az íróasztala.¹²⁴⁸ „*Mindennapi munkám a lehetőségekhez képest igyekszem elvégezni. [jegyezte fel az intézetről – A.R.] Szemlélet és perspektíva nélküli dolgozatokat olvasok, amelyek a Történeti Intézetben készülnek. Ezek a történészjelöltek alig olvasnak valamit. Szűklátókörű dogmatikusok, egykönyvű emberek s mindenben, amit írnak, az egykönyvű-szemlélet anyagát ismétlik...*”¹²⁴⁹

Intézeti feladatai különböző témájú bibliográfiák összeállításai voltak. Így 1957–60 között a Románia 19. századi történeti bibliográfiája munkacsoportban dolgozott, ahol erdélyi sajtó (és annak ideológiai tagoltsága mentén erdélyi szocialista, majd erdélyi kommunista) bibliográfiát, valamint színházi- és kultúrtörténeti, sőt egyes személyek életműbibliográfiáját is elkészítette. Az intézeti jelentés szerint munkáját „nagy hozzáértéssel” látta el.¹²⁵⁰

¹²⁴² Az Ady-kérdés visszahozatala ugyanis összefüggött a kultúrában megtörtént változásokkal is. Ugyanis az ötvenes évek elején, a vulgármarxista kultúrpolitika Ady-t dekadensnek, nyugatinak minősítette, ezért nem szereplhetett a nyilvánosságban.

¹²⁴³ <http://jordakylajos.adatbank.transindex.ro/index.php?action=ev&evszam=1958> (letöltve: 2020. 04. 24).

¹²⁴⁴ Jordáky Lajos: *A szocialista irodalom útján*. Magvető, Budapest, 1973.

¹²⁴⁵ Jordáky Lajos: Kovács Katona Jenő. I.m.

¹²⁴⁶ Egy egyetemi tanár fizetése a 4–5.000 lej között mozgott.

¹²⁴⁷ PIL, 847. fond. 86. ő. e. 1962. 01. 16-i naplóbejegyzés.

¹²⁴⁸ Interjú Csucsuj Istvánnal. A szerző tulajdonában.

¹²⁴⁹ PIL, 847. fond. 86. ő. e. 1962. 02. 10-i naplóbejegyzés.

¹²⁵⁰ ACNSAS, Fond Informativ 210536, dosar 8, 342.

1960-ban jelentkezett első, komolyabb történeti munkájával. Az Intézet évkönyvében megjelentette az 1920. októberi általános sztrájk történetéről írt tanulmányát. Munkáját az éppen tomboló kommunista ideológiai szigor és az annak való megfelelés jellemezte. A mintegy hatvan oldalas tanulmányban Jordáky elismerte a szociáldemokraták és a II. Internacionálé korábbi érdemeit, ám szemléletét az 1917-es bolsevik forradalommal elkezdődött új taktika és annak értelmezése hatotta át. Vagyis szerinte az általános sztrájkok sikerét csakis a „forradalmi marxizmus” valósíthatta meg, míg a „reformista és revizionista” nézetek eleve csak gátolni tudták egy-egy sztrájk sikerességét.¹²⁵¹ Fogalomhasználatát a kommunista terminológia jellemezte, így a szociáldemokraták „opportunizmusa”, „árulása”, „uszály” stb. kifejezése használata. Jordáky szerint például 1918 őszén a szociáldemokraták „opportunista szárnyának” szakadása akadályozta meg a polgári-demokratikus forradalom proletárforradalommal való átalakulását.¹²⁵² Ugyanakkor azt is megállapította, hogy a frissen létrehozott III. Internacionálé befolyásolta a kolozsvári „munkás tömegek forradalmi hangulatát”, amely végül az 1920 októberi általános sztrájkban öltött testet. Az általános sztrájk kitörésének „objektív feltételeit” (vagyis a kizsákmányolás, szociális nyomor, belső politikai helyzet, ostromállapot stb.) is nemzetközi perspektívába helyezte. Vagyis Jordáky szerint az általános sztrájjal a kolozsvári munkásság „internacionalizmusáról” és „nemzetközi szolidaritásáról” tett tanúbizonyságot, ugyanis a belpolitikai célok (fizetések emelése, szociális intézkedések, munkásvédelmi jogok stb.) mellett a fiatal szovjet állam elleni román intervenciót sikerült megakadályozni.¹²⁵³ Értekezése végén mondta ki ítéletét a sztrájk sikertelensége miatt. Miközben felvezette az objektív körülményeket (állami önkény, erőszakszervezetek jó szervezettsége és mozgósítása stb.) és a külföldi „imperializmus” támogatását a román állam felé, mégis úgy gondolta, hogy a bukás valódi oka a „marxizmus-leninizmus” talaján álló forradalmi párt hiányában volt keresendő.¹²⁵⁴ Vagyis egyszerűbben mondva, ítéletet mondott a téves szociáldemokrata út, és a helyes kommunista út kérdésében. Ugyanakkor azt is kijelentette, hogy az általános sztrájkhoz való különböző hozzáállás világossá tette, hogy a munkásmozgalom két szárnya nem tud egy pártban működni, vagyis a pártszakadás elkerülhetetlen volt.

Tanulmányának ugyanakkor nemcsak politikatörténeti elemzése érdekes, hanem társadalomtörténi megközelítése is. Így az utókor számára hasznosíthatók a kolozsvári

¹²⁵¹ Jordáky Lajos: Az 1920-as általános sztrájk Kolozsváron. In: *Uő: Szocializmus és történettudomány*. I.m. 186–188.

¹²⁵² Uo. 189.

¹²⁵³ Uo. 193.

¹²⁵⁴ Uo. 241.

munkások fizetéséről, életkörülményeiről, a „vásárlói kosár” tartalmáról (például 1920 januárja és december között végigkövette az alapvető élelmiszerek árának változását) készített táblázatai. Jordáky az általános sztrájk taktikájával szemben is kifogásokat fogalmazott meg. Szerinte téves volt az a lépés, hogy a szociáldemokraták a sztrájkot kimondó kiáltványban minden munkást otthonmaradásra szólítottak fel, ahelyett, hogy az utcára vezényelték volna őket tüntetni vagy pedig elfoglalták volna az üzemeket.¹²⁵⁵

A következő évben ismét nem publikál(hat)ta egyetlen írását sem, viszont 1962-től művelődéstörténeti tematikájú írásai egyre gyakoribbak lettek az erdélyi magyar folyóiratok lapjain. Így például 1962-ben ismertette régi szociáldemokrata barátja, Salamon László új verseskötetét.¹²⁵⁶ Salamon szemlélete közel állt Jordákyéhoz, mivel mindketten a „humanista szocializmus” exponensei voltak ekkor. A recenziót a cenzúra „felére csonkította”, ám Jordáky ennek ellenére örült annak, hogy megjelenhetett, és mint írta „mondanivalója átment”. Salamon László pedig örült annak, hogy Jordáky kritikát írt, ugyanis az utóbbi évtizedben Salamon politikai költészetét senki sem recenzálta. Sőt Salamon még abba az illúzióba esett, hogy Jordáky immár rehabilitálta őt.¹²⁵⁷ 1962-től Salamon haláláig hetente találkoztak az egyik kolozsvári kávéházban, ahol a művészeti, irodalmi kérdések mellett aktuális politikai eseményeket is megbeszéltek.¹²⁵⁸ Egyik ilyen alkalommal például Salamon László elmesélte, hogy részt vett Nagy István munkásíró 60. születésnapján. Az ugyancsak jelen levő Constantin Daicoviciu ünnepi beszédében román íróként köszöntötte fel Nagy Istvánt, „mire az elsápadt és szólni sem tudott”.¹²⁵⁹

Jordáky egyik marosvásárhelyi útja alkalmával találkozott Hajdu Győzővel is, és ismét felvetették, hogy legyen rendszeres közlője az *Igaz Szónak*, és vállalja el a színháztörténeti(kritikai) rovat szerkesztését.¹²⁶⁰ Jordáky el is vállalta és 1962-től kezdve több évig szerkesztette a színkritika rovatot, maga is ott közölte írásai nagy részét.

Tudományos és művelődéstörténeti munkái mellett többször morfondírozott azon, hogy apjának, id. Jordáky Lajosnak a visszaemlékezéseit is papírra jegyzi. Jordáky szerint apja rengeteg információval rendelkezett a századforduló és 1940 közötti évek munkásmozgalmát illetően. Munkáját azzal motiválta, hogy a párttörténetírásban hiányzott a századforduló és az 1918-as impériumváltás időszakának a munkásmozgalmatörténete.¹²⁶¹ Tudományos terveinek,

¹²⁵⁵ Uo. 218–219.

¹²⁵⁶ Jordáky Lajos: Salamon László válogatott versei. In: *Korunk*. 1962/5, 636–638.

¹²⁵⁷ PIL, 847. fond. 86. ö. e. 1962. 05. 29-i naplóbejegyzés.

¹²⁵⁸ ACNSAS, Fond Informativ 210536 (Jordáky megfigyelési dossziéi), dosar 1-12.

¹²⁵⁹ Uo. dosar 10, 67.

¹²⁶⁰ PIL, 847. fond. 86. ö. e. 1962. 06. 15-i naplóbejegyzés.

¹²⁶¹ PIL, 847. fond. 86. ö. e. 1962. 02. 12-i naplóbejegyzés.

írásaink a publikálását azonban a kommunista hatalom nyomása gátolta. „*Nem tudok dolgozni, ahogy szeretnék. [jegyezte fel egyik töprengése alkalmával – A.R.] A lélek nyugtalansága mennyire bénítóan hat az alkotó munkára, csak most látom [...]. Mihelyt az íráshoz kellene kezdenem, mintha megbénulnék. Tehetetlenségi állapotba kerülök. Mintha „lelki súlytalanság” lenne. Menekülök a papír elől, megint inkább csak olvasok, legfeljebb jegyzeteket csinállok valamilyen új problémához. [...] De mikor tudok szabadulni ebből a lelki és testi egérfogóból? Azt hiszem akkor, ha a szellemi életben nem kell eltűnnöm tovább, hogy sötétlelkű emberek parancsolgassanak s a marxizmus zászlaja alatt kényszerítsék föld alá és lelki egyensúlytalanságba a marxistákat...*”¹²⁶² Pár nappal később pedig saját képzettségét kérdőjelezte meg, amikor azon gondolkodott, hogy lehet, hogy nem is a külső körülmények gátolták a tudományos elismerését, hanem a „képeségeinek a hiánya”. Még azt is felvetette magának, hogy lehet, hogy a lektoroknak volt igazuk, „akik a szerkesztőségekben, ilyen vagy olyan szempontból vétót mondanak”, s írásai ezért nem jelenhettek meg.¹²⁶³

A következő évben folytatta a friss kötetek ismertetését a *Korunkban* és az *Utunkban*, az *Igaz Szóban* pedig különböző színházi előadásokról írt kritikákat, valamint megrajzolta egyes színészek portréit is (Senkálzky Endre, Dorián Ilona stb.).

Mivel Jordáky politikailag marginalizált helyzetben maradt az egész évtizedben¹²⁶⁴, ezért rengeteg időt fordíthatott a nemzetközi események végigkövetésére is. Hónapokra képes volt elmélyedni például az algériai háború, majd függetlenségi háború utáni eseményekben, a vietnámi háború, sőt Kongó és „Fekete-Afrika függetlenségi mozgalmaiban” és az erdélyi magyarság szempontjából kevésbé releváns nemzetközi eseményekben. Mint univerzális világpolgár a vérontás, az erőszak természetesen elkeserítette, naplói pedig az őszinte szomorúságát, fájdalmát tükrözik.

Leginkább azonban a szovjet táboron belüli viták (jugoszláv-kínai, majd pedig a szovjet-kínai szakítás) kötötték le. Természetesen a nyugati-európai baloldal (kommunisták és szociáldemokraták) kongresszusait is figyelemmel kísérte. Hruscsov hatalomra kerülésétől ugyanis egyre inkább elmérgesedett a két kommunista hatalom, a Szovjetunió és Kína viszonya. Hruscsovnak a meghirdetett „olvadás” és „békés egymás mellett élés” koncepcióját a kínai vezetés – amely sztálinista maradt Mao vezetésével – erős szavakkal kritizálta. A két hatalom között annyira feszült lett a helyzet, hogy a Szovjetunió akár egy megelőző háború lehetőségét

¹²⁶² Uo. 1962. 02. 22-i naplóbejegyzés.

¹²⁶³ Uo. 1962. 02. 23-i naplóbejegyzés.

¹²⁶⁴ „Szegény Bubi! Kolozsváron senki nem vette komolyan, kikacagták a háta mögött. Viszont kihasználták azt, hogy a nemzetközi lapok járnak hozzá, és őt kérdezték a nemzetközi eseményekről.” Tamás Gáspár Miklós személyes közlése.

is felvetette.¹²⁶⁵ Jordáky természetesen a szovjet álláspontot támogatta, ugyanis bízott a kommunista mozgalmon belül a sztálinizmus felszámolásában és a szocializmus megreformálásában. Ugyanakkor lemondóan vette tudomásul, hogy annak ellenére, hogy tájékozottabb a nemzetközi eseményekben, mint az átlagos kolozsvári értelmiségi, tudását nem hasznosíthatja. „Nem taníthatok, s lényegében nem is írhatok” – utalt az erős cenzúrára.¹²⁶⁶

A szovjet–kínai viszony 1964 elejére a végeltekig elmérgesedett, és ez lehetőséget adott a román pártvezetésnek is a függetlenségi út meghirdetésére. A két kommunista világhatalom elsősorban ideológiai és hegemon-vitába bonylódott: a kínai sztálinista pártvezetés bírálta Hruscsov liberalizációs tendenciát és nem fogadta el a Szovjetuniót, mint a kommunista államok vezetőjét. Másrészt a kínai kommunista hatalom a hatvanas években nem fogadta el a Szovjetunió békés egymás mellett élés doktrínáját és elkezdte átvenni a szovjetektől – miután ők a kubai válság után mérsékeltek a forradalmi külpolitikát – a harmadik világ forradalmainak szítását.¹²⁶⁷

1964 májusában a KB egy nyilatkozatot tett nyilvánossá. Ebben a szovjet és a kínai pártok közötti közvetítés látszatát próbálták meg hirdetni, ám valójában Moszkvát és annak szovjet térségre vonatkozó terveit (Valev-terv¹²⁶⁸) bírálták. Legelőször is visszautasították a szocialista országok egymás belügyeibe való beavatkozást (a gazdaságpolitikán túl pedig a nemzetiségi kérdés szigorúan belpolitikai ügy a román értelmezés szerint). A nyilatkozat azt is állította, hogy egyetlen kommunista párt (még az SZKP) sem erőszakolhatja rá az álláspontját a szovjet tömb többi kommunista pártjára.¹²⁶⁹

Jordáky észlelte ezeket a folyamatokat és a változásokat a román kommunista párt politikájában. Naplójában ki is fejtette véleményét a szuverenitás és szocializmus kapcsolatáról: *„A szocialista elmélet és gyakorlat alapvető ellentmondása az »államokfeletti állam« és a »nemzeti szuverenitás« problémája. Nagy egység vagy autarchikus elzárkózás, gazdasági vámhatárok lebontása, amely maga után vonná a politikai határok megszűnését is, vagy nemzeti keretekben való gazdálkodás – mindmeggannyi fontos kérdés. Demokratizmus önkormányzatokkal minden területen, vagy mereven értelmezett és alkalmazott centralizmus – ez a másik problémakör. Gazdasági együttműködés és politikai koegzisztencia a világ minden*

¹²⁶⁵ Fischer Ferenc: *A kétpólusú világ 1945–1989*. Dialóg Campus Könyvkiadó, Budapest–Pécs, 2005, 188–189.

¹²⁶⁶ PIL, 847. fond. 86. ö. e. 1964. 12. 27-i naplóbejegyzés.

¹²⁶⁷ Békés Csaba: *Enyhülés és emancipáció. Magyarország, a szovjet blokk és a nemzetközi politika 1944–1991*. Osiris Kiadó – MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, Budapest, 2019, 173–181.

¹²⁶⁸ A terv alapján a KGST nemzetek feletti szerv lett volna és a szovjet tömb országainak gazdaságai a gazdasági munkamegosztáson alapuló integrált rendszert alkottak volna. Romániának a nyersanyagforrás és a mezőgazdasági termelő szerepet szánta, amely sértette Gheorghiu Dej nehézipari terveit.

¹²⁶⁹ Novák Csaba Zoltán (szerk.): *Aranykorszak? A Ceaușescu-rendszer magyarságpolitikája (1965–1974)*. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 2011, 22.

részével, függetlenül a társadalmi berendezkedéstől, vagy szellemi fegyverszünet és együttélés – ez a harmadik komplexum. Végül a szocializmus területén: dogmatizmus sztálini vagy maocetungi értelmezéssel, revizionizmus vagy reformizmus, teljesen egyéni és sajátos út kialakítása, vagy mi...?”¹²⁷⁰ Mint látszik, Jordáky ekkor az összes nemzetközi ideológiai problémát megpróbálta saját magában feldolgozni, és a szocializmus különböző kérdéseire válaszokat adni. Miután az ötvenes évek elején, a börtön hatására szakított saját sztálinista gyakorlatával, elkezdett bízni a desztalinizációban, és a szocializmus megreformálhatóságát hirdette. Ez ugyanakkor nem jelentette azt, hogy visszatért volna (ekkor még) a „reformista szociáldemokráciához” (csak a későbbi években írta le ezt a mondatot). Ekkori nézeteit leginkább a korai eurokommunizmus (vagy saját szavaival kifejezve, a „humanista szocializmus”) alkották. Pár hónappal később (a szovjet–kínai ideológiai vita kapcsán) tételesen is megfogalmazta saját nézeteit: „...Magam szocialista vagyok minden válság ellenére. Elvetek minden dogmát és szervezeti kényszert. A történelmi materializmus a legjobb módszer a társadalom vizsgálatára, de kiegészítendő a ma szociológiai irányzatainak helyes módszereivel. A szociáldemokrata mozgalmak és kormányzatok pedig közelről tanulmányozandók. De dogmatikus szemlélet és előítéletek nélkül...”¹²⁷¹

A nyugati baloldalon zajló viták mellett fontosnak számított Jordáky „humanista szocialista” énjének kialakulásában magában a szovjet táboron belül zajló viták is. Szakítva az ötvenes évek elejének vulgármatxizmusával lehetővé vált filozófiai Marx-szövegek kiadása, előtérbe került a szociológia rehabilitálása, valamint az uralkodó kommunista pártok elkezdték felülbírálni „polgári elődeik” művelődéséhez való viszonyukat is.

9.2. Jordáky és az RMP nemzetiségpolitikája

A hatvanas évek elejére a román kommunista központ és a nemzetiségek kapcsolata megváltozott. Az 1956-os magyarországi forradalom után a román pártvezetés arra a következtetésre jutott, hogy az erdélyi magyarság nem integrálódott a romániai politikai nemzetbe és ezért, mint biztonságpolitikai kérdést kell kezelni a továbbiakban. Ennek következtében Bukarest ideológiai szigorítással lépett fel, valamint azt is észlelte, hogy a magyar közösségről nem rendelkezik elégséges információval. Ezért hozzáálltak egy hatékony magyar anyanyelvű (vagy magyarul tudó) besúgói hálózat létrehozásához. Ugyanekkor a román

¹²⁷⁰ PIL, 847. fond. 86. ö. e. 1964. 06. 14-i naplóbejegyzés.

¹²⁷¹ Uo. 1964. 04. 3-i naplóbejegyzés.

pártvezetés a „népek testvérisége” és a „nemzeti elzárkózás elleni harc” jelszavakra hivatkozva elkezdte az elsősorban magyar intézmények elsorvasztását, vagy pedig a román intézményekbe való beolvasztását.¹²⁷² Ennek a nemzetiségpolitikai stratégiának a részét képezte a román pártvezetésnek az a célkitűzése, hogy az erdélyi magyarságot elválassza a magyarországi magyarságtól, Magyarország és a romániai magyar nemzetiség közé éket verjen.¹²⁷³

Ezzel összefüggésben az RMP KB az ötvenes évek végén, hatvanas évek elején kommunikációjának részévé tette a román nemzeti múltat és több román „polgári” tudóst rehabilitált. Ugyanekkor a kulturális téren (történettudomány, irodalom stb.) egyre inkább háttérbe került a szovjet hatás és teret engedtek a nemzeti elemnek, amelyet megpróbáltak beilleszteni a „megújult” marxista-leninista értelmezésbe.

A román pártvezetés az ideológiai szigorot más intézkedésekkel (például külpolitikai sikerekkel) vagy a társadalommal való részleges kiegyezéssel próbálta meg enyhíteni. Az első tényező közé sorolható Románia fokozatos eltávolodása a Szovjetuniótól és a „különutassága”, míg a második tényező esetében a román pártvezetés 1963–1964 fordulójára jutott el oda, hogy a politikai alapon elítéltekkel szemben teljes amnesztiát és rehabilitációt hirdethetett.¹²⁷⁴ A külpolitikai különutasság egyik első lépése volt a szovjet csapatok 1958-i kivonása Romániából. A Dej-korszak utolsó éveire egy sajátos modell alakult ki Romániában. Lényegét tekintve a hatalom megmaradt sztálinistának, azonban egyre inkább mellőzte a korábbi évtizedben mindent átható internacionalizmust és egyre inkább nagyobb teret engedett a román nemzeti érzelmekre építkező retorikának.¹²⁷⁵

Jordáky ebben a megváltozott politikai kontextusban, 1964 elején felháborodásának adott hangot, az újabb kolozsvári utcaátnevezésekkel kapcsolatban. Leginkább a Történeti Intézet utcájának az átnevezése (Jókai-utcából Napoca-utca lett, napjainkig) sértette, és véleményét román kollégáival is közölte, kisebb konfliktust alakítva ki az intézeti dolgozók között.¹²⁷⁶ Az Intézetben – már a kezdetektől nem felhőtlen viszonya a vezetőséggel – Constantin Daicoviciu igazgatóval egyre inkább elmérgesedett. Daicoviciu egy alkalommal megtagadta Jordáky „vámkérelvényének” az aláírását. Jordáky ugyanis Budapestről rendelt színházi tematikájú könyveket, professzionális színekritikusi munkájára készülve. Ám

¹²⁷² Novák Csaba Zoltán: *Aranykorszak?* I.m. 19.

¹²⁷³ Földes György: *Magyarország, Románia és a nemzetiségi kérdés 1956–1989*. Budapest, Napvilág, 2007, 37.

¹²⁷⁴ Uo. 22–23.

¹²⁷⁵ Uo. 25.

¹²⁷⁶ PIL, 847. fond. 86. ö. e. 1964. 02. 8-i naplóbejegyzés.

Daicoviciu arra hivatkozva, hogy „Magyarországon hazánkról csak hazugságokat terjesztenek” nem írta alá Jordáky papírját.¹²⁷⁷

Egy másik alkalommal Jordáky a tiltott könyvek listáját böngészte. Úgy emlékezett, hogy nyugati társadalomtudományos munkák mellett leginkább magyar kultúrtörténeti könyvek szerepeltek a listán. Felsorolásában Ady Endre levelezését, József Jolán könyvét testvéréről, József Attiláról, Dienes László könyvét Petőfiről, Juhász Gyula verseit és különböző magyar népköltészeti köteteket helyezett tiltólistára a román állami hatalom. A „haladónak” tekintett munkák mellett Jordáky „meg sem lepődött”, hogy Babits Európai irodalomtörténete és Szerb Antal *Magyar irodalomtörténete* is szerepelt a tiltott könyvek között. Szerinte ezeknek a könyveknek a tiltása egyáltalán nem logikus lépés, hiszen „nem reakciós” munkák voltak.¹²⁷⁸

A hatvanas évek elején Magyarországon és Jugoszláviában is egyre többször volt szó nyilvánosan is az erdélyi magyarság problémáiról. Az újvidéki *Magyar Szó* cikket közölt az erdélyi magyar irodalomról, amelyben a cikkíró rezignáltan vette tudomásul, hogy a földrajzi közelség, és az azonos kultúra, nyelv ellenére a magyar nyilvánosság szinte semmit nem tudott az erdélyi magyar irodalomról. A szerző szerint míg jugoszláv viszonyban gyümölcsözők voltak a kulturális kapcsolatok, addig az erdélyi magyar művelődés termékei teljesen hiányoztak a magyarországi könyvesboltokból. Sőt mi több magával az erdélyi kulturális termeléssel szemben is elégedetlenségét fejezte ki. Szerinte a *Korunk* és az *Utunk* utóbbi évfolyamai szürkék voltak. Az okot pedig a román kultúrpolitika változásában ragadta meg, amikor kijelentette, hogy a Bolyai Egyetem 1959-es megszűnése, Szabédi László öngyilkossága és Jordáky „leroanása” egy összefüggő folyamat eredményei voltak.¹²⁷⁹ A cikk Jordákyhoz három hónapos késéssel jutott el, amikor beszámolt arról, hogy egyik látogatása alkalmával Balogh Edgár mesélte el az írás tartalmát. Jordáky meglepődéssel nyugtázta, hogy a budapesti köröknek feltűnt a marginalizációja.¹²⁸⁰

9.3. Magán- és társadalmi élete

1957-es vizsgálati fogsága utáni szabadon bocsájtás feltétele lehetett az, hogy ha a Securitate megkeresi, hogy egyes személyről nyilatkozatot kell tenni, akkor annak Jordáky eleget is tesz. Így 1960-tól kezdve rengeteg nyilatkozat került ki a kezei közül. Elsősorban régi

¹²⁷⁷ Uo. 1964. 02. 19-i naplóbejegyzés.

¹²⁷⁸ Uo. 1962. 03. 8-i naplóbejegyzés.

¹²⁷⁹ Rezignált sorok Erdélyről. *Magyar Szó*. 1962. február 4, 15.

¹²⁸⁰ PIL, 847. fond. 86. ö. e. 1962. május 7-i naplóbejegyzés.

kommunistákról nyilatkozott. Így például Pop Mişu-ról (Jordákyval együtt volt letartóztatva 1943-ban Szamosfalván) azt nyilatkozta, hogy a magyar csendőrség vallatásai közepette helyt állt, és nem fedte fel kommunista kapcsolatait.¹²⁸¹ Volt szociáldemokratákról is nyilatkozott, így Neumann Jenőről azt írta, hogy az RSZDP balszárnyához csatlakozott, és a munkásegységfront híve volt. Jordáky szerint Neumann „mindvégig igaz és őszinte harcosa” volt a munkásmozgalomnak.¹²⁸² Az évek során nyilatkozatot adott Salamon Lászlóról, Goldner Andrásról is, mindannyiukat „jó szocialistáknak” titulálva.

1962-ben jelentkeztek első egészségügyi problémái. Több alkalommal orvost kellett hívni, egy alkalommal pedig kórházba is került. A testi betegségek mellett lelki gondok is gyötörték, száműzöttnek, lebecsült értelmiséginek tartotta magát. Talán nem függetlenül a francia kultúrához való vonzódásától fogalomhasználatában a francia egzisztencializmus terminusai, így a közöny, iszony, undor jelentek meg.¹²⁸³ Az év közepén pedig fáradtságára, állandó kimerültségre hivatkozva arra az elhatározásra jutott, hogy szünetelteti a naplóbejegyzéseit, amíg „arra érdemes gondolatokat” talál.¹²⁸⁴

1962 őszén (1945 óta) először volt Budapesten, egy hónapot töltve el a magyar fővárosban. Régi ismerőseit (kommunistákat és szociáldemokratákat) kereste fel, mint naplójába feljegyezte „nagyon boldogan, örömmel és gondtalanul” telt el az ottléte.¹²⁸⁵ Jordáky utazását a Securitate is árgus szemekkel figyelte. 1962. augusztus 20-án beadta az útlevélkérelmét a kolozsvári rendőrségen, arra hivatkozva, hogy Magyarországon élő rokonait látogatja meg. A belügyi szervek ekkor engedélyezték a kiutazását és megadták az útlevelet, azért, hogy „elkerüljék Jordáky gyanúját és ne tűnjön fel neki, hogy megfigyelés alatt van”.¹²⁸⁶

1962. november 14-én „Dragan Valer” ügynök az utcán találkozott Bruder Ferenc korábbi kolozsvári szociáldemokrata párttitkárral. Bruder örömmel mutatott egy képeslapot, amelyet Jordáky Budapestről küldött neki, és a képeslapot Szakasits Árpád és testvére Antal is aláírták. Az erdélyi szociáldemokratákat ez a gesztus felettébb meghatotta, megerősödött az az érzésük, hogy „budapesti elvtársaik” nem felejtették el őket.¹²⁸⁷

1962. november 30-án a régi szociáldemokraták közé beépített ügynök immár Jordáky visszatérte után jutott friss információk birtokába. Az ügynök szerint Bruder Ferenc közölte

¹²⁸¹ EME, Jordáky-hagyaték, II/19 (Jordáky Lajos által adott nyilatkozatok és személyi jellemzések). Jordáky jellemzése Pop Mişuról.

¹²⁸² Uo. Jordáky jellemzése Neumann Jenőről.

¹²⁸³ PIL, 847. fond. 86. ó. e. 1962. július 12-i naplóbejegyzés.

¹²⁸⁴ Uo. 1962. augusztus 27-i naplóbejegyzés.

¹²⁸⁵ Uo. 1963. február 9-i naplóbejegyzés.

¹²⁸⁶ ACNSAS, Fond Informativ 243084, dosar 1, 23.

¹²⁸⁷ Uo, Fond Informativ 210536, dosar 1, „Dragan Valer” ügynök jelentése, 163.

vele, hogy Jordáky visszatért Budapestről, ahol többször vacsorázott Szakasits Árpáddal és testvérével, Antallal. Bruder szerint Jordáky még arról is beszámolt a hazatérése után, hogy Illyés Gyulával is felvette a kapcsolatot. Mind a régi szociáldemokratákkal, mind pedig Illyéssel az „erdélyi magyarság helyzetéről” beszélgettek. A kolozsvári szociáldemokraták ezen az összejövetelen még arról is beszéltek, hogy Jordáky elmesélte nekik, hogy Magyarországon figyelemmel kezdték kísérni az erdélyi magyarok sorsát. Állítólag Kádár János még egy iratcsomót is összeállított ebben a kérdésben és azt elküldte Hruscsovnak. Hruscsov pedig ígértet tett, hogy foglalkozni fog az üggyel, és „felszámolja a sztálinizmust” [mármint Romániában – A.R.], ugyanis a „demokráciában egyenlőség kell uralkodjon a népek között”.¹²⁸⁸ Kérdéses, hogy Jordáky honnan értesült erről és mennyire valós a tartalma a Kádár-Hruscsov beszélgetésnek.¹²⁸⁹ A következő évben, 1963-ban viszont Kádár vezetésével több hetes tárgyalásokat folytattak a szovjetekkel, és ezzel kapcsolatban a magyar fővárosban lábra kapott az erdélyi kérdés rendezésének revízió útján való megoldásnak a reménye, illúziója.¹²⁹⁰

Annak ellenére, hogy a szovjet oldal többször sejtette a magyar pártvezetéssel, hogy kész egy román–magyar vitában a magyar kormány segítségére sietni és nyomást gyakorolni a román kommunistákra, végül mégsem lépett. Úgy döntött, hogy a nyílt beavatkozás több kárral járt volna, mint haszonnal.¹²⁹¹

Jordáky budapesti utazása után több ügynök is azt a feladatot kapta, hogy gyakrabban látogassa a régi szociáldemokraták klubházát, és ott derítsék ki részletesebben Jordáky budapesti tartózkodása alatti tárgyalásait.

Jordáky 1963. szeptember 6-án ünnepelte ötvenéves születésnapját. Naplóbejegyzésében számot vetett eddigi életével és megállapította: *„Ötven éves vagyok. Férfikor delelője, vagy öregkor kezdete. Egyremegy. [...] Én magam a szenvedésekbe beleöszültem, a reménykedésbe még nem fásultam bele. Tanulok még mindig, hogy szolgálhassam a népemet és a népeket. De vajon valaha még szolgálhatom? És ha igen, hogyan? – Reményt öntök az emberekbe magam körül, pedig belőlem is mind inkább kifogy... A szocializmus alapja vagy etikai és humanizmus vagy nem szocializmus.”*¹²⁹² Mint látszik egy bizalmát vesztett – azonban a végső reménységről – és egy „jobb kor, a szocializmus”

¹²⁸⁸ Uo. „Dragan Valer” ügynök jelentése, 160–161.

¹²⁸⁹ A legújabb történeti munka, amely Kádár János külpolitikáját vizsgálja, nem említette, hogy 1962-ben Kádár az erdélyi magyar kérdésben fordult volna Hruscsovhoz. Sokkal inkább a román „különút” bírálata és KGST gazdasági ügyeit tekintve küldtek dokumentumokat a szovjet vezetésnek. Lásd: Földes György: *Kádár János külpolitikája és nemzetközi tárgyalásai*. I–II, Napvilág Kiadó, Budapest, 2015.

¹²⁹⁰ Földes György: *Magyarország, Románia...* I.m. 55.

¹²⁹¹ Uő: *Kádár János és az erdélyi magyarság*. In: Uő: *Évek és töréspontok. Gazdaság, politika, társadalom 1945 után*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2018, 166.

¹²⁹² Uo. 1963. szeptember 3-i naplóbejegyzés.

eljöveteléről le nem mondó ember képe bontakozik ki előttünk. Szocializmus koncepciójában 1957-től kezdett megjelenni a „humanista” jelző, amely a nyugat-európai kommunista pártoknak s szovjet modelltől való eltávolodásával és az ún. eurokommunizmus kialakulásával öltött testet. Jordáky pedig, aki aktív figyelője volt ezeknek a folyamatoknak – a kolozsvári értelmiségiek közül hozzá járt a legtöbb nyugati, szocialista újság, folyóirat, ezért is szenvedett állandó anyagi gondoktól – természetesen azonosult ezekkel a nyugati eszményekkel.

Ugyanebben az évben, 1963. december 11-én értesült a sokkoló hírről, barátja, ifj. Teofil Vescan (Filu) haláláról. Naplóbejegyzése szerint a temetésen mintegy tucat ember (régi barátai, diákjai, tanártársai) vettek részt, viszont állami hivatalosságok (párt vagy az egyetem) képviselőjében senki sem volt jelen. *„Azt hiszem Filu valóban Erdély legkiválóbb fiai közül való. Román és magyar vére szeretettette vele a román és magyar népet egyaránt, azt akarta, hogy együtt éljünk, és sora új-Rodosto lett”* – írta, utalva arra, hogy Vescant a Iași-i Egyetem Fizika Tanszékére helyezték volt, még 1952-ben.¹²⁹³ Ekkor elhatározta, hogy „autonomista harcostárásról” „megírja az igazat”, ám ezt végül eddig nem ismert okok miatt nem valósította meg.

9.4. Jordáky és a „Bruder–Pásztai-ügy”

Jordáky politikai marginalizáltsága következtében (és mivel megromlott a viszonya a kolozsvári magyar kommunista értelmiséggel) a hatvanas évek elejétől „visszatalált” a régi szociáldemokrata „elvtársaihoz”. Többször megfordult a nyugdíjas, régi szociáldemokraták klubhelyiségében, kártya- és dominópartik, illetve feketekávé ivással töltötték el délutánokat egymás társaságában. Mivel Jordáky a régi szocdemekhez képest elég fiatalnak számított (ekkor éppen ötven éves), és habár marginalizált volt, mégis tisztelték őt, hozzá fordultak, ha valamit meg szerettek volna tudni a nemzetközi élet eseményeiről. Tudták azt is, hogy Jordáky több nyelven beszél, és járnak hozzá a nyugati szocialista lapok, folyóiratok, ezért általában kikérték a véleményét az éppen aktuális nemzetközi eseményekkel kapcsolatban. A hruscsovi „enyhülés” bizakodással töltötte el őket, és abba az illúzióba estek, hogy immár őket, szociáldemokratákat is rehabilitálják és valamilyen politikai szerep jut majd nekik.

Mint említettem a Securitate már 1961–62-től besúgókkal tájékozódott a régi kolozsvári szociáldemokraták szervezkedéseiről. A megfigyelési dosszié megnyitásakor a csoport

¹²⁹³ PIL, 847. fond. 86. ő. e. 1963. december 11-i naplóbejegyzés.

megfigyelését azzal motiválták, hogy a társaság „1948 óta Erdély autonómiájának a híve volt”, valamint „jelenleg a pártvonal ellen dolgozik és a rendszer leváltásában reménykedik”. Ezért kilátásba helyezték, hogy a beépített emberekkel nemcsak a régi szociáldemokratákat kell megfigyelni, hanem fel kellett deríteni a szocdemek és a kolozsvári, vagy más erdélyi városok magyar értelmiségiei közötti kapcsolatokat, valamint azok „ellenséges tevékenységét”.¹²⁹⁴

Így terelődött a figyelem Jordáky Lajosra is, aki ekkor kezdte ismét látogatni régi szociáldemokrata ismerőseit. Egy alkalommal például apja, id. Jordáky jókívánásait tolmácsolta és azt az óhaját, hogy látogassák meg, mivel ekkor már ő ágyhoz kötött beteg volt.¹²⁹⁵

Jordáky 1963 végén rendszeresen, minden hét szerdáján találkozott az 1948-as pártegyesítésig fontos pozíciókat betöltő szociáldemokratákkal, Bruder Ferencsel és Pásztai Gézával a Történeti Intézet melletti kávézóban. A Securitate ezekről a találkozóról „Dragan Valer”¹²⁹⁶ ügynöktől értesült, aki közeli kapcsolatban állt mind Bruderrel, mind Jordákyval. 1963. novemberi jelentésében például beszámolt arról, hogy Bruder azon a véleményen volt, hogy az erdélyi magyarság kénye-kedve szerint kiszolgáltatott volt a román többségnek. Éppen ezért szükséges lett volna egy nemzetiségi státútum kidolgozása, amelyben szabályozták volna a nyelvhasználatot a közigazgatásban és igazságszolgáltatásban, biztosítani kellett volna a magyar kisebbség részvételét a helyi közigazgatásban stb. Bruder ezeket a gondolatokat a heti találkozók alkalmával Jordákyval és Pásztaiával is megbeszélte.¹²⁹⁷

A sorozatos találkozók alkalmával megbízták Jordákyt, mint „külpolitikai szakértőt”, hogy figyelje a nyugat európai eseményeket és tájékoztassa őket a nyugati szociáldemokrácia eseményeiről (olasz választások és esetleges szocdem kormány, Guy Mollet francia szocdem pártvezető moszkvai útja, és annak jelentősége, stb).¹²⁹⁸ A nemzetközi események hatására (hruscsovi enyhülés folytatása, a szovjet álláspont mérséklődése a nyugati szociáldemokráciával szemben) a kolozsvári szociáldemokraták abba az illúzióba estek, hogy ez Romániára is hatással lesz, itthon is teret hódít majd a desztalinizáció, sőt mi több „politikai pluralizmus lesz, külön szociáldemokrata párttal”. Ezt a törekvésüket gyakorlati szintre is emelték, mivel megbízták egy bizonyos Rusu Simiont, hogy járja be az ország városait, és keresse fel a régi szociáldemokrata elvtársakat, hogy készítsék elő az immár „legális” szocdem

¹²⁹⁴ ACNSAS, Fond Informativ 210536, dosar 1, 5–6.

¹²⁹⁵ Uo. 101.

¹²⁹⁶ Romániában még nem fedték fel az ügynökök személyazonosságát, a CNSAS honlapján csak a Securitate dolgozóinak személyazonossága kereshető.

¹²⁹⁷ Uo. dosar 2, 73.

¹²⁹⁸ Uo. dosar 1, 82.

pártot.¹²⁹⁹ Bruder Ferenc például Bukaresttel és a Zsil-völgyével tartotta a kapcsolatot, és egyik találkozó alkalmával arról számolt be Jordákyéknak, hogy mintegy 20–30 személyre számíthatnak, akik a jövő RSZDP vezetői lehetnének. Ugyanezen a találkozón pedig annak a reményüknek is hangot adtak, hogy az immár létrejött RSZDP nemzetközi kontrollt fog kérni a szabad választások érdekében és kérni fogja a kommunista vezetéstől a politikai foglyok szabadon bocsájtását (Lakatos Istvánra gondoltak, aki ekkor még mindig a börtönben raboskodott és csak a következő évben szabadult az általános amnesztia-rendelettel).¹³⁰⁰

Ugyanakkor a kolozsvári szociáldemokraták azt is felvetették, hogy csak abban az esetben vennének részt a szabad választásokon, illetve lépnének kormányra a kommunistákkal, ha közösen elfogadnák a „Kisebbségek Statútumát”. Szerintük ezt a dokumentumot az 1918. decemberi 1-i gyulafehérvári nyilatkozatra, az ENSZ emberi jogok nyilatkozatára és a jelenleg érvényben levő jugoszláv alkotmány alapján kellett volna kidolgozni. Bruder még a dokumentum szerkesztőit is megnevezte: szerinte Pásztai Géza, Jordáky Lajos és Kovács Gyula mellett még Mikó Imrét is be kellett volna vonni a dokumentum kidolgozásába.¹³⁰¹ Ezek az 1963 végi találkozók minden kisebb nemzetközi hírre a romániai diktatúra „liberalizálását” vetítették előre. Egyik alkalommal például azt a reményüket vitatták meg, hogy felbukkant az ENSZ főtitkár, U Thant Romániába látogatásának híre. Arról is értesültek, hogy U Thant állítólag több személlyel, köztük Márton Áronnal és Iuliu Hossu, görög katolikus püspökkel kívánt volna találkozni. Ugyanekkor azt is felvetették, hogy hátha Jordákyt is felveszik a tárgyalók listájára, Jordáky így pedig tájékoztathatta volna az ENSZ-delegációt az erdélyi magyarság elnyomásáról.¹³⁰² U Thant végül csak Bukarestet látogatta meg, és csak a miniszterelnökkel és az RMP főtitkárával találkozott 1963. május 4 és 8 közötti romániai látogatása során.¹³⁰³

1964 elejére az összegyűlő szociáldemokraták mintha elveszítették volna a realitás-érzéküket. Még Jordáky is abba a kelepcebe esett, hogy szerinte „olyan fontos nemzetközi események történtek, hogy a desztalinizáció elkerülhetetlen és a nagyhatalmak nyomást fognak gyakorolni az RMP KB-ra, hogy az változtasson a politikai gyakorlatán”.¹³⁰⁴ Talán Jordákynek a május 1-i (vagyis munkásünnepi) naplóbejegyzése tükrözi leginkább az erdélyi szocialisták illúzióit: *„A kommunista mozgalom vajúdik, bomlik, szakadozik szét. Nagy világmozgalom*

¹²⁹⁹ Uo. dosar 1, 106.

¹³⁰⁰ Uo. 127.

¹³⁰¹ Uo. 139.

¹³⁰² Uo. dosar 1, 108.

¹³⁰³ UN Secretary-general U Thant visits Romania. <https://www.unmultimedia.org/avlibrary/asset/2542/2542802/> (letöltve: 2020. 04. 30.)

¹³⁰⁴ Uo. dosar 12, 8.

*marad nyilván, de számtalan csoportba fog szakadozni – ez már nyilvánvaló. A személyi diktatúráknak nyilván el kell pusztulniuk, s az emberiséget nem lehet kaszárnyaszellemben terrorral, börtönökkel és munkatáborokkal fenntartani. Az emberek jólétet akarnak és szabadságot. Hamar kiderül a szociáldemokrata út helyessége...*¹³⁰⁵ Miután ifjúsági útkeresése során szakított a szociáldemokrácia „reformista”, valójában a parlamentáris demokrácia keretei közt a szocializmust célul kitűző mozgalommal, és egyre inkább sodródott a szocialista mozgalom baloldalára, 1964-re eljutott oda, hogy először leírta a „szociáldemokrata út helyessége” mondatot.

A román állam és pártvezetés válaszára viszont nem kellett sokáig várni. Miután a Securitate a megfigyelés során elégséges „bizonyítékot” gyűjtött össze a volt szociáldemokraták államellenes tevékenységére vonatkozóan, elrendelte Bruder Ferenc és Pásztai Géza letartóztatását (mindketten idős, 70 feletti öregek voltak). Az elsőrendű terhelő bizonyíték egy megírt memorandum volt, amelyet Nyugat-Európába próbáltak meg eljuttatni és amelyet „Supplex Libellus Siculi-Hungarorumnak” neveztek el.¹³⁰⁶ A dokumentumot „valahol Erdélyben, 1964 júniusában” állították össze, aláírói fiktív, metaforikus nevekkel ellátott személyek voltak, így Rohutra¹³⁰⁷ János, Kárpáti Péter, Tiszai Pál és Székely Kocsárd.

Mint a korábbi, Dobai-féle ENSZ memorandum ez is történeti áttekintéssel kezdődött, felsorolták az Erdélyt lakó népeket, valamint a nemzetiségek politikai fejlődését. A Memorandum fogalomhasználatán látszik, hogy szociáldemokraták szerkesztették, ugyanis Petru Groza miniszterelnökségét tekintették pozitív példának, és megállapították, hogy Groza „legnagyobb támogatói a magyar kommunisták voltak”. Ugyanakkor azt is megállapították, hogy Groza legfőbb érdeme az volt, hogy „saját vezetésünk alatt hagyta a magyar kulturális intézeteket”. A memorandum szerzői szerint az RMP-ben a nemzetiségpolitikai váltást a „román burzsoák és vasgárdisták tömeges felvétele” okozta. Ezért az RMP egyre inkább egy nemzeti sovinizta párttá alakult át” – állapították meg.¹³⁰⁸ Történeti kitekintésükben szóltak még a magyar kisebbségre hátrányos intézkedésekről, így az MNSZ megszüntetéséről, az 1959-es egyetemegyesítésről, a magyar vezetők bebörtönzéséről (név szerint említve Lakatos Istvánt és Kurkó Gyárfást). A szerzők szerint az erdélyi magyarság erre az évtizedre társadalmi helyzetét tekintve is kisebbség lett, vagyis felelős posztokra nem vettek fel magyarokat, csak

¹³⁰⁵ PIL, 847. fond. 86. ó. e. 1964. 05. 1- naplóbejegyzés.

¹³⁰⁶ A memorandum címe is utalás a történeti előzményre, ugyanis az erdélyi románok 1791-ben a Supplex Libellus Valachorum című beadványukkal fordultak a Habsburg császárhoz, jogukat kérve.

¹³⁰⁷ Romania, Hungary és Transylvania kezdőbetűiből összeállított név.

¹³⁰⁸ Uo. Fond Informativ 234084, dosar 2, 8–9.

az alsóbb kategóriák esetében, a helyi és állami közigazgatásban viszont egyáltalán nem biztosítottak a kisebbségek számára arányosan helyeket.

A felsorolt sérelmek után kérést fogalmaztak meg a magyar kormány felé. Kérték, hogy a magyar kormány vesse fel a román kormánnyal való tárgyalásai során, hogy az erdélyi magyarok újra hozhassák létre népfrontos kisebbségvédelmi szervezetüket, annak közjogi jellegét ismerje el a román kormány, saját vezetősége legyen, és közvetítse a román kormány felé a már előzetesen összegyűjtött erdélyi magyar sérelmeket.¹³⁰⁹ A memorandum szerzői szerint egy 4 tagú bizottságot kellett volna létrehozni, amely összeírja a jelenlegi erdélyi magyar sérelmeket és az összes befolyásos magyar értelmiségihez eljuttatja. A bizottság tagjainak Balogh Edgár, Csögör Lajos és Mikó Imre mellett Jordáky Lajost nevezték meg.¹³¹⁰ A bizottságnak az erdélyi értelmiség színe-javával való konzultációt követően nevesítenie kellett volna 16 értelmiségit, 16 munkást és 4 kommunista párttagot, és ez az összesített 36 egyén alkotta volna az erdélyi magyarság ideiglenes vezetőségét, és kidolgozta volna a „Regulamentul Organic al Națiunii Secuiești-Maghiare” (A Székely-Magyar Nemzet „Alkotmánya”)¹³¹¹.

A Memorandumban ezt követően felvázolták a számukra kívánatosnak tartott politikai és adminisztratív berendezkedést. Úgy vélték, hogy a Regát (a Kárpátoktól keletre és délre) egy közigazgatási egységet fog majd alkotni, Erdély pedig független állam lesz. A Magyar Népköztársaság, a Román Népköztársaság és az Erdélyi Multinacionális Állam egy konföderációba fog tömörülni, az államalakulatot pedig a kezdőbetűk alapján Rohutra-nak fogják nevezni. Érdekes, hogy a Magyar Népköztársaság területét is megcsonkították volna, vagyis a szerkesztők szerint az erdélyi állam a Tiszáig kellett volna tartson, hogy se a román, se a magyar népesség ne jusson többségbe és ezzel elnyomja a másikat. Ezt pedig azzal látták megoldhatónak, ha a Tiszántúlt az új erdélyi, multietnikus államhoz csatolják.¹³¹² A memorandum szerzői szerint a három állam egyenlő számban küldött volna képviselőket a föderális parlamentbe, ügyeiket külön intézhették volna, és a korábbi Osztrák-Magyar Monarchia mintájára csak a külügy, vám- és pénzügy, valamint a jogügy lett volna közös. Érdekes, hogy az igen fontos hadügyről és titkosszolgálatokról nem ejtettek szót.¹³¹³ Továbbá hiányzott a memorandumból a politikai berendezkedés jellegének a víziója, ám a szociáldemokraták 1963–64-es illúziót figyelembe véve talán nem elsieltett kijelenteni, hogy az

¹³⁰⁹ Uo. 13.

¹³¹⁰ Uo. 14.

¹³¹¹ Újabb román történeti utalás, ugyanis a Regulamentele Organice volt a két román fejedelemség első „alkotmánya”, amelyet 1830-ban az ideiglenes orosz katonai adminisztráció vezetett be.

¹³¹² Uo. 17.

¹³¹³ Uo. 17–18.

gondolták, hogy az egész egy demokratikus, szabad választásokon létrejött szociális államalakulat lett volna.

Mielőtt őrizetbe vették volna a kolozsvári szociáldemokratákat, Brudert és Pásztait, azok Jordákyval együtt örömmel értesültek az 1964. június 17-én kiadott általános amnesztiatörvényről. Jordáky ezzel kapcsolatban annak a reményének adott hangot, hogy reméli, hogy most már „*hazajönnek szociáldemokrata elvtársaink s az 1956 után elítélt barátaink is...*”¹³¹⁴

Brudert és Pásztait pár nappal később, 1964. június 19-én vették őrizetbe, Jordáky késve értesült erről (június 22-én), és lakonikusan csak annyit jegyzett fel naplójába: „... *Mindegyikük 70 felett van. Az első kettő szociáldemokrata... Különös.*”¹³¹⁵ Feleségével is közölte a letartóztatás tényét, a neki írt levélben (aki ekkor éppen vidéken volt) viszont már felháborodásának adott hangot. Szerinte a „szocializmus szégyene, hogy 70 éves emberekkel – utalt Bruder és Pásztai előrehaladott korára – ezt teszik, letartóztatják őket.”¹³¹⁶

Az öreg szociáldemokraták őrizetbe vétele után Kolozsváron elterjedt Jordáky letartóztatásának a híre is.¹³¹⁷ Pár nappal később pedig észrevette, hogy megfigyelik. Jordákyt a ION kódnévvel látták el és naponta, percről-perce lejegyezték minden lépést.¹³¹⁸ Mindez azonban nem gátolta abban, hogy színházba járjon, illetve 1964 júliusában két hetet töltsön el vidéken, felesége társaságában.

Időközben a vizsgálati fogság során a Securitate a vádlottak kihallgatásai alapján megállapította, hogy a memorandum értelmi szerzője Pásztai Géza volt, aki miután már 1950-es letartóztatásakor megvakult, lediktálta az egészet Máté Árpádnak.¹³¹⁹ Miután elkészültek a memorandummal, azt Magyarországra csempészték, hogy az ottani ismerőseik valahogy a magyar pártvezetés tudomására hozzák, és az pedig tegye nyilvánossá és juttassa el az ENSZ-hez a memorandumot. Ezt követően Pásztai és társa megsemmisítették a memorandum náluk levő példányát, ám időközben Wentsek Józsefnek¹³²⁰ is tudomására jutott a memorandum léte.¹³²¹ A Securitate vizsgálat még azt is megállapította, hogy a rendszeresen találkozó volt szociáldemokraták „becsmérelték a jelenlegi államberendezkedést” és „kilátásba helyezték a

¹³¹⁴ PIL, 847. fond. 86. ő. e. 1965. 06. 17-i naplóbejegyzés.

¹³¹⁵ Uo. 1964. 06. 22-i naplóbejegyzés.

¹³¹⁶ Uo. dosar 7, 441.

¹³¹⁷ PIL, 847. fond. 86. ő. e. 1964. 07. 8-i naplóbejegyzés.

¹³¹⁸ Uo. 1964. 07. 12. Vö. ACNSAS, Fond Infomativ, 210536, dosar 7. A dossziében szinte napról-napra, fotókkal van dokumentálva Jordáky tevékenysége.

¹³¹⁹ Máthé Árpád (1896–?), Udvarhely rajoni nyugdíjas, a Kereskedelmi Akadémián végzett, volt könyvelő. Politikai párttagsága ismeretlen.

¹³²⁰ Wentsek József (1891–?), Hunyad tartományban született, munkás szülők gyereke. 1964-ben nyugdíjas, korábbi képzettsége szerint ügyész. Politikai párttagsága ismeretlen.

¹³²¹ ACNSAS, 210536, dosar 3, 275.

rendszer megdöntését” is.¹³²² Ami tegyük hozzá megfelelt a valóságnak, ám ezek inkább csak a szocdemek illúziói, vágyai voltak, mintsem valós politikai, illetve nemzet/állambiztonsági kockázat.

1964. augusztus 27-én Jordáky behívót kapott a Kolozs Tartományi Belügyi Igazgatóságra, ahol meg is jelent. A Securitate összefoglalója szerint szeptember 1-éig nem volt hajlandó nyilatkozni, ám ezt követően beszámolt a Bruderrel és Pásztaival folytatott „ellenséges beszélgetéseiről”. Szeptember 1-én például azt nyilatkozta, hogy Pásztaival egyetértettek abban, hogy a magyar tanügyi intézmények elsorvasztása jelentősen hátrányos helyzetbe juttatta az erdélyi magyarságot. Jordáky szerint az egyetemegyesítés is hiba volt, mivel „a magyar kisebbség van olyan lélekszámú, hogy megérdemelne egy önálló, magyar egyetemet”.¹³²³ Több kérdésben is őszintén vallott, így arról, hogy a nyugati szociáldemokrácia és a nemzetközi események hatására reménykedtek a romániai rendszer liberalizálásában, valamint azt is elismert, hogy ő maga sem elégedett a magyar kisebbség aktuális helyzetével. Kiderült az is, hogy Jordákynak nem volt tudomása a Pásztai által összeállított „Supplexről”. Miután a Securitate megfenyegette, hogy börtönbe csukhatják – ugyanis Jordáky azt állította, hogy rosszakarat nélküli, baráti beszélgetések voltak, amelyek a román rendszer liberalizálásának lehetőségét firtatták – 1964. szeptember 9-én végül megtört. A Securitate fogalomhasználatához alkalmazkodva ismét „a bűnös” pozícióba helyezkedett és „bevallotta”, hogy ezek a „beszélgetések államellenes, bűnös cselekedetek voltak”. Természetesen a Securitate (és a mindenkori román állam szempontjából) bármilyen kisebbségjogi, az erdélyi magyarság helyzetét feszegető megbeszélésnek csakis „nacionalista indíttatása volt”.¹³²⁴

Kihallgatásai közben papírra vetette érzéseit is, mint írta „*kemény nyomás alatt állottam két héten át a hónap elején...*”¹³²⁵ Ugyanekkor azt is megállapította, hogy a Securitate módszerei megváltoztak.

1964. szeptember első napjaiban Jordáky egy hosszú nyilatkozatot állított össze a kolozsvári Securitate kihallgatói előtt. Ebben összefoglalta az utóbbi évek találkozóit a volt szociáldemokratákkal. Jordáky azt állította, hogy ezeken a találkozókön az erdélyi magyar kisebbség hátrányos megkülönböztetését beszélték meg, különböző konkrét példákkal. Így Jordáky a kulturális és egyetemi életben tapasztalható, míg Bruder például a különböző szakszervezetknél tapasztalható magyarellenés hangulatot mesélte el. Pásztai Géza ezeket

¹³²² Uo. 276.

¹³²³ Uo. dosar 8, 12–18.

¹³²⁴ Uo. dosar 9, 315–316.

¹³²⁵ PIL, 847. fond. 86. ö. e. 1964. 09. 29-i naplóbejegyzés.

végighallgatta. Ugyanekkor a nemzetközi folyamatokkal is foglalkoztak, elemezték Hruscsov nyilatkozatait, illetve nagy reményeket fűztek a nyugat-európai szociáldemokrata pártok választási győzelmeihez és esetleges kormányra kerülésükhöz. Jordáky szerint ezek a nyugati események bátorították őket, és arra következtetésre jutotta, hogy ezt követően Romániában is politikai változások fognak majd bekövetkezni. Nyilatkozatában ezt követően elkezdett valótlanságokat állítani. Szerinte Bruderéknek kijelentette, hogy az RSZDP-t nem lehet újjáalakítani, és Bruderék szocdemnek tarthatják őt, ám ő megmaradt „marxistának” és a „jövőben nem szeretne aktív politizálást folytatni”. Ami ugye tudjuk, hogy Jordáky egyik leghőbb vágya volt, másrészt a naplójában már leírta, hogy lehet, hogy mégis a szociáldemokrácia a helyes út a szocializmus felé. Nyilatkozata végén Jordáky a szokásos – már az 1957-es önkritikája alkalmával is használt – szófordulatokkal élt. Vagyis azt állította, hogy nem volt eléggé „kombattív”¹³²⁶ a szociáldemokratáknak ezzel a tervével szemben, meg őt is befolyásolta az erdélyi magyarság rossz helyzete, ezért Bruder és Pásztai befolyása alá esett, stb.¹³²⁷ Egy másik, jóval bőbeszédűbb nyilatkozatában nagyrészt a fentebb elmondottakat ismételte, bizonyos finomításokkal. Így például kijelentette, hogy egyetértett a szociáldemokratákkal, hogy „szükséges a romániai politikai élet demokratizálása”, ám nem látta lehetőségét a pártpluralizmushoz való visszatérésnek.¹³²⁸ Ugyanebben a nyilatkozatában elemezte az „ébersége hiányának” okait is. Elsősorban lélektani problémákkal magyarázta, vagyis felhozta, hogy állandó anyagi gondok között élt, úgy érezte, hogy teljesen egyedül van, senki nem méltányolja, tehetségét nem hasznosíthatta az oktatásban stb. Kijelentette, hogy ilyen körülmények után „jólesett az az érzés, hogy a régi szociáldemokraták hozzám fordulnak” és így lankadt az ébersége.¹³²⁹

1964. november 6-án szabadon engedték Bruder Ferencet, miután kiderült, hogy Bruder nem tudott a Memorandumról, ugyanis Pásztai Géza nem tájékoztatta őt erről.¹³³⁰ Egy nappal később Jordákyt is kiengedték miután pár nappal korábban ismét bevitték a Securitatera, és reggel nyolctól éjfélig tartó kihallgatásoknak vetették alá. Jordáky feljegyezte, hogy „*A nyomás tart. Az eszközök civilizáltak. De mégis csak eszközök, amelyeknek célja megfélemlíteni, megtörni, demoralizálni, vagy megnyerni. De minek?... A szocializmusnak sürgősen, hiszen hamarabb az voltam, mint bárki közülük... Akkor miért?...*”¹³³¹ A vallatások végével

¹³²⁶ Ez a kijelentés valószínűleg azt takarja, hogy Jordáky nem szállt szembe velük, vagy nem jelentette fel őket az állambiztonságnál, úgy ahogy 1957-ben sem tette ezt, miután megismerte a Dobai Memorandumot.

¹³²⁷ ACNSAS, Fond Informativ 210536, dosar 9, 80–85.

¹³²⁸ Uo. 94.

¹³²⁹ Uo. 99–101.

¹³³⁰ Uo. dosar 2, 6.

¹³³¹ PIL, 847. fond. 86. ö. e. 1964. 10. 2-i naplóbejegyzés.

tájékoztatták hogy befejezték a vizsgálatot ellene a „nacionalista” ténykedése miatt. *„Egyben közölte [a Securitate tiszt – A.R.], hogy a K.B.¹³³² döntése alapján szabadlábra helyezik a Pásztai-Bruder csoport tagjait... Értelmes beszélgetés volt... Nyilván a pillanatnyi államrezon döntött. Nem aktuális erdélyi problémáról pert csinálni szociáldemokratákkal. Ehhez jön a humanista szempont, lévén öreg emberekről van szó...”*¹³³³ A csoportot végül csak megfélemlítő letartóztatás alá helyezték, nem lett bírósági ügy. Ám a Securitate zaklatásainak hatására Bruder a következő év kora tavaszán, 1965. február 21-én meghalt. Jordáky szerint *„az elmúlt nyári »öt hónapos kezelés« nyilván előidézője és gyorsítója volt a halálának...”* – jegyezte fel naplójába. Ugyanakkor azt is közölte, hogy a temetésén nagyon sok régi szociáldemokrata, szakszervezeti ember jelent meg, ám beszédet nem tarthattak. Végül személyes lelkifurdalást is érzett Bruder halálával kapcsolatban, mivel 1964-es szabadulásuk után Jordáky minden kapcsolatát megszakította az idős szociáldemokratákkal, mivel félt, hogy újabb ügybe keverhetik bele. Bruder állítólag többször is üzent, hogy szeretett volna vele beszélni, ám ő kitért a találkozó elől. Bruder felesége a temetésén közölte Jordákyval, hogy Bruder még halálos ágyán is reménykedett abban, hogy Jordáky majd felkeresi őt. *„... Mélyen sajnálom. Elvtársat búcsúztatok...”* – jegyezte fel megtörtén.¹³³⁴

Újabb Securitate-ügyét és letartóztatását 1964 őszén tehát megúsza, mivel tényleg csak baráti beszélgetéseket folytatott a régi szociáldemokratákkal és nem volt tudomása Pásztainak a Nyugatra szánt „Supplexéról”. A csoportos megfigyelési dossziét 1965. június 14-én zárták le. Jordáky Lajos (akiről azt állították, hogy „ellenséges elem, ellenforradalmi propagandát és agitálást folytat, nacionalista és revíziós nézetei és kommentárjai vannak”) megfigyelését más kolozsvári „magyar nacionalista” csoportos megfigyelésekhez csatolták, hogy aztán végül 1967-ben személyes megfigyelési dossziét nyissanak róla.¹³³⁵

¹³³² Központi Bizottság.

¹³³³ Uo. 1964. 11. 7-i naplóbejegyzés.

¹³³⁴ PIL, 847. fond. 86. ó. e. 1965. 02. 25-i naplóbejegyzés.

¹³³⁵ ACNSAS, Fond Informativ 210536, dosar 1, 368.

10. Jordáky utolsó évei (1965–1974)

A romániai belpolitikában az 1965-ös év mérföldkőnek számított, mivel Gheorghiu-Dej márciusi halálát követően az RMP, majd a párt V. (IX.) kongresszusa után eredeti nevét visszakapó Román Kommunista Párt (RKP) főtitkári pozícióját egy relatíve fiatal (ekkor 47 éves) KB tag, Nicolae Ceaușescu¹³³⁶ ragadta magához. Jordákyt Marosvásárhelyen érte a korábbi pártvezető halálának a híre. Pár nappal később, miután nyilvánossá vált Ceaușescu főtitkárra választása papírra vetette vele kapcsolatos benyomásait. *„A párt élére N. Ceaușescu került. Kemény és erőszakos, energikus ember. [...] Remélhetőleg az ország legfőbb vezető szervében nemcsak energikusan, hanem megfontoltan is fog cselekedni... Sok más probléma között mégis csak meg kell oldani véglegesen a nemzetiségi kérdést, a szabad fejlődési lehetőségek biztosítása szellemében.”*¹³³⁷ Az új főtitkár megválasztásához Jordáky is reményeket fűzött, úgy gondolta, hogy vezetőségből leváltott Dej-hez köthető személyek nélkül a párt elindulhat a liberalizálódás útján.

Ceaușescu hatalma első pár évében leszámolt a korábbi főtitkár bázisát alkotó, a két világháború közötti időszakban szocializálódott idősebb vezetőkkel. Hatalma megszilárdítása mellett ennek generációs váltás törekvése is volt. Dej generációja a központosított, totalitárius állam létrehozását tekintette feladatának az erőltetett iparosítással és a mezőgazdaság kollektivizálásával, mindezt pedig a sztálinista modell alapján, széleskörű terror alkalmazásával. A román állam külpolitikailag már Dej alatt fokozatosan távolodott, majd „függetlenedett” a Szovjetuniótól, és az RMP-t a mindenkori román nemzetépítés szolgálatába állította. Ceaușescu folytatta ezeket a törekvéseket, azonban nem a széleskörű terrorral, hanem a hatékony állambiztonság működésével, az egész társadalmat behálózó informátorokkal kívánta megvalósítani terveit. Ceaușescu generációja az 1945 utáni belpolitikai és párton belüli harcokban szocializálódott és az ötvenes évek elejére került fontosabb pozíciókba.¹³³⁸

A hatvanas évek derekáig tartó sorozatos mellőzések, csapások úgy tűnik, hogy Jordáky szocialista elkötelezettségét nem rendítették meg. Kezdeti izoláltsága mellett alkalma volt, hogy elemezze korábbi tevékenységét. Egyik ilyen töprengése alkalmával bevallotta, hogy

¹³³⁶ Nicolae Ceaușescu (1918–1989). Romániai kommunista politikus, RKP főtitkár, köztársasági elnök. Az elemi iskola elvégzése után hamar cipészinasnak állt, a húszas években csatlakozott a kommunista mozgalomhoz. Többször letartóztatták, 1945 után több fontos funkciót töltött be, 1965-től az RKP főtitkára haláláig.

¹³³⁷ PIL, 847. fond. 86. ő. e. 1965. 03. 25-i naplóbejegyzés.

¹³³⁸ Bárdi Nándor: Románia magyarságpolitikája (1918–1989). In: Bárdi Nándor – Éger György (szerk.): *Magyarok Romániában 1990–2015. Tanulmányok az erdélyi magyarságról*. Károli Gáspár Református Egyetem – L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2017, 90–91.

sztálinista volt, ám szerinte ezért nem kellene szégyenkezzen, mivel akkor „mindenki az volt”.
„Tévedéseimet is vállalom. – jegyezte fel. *Nemcsak a művészetben, hanem a politikában is. Még azt sem fogom megtagadni, hogy hittem és csodáltam Sztálint 1943 és 1945 között. És sok más. Nem tévedtem azt hiszem. Legfeljebb egyoldalúan láttam dolgokat, eseményeket és személyeket.*”¹³³⁹

Ezekben az években a kommunista dogmatizmussal leszámoló értelmiségiek, így Lukács György¹³⁴⁰, Milovan Gyilas¹³⁴¹, Roger Garaudy¹³⁴² és Leszek Kolakowski¹³⁴³ munkái jelentették számár a tájékozódási pontokat. „[...] *nem is azért helyezem egymás mellé őket, mintha gondolataik azonosak lennének. Szellemi rokonaiknak érzem magam. [...] Persze a magam értékrendjében nem tudom kikapcsolni a múltból Kautsky-t¹³⁴⁴ és Luxemburgot¹³⁴⁵, s főleg Max Adlert¹³⁴⁶ s Otto Bauert¹³⁴⁷ ...*”¹³⁴⁸ Saját maga számára pedig felvetette, hogy „[...] *mindent revízió alá kell venni, amiben s ahogyan hittem. A marxizmusnak egy-két alaptörvénye érvényesíthető, a világnézet azonban megújításra szorul. De alapos megújításra, minden területen...*”¹³⁴⁹ A fentebbi mondatai a már hatvanas évek eleji korai eurokommunizmus mind hangsúlyosabb hatásait mutatják Jordákynál. Addig a pontig, hogy eljutott oda, hogy a korábban sokat szidott marxista „revizionizmust” és „reformizmust” is elfogadható értelmezéseknek tartotta „*Vajon revizionisták azok, akik Marxot másképp értelmezik, mint tette Marx és Engels? – tette fel e kérdést. Nyilván nem! Marx a maga korának marxizmusát teremtette meg, s maradandó az egészből éppen az a dialektikus elv maradt, hogy minden fejlődik. Nemcsak a termelési erők, hanem az ideológiák is...*”¹³⁵⁰

¹³³⁹ PIL, 847. fond. 86. ő. e. 1965. 07. 2-i naplóbejegyzés.

¹³⁴⁰ Lukács György (1885–1971). Magyar kommunista filozófus, politikus. Népbiztos, művelődési miniszter, a nemzetközi marxizmus elismert ideológusa.

¹³⁴¹ Milovan Đilas (1911–1995), jugoszláv kommunista politikus. Kezdetben Tito szövetségese, majd ellenfele. Többször letartóztatták, majd szabadon engedték. A „pártbürokrácia, mint uralkodó osztály” tézis kifejlesztője.

¹³⁴² Roger Garaudy (1913–2012), francia kommunista teoretikus.

¹³⁴³ Leszek Kolakowski (1927–2009), lengyel filozófus, a marxista revizionizmus teoretikusa. Lengyelországi száműzetése után hatása még nagyobb, a Szolidaritás Mozgalom egyik inspirálója.

¹³⁴⁴ Karl Kautsky (1854–1938), osztrák marxista teoretikus. Marx és Engels halála után a harmadik legfontosabb ortodox marxista teoretikus.

¹³⁴⁵ Rosa Luxemburg (1871–1919), lengyel marxista gondolkodó. A német szocialisták mérsékelt szárnyával szembefordulva a német kommunisták egyik vezetője, forradalmi marxista.

¹³⁴⁶ Max Adler (1873–1937), osztrák jogász, marxista filozófus. Az ausztrómarxizmus egyik teoretikusa.

¹³⁴⁷ Otto Bauer (1881–1938), osztrák szociáldemokrata politikus, teoretikus. Nagynémet „nacionalista”, a nemzetiségi kérdés szocialista teoretikusa.

¹³⁴⁸ PIL, 847. fond. 86. ő. e. 1967. 01. 13-i naplóbejegyzés.

¹³⁴⁹ PIL, 847. fond. 86. ő. e. 1967. 01. 30-i naplóbejegyzés.

¹³⁵⁰ Uo. 1967. 07. 21-i naplóbejegyzés.

10.1. A „szocialista nemzet” fogalma és az RKP magyarságpolitikája

Az RKP vezetősége egy új fogalmat, a „szocialista nemzetet” (națiunea socialistă) is bevitt a köztudatba. Ez a már Dej-korszakban elkezdett román nemzetépítés tovább gondolt, ideológiailag letisztított célja volt. Elsősorban erősíteni kívánta Románia külpolitikai pozíciót, különutasságát. Ugyanakkor a szocialista nemzet fogalma körüli viták befolyásolták a román nemzet és az együtt élő nemzetiség kapcsolatát is. A nyilvánosságra hozott definíció szerint „a nemzet (națiune) egy olyan emberi közösség, amelyet nyelvi, területi, gazdasági és ebből fakadóan lelki kötelek tartanak össze. A nemzet, mint olyan szigorúan társadalmi jelenség nem rendelkezik sem etnikai, sem pedig faji jelleggel. A román állam egységes nemzetállam. A román nép mellett együtt élő nemzetiségek is élnek az országban. Ezek a csoportok nem képeznek elkülönülő részeket, hanem a románsággal együtt élnek az ország különböző régióiban. Az együtt élő nemzetiségek jelenléte nem változtat az ország nemzetállam jellegén.”¹³⁵¹ Ennek értelmében elismerték a nemzetiség létét, azonban tagadták a kollektív önazonosság, a kollektív jogok szükségességét.

Végül még egy fogalmat hozzárendeltek a szocialista nemzet körüli diskurzushoz, a szocialista hazafiságot (patriotism socialist). Ezzel leginkább legitimáló, mobilizáló jelentést kívántak ruházni az állami vezetésre, vagyis olyan közös mítoszok, tulajdonságok, a közös haza fogalmát próbálták meg betáplálni az összes állampolgárba. Ennek lett egyik következménye az erdélyi magyar értelmiség soraiban a „romániaiság-vita”, amelyről később még lesz szó. Végül meghatározták, hogy a „román szocialista nemzet az ország összes olyan lakosából áll, akik a szocializmus megteremtéséért dolgoznak, fáradoznak.”¹³⁵²

A szocialista nemzettel és az erdélyi magyar kisebbség különböző nemzetiségi ügyeivel kapcsolatban Jordáky saját gondolatait is megfogalmazta. Például egy alkalommal elégedetlenségét fejezte ki, amikor 1965-ben részt vett egyik kolozsvári magyar iskola ballagási ünnepségén és mindkét helyen kizárólag román nyelvű program volt. Naplójában élesen bírálta az iskolák vezetőségét, „opportunistáknak” tartotta ezt a jelenséget.¹³⁵³ Ezzel szemben egy másik kolozsvári iskolában is részt vett a ballagási ünnepségen, ahol minden magyar nyelven zajlott. Jordáky verdiktet is mondott, amikor azt állította, hogy „Nyilván lehet. [mármint magyar nyelvű ünnepséget tartani – A.R.] *Csak szervilizmus helyett a jogokkal való*

¹³⁵¹ Idézi: Novák Csaba Zoltán: *Aranykorszak?* I.m. 27.

¹³⁵² Uo. 28.

¹³⁵³ PIL, 847. fond. 86. ö. e. 1965. 05. 25-i naplóbejegyzés.

*életet vállaló emberekre van szükség...*¹³⁵⁴ Az ezekben az években is hetente találkozó Jordáky Lajos és Salamon László egy alkalommal Románia különutas külpolitikájáról is beszélgettek. Az ügynöki jelentés szerint Jordáky azt állította, hogy a román külpolitika azért hangoztatja előszeretettel a „be nem avatkozás” elvét, hogy Romániában az erdélyi magyarság „elnemzetietlenítését” mind könnyebben tudja megoldani. Mondanivalóját emlékezetpolitikai vitákkal példázta. Vagyis szerinte az utóbbi időben egyre inkább arra a kérdésre fókuszáltak, hogy „ki a román”, és jelentős magyar múltbeli szereplők román etnikai jelzőjével próbálták felülírni magyar történelmi szerepüket (Hunyadi Mátyás, Nicolaus Olahus, Bethlen Gábor).¹³⁵⁵ A következő évben pedig megállapította, hogy *„Tizedik éve tart az intézmények felszámolása, a nemzetiségi-kollektív jogok teljes felfüggesztése. Nem elég az állampolgársági jog, ha az csak másodrendű, vagy pláne tizedrendű érvényesülést jelenthet a magyarok számára.”*¹³⁵⁶

1968-ra a nemzetközi életben olyan fontos változások történtek (Románia különutasága új dimenziókba jutott, prágai tavasz, nyugati államfők látogatásai Romániában stb.) amelyek a belpolitikai életre, a pártállami berendezkedésre is hatással voltak. Azért, hogy Ceaușescu vezette párt ezeket a külpolitikai lépéseket megtegye szüksége volt a részleges társadalmi kiegyezésre. Éppen ezért 1968-ban került sor a pártvezetés és különböző értelmiségi csoportok közötti találkozókra. A sorból az erdélyi magyar kisebbség sem maradt ki. A találkozót megelőzően a KB elkészítette az erdélyi magyarság értelmiségi listáját, 121 névvel. A listán a kolozsvári értelmiségiek között Jordáky Lajos is szerepelt, azzal a hibával, hogy funkciójánál az „egyetemi tanár” titulust tüntették fel.¹³⁵⁷

A találkozóra 1968. június 28-án, Bukarestben került sor. Mintegy félszáz erdélyi magyar értelmiségit (költőket, írókat, szerkesztőket, képzőművészeket, egyetemi oktatókat) hívtak meg, minden meglepetésszerűen történt, mivel csak néhány nappal a találkozó előtt értesítették őket. A találkozót az RKP KB épületében tartották és azon a bukaresti pártelit nagy része, sőt maga a főtitkár Nicolae Ceaușescu is részt vett. Felszólalni, a beszédekhez hozzászólni elvileg szabadon lehetett, ezzel sokan éltek is. A megbeszélésen viszonylag nyíltan az erdélyi magyarság sérelmeit beszélték meg. Felvetették, hogy szükséges lenne az erdélyi magyarság jogi státuszának az elismerése (vagyis kollektív jogok) és ezzel összefüggésben szabályozni kellene az állami- és pártszervekben részt vevő magyarok arányát. Mivel jogi

¹³⁵⁴ Uo. 1965. 05. 29-i naplóbejegyzés.

¹³⁵⁵ ACNSAS, Fond Informativ 210536, dosar 10, 340–341.

¹³⁵⁶ PIL, 847. fond. 86. ö. e. 1967. 06. 1-i naplóbejegyzés.

¹³⁵⁷ Névsor a romániai magyar értelmiségiekről. In: Novák Csaba Zoltán: *Aranykorszak?* I.m. 55.

ügynek számított, ezért felvetették az ötvenes évek elején a „haza- és nemzetáruházzal” elítéltek nyilvános rehabilitálását is. Így terítékrekerült Jordáky nyilvános rehabilitálása is.¹³⁵⁸

A második problémacsoportot a magyar anyanyelvű oktatás kérdése jelentette. Felhozták a szakoktatás csak román nyelvűvé tételét, különböző iskolákban a magyar osztályok elindításának a megküszítését stb. Az oktatási kérdésekkel összefüggésben más kulturális ügyeket is tárgyaltak, úgymint új folyóiratok indításának a lehetősége, rádió és televízió adások magyar nyelven, magyar nyelvű könyvkiadás stb. Jordáky a gyűlés közepén szólalt fel, előtte Gáll Ernő, Demeter János, Hajdu Győző, Domokos Géza, Csehi Gyula, Méliusz József, Sütő András, Bodor Pál és sokan mások már szóltak. Valószínű, hogy látva azt, hogy az ötvenes évek egyik „legvéresebb sztálinistája”, Nagy István munkásíró is felvetette egy, a kisebbségek helyzetét szabályozó törvény szükségességét, valamint azt is, hogy Románia történelmét és földrajzát oktassák anyanyelven az középiskolában, Jordáky is bátrabbá vált.

Jordáky Lajos saját felszólalását a magyar kultúra (és áttételesen a magyar nemzet) egységességének a hangoztatásával kezdte. Legelső mondatai olyan mélyen beleivódtak identitásába, hogy még évekkel később is büszkén emlékezett vissza erre. *„Végeredményben mégis csak az egyetlen ember vagyok ebben az országban, aki a Párt-központ előtt kifejtette az államhűség és magyar nemzethez való tartozás egyidőben való elismerésének és megvalósításának elméletét...”* – jegyezte fel naplójába 1971-ben.¹³⁵⁹ Ezt követően tematikusan ismertette saját nézeteit. Szerinte a jogi kérdésben a megoldást az jelentené, ha a pártvezetés vagy a Nagy Nemzetgyűlés Elnöksége mellett létrehoznának egy nemzetiségi bizottságot, amely „egy megfelelő státus – [vagyis az 1945-ös Nemzetiségi Statútum, az abban elismert kollektív jogok mentén A.R.] – alapján irányítaná és ellenőrizné a törvények meghozását és végrehajtását.”¹³⁶⁰ Hozzászólásában ezt követően kijelentette, hogy „egy nemzetiségi és kulturális életet nem lehet leszűkíteni pusztán az irodalomra és művészetekre”. Valószínű, hogy itt saját helyzetére is gondolhatott, mivel felvetette, hogy az erdélyi magyar kulturális értelmiség mellett (holott ő is inkább ehhez tartozott) létezik egy tudományos értelmiség is, amely az egyetemen, az Akadémia intézeteiben működik és „ahol azonban a magyar nyelvű tudomány nehezebben érvényesül”.¹³⁶¹ Ezt követően kérte, hogy az egyetemen és az akadémiai kutatóintézetekben több lehetőséget biztosítsanak a magyar tudományosságunknak. Hozzászólásában személyes helyzetére is kitért, amikor azt állította, hogy

¹³⁵⁸ Novák Csaba Zoltán: *Aranykorszak?* I.m. 45–46.

¹³⁵⁹ EME, Jordáky-hagyaték, I/2, 1971. 02. 14-i naplóbejegyzés.

¹³⁶⁰ Feljegyzés a pártvezetés és a magyar nemzetiségű értelmiségiek közötti találkozásról. In: Novák Csaba Zoltán: *Aranykorszak?* I.m. 249.

¹³⁶¹ Uo.

a Történeti Intézet vezetősége gátolja az „erdélyi magyar kultúra történetének kutatását” és nem engedélyezi a Jordáky által választott témák feltárását, hanem az Akadémia által előírt témákat kell feldolgozza.¹³⁶² Az oktatási kérdésekre rátérve bírálatát fejezte ki, mert szerinte a kolozsvári magyar diákoknak „még a fele sem tanul magyar nyelven”. Javasolta azt is, hogy Kolozsváron és több jelentős magyar lakosságú településen kerítsenek sort a munkásművelődés intézményi felállítására, „az esti egyetemeket, az általános műveltségi konferenciákat szervezzék meg magyar nyelven is”.¹³⁶³

Felszólalását végül saját helyzete rendezése kérésével zárta. Visszautalt az 1957 őszi nyilvános meghurcolására is, amikor „Răutu elvtárs arról biztosított, [...] hogy egy évet dolgozom az Akadémián, azután átmehetek az egyetemre. 12 év telt el és még ugyanott vagyok.” Végül rehabilitálását és a két éve húzódó útlevele megadását kérte.¹³⁶⁴

Ekkori szemléletét a nemzetiségi kérdésről talán az alábbi naplóbejegyzése tükrözi a legpontosabban: „*Vajon érzem-e naponta, hogy kisebbségi vagyok? Vajon kisebbséginek lenni, jelentheti-e az egyenjogúságot? Vagy a kisebbségi azt jelenti, hogy mint állampolgár kisebb jogokkal bír, kevesebbet jelent a társadalomban és sokkal nagyobb erőfeszítéseket kell tennem életem fenntartásáért és megmaradásáért? Nyilván a kisebbségi életforma anyagi és lelki nyomorúságot jelent az ember számára, s nem egyeztethető össze az emberi lét tiszta humanista felfogásával... Én például naponta érzem, hogy kisebbségi vagyok! Nem dolgozhatok a saját nyelvemen, munkahelyemen, s a közéletben mindenütt az én nyelvem nem hivatalos nyelv, nem utazhatok, nem juthatok hozzá könyvekhez, amelyekhez szeretnék... És így tovább!...*”¹³⁶⁵

A pártvezetés és az erdélyi magyar értelmiségi találkozója után az előbbi összeállított egy problémakatalógust, amelyben összegezték a hozzászólásokat, javaslatokat. Legelőször is „zsigerből” visszautasították a magyar kisebbség kollektív jogi elismerését, a Nemzetiségi Statútum kidolgozását. A pártvezetés ezt az elutasítást bizonyos személyek állami pozíciókba való emelésével (azonban csak tanácsadói jogkörrel) próbálta meg leszerelni. Leginkább kulturális téren születtek eredmények, így részlegesen újraindítottak magyar osztályokat, ám a legtöbb a vidéki bürokrácia ellenállása miatt pár éven belül megszűnt (leginkább a hetvenes évek közepétől). Mindenképp pozitív hozadéka volt az pártvezetés–értelmiségi találkozásnak a Kriterion Könyvkiadó és *A Hét* című kulturális folyóirat indítása, valamint a román televízió magyar és német nyelvű műsora is ekkor indult.¹³⁶⁶

¹³⁶² Uo.

¹³⁶³ Uo. 250.

¹³⁶⁴ Novák Csaba Zoltán: *Aranykorszak?* I.m. 250

¹³⁶⁵ PIL, 847. fond. 86. ö. e. 1967. 12. 13-i naplóbejegyzés.

¹³⁶⁶ Novák Csaba Zoltán: *Aranykorszak?* I.m. 49.

A román pártvezetésnek a társadalommal való kiegyezési folyamatába illeszkedett az RKP-nál szélesebb társadalmi tömegszervezet, a Szocialista Egység Front (Frontul Unității Socialiste) létrehozása, amelynek nemzetiségi szekciói is voltak. A romániai magyarság számára a Magyar Nemzetiségű Dolgozók Tanácsát (továbbiakban MNDT) hozták létre. Az erdélyi értelmiség szerette volna a szervezetet érdekérvényesítő feladatokkal felruházni, a pártvezetés viszont inkább politikai mobilizációra, integrációra és propagandára használta. Az MNDT az évek során kiüresedett (eleve csak javaslattevési jogköre volt) és a párt „transzmissziós szíjává”, az RKP központi döntéseinek a romániai magyarság felé való közvetítőjévé vált.¹³⁶⁷ Jordáky semmilyen pozíciót nem töltött be a szervezetben, aktivitását pedig leginkább bírálta, mivel kirakatjellegű szervezetnek tartotta, amely nem érhet el valós kisebbségvédelmi eredményeket.

Egyik Securitate informátor beszámolója szerint Jordáky azt nyilatkozta az MNDT-vel kapcsolatban, hogy kezdetben reményeket fűzött hozzá, mivel húsz év óta „ismét lett képviselése az erdélyi magyaroknak”. Ám ez a bizalma már a létrehozásakor megrendült, mivel a tagokat „nem a kollektívum – vagyis az erdélyi magyarság – A.R. – választotta ki, hanem kinevezték”.¹³⁶⁸ Végző soron itt Jordáky az 1945 utáni erdélyi magyar baloldali elit legitimitás-deficitjére tapintott rá, ugyanis a kinevezett vezetőket nem az erdélyi magyar társadalom, hanem az RMP/RKP „választotta”/nevezte ki. Belső baráti köre is reményeket fűzött az MNDT létrehozásához. Salamon László például egy alkalommal azt állította, hogy reméli, hogy Jordáky is tagja lesz a szervezet vezetőségének és úgy látta, hogy Jordáky helyzete mind jobban és jobban megoldódni látszott.¹³⁶⁹ Jordáky MNDT (vezetőségi) tagsága nemcsak szűkebb ismeretségi körében, hanem az ekkorra már presztízsét visszaszerzett Mikó Imrénél is felmerült. Mikó például egy alkalommal felvetette az őt megfigyelő ügynöknek, hogy „nagy hiba lenne kihagyni az országos vezetőségből azokat, akik – mint például Balogh Edgár és Jordáky Lajos – »bátran« hajlandók fellépni a nemzetiségi érdekek ügyében.”¹³⁷⁰

Egy másik informátor jelentése szerint Jordáky 1968 őszén az MNDT-vel kapcsolatban azt állította, hogy „ennek a szervezetnek semmi konkrét funkciója nem lesz, csakis propaganda. Ezzel igyekszik a román állam a Szovjetunió és a Nyugat hangját elhallgattatni, azt mondván, hogy lám mégsincs elnyomva a romániai magyar kisebbség”.¹³⁷¹ Egy másik beszélgetése

¹³⁶⁷ Bárdi Nándor: Románia magyarságpolitikája: In: *Magyarok Romániában...* I.m. 103–104.

¹³⁶⁸ ACNSAS, Fond Informativ 210536, dosar 6, 133–134.

¹³⁶⁹ Uo. 238–239.

¹³⁷⁰ Stefano Bottoni: Népszolgálat, mint politikai játszma. Mikó Imre és a román állambiztonság, 1948–1971. In: *Népszolgálat*. I.m.218.

¹³⁷¹ ACNSAS, Fond Informativ 210536, dosar 6, 245.

alkalmával Jordáky közölte, hogy az erdélyi magyarság az 1956-os intervenció miatt szovjetellenes érzelmeket táplált, ám 1968-ra ez mintha megfordult volna. Jordáky szerint az erdélyi magyarság (vagy annak egy rétege) bizakodott egy romániai szovjet (és magyar) politikai intervencióban, amely végül hatással lett volna az erdélyi magyar kisebbség helyzetére is. A Securitate informátorával közölte, hogy ő ezzel nem értett egyet, és szerinte a legrosszabb döntés lenne egy szovjet invázió Romániában.¹³⁷²

A nyári értelmiségi találkozó után eltelt párt hónap után, 1968. október 10-én a *Korunk* szerkesztőségében Jordáky Balogh Edgár és Gáll Ernő társaságában a romániai magyarság helyzetéről beszélgettek. Jordáky szkepticizmusát fogalmazta meg azzal kapcsolatban, hogy a sajtóban megjelent állásfoglalásukban¹³⁷³ csak egyetértésüket fejezték ki az RKP által folytatott különutas politikáról, az erdélyi magyar sérelmekről viszont nem szóltak. „Mi történt azóta?” – tette fel a kérdést Jordáky. Hozzátette, hogy „megszüntettek még száz magyar osztályt egész Erdélyben, ezeket a kérdéseket nyilvánosságra kell hozni”. A továbbiakban kifejtette, hogy a szakoktatásban is szükséges magyar nyelvű osztályok indítása, például „a nyomdászoknál, mivel ismerni kell az adott nyelvet, amelynek a betűit szeded”.¹³⁷⁴ További sorozatos találkozók követték egymást, elsősorban Balogh Edgárral és egyik ilyen találkozó után Jordáky leszögezte, hogy „*Én kétmillió emberben gondolkozom, amióta csak önmagunkról van szó. Régi marxista, kommunista és polgári barátaim itt egyaránt és egyöntetűen csak az értelmiségben s annak is csak kis részében gondolkoznak. Néhány folyóirat körül s az írók körül folyik és forog minden. Nem látják, hogy el vannak szakadva teljesen a néptől. A két millió magyar túlnyomó része még inkább, mint a múltban munkás, földműves és tisztviselő. Addig nem lehet ujjongani jelentéktelen kulturális eredményeknek, amíg kétmillió magyarnak nincs biztosítva a teljes egyenjogúsága. A minden területre kiterjedő egyenlősége és egyenjogúsága!*”¹³⁷⁵ Ebből is látszik, hogy Jordáky a nemzetiségi kérdés megoldását nem egy-két folyóirat, illetve pár kulturális engedmény megadásában, hanem a teljes jogegyenlőségben látta. Ugyanakkor azt képzelte, hogy mivel az erdélyi magyarság társadalmi szerkezetében többségében vannak a „dolgozók”, éppen ezért mindenki hithű szocialista, és a nemzetiségi kérdés megoldását is csak a szocializmussal tudja elképzelni. Ezért is keveredett nézeteltérésbe a későbbiekben a Korunk-csoporttal az erdélyi hagyományok kérdésében.

¹³⁷² ACNSAS, Fond Informativ 210536, dosar 6, 133–134.

¹³⁷³ A Román Kommunista Párt Központi Bizottságának Nicolae Ceaușescu elvtársnak. *Utunk*. 1968. szeptember 6. szám, 1.

¹³⁷⁴ ACNSAS, Fond Informativ 210536, dosar 6, 328–331.

¹³⁷⁵ PIL, 847. fond. 86. ö. e. 1969. 11. 19-i naplóbejegyzés.

A szocialista nemzettel összefüggésben az erdélyi magyarság soraiban ismét lefolytatták az ún. „romániaiság-vitát”. Ez a fogalom már a két világháború közötti előzményekre tekintett vissza (Gaál Gábor *Korunkban* megjelentetett irodalmi kritikáira a harmincas évekből). A vita a hatvanas évek végen lezajlott irodalmi (politikai) tematizáció volt, amely az erdélyi magyar irodalom és a magyarországi irodalom közti kapcsolatot csak nyelvi azonosságra redukálta, az erdélyi magyar irodalmat pedig a romániai irodalom magyar nyelvű „sajátosságának” tekintette. Másrészt pedig a hivatalos irodalomszemlélet bírálta az ekkor Magyarországon kialakult „kettős kötődés” irodalmi tételét (amely szerint az erdélyi magyar irodalom megjelenési helye miatt kötődik a román irodalomhoz, azonban nyelve, kultúrája miatt a magyar irodalom része) és azt a román szuverenitásba való beavatkozásnak tartotta.¹³⁷⁶ Ennek egyik megnyilvánulás a magyarországi folyóiratok, lapok romániai forgalmazásának az akadályozása volt. Jordáky például 1970-ben már több hónapja nem kapta kézhez az előfizetett magyarországi folyóiratokat.¹³⁷⁷ A hatvanas-hetvenes évek fordulóján több erdélyi magyar értelmiségivel is (magán)vitába szállt a magyar nemzethez tartozás, a transzilvanizmus és a „romániaiság” kérdésében.

Jordáky 1969-ben Bajor Andornak az *Igazságban* megjelent cikke apropóján vetette papírra gondolatait a haza fogalmáról. „*Miért lenne tehát bitang és áruló, aki hazájának nemcsak azt a területet érti, ahol jogi szempontból és közigazgatásilag él, hanem azt is, ahol nemzete tagjai élnek? – tette fel a kérdést. A magyar nemzetiség nem a román, hanem a magyar nemzet része. Annak polgára...*”¹³⁷⁸ Egy másik alkalommal pedig önmagának szögezte le, hogy „*Nem akarok s nem is fogok lemondani még taktikai szempontokból sem az összmagyar nemzethez és kultúrához való tartozásunk jogáról.*”¹³⁷⁹ Jordáky nem értett egyet a hivatalos romániaiság értelmezéssel és a magyar (kultúr)nemzethez tartozónak vallotta magát, román állampolgársága mellett. Ugyanebben az évben felállította – a szerinte – követendő irányvonalat a nemzetiségi kérdésben. Legelőször is azt írta, hogy tisztázni kell „*a nemzet, nemzetiség, nemzeti kisebbség, ú.n. szocialista nemzet fogalmát, nemcsak történeti fejlődésében, hanem mai jellegzetességeiben is*”. A következő lépésben szerinte le kell szögezni, hogy az állampolgári hűséget csakis a „nemzethez való hűséggel” lehet elérni. Végül pedig úgy gondolta, hogy a nemzetiségi kérdésben ki kell dolgozni „*a maximális programot. Minden más eredményt elfogadni, de szem elől nem téveszteni a fő célt*”, amelyet ő teljes jogegyenlőségben látott

¹³⁷⁶ Ehhez lásd: Tóth Sándor: *Rólunk van szó*. Kriterion, Bukarest, 1980.

¹³⁷⁷ Uo. 1970. 03. 16-i naplóbejegyzés.

¹³⁷⁸ Uo. 1969. 08. 8-i naplóbejegyzés.

¹³⁷⁹ Uo. 1969. 11. 7-i naplóbejegyzés.

megoldhatónak.¹³⁸⁰ Saját nemzetiségi programjára a későbbiekben is többször visszatért, több alkalommal megbeszélte Balogh Edgárral azt. Egyik ilyen alkalomkor „*fontos dolgokról beszéltünk s majd mindenben egyetértettünk. A nemzetiségi kérdésben a maximális programmal kell előállnunk. Eddig ezt nem fogadta el. Vagyis nem redukálható néhány kulturális kérdésre két millió ember ügye és élete...*”¹³⁸¹ A nem részletezett „maximális programot” nemcsak baloldali ismerőseivel, hanem például Márton Áronnal is megosztotta. 1969. május 26-án reggel Jordáky „kellemes meglepetéssel” konstataálta, hogy az éppen Kolozsváron tartózkodó Márton Áron találkozni kíván vele. „*Reggel kilenckor találkoztunk s mintegy félórát beszélgettünk. – jegyezte fel a beszélgetésről. Érzéskor és búcsúzaskor megölelt és megsókölt... Íme egy nem hívő marxista, s az élő-Isten reprezentánsa milyen melegen találják egymásra, ha együtt éreznek a közös célban: az emberiség békéje s benne nemzete szabad fejlődése vágyában, reményében és hitében... Nincs megtörve, derűs, jószágos és határozott. Az alapvető nagy kérdésekben egyetértünk – úgy látom. Minden lehetőséget kihasználni, minden apró engedményt tudomásul venni, de nem lemondani a maximális megoldásról. Örvendtem, hogy elfogadja megfogalmazásom: állampolgári hűség feltétele a teljes egyenlőség és jogunk elismerése az összmagyar nemzeti kultúrához való tartozásról...*”¹³⁸²

A hatvanas évek végére Jordákyt immár nyilvánosan is rehabilitálták. Rehabilitálása kettős folyamat eredménye volt. Amellett, hogy az 1968 nyári értelmiségi találkozón is kérték a rehabilitálást¹³⁸³ ez a folyamat beleillett Nicolae Ceaușescu saját hatalmi pozíciója megszilárdításáért indított tisztogatási folyamatba is. Ceaușescu ugyanis ekkorra tudott leszámolni utolsó ellenlábásával, a Dej-korszak alatt belügyminiszteri pozíciót birtokló Alexandru Drăghici-csel. Ceaușescu ekkor Hruscsov titkos beszédéhez hasonló lépést tett, amikor az 1968. április 22–25 közötti PB ülésen magát Dej-t és szűkebb környezetét tette felelőssé az ötvenes évek elején tomboló terrorért és rehabilitálta Lucrețiu Pătrășcanu volt igazságügyminisztert és Ștefan Foriș (Fóris István) korábbi főtitkárt.¹³⁸⁴ A már 1967-től a PB mellett működő különleges bizottság (amelynek feladat a titkosszolgálatok túlkapásainak a felmérése volt) több ezer oldalnyi dokumentum áttanulmányozása után a legtöbb ügy esetében megállapította azok koncepciójás jellegét.

¹³⁸⁰ Uo. 1969. 04. 30-i naplóbejegyzés.

¹³⁸¹ Uo. 1969. 04. 11-i naplóbejegyzés.

¹³⁸² Uo. 1969. 05. 26-i naplóbejegyzés.

¹³⁸³ Például problémának jelölték az ötvenes években letartóztatottak rehabilitációjának az elmaradását, és megoldási lehetőségeket vázoltak fel. Jordáky esetében például a hivatalos irat szerint a Tanügyminisztérium lépni fog annak érdekében, hogy újra felvegyék egyetemi tanárnak. Lásd: Problémakatalógus a magyar és német nemzetiségű értelmiségiek és az RKP Központi Bizottsága közötti találkozáson elhangzott kérésekről és azok megoldási lehetőségeiről. In: Novács Csaba Zoltán: *Aranykorszak?* I.m. 253–261.

¹³⁸⁴ Vladimir Tismăneanu: *Stalinism pentru eternitate*. I.m. 241.

Ezen folyamat eredményeképpen az 1968 nyarán kiállított ismertetés szerint Jordáky és társai 1954-es elítélése is törvénytelen volt, amelyet pontokba szedve meg is indokoltak. Legelőször is Jordákyék adatgyűjtése különböző napilapokból, nyilvános információkból származott, semmiképp sem állami titkokat közvetítettek a magyar követség munkatársainak. Megállapították, hogy a vádlottak és a tanúk vallomásai ellenmondottak egymásnak. A tényfeltáró bizottság azt is megállapította, hogy a volt vádlottak 1946-ig magyar állampolgárok voltak, ezért elítélésük nem lehetett volna lehetséges.¹³⁸⁵ Ezt követően pedig rehabilitálták őket.

10.2. Az erdélyi hagyományok átértelmezése

A hatvanas évek fordulójától az erdélyi magyar nyilvánosságban elkezdődött az a folyamat, amelynek célja az „eszméletörténeti kontinuitás megteremtése volt a két világháború közti romániai magyar intézményességgel”.¹³⁸⁶ Ennek szellemi propagálója a *Korunk* folyóirat és a körülötte csoportosuló értelmiségi réteg volt (leginkább Balogh Edgár). Balogh a *Korunk* folyóiratot, mint a politikai-társadalmi realitásokat helyesen elemző, bemutató, a két világháború közötti „progressziót” (mindenekelőtt az *Erdélyi Helikon* folyóiratot) integráló fórumnak szánta. Később a *Helikon* mellett felmerült a *Hitel*, az *Erdélyi Múzeum* és a *Magyar Kisebbség* „haladó elemeinek” az integrálása is.¹³⁸⁷

Ennek a folyamatnak a részként Jordáky 1965 decemberében részt vett a *Korunk* szerkesztőségének ülésén. Meglepődve vette észre, hogy nemcsak marxisták, hanem polgári értelmiségiek (Kós Károly, Bartalis János) is megjelentek az ülésen. Ott beszéltek meg a jövő évi, 1966-os *Korunk*-jubileum munkatervét. Balogh Edgár felvázolta a folyóirat célját és kijelentette, hogy a két világháború közötti *Korunk* és a polgári *Helikon* folyóiratok egyesítését kell megejteni, ezért van jelen Kós Károly. Hajdu Győző pedig felvetette, hogy írjanak cikket Bánffy Miklósról is. Jordáky szkepticizmusát hangoztatta, mint mondta „nyilván helyes minden igaz kulturális hagyomány ápolása. A magyar kultúra nem dobhatja ki örökségéből Kuncz Aladárt, Dsida Jenőt s mindazt amit az Erdélyi Helikon – és más folyóiratok – írói alkottak. De mit jelent az »egység«, ami nem volt. A kultúrák kontinuitása az ellentétes kultúrák egységét jelenti, de semmiképpen a szent szövetséget.”¹³⁸⁸ Ezzel a hozzászólásával alapozta meg a

¹³⁸⁵ ACNSAS, Fond Documentar 000019 (A belügyi szervek túlkapasainak 1968-as felülvizsgálása), 55–57.

¹³⁸⁶ Bárdi Nándor: A népszolgálat genezise és tartalomváltozása. In: *Népszolgálat*. I.m. 39.

¹³⁸⁷ Uo. 40.

¹³⁸⁸ PIL, 847. fond. 86. ö. e. 1965. 12. 10-i naplóbejegyzés.

későbbi években letisztult szemléletét, amikor is nem értett egyet a „polgári kultúra rehabilitálásával” és a „munkás- és proletáriródalom” tévesztésével.

A *Korunk* folyóirat jellege a továbbiakban is vita tárgyát képezte. 1967. szeptember 30-án a szerkesztőség egyik ülésén Jordáky sorozatos bírálatait fogalmazta meg. Legelőször is szerinte az irodalmi és szociológiai örökség vállalásában szerkesztőségi hibák merültek fel. Ezt azzal indokolta, hogy szerinte a legújabb publikációkban nem kezelték differenciáltan a „kimondottan burzsoá irányzatú *Hitel* vagy *Erdélyi Fiatalok*” folyóiratokat, vagy a „Helikon és Erdélyi Szépművés Céh retrográd szemléletét.” Jordáky szerint ez magával vonta azt, hogy a *Korunk* hozzájárult a két világháború közötti „osztályharc eljelentéktelenítéséhez”.¹³⁸⁹ Egy másik alkalommal élesen összekülönbözött Balogh Edgárral. „*Számára [Balogh számára – A.R.] a nemzeti egység megteremtése a legfontosabb feladat s rég túlhaladott beszélni munkásosztályról, munkáskultúráról, s a szocialista ideológiát is fel kell váltania egy össznépi vagy össznemzeti felfogásnak.*” – idézte fel saját magának a Balogh által mondottakat.¹³⁹⁰

A *Korunk* és a két világháború közötti polgári kultúra kontinuitását szolgálta az októberi – Vásárhelyi Találkozó tematikájú – száma is. Ebben a számában Jordáky írását cenzúrázták. Cikkében elsősorban személyes emlékeit közölte a Találkozóval kapcsolatban (a szociáldemokrata párt megtiltotta az ifjú szocdemek részvételét, mivel az osztályharc feladásának tartotta stb.). Jordáky utolsó mondataiban a találkozón mégis részt vevő akkori szociáldemokraták érdemeit ismerte el. „A Találkozóra emlékezve végül csak azt mondhatom: azok a szociáldemokraták, akik annak gondolatát és szellemét elfogadták, történelmileg helyes úton jártak s ma sem kell megtagadniuk semmit abból, amit akkor megkíséreltek tenni és amit cselekedtek”.¹³⁹¹ Ezzel ellentétben a *Korunk* októberi számában megjelent írás utolsó mondataiban Jordáky hitet tett az RKP mellett. „*A cikkem utolsó mondatát durván meghamisították – jegyezte fel. Múlt időbe téve beírták, hogy a Vásárhelyi találkozó határozatai és követelése a Párt vezetésével »megvalósultak«... A legdurvább meghamisítása cikkem egész gondolatmenetének. Balogh Edgár azt mondja a sajtóigazgatóság követelte. Lehetséges. De nem vagyok biztos vajon nem-e Edgár kezdeményezéséről van szó. Neki legalábbis tetszik, mert így gondolja, hogy belekényszerítenek velük egy táborba. Ez pedig senkinek sem fog sikerülni. Az igazság vonaláról nem vagyok hajlandó letérni...*”¹³⁹²

¹³⁸⁹ ACNSAS, Fond Informativ 210536, dosar 10, 360–362.

¹³⁹⁰ PIL, 847. fond. 86. ő. e. 1970. 08. 5-i naplóbejegyzés.

¹³⁹¹ Jordáky cikke eredeti változatban került gyűjteményes kötetébe. Lásd: Jordáky Lajos: A szociáldemokraták és a Vásárhelyi Találkozó. In: Uő: *Szocializmus és történettudomány*. I.m. 257.

¹³⁹² PIL, 847. fond. 86. ő. e. 1967. 10. 28-i naplóbejegyzés.

A romániai magyar művelődés történetének egyik legfontosabb projektje az 1968-ban megkezdett Romániai Magyar Irodalmi Lexikon szerkesztése volt. A program legfőbb kezdeményezője Balogh Edgár volt, aki több mint két évtizeden keresztül irányította a munkálatokat. A szerkesztőbizottság megalakulása után összeállították a címszójegyzéket és bevonták a külső munkatársakat is.¹³⁹³ Balogh Edgár 1969. szeptember 18-án Jordákyt is felvette a Romániai Magyar Irodalmi lexikon munkatársai közé, a munkásmozgalmi és sajtótörténeti témák szerkesztését bízva rá.¹³⁹⁴

Jordáky a lexikon szerkesztési elveit és a munkatársakat sem fogadta kitörő örömmel, a „polgári” Mikó Imre és Venczel József személyében a „reakció” visszatérését és a román államnacionalizmussal szemben a magyar nacionalizmus feléledését látta. *„Az »Irodalmi Lexikon« ülésén viaskodom a restaurációsokkal. Főleg Benkő Samu, Venczel József s mostanában Láng is hajlik mindenre ami régi, s persze ami polgári vagy arisztokratikus. Azt hiszem végzetesen tévednek, amikor ilyen tömény konzervativizmust képviselnek, Balogh Edgárt pedig sodorják magukkal.»*¹³⁹⁵ Az első kötetet (A–F) jó pár évvel Jordáky halála után, 1981-ben publikálta a Kriterion Kiadó, a következő kötetek pedig a rendszerváltás után jelentek meg. Jordáky hatása a szerkesztésre már az első kötet esetében is minimális volt.

Az éppen aktuális kulturális „fordulat” elleni kritikái, bírálatai a következő években is folytatódtak. *„Valaki azt mondta, hogy Fazekas János hívatta Mikó Imrét és elbeszélgetett vele*¹³⁹⁶ *nyilván a nemzetiségi kérdéstről. [jegyezte fel nemtetszését –A.R.] Lassan-lassan elvtelen együttműködés*¹³⁹⁷ *alakul ki a régi polgári nacionalisták és kommunisták között. Ilyen fordulaton egyáltalán nem csodálkoznék...*¹³⁹⁸ A harmincas évek végének polgári, marxizmus felé is kacsintgató alakja, Mikó Imre ekkorra az erdélyi társadalomban visszaszerezte informális, sőt formális befolyását is. 1970-től Mikó otthagyta a kolozsvári főtér sarkán vezetett könyvesboltot és Domokos Géza Kriterion igazgató kérésére a kiadó kolozsvári szerkesztőségéhez igazolt. Jordáky az évek során egyre inkább keserű szájjal tapasztalta, hogy a volt „polgáriak” – akikkel viszont személyes jó viszonyban volt – szinte minden intézménynél túlsúlyba kerültek. Kemény hangú bírálatot mondott nem egy esetben és megállapította, hogy

¹³⁹³ Bárdi Nándor: A népszolgálat genezise és tartalomváltozása. In: *Népszolgálat*. I.m. 41.

¹³⁹⁴ ACNSAS, Fond Informativ 210536, dosar 6, 235.

¹³⁹⁵ PIL, 847. fond. 86. ő. e. 1970. 02. 24-i naplóbejegyzés.

¹³⁹⁶ Stefano Bottoni felderítette, hogy 1970-től kezdődően Mikó gyakran (egy-két havonta) utazott Bukarestbe, ahol egyedül tárgyalt Fazekas Jánossal. Ezt egy ügynöki jelentés is alátámasztja: egy ügynök lehalgatta, amint a kolozsvári Dacia kiadóban a szerkesztők arról beszélgettek, hogy „mindenki tudja, hogy Mikót gyakran hívják Bukarestbe, hivatalosan a Kriterionhoz megy, de valójában Fazekas elvtárshoz jár, tanácsadói minőségben.”

Lásd: Stefano Bottoni: *Népszolgálat, mint politikai játszma*. I.m. 226.

¹³⁹⁷ Talán tudatos, talán nem a Vasile Luca-féle „elvtelen magyar egységre” való utalása.

¹³⁹⁸ PIL, 847. fond. 86. ő. e. 1969. 09. 14-i naplóbejegyzés.

az erdélyi magyar tudományosságban az EME vonala, az irodalom esetében az *Erdélyi Helikon* és a közéletben pedig a *Hitel* érvényesítését tüzték ki célul a *Korunknál* levők. „Ezeknek az embereknek a szemében én kezdek »dogmatikussá« válni. Holott magam is maradtam egykori világnézeti alapommal, de annak mai fejlődési formájával [...]”¹³⁹⁹ Jordáky ezen állításának igazságtartalmát nem nehéz elfogadni. A történelmi materializmus felől közelítve Jordáky megmaradt „valódi marxistának” (ahogy saját magát jellemezte), vagy ellenfelei szerint „dogmatikusnak”, és annak ellenére, hogy ismerte a kortárs trendeket, az osztályharc, a munkásság, mint legfontosabb osztály stb. kategóriákkal nem akart/nem tudott leszámolni. Még most is úgy gondolta, hogy a megfogalmazása szerint „kétmillió” erdélyi magyar kisebbség emancipációját csakis a szocialista ideológia (annak különböző értelmezései mentén és a sztálinista gyakorlat kivételével) tudja megvalósítani. Éppen ezért nem tudta a két világháború közötti korszak kulturális kódjait saját világnézetébe integrálni, haláláig a „marxista vonal” híve maradt. „Nem tudják belátni [az erdélyi magyar értelmiségiek – A.R.], hogy végeredményben minden restauráció reakciós és semmiképpen sem előremutató. – jegyezte fel egy másik alkalommal. *Ezek az emberek, köztük a barátaim még mindig az egyházakban gondolkoznak. Közben a nép elveszti a hitét és bátorságát, elgyávul s önként feladja előbb iskoláját, majd nyelvét és kultúráját.*”¹⁴⁰⁰

A Securitatenak sikerült 1970-ben lehallgatnia egy beszélgetést Jordáky és Csehi Gyula között, ahol előbbi sérelmezte, hogy Mikó Imre, aki az 1940-es évek elején a szocialistákat és kommunistákat hazaárulózza, „nagyon megváltozott, mióta a Kritérionnál dolgozik”. Jordáky ekkor úgy látta, hogy Mikó legnagyobb bűne az volt, hogy Benkő Samuval és Jakó Zsigmonddal „egész egyszerűen a román nacionalizmus szövetségesei lettek, mert el akarják választani a romániai magyarokat a marxizmustól, ami nagyon veszélyes dolog.”¹⁴⁰¹

Az év végére Jordáky és a Korunk-körüli csoport viszonya nagyon megromlott. Balogh Edgár felszólította Jordákyt, hogy immár fogadja el azt a tételt, hogy a hatvanas évek közepéig „mindannyian dilettáns tudományt” műveltek és most (1970-ben) „[...] tudományos életünk vezetőerejét Jakó Zsiga, Szabó Attila, Benkő Samu, Mikó Imre és társai jelentik, mert csak ők képesek tudomány művelni... [...]”¹⁴⁰² Jordáky tudományszemléletének kiindulópontja viszont a „világnézeti hűség” volt, szerinte csakis a „marxizmus” lehetett egyedül objektív tudomány és módszer, ezzel pedig ragaszkodott saját, immár tényleg „dogmatikus” nézeteihez. Úgy tűnik,

¹³⁹⁹ PIL, 847. fond. 86. ó. e. 1970. 05. 18-i naplóbejegyzés.

¹⁴⁰⁰ Uo. 1970. 06. 12-i naplóbejegyzés.

¹⁴⁰¹ Stefano Bottoni: Népszolgálat, mint politikai játszma. I.m. 225–226.

¹⁴⁰² Uo. 1970. 12. 18-i naplóbejegyzés.

mintha Jordáky fölött elszállt volna az idő, és bizonyos kérdéseket nem volt hajlandó revízió alá vonni, annak ellenére, hogy naplójában ezt felvetette. Szocialista hite felülírta az objektivitást, a tudományosság kritériumait. Ezzel pedig újabb csapdahelyezbe esett: saját mellőzöttségéhez és a tudományos berkekben való komolytalanságához járult hozzá, amely viszont azt hozta magával, hogy egyre inkább szocialista identitása lett a fontos: ezzel magyarázható, hogy a hetvenes évek elején kiegyezett a hatalommal.

10.3. Tudományos és kulturális tevékenysége

Történeti Intézeti munkája a hatvanas évek közepén is a „szürke” munkák elkészítésével telt. Megbízták az Osztrák-Magyar Monarchia történeti bibliográfiájának az összeállításával.¹⁴⁰³ Nem érzett intellektuális kihívást ezekkel a munkáival kapcsolatosan, ahogyan azt naplóbejegyzése is tanúsítja: *„Intézeti munka, munkaundorral párosulva. Mennyi hiábavaló dolgot kell csinálnom. Aprópénzt kell keresnem, apró munkával... Mikor lesz már ennek vége?... [...] A nagy munkák halasztódnak. Gondolatok vetélődnek el, témák merülnek el [...]”*¹⁴⁰⁴ Ugyanakkor anyagi gondjaik is folytatódtak, annak ellenére, hogy naponta 10 óránál többet szerkesztette az OMM bibliográfiát. *„Életem legnehezebb éveit élem át s ezt nem tagadhatom sem magam, sem mások előtt”* – jegyezte fel.¹⁴⁰⁵ Egy alkalommal például az okozott örömet, hogy táskarádiót vásárolhatott (kölcsonpénzből), mivel vidéki kirándulásai alkalmával is követni kívánta a nemzetközi és hazai eseményeket.¹⁴⁰⁶ Anyagi szempontból az 1965–66-os évek fordulója a család életében a mélypontnak számított. Karácsonykor például semmi pénze nem volt, nem is tudott a testvére gyerekeinek ajándékokat vásárolni.¹⁴⁰⁷ Ekkortól alakult ki az a gyakorlata, hogy az évtizedek során összegyűjtött „muzeális ritkaságokból” (századfordulós sajtó, könyvek, brosrák, plakátok) el-eladogatott tételeket a kolozsvári Történeti Múzeumnak. Pár évvel később ez az állapot még tartott. *„Megint el kell adnom valamit, hogy megélhessünk. – jegyezte fel 1967-ben. Munkásmozgalomra vonatkozó dokumentumokat, albumokat, lapokat és képeket adok el a Múzeumnak... Szívesen tartanám*

¹⁴⁰³ Bibliographie zur Geschichte des Habsburgerreiches 1789–1918. Victor Cherestiesiuval közösen, (1966–1967) véglegesítve 1968, I-IV. köt., g., német címfordításokkal, 1025 f. Lásd: EME, Jordáky-hagyaték, III/56.

¹⁴⁰⁴ PIL, 847. fond. 86. ó. e. 1965. 01. 19-i naplóbejegyzés.

¹⁴⁰⁵ Uo. 1965. 04. 12-i naplóbejegyzés.

¹⁴⁰⁶ Uo. 1965. 06. 26-i naplóbejegyzés.

¹⁴⁰⁷ Uo. 1965. 12. 23-i naplóbejegyzés.

*meg, de mit tegyek. Engem szándékosan tartanak nyomorúságos állapotban. De se nem alázodom meg, sem pedig nem adom fel tiszta és becsületes meggyőződésemet...*¹⁴⁰⁸

1965-ben megismerkedett a fiatal amerikai történésszel, Keith Hitchins-szel.¹⁴⁰⁹ Hitchins a hatvanas évek közepétől több alkalommal is hónapokat töltött Romániában, így Kolozsváron is, ahol levéltárba járt és a Történeti Intézet munkatársaival beszélgetett. Ezekben az években Hitchins az erdélyi román nemzettudat kialakulásáról folytatott történeti kutatásokat Romániában, amelynek eredményeit aztán pár évvel később, 1969-ben könyvben is megjelentette.¹⁴¹⁰ 1965. szeptember 27-én először látogatta meg Jordákyékat, majd a következő napokban Jordáky az amerikai történész kalauzául szegődött. Elvitte különböző képzőművész barátaihoz (a Szervátiusz testvérekhez, Mohy Sándorhoz) és ott megismertette Hitchins-szel az erdélyi magyar képzőművészetet.¹⁴¹¹ Jordáky és Hitchins kapcsolatát természetesen a Securitate is figyelemmel követte, az 1965. december 12-i jelentés szerint a fent megnevezett két személy „naponta több órát töltöttek el együtt, több helyszínt végig látogattak Kolozsváron”.¹⁴¹² Hitchins az évek során többször visszajárt Kolozsvárra és akkor rendszerint Jordákyt is meglátogatta. 1967-ben is náluk töltött el pár napot. „*Örvendek, hogy látom.*” – írta Jordáky.¹⁴¹³ 1969-ben is megfordult Kőkert utcai lakásukban, Jordáky az egyik legelső személy volt, akit Hitchins meglátogatott. Ekkor még úgy észlelte, hogy még mindig száműzött, nem megbecsült értelmiségi. „*A helyzetemben egyelőre semmiféle változás. Nem is hiszem, hogy lesz: előbb meg kell halnom, s talán 5-10 évvel azután majd „sürgősen” kiadják néhány tanulmányomat. Az élő ember, ha múltja becsületes, de szociáldemokrata és magyarságához hű, még nem számíthat megértésre. Az embert halálíg követi a »doszár«-ja¹⁴¹⁴, még akkor is ha mindenki tudja, hogy hamis és erőszakos eszközökkel állították össze s csak rágalmakat tartalmaz. A szocializmus akkor fog kezdődni, amikor az ember fontosabb lesz, mint az akták és hamis deklarációk...*”¹⁴¹⁵ Jordáky ugyanakkor tévesen ítélte meg a helyzetét: a visszatott munkáinál nem a szociáldemokrata előélete, valamint a magyarsághoz való hűsége jelentett problémát, hanem azok szakmai színvonalára. Tehát nem ideológiailag szorították ki, mint

¹⁴⁰⁸ Uo. 1967. 06. 23-i naplóbejegyzés.

¹⁴⁰⁹ Keith Hitchins (1931–2020), amerikai történész, a University of Illinois professzor emeritusa, a Román Akadémia tiszteletbeli tagja.

¹⁴¹⁰ Keith Hitchins: *The Rumanian National Movement in Transylvania, 1790–1849*. Harvard University Press, 1969.

¹⁴¹¹ PIL, 847. fond. 86. ő. e. 1965. 09. 28–30 közötti naplóbejegyzések.

¹⁴¹² ACNSAS, Fond Informativ 210536, dosar 10, 277.

¹⁴¹³ PIL, 847. fond. 86. ő. e. 1967. 08. 23-i naplóbejegyzés.

¹⁴¹⁴ Iratsomója.

¹⁴¹⁵ PIL, 847. fond. 86. ő. e. 1967. 08. 1-i naplóbejegyzés.

ahogyan megélte, hanem a témái és a szövegei nem érték el azt a színvonalat, amelyet a korabeli magyar könyvkiadás, szakmai nyilvánosság megkövetelt.

1967-re a tudományos és kulturális életben marginalizáltsága mintha enyhült volna. Több kötet szerkesztésével bízták meg, április elején Bukarestbe utazott, hogy az ottani filmarchívumban kutasson, illetve román művelődéstörténészekkel megbeszéljék a romániai némafilmgyártás történetét feltáró kutatási tervüket.¹⁴¹⁶ Hogy megváltozott a megítélése azt maga is érezte. *„Kezdek »divatba« jönni. – jegyezte fel naplójába. Nyilván nem azért mert most értékesebb és több vagyok, mint egy évvel ezelőtt.”*¹⁴¹⁷ Ebben az évben megbízták a bukaresti Párttörténeti Intézetből az októberi szocialista forradalom romániai bibliográfiájának az elkészítésével. Egyik bukaresti útja alkalmával az intézet főnöke Petre Constantinescu-Iași¹⁴¹⁸ felvetette, hogy Jordáknak Bukarestben lenne a helye. Ő viszont visszautasította ezt a lehetőséget arra hivatkozva, hogy *„regionalista vagyok és nem tudom elhagyni Kolozsvárt”*.¹⁴¹⁹ Munkáját azonban nem végezhetett teljes szabadsággal ugyanis törölnie kellett a szövegből a szovjet múlt vitatott szereplőit (Troickij, Buharin, Zinovjev, Kamenyev, Radek stb.), és a román–szovjet viszonyban kritikus pontként kezelt Besszarábiával kapcsolatos munkákat is. *„Íme, még egy ilyen segédtudomány is, mint a történeti bibliográfia, mennyire alá van vetve a napi politika érdekeinek. Lesz egy kézirat, amely a teljes anyagot tartalmazza, s egy másik, amely alaposabban megnyírbálódik...”* – közölte véleményét.¹⁴²⁰ Az októberi forradalom történeti bibliográfiáját végül 1967 júniusára fejezte be, a korábban már említett jelentős csonkításokkal. A kötet még abban az évben meg is jelent (1967 októberében utazott le Bukarestbe a nyomdai korrektúrára), immár egy szerkesztői kollektíva munkájaként.¹⁴²¹ Jordáky naplója szerint a munkát egyedül végezte, de tudatában volt annak, hogy a megjelenés feltétele más szerzőtársak címlapra felvétele volt. Hogy valóban egyedül dolgozott-e végig, vagy a többi szerzőtársa is besegített, azt ma már nem tudjuk megítélni.

Az 1917-es októberi bolsevik forradalom bibliográfiájával kapcsolatban több, a témába illő tanulmányt, cikket is megjelentetett ebben az évben. Például az októberi forradalom romániai visszahangját vizsgálta egyik írásában.¹⁴²² Itt részletesen ismertette a romániai, és

¹⁴¹⁶ Uo. 1967. 04. 16-i naplóbejegyzés.

¹⁴¹⁷ Uo. 1967. 04. 18-i naplóbejegyzés.

¹⁴¹⁸ Petres Constantinescu-Iași (1892–1977), román kommunista politikus, történész, a Román Akadémia tagja 1948-tól.

¹⁴¹⁹ PIL, 847. fond. 86. ó. e. 1967. 05. 4-i naplóbejegyzés.

¹⁴²⁰ Uo. 1967. 05. 17-i naplóbejegyzés.

¹⁴²¹ Gheorghe Buztatu – Petre Constantinescu-Iași – Victor Chereșeșiu – Ludovic Jordaky (szerk.): *Lucrări și publicații despre Marea Revoluție Socialistă din Octombrie, 1917–1944*. Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1967.

¹⁴²² Jordáky Lajos: Az Októberi Forradalom romániai irodalma. In: *Korunk*. 1967. 10. szám, 1445–1448.

akkor még a Monarchiához tartozó napilapok álláspontját az oroszországi eseményekkel kapcsolatban. Megállapította azt is, hogy Lenin beszédei és művei már 1918–19 fordulóján közkézen forogtak a szocialisták között. Végül örömét fejezte ki, hogy az októberi bolsevik forradalom „romániai visszhangjának és hatásának történetét tudományos eszközökkel a marxista történetírás kezdte el feldolgozni”.¹⁴²³

1967 októberében Bukarestben, majd Kolozsváron is találkozott az éppen Romániában tartózkodó Erényi Tiborral, Pintér Istvánnal és Szabó Ágnessel, az MSZMP Párttörténeti Intézetének munkatársaival. A beszélgetések során az 1940–44 közötti magyarországi „antifasiszta népfrontról” beszélgettek. A magyarországi párttörténeszek szerint Balogh Edgár, Nagy István és Jordáky visszaemlékezései (interjúi) nélkül nem tudják megírni a magyarországi népfront történetét. A találkozón képviseltette magát a kolozsvári Történeti Intézet is, Ștefan Pascu, Mihai Dan (mindketten a Securitate emberei) képviselőjében.¹⁴²⁴

Ugyanebben az évben a Janovics Jenőhöz köthető erdélyi némafilmgyártás történetével is elkezdett foglalkozni. Az év elejétől naponta a kolozsvári Egyetemi Könyvtárban dolgozott, a századfordulótól az 1918-as impériumváltásig nézte át a könyvtár filmgyártással kapcsolatos szaklapjait. A környezet nyugtatóan hatott rá, korábbi csüggedtsége, szomorúsága elmúlt.¹⁴²⁵ Az anyaggyűjtés után, 1967. december 11-én nekifogott a kézirat megírásának.¹⁴²⁶ Az erdélyi filmgyártással a következő években is sokat foglalkozott. A kötet végül halála után jelent meg.¹⁴²⁷

Művelődéstörténeti munkái egyre sűrűsödtek, 1967. március 5-én felkérték, hogy Németh László *Bűn* című regénye romániai kiadásához írjon előszót. A munkát elvállalta és hetekre (majdnem egy hónapot dolgozott vele) elmerült Németh László különböző írásainak a tanulmányozásával (naplóbejegyzése szerint több ezer oldalt nézett át ebben a hónapban). Németh László romániai útirajza például nagy hatással volt rá. „*A »Magyarok Romániában« most rázott meg igazán. – jegyezte fel naplójába. Sirtam a dühtől, a tehetetlenség érzése fojtogat s az önmagunk elmarasztalásának gondolata erősebb, mint volt bennem bármikor. Nemcsak országvesztő, hanem immár nemzetvesztő vezetőségünk van. Amit Németh László mond akkor egyes írókról, fokozottan áll ma a kultúra embereire.*”¹⁴²⁸ A megfeszített munkát 1967. március 25-én fejezte be, teljes kimerüléssel és betegséggel küszködve.

¹⁴²³ Uo. 1448.

¹⁴²⁴ PIL, 847. fond. 86. ő. e. 1967. 10. 26-i naplóbejegyzés.

¹⁴²⁵ Uo. 1967. 02. 8-i naplóbejegyzés.

¹⁴²⁶ Uo. 1967. 12. 11-i naplóbejegyzés.

¹⁴²⁷ Jordáky Lajos: *Az erdélyi némafilmgyártás története (1903–1930)*. Bukarest, Kriterion Könyvkiadó, 1981.

¹⁴²⁸ PIL, 847. fond. 86. ő. e. 1965. 03. 14-i naplóbejegyzés.

Jordáky előszavában Németh László biográfiai adatai és életútjával párhuzamosan Németh ideológiájának az elemzését és munkái hatását mérte fel. Jordáky legelőször is felvázolta megismerkedését Németh László műveivel. Jordákynak a harmincas évek végén, negyvenes évek elején az volt a célja, hogy a kulturális életben a „fasizmus és az antifasizmus” mellett felsorakozott írók mellett megjelenő harmadik út programjáról és ideológiájáról bírálatot írjon. Elutasította Némethnek azt a törekvését, hogy a korabeli liberális és konzervatív irodalommal szemben meghirdetett egy új, harmadik utat, ám a szocializmusról nem vett tudomást. Ennek az irányzatnak a fejévé Németh Lászlót tette meg, és – ahogyan Jordáky írta az előszóban –, szembe kívánt szállni Németh László harmadikutasságával. Végül a történelmi körülmények megakadályozták a polémia elindítását (1944-es német megszállás) ám Jordáky szerint nem baj, hogy így történt, mivel így Németh László ideológusi működése mellett most már irodalmi teljesítményéről is írhat.

Ezután leszögezte, hogy Németh László a harmincas-negyvenes évek fordulóján erős hatással volta rá (és az erdélyi magyar baloldaliakra). Szólt arról is, hogy szomorúan vették tudomásul, hogy Németh nem a szocialistákhoz közeledett, hanem a „néprontó és ellenséges ügy zászlóhordozója” lett. Ugyanakkor azt is kijelentette, hogy akkori véleményük talán túlzott, elfogult volt. Jordáky szerint nem maga Németh, hanem a követői, a tábora volt káros a magyar szellemi életre, mert „a fajiság és a fasizmus megszállottai Németh László nevével és kifordított, meg elferdített gondolataival fertőzték meg a szellemi közéletet és vívták keresztes háborújukat a marxizmus ellen...”¹⁴²⁹

Jordáky méltányolta Némethnek azt az igyekezetét, hogy a szocializmust nem utasította el teljesen, hanem a marxizmustól megcsupaszítva saját szocializmusát teremtette meg, amelyet minőség-szocializmusnak nevezett el. Megállapította azt is, hogy Németh szocializmusa a „tömegektől való félelem jegyében született”.¹⁴³⁰ Azonban Némethnek a magyar irodalomra alkalmazott hígmagyar–mélymagyar kategorizálást már akkor és most (1967-ben is) elutasította. Végül Jordáky ítéletet mondott Németh életműve felett és arra a megállapításra jutott, hogy 1945 után Németh szembenézett korábbi énjével, önkritikát gyakorolt (Jordáky itt tévedett, mivel Németh direkt módon soha nem gyakorolt önkritikát és soha semmit nem vont vissza) és „helyét pedig megtalálta a szocialista szellemi táborban”.¹⁴³¹

¹⁴²⁹ Jordákynak a Németh László kötethez írt előszava megjelent gyűjteményes kötetében is. Lásd: Jordáky Lajos: Németh László. In: *Uő: Irodalom és világnézet*. Kriterion, Bukarest, 1973, 160.

¹⁴³⁰ Uo. 173.

¹⁴³¹ Uo. 188.

1967. augusztus 31-én megkezdte a kolozsvári Állami Magyar Színház 175 éves jubileumi kiállításának a szervezését. „Bukarestből írták elő, milyen anyagot szabad kiállítani. Persze itt úgy látom a színház vezetői között senki sincs, aki akarna és merne harcolni az ügy érdekében. Pedig talán meglehetne győzni illetékeseket arról, hogy nem omlana össze a világ, ha úgy lehetne ünnepleni ahogyan kellene a 175 éves kultúrmissziót... A nemzet többek között a nyelvben él. A színház a nyelvet ápolta s igen gyakran nem is rosszul...”¹⁴³² Az év végéig jónéhány hetet töltött el a kiállítás szervezésél, legtöbbször az állami cenzúrát bírálva. 1967. november 8-án közölték vele, hogy a kiállítást nem nyithatja meg, mivel „külsős-nek” számított, és csakis belső, színházi ember beszélhetett. Ennek értelmében Kovács Györgyöt bízták meg a kiállítás megnyitásával és kikötötték, hogy csak román nyelven beszélhet, ahogy az egész ünnepség is csak románul folyhat. A kiállítást végül 1967. november 11-én nyitották meg. A beszédek román nyelven zajlottak, a legtöbb erdélyi magyar színház román nyelven „méltatta a nemzeti nyelv és kultúra folytonosságát”. Megjelent a budapesti Nemzeti Színház igazgatója is, aki beszédében a magyar kultúra egységét és szétszakíthatatlanságát vetette fel. A színházi kiállítás után Jordáky is részt vett a protokoll vacsorán és az azt követő banketten. Mivel még nem volt nyilvánosan rehabilitálva, ezért valahol a háttérben, mellékes helyre ültették. „[...] Tisztviselők és műszaki emberek mellett is jobban éreztem magam, mint a pöffeszkedő »vezérek« között...”¹⁴³³

Jordáky figyelmét a nyugati (pop)kultúra változásai sem kerülték el. Így a hatvanas években felbukkant zenei műfaj, a beat, a The Beatles együttes és az együttest övező társadalmi jelenség, a beat-őrület is érdekelték. Cikket is írt a négy angol fiatalról, leginkább elismeréssel övezve őket. Jordákyknak mint Beethoven- és Bartók-rajongónak a The Beatles zenéje „első hallásra őrzöngésnek, dühöngésnek” tűnt, ám sokszori meghallgatás után „hallgatjuk, elfogadjuk őket.” Ugyanakkor a Beatles-jelenségnek társadalmi jelentést is tulajdonított, azt állította, hogy az valójában a tömegek diadala a korábbi elitista művészetek felett. „A régi polgári világban a belvárosokba be nem engedett külvárosi tömegek hódító rohama ez – dalaikkal és fizikai jelenlétükkel.”¹⁴³⁴ Ismertetését végül azzal az állításával zárta, hogy szerinte ez a zenei műfaj az új avantgardizmus jelentkezése a művészetben.

Tudományos életében többször gondot okozott a doktori oklevelének 1944-es, őszi megszerzése is. 1965-ben például figyelmeztették (miután évekkor korábban „aktuális érdekem, vagy összeköttetések” révén már elismerték), hogy kiegészítő vizsgát kell tgyen. Diplomája

¹⁴³² PIL, 847. fond. 86. ö. e. 1967. 08. 31-i naplóbejegyzés.

¹⁴³³ Uo. 1967. 11. 12-i naplóbejegyzés.

¹⁴³⁴ Jordáky Lajos: Fialatok zenéje. In: *Igaz Szó*. 1965. 10. szám, 619–621.

körüli bonyodalom azonban nem most kezdődött. 1956-os őszi szereplése, majd 1957-es börtönben töltött hónapjai következtében elutasították a doktori oklevél elismerését, majd miután szabadult a kérdés lekerült napirendről. 1963-ban ismét felhívták a figyelmét, ám az ügyben nem történt előrelépés, mivel Jordáky a történeti szekcióhoz nyújtotta be az iratcsomóját, doktori oklevele viszont „Társadalomtudományokból” volt. Jordákyt ez a diplomája körüli bonyodalom feldühítette, *„olyan egyetemen szereztem, amelyet egész Európában elismertek. – utalt a Ferencz József Tudományegyetemre. Doktori értekezésem nyomtatásban is megjelent. Milyen módon merik kétségbe vonni értékét és erejét sokan olyanok, akik meg sem dolgoztak a maguk diplomájáért...”*¹⁴³⁵ Doktori címének az elismerése mögött személyes indokokat sejtett. *„Még mindig rettenetesen gyűlöl Daicovicu. [...] Demagóg, karrierista, minden legázol, uszít, a nacionalizmus legvadabb irányzatának az exponense...”*¹⁴³⁶ Daicovicu ugyanis azt üzenté, hogy Jordáky adjon be egy kérést az intézeti titkárságra, hogy vizsgák nélküli is elismerhessék doktori címét. Ez tovább sértette hiúságát és megmakacsolta magát. *„Az egész Európában ismert egyetemre”* való hivatkozással úgy döntött, hogy nem teszi meg amit a kommunista hatalom kért tőle és azt is vállalta, hogy megfosztják doktori címétől.

1967. január 8-án levéllel fordult Leonte Răutu miniszterelnök-helyetteshez. Levelében megfogalmazta azt a kérést, hogy szeretne visszatérni az egyetemre tanítani. Kérését azzal magyarázta (miszerint a kommunista párt legújabb irányvonala szerint fontos a politikai közgazdaságtan), hogy ő a Történeti Intézetben eltöltött ideje alatt, nemcsak kulturális kérdésekkel, hanem szociológiai és gazdasági kérdésekkel is foglalkozott. A végzettségére is hivatkozott, ugyanis szociológusi doktori diplomával rendelkezett. Levelében megfogalmazta, hogy immár 10 év telt el 1957-es önkritikája és az értelmiségi nagygyűlés óta, és azóta *„csak dolgozott és nem kért semmit cserébe”*. Most viszont úgy gondolta, hogy végzettségéhez és tehetségéhez mértem kérvényezheti felvételét a Politikai gazdaságtan kar, valamely *„gazdasági-szociológia”* tanszékére.¹⁴³⁷

1967. június 29-én választ kapott a Nevelésügyi Minisztériumtól, amelyben közölték, hogy doktori oklevelét nem ismerhetik el, mivel a tudományos tevékenységét nem az *„alapspecialitásában”* végezte (vagyis történeti írásokat és nem szociológiai munkákat közölt). Ugyanakkor azt is közölték, hogy egyetemi katedrát sem kaphat. A bukaresti központ véleménye még inkább elkésérítette Jordákyt. *„A katedra helyett és nélkül pedig mégis sokkal inkább én vagyok nemzetünk nevelője, mint azok az „urak” és „elvtársak” akik csak*

¹⁴³⁵ PIL, 847. fond. 86. ö. e. 1965. 12. 4-i naplóbejegyzés.

¹⁴³⁶ Uo. 1965. 12. 8-i naplóbejegyzés.

¹⁴³⁷ EME, Jordáky-hagyaték, II/19, Jordáky Lajos levele Leonte Răutuhoz, 1967. január 8.

gáncsoskodni tudnak...” – jegyezte fel a döntéssel kapcsolatban.¹⁴³⁸ Önszemléletében ekkor jelentkezett (habár valószínű, hogy korábban is így gondolt magára) a félreállított „nemzetnevelő”. Egyetemi tanári ügye a következő években is napirenden szerepelt, ám 1968 végén valahol a bürokrácia útvesztőjében, vagy az alsóbb szervek ellenállásán akadhatott el. Ugyanis 1968 őszén Jordáky Bukarestben találkozott Fazekas Jánossal, aki gratulált neki egyetemi tanári kinevezéséhez. Ő erre meglepődött, mivel nem értesítették és még mindig a Történeti Intézet alkalmazottja volt. Fazekas szerint személyesen Ceaușescu rendelte el a kinevezését az egyetemre, ám ezt az alsóbb szervek („úgy tűnik, hogy Kolozsváron a KB döntését felülírhatják” – mondta Jordáky) megakadályozták a gyakorlatba ültetését. Jordáky az akció mögött Constantin Daicoviciu-t és Ștefan Pascu-t sejtette.¹⁴³⁹ Személyes (nemzeti/nemzetiségi) konfliktusai az évek során folytatódtak a Történeti Intézet román nemzetiségű dolgozóival. Egy alkalommal például Jordáky tudomására jutott, hogy *„egy bizalmas megbeszélésén Daicoviciu magából kikelve ordította, hogy én vagyok a főellenségük, hogy 1944 őszén a feleki tetőről öklömmel fenyegetőztem Románia felé, hogy ide nem teszik be a lábukat, hogy összeesküvést szövök ellenük... Ezeket tudom s azt is, hogy mindez aljasság és gazság... Hogyan kívánják egyesek, hogy ilyen embereket tiszteljek és dolgozzak együtt velük.[...]”*¹⁴⁴⁰

1969-ben hívták meg először a kolozsvári rádióhoz, hogy a magyar drámairodalom elmúlt 25 évének a terméséről tartson előadás-sorozatot.¹⁴⁴¹ Ezután a rádióknak elég gyakori vendége lett, ahol különböző művelődési kérdésekről (leginkább színházakról) tartott rövid, félórás előadásokat.

Ugyanekkor még mindig nem foglalkozhatott azokkal a kérdésekkel, amelyekkel igazán szeretett volna. *„Férfikoromban hozzá kellett szoknom, hogy ne írhassek és nyilvánosan ne beszélhessek olyan dolgokról, amelyek közvetlenül érdekelnek és érintenek. Pedig tudományos kérdésekről van szó elsősorban. Nyugodtam polemizálhatok mondjuk Raymond Aronnal, vagy A. Toynbeével, vagy akár J. P. Sartre-tal, de nem vitatkozhatom mondjuk Ștefan Pascuval vagy Bányai Lászlóval, amikor hamis történeti képet vázolnak fel. Írhatok a politikai élet alakulásáról Franciaországban vagy Angliában, de csak a hivatalos véleményt hangoztathatom, ha itthoni dolgokról van szó. A nemzetiségi kérdést csak akkor érinthetem, ha kijelentem, hogy tökéletesen meg van oldva. Ebben a vonatkozásban azonban lehet véleményem*

¹⁴³⁸ PIL, 847. fond. 86. ö. e. 1967. 06. 29-i naplóbejegyzés.

¹⁴³⁹ ACNSAS, Fond Informativ 210536, dosar 6, 246–247.

¹⁴⁴⁰ PIL, 847. fond. 86. ö. e. 1970. 05. 27-i naplóbejegyzés.

¹⁴⁴¹ Uo. 1969. 07. 28-i naplóbejegyzés.

*a kurdokról, a tiroliakról, a kanadai franciákról, vagy a baszkokról... És már évtizedek óta így van... Fiatal koromban még írhattam ezekről a kérdésekről...*¹⁴⁴²

1970-től kezdődően több vidéki településre meghívták különböző kulturális és munkásmozgalmi tematikájú előadások tartására. 1970. február 28-án például Székelyudvarhelyre látogatott. „Szégyen ide-szégyen oda, még soha nem jártam Udvarhelyen. Talán szégyelnem kell magam, de alig ismerem a Székelyföldet.”¹⁴⁴³ Ez az esemény fordulópontot jelentett Jordáky életében, mivel 1956 óta nem beszélhetett nagyobb közönség előtt eddig az alkalomig. A művelődési estélyen Jordáky Józsa Béláról beszélt mintegy hatszáz ember előtt. Az előadás után a helyi értelmiség tagjaival beszélgetett, ahol kijelentette, hogy az 1956-os eseményekről most is ugyanazt gondolja, mint akkor és az erdélyi magyar kisebbség ügye szerinte korántsem volt megoldva. A beszélgetés egyik pillanatában Jordáky kolozsvári főnökeire is kifakadt, mint mondta „Daicoviciu ott tesz keresztbe a magyaroknak, ahol csak tud”. Az igen heves és hangos Jordákyt ekkor Balogh Edgár próbálta megnyugtatni, hogy „ne dumáljon”, ezt követően Jordáky két helyi emberrel a sarokba vonult és ott folytatták a beszélgetést.¹⁴⁴⁴ A következő napokban Jordáky ellenérzései az RKP magyarságpolitikájával szemben tovább nőttek, amikor tapasztalta, hogy Józsa Béla korábbi iskolájában a majdnem „szintiszta magyar városban” az 585 magyar diák román nyelven volt kénytelen mesterséget tanulni.¹⁴⁴⁵

Talán összefüggésben a *Korunk* folyóirat új irányával Jordáky is megpróbált megszervezni egy ezzel ellentétes/párhuzamos közművelődési akciót. Mivel úgy gondolta, hogy a *Korunk* túlságos értelmiségcentrikus és a pártvezetéstől kialakult engedmények csak folyóiratok, lapok, könyvkiadóról szóltak, az egészet lokális szintre kell vinni. „Ki a külvárosba!” címmel kis csoport létrehozását fontolgatta. „Elsőnek irodalmi estet szervezek az Irisz-telepi művelődési otthonban. Az irodalom és a nép kapcsolatáról fogok előadást tartani s az elbeszélők közül a munkásírókat javasolom a művembe (Nagy István, Hornyák, Zimán, Kovács István) és néhány költőt. Fel kell rázni az embereket. A közöny túlságosan eluralkodott. A magyar szocialista íróknak kötelességük a közművelődés előmozdítása.”¹⁴⁴⁶ Valószínű, hogy Jordáky a harmincas évek végi munkásművelődési események feltámasztásával látta volna a *Korunk* „burzsoá” irányváltásával szembeni megoldást. A kolozsvári munkásművelődés

¹⁴⁴² PIL, 847. fond. 86. ő. e. 1969. 09. 9-i naplóbejegyzés.

¹⁴⁴³ Uo. 1970. 02. 28-i naplóbejegyzés.

¹⁴⁴⁴ ACNSAS, Fond Informativ 210536, dosar 6, 45.

¹⁴⁴⁵ PIL, 847. fond. 86. ő. e. 1970. 03. 1-i naplóbejegyzés.

¹⁴⁴⁶ PIL, 847. fond. 86. ő. e. 1970. 06. 15-i naplóbejegyzés.

ugyanis létező hagyományra tekintett vissza¹⁴⁴⁷: már a századfordulón megjelentek a kolozsvári térben a különböző szakmák munkásklubjai. Kezdetben ezek kikapcsolódási helyszíneként jelentkeztek, az elkötelezett szocialisták – így Jordáky is – viszont úgy gondolt rájuk, mint a szocialista önművelés – „indoktrináció” – helyszíneire, ahova a munkások csak azért járnak, hogy magukba szívják a marxista műveltséget. Ebből következően Jordáky abba a hibába esett, hogy ezt a hagyományt abszolutizálta és azonosította a teljes erdélyi magyarság „szocialista kultúrájával” és annak kizárólagosságát vallotta.

Az első külvárosi irodalmi estet 1970. június 25-én tartották meg. Jordáky benyomása szerint az est sikeres volt, a munkások „meleg kézfogással” köszönték meg, hogy a beindította ezt a kezdeményezést. *„Úgy érzem ez szocialista győzelem volt a belvárosban eluralkodó restaurációs írói szemlélettel szemben.”* – utalt a *Korunk* folyóíratra.¹⁴⁴⁸

Munkásművelődési törekvéseivel párhuzamosan leginkább az RKP Kolozs megyei lapjába, az *Igazságba* tudott cenzúra nélkül írni. *„Aztán az »Igazság«-ban azért is szívesen közlök, mert ez[*t*]olvassa a külvárosok magyarsága s én mégis a nagy tömegekkel akarom a szellemi kontaktust tartani.”*¹⁴⁴⁹ – jegyezte fel.

10.4. Jordáky és a Securitate viszonya a hatvanas évek végén – a hetvenes évek elején

1964-es ügye óta – valószínűleg azért sem foganatosítottak megtorlást vele szemben – Jordáky több alkalommal is találkozott a kolozsvári Securitate egyik tisztjével.¹⁴⁵⁰ Hogy Jordákyt aktívan beszervezték volna a Securitate informátorai közé, annak nyomát nem találtam.¹⁴⁵¹ Hagyatékában viszont rengeteg „feljelentés”, illetve a napi politikai, de leginkább erdélyi kulturális eseményeket tárgyaló eszmefuttatás található. Azonban ezek az anyagok nem merítik ki a hivatalos „informátori jelentés” kategóriát, mivel a fedőlapon sem az informátor kódneve, sem a tartótiszt neve nem szerepel. Az is lehetséges, hogy ezek a gépelt oldalak, csak másodpéldányok, amelyet Jordáky otthonában őrzött, míg az eredeti jelentések a CNSAS

¹⁴⁴⁷ Ilyés Sándor: *Kolozsvári munkásklubok* I.m. 94–103.

¹⁴⁴⁸ Uo. 1970. 06. 25-i naplóbejegyzés.

¹⁴⁴⁹ Uo. 1970. 08. 11-i naplóbejegyzés.

¹⁴⁵⁰ Dumitrașcu Nicolae (1924–2003), Securitate alezredes. Különböző erdélyi tartományokban, majd megyékben teljesített szolgálatot. 1965-ben parancsnok-helyettes volt Kolozsváron.

¹⁴⁵¹ Kántor Lajos egyik kötetében azt állította, hogy Jordáky „ION” fedőnévvel írt jelentést róla. Lásd: Kántor Lajos: *Titkosan – nyíltan*. Komp-Press Korunk Baráti Társaság, Kolozsvár, 2014, 148.

levéltárban vannak. Azokban a CNSAS anyagokban, amelyeket személyesen átnéztem nem szerepelt, hogy Jordáky aláírt volna bármilyen szervezési nyilatkozatot.

Már az év elején, 1965. január 14-én sor került az első megbeszélésre Jordáky és Dumitraşcu alezredes között. Jordáky úgy emlékezett, hogy ekkor a tiszt megfenyegette, hogy „1945-ben »elárultam« a pártot, hogy a múlt évben »értelmi« szerzője voltam egy »ellenséges banda« akciójának s örvendenem kell, hogy nem kerültem börtönbe, hanem dolgozhatom.”¹⁴⁵² A továbbiakban pedig az alezredes tájékoztatta, hogy ha még tartja a kapcsolatot a szociáldemokratákkal, akkor tegyenek le az állam liberalizálásának a tervéről, mivel a párt megmarad eddigi irányvonalán.

A találkozóinak informatív jellege is volt, mivel Dumitraşcu kíváncsi volt a magyar kulturális életben bekövetkezett eseményekre is, konkrétan Jordákynak a Balogh Edgárral folytatott beszélgetésére a Korunk-értekezleten. Jordáky pedig elmesélte, hogy a decemberi Korunk-értekezleten felvetette saját szempontjait a folyóirat által követendő irányról. Jordáky szerint az egyre erősödő román nacionalizmussal szemben hibás a magyar nacionalizmust szembe állítani, „csakis humanista és igazi-kozmozopolita internacionalizmust [kell]. A súlypont a munkásosztály és értelmiség építő szocialista szemlélete legyen s ne a modern-narodnyikizmus.”¹⁴⁵³ Jordáky ezzel arra utalt, hogy a Korunk folyóiratnál (és a magyar értelmiség soraiban) felmerült az erdélyi magyarság „polgári” hagyományainak az átértelmezése, és beemelése a hivatalos kultúra berkeibe. Jordáky ezt következetesen elutasította, és élete végéig hűvösen tekintett a „burzsoázia rehabilitálására”, valamint keserűséggel töltötte el, hogy az új irodalmi és kulturális kánonból kihagyták a munkásirodalmat.

A találkozók informatív jellege akár kimeríthetné a „besúgó” kategóriát: viszont Jordáky saját nézeteit, kritikáit a fennálló viszonyokkal szemben – például a *Korunk* szemléletváltása, egyes személyek rehabilitálása – nem rejtette véka alá, a nyilvánosságban is hangoztatta. Találkozóik sokkal inkább tekinthetők egy játszma részének: erdélyi magyar értelmiségiként meddig mehet el a rendszer támogatásában/informálásában és mi az a pont, amin túl már nem működik együtt.¹⁴⁵⁴

1965 végén ismét észlelte, hogy az állambiztonság megfigyeli. „Egy évig nyugodtan hagytak. Engedtek dolgozni. – jegyezte fel, utalva az egy évvel korábbi eseményekre. Sokat

¹⁴⁵² PIL, 847. fond. 86. ö. e. 1965. 01. 14-i naplóbejegyzés.

¹⁴⁵³ PIL, 847. fond. 86. ö. e. 1964. 12. 10-i naplóbejegyzés.

¹⁴⁵⁴ Ennek a dilemmának mintaesetét lásd: Bottoni, Stefano: Népszolgálat, mint állambiztonsági játszma. I.m.

kevésért. Most ismét piszkálnak. Ezúttal az Intézetben szövik az intrikákat Mihail Dan¹⁴⁵⁵ micsoda aljas ember. Azt mondják mindig is az volt. Naponta nézi meg az asztalomat, belenéz a jegyzetfüzeteimbe, spiclihálózatot szervez, kíváncsi és jelenteti magának kik keresnek fel az Intézetben.”¹⁴⁵⁶

Kapcsolata az állambiztonsági szervekkel az évek során eléggé ambivalensen alakult. Miután Jordáky a szociáldemokraták 1964-es ügye és korábbi politikai ügyei miatt is a Securitate figyelmét „élvezte”, 1967. február 14-én elhatározták a személyes megfigyelését (urmărire informativă) is, és „Jambor” kódnévvel látták el. A személyi dosszié megnyitása szerint Jordáky „magyar nacionalista-irredenta”, aki kolozsvári ismerősei körében folyamatosan a rendszert bírálta és nacionalista propagandát folytatott.¹⁴⁵⁷ Ezért fel kellett térképezni Jordáky kapcsolati hálóját (erdélyi magyar értelmiségiekkel, volt szociáldemokratákkal, románokkal, külföldi ismerősei stb.), valamint bizonyítékokat gyűjteni „ellenséges” tevékenységéről.¹⁴⁵⁸ Kolozsváron 101 személyt (kommunista, baloldali, polgári értelmiségiek), a tág Erdélyben még körülbelül 20 egyén (pl. Csögör Lajos és Fuchs Simon Marosvásárhelyről, Vita Zsigmond Enyedről stb.), Magyarországon 17 (Csatári Dániel, Becski Andor, Bendek Marcell, Keresztury Dezső, Erdei Ferenc stb.) , más külföldi államokban 6 kapcsolatát (Keith Hitchins és Illyés Gyula – érdekes, hogy utóbbi nem a magyarországi kapcsolatai közé sorolták) azonosították.¹⁴⁵⁹ Jordáky „nacionalizmusa” a Securitate hivatalosan kidolgozott tipológiája szerint a négy pontban háromból kimerítette a „nacionalista” fogalmat. Egyrészt folyamatosan bírálta a hivatalos román propagandában megjelenő nemzetiségpolitikát, hangoztatta az erdélyi magyar kisebbség külön érdekeit és annak képviselőjét, a magyar kultúrnemzethez tartozónak vallotta magát, valamint magyarországi és más külföldi ismerősei voltak.¹⁴⁶⁰

Amellett, hogy megfigyelték, Jordáky mégis folytatta a személyes találkozót is Dumitrașcu alezredessel. 1967 elején egyik találkozó után jegyezte le a gondolatait: „[...] Ezúttal valóban beszélgetés, feketekávét mellett, s nem kihallgatás. Ma hittem az őszinteségében s abban, hogy új utakat keresnek még az állambiztonsági szervek vonalán is... – jegyezte fel

¹⁴⁵⁵ „Lucrețiu” fedőnéven az egyik legaktívabb besúgó volt a kolozsvári Történeti Intézetben. 25 évnyi tevékenysége során előfordult, hogy naponta 5-6 jelentést is tett. Lásd: Liviu Pleșa: Informatorii... I.m. http://www.cnsas.ro/documente/caiete/Caiete_CNSAS_nr_11-12_2013.pdf

¹⁴⁵⁶ PIL, 847. fond. 86. ő. e. 10. 30-i naplóbejegyzés.

¹⁴⁵⁷ ACNSAS, Fond Informativ 210536, dosar 6, 1–3.

¹⁴⁵⁸ Korábban ugyanis csak adatgyűjtést végeztek, illetve objektum dossziékban szerepelt. A Securitate különböző dosszié-, illetve akciótipusait lásd: <http://allambiztonsagiszotar.adatbank.transindex.ro/?tema=2> (letöltve: 2020. 05. 13).

¹⁴⁵⁹ ACNSAS, Fond Informativ 210536, dosar 6, 4–9.

¹⁴⁶⁰ Novák Csaba Zoltán: *Aranykorszak?...* I.m. 87.

kissé naiv reményeit. *A nemzetiségi kérdés, a szociáldemokrácia, a román és magyar pártok külpolitikája, a kultúrpolitika kérdései voltak megbeszélésünk középpontjában... A beszélgetés eléggé kimerített, megfeszített idegekkel követtem kérdéseit, válaszait és gondolatait. Megígérte, hogy megadja az útlevelemet, de hozzátette mi a garancia, hogy »nem élek vissza vele«. Egyetlen garancia a becsületem – mondtam. Én mindig nyíltan cselekedtem s ezért mindig büntettek és soha meg nem jutalmaztak [...]*¹⁴⁶¹ Egy másik beszélgetés alkalmával az erdélyi kérdésről folytattak eszmecsere-t. Dumitrașcu kíváncsi volt arra, hogy Jordáky fenntartja-e még a független Erdély koncepcióját. *„Megmagyaráztam neki, hogy a világ fejlődése az integráció felé vezet, s különben is hülyeségnek tartom a kontinuitást [mármint a dáko-római kontinuitást –A.R.] ugyanúgy, mint »történeti« elvet, mert a demográfiai elvet találok a 20. század uralkodó eszméjének az önrendelkezés vonalán... Erősen nacionalista [a Securitate tiszt – A.R.]. Felvettem egy csomó sérelmet kulturális vonalon. Tiltakozott ellene.»*¹⁴⁶² Kolozsvári beszélgetési során Jordáky azért is fogalmazhatta meg „radikálisabban” a nemzetiségi kérdésben vallott gondolatait, mivel tisztában volt vele, hogy a Securitate bármikor letartóztathatja. Magántársaságban egy alkalommal kijelentette, hogy „mégis mi történhetne velem, elvisznek oda, ahol már kétszer ültem”.¹⁴⁶³

Ezekre a beszélgetésekre Jordáky és a Securitate tisztje között talán azért is kerülhetett sor, mivel a Securitate tudomására jutott, hogy Jordáky egy „dokumentumcsomag” Kanadába csempészését latolgatta. „Cooperativa” ügynök jelentése szerint Jordáky 1967 nyarán több alkalommal találkozott vele és felvetette, hogy az ügynök éppen Romániában tartózkodó bátyja bizonyos anyagokat juttasson ki az országból, és azt Kanadában juttassa el Wass Alberthez. A találkozókön végül Jordáky csak egy Wass-nak írt levelet adott át, mivel az ügynök bátyja visszautasította az anyagok kicsempészését, arra hivatkozva, hogy „nem politizál”. Ugyanakkor Jordáky is visszakozott, mivel közölte, hogy a felesége rávette, hogy ne küldjön semmi anyagot, mert „baja származhat belőle”. A Wass-nak írt levélben Jordáky felidézte 1937-es megismerkedésüket a Vásárhelyi Találkozó alkalmával. „...kellemesen gondoltam vissza arra a néhány napra, amelyet meghívásodra néhány íróársunkkal együtt Czegén töltöttünk el, tervezgetve irodalomról és közéletéről, emberi és magyar sorsról, s egy olyan kiadóról, amely világnézetre való tekintet nélkül tömörítette volna az erdélyi magyar szellemi élet fiatalabb

¹⁴⁶¹ PIL, 847. fond. 86. ö. e. 1967. 01. 12-i naplóbejegyzés.

¹⁴⁶² Uo. 1967. 02. 23-i naplóbejegyzés.

¹⁴⁶³ ACNSAS, Fond Informativ 210536, dosar 6, 135.

nemzedékeit...”¹⁴⁶⁴ Levelében megemlítette, hogy hallotta, hogy megjelentek a művei, ám Romániába semmi sem jutott el, és szívesen elolvasná azokat.

1967 júliusában Jordáky egy újabb találkozó alkalmával elmesélte „Cooperativa” ügynöknek, hogy ismét felkeresték a Securitate-tól és megpróbálták rávenni arra, hogy többet ne foglalkozzon az erdélyi magyar kisebbségi kérdésekkel. Útlevelével zsarolták, ugyanis megígérték, hogy megadják, ha többet nem kritizálja a rendszer nemzetiségi politikáját, és Magyarországon azt nyilatkozza, hogy „Romániában minden rendben, itt nincs különbség magyar és román nemzetiségű állampolgárok között”. Jordáky ezt visszautasította.¹⁴⁶⁵ A külföldnek szánt dokumentumok ügyére rátérve abban egyeztek meg, hogy pár hetet még várnak, és azután fogja majd azt átadni Jordáky. Mikor az ügynök figyelmeztette, hogy a lefoglalást megelőzendő tárolja máshol, Jordáky azt válaszolta, hogy „már régóta nem otthon tartom a dolgokat”, viszont nem közölte, hogy hol.¹⁴⁶⁶ Az ügy további fejleményei ismeretlenek, mivel Jordáky megfigyelési dossziéjában ezután nem esett szó erről – valószínű, hogy a kicsempészés nem járt sikerrel.

Megfigyelését a következő években is észlelte. „[...] érzem, hogy ügynöknek rám: figyelnek engem s a portám, elemzik minden soromat, kíváncsiak a barátaimra s leginkább a gondolataimra...”¹⁴⁶⁷ A hetvenes évek elején is folytatódtek találkozói különböző Securitate tisztekkel, egy alkalommal magával Nicolae Plesîță¹⁴⁶⁸ belügyi tábornokkal is találkozott, amikor politikai és nemzetiségi kérdéseket beszéltek meg.¹⁴⁶⁹

A személyes megfigyelési dossziéját 1972. március 22-én zárták le, miután arra a következtetésre jutottak, hogy Jordáky „nem folytatott ellenséges tevékenységet”.¹⁴⁷⁰ Ezt követően Jordáky és a román kommunsita hatalom viszonya új alapokra tevődött, ugyanis visszatért az RKP párttagjai közé.

10.5. Magán- és társadalmi élete

¹⁴⁶⁴ ACNSAS, Fond Informativ 210536, dosar 10, 322.

¹⁴⁶⁵ Uo. 326–327.

¹⁴⁶⁶ Uo. 327–328.

¹⁴⁶⁷ PIL, 847. fond. 86. ó. e. 1970. 02. 11-i naplóbejegyzés.

¹⁴⁶⁸ Nicolae Plesîță (1929–2009), Securitate tiszt. Argeș megyéből származott, 1962-ben került a Kolozs tartományi Securitate élére. Később belügyminiszter-helyettes lett.

http://www.cnsas.ro/documente/cadrede_securitatii/PLESITA%20NICOLAE.pdf (letöltve: 2020. 05. 22).

¹⁴⁶⁹ EME, Jordáky-hagyaték, 1973. 01. 5-i naplóbejegyzés.

¹⁴⁷⁰ ACNSAS, Fond Informativ 201536, dosar 6, 396.

1965-ben megtagadták az útlevílkérelmét, nem utazhatott külföldre. Feleségét 1965. április 20-án kísérte el a kolozsvári vonatállomásra és akkor vetette papírra utazással, magyar nemzettel kapcsolatos gondolatait. *„Hogy vágyok Budapestre! De nem mehetek. Pedig sokszor úgy érzem életszükségletet. Az államot szeretni amelyben élek, csak úgy tudom zavartalanul, ha szerethetem a nemzetet, amelyhez tartozom. Miért nem lehet ezt megérteni s miért kell ebben veszélyt látni.”*¹⁴⁷¹ Útlevíl-ügye az év folyamán többször is felmerült. 1965. augusztusában például közölték vele, hogy nem engedélyezik kiutazását egyik bécsi történészkonferenciára, hiába adta be az útlevílkérelmét.¹⁴⁷² Útlevíl-ügye még évekkel később is megoldatlan volt. *„Miért ez a permanens büntetés? Miért kell elzárni az embert attól az országtól és nemzettől, amelynek kultúrájához tartozik?”*¹⁴⁷³ – kérdezte önmagától, miután 1967-ben ismét elutasították útlevílkérelmét.

Kezdeti romániai mellözöttsége majd fokozatos rehabilitálása mellett megjelent a magyarországi érvényesülés, kitelepedés kérdése is. „Dragan Valer” ügynök 1967. január 26-i jelentése szerint Jordáky egyik beszélgetésük alkalmával elmesélte, hogy meghívást kapott az ELTE-ről egy tanári posztra. Állítólag Molnár Erik már 1947–48-ban megpróbálta az ELTE Szociológia Tanszékére meghívni, ám Jordáky akkor is és most (1967-ben) is visszautasította. Az ügynök szerint Jordáky a visszautasítást az alábbiakkal motiválta: „Bármennyire is vonzó és remek lehetőség, saját magamnak nem mondhatok ellent. Az erdélyi magyaroknak ellen kell állniuk ebben az új helyzetben, ragaszkodniuk kell a szülőföldön maradáshoz, és habár tudom, hogy az én tekintélyem és elismertségem 1%-ot tesz ki, mégsem hagyhatom magára azokat, akik bíznak bennem”.¹⁴⁷⁴

1969. január 10-én Budapestre utazhatott, mivel megoldódott az útlevílkérelme, a Securitate pedig „Dragan Valer” ügynököt bízta meg azzal, hogy visszatérte után ismertesse budapesti útjának eseményeit.¹⁴⁷⁵ Miután hazatért Budapestről (február 8-án), még aznap meglátogatta Csehi Gyulát. Jordáky legelőször is ismertette a magyar életszínvonallal kapcsolatos benyomásait, majd ezt követően tért rá a politikai ügyek ismertetésére. A magyarországi párt törésvonalait elemezve arra a következtetésre jutott, hogy az MSZMP-n belül három csoport („kádáristák”, „revizionisták”, „nagy imre-vonal”) található, amelyek mindannyian Kádár János uralmon tartásában voltak érdekeltek. Ezt követően beszámolt egy találkozójáról Erdei Ferencsel és Rajk Júliával és ők is azon az állásponton voltak, hogy

¹⁴⁷¹ PIL, 847. fond. 86. ó. e. 1965. 04. 20-i naplóbejegyzés.

¹⁴⁷² Uo. 1965. 08. 13-i naplóbejegyzés.

¹⁴⁷³ Uo. 1967. 07. 10- naplóbejegyzés.

¹⁴⁷⁴ ACNSAS, Fond Informativ 210536, dosar 10, 277.

¹⁴⁷⁵ Uo. dosar 6, 239–240.

Kádárnak maradni kell. Csehi végül figyelmeztette Jordákyt, hogy budapesti útjának ezen részleteit ne mondja el, mert „veszélyes”, ugyanis az utóbbi időben a román–magyar állami viszony nem éppen a legjobb és „akkor te pozitívan értékeled Magyarországot”. Jordáky sommásan „tudom, hogy kivel mit beszélhetek meg” replikával válaszolt.¹⁴⁷⁶

Pár nappal később – ugyancsak Csehiéknél – Jordáky elmesélte egyik budapesti kabaréesten való részvételét. Ennek apropója az volt, hogy Jordáky azt állította, hogy „az mégis egy jobb rendszer, ahol egy ilyen műsor keretén belül lehet bizonyos kritikát megfogalmazni, nem, mint mondjuk itthon, az utcák sarkán sugdolózva”. Az informátor jelentése szerint „megpukkadtak a kacagástól”, amikor Jordáky a Kádár, Ceaușescu, Brezsnyev paródiákat adta elő.¹⁴⁷⁷

A következő években többször megfordulhatott Budapesten. Így 1970. november 12-én indult és majd egy hónapot, december 5-ig tartózkodott a magyar fővárosban. Budapesti tartózkodása alatt leginkább történészekkel találkozott. November 23-án például a Történeti Intézetben a romániai történettudomány aktuális helyzetéről tartott előadást. Naplóbejegyzése szerint sokan megdicsérték, többek között Kosáry Domokos is. Ezt követően Ránki Györggyel ebédelt, majd Klaniczay Tiborral és Nagy Zsuzsával is találkozott.¹⁴⁷⁸ Valószínű, hogy a romániai „mellözöttség” után önérzetének hízelgő volt a magyarországi szakmai fogadtatása. Hazaindulása napján életének újabb fordulópontjához érkezett. *„Bementem a Mátyás-templomba s életemben először végignéztem egy misét, minden ceremóniájával...”* – jegyezte fel.¹⁴⁷⁹ Budapesti útjai egyre gyakoribbak lettek, így a következő években is egy-egy hónapot töltött el a magyar fővárosban. 1971 végén a budapesti Történettudományi Intézetből felkérték, hogy írja meg a Román Nemzeti Párt történetét a Spira György és Szűcs Jenő szerkesztette „Értekezések a történeti tudományok köréből” sorozatba. Jordáky ezt vállalta, és a következő év elejétől nekifogott a kéziratnak.

A hetvenes évek elejétől visszatértek az egészségügyi problémái. Megfeszített munkatempója (reggeltől-éjfélig dolgozott a Román Nemzeti Párt történetét feldolgozó kéziratán) miatt 1972. május 2-án elvesztette eszméletét a kolozsvári Történeti Intézet udvarán és azonnal kórházba szállították. Valószínű, hogy stroke-ot (agyi eredetű keringészavar, amely tartós, vagy átmeneti károsodást okoz) kapott, mivel hónapokig enyhe bénultság jelentkezett

¹⁴⁷⁶ ACNSAS, Fond Informativ 210536, dosar 6, 350–351.

¹⁴⁷⁷ Uo. 351.

¹⁴⁷⁸ PIL, 847. fond. 86. ö. e. 1970. 11. 23-i naplóbejegyzés.

¹⁴⁷⁹ PIL, 847. fond. 86. ö. e. 1970. 12. 6-i naplóbejegyzés.

nála. Május 12-ig bent tartották a kórházban, majd hosszú pihenést írtak elő.¹⁴⁸⁰ Első sétáit csak július elején tudta elvégezni, addig nem működtek rendesen a végtagjai.

Betegsége következtében a Román Nemzeti Párttal foglalkozó kézirat elkészültét az év végére halasztották. Erről be is számolt Kardos Györgynek, aki ekkor éppen a Magvető Kiadó igazgatója volt. Kardossal tudatta, hogy Lipcsey Ildikóval elküldte a Darvas és Németh-tanulmányokat.¹⁴⁸¹ „Sajnálatos dolog okozta a késést. A túlfeszített munka – más munkák – következtében május 2-án összeestem és a mentők szállítottak kórházba. Agygörcs (accident vascular cerebral) mondták az orvosok, 295-ös vérnyomással és elég súlyos féloldali bénulással. De most már meglehetősen helyrejöttem. Sok pihenés, napi 5–6 óra.”¹⁴⁸²

Nyáron végül sikeresen tudott Budapestre utazni – immár felesége és testvére, Béla társaságában – immár majdnem egy hónapra. Útjának adminisztratív jellege mellett (szerződést kötött gyűjteményes kötete megjelenéséről¹⁴⁸³, valamint a történeti kéziratáról is) leginkább nyaralás célja volt. Rengeteg múzeumot, vidéki templomokat, régészeti ásatásokat stb. (vagyis a magyar múlt megismerése) látogattak végig. A programból nem hiányzott a balatoni fürdőzés sem. Hazaútjuk sem volt kalandmentes, mivel a „könyvekkel telepakolt autó minden 50 km-en lerobbant”.¹⁴⁸⁴

10.6. Jordáky alkalmazkodása a hatalomhoz a hetvenes évek elején

A hatvanas évek végére az RKP főtitkára a teljhatalom birtokosa lett. Miután utolsó ellenfeleivel is leszámolt és a külpolitikai függetlenség zenitjén állt az ország, a társadalommal való kiegyezés már nem szerepelt a pártvezetés céljai között. Sőt, 1971-től Ceaușescu elindíthatta azt a nagyszabású társadalom- és államátalakító tervét (erőltetett iparosítás, a városi és falusi települések közötti különbségek felszámolása, a homogén szocialista nemzet megteremtése stb.) amely legelőször a „júliusi tézisek” névvel épült be a köztudatba. Az 1971. július 6-i PB ülésen Ceaușescu kijelentette, hogy Romániában kezdetét vette a „kulturális mini-forradalom.” A rendelkezések előírták az ideológiai szigor, korlátozták a nyugati áramlatok romániai megjelenését, erősítették a cenzúrát. Nemzetiségi szempontból a „júliusi tézisek”

¹⁴⁸⁰ EME, Jordáky-hagyaték, I/2, 1972. 05. 12-i naplóbejegyzés.

¹⁴⁸¹ A tanulmányok megjelentek *A szocialista irodalom útján* című tanulmánykötetében.

¹⁴⁸² Jordáky Lajos levele Kardos Györgyhöz. 1972. június 15. PIM Kézirattár, V. 6008/329

¹⁴⁸³ Jordáky Lajos: *A szocialista irodalom útján*. I.m.

¹⁴⁸⁴ EME, Jordáky-hagyaték, I/2, 1972. 08. 22-i naplóbejegyzés.

kijelentették, hogy a nemzetiségi kérdése megoldott és még erőteljesebb „szocialista hazafiságra” hívták fel az akkor még „együttélő nemzetiségek”¹⁴⁸⁵ képviselőit.¹⁴⁸⁶

Jordáky „ortodox marxizmusával” összhangban a kezdetben még méltányolta az ideológiai váltást. *„Kemény balratalódás várható Romániában. A marxista ideológia erősítését hirdette meg a párt. Határozott intézkedések várhatók. Én helyeslem az elképzelést, minden attól függ kik, és hogyan hajtják végre. Ha a döntő pozíciókban maradnak az eddigiek, eleve kudarcnak látszik minden. [...] Magyar nemzetiségi vonalakon [az] egyetemeken új káderekre van szükség, le kellene váltani a „restauráló” szerkesztőket. A marxista ideológiai vonal erősítése kétségkívül szükséges...”* – jegyezte fel pár nappal a tézisek nyilvánosságra kerülése óta.¹⁴⁸⁷ Valószínű, hogy az egyetemi „új káderek” közé saját magát is értette.

Az ideológiai szigorítással összhangban saját nézeteit is papírra vetette egy 1971-ben Nicolae Ceaușescunak írt levelében. Legelőször is egyetértését fejezte ki a „júliusi tézisekkel” kapcsolatban és „feljelentette” az erdélyi magyar kulturális életben tapasztalható jelenségeket. „Teszem ezt a szocializmus ügyének szolgálatában, a román és magyar nép baráti együttélésének, valamint a romániai magyarság szocialista fejlődésének érdekében” – írta.¹⁴⁸⁸ A romániai magyar kulturális életen belül azonosított két csoportot, amelyek szerinte hozzájárultak a „burzsoázia restaurálásához”. Egyrészt a marxisták (Balogh Edgár, Gáll Ernő, Tóth Sándor filozófus, vagy Földes László szerkesztő), akik Jordáky szerint közvetve felelősek a „nacionalizmus újjáéledése” miatt. A másik csoportot a tudósokban látta (Mikó Imre, Jakó Zsigmond, Benkő Samu), akik Jordáky állítása szerint jó szakemberek voltak a saját tudományterületükön, ám mivel fontos kulturális pozíciókat birtokoltak „...lehetőségük nyílik a burzsoá nacionalista eszmék terjesztésére főként a tanuló ifjúság körében...”¹⁴⁸⁹ Levelében ezt követően példákkal támasztotta alá a vádjait. Jordáky szerint téves volt a szempont, hogy a román kulturális életben bekövetkezett változásokat kellett követni. Vagyis, ha a román kulturális életben rehabilitálták a „misztikus filozófus” Lucian Blagat, Octavian Goga költőt, Nicoale Iorga történetírását, akkor az erdélyi magyarságnak is a két világháború közötti korszak kulturális életével kellett megteremteni a kontinuitást. Szerinte ennek következménye volt, hogy a szocialistákat eltávolították, és csak „az egykor reakciós Magyar Párt¹⁴⁹⁰ által létrehozott intézmények és ezek munkatársai hivatottak a magyar kulturális élet pozícióit elfoglalni”.¹⁴⁹¹

¹⁴⁸⁵ A Ceaușescu korszak végére ugyanis már a „magyar nyelvű román dolgozó” terminus is megjelent.

¹⁴⁸⁶ Novák Csaba Zoltán: *Aranykorszak?* I.m. 64–66.

¹⁴⁸⁷ EME, Jordáky-hagyaték, I/2, 1971. 07. 20-i naplóbejegyzés.

¹⁴⁸⁸ EME, Jordáky-hagyaték, IX, Jordáky Lajos levele Nicolae Ceaușescuhoz, 1971. október 2.

¹⁴⁸⁹ EME, Jordáky levele Ceaușescuhoz, uo.

¹⁴⁹⁰ Az OMP-re gondolt.

¹⁴⁹¹ EME, Jordáky levele Ceaușescuhoz.

Szerinte ez leginkább a Kriterion Kiadó esetében valósult meg, ugyanis Mikó Imre, Jakó Zsigmond és Benkő Samu csak 16–19. századi műveket voltak hajlandók kiadni (mintha teljesen tőlük függött volna –A.R.) „és akadályozzák a 20. század marxista gondolkodóinak a népszerűsítését.”¹⁴⁹² Levelében tovább ostromozta a Kriterion kolozsvári fiókjának és Mikó Imrének (akit „volt magyar párti és horthysta diktatúra parlamenti képviselőjének” titulált) döntéseit, ugyanis Jordáky szerint azok elzárkóztak a munkásírók emlékiratainak a kiadásától (Jordáky szerint arra hivatkozva, hogy „az nem irodalom”), viszont Kemény János gróf és mások írásait újra megjelentették. A továbbiakban más vádakat is megfogalmazott az erdélyi kulturális élet reprezentánsaival szemben. Szerinte sokan a nyugati magyar emigráció „antimarxista elemeivel” tartották a kapcsolatot, és diszkreditálták a román szocialista eredményeket. Végül kijelentette, hogy nem ellenséges szándék vezérelte, mert sokan barátai a fentiek közül, csupán fel akarta hívni a figyelmet az általa „károsnak és veszélyesnek tartott” tendenciákra. Levelét saját helyzete ismertetésével és az oktatásba való visszatérés kérésével zárta.¹⁴⁹³

Valószínű, hogy az elküldött levél, meg a nyilvánosan megjelentetett bírálati hatására 1971–72 fordulóján felmerült Jordáky párttagsága rendezésének az ügye. Többen tanácsolták, hogy hivatalosan kérje visszavételét az RKP-ba (köztük az a Securitate tiszt is, akivel többször találkozott). Erre kezdetben még nem volt hajlandó, ám 1972. január végére jutott arra az elhatározásra, hogy kérvényezni fogja a visszavételét az RKP tagjai közé.¹⁴⁹⁴ Döntésében valószínűleg közrejátszott „dogmatikussága”, ugyanis az 1968-as liberalizációnak az erdélyi hagyományokra gyakorolt hatását elutasította. Mint említettem nem értett egyet a „polgári hagyományok” kontinuitásával, csakis a marxizmus folyamatosságát hirdette. Úgy gondolta, hogy fel kell venni a versenyt a „restauráció” veszélyével és ezt csakis hivatalos formában, a párt berkein belül lehetett megtenni. Ügye ugyanezen év májusában oldódott meg, amikor is május 26-én a Történeti Intézet pártszervezetének zárt ülésén elhatározták Jordáky visszavételét az alapszervezetbe és döntésüket a megyei szervezettel is közölték. *„Ezzel lezárult egy hosszú szakasza politikai száműzetésemnek. Negyedszázada zártak ki a pártból. Én azonban hűséges maradtam mindvégig a marxista világszemlélethez. Két óra hosszat tartott a gyűlés. Sokan szólaltak fel. A büro javaslatát pozitív, bizonyos bírálattal. A felszólalók, s a román elvtársak különösen kiemelték tevékenységem pozitív oldalait.”* – jegyezte fel még aznap.¹⁴⁹⁵ Pár nappal

¹⁴⁹² Uo.

¹⁴⁹³ EME, Jordáky-hagyaték, IX, Jordáky Lajos levele Nicolae Ceaușescuhoz, 1971. október 2.

¹⁴⁹⁴ Uo. I/2, 1972. 01. 29-i naplóbejegyzés.

¹⁴⁹⁵ Uo. 1972. 05. 26-i naplóbejegyzés.

később a városi pártszervezet megerősítette a történeti intézet alapszervezetének a döntését. Jordáky Lajos tehát visszatért a Román Kommunista Párt párttagjai közé, párttagságát utólagos 1933-as – tehát szociáldemokrata – kezdődátummal ismerték el.

Jordáky felvétele illeszkedhetett Ceaușescu azon törekvése közé is, amely során a hazai volt szociáldemokratákkal a nyugati szociáldemokratákkal való kapcsolatépítést szerette volna erősíteni. Jordáky 1973-ban például *A Hét* lapjain megjelentetett egy rövid írást a romániai szociáldemokrácia múltjáról. Az írás felvázolta a századfordulós viszonyokat, majd a totalitárius diktatúra elvárásaival összhangban zárult. Miután Jordáky bemutatta az 1893-ban megalakult Romániai Munkások Szociáldemokrata Pártját, kijelentette: „Az egykori program és célkitűzések megvalósulása napjainkban, a szocializmus építésének korszakában megy végbe. A Román Kommunista Párt magáénak vallja, folytatja, megvalósítja és továbbfejleszti mindazt, amit a romániai szociáldemokrata mozgalom igaz és nagyszerű hagyománya.”¹⁴⁹⁶

Kommunista párttagsága csapdahelyzetet teremtett: egyrészt nem ismerte fel, hogy a bukaresti pártközpont eszközévé vált az egyre inkább etnikai homogenizáció útjára lépett Román Kommunista Pártban. Másrészt Jordáky saját életpályájának ívet szem előtt tartva, végig következetes marxizmusából kiindulva komolyan gondolhatta, hogy a történelem fejlődésének ezen fokán (hogy marxista determinizmusát használjam) nem lehetséges az, hogy az erdélyi magyarság vezetését ismét az 1930-as évek figurái (Mikó Imréc) lássák el. Ebből a szempontból az „erdélyi restaurációt” veszélyét látó szemlélete csupán elvhűségét tükrözte.

A hetvenes évek elején Jordáky ismét többször találkozott a Kolozsváron tartózkodó Keith Hitchins-szel. 1972. október 15-én Keith meghívta Jordákyt Amerikába egy történeti konferenciára. Jordákyt a meghívás meghatotta, úgy gondolta, hogy immár az „öt megillető helyet” foglalja el, mind a tudományosságban, mind a közéletben.¹⁴⁹⁷ A következő évben, 1973. április 28-án immár Budapesten is találkozott a két jó barát. Kulturális ügyek mellett ismét kézirat megbeszélések és korrektúrával teltek el budapesti napjai. Felmerült emlékiratának budapesti kiadása, azonban a Kossuth Kiadó közölte, hogy csak az RKP-val kötött megállapodás mentén tudják kiadni, ha majd elkészül. Jordáky ugyanis már több éve latolgatta az először „Emlékek fonalán”, majd pedig az „Ezeregyedik éjszaka története” megírását. Az első változathoz 12 oldal¹⁴⁹⁸ – asszociatív, szabad gondolatok emlékek, gyerekkorból, két világháború közötti korszakból elkészült, míg az „Ezeregyedik éjszaka története” írásában

¹⁴⁹⁶ Jordáky Lajos: Nyolcvan éve alakult meg a Romániai Munkások Szociáldemokrata Pártja. In: *A Hét*. 1973/12 szám, 1. és 20.

¹⁴⁹⁷ Uo. 1972. 10. 13–15-i naplóbejegyzések.

¹⁴⁹⁸ EME, Jordáky-hagyaték, I/1, 12, Emlékek fonalán, visszaemlékezés-töredék.

1952–55 közötti börtönéveit kívánta papírra vetni. Az utóbbiból végül semmi sem készült el. Többször találkozott az Országos Széchényi Könyvtár igazgatójával, Sebestyén Gézával is. Sebestyén az erdélyi magyar sajtóbibliográfia elkészítését, valamint Jordákynak a meglévő gyűjteményéből lapszámok megvásárlását ajánlotta fel.¹⁴⁹⁹ Majd egy hónapos budapesti útja alkalmával a hivatalos magyar kulturális és társadalomtudományos nyilvánosság szinte minden tagjával találkozott. Nonn Györgytől, Fényes Imrén és Sebestyén Gézával keresztül, E. Fehér Pál és Pándi Pálon át, Spira Györggyel, László Gyulával és Hanák Péterrel.¹⁵⁰⁰

1972-től nyilvános szereplései sokasodtak. Kolozsváron 1972. november 8-án tartotta meg első nyilvános előadását (1956 óta) a társadalomkutatás erdélyi hagyományairól, majd pár nappal később már a bukaresti Petőfi-házban Poór Liliről és a két világháború közötti színjátszásról beszélt.¹⁵⁰¹ Bánffyhunyadon az erdélyi munkásmozgalmi sajtóról, Désen a 19. századi erdélyi sajtóról, a kolozsvári Bánffy-palotában a „haladó kolozsvári irányzatokról”, más erdélyi városokban vagy ifjúkori barátjáról Kovács Katona Jenőről, vagy a kommunista Józsa Béláról vagy pedig az újságíró Szabó Árpádról beszélt. Új pozíciójával összefüggésben Jordáky lett az, aki a régi kommunisták emlékét elkezdte ápolni, és ennek hatására a Politikai Kiadó „Testamentum” sorozat számára küldte el a már évekkal korábban összeállított (ám a cenzúra, illetve kiadópolitika által visszautasított) Szabó Árpádról, Kovács Katona Jenőről és Józsa Béláról szóló kéziratait. Mindhárom kötet végül Jordáky halála után jelent meg, a fent megnevezettek életrajzi ismertetésével és válogatott írásaikkal. *„Én, az egykori szociáldemokrata tisztelem meg őket s a kommunisták ugyanakkor »szobatisztára« festik azokat a polgári írókat, akiket egykor gyaláztak...”*¹⁵⁰²

Immár kommunista párttagként és az erdélyi magyar értelmiség belső ellenzékeként Jordáky felértékelődött a bukaresti pártvezetés szemében. 1973. január 27-én például még Ceaușescu szűk körű születésnapi bankettjére is meghívták. Elvhűsége számára természetes volt és valószínű, hogy nem tudatosította, hogy immár egy eszközzé vált a pártvezetés kezében. *„Én magam nem tudom, hogyan csöppentem bele, ki hívott meg és kinek köszönhetem a meghívást.”* – jegyezte fel.¹⁵⁰³ Ugyanekkor még mindig a Babeș–Bolyai Egyetemre való

¹⁴⁹⁹ Több az OSZK-ban mikrofilmezett és jelenleg elérhető újságon szerepel Jordáky bejegyzése, mint tulajdonos. Valamint az OSZK Kézirattárában található Fond 254 (Jordáky-hagyaték) tetemes részét az erdélyi szocialista sajtó bibliográfiája, valamint az ebből létrehozott repertórium cédulái teszik ki.

¹⁵⁰⁰ EME, Jordáky-hagyaték, I/2, 1973. 04-05 hónapok naplóbejegyzései.

¹⁵⁰¹ Uo. 1972. 11. 8–9-i naplóbejegyzések.

¹⁵⁰² Uo. 1972. 12. 2-i naplóbejegyzés.

¹⁵⁰³ EME, Jordáky-hagyaték, I/2, 1973. 01. 27-i naplóbejegyzés.

visszatérés szerepelt a céljai között. 1973. február 10-én Paul Niculescu-Mizil miniszterelnök-helyettesnek írt levelében kérte visszahelyezését az egyetemre.¹⁵⁰⁴

Ezen év tavaszán szinte minden héten megfordult Kolozsvár és Bukarest között. Hol a kéziratban levő Szabó Árpád kötetről tartott előadást, másik alkalommal a készülő történettudományi kötetének szerkesztését végezték el, vagy pedig véglegesítette az irodalmi kötet kéziratát. Egyik bukaresti útja alkalmával még a magyar követség fogadásán is részt vett. „*Először negyedszázad óta...*” – jegyezte fel elégedettséggel.¹⁵⁰⁵

Ugyancsak bukaresti tartózkodásai alatt többször találkozott Fazekas Jánossal is. Fazekas ugyanis miniszterelnök helyettes pozíciója mellett az erdélyi magyar kisebbség „nevelője” pozíciót is magának szerette volna vindikálni. Ehhez pedig történeti kérdésekkel (Jordáky naplója szerint 1848-ra és Agyagfalvára vonatkozóan kért anyagokat, tanácsokat tőle), az erdélyi magyar múlt kontinuitásával kívánt foglalkozni.¹⁵⁰⁶ Fazekassal a következő évben is többször találkozott. „*Fazekas Jánosra gondolok vissza s szerepén gondolkodom el. Jóindulatú és becsületes kommunista és magyar. [jellemezte – A.R.] De nem államférfiú méretű s nem is válik azzá. Tudja, hogy a nemzetiségi kérdés körül még sok baj van. A megoldást azonban valahol régi eszközökkel és elméletekkel keresi. Hallgat Gáll Ernőre, Mikó Imrére, Benkő Samura, Demény Lajosra s ki tudja még kikre. Ezek azonban a Magyar Pártot, a Magyar Kisebbség és a Hitel tanulmányait s legfeljebb Jászi Oszkár rég elavult szemléletét tudják rendelkezésére bocsátani. Pedig még elméletileg is új megoldások, új módszerek megtalálására van szükség. [...] Fellendülőben a nacionalizmus, de ez sem a réginek a felújítása, hanem új elemekre épül... A nemzetiségi szociológia nem maradhat a múlt vizsgálatánál, a jelent felmérve kell a jövőre olyan tervekkel és megoldásokkal jönnie, amely megfelel a mai realitásoknak...*”¹⁵⁰⁷ Naplóbejegyzésének fentebbi soraiból a két világháború közötti korszak hagyományainak az elutasítása és a „szocializmus eljelentéktelenedésétől” való félelme tükröződött. Az erdélyi magyar kisebbség nemzetiségi jogairól most sem mondott le, ám azt kizárólag marxista alapon kívánta megoldani.

Ebbe a folyamatba illeszthető, hogy a már korábban megjelent Kántor Lajos – Láng Gusztáv *Romániai magyar irodalom 1945–1970* kötetről dogmatikus, marxista kritikát közölt. Recenziójában először saját irodalomtörténeti nézeteit fogalmazta meg. Vagyis szerinte az irodalomtörténet nem lehet egyszerű, irodalmi művekről alkotott ítéletek sorozata. Kritikájában

¹⁵⁰⁴ EME, Jordáky-hagyaték, IX., Jordáky Lajos levele Paul Niculescu-Mizilhez, 1973. február 10.

¹⁵⁰⁵ EME, Jordáky-hagyaték, I/2, 1973. 02-04 hónapok bejegyzései.

¹⁵⁰⁶ Uo. 1973. 04. 12-i naplóbejegyzés.

¹⁵⁰⁷ Uo. 1974. 01. 27-i naplóbejegyzés.

ezért éppen a világnézeti, ideológiai állásfoglalás hiányát kérte számon a szerzőkön (naplóiban egyéként rendre „esztétizáló” szavakkal minősítette mind Kántort, mind Lángot). Saját szemlélete viszont 1945 óta változatlan volt, ugyanis úgy gondolta, hogy az irodalomnak elsősorban társadalomformáló szerepe van (ennek kifejezője pedig a szocialista irodalom és elsősorban a szocialista realizmus) és csak másodsorban kell esztétikai értéket, a „szépet” képviselnie.¹⁵⁰⁸ Jordáky szerint a szerzők az esztétikai értékelés szempontjai szerint „diszkreditálják a szocialista irodalomszemlélet igazát és jogosságát”.¹⁵⁰⁹ A továbbiakban kijelentette, hogy nem ért egyet a kötet irodalomszemléletével, mivel az a „nemzeti egységet és a nemzedéki problémát döntő fontosságúnak tartja az irodalom mozgásában és fejlődésében, az osztályszempontokat azonban vagy elhallgatja, vagy tagadja.”¹⁵¹⁰ Látszik tehát, hogy Jordáky a hetvenes évek elejére bebecsontosodott a marxista kategóriákba, hogy képtelen volt az azzal ellentétes trendeket elfogadni. Érdekes, hogy a kötet „romániaiságával” szemben nem fogalmazott meg kritikát, valószínűleg azért, mert a kötet szemlélete azonos volt a Jordákyéval.¹⁵¹¹ Kritikájának fő gondolata az volt, hogy a hatvanas években tapasztalt „erdélyi eszmetörténeti kontinuitással összhangban” a szerzők már a második világháború közötti korszakból is megpróbálták eltüntetni a munkásirodalmat. Vitatta a szerzők azon állítását is, hogy az Erdélyi Helikon az egység folyóirata lett volna.¹⁵¹² Nem értett egyet a szerzők azon kijelentéseivel sem, hogy az 1945 utáni első nemzedék a „sematizmus” csapdájába esett volna és csak a szerzők – az első Forrás nemzedék – tudott volna leszámolni ezzel a szemlélettel. Bírálata megírását személyes sértődöttsége is befolyásolhatta. Jordákyt ugyanis csak a színkritika területén említették és ott is csak úgy, hogy a hatvanas évek új nemzedéke a korábbi évek tollforgatóival ellentétben „beleérzőbb, illetve elméletibb közelítési módjával” jelentkezett és hozott újat a színházkritika területén.¹⁵¹³

1973 nyarától egészségügyi problémái ismét sokasodtak. Az egy évvel korábbi stroke következtében állandó magas vérnyomással, rosszulléttel küszködött, sőt egyik szemében

¹⁵⁰⁸ Jordáky Lajos: *Szocializmus és irodalom*. A Kolozsvári Bolyai Tudományegyetem Társadalomtudományi és Társadalompolitikai Intézetének kiadása, 1946.

¹⁵⁰⁹ Jordáky Lajos: A marxista irodalomtörténet igényével. Kritikai jegyzetek Kántor Lajos – Láng Gusztáv Romániai magyar irodalom 1945–1970 című munkájáról. In: *Kritika*. 1972/8 szám. 22.

¹⁵¹⁰ Uo.

¹⁵¹¹ „... a romániai magyar irodalom Románia 1919 utáni területén kialakult magyar nyelvű irodalom. Társadalmi meghatározója a romániai társadalmi valóság, valamint a romániai magyarság kisebbségi, illetve 1944 utáni nemzetiségi helyzete. Mindkét vonás megkülönböztető a magyarországi irodalomhoz viszonyítva, amelyhez azonban a nyelv és a kulturális hagyományok távan értelmezett közössége fűzi.” Kántor Lajos – Láng Gusztáv (szerk.): *Romániai magyar irodalom 1944–1970*. Második, javított kiadás. Bukarest, Kriterion Könyvkiadó, 1973, 7.

¹⁵¹² Uo. 23.

¹⁵¹³ Uo. 62.

vérrög keletkezett, ezért ideiglenesen látását is elvesztette. „Képtelen vagyok az orvosi tanácsot követni, hogy legfeljebb egy-két órát olvassak és írjak.” – jegyezte fel.¹⁵¹⁴

1974 folyamán szabadegyetemi előadásai, rádiós szereplései, sőt még televíziós beszélgetési is egyre szaporodtak. Novemberben megjelent a *Szocializmus és történettudomány* válogatott írásait tartalmazó kötete, kolozsvári bemutatóján Balogh Edgár méltatta.¹⁵¹⁵ A kötetrel erdélyi turnéra indult, november 15-én Csíkszeredában, majd pár nappal később Sepsiszentgyörgyön töltött el pár napot testvére gyerekeinél.

Kolozsvárra visszatérve 1974. november 29-én hirtelen hunyt el.¹⁵¹⁶ Halála mindenkit meglepett, hiszen csak 61 éves volt. Az erdélyi katolikus püspök Márton Áron részvétet nyilvánító levelétől kezdve, Keith Hitchins levelén át Jordáky munkásmozgalmi ismerősei, köztük Marosán György is részvétet nyilvánított. Ugyanakkor az *Előrében*, az *Élet és Irodalomban*, a *Korunkban*, a *Magyar Nemzetben*, a *Művelődésben*, a *Népszabadságban*, a *Népszavában* adtak hírt haláláról „munkásmozgalmi, internacionalista harcos” elkötelezettségét méltatva.¹⁵¹⁷

Temetésére 1974. december 6-án került sor, nagy pompa közepette. A bukaresti magyar nagykövetség több munkatársa, sőt még Orbán László magyarországi kulturális miniszter is koszorút helyezett el az Egyetemiek Házában felravatalozott Jordáky elé. „Csak ritka alkalmakkor, kivételesen neves személyiségek elhunytakor szokták megcselekedni” – állapította meg a jelentés.¹⁵¹⁸ Temetésén az egyetem rektora, Ștefan Pascu román nyelven és Balogh Edgár magyarul beszélt. Balogh méltatta Jordáky érdemeit és az 1944–45-ös fordulatban játszott szerepét. Balogh beszéde tüntetés volt az erősödő román államnacionalizmussal szemben is, mivel hangsúlyozta, hogy a „demokratikus Románia” megteremtését elsősorban a magyar kommunistáknak, köztük elsősorban Jordákynak köszönhetjük.¹⁵¹⁹ A ravatalnál nem képviseltette magát az RKP városi, megyei szervezete, ezt viszont a kolozsvári társadalom nagyszámú jelentléte felülírta. Miután Jordáky éveken keresztül népszerű volt a gyári munkásság között, és az utóbbi években ismét

¹⁵¹⁴ EME, Jordáky-hagyaték, I/2, 1973. 12. 2-i naplóbejegyzés.

¹⁵¹⁵ Uo. 1974. 11. 12-i naplóbejegyzés.

¹⁵¹⁶ Naplója pár nappal korábban abbamaradt. Ebből a szempontból Jordáky magánnaplója mintapéldánya a Lejeune által megfogalmazott vég, mint elváráshorizont – vagyis a naplót vég nélküli írásként – megelő szerző. Lásd: Lejeune, Philippe: Hogyan végződnék a naplók? In: Uó: *Önéletírás, élettörténet, napló*. I.m. 210–221.

¹⁵¹⁷ Lászlóffy Aladár: Búcsú Jordáky Lajostól. *Előre*. 1974. december 8, vasárnapi melléklet; Agárdi Péter: Jordáky Lajos halálára. *Élet és irodalom*. 1974. december 7, 4; Salamon László: Jordáky Lajos halálára. *Korunk*. 1974/december, 1250–1251; Elhunyt Jordáky Lajos. *Magyar Nemzet*. 1974. december 3, 5; Demény Lajos: Jordáky Lajos. *Művelődés*. 1974. 12. szám, 16; E. Fehér Pál: Meghalt Jordáky Lajos. *Népszabadság*. 1974. december 3, 7; Elhunyt Jordáky Lajos. *Népszava*. 1974. december 3, 5.

¹⁵¹⁸ Jordáky Lajos professzor temetése. MNL OL, Küm-Tük, XIX-J-1-j-Románia-75-005976-1974, 1.

¹⁵¹⁹ Uo. 2.

munkásművelődési esteket szervezett a külvárosok számára, rengeteg munkás jelent meg. A temetésen több százan vettek részt, értelmiségiek és munkások hosszú sora kísérte Jordáky koporsóját a házsongárdi temetőbe.¹⁵²⁰

¹⁵²⁰ Uo. 3.

11. Jordáky, „a tudós”

Jordáky Lajos életműbibliográfiája 680 tételt tartalmaz.¹⁵²¹ Első, 1934-ben jegyzett írásától utolsó posztumusz, 1986-os tételéig rengeteg tanulmányt, újságcikket, könyvrészletet, könyvet, forrásközlést, színikritikát és recenziót publikált. Némiképp ironikus, hogy a házsongárdi temetőben levő sírján neve alatt az „egyetemi tanár” és az „író” foglalkozások szerepelnek. Holott Jordáky szépíró egyáltalán nem volt – még színházi irodalmi titkári periódusa alatt volt egy kezdeményezése, amikor írt egy proletkult-ízű drámát – egyetemi tanár is csupán pár éveig, 1945–47. és 1955–57. között volt csak. Mindebből talán saját önképére lehet következtetni, valamint arra, hogy egyéb munkahelyein nem igazán érezte jól magát.

Habár öndefiníciója szerint Jordáky „egyetemi tanár” volt, tudományos pályatársai valójában sosem fogadták maguk közé. Pályafutása során a műveltségét autodidakta módon szerezte meg, azonban a számos tudományterület – amellyel kacérkodott: közgazdaságtan, szociológia, történettudomány, színi- és irodalomkritika – közül egyik megkerülhetetlen művelője sem volt, nem alkotott maradandót egyik tudományterületen sem.

Ebből következik, hogy életműve tudományfilozófiai próbálkozásoktól¹⁵²² a harmincas évek gyárszociogárfiás próbálkozásain keresztül történeti szakmunkákig¹⁵²³, valamint esszéisztikus portrékig tágítható.¹⁵²⁴

Első írásai szocialista borsúrák voltak, amelyek a korszak marxista alapfogalmaival operáltak, azonban ennél többet nem nyújtottak. Tudományosan értékelhető első eredményei a Korunkban megjelent – már a dolgozatban bemutatott – gyári szociográfiák voltak. Némiképp ezekkel mutat hasonlóságot a Spanyolországról írt kötete is. Az 1939-ben, a Munkás Athenaeum kiadásában megjelent körülbelül 230 oldalas kötet egy hosszúra nyújtott szocialista brosúra, amelyben keveredik a politikai program¹⁵²⁵ a spanyolországi objektív tényezők (a spanyol társadalom szerkezete, etnikai-, gazdasági viszonyainak bemutatása), a spanyol politikai élet szereplőinek elemzése – ahol természetesen a köztársaságiak és a szocialisták a „jó

¹⁵²¹ <https://jordakylajos.adatbank.transindex.ro/index.php?action=ev&evszam=1980> (letöltve: 2021. 06. 21).

¹⁵²² Jordáky Lajos: Történettudomány, szociológia, nemzetközi élet. In: *Uó: Szocializmus és történettudomány*. I.m. 33–48.

¹⁵²³ Itt a Román Nemzeti Párttól, valamint az erdélyi némafilmgyártás történetéről írt munkáit lehet megemlíteni.

¹⁵²⁴ Itt a kolozsvári Nemzeti Színház két ikonikus alakjáról, Janovics Jenőről és Poór Liliről írt munkája érdemel említést. De hasonlóan kommunista harcostársai (Józsa Béla, Kovács Katona Jenő, Szabó Árpád) írásaiból készített válogatásait is egy-egy rövid biográfiával vezette be.

¹⁵²⁵ „Ez a könyv nem adja Spanyolország részletes történetét. A háború minden fázisát sem ismerteti teljes részletességében. De összefoglaló és útmutató akar lenni a szabadságukat, nemzeti függetlenségüket és szociális vívmányaikat féltő dolgozó rétegek számára.” In: Jordáky Lajos: *Spanyolország*. Munkás Athenaeum, Kolozsvár, 1939, 7.

oldal” – valamint magának a polgárháborúnak a bemutatása alkotta. A kötet erénye, hogy egyszerű kompiláció mellett hatalmas forrásanyagot dolgozott fel: különböző külföldi újságok tudósítása, rengeteg táblázat a spanyol gazdasági viszonyokról, árak alakulása, adatok a munkanélküliségről, a hadsereg egységei, lőszer tonnák stb.

De ehhez hasonló több füzet is: még 1942-ben megírt egy körülbelül 100 oldalas tanulmányt az 1848-as forradalom „márciusi ifjairól”. A magyarországi cenzúra következtében csak 1945-ben, a megváltozott államhatalmi fordulatot követően jelenhetett meg. Ez is inkább politikai manifesztumnak tekinthető: Jordáky szimpatizált a 48-as, radikális diákokkal és követeléseiket saját korosztálya és az 1940-es évek kontextusába helyezte. „A márciusi ifjúság eszméit magáévá tette az alakuló szocialista munkásmozgalom” – írta.¹⁵²⁶ A politikai brosúrában bőven idézett a 19. század elejének irodalmából: több tucat 1848-as újság és folyóirat évfolyamait nézte át, hogy onnan kigyűjtse Petőfi, Arany, Tompa, Vasvári Pál, Vachott Sándor és Kerényi Frigyes verseit és politikai tárgyú írásait. „Vasvári minden írása ékes szónoklatként hat. Dagályos stílus, sok jelzővel diszített nyelv, költői kifejezések és ömlengések tömege széppé és élvezetessé teszik írásait” – jellemezte az egyik hősét.¹⁵²⁷ Munkája azonban nemcsak ezen fiatalok írásai szemlézése volt: megpróbálta a kor kontextusában is elhelyezni jelentkezésüket, ezért a kötet első fejezetei a 19. század elejének Magyarországot, a Habsburg Monarchiát, a Metternich-rendszert mutatták be. „Ez a könyv bár az előzményekkel is foglalkozik, mégis csak néhány éve történelmét tárgyalja – írta a bevezetőben. Abból is a legkövetkezetesebb és legradikálisabb rétegnek, az ifjúságnak a szerepét igyekszik megvilágítani.”¹⁵²⁸ „A nagy magyar romantikusok még uralkodnak az irodalmi életben, amikor fellépnek azok a fiatal költők és írók, akiknek döntő szerep jut a következő évtizedben a magyar irodalmi és politikai életben – folytatta. A *Fiatal Magyarország* [kiemelés az eredetiben – A.R.] írói mindent elsöprő erővel törnek be a magyar szellemi életbe s alig néhány év alatt ők válnak irodalmi életünk irányítóivá.”¹⁵²⁹

Ugyancsak a szocialista brosúrái között említendő még a francia forradalomról¹⁵³⁰, a 18. századi román parasztlázadás vezetőiről, Horearól, Cloșcáról és Crișanról¹⁵³¹, valamint a 16. századi Magyarország két politikai szereplőjéről írt munkái is.¹⁵³² Ezek közös jellemzője az

¹⁵²⁶ Jordáky Lajos: *A márciusi ifjúság*. Józsa Béla Athenaeum, Kolozsvár, 1945, 154.

¹⁵²⁷ Uo. 107.

¹⁵²⁸ Uo. 9.

¹⁵²⁹ Uo. 33.

¹⁵³⁰ Jordáky Lajos: *A nagy francia forradalom*. Munkás Athenaeum, Kolozsvár, 1939.

¹⁵³¹ Jordáky Lajos: *Horea, Cloșca és Crișan*. Józsa Béla Athenaeum, Kolozsvár, 1944.

¹⁵³² Jordáky Lajos: *Werböczy és Martinuzzi*. Méhkas Diákszövetkezet–Móricz Zsigmond Kollégium, Kolozsvár, 1945.

anakronizmus: egyrészt a szocialista mozgalom elődeinek tünteti fel ezeket, másrészt kiemeli az akkori történeti kontextusból és „haladó hagyományokat” társít ezekhez a szereplőkhöz és a nevükkel fémjelzett mozgalmakhoz.

Az 1940-es évek második felében a Bolyai Tudományegyetemen általa vezetett Társadalomtudományi és Társadalompolitikai Intézetében is termékeny alkotó volt. Nemcsak a két lapszámot megért folyóiratot¹⁵³³ szerkesztette, hanem eközben a havonta megjelenő *Szakszervezet* című folyóiratot is. Ugyancsak a Bolyai Egyetem égisze alatt jelentette meg az irodalompolitikai füzetét is, amelyben felvázolta a társadalmilag aktív, a „beavatkozó”, szocialista irodalom elméletét.¹⁵³⁴ A kötet tanulmányai Jordáky sztálinista korszaka alatt születtek, ebből a szempontból marxista dogmatizmusa nem számít újdonságnak. „A szocializmus és irodalom céljai ugyanazok – írta. A szocializmus megteremti a nagy irodalmi alkotások megszületésének az előfeltételét: a szabadságot és biztosítja az irodalmi alkotásoknak a széles néptömegekhez való eljutását: az emberek jólétén keresztül. Az irodalom viszont a valóság felmérése és annak művészi megjelenítése által szolgálja és elősegíti a szocializmus megvalósítását. A szocialistáknak és íróknak éppen ezért egymásra kell találniuk.”¹⁵³⁵

Egy másik bekezdésben pedig a szépírók politikai cselekvését követelte. „Az írók kötelessége a politikai küzdelemben való részvétel. Történelmünk a tanúja, hogy íróink mindig kivették részüket a politikai küzdelmekből. Dózsa mellett prédikátorok, a kuruc táborban ismeretlen dalköltők. Martinovicsék társaságában Bacsányi és Kazinczy, majd Kölcsey, Vörösmarty és Bajza, a fiatal Magyarország és a márciusi ifjúság Petőfivel, vajda, majd az Ady-nemzedék, utóbb József Attila, egész irodalomtörténetünk akár *alfejezete lehetne a társadalmi eszmék és harcok történetének Magyarországon* [saját kiemelés – A.R.]”¹⁵³⁶

A már említett kommunista elvtársairól készült válogatás-kötetek, valamint az esszéisztikus prózái mellett Jordáky életművét a halála előtti egy-két évben megjelent saját tanulmányainak, programírásainak válogatásos kötetei egészítik ki. Ezekből egy történeti és munkásmozgalmi témájú¹⁵³⁷, míg kettő, egy bukaresti¹⁵³⁸ és egy budapesti¹⁵³⁹ kiadású – jelentős átfedéseket tartalmazó kötet – inkább irodalmi és munkásmozgalmi tematikájú. A közös pont mindháromban a szocialista program-tanulmányok, és elmélkedések jelenléte.

¹⁵³³ Társadalomtudomány és Politika, valamint a Társadalomtudomány.

¹⁵³⁴ Jordáky Lajos: *Szocializmus és irodalom*. A Kolozsvári Bolyai Tudományegyetem Társadalomtudományi és Társadalompolitikai Intézetének kiadása, 1946.

¹⁵³⁵ Uo. 8.

¹⁵³⁶ Uo. 37.

¹⁵³⁷ Jordáky Lajos: *Szocializmus és történettudomány*. I.m.

¹⁵³⁸ Jordáky Lajos: *Irodalom és világnézet*. I.m.

¹⁵³⁹ Jordáky Lajos: *A szocialista irodalom útján*. I.m.

Életművében két konkrét történeti munka található, amelyek a kor marxista történettudománya szempontja felől közelítik meg a tárgyalt kérdéskört: a 19. század végi román nemzeti törekvések politikai megjelenítését, valamint az erdélyi némafilmgyártás történetének első két évtizedét.¹⁵⁴⁰

„A történelmi materialista felfogású történettudomány a valóság megismerésére törekszik. A valóság teljes vagy legalábbis megközelítőleg teljes feltárása és tudatosítása a cél, ennek azonban egyik feltétele a szubjektív érzelmi szempontok kikapcsolása és a történeti tényekhez való szigorú ragaszkodás”. Így foglalta össze történetészi ars poetikáját a Román Nemzeti Párt megalakulásáról írott munkájában.¹⁵⁴¹ A kötetben olyan marxista toposzokat sorolt fel, mint hogy a magyarországi románok nemzeti ébredése a kezdetben az értelmiség ügye volt, és a „nép és az értelmiség cska 1848-ban talál egymásra.”¹⁵⁴² A román értelmiségiek által megfogalmazott, a nemzeti ébredés előfutárának tekintett a Habsburg uralkodónak küldött *Supplex Libellus Valachorum*ot is „haladóvá” konstruálja. Ugyanis Jordáky szerint olyan követeléseket tartalmazott, amelyek a 18. század végi „az erdélyi társadalom adott fejlettségi fokán a feudalizmus kereteiben haladónak tekinthető.”¹⁵⁴³ Miskolczy Ambrus 1976-os recenziójában a fentebbi Jordáky-kötetről úgy vélekedett, hogy a szerző jó módszert választott: a román nemzeti mozgalom vezető egyéniségei munkáinak (levelek, cikkek, könyvek, beszédei) idézése és elemzése. Szerinte Jordáky elérte a célját, vagyis azt, hogy bemutassa, hogy a román nemzeti mozgalom az akkori keretek között demokratikusnak volt tekinthető.¹⁵⁴⁴

Némileg bővebben fejtette ki a marxista történetszemléletét a már idézett történetfilozófiai írásában. Szerinte „a történész szerepe a társadalom vizsgálatának bonyolultsága következtében nehéz [...]. Világszemlélet nélkül azonban csak egymásra halmozódott adatanyag kerülhet a történeti műbe s abban sem a kutató, sem az olvasó nem tud eligazodni. A világszemlélet alapját a történetfilozófia és az ismeretelmélet adta meg s én ezt ma szociológiai szemléletnek nevezném. Pontosan ez az a kérdés, amely elválasztja a régi történettudományi iskolákat a történelmi materializmust valló és azt részben elfogadó történészekről.

¹⁵⁴⁰ „A tanulmány célja az erdélyi némafilmgyártás történetére vonatkozó minden fellelhető anyagot összegyűjteni, és rendszerbe foglalva világosságot deríteni arra, mi volt a titka, hogy Erdélyben 1913 és 1920 között az elmaradott technikai és gazdasági-társadalmi viszonyokhoz képest figyelemre méltó filmgyártás alakulhatott ki.” Jordáky Lajos: *Az erdélyi némafilmgyártás*. I.m. 5.

¹⁵⁴¹ Jordáky Lajos: *A Román Nemzeti párt megalakulása*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1974, 7.

¹⁵⁴² Uo. 9.

¹⁵⁴³ Uo.

¹⁵⁴⁴ Miskolczy Ambrus: Jordáky Lajos: *A Román Nemzeti Párt megalakulása*. In: *Századok*. 1976/4, 724–726.

A legtöbb történész tény-történész, vagyis megelégszik az események száraz leírásával, anélkül, hogy interpretálná azokat – folytatta fejtegetését Jordáky. A világszemlélet nélküli tény-történész lényegében hamis tudat kialakításához járul hozzá, mert magukat a tényeket önkényesen válogatja és csoportosítja, rendszerint valamilyen társadalmi réteg és érdekcsoport álláspontjának igazolására. A történész azonban nem publicista, vagyis nem a mindennapok éppen aktuális érdeke szerint vizsgálja sem a múlt, sem a jelen történéseit. Feladata a tények vizsgálata, az objektív megismerésre törekvés, az elvi tisztánlátás, a problémákkal való szembenézés s mindezekhez módszertani eszközök keresése. A történettudomány így végső fokon a tények (események, felfedezések, alkotások stb.), az ideológia (történetfilozófiai ismertelmélet) és az interpretálás (szociológiai szemlélet) szintézise; a történelem kontinuitásának és soha meg nem szűnő folyamatának vizsgálata és ugyanakkor a történelem értelmének a keresése és felfedezése. Rendkívüli, bonyolult feladat ez, s határozott világnézeti állásfoglalás nélkül – megoldhatatlan.”¹⁵⁴⁵

Látható, hogy habár Jordáky lefektette a tudományos alapjait történeti szemléletének, a „világnézet” – amelyet ő szociológiaiának nevezett: „A kortárs történész el sem képzelhető szociológiai szemlélet nélkül”¹⁵⁴⁶ – beemelésével mégis a történettudomány peremére szorult. Ebből a szempontból inkább mutat hasonlóságot a kelet-európai különböző párttörténészekkel, akik az ideológiai kötöttségeik mentén vizsgálták a múltat, mint a 20. századnál korábbi korszakokat kutató történészekkel, akik kezét nem kötötte meg annyira a marxizmus szemlélete.

A továbbiakban ezt tételesen ki is jelentette: „[...] a történelmi fejlődés törvényszerűségében, de ha alkotó módon kívánja vizsgálni a történelmet, akkor nem a törvényszerűségekből indul ki, hanem a tényekből.”¹⁵⁴⁷ Ennek ellenére Jordáky szemléletét éppen a fordítottja jellemezte, vagyis ő a világszemléleti alapot – a „törvényszerűséget” – helyezte a központba. „Történész körökben megvan a hajlandóság a marxizmus történettudományi eredményeinek figyelembe nem vételére, sőt azok lebecsülésére” – írta.¹⁵⁴⁸

Egyed Ákos recenziójában kitért arra, hogy Jordákyt eddig nem tartották számon történészként, ám ezzel a munkával bizonyította szakértelmét. „... egy pillanatig sem vonjuk kétségbe például a Saint Simonról, Táncsics Mihályról és Kogálniceanuról írt cikkeinek

¹⁵⁴⁵ Jordáky Lajos: Történettudomány, szociológia, nemzetközi élet. In: *Uő: Szocializmus és történettudomány*. I.m. 35–36.

¹⁵⁴⁶ Uo. 43.

¹⁵⁴⁷ Uo. 40.

¹⁵⁴⁸ Uo. 41.

tudományos hasznát. Igazi területe azonban a két világháború közti legújabb kor és a második világháború óta eltelt idő; ezeken a »területeken« mozog a legbiztosabban” – írta Egyed.¹⁵⁴⁹

Mindeddig inkább történeti és társadalomtudományos próbálkozásait ismertettem, nem említve színi- és irodalomkritikai írásait. Életművéből ezek teszik ki a kisebbik részt. A már említett gyűjteményes köteteiben található irodalmi témájú kisebb írások, sőt nagyobb tanulmányok is. Ám az *Utunkba* és az *Igaz Szóba* rendszeresen jelentkezett színházi előadásokról írt kritikákkal is, viszont a hetvenes évek elején az erdélyi magyar irodalmi kánont megalapozó Kántor–Láng-kötet csak említette Jordákyt, nem szentelt bővebb elemzést az által írt irodalom- és színi kritikáknak.¹⁵⁵⁰ Sőt, az irodalmi kánon szerint Jordáky fölött is eljárt az idő: egyrészt visszautasította a két világháború közötti korszak polgári irodalmával való folytonosságot, másrészt Jordáky az alkotói munkát még mindig szocialista megközelítésből elemezte: szerinte annak társadalmi munkának kell lenni, és nem a művészet a művészetért (*l’art pour l’art*) kell létezzen. A kötet megfogalmazása szerint „a romániai magyar irodalomkritika nehezen nővi ki a gyermekbetegségeit, mindenekelőtt a szociologizálást, az elemzést nélkülöző deskriptivizmust, illetve az újabb divatjelenségeket, a modern irányzatok (strukturális, stíluskritika) külsőleges követését, mímelését”.¹⁵⁵¹ Az fentebbi sorok Jordáky irodalom- és színi kritikáira is igazak. Korai szemlélete szerint – amelyhez élete végéig hűséges volt: „...elutasítjuk az öncélú »művészet a művészetért« irányzatot és nem valljuk azt a nézetet, hogy az író önmagának, zseni barátainak, vagy egy szellemi élcsapatnak ír csupán. [...] Vannak írók, akik az érzéket, az egyénit, a misztikust keresik és teljesen elhanyagolják az élet valóságait, a társadalmat, a tömegeket, az embert. [...] Az író a szocialista ideál szerint igazságkereső és valóságfeltáró alkotó művész. Az egész emberiséget hordja magában s természetes ennek folytán, hogy műve is az emberiséget szolgálja. Nem kis csoportokhoz, hanem minden emberhez szól, s mint az emberiség harcosa, ha kell politizál, ha szükségét látja, részt vesz a pártmozgalomban; a társadalomban együttműködésre törekszik a munkással, a földművessel és a technikussal, ugyanakkor azonban tudatában van annak, hogy nemcsak a pártért és nemcsak kicsinyes politikai célokért küzd, hanem minden dolgozóért, népéért és népekért, egyszóval az egész emberiségért.”¹⁵⁵²

Hagyatéka ugyanakkor őriz számtalan kéziratban maradt tanulmányt, kötetet is, amelyek a legszínvonalaltalanabbaknak tekinthetők: vagyis a legdogmatikusabb szemlélet jellezi

¹⁵⁴⁹ Egyed Ákos: Jordáky Lajos tanulmánykötetéről. In: *Korunk*. 1975/1–2. szám, 130.

¹⁵⁵⁰ Kántor Lajos–Láng Gusztáv (szerk.): *Romániai magyar irodalom*. I.m. 62.

¹⁵⁵¹ Uo. 42.

¹⁵⁵² Jordáky Lajos: *Szocializmus és irodalom*. I.m. 59.

őket. Például *Az amerikai imperializmus útja* című, 1949-ben befejezett majd 350 oldalas munka¹⁵⁵³, amely az akkori hidegháborús viszonyokért csakis az USA-t teszi felelőssé. Egy 1950-ből fennmaradt egyetemi jegyzet, amely a korszakra legjellemzőbb címével rendelkezik: *Erdély társadalomtörténete a legrégebbi időktől a modern kapitalizmus bukásáig. I. köt. A vadság, barbárság és rabszolgaság kora. Egyetemi jegyzet.*¹⁵⁵⁴

Az ötvenes évek közepén a börtönből frissen szabadulva tetterővel vetette bele magát újabb kéziratok megírásába, amelyek már akkor sem érték el a kiadók támasztotta elvárásokat: például 1956-os az *Erdély kereskedelmének és iparosodásának a története a feudalizmus korában*¹⁵⁵⁵ című 370 oldalas kompilációja is. Már a címből is látható, hogy olyan anakronisztikus fogalmakat, mint iparosodás helyezett vissza olyan korokba, mint a feudalizmus. De ugyancsak ezt a témát folytatta 1958-ban is: ekkor készült el az *Erdély iparosodása és kapcsolata a román fejedelemségekkel XIV–XVIII. században*¹⁵⁵⁶ című 400 oldalas gépelt kéziratával. Egyik utolsó kézirata pedig egy erdélyi színháztörténeti monográfia lett volna, amelyet 1974-ben állított össze a budapesti Gondolat kiadó számára az *Erdélyi színháztörténet – magyar színháztörténet. Erdélyi színháztörténeti összefoglaló*¹⁵⁵⁷ címmel, amely végül nem jelent meg, mivel időközben meghalt, és a módosításokat nem végezte el rajta.

¹⁵⁵³ EME, Jordáky-hagyaték, III/1/32.

¹⁵⁵⁴ Uo. 33.

¹⁵⁵⁵ Uo. 37.

¹⁵⁵⁶ Uo. 42.

¹⁵⁵⁷ Uo. 73.

Összegzés

Jelen munka Jordáky Lajos életpályájának első áttekintése. Bubi, mint a kolozsvári társadalom „úri fiúja” annak ellenére, hogy sosem volt igazán – politikailag – felelős pozícióban, mégis az erdélyi magyar társadalom számára fontos (szinte) minden eseményél ott volt. A róla szóló munkák, szócikkek rámutattak kettős kötődésére, amely jelen dolgozathoz is kirajzolódott: életét az osztály- és a nemzeti elnyomás felszámolásának szentelte. Abban a 20. században született, ahol egyszerre tapasztalhatta meg az erdélyi magyar társadalom gazdasági, politikai kiszolgáltatottságát és nemzetiségi marginalizáltságát is. Ezen problémákramegoldásként pedig nem a polgári érdekérvényesítést (parlamentarizmus), vagy a különböző jobboldali ideológiákat (korporatív rendszer, felülről szervezett társadalom), hanem a szocializmust látta megfelelőnek. Jordáky eszmei ébredésétől egészen 1974-es haláláig abban a hitben élt, hogy ezt a kettős feladatot *csakis egyedül* [saját kiemelés – A.R.] a szocializmus lesz képes megoldani. Életpályája ezért az erdélyi magyarság egyik adaptációs stratégiája példajaként is keretezhető: a megváltozott impérium alatt, román többségű államban milyen módszerrel lehet erdélyi magyar érdekérvényesítést végrehajtani. Jordáky válasza erre a problémára a lehető legegyszerűbb, egy szó volt: szocializmus.

Kolozsvári munkáscsaládba szocializálódott fiatalként elsősorban beleszületett a polgárosodó szociáldemokrata kultúrába. A szülői ház atmoszférája – a fellelhető századfordulós folyóiratok, apja kapcsolati hálója – jelentős előnyhöz is juttatták: már fiatalon azonosult a szocializmussal, majd a későbbiekben a marxizmus-leninizmus megismerésével (nem tudjuk, hogy a kolozsvári baloldali értelmiségek körében referenciapontnak számító Antal Márk körön részt vett-e, viszont a szociáldemokrata Kautsky Körön mindenképpen), majd a baloldali mozgalmi eszmetársakkal és barátokkal (Balogh Edgár, Demeter János) illetve a polgári kisebbségi generációs csoportjával való találkozás (Vásárhelyi Találkozó szervezése) után jutott el a népfrentpolitika gondolatához. Jordáky esetében azonban a harmincas évek közepétől a népfrent csak a kisebbségi csoportok eszmei összefogását jelentette, és nem volt hajlandó akárkivel összefogni: jövőképében ezért a proletárdiktatúra (a szovjet minta) a megoldás. Világnézeti alakulása is ezzel a fejlődési ívvel mutat hasonlóságot: míg a harmincas évek elején ausztromarxistának tartotta magát, 1935-től a szocdemek baloldalára helyezkedett, hogy felvegye a küzdelmet a megfogalmazása szerint „opportunistá jobboldali szociáldemokratákkal”. Úgy gondolta, hogy a harmincas évek romániai parlamentáris

demokrácia keretein belül esélytelen lesz a szocializmust megvalósítani, ezért figyelme inkább az azonnali és biztos győzelmet ígérő proletárdiktatúrára, mint eszközre irányult.

Talán ezzel magyarázható, hogy a harmincas években a nemzetiségi kérdés Jordákynál nem jelentkezett olyan hangsúlyosan: sajátos, hogy más baloldali fiatalokhoz képest őt nem a nemzetiségi kérdés, az etnikai törésvonalak felülírása vezette a mozgalmába, hanem családilag találta ott magát. Ezért Jordáky nemzetiesedése is igazából 1940 után történt, hiszen a harmincas években a városban, saját közegében a magyar nyelv számított jelöletlennek, ugyanis a város lakosságának többsége még mindig magyar anyanyelvű volt – és a kolozsvári románok is szinte mind tudtak magyarul. Ezért a hétköznapi nyelvhasználat ekkor még magyar dominanciájú, csak az államigazgatásban jelent meg a román nyelv, mint kommunikációs csatorna. A második bécsi döntést követő négy évben Jordáky a budapesti szociáldemokrata pártközponttal szemben egy erdélyi, regionális szocdem kolozsvári csoportot szeretett volna létrehozni. A „kis magyar világ” alatti négy évet a folyamatos konfliktusok jellemzik: elbocsátották munkahelyéről, rendőrségi beidézések, rendőrhatalósági felügyelet, majd 1944 nyarán internálás követte. Emellett azonban élénken jelen van a magyarországi kulturális életben: a népi írokkal jó kapcsolatot ápolt, amely nemzetiesedéséhez is hozzájárult. Hasonlóan erősítette a magyar nemzethez való tartozását a kolozsvári egyetem is, amelyet 1940–44 között látogatott.

Politikai pályafutásának, társadalmi elismertségének csúcsa az 1944–45-ös bizonytalan időszak volt. Ebben a hatalmi/politikai vákuumhelyzetben a helyi kolozsvári társadalomban különös tekintélyre tett szert: kapcsolati hálójá leképezte a kolozsvári társadalmat, valamint az „államnélküliség” alatt, „Jordákyában” társadalomszervezői fellépése, kompetenciái az első emberek közé emelték. Szakszervezeti karrierje következtében a hatalomhoz jutó kommunisták körében ismerősökre tett szert, de elfogadták a városi polgárság Kolozsváron maradt képviselői és az egyetemi oktatók, egyházvezetők is. Ez a háló arra predesztinálta, hogy ezen csoportokat összefogó, vagy közöttük közvetítő személy legyen: ezt a funkciót meg is próbálta betölteni, amikor pártülésekre, egyetemi gyűlésekre, szakszervezeti és kulturális eseményekre járt – azonban mindenhol a következetes baloldali hangot képviselte.

Ez a pályáiv 1945 nyarán megtört: 1944-es felvétele óta Román Kommunista Párt tagjai közé szembesülnie kellett azzal, hogy az állandó konspiráció és intrikák szerint működő kommunista párt idegen számára. Eszmeileg hiába azonosult a kommunistákkal, azok nagyon hamar félreállították, majd 1946 tavaszán ki is zárták a pártból – magyar nacionalizmus és autonomizmus vádjával. Kérdéses, hogy ez a kizárás a párt működési elve – a demokratikus centralizmus – vagy pedig a bukaresti kommunista párton belüli román nemzetiesítés miatt

következett-e be? A válasz valahol középen van: Jordáky nem azonosult a párt lenini, élcsapat jellegével, hanem azt a szocdem párthoz hasonlóan széles, tömegmozgalomnak szerette volna látni. Azonban a kizárásnál hangsúlyosabb volt Jordáky erdélyi autonomizmusa és a magyar jellegű intézményekért való kijárása: Bukarest és a központi pártvezetés szempontjából hamar kényelmetlenné vált a Kolozsváron népszerű helyi vezető, amely „önállóságával” veszélyeztethette a politikai és társadalmi átalakulást.

Jordáky a pártonkívüli kommunista korszakában a társadalomalakító, az ideológiai átnevelésben bizonyítani akaró szerepkörrel azonosult. Éppen ezért az 1946–52 közötti írásait és nyilvános megnyilvánulásait a vulgármarxizmus, a dogmatikusság jellemezte. Naplójában például a különböző napi események mellett még mindig ott szerepel a kiolthatatlan hit: a Szovjetunió- és a szocializmus-rajongás. Jordáky életpályáján ezt a doktrinerséget valószínűsíthetően ifjúságának szociáldemokrata szocializációjából, a kolozsvári munkáskultúrát országosan általánossá tevő (proletkult), immár hatalmi pozícióba jutott társadalmi csoportért (a munkásság) való rajongás, a tenni akarás teremtette meg. Ekkori tevékenységének legfontosabb állomása: a kolozsvári Állami Magyar Színház és annak irodalmi titkári (lényegében cenzor) pozíciója. Doktriner szemlélete szerint a színházat bolsevizálni szerette volna, a színészeknek kötelező marxizmus-leninizmus szemináriumokat tartott, megpróbálta átnevelni őket, de ugyanakkor – folytatva a már harmincas években kialakult színházszeretetét – rajongott is értük.

Összhangban a kelet-európai sztálinista perekkel a romániai totalitárius elnyomás legnyomasztóbb évében, 1952-ben Jordáky életében is fontos törés következett be: a román állambiztonság letartóztatta.

Az erdélyi magyar kisebbség legfontosabb államszocialista pere (Márton Áron római katolikus püspök és „csoportja”) mellett a második legfontosabb per az erdélyi magyar kommunisták pere volt. Jordáky több kolozsvári értelmiségi társával (Balogh Edgár, Demeter János, Csögör Lajos) ugyanazokért a vádakért kell a román katonai bíróság elé állnia, mint a szemléletük szerint „reakciós” Márton Áron: hazaárulás. Ugyanakkor a peranyagból egy elvű magatartás derült ki: Jordáky a párizsi békeszerződés 1947-es aláírása előtt a saját közössége regionális érdekeit szerette volna képviselni és megjeleníteni – ám az egészet csakis baloldali alapon. Az anyagokat tanulmányozva Jordákyról egy elvű nemzeti kommunista alakja rajzolódott ki.

1955-ben elnöki rendelettel szabadult, majd Kolozsváron szinte azonnal kinevezték a Bolyai Egyetemre tanárnak. Itt érte az 1956-os magyarországi forradalom híre is. A sztálinizmusból való kiábrándulást követően Jordáky nál még mindig a szocializmusba, mint

társadalom-, politika- és gazdaságjobbító eszmébe vetett hit maradt meg. Ezért 1956 őszén lelkes desztalinizációs illúziókba esett: egyrészt szeretné látni a román rendszer liberalizációját, másrészt a soha meg nem tagadott Magyarország kötődéssel újabb letartóztatás felé menetelt – csak ekkor még nem tud róla. A magyarországi forradalom leverését követően egyedülként nem írta alá a forradalom elítélését, ellenforradalomként való megbélyegzését. Ugyanakkor nem csak a budapesti forradalom mellett állt ki teljes mellszélességgel, hanem belekeveredett a Dobai-Memorandum ügyébe is. Jordákynek ez a második „hazaárulós” tevékenysége, ám az 1952–55 közötti „valóságot” (a sztálinista börtönt) megtapasztalva, illetve az 1957. áprilisi–szeptemberi vizsgálati fogság nyomása alatt vállalja a rá megalázó önkritikát – nem is börtönözték be. Megfélemlítéssel Kolozsváron és több erdélyi nagyvárosban nyilvános gyűlésen először ejtette ki száján az ellenforradalom fogalmat.

A hatvanas évek elején Jordáky hallgatott. Évente egy-két írással jelentkezett, közéleti érdeklődése és aktivitása (valamint láthatósága a kolozsvári társadalmon belül) 1962-63-ra tért vissza. Életpályájában 1964-ben viszont újabb törés jelentkezett. Korábbi szociáldemokrata párttársai egy Memorandumot szerkesztettek, amely elméleti keretek között ismét feszegette Románia berendezkedését és aktuális államhatárait – mint ilyen, a Securitate értelmezésében a román állambiztonságot fenyegette. A szocdem Memorandum a remélt magyarországi és nemzetközi figyelem miatt szület(het)ett meg. De Jordáky másként láthatta a nemzetközi helyzetet és tartotta reálisnak ezt a tematizálást, ezért is nem vett részt annak kidolgozásában – hiába, hogy az öreg szocdemek vezető politikai szerepet szántak volna neki a liberalizálódó romániai „pártpluralizmusban”.

Ugyanakkor ekkortól hangsúlyos Jordáky és az erdélyi magyar hivatalos kultúra között egy nagyon fontos kulturális törésvonal is. Jordáky elvárásvilága a *Korunk* folyóirat, majd 1970-től a Kriterion Könyvkiadó képviselte restaurációs (a volt polgári személyeket pozícióba juttató és a két világháború közötti irodalmat kanonizáló), a két világháború közti kisebbségi magyar társadalom eszméjéből egyfajta kisebbségi magyar érdekképviselőt és intézményesülést kialakítani akaró fősodorral teljesen ellentétes. Azt is lehetne mondani, hogy Jordáky maradt az, aki volt: munkáscsaládban szocializálódott, munkásművelődést, szocialista, külvárosi kultúrát propagáló értelmiségi. Hiába, hogy a hatvanas évek végének, hetvenes évek elejének nyilvánosságából egyre inkább kiszorult a „vonalas” irodalomszemlélet és kultúra, és az új generációk felnövéseivel teret hódított az esztétikai és filozófiai szemlélet (a Forrás-nemzedékek például), Jordáky ezzel már nem tudott azonosulni. Miután a szocialista művelődés a vulgármarxizmussal lejáratotta magát, az új erdélyi értelmiség új inspirációs minták felé kezdett tájékozódni, amelyet az 1945 előtti erdélyi polgári kultúrában talált meg.

Jordáky pályájának derekán azonban nemcsak kulturális téren került szembe a fősodorbeli értelmiséggel: politikailag kinevezett egyetemi tanárként, majd kutatóként a kolozsvári Történeti Intézetben hiányzott mögüle a szakmai felkészülés is. Hiába publikált már az 1930-as évek közepétől (1939-ben megjelent első könyve is), munkái leginkább a szociáldemokrata pártfüzetek, brosúrák színvonalát érték csak el. Ezért a hatvanas éveket társadalmi és szakmai marginalizáltság, csaldódottság, állandó önmarcangolás jellemezte.

Ennek ellenére a kolozsvári nyilvánosságban jelen volt: rengetegen ismerték Bubit, aki a nyugati szociáldemokrata és kommunista sajtót olvasva nemzetközi tájékozottsággal bírt és beszélgetőtársaival mindig megbeszélte az éppen aktuális nemzetközi eseményeket.

Eszmei fejlődése ekkor mintha visszatalált volna ifjúsága gyökereihez: a hatvanas évek nyugat-európai baloldalának felfutása, valamint a szovjet enyhülés hatására visszatért (?) az ifjúkorában bíralt bernsteini reformszocializmushoz, csak épp nem a kapitalizmus és a parlamentáris demokrácia, hanem az államszocializmus keretei között. Ugyanakkor minden „humanista szocializmus” ellenére az RKP főtitkárának, Nicolae Ceaușescunak 1971 júliusi tézisek meghirdetése után – amely a rendszer bemerevedését és ideológiai szigort hozott – visszatért a Román Kommunista Párt soraiba. Ráadásul utólagos, 1933-as (vagyis az RSZDP-vel kezdődő) párttagságát ismerték el. Ez hasonlóan kétoldalú játszma lehetett: a román kommunista vezetés ezzel a lépéssel a nyugati szociáldemokráciával kívánta javítani a viszonyát és a szovjetekkel szemben pozicionálta magát. Jordáky pedig a doktriner marxistaként az erdélyi kulturális életben jelentkező „restaurációs veszéllyel” szemben hivatalos, pártpolitikai porondról kívánta felvenni a versenyt.

Szerencséjére 1974-ben meghalt és nem tapasztalhatta meg a Ceaușescu-diktatúra legsötétebb periódusát és így azzal sem kellett szembenéznie, hogy az erdélyi magyar nemzetiség kultúrájának megőrzéséért vajon azon értelmiség tett többet, amelyik felismerte, hogy a két világháború közti kisebbségi magyar társadalom eszméjéből egyfajta kisebbségi magyar érdekképviselőt kell kialakítani, vagy pedig azon kisebb csoport, amely a szocialista kultúra kizárólagosságát hirdette, és úgy gondolta, hogy a nemzetiségi sérelmek megoldása csakis szocialista alapon történhetik.

Jordákynak a 20. század nagyobb részén átnyúló életpályája végigvisz a korszak történetének legfontosabb állomásain: ezekhez ő a körülményeknek megfelelően és lehetőségeihez mérten igyekezett alkalmazkodni, kettős kötődéséről és világnézeti elvhűségről sosem mondott le.

A felhasznált források és irodalom jegyzéke

Levéltári források:

Arhivele Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității [A Securitate Levéltárát Vizsgáló Országos Tanács Levéltára]

Fond Informativ 210536, dosar 1–12. [Informatív fond, 1–12. dossziék]

Fond Penal 000217, dosar 1–12. [Bűnügyi fond, 1–12. dossziék]

Fond Informativ 234084, dosar 1. [Informatív fond, 1. dosszié]

Fond Documentar 000019 (A belügyi szervek túlkapásainak 1968-as felülvizsgálása)

http://www.cnsas.ro/ancheta_1968.html

Arhivele Naționale Istorice Centrale [Központi Történeti Levéltár]

Fond nr. 27. Rola 375.

Fond CC al PCR, Cancelarie, dosar 40/1955.

Fond CC al PCR, Colecția nr. 60, dosar 464.

Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Cluj [Nemzeti Levéltár Kolozsvári Fiókja]

Fond Comitetul Regional al PCR Cluj, dosar 1/1945.

Fond PMR, dosar 4/1951.

Fond. Univ Bolyai, 1. doboz.

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára

MNL OL, XIX-j-1-k 60. doboz.

Magyar Tudományos Akadémia Kézirattára és Régi Könyvek Gyűjteménye

Jordáky Lajos levele Miskolczy Dezső rektorhoz, Ms. 4708/67-86.

Jordáky Lajos levelei Erdei Ferenchez, Ms 5824/ 118-119.

Erdélyi Múzeum Egyesület Kézirattára (EME)

Jordáky Lajos hagyatéka

I. fond (Személyes iratok), 1 csoport (Önéletírások)/1, 1, Jordáky Lajos visszaemlékezés töredéke.

I. fond 2 csoport (Naplók), 1933–1945, 1947–1957, 1971–1974 füzetek.

- I/3 (Határidőnaplók), 1946-os füzet.
- I/11, házassági anyakönyvi kivonat.
- I/11, Jordáky Lajos levele apjához.
- I/11 (id. Jordáky iratai), Márton Áron levele Jordáky Lajoshoz.
- I/8 (Családi iratok), Jordáky Lajos leckekönyve.
- I/8, 1952-es önéletírás.
- II. fond (Közéleti iratok), 20 csoport (1952-es letartóztatása), id. Jordáky Lajos levele a Nagy Nemzetgyűlés Prezídiumához, dátum nélkül.
- II/16 (1940–44 közötti ügyek), Előterjesztés az MSZDP 1942-i kongresszusra.
- II/16, Jordáky Lajos gimnáziumi bizonyítványa.
- II/16, levél Keledy Tibor polgármesternek.
- II/16, szakszervezeti levél, lapszám nélkül.
- II/16, véghatározat, lapszám nélkül.
- II/16. Jordáky Lajos érettségi bizonyítványa.
- II/16. Pálffy jelentés.
- II/18 (Jordáky eltávolítása az egyetemről és a szakszervezetből), Jordáky beadványa a Tanügyminisztériumhoz.
- II/18, Jog- és Közgazdaságtudományi Kar levele Jordáky Lajoshoz.
- II/18, Jordáky levele az egyetemi szakszervezet vezetőségéhez.
- II/18, Szaktanács levele.
- II/19 (Jordáky Lajos által adott nyilatkozatok és személyi jellemzések).
Jordáky jellemzése Pop Mişuról.
- II/19, Jordáky Lajos levele Leonte Răutuhoz, 1967. január 8.
- II/20, Jordákyné Nagy Mária levele a Nagy Nemzetgyűlés Prezídiumához, 1954. december 11.
- II/21 (Letartóztatás, vizsgálati fogság), Jordáky beadványa az RMP Központi Bizottság Felülvizsgáló Bizottságához.
- II/21, Jordákyné Nagy Mária levele Augustin Alexa főügyészhez. 1954. augusztus 17.
- III. fond (Kéziratok)/168, A Cluj-i Baloldali Szociáldemokrata Ellenzék Programja.
- IV fond (Levelézés), 182 (Jordáky Lajos és Nagy Mária levelei), Jordáky Lajos levele szüleihez, 1926. augusztus 5.

IV. fond (Levelezés), 185 (Jordáky Lajosné levelei), id. Jordáky táborig postakártyája feleségéhez, lapszám nélkül.

IV. fond (Levelezés), (185) Jordáky Lajosné levelei, Bajcsy-Zsilinszky Endre levele Jordákyhoz, 1943. december 13.

IV, Jordáky Lajos levele Nicolae Ceaușescuhoz, 1971. október 2.

IV, Jordáky Lajos levele Paul Niculescu-Mizilhez, 1973. február 10.

Petőfi Irodalmi Múzeum (PIM) Kézirattára

Jordáky Lajos levele Kardos Györgyhez. 1972. június 15. PIM Kézirattár, V. 6008/329.

Jordáky Lajos levele Czine Mihályhoz. 1956. január 12, PIM, V. 5988/46.

Jordáky Lajos levele Tamási Áronhoz. 1956. szeptember 6, PIM, V.5791/174.

Jordáky Mária levele Petru Grozához. 1954. augusztus 17, V. 2014/3/1172.

Jordáky Mária levele Mogyorós Sándorhoz. 1954. október 7, 2014/3/1172.

Jordáky Mária levele Gheorghe Gheorghiu-Dejhez. 1954. december 20, 2014/3/1172.

Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár (PIL)

PIL, 847-es fond (Jordáky Lajos hagyatéka), 1–25. ö. e.

PIL, 847-es fond, 86 ö. e. (Naplók), 1961–1971 füzetek.

PIL, 655 fond. (MSZDP iratok), 6. állag (Vidéki levelezés – Kolozsvár), 239. ö.e.

PIL, 655 fond. (MSZDP iratok), 6. állag, 223 ö. e. Mónus Illés levelezése.

PIL 876 fond, 428 ö.e., Kohn Hillel visszaemlékezése.

Országos Széchenyi Könyvtár Kézirattára

Fond 254 (Jordáky-hagyaték)

10. doboz, 18. csomó:

Jordáky Lajos: *A színházak arculatának kérdéséről.*

Jordáky Lajos: *Janovics Jenő és Szentgyörgyi István korszaka.*

11. doboz, 9. csomó:

Jordáky Lajos beszéde az 1952. június 25-i színi gyűlésen.

Jordáky vázlata az 1949. szeptember 15-i társulati szemináriumról.

Fond 625, K_2448/98: *A magyar értelmiségi körökben jelentkező burzsoá-nacionalista befolyások elleni harc néhány problémája.*

Internetes források:

1939. évi II. törvénycikk a honvédelemről. In: *1000 év törvényei.*

<https://1000ev.hu/index.php?a=3¶m=8096> (letöltve: 2018. 01.12).

1940. évi törvénycikk a Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetem újjászervezéséről és a Magyar Királyi Horthy Miklós Tudományegyetem felállításáról. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=94000028.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fextraparams%3D%7B%2522Year%2522%3A%25221940%2522%2C%2522Kibocsato%2522%3A%2522TV0%2522%2C%2522ID%2522%3A%2522FullTextSearch%2522%7D>

(letöltve: 2019. 10. 3).

A m. kir. minisztérium 1941. évi 900. M.E. számú rendelete, a Magyar Szent Koronához visszacsatolt keleti és erdélyi országrészekben közszolgálati állások (alkalmazások) szervezéséről és betöltéséről.

https://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK_RT_1941/?pg=337&layout=s (letöltve: 2019. 10. 2).

A Securitate tisztjeinek listája: http://www.cnsas.ro/cadrele_securitatii.html

Díszszemle Kolozsvárott.

<https://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=3934> (letöltés: 2021. 07. 12.)

Emlékünnep Móricz Zsigmond halálának évfordulóján.

<https://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=6010> (letöltés: 2019. 11. 19.)

Gazda Árpád: Dobai István ENSZ-Memoranduma.

https://kronikaonline.ro/szemont/dobai_istvan_ensz_memoranduma (letöltve: 2021. 06. 07).

Varga E. Árpád: *Erdély etnikai és felekezeti statisztikája. Népszámlálási adatok 1850–2002 között.* <http://www.kia.hu/konyvtar/erdely/erd2002.htm> [letöltve: 2018.12.12].

UN Secretary-general U Thant visits Romania.

<https://www.unmultimedia.org/avlibrary/asset/2542/2542802/> (letöltve: 2020. 04. 30.)

Veress Emőd: *Megjegyzések dr. Farkas Mózesről és a Dermata Művekről, jogtörténeti kontextusban.* In: A „Fejezetek a kolozsvári zsidóság történetéből” című konferencián, 2017. május 30-án elhangzott előadás szerkesztett változata.

https://www.researchgate.net/publication/333759481_MEGJEGYZESEK_DR_FARKAS_MÓZESROL_ES_A_DERMATA_MUVEKROL (letöltés: 2021. 06. 22.)

Korabeli kiadványok:

A kolozsvári Állami Magyar Opera 25 éve (1948–1973). In: Állami Magyar Opera 1948–1973. XXV füzet. Kiadja a kolozsvári Állami Magyar Opera.

A Kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem tájékoztatója. Kolozsvár, A Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetem Diákvédelmi Hivatala, 1942, 87.

A kolozsvári Református Kollégium értesítője az 1919–1920. évi tanévről. Kolozsvár, Minerva Irodalmi Nyomda és Műintézet, 1922, 29.

A Magyar Szent Korona Országainak 1910. évi népszámlálása. Második kötet. A népesség foglalkozása és a nagyipari vállalatok községenként. Budapest, 1913, 24–25.

Orosz Ferenc (szerk.): *Cluj-Kolozsvári kalauz és címtár.* Az Erdélyi Kárpát Múzeum Egyesület kiadása, Kolozsvár, 1933.

Orosz–román fegyverszüneti egyezmény. Groza Péter és Sztálin marsall táviratváltása.

Orosz–magyar fegyverszüneti egyezmény. Kolozsvár, Józsa Béla Athenaeum, 1945, 7–8.

48-as Erdély. Zsebkönyv. Kolozsvárt, Jordáky-nyomda, 1943.

Urházy (szerk.): *Unio. Zsebkönyv.* Kolozsvárt, Barbáné és Steinnál, 1848.

Forráskiadványok:

A kolozsvári írók hűségnyilatkozata az RMP vezetése mellett. In: Vincze Gábor: Történeti kényszerpályák. I.m. 202.

A kolozsvári Tudományegyetem rektori tanácsának jegyzőkönyve. In: *Erdély magyar egyeteme.* I.m. 146–147.

A magyar miniszterelnök a közös hadügyminiszterhez intézett jegyzékében a „Népszava” harctéri terjesztésének meggátlását javasolja. In: MMVDT. III. kötet. 109.–110.

A Magyarországi Szociáldemokrata Párt alakuló kongresszusának tárgyalásai. In: Erényi Tibor– S Vincze Edit (szerk.): *A Magyar Munkásmozgalom történetének válogatott dokumentumai.* (továbbiakban MMTVD) II. kötet. Budapest, Szikra, 1954, 34.

A Magyarországi Szociáldemokrata Párt XII. kongresszusának tanácskozásai. In: MMTVD. III. kötet. Budapest, Szikra, 1955, 293.

A nemzetnevelésügyi minisztérium országos leépítési programjának a Bolyai Tudományegyetemre vonatkozó határozata. In: *Erdély magyar egyeteme*. II. kötet. I.m. 248–252.

Az erdélyi kérdés megoldása tárgyában tett javaslat. (Az ún. ENSz-memorandum), 1957. február. In: Tófalvi Zoltán: 1956 erdélyi mártírjai III. I.m. 27–46.

Az országgyűlés képviselőházának 205. ülése 1941 július 2-án, szerdán. In: Képviselőházi Napló. X. kötet, 444.

Az RMP Politikai Bizottság 1956. szeptember 18-i ülésére javasolt napirendi pontok. In: Stefano Bottoni: Az 1956-os forradalom. I.m. 123.

Balogh Edgár levele Mikó Imréhez, *Mikó Imre hagyaték*, magánkézben. Idézi: Balázs Sándor: Mikó Imre I.m. 450.

Dobai István kihallgatási jegyzőkönyve. In: Stefano Bottoni: Az 1956-os forradalom. I.m. 233–236. A jegyzőkönyvet lásd még: Tófalvi Zoltán: 1956 erdélyi mártírjai III. I.m. 126–132.

Emlékeztető az egyetem ügyében folytatott értekezletről. In: *Erdély magyar egyeteme*. I.m.

Jordáky Béla tanúvallomása. In: Tófalvi Zoltán: 1956 erdélyi mártírja. III. I.m. 356–357.

Jordáky Lajos kihallgatási jegyzőkönyve. In: Tófalvi Zoltán: *1956 erdélyi mártírjai III. A Dobai-csoport*. Mentor kiadó, Marosvásárhely, 2009,

Kolozs megye főispánjának rendelete. In: *Erdély magyar egyeteme*. I.m. 142–143.

Leonte Răutu és Fazekas János jelentése kolozsvári látogatásukról. In: Stefano Bottoni: Az 1956-os forradalom. I.m. 194–195.

Mikó Imre: Önéletrajz és önbírálat (1948). In: Balázs Sándor: *Mikó Imre. Élet- és pályakép*. Kolozsvár, Polis, 2003, 309.

Törvényszéki végzés a Dobai-csoport ügyében, 1957. szeptember 24–26. In: Tófalvi Zoltán: 1956 erdélyi mártírjai III. I.m. 545–557.

Ügynöki jelentés a Bolyai Egyetemről. In: Stefano Bottoni: Az 1956-os forradalom. I.m. 188–189.

Várhegyi István kihallgatási jegyzőkönyve. In: Tófalvi Zoltán: 1956 erdélyi mártírjai. III. I.m. 358.

Sajtó:

Adevărul de Cluj

A Hét

Brassói Lapok

Ellenzék
Előre
Független Újság
Igaz Szó
Igazság
Kelet Népe
Keleti Újság
Magyar Nemzet
Magyar Szó
Munkás Újság
Művelődés
Népi Egység
Népszabadság
Népszava
Új Magyar Munkás
Utunk
Világosság

Interjúk:

Dávid Gyula életút-interjúja.

http://tv.transindex.ro/?film=1120&david_gyula_sok_mindent_veszitettem_volna_a_het_ev_borton_nelkul (letöltve: 2020. 03. 12).

Interjú Csucsuja Istvánnal. Készítette: Antal Róbert-István, Kolozsvár, 2018. január 20.

Molnár Gusztáv interjúja Balogh Edgárral. hatos_zold2a, 58:00-59:00, Jakabffy Elemér Alapítvány.

Molnár Gusztáv interjúja Balogh Edgárral. Jakabffy Elemér Alapítvány, hatos_ketto_2b, 19:30-44:00.

Molnár Gusztáv interjúja Demeter Jánossal. scotch_zold_2, (8:00–12:00), Jakabffy Elemér Alapítvány.

Molnár Gusztáv interjúja Gáll Ernővel. otos_piros1, 5:02:00, Jakabffy Elemér Alapítvány.

Molnár Gusztáv interjúja Jordákyné Nagy Máriával. negy_kek1b, 01:45:00, Jakabffy Elemér Alapítvány.

Molnár Gusztáv interjúja Lakatos Istvánnal. harmas_piros_1b, 1:14:00-1:16:00, Jakabffy Elemér Alapítvány.

Molnár Gusztáv interjúja Méliusz Józseffel. Kolozsvár: Jakabffy Elemér Alapítvány, kettes_zold2b, 2:13:00.

Molnár Gusztáv interjúja Szabó T. Attilával. negy_piros1b, 1:48:00-2:52:00, Jakabffy Elemér Alapítvány.

Könyvek, tanulmányok

A magyar antifasiszta ellenállás és partizánmozgalom. Kislexikon. Budapest, Kossuth Kiadó, 1987, 193–198.

Ablonczy Balázs: *A visszatért Erdély 1940–1944.* Budapest, Jaffa, 2011. 56.

Az írói Közösség Nyilatkozata. In: *Erdélyi Helikon.* 1942/9. 596–604.

Az őszinteség két napja. 1956. szeptember 29–30. Erdélyi magyar értelmiségiek 1956 őszén. Összeállította: Benkő Levente. Kolozsvár, Polis Könyvkiadó, 2007.

Antal Róbert-István: Észak-Erdély reintegrációjának kérdései Jordáky Lajos nézőpontjából. In: Kis Csaba – Kovács-Veres Tamás Gergely – Rózsa Sándor (szerk.): *„Politika, életrajz, divat, oktatás...”: Tanulmányok Magyarország történetéből napjainkig.* Eger, Líceum kiadó, 2018, 169–184.

Antal Róbert-István: Jordáky Lajos letartóztatása és börtönévei (1952–1955). In: *Betekintő.* 2020/3 szám, 121–138.

Antal Róbert-István: Jordáky Lajos pályakezédése. In: Romsics Ignác (szerk.): *Közelítések. Tanulmányok Erdély 19-20. századi történetéhez.* Kolozsvár, Komp-Press, 2018, 149–190.

Antal Róbert-István: Jordáky Lajos politikai karrierje csúcsán (1944–1945/46). In: *Regio.* 2020/2 szám, 54–102.

Balogh Edgár: *Férfimunka.* Budapest, Magvető, 1986.

Balogh Edgár: *Szolgálatban.* Bukarest, Kriterion, 1978

Bárdi Nándor: A múlt mint tapasztalat. A kisebbségből többségbe került erdélyi magyar politika szemléletváltása, 1940–1944. In: *Otthon és haza. Tanulmányok a romániai magyar kisebbség történetéről.* Pro-Print, Csíkszereda, 2013, 178.

Bárdi Nándor: A népszolgálat genezise és tartalomváltozása. In: Bárdi Nándor – Filep Tamás Gusztáv – Lőrincz D. József (szerk.): *Népszolgálat. A közösségi elkötelezettség alakváltozatai a magyar kisebbségek történetében.* Pozsony: Kalligram Kiadó, 39.

Bárdi Nándor: A romániai magyarság kisebbségpolitikai stratégiái a két világháború között. In: Bárdi Nándor: *Otthon és haza* I.m. 451.

Bárdi Nándor: Románia magyarságpolitikája (1918–1989). In: Bárdi Nándor – Éger György (szerk.): *Magyarok Romániában 1990–2015. Tanulmányok az erdélyi magyarságról*. Károli Gáspár Református Egyetem – L’Harmattan Kiadó, Budapest, 2017, 90–91.

Bárdi Nándor: Töréspontok és generációs csoportok a romániai magyar kisebbség történetében (1918–1989). In: Bárdi Nándor: *Otthon és haza*. I.m.

Beke György: *Sorsváltás és sorsvesztés Erdélyben, 1944–1948*. Kézirat.
https://adatbank.transindex.ro/html/cim_pdf2606.pdf (Letöltve: 2021. 05. 29.).

Bethlen Béla: *Észak-Erdély kormánybiztosa voltam*. Budapest, Zrínyi Katonai Kiadó, 1989, 156–159.

Békés Csaba: *Enyhülés és emancipáció. Magyarország, a szovjet blokk és a nemzetközi politika 1944–1991*. Osiris Kiadó – MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, Budapest, 2019.

Bódy Zsombor: *Egy társadalmi osztály születése: a magántisztviselők társadalomtörténete, 1890–1938*. Budapest, L’Harmattan, 2004.

Bodeanu, Denisa – Nagy Mihály Zoltán (szerk.): *(Le)hallgatásra ítélve. Márton Áron püspök lehallgatási jegyzőkönyvei (1957–1960)*. Marosvásárhely – Kolozsvár – Nagyvárad, Lector Kiadó – Varadinum Alapítvány Kiadó – Iskola Alapítvány Kiadó, 2019.

Bourdieu, Pierre: Az élettrajzi illúzió. In: Uő: *A gyakorlati észjárás. A társadalmi cselekvés elméletéről*. Budapest, Napvilág, 2002, 68–77.

Bottoni, Stefano: A hatalom értelmisége – az értelmiség hatalma. A Földes László-ügy. In: *Korall*. 2004/december.

[Bruder Ferenc – Salamon László]: *Az erdélyi magyar munkásság küzdelme a román uralom alatt*. Budapest, A Szociáldemokrata Párt kiadása, 1942.

Constantin Iordachi: *A Vasgárda. Karizma, politika és erőszak Romániában 1927–1941*. Budapest, L’Harmattan, 2017, 319–326.

Csatári Dániel: *A Vásárhelyi Találkozó*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1967.

Csatári Dániel: *Forgószelemben. Magyar–román viszony 1940–1945*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1968, 66.

Csögör István (szerk.): *Csögör Lajos börtönévei (1949–1955)*. Kolozsvár, Polis, 2010.

Dávid Gyula: A hittől az eszméletig és onnan – hova tovább? Jordáky Lajos és Szabédi László 1956-ban. In: Uő: *1956 Erdélyben és ami utána következett*. H.n., Nap Kiadó, 2016, 172–187.

- Dávid Gyula: Tamási Áron a Bolyai Egyetemen 1956 októberében. In: Dávid Gyula: *1956 Erdélyben és ami utána következett*. Nap kiadó, h.n., 122.
- Demeter János: *Századunk sodrában*. Bukarest, Kriterion, 1975.
- Demeter Zayzon Éva: Zsilava odúiban. Részlet Demeter János börtönnaplójából. In: *Honismeret*. 1996/1, 58-70.
- Denisa Bodeanu: Márton Áron püspök leartóztatása, pere és börtönbüntetése a Szekuritáté Irattárát Vizsgáló Országos Tanács (CNSAS) dokumentumai tükrében. In: *Székelyföld*. 2012/augusztus. <https://szekelyfoldfolyoirat.ro/irattar/denisa-bodeanu-marton-aron-puspok-letartoztatasa-pere-es-bortonbuntetese-a-szekuritate-irattarat-vizsgalo-orszagos-tanacs-cnsas-dokumentumai-tukreben-.html> (letöltve: 2021. 05. 31.).
- D. Lőrincz József: *Az átmenet közéleti értékei a mindennapi életben*. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 2004.
- Dósa Rudolfné: A Nemzeti Munkaközpont az ellenforradalmi rendszer munkáspolitikájában. In: *Párttörténeti Közlemények*. 1968. 3. szám, 135–167.
- Egon Balas: *A szabadság vonzásában*. Budapest: Vince Kiadó, 2002, *Erdély magyar egyeteme 1944–1949*. I. kötet. (szerk.) Lázok János–Vincze Gábor. Marosvásárhely, Custos Kiadó, 1995, 26.
- Egyed Ákos: Jordáky Lajos tanulmánykötetéről. In: *Korunk*. 1975/1–2. szám, 130.
- Erényi Tibor – Kende János – Varga Lajos (szerk.): *Fél évszázad. A szociáldemokrácia története Magyarországon 1968–1919*. Budapest, Politikátörténeti Intézet, 1990.
- Erényi Tibor: *Szocializmus a századelőn*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1979.
- Falusi Norbert: „Vince Sándor: Erdély forradalma – 1918”. In: *Magyar Kisebbség*. 2018/3-4. szám, 88–152.
- Fischer Ferenc: *A kétpólusú világ 1945–1989*. Dialóg Campus Könyvkiadó, Budapest–Pécs, 2005, 188–189.
- Földes György: Kádár János és az erdélyi magyarság. In: Uő: *Ívek és töréspontok. Gazdaság, politika, társadalom 1945 után*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2018, 166.
- Földes György: *Kádár János külpolitikája és nemzetközi tárgyalásai*. I–II, Napvilág Kiadó, Budapest, 2015.
- Földes György: *Magyarország, Románia és a nemzetiségi kérdés 1956–1989*. Budapest, Napvilág, 2007, 37.
- Főcze János: *A Magyar Dolgozók Országos Szövetsége (MADOSZ) története (1934–1944)*. Doktori disszertáció. <http://disszertacio.uni-eszterhazy.hu/72> (letöltve: 2021. 06. 21.).

- Főcze János: Szocialisták Erdélyben impériumváltás alatt és után (1918-1920). In: *Múltunk*. 2020/2. szám, 38-66.
- Főcze János: Kikiáltani a független Erdélyt vagy elfogadni a második bécsi döntést? – A Kommunisták Romániai Pártja Erdélyi és Bánsági Tartományi Bizottsága vargabetűi 1940 júliusa és szeptembere között. In: *Archívnet*. 2018/4. <https://archivnet.hu/kikialtani-a-fuggetlen-erdelyt-vagy-elfogadni-a-masodik-becsi-dontest-a-kommunistak-romaniai-partja> (letöltve: 2020. 10. 20).
- Fülöp Mihály–Vincze Gábor (szerk.): *Revízió vagy autonómia? Iratok a magyar–román kapcsolatok történetéről (1945–1947)*. Budapest, Teleki László Alapítvány, 1998, 64.
- Gáll Ernő: Az erdélyi magyar baloldal a mérlegen. In: *Eszmélet*. 1997/tél. http://www.eszmelet.hu/gall_erno-az-erdelyi-magyar-baloldal-a-merlegen/ (letöltve: 2020. 06. 16.).
- Gheorghe Buztatu – Petre Constantin–Iași – Victor Chereșteșiu – Ludovic Jordaky (szerk.): *Lucrări și publicații despre Marea Revoluție Socialistă din Octombrie, 1917–1944*. Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1967.
- Gheorghe Onișoru: *Pecetea lui Stalin. Cazul Vasile Luca*. [Sztálin pecsétje. A Luka László-ügy]. Târgoviște, Cetatea de scaun, 2014.
- Gyarmati György: Múltfeltárás titkosszolgálati anyagokból. A magyar jellemzők általánosítható vázlat. In: *Korunk*. 2014/január. szám, 9–16.
- Gyurgyák János: *Ezzé lett magyar hazátok. A magyar nemzeteszme és nacionalizmus története*. Budapest, Osiris, 2007, 474.
- Gyurgyák János: *Magyar fajvédők*. Budapest, Osiris, 2012, 9.
- Hajdu Tibor: A Rajk-per háttere és fázisai. In: *Társadalmi Szemle*. 11. szám, 17.
- Hódos György: *Kirakatpercek. Sztálinista tisztogatások Kelet-Európában 1948–1954*. Eötvös Kiadó, Budapest, 1990, 135.
- Holnap indulok hozzád. Egy ifjúmunkás élete*. Bukarest, Kriterion, 1977, 199.
- Horváth Sz. Ferenc: *Elutasítás és alkalmazkodás között. A romániai kisebbségi elit politikai stratégiái (1931–1940)*. Csíkszereda, Pro-Print, 2007, 150–158.
- Ilyés Sándor: *Kolozsvári munkásklubok az 1950–1960-as években*. Kriza János Néprajzi Társaság – Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Kolozsvár, 2013.
- Jordáky Lajos. In: *Romániai Magyar Irodalmi Lexikon*. 333 https://mek.oszk.hu/03600/03628/pdf/03628_2.pdf (letöltve: 2020. 06. 15).
- Jordáky Lajos. In: Varga Lajos (főszerk.): *A magyar szociáldemokrácia kézikönyve*. Budapest, Napvilág Kiadó, 1999, 398.

- Jordáky Lajos: A fejlődésben nincs megállás! In: *Termés*. 1943/Nyár, Kolozsvár, 64.
- Jordáky Lajos: A marxista irodalomtörténet igényével. Kritikai jegyzetek Kántor Lajos – Láng Gusztáv Romániai magyar irodalom 1945–1970 című munkájáról. In: *Kritika*. 1972/8 szám. 22.
- Jordáky Lajos: A szociáldemokraták és a Vásárhelyi Találkozó. In: Uő: *Szocializmus és történettudomány*. I.m. 257.
- Jordáky Lajos: *A szocialista irodalom útján*. Magvető, Budapest, 1973.
- Jordáky Lajos: *A Román Nemzeti párt megalakulása*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1974.
- Jordáky Lajos: A társadalomtudomány feladatai. In: *Társadalomtudomány és politika*. Kolozsvári Bolyai Tudományegyetem Társadalomtudományi és Társadalompolitikai Intézete, 1946, 1–4.
- Jordáky Lajos: *A tudományos szocializmus Franciaországban*. Józsa Béla Athenaeum, Kolozsvár, 1945.
- Jordáky Lajos: Az 1920-as általános sztrájk Kolozsváron. In: Uő: *Szocializmus és történettudomány*. Bukarest, Kriterion, 1974, 194–200.
- Jordáky Lajos: *Az erdélyi némafilmgyártás története (1903–1930)*. Bukarest, Kriterion Könyvkiadó, 1981.
- Jordáky Lajos: *Az erdélyi társadalom szerkezete*. Kolozsvár, Bolyai Tudományegyetem, 1946.
- Jordáky Lajos: Az Októberi Forradalom romániai irodalma. In: *Korunk*. 1967. 10. szám, 1445–1448.
- Jordáky Lajos: Erdély márciusi ifjúsága. In: *48-as Erdély*. I.m. 22.
- Jordáky Lajos: Ismerkedéseim Jozsef Attilával. In: Jordáky Lajos: *A szocialista irodalom útján*.
- Jordáky Lajos: *Janovics Jenő és Poór Lili. Két színész arcképe*. Bukarest, Kriterion, 1971.
- Jordáky Lajos: Kassák Lajos... az irodalmi eszmény. In: Uő: *A szocialista irodalom útján*. I.m. 412.
- Jordáky Lajos: Korvin Sándor. In: Uő: *Irodalom és világnézet*. Kriterion, Bukarest, 1973, 117–119. A tanulmányt lásd még: Uő: *A szocialista irodalom útján*. Magvető, Budapest, 1973, 235–237.
- Jordáky Lajos: *Kovács Katona Jenő: Emberi kérdés*. Bukarest Politikai Kiadó, 1977.
- Jordáky Lajos: Munkásegység a Találkozón. In: *Korunk*. 1967. október, 1359-1361.
- Jordáky Lajos: Németh László. In: Uő: *Irodalom és világnézet*. Kriterion, Bukarest, 1973, 160.

- Jordáky Lajos: Nyolcvan éve alakult meg a Romániai Munkások Szociáldemokrata Pártja. In: *A Hét*. 1973/12 szám, 1. és 20.
- Jordáky Lajos: Salamon László válogatott versei. In: *Korunk*. 1962/5, 636–638.
- Jordáky Lajos: *Spanyolország*. Kolozsvár, Munkás Atheneum, 1939.
- Jordáky Lajos: *Szocializmus és irodalom*. A Kolozsvári Bolyai Tudományegyetem Társadalomtudományi és Társadalompolitikai Intézetének kiadása, 1946.
- Jordáky Lajos: *Szocializmus és történettudomány*. Bukarest, Politikai Könyvkiadó, 1974,
- Juhász Gyula: *Uralkodó eszmék Magyarországon 1939–1944*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1983, 136.
- Kalmár Melinda: *Történelmi galaxisok vonzásában. Magyarország és a szovjetrendszer 1945–1990*. Budapest, Osiris, 2014.
- Kántor Lajos – Láng Gusztáv (szerk.): *Romániai magyar irodalom 1944–1970*. Második, javított kiadás. Bukarest, Kriterion Könyvkiadó, 1973.
- Kántor Lajos: *Titkosan – nyíltan*. Komp-Press Korunk Baráti Társaság, Kolozsvár, 2014, 148.
- Katona Szabó István: *A nagy remények kora. Észak-erdélyi demokrácia 1944–1948*. I–II. Budapest, Magvető, 1990
- Keith Hitchins: *The Rumanian National Movement in Transylvania, 1790–1849*. Harvard University Press, 1969.
- Kende János: *A Magyarországi Szociáldemokrata Párt nemzetiségi politikája 1903–1919*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1973.
- Kerekes Jenő–Somai József: A gazdasági oktatás története Erdélyben. In: *Az erdélyi magyar gazdasági gondolkodás múltjából (XIX.–XX. század)*. I. kötet. Kolozsvár, Romániai Magyar Közgazdász Társaság, 2001, 182–183.
- Kolontári Attila: *Magyar–szovjet diplomáciai, politikai kapcsolatok 1920–1941*. Budapest, Napvilág, 2009, 357–364.
- Konok Péter: *Az eszmék országútján. A nyugati szociáldemokrata kánon dilemmái 1945-től napjainkig*. Budapest, Napvilág kiadó, 2011, 41.
- Kovács Katona Jenő: Nemzetiség, demokrácia, unió. In: *48-as Erdély*. I.m. 65.
- Kövér György: Énazonosság az ego-dokumentumokban. In: *Uő: Biográfia és társadalomtörténet*. Budapest, Osiris Kiadó, 2014.
- K. Horváth Zsolt: Az életrajzi térről. In: *Korall*. 2011/44.

- K. Horváth Zsolt: Önaarcképcsarnok. A személyes emlékezés mint történelmi probléma. In: Szekeres András (szerk.): *A történész szerszámosládája. A jelenkori történelmi gondolkodás néhány aspektusa*. L'Harmattan – Atelier, Budapest, 2002.
- Lavinia Betea: *Lucrețiu Pătrășcanu. Moartea unui lider comunist*. [Lucrețiu Pătrășcanu. Egy kommunista vezér halála] București, Curtea Veche, 2011.
- L. Balogh Béni: *A magyar–román kapcsolatok 1939–1940-ben és a második bécsi döntés*. Csíkszereda, Pro Print Kiadó, 2001, 310.
- L. Balogh Béni: Sorsfordulók Demeter Béla életében.
<https://itthon.transindex.ro/?cikk=20845> (letöltve: 2021. 01. 26).
- Lakatos István: *Emlékeim I. Szemben az árral*. Marosvásárhely, Appendix, 2005,
- Lázok János–Vincze Gábor (szerk.): *Erdély magyar egyeteme 1944–1949*. I. kötet.. Marosvásárhely, Custos Kiadó, 1995, 26.
- Lejeune, Philippe: *Önéletírás, élettörténet, napló*. L'Harmattan, Budapest, 2003.
- Liviu Pleșa: Informatorii Securității din Institutul de Istorie din Cluj. Tiplogiile și metode de recrutare (1948–1965). [A Securitate informátorai a kolozsvári Történelmi Intézetben. Beszervezési módszerek és típusok (1948–1965)] In: *Caietele CNSAS*. Anul VI, nr. 1-2 (11-12)/2013, 143–185. http://www.cnsas.ro/documente/caiete/Caiete_CNSAS_nr_11-12_2013.pdf (letöltve: 2020. 04. 30.)
- Martin Mevius: *Agents of Moscow. The Hungarian Communist Party and the origins of Socialist Patriotism 1941–1953*. Oxford: Clarendon Press, 2005, 88.
- Martin Mevius: Kommunizmus, nacionalizmus: mítosz és gyakorlat. In: *Regio*. 2010/2. http://epa.niif.hu/00000/00036/00078/pdf/Regio_2010_02_003-031.pdf (letöltve: 2020. 06. 7).
- Mikó Imre: *Nemzetiségi jog és nemzetiségi politika*. Kolozsvár, Erdélyi Tudományos Intézet, 1944.
- Mikó Imre: Antal Márk és köre. In: *Korunk*. 1972/12. 1862-1866.
- Mit mondott Luka László, Groza Péter, Kurkó Gyárfás a Romániai Magyar Népi Szövetség első kongresszusán?* Kolozsvár, MNSZ, 1945.
- Miskolczi Ambrus: Jordáky Lajos: A Román Nemzeti Párt megalakulása. In: *Századok*. 1976/4, 724–726.
- Molnár Gusztáv: Jordáky Lajos naplója elé. In: *Medvetánc*. 1988/2-3 szám, 279.
- Molnár Gusztáv: Önrendelkezési törekvések az „észak-erdélyi köztársaság idején”. In: Bíró Gáspár – Hamburger Judit – Molnár Gusztáv – Szilágyi Imre – Tóth István: *Autonómia és integráció*. Budapest, Magyar Szemle-Magyarországért Alapítvány, 1993, 113.

- Nagy István: *Huszonöt év*. II. kötet. Bukarest, Állami és Művészeti Kiadó, 1956, 477.
- Nagy István: *Külváros*. Budapest, Magyar Élet Kiadása, 1942,
- Nagy Mihály Zoltán–Olti Ágoston (szerk.): *Érdekképviselő vagy pártpolitika? Iratok a Magyar Népi Szövetség történetéhez (1944–1953)*. Csíkszereda: Pro-Print Könyvkiadó, 2009, 195.
- Nagy Mihály Zoltán–Olti Ágoston (szerk.): *Érdekképviselő vagy pártpolitika? Iratok a Magyar Népi Szövetség történetéhez (1944–1953)*. Csíkszereda, Pro-Print, 2009.
- Nagy Róbert: Iparosodás és migráció. a kolozsvári és Zsil-völgyi munkásság etnikai és felekezeti összetétele, valamint a születési hely szerinti származása (1896–1939). In: Nagy Róbert – Rüszt Fogarasi-Enikő (szerk.): *Ablakok a múltba*. Egyetemi Műhely Kiadó, Bolyai Társaság – Kolozsvár, 2012, 206.
- Novák Csaba Zoltán (szerk.): *Aranykorszak? A Ceaușescu-rendszer magyarságpolitikája (1965–1974)*. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 2011, 22.
- Novák Csaba Zoltán (szerk.): *Holtvágányon. A Ceaușescu-rendszer magyarságpolitikája II. (1974–1989)*, Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 2017.
- Oltean, Anca: Considerații istoriografice privind situația evreilor români și maghiari în perioada 1945–1953. In: Faur, Antonio (szerk.): *Evreii din Europa în timpul celui de-al doilea război mondial: Noi documente, mărturii și abordări*. Cluj-Napoca, Editura Mega, 2020.
- Olti Ágoston: A Romániai Kommunista Párt és a romániai nemzetiségi/területi kérdés a két világháború között. In: *Regio*.2007/1. 116.
- Papp István: *A magyar népi mozgalom története 1920–1990*. Budapest, Jaffa kiadó, 2012, 55.
- Pleșa, Elis: *Gheorghiu Dej. Cultul personalității*. Târgoviște, Editura Cetatea de scaun, 2015, 94–95.
- Rădulescu-Zoner, Șerban –Bușe, Daniela–Marinescu, Beatrice (szerk.): *Instaurarea totalitarismului communist în România*. București: Editura Cavallioti, 1995, 68.
- Reuben H. Markham: *Rumania under the soviet yoke*. Boston, Meador, 1949.
- Ricoeur, Paul: A narratív azonosság. In: László János – Thomka Beáta (szerk.): *Narratívák 5. Narratív pszichológia*. H.n. Kijarat kiadó, 2001, 15–25.
- Romsics Ignác: *Erdély elvesztése. 1918–1947*. Budapest, Helikon, 2018, 222–230.
- Sárándi Tamás: *Levezényelt visszacsatolás. A magyar katonai közigazgatás Észak-Erdélyben, 1940*. Csíkszereda, Pro Print Kiadó, 2016, 19–182.
- Scurtu, Ioan (szerk.): *România. Viața politică în documente*. București, Arhivele Statului din România, 1994, 94.

- Sipos Péter: *A Szociáldemokrata szakszervezetek története Magyarországon*. Budapest, MTA Történettudományi Intézet, 1997, 210.
- Sorin Radu: *Ion Flueraş (1882–1953) Social-democraţie şi sindicalism*. Târgovişte, Editura Cetatea de Scaun, 2012.
- Spectator: 48-as Erdély. In: *48-as Erdély* I.m. 8.
- Ştefan Bosomitu: *Miron Constantinescu. O biografie*. Bucureşti, Humanitas, 2015.
- Stefano Bottoni: A XX. pártkongresszus és az 1956. évi magyarországi forradalom hatása a szomszéd államok kisebbségi politikájára. In: Bárdi Nándor – Fedinec Csilla – Szarka László (szerk.): *Kisebbségi magyar közösségek a 20. században*. Budapest, Gondolat Kiadó – MTA Kisebbségkutató Intézet, 2008, 244.
- Stefano Bottoni: *Az 1956-os forradalom és a romániai magyarság (1956–1959)*. Csíkszereda, Pro-Print Könyvkiadó, 2006.
- Stefano Bottoni: Ellenállás és közösségépítés. Márton Áron és a román kommunista rendszer. In: Bodó Márta–Lázár Csilla–Lövetei László László (szerk.): *Az idők mérlegén. Tanulmányok Márton Áron püspökről*. Budapest–Kolozsvár, Szent István Társulat–Verbum, 2013, 152.
- Stefano Bottoni: Népszolgálat, mint politikai játszma. Mikó Imre és a román állambiztonság, 1948–1971. In: *Népszolgálat*. I.m.218.
- Stefano Bottoni: *Sztálin a székelyeknél*. Csíkszereda, Pro-Print Könyvkiadó, 2008.
- Szabédi László: A megállított nap. In: *Termés*. 1943/Tavaszi, Kolozsvár, 62.
- Szabédi László: A nyitott kapu. In: *Termés*. 1943/Nyár, 66.
- Szabédi László: Módszer és népiség. In: *Termés*. 1943/Tavaszi. A kritikát lásd még: Szabédi László: *Ész és bűbáj*. Budapest, Magyar Élet, 1943.
- Szenczei László: Kossuth és Erdély. In: *48-as Erdély*. I.m. 74.
- Székesi Levente: A romániai magyar szociológia átalakulása a második világháborút követő években. In: *Pro Minoritate*. 2015/tavaszi.
- Székesi Levente: A romániai magyar szociológia a második világháború után. In: *Metszetek*. 2015 / 1. szám.
- Tilkovszky Loránt: *Revízió és nemzetiségpolitika Magyarországon (1938–1941)*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1967.
- Tóth Sándor: A szociográfia és a régi Korunk. In: Uő: *Rólunk van szó*. Bukarest, Kriterion, 1980, 248–261.
- Turzai Mária: *A Vásárhelyi Találkozó*. Politikai Könyvkiadó, Bukarest, 1977.

Vallasek Júlia: „Az érték és jó szándék mandátuma”. A Termés. In: Uő: *Sajtótörténeti esszék. Négy folyóirat szerepe 1940–1944 között az észak-erdélyi kulturális életben*. Kriterion, Kolozsvár, 2003, 91–93.

Varga Lajos: *Háború, forradalom, szociáldemokrácia Magyarországon. 1914. július—1919. március*. Budapest, Napvilág kiadó, 2010.

Veress Pál: *Vajúdó évek, sorsdöntő napok. Egy ifjúmunkás élete*. Bukarest, Kriterion, 1981.

Vincze Gábor (szerk.): *Történeti kényszerpályák – kisebbségi reálpolitikák*. Csíkszereda: Pro-Print Könyvkiadó, 2003

Vincze Gábor: A Magyar Népi Szövetség válsága. In: Vincze Gábor: *Illúziók és csalódások. Fejezetek a romániai magyarság második világháború utáni történetéből*. Státus Könyvkiadó, Csíkszereda, 1999.

Vita Sándor: *A Hiteltől a Tisztelt Házig. Visszaemlékezés, napló (1943–1944), országgyűlési beszédek*. Kolozsvár, Polis, 2014, 121.

Vladimir Tismăneanu: *Stalinism pentru eternitate. O istorie politică a comunismului românesc*. București, Humanitas, 2014.